

בס"ד

בחר ה' בציון

בירור מעלת ארץ ישראל ומאורעותיה בתקופתנו
עפ"י מקורות התורה ודברי רבותינו מעתיקי השמועה
ובפרט רבינו הגר"א זיע"א

אלול תשע"ג
מודיעין עילית תובכ"א

הערות והארות במייל
Da69918425@gmail.com

בחר ה' בציון

מפתח הענינים

הקדמה.....	ג
פתיחה.....	ז
פרק א - מעלת ארץ ישראל.....	י
פרק ב - ארץ ישראל – תכלית הבריאה.....	כא
פרק ג - הארץ הנבחרת לעם הנבחר.....	מ
פרק ד - הפרחת הארץ בימינו.....	מז
פרק ה - דברי הגר"א על סדר הגאולה.....	סב
פרק ו - גאולת ישראל קמעא קמעא.....	עד
פרק ז - תחילת הגאולה ע"י בני אדם.....	פט
פרק ח - עליית תלמידי הגר"א.....	קטו
פרק ט - חובתנו בשעה זו.....	קלב
פרק י - בנין בית המקדש.....	קלז
נספחים.....	קמא
מילואים.....	רכג
מכתבי ברכה.....	שדמ

הקדמה

בטור (או"ח תקפא) הביא מפרקי דר"א "בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי ההרה שאז עלה לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה משה עלה להר שלא יטעו עוד אחר עבודה זרה... לכן התקינו חכמינו ז"ל שיהיו תוקעין בראש חדש אלול בכל שנה ושנה, וכל החדש, להזהיר ישראל שיעשו תשובה".

ומבואר שחודש אלול הוא זמן תיקון חטא העגל משום שבחודש אלול משה עלה לקבל לוחות שניות שנשתברו בגלל חטא העגל, ובסיום אותם הארבעים יום הקב"ה אמר לו 'סלחתי כדבריך' על עוון העגל. וצריך להבין מה התיקון של חטא העגל, אשר זהו ענין עבודתינו בחודש אלול.

וביאור הדברים עפ"י מה שביארו שחטא העגל לא היה ח"ו כפירה בהקב"ה אלא שעם ישראל ביקשו אמצעי שיקשר בינם לבין הקב"ה. ושורש טעות זו ביאר הרמח"ל (דעת תבונות סימן לו) "הנה העובדי עבודה זרה היו משני מינים: המין הראשון חשבו שהקב"ה נעלה מן הדברים השפלים, ואינו מביט בהם, ויש אחרים תחתיו, הם המה כוכבי השמים וכסיליהם, שריהם וכל צבאם, שהם המשגיחים בעולם. ועל כן העמידו להם עבודות, עשו להם מזבחות, להם יזבחו ולהם יקטרו, להמשיך מהם השפעה לתועלתם". עכ"ל.

וממילא תפקידנו בחדש אלול הוא לחזק את ההכרה בהשגחת הקב"ה על בריותיו והנהגתם, ולחזק את בטחונו בהקב"ה שהוא דואג לנו ומספק כל צרכנו, בלא להשליך את היבנו על סיבות אחרות. וממילא עי"ז אנו נתקרב אליו ועבודתנו תהיה יותר נעלית ע"י שנעבוד אותו ונקיים את רצונו בלי אמצעים אחרים שיקרבו אותנו אליו. וזהו אני לדודי ודודי לי, שאנו מחזקים את ההכרה בקרבת הקב"ה והשגחתו אלינו, וממילא אנחנו מתקרבים אליו.

והנה בחודש אלול אנו קוראים ג"כ שבעא דנחמתא שענינם נחמת הגאולה, ותיקון חטא המרגלים שגרם את הגלות, וכמו שאמרו חז"ל (במדבר רבה טז, כ. וע"ע תענית כט, א), ותשא כל העדה ויתנו את קולם... ואמר להם הקב"ה אתם בכיתם של חנם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות. ומן אותה שעה נגזרה על בית המקדש שתתחרב, כדי שיגלו ישראל לבין האמות, שכן הוא אומר וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות. נשיאות יד כנגד נשיאות קול". ומיד לאחר הפטרה זו אנו קוראים את הפטרת התשובה.

ומבואר שחלק מעבודת חדש אלול הוא ג"כ בענין תיקון חטא המרגלים שהיה בדור המדבר. וצריך להבין, מה שייך ענין זה לחדש אלול שהוא זמן תיקון חטא העגל. ויש לבאר ששני החטאים שורש אחד להם, עפ"י מה שנתבאר לעיל שבאמת שורש חטא העגל היה חסרון באמונה בכך שהקב"ה משגיח בעצמו על בריותיו, והנה באמת אצל עם ישראל ישנה תביעה מיוחדת בענין זה שהיה להם להבין שהקב"ה מנהיגם, שהרי הקב"ה אוהבם בתכלית האהבה ומנהיג אותם לתכלית הטוב, וא"כ החסרון באמונה בהנהגת הקב"ה הוא חסרון גם בהבנה באהבת ה' לעמו, ובהנהגה המיוחדת שהקב"ה מנהיג את עמו ישראל בהשגחה פרטית.

וביותר יש להוסיף, שעיקר הטעם שהקב"ה משגיח על בריותיו, הכל הוא משום האהבה שהוא אוהב את ישראל, ומשום כך הוא משגיח אף על אומות העולם, שכל תכליתם הוא למען ישראל, וכמ"ש הרמח"ל (שערי רמח"ל, עמ' צז) "כי באמת, כל העולם ומלואו אינו עומד אלא על האהבה שהקב"ה אוהב את ישראל".

ודוגמא לדבר יש להביא מדברי חז"ל (בראשית רבה פג, ד) אלוף עירם, למה נקרא עירם שהוא עתיד לערום תסוריות (אוצרות) למלך המשיח, א"ר לוי מעשה בשלטון אחד ברומי שהיה מבזבז תסוריות של אביו, נראה לו אליהו בחלום א"ל אבותיך מצמתין ואת מבזבז?! ולא זו עד שמלאך. עכ"ל.

ומבואר שהיה לאותו גוי השגחה פרטית ע"י גילוי אליהו, וע"ז מבאר המדרש שהתכלית של כל זה היה בשביל שימלא אוצרותיו ולא יבזבזם, בכדי שבבוא היום יוכל להעביר הכל לישראל, ועל דרך זה הוא בכלל ההשגחה פרטית על הגויים על כל צעד ושעל, להשגיח איך כל עניניהם מתנהלים באופן שיצא מזה טובה לישראל, ובלא זה אין לגויים זכות קיום, וכמ"ש (ישעיה ס) כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו. [והתכלית של זה בסופו של דבר היא בשביל שגם הגויים יתקונו ע"ז. עי' כתבי רמ"ד ואלי (בראשית ח"ב עמ' ססג, ובתהלים עמ' קצא)]. וממילא החיסרון באמונה בכך שהקב"ה אוהב את ישראל אהבה ללא גבול, היא המביאה לכפור ח"ו בהשגחת הקב"ה על בריותיו.

והנה מבואר בפסוקים שההוכחה שהקב"ה אוהב את עמו ישראל תכלית אהבה היא מכך שהוא נתן לנו את ארץ ישראל, ארץ חמדה, ובתוכה בית המקדש, שהיא תכלית כל הבריאה בגודל יקרתה, שאין ערך יקר כמוה, וכמו שהארכנו בזה בספרנו (פרק ג ובמילואים סימן ג). וכמו"כ אהבתו מוכחת מהאופן שהוא נותן אותה, שהיא במתנת חינם, כמתנת אב לבנו, ולא

מצד מעשינו, וכמו שאנו רואים בסמיכות הפסוקים בפרשת עקב, "כאשר ייסר איש את בנו ה"א מייסרך", ומיד אח"כ נאמר "כי ה' אלקיך מביאך אל ארץ טובה", (נתבאר בארוכה במילואים סימן ה).

אמנם, עם ישראל לא האמינו בשבח ארץ ישראל, וממילא נשמטה מידם הראיה שהקב"ה אוהבם תכלית האהבה, וכמש"כ הגאון הנצי"ב בהעמק דבר (במדבר יד, יא): "ובתהלים כתיב וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו, היינו מה שאמר שהוא אוהב אותם ורוצה בטובתם" עכ"ל. ולהנ"ל ביאורו לשני הצדדים. א. בגלל שלא האמינו לדברו שהוא אוהבם, לכן לא האמינו שהוא רוצה לתת להם ארץ טובה. ב. בגלל שמאסו בארץ חמדה ולא האמינו בגודל חשיבותה, ממילא לא היה להם הוכחה להאמין לדברו שהוא אוהבם, כי הא בהא תליא, וכנ"ל.

ואעפ"י שחטא המרגלים היה בתשעה באב לאחר מעשה העגל, מ"מ המאסה בארץ חמדה היתה טמונה בהם כבר משעת מעשה העגל, והיא אשר גרמה להם לא להאמין באהבת הקב"ה אליהם, וממילא לא להאמין בהשגחתו הישירה עליהם, וע"כ הם חיפשו אמצעים שיהיו בינו לבינם, ולכן עשו את העגל.

וממילא ההתחזקות שלנו בענין זה, בעיקר בחודש אלול, היא להבין היטב את אהבתו של הקב"ה אלינו ואת הקשר שלו אתנו, ועי"ז נתקרב אליו ונידבק בו.

ולכן דבר בעתו מה טוב, להוציא בימי חודש הרחמים והסליחות ספר זה, משום שזה מעיקרי עבודת חודש אלול, שנלמד ונתבונן בשבחי הארץ עד שנחמדה תכלית התשוקה, כמש"כ רמ"ד וואלי (עיין בפתחה), ומזה נבין כמה הקב"ה אוהבינו בתכלית האהבה, ואיך שהקב"ה משגיח עלינו בכל פרט ופרט, כדי לחיותינו ולהטיבנו לעולמי עד, ועי"ז גם הקשר שלנו להקב"ה יהיה קשר ישיר, ולא נחפש אמצעים שיקשרו אותנו אליו, וכך נעלה ונתקרב אליו מיום ליום עד יום הכפורים שבו אנו נהיה בדרגה הכי גבוהה של קרבת ה'. אכ"ר.

אלול תשע"ג. המחבר.

פתיחה

כתב בספר חרדים (מצוות התלויות בארץ פנ"ט) "וצריך כל איש ישראל לחבב את ארץ ישראל ולבא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה כבן אל חיק אמו, כי תחילת עונינו שנקבעה לנו בכיה לדורות יען מאסנו בה, שנאמר (תהילים קו, כד) וימאסו בארץ חמדה", ובפדיון נפשנו, מהרה יהיה, כתוב (שם קב) כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו", ושם כתוב "אתה תקום תרחם ציון". עכ"ד.

וכך כתב רבי משה דוד ואלי בפירושו לתהלים (קו, כד) ביתר ביאור, וז"ל, וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברנו. והנה העון הזה היה כל כך חמור לפנינו ית', לפי שפגם בעיקר הכל שהיא האמונה. עד שממנו נמשכה הגזרה של הגלויות, כדי שיכירו וידעו הבנים שאין ארץ כארצם, ולא יתוקן עון המאיסה של האבות, עד שהבנים יביאו את עצמם לחשוק בה בחשק גדול, כענין שנאמר: אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד – כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו, כלומר דהא בהא תליא, שלא יבא עת חנינה לציון, עד שבניה יחמדוה בתכלית החמדה והתשוקה. עכ"ל.

וכך אמרו חז"ל בפסיקתא (הובא בספר "יוסף חן" דף פח, ב להגה"צ ר' נתן פרידלנד זצ"ל. ובספר התקופה הגדולה עמ' 128): אמר ר' סימון בן מנסיא, אין הקב"ה מראה סימן גאולה לישראל, עד שיחזרו ויבקשו הדברים אשר מאסו בימי רחבעם, מלכות שמים, ומלכות בית דוד, ובית המקדש, והארץ אשר מאסו אבותינו, שנאמר וימאסו בארץ חמדה. ע"כ. ומבואר שדרישת ארץ ישראל היא תנאי מוכרח לזכות לגאולה.

*

והנה, אנו שזכינו למה שלא זכו דורות רבים, שאנו יושבים בארץ ישראל, על אחת כמה וכמה שמוטלת עלינו חובה להעריך את המתנה שנתן לנו הבורא יתברך, ומלבד החיוב שיש עלינו לתקן את עוון מאיסת הארץ, עוד יש לנו חיוב מצד הכרת הטוב, שלא נהיה ח"ו ככפויי טובה, אשר אינם מכירים בערך הטובה שנתנה להם. וכמו"כ עלינו להתבונן בגודל רחמיו עלינו וגודל אהבתו אותנו הניכרת מנתינת מתנה זו, ומכל מהלך הדברים שהביא אותנו למתנה זו, וכדלהלן. ומלבד שכל זה מוטל עלינו מצד חיוב הכרת הטוב, עוד עיי"ז ניתן להתחזק באהבת ה' ובאמונה שכל דברי נביאים אמת.

*

אמנם לצערנו ישנה סיבה המונעת אותנו מההתבוננות הזאת, והיטיב להגדירה הסופר ר' משה שינפלד וצ"ל במאמר בדגלנו (שבט תש"ז) "ליהדות החרדית קרה אסון רעיוני גדול, בינה ובין ארץ ישראל ניצבה הציונות. היהדות החרדית נתפסה לתעמולה הציונית המזהה את ציון עם הציונות. בשני קצות המחנה הגיבו באופן שונה והסיקו מסקנות מנוגדות ששתיהן סכנתן מרובה. חלק אחד של היהדות החרדית אינו מבחין, ביודעין ובלא יודעין, בין אהבת ציון ואהבת הציונות, ומדרכה של אהבה שהיא מקלקלת את השורה של בהירות רעיונית, כושר הבחנה ושמירה על התחומים. מאידך גיסא גרמה ההתנגדות המוצדקת לציונות, אדישות והעדר התלהבות לגבי ציון במקצת ממערכות היהדות החרדית".

ויתירה מכך, אף השם "ציונות" שהעניקה לעצמה התנועה הציונית הינו מטעה, וגורם לפעמים לחשוב שההתנגדות לתנועה הציונית הינה התנגדות לעצם הענין של ההתיישבות בארץ. אמנם ההיפך הוא הנכון, שהרי תחילת הישוב נוסד דוקא ע"י תלמידי הגר"א, אשר פעלו הם וממשיכיהם במסירות נפש לבסס את הישוב ולהרחיבו, וכל הישוב שקיים היום הוא מכחם. [וכפי שהביאו בספר "חזון ציון", בחלק "מוסדי ארץ", עמ' יד, מד"ר ישראל בן זאב: כל מה שאני מתעמק בתולדות חיינו בדורות האחרונים, אני מגיע לכלל מסקנא שעלייתם של אנשי "חזון ציון" משקלוב לארץ ישראל בשנת תקס"ט בראשות תלמידי הגר"א – היא הגורם הראשון ליצירת מדינת ישראל. עיי"ש בהרחבה ובפירוט. ועיינן בנספח ו מה שהבאנו מספר "בן יכבד אב" (על הגה"צ ר' יצחק זאב ידלר בעל תפארת ציון על מדרש רבה): והיה שמח שמחה גדולה על שהקב"ה הזמין לו לנסוע בצוותא עם נכדו של הגר"א מווילנא, שהוא היה הראש והראשון לעורר את קדושת הארץ, וזירז את תלמידיו לנסוע אל ארץ הקודש].

ואף לתנועה הציונית קדמה תנועת "חובבי ציון", אשר היתה איגוד של הרבה תנועות קטנות שפעלו למען ישוב ארץ ישראל, שרובם נוסדו ע"י יהודים חרדים בעידודם של גדולי ישראל כהנצ"ב ועוד. ובחלקם אף ע"י גדולי ישראל, כמו "החברה למען ישוב א"י" שנוסדה ע"י הבית הלוי.

ועל כן מוטל עלינו להתבונן היטב מה היא מעלתה של ארץ ישראל ומה אנו מחויבים לעשות למענה, וכמו"כ עלינו להבין מה היתה ההתנגדות לתנועה הציונית וממה עלינו להזהר.

*

וזאת למודעי, שהפרקים הבאים הם כולם המשך אחד, ורק מפני ריבוי העניינים חילקנו אותם לפרקים, אך כדי לעמוד על התוכן המתבאר בקונטרס יש לקרוא את הפרקים לפי הסדר, וא"א להבין כראוי פרק אחד לפני הפרקים הקודמים לו.

לתועלת הקורא הרוצה להעמיק בנושאים המבוארים בקונטרס, צירפנו בסופו נספחים המבארים עניינים נוספים המסתעפים מנושאי הקונטרס. וכמו"כ הוספנו מילואים, בהם הרחבנו בביאור והוכחות ליסודות המבוארים בקונטרס, בדברים שמחמת האריכות לא יכלנו להביאם במלואם בגוף הקונטרס, והם מצוינים במקומות המתאימים בפרקי הקונטרס.

פרק א

מעלת ארץ ישראל

א.

לאחר ברית המילה כרת הקב"ה ברית עם אברהם: "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו. ונתתי לך ולזרעך אחריו את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים" (בראשית יז, ז – ח). וצריך להבין מה ענין להיות לך לאלהים, להבטחה על נתינת הארץ, שאנו רואים שהקב"ה כרך את שתי ההבטחות יחד. ובשביל להבין ענין זה, תחילה יש לבאר את ההבטחה שהבטיח לו הקב"ה לאברהם – "להיות לך לאלהים".

ב.

כתב הגר"א (אדרת אליהו בראשית א, א) "אלהים הוא מורה על כח המנהיג כל העולם ומלואו ומביט אל כל מעשיהם. ושם הזה הוא מושאל אל כל מנהיג ומשגיח.... ונקרא אלהי ישראל וכן אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב, לפי שהם מושגחים מאתו השגחה פרטית... וזה שאנחנו אומרי ה' אלהינו מלך העולם, עלינו משגיח בפרטות כמו וידע אלהים, ידיעה פרטית ושל חיבה, ועל כל אומות הוא מלך העולם".

וכך כתב הגר"א אדרת אליהו דברים א, ו "שם הוי"ה ב"ה מורה על צד עצמותו יתברך. ואלהים הוא מורה על השגחתו על כל בריותיו... ובהשגחה יש ב' ענינים השגחה כללית דהיינו על כל בריותיו ועל כל העולם בכללות, והשגחה פרטית שמשגיח על ישראל לבד... ולכן אומרים בכל ברכה ה' אלהינו מלך העולם דהיינו ה' מצד הנעלם ואלהינו שהוא משגיח עלינו בפרטות". (וע"ע בענין זה במלואים סי' ג).

ודבר זה אנו מכריזים כל יום פעמיים ביום בקריאת שמע "ה' אלהינו", ובסוף קריאת שמע אנו אומרים אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים" ולאחר מכן אנו מחזקים את זה באומרנו "אמת ואמונה חק ולא יעבור, אמת שאתה הוא ה' אלהינו ואלהי אבותינו, גואלנו גואל אבותנו יוצרנו צור ישועתנו פודנו ומצילנו מעולם שמך", ולאחר מכן באמירת "עזרת" אנו מפרטים את כל ההנהגה שהקב"ה מנהיג את עם ישראל בכל הדורות. וכן

בתפילת ערבית לאחר ק"ש אנו אומרים "אמת ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו" ולאחר מכן אנו מפרטים במה זה מתבטא: הפודנו מיד מלכים, הגואלנו מכף כל העריצים, הנפרע לנו מצרינו וכו'.

ג.

ומצב זה הוא בגדר מה שנאמר אני לדודי ודודי לי, שכנגד ההנהגה של הקב"ה שהוא מנהיג אותנו בפרטות, אנו מתקרבים אליו ונדבקים בו. ודבר זה ביאר לנו הרמח"ל במס"י. הנה ביאר הרמח"ל (פרק א) מה היא תכלית האדם, "להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו שזהו התענוג האמיתי והעדון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא", כלומר הקב"ה ברא את עם ישראל כדי להיטיב להם בהטבה הכי גדולה שיכולה להיות, ומה היא הטובה הגדולה ביותר, להתענג על ה'.

והמדרגה העליונה בסולמו של רבי פנחס בן יאיר שהיא ההתקרבות הגדולה ביותר להקב"ה, היא רוח הקדש, כלומר דבקות בהקב"ה בדרגה של רוה"ק.

ולעתיד לבא יגיעו עם ישראל לדרגה של "ונבאו בניכם ובנותיכם" (ויאל ג). וכתב ע"ז במדרש תנחומא (פר' מקץ, ב. וע' סו"פ בהעלותך) "אמר הקב"ה, בעולם הזה היתה הנבואה ביחידים, אבל לעתיד לבא על כל אדם, שנאמר... ונבאו בניכם ובנותיכם". והיינו דבקות בהקב"ה בצורה של נבואה, שמדברים עם הקב"ה בכבודו. (נבואה אינה ענין של העברת מסרים גרידא מהקב"ה לבני אדם, שהרי א"כ אין צורך שכל ילד יהיה נביא, אלא עיקר מהות הנבואה היא דביקות בהקב"ה בדרגה עליונה, והעברת המסרים אינה אלא פרט אחד מעניני הנבואה). וכן משה רבינו אומר "ומי יתן כל עם ה' נביאים" (במדבר יא, ט). ומבואר שזו התכלית של עם ישראל שיהיו כולם נביאים.

ועכ"פ מבואר שהקשר של עם ישראל עם הקב"ה הוא קשר של דביקות, שמצד אחד הקב"ה מנהיג אותנו ומשגיח עלינו בפרטות, ומצד שני אנו מתקרבים אליו ומתדבקים בו. וכמו שאנו אומרים בברכות המצוות אשר קדשנו במצוותיו, וקדושה היינו יחוד כמו אשה מקודשת, דהיינו שאנו מיוחדים להקב"ה.

ואף מי שלא הגיע למדרגה העליונה של רוה"ק, מ"מ כל דרגה בסולמו של רבי פנחס בן יאיר המבואר בספר מסילת ישרים, היא שלב נוסף של התקרבות האדם להקב"ה, וכל מצוה שהוא עושה הוא מתקרב להקב"ה.

ד.

והנה אמרו בגמ' (כתובות קי, ב) כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה, וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנא' לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. ומבואר שענין זה שהקב"ה מנהיג את עם ישראל בפרטות, הוא דוקא בארץ ישראל. וכך מבואר בדברי הגר"א בדברים שהבאנו לעיל, שכ' שישנה "השגחה פרטית שמשגיח על ישראל לבר" ולכן אומרים בכל ברכה אלהינו "שהוא משגיח עלינו בפרטות", והמשיך הגר"א לבאר: "ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ כי שניהם הן ביחוד, ישראל וארץ ישראל, ישראל משבעים אומות וארץ ישראל מכל הארצות, וכמו שנקרא "אלהי ישראל" כן נקרא "אלהי הארץ"... וזהו מה שאמרו "כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה". ומבואר בדבריו ענין זה, שהנהגת הקב"ה לישראל היא במיוחד בארץ ישראל, כיון שהקב"ה הוא ג"כ אלהי הארץ, והיינו שהנהגתו היא במיוחד בארץ ישראל. וע"ז אמרו שהדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה, שכביכול אין הקב"ה מנהיג אותו. ובפירוש הגר"א לשיר השירים (ד, ח): "אתי מלבנון כלה... ואמר עכשיו כלה ולא קודם לכן, כי עד עכשיו מדבר מה שבחו"ל, וכל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה, אבל עכשיו מדבר בהדור שבאו לארץ ישראל לכך אמר כלה". והיינו שממתי שנכנסו ישראל לארץ הוא כביכול כמו שנתחתנו עם הקב"ה, שמעכשיו מתחילה ביתר שאת ההנהגה של "אני לדודי ודודי לי", שהקב"ה מנהיג את עם ישראל ודואג להם, ועם ישראל נדבק בהקב"ה.

ה.

ודבר זה מבואר בדברי הגר"א במקום אחר ביתר הרחבה (אדרת אליהו דברים לב, ט) "כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. כי בהנחל עליון לכל שר ושר אומה שלו, בחר לחלקו את עמו ולקח א"י לנחלה שלו ונתנה לישראל, כמו שאמרו בכתובות כל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה לפי שהוא תחת השמים, אבל א"י אין שום ממשלה לשבעים שרים עליה וכו' וזהו כי חלק ה' עמו, מה שלקח ה' לחלקו נתן לעמו".

וכבר האריך בזה הרמב"ן ז"ל (ויקרא יח, כה) וז"ל: "החמיר הכתוב בעריות בעבור הארץ שתטמא בהן ותקיא הנפשות העושות.

והנה העריות חובת הגוף ואינן תלויות בארץ. אבל סוד הדבר בכתוב שאמר (דברים לב ח ט) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים וגו' כי חלק ה' עמו וגו'. והענין, כי

השם הנכבד ברא הכל, ושם כח התחתונים בעליונים, ונתן על כל עם ועם בארצותם לגוייהם כוכב ומזל ידוע כאשר נודע באצטגנינות, וזהו שנאמר (דברים ד יט) אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים, כי חלק לכולם מזלות בשמים...

והנה השם הנכבד הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים לכל העולם אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה', מיוחדת לשמו, לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל, בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו, זרע אוהביו, וזהו שאמר (שמות יט ה) והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ... והוא מאמרם (כתובות קי) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, שנאמר (להלן כה לח) לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים, ואומר (שמואל א כו, יט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. ואמרו בתוספתא דע"ז (פ"ה ה"ה) הרי הוא אומר (בראשית כה כא) ושכתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים ואומר לתת לכם את ארץ כנען (להלן כה לח) כל זמן שאתם בארץ כנען הייתי לכם לאלהים אין אתם בארץ כנען כביכול אין אני לכם לאלהים... עכ"ל.

וכך כתב המלבי"ם (בהר פסקא עז) "ואמר עוד לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. כי קשור אלהותו עמהם תלוי בשיבת הארץ, ששם השכינה, והיא הארץ הנבחרת לנבואה ולקדושה, ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד. והיוצא לחו"ל נכנס תחת ממשלת השרים העליונים והטבע. והוא שרוד אומר וכו'... כל הדר בחו"ל [כמי שאין לו אלוה]".

ג.

וזה מה שמבואר בתורה שהשראת השכינה מקומה הוא בארץ ישראל וכמו שנאמר (במדבר לה, לד) "ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה". ובזוה"ק (וישלח א קסו, א) שכנינתא לא שריא אלא באחסנתיה דאיהי ארעא קדישא (- השכינה אינה שורה אלא במקומה, שהוא ארץ ישראל) [וכ"ה בזוה"ק בפר' תולדות (קמא, א) "רק אין יראת אלהים במקום הזה. בגין דלא שריא שכנינתא לבר מארעא דישראל" וכן בזוה"ק פר' ויחי (רכב, ב) ע"ש], והנה הקב"ה מלא כל הארץ כבודו, אלא ביאור הדברים כמו שאנו רואים בדברי הרמב"ן והגר"א שהקב"ה משגיח על ארץ ישראל בפרטות והוא מנהיגה¹, [וטעם הדבר

¹ וכדברי הרמב"ן והגר"א מבואר בזוה"ק יתרו (ב, עט, ב) "כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, מאי טעמא, משום דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא, ושכנינתא באתרה יתבא, והאי בהאי

שמקום השראת השכינה הוא דוקא בארץ ישראל, משום שירושלים הוא המקום שמקשר בין העוה"ז לעוה"ב, ומשם חלה השראת השכינה בעולם הזה].

ז.

והנה בענין זה שאין הקב"ה מנהיג את ישראל אלא בארץ ישראל, כלול ג"כ הענין שאין ישראל נדבקים בהקב"ה אלא בארץ ישראל, וכש"נ לעיל שזה תלוי בזה, שע"י שהקב"ה מנהיג אותנו ומשגיח עלינו, אנחנו מצידנו מתקרבים אליו ומתדבקים בו, וע"כ כיון שההנהגה של הקב"ה לישראל היא בארץ ישראל, ממילא הדבקות בהקב"ה מקומה בארץ ישראל. וכמו שכתב בספר הכוזרי (מאמר ב, יב) "כשם שהכרם אינו עושה ענבים אלא בהר הזה, כך אין עם הסגולה יכול להידבק בענין האלהי כי אם בארץ הזאת".

וכך כתב הר"ן בדרשות (דרוש ה. עמ' ריג בהוצאת מוסד הרב קוק): "כי יש לארץ ההיא בכללה מעלה גדולה על שאר הארצות האחרות, כי שם הנפש מוכנת להידבק באור העליון". וע"כ אנו מוצאים שהנבואה אינה חלה אלא בארץ ישראל (תנחומא בא ה), וכמו"כ כל הדרגות בקרבת אלהים הם מסוגלים דוקא בארץ ישראל.

[ונך כתב הגר"ש וולבה זצ"ל (עלי שור ח"א עמ' רפד) "מהי סגולתה הרוחנית של ארץ ישראל? נראה, כי בה יותר קל מאשר בכל מקום אחר בעולם, לקשור קשר טבעי ואמיץ עם הבורא ית'. אין אדם זקוק למחשבות וחקירות רבות בכדי להתקרב אל הבורא ית', כי פשטות החיים בכחה להביא לידי כך, למי שזוכה. וכיון שזוהי סגולת א"י הרי מחויב אדם השוכן בה להגיע אליה.... ארץ ישראל מצד תכונתה היא מצב של חיי קרבת אלהים, אשר לעומתה, הדרגות שאדם יכול להשיג בחו"ל עדיין הן מצב של בכח. חיים בפועל בקרבת אלהים פשוטה ולבבית – הם החיים בארץ ישראל! העבודה בזה היא להכות שרשים בא"י].

תליא". ובזוה"ק בהר (ג קט, ב) בחו"ל דשכינתא מרחקא מן בעלה, אתמר כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה. ובפרשת וישלח (ח"א, קעז, א) "כד ישראל אזלין בגלותא, אינון בישו דטעוון אחרנין (דהיינו ברשות אלהים אחרים, וכדאיתא בזוה"ק שמות (ב, ט). עמא דישראל.. בגלותא שליט עליה סטרא אחרא), וכדין אתקיים קרא דכתיב ועבדת שם אלהים אחרים".

ח.

אין תורה כתורת ארץ ישראל

וע"כ אנו מוצאים לגבי ענינים רבים שא"י מסוגלת יותר לעליה ברוחניות מאשר חו"ל. וכמו"כ ידוע מדברי חז"ל במקומות רבים שהשיבה בא"י היא תנאי עיקרי לעליה בתורה וכגון בחגיגה ה, ב "כיון שגלו ישראל ממקומן, אין לך ביטול תורה גדול מזה". ובב"ב קנח, ב אורא דארץ ישראל מחכים .

ובספרי דברים לז "תבל – זו ארץ ישראל, למה נקרא שמה תבל על שם תבלין שבתוכה, איזהו תבלין שבתוכה זו תורה, שנאמר 'בגויים אין תורה'. מכאן שהתורה בארץ ישראל".

ובבראשית רבה טז, ד "וזהב הארץ ההיא טוב – מלמד שאין תורה כתורת ארץ ישראל, ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל. נמצאת ארץ ישראל ראויה לתורה, ואין התורה שלמה אלא בארץ ישראל". ובאסתר רבה א, יז: "עשרה חלקים של תורה בעולם, תשעה בארץ ישראל, ואחד בכל העולם" ובמדרש 'שוחר טוב' תהלים מזמור קה: אתה מבקש לראות השכינה בעוה"ז – עסוק בתורה בארץ ישראל.

ובביאור הגר"א לשיר השירים א, ד "הביאני המלך חדריו. הוא מועד ביאתן לארץ ישראל. ואמר חדריו, שהן חדרי תורה, כי עיקר התורה היא בארץ ישראל, כמ"ש (איכה ב, ט) מלכה ושריה בגוים אין תורה".

ובביאור הגר"א לתיקוני זוהר (תיקון כא נה, ב) "ואור התורה בארץ ישראל". ובאדרת אליהו דברים לג, ב: "ארבעה פעמים נתחדש הדיבור עמו: א. "מסיני בא" שנתן התורה. ב. זרח משעיר ... ג. הופיע מהר פארן ... ד. "ואתה מרבבת קדש" שנכנסו לארץ ישראל, ואז זכו לתורה מה שלא זכו קודם לכן.

ובאדרת אליהו דברים (א, ה – ו): "וגילוי של תורה הוא בארץ, כמ"ש "אורא דארץ ישראל מחכים" (ב"ב קנח, ב), וגם הנבואה אינה שורה אלא בארץ ישראל, ולכן ברח יונה. כמו שאמרו "ראוי רבינו שתשרה עליו שכינה אלא בכל גרמה לו" (מו"ק כה, א). וכמ"ש "מלכה ושריה בגוים אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה" (איכה ב, ט). [ועיי"ש עוד בפסוק ה ובפסוק ו].

ט.

והוסיף הגר"א "וכן התורה לא ניתנה אלא לישראל בהר סיני, וזהו שכתוב כאן "אלינו בחורב". והיינו שכיון שהתורה אינה יכולה להתגלות אלא בארץ ישראל ולא בחו"ל, ע"כ דוקא בהר סיני היה אפשר להביא את התורה (ולהלן יבואר דבריו) וסיים הגר"א: "וארבע תיבות אלו (ה"א דבר אלינו בחורב) הן כלל של כל התורה כולה. דהיינו, שה' אלהינו דיבר אלינו לעשותם על ידי המקום בחורב.. וזהו שאמרו משה קיבל תורה מסיני". עכ"ל.

וביאור דבריו עפ"י מש"כ הגר"א בפירושו לשיר השירים (ב, יב פירוש א) וז"ל: "וקול התור נשמע בארצינו, פירוש התור - הוא התורה. נשמע בארצינו - הוא הר סיני שהוא חשוב כמו ארץ ישראל. עכ"ל.

ודבריו מבוארים (כמו שהביא המהדיר שם לבאר בשם הג"ר דוד כהן שליט"א ר"י חברון. בהוצאת מוסד הרב קוק עמ' ריד הערה 333), עפ"י מש"כ במדרש תהלים סח: "וסיני מהיכן בא? א"ר יוסי מהר המוריה נתלש כחלה מעיסה וכו'".

[ועי"ש בהערת המהדיר שצייין למה שאמרו בתענית (טז, א) "מאי הר המוריה.. הר שיצא ממנו מורא לעכו"ם". ופירש"י: "הר המוריה - הר סיני, מורא לאומות העולם במתן תורה דכתיב ארץ יראה ושקטה". ותמהו בזה המפרשים, שהרי הר סיני והר המוריה הם שני הרים, ולהנ"ל מבואר היטב, שבאמת התורה ניתנה בהר המוריה שנתלש לפי שעה להר סיני. ולפי"ז אפשר להוסיף שזהו ג"כ מה שאחז"ל (תענית שם): הר המוריה - הר שיצא ממנו הוראה לישראל. והיינו בשעת מתן תורה כיון שהר זה נעקר בא להר סיני].

ומעתה מבוארים היטב דברי הגר"א באדרת אליהו, שמה שה' נתן את התורה דוקא בהר סיני, הוא משום שאין אפשרות לזכות לגילוי של תורה אלא בארץ ישראל, ובהר סיני התקיים תנאי זה. וע"ז מדגיש הגר"א: שזה "כלל של כל התורה כולה. דהיינו, שה' אלהינו דיבר אלינו לעשותם על ידי המקום בחורב", כלומר, שהכלל לכל התורה הוא שהמקום מעכב לקנין התורה, והמקום הוא חורב דהיינו ארץ ישראל שמעכב לקבלת התורה.²

² וראיתי מי שכתב שהתורה ניתנה לפני שנכנסו לארץ כדי ללמד שארץ ישראל אינה מעכבת את קנין התורה. אמנם בדברי הגר"א מבואר שאדרבה מקבלת התורה הוא הוכיח שא"א לקבל את התורה אלא בארץ ישראל, וע"כ הוצרכה התורה להנתן דוקא בהר סיני שהיה כמו ארץ ישראל.

וכמו"כ ידוע שהגר"א רצה לחדש מצות נשיאת כפים בכל יום בחו"ל ונשרף בית המדרש, וכששלח תלמידיו לא"י ציוה להם שיחדשו מצוה זו בא"י. (וזה הטעם שנושאים כפיים בכל יום בא"י. עיין "עליות אליהו" ב"מעלות הסולם", הערה יג דף טז, ב). ומזה אנו רואים שיש כח מיוחד בא"י לחדש מצוה שנתמעט קיומה בחו"ל.

ועי' ב'חסד-לאברהם' לרבי אברהם אזולאי סב החיד"א (מעין ג נהר ז): "כי התורה וארץ ישראל יש להם יחוס יחד".

י.

וגם בימינו רואים שההצלחה בתורה ובעבודת ה' היא במיוחד בארץ ישראל, ונראה להלן כמה עדויות:

"בסוף מלחמת העולם השנייה הכרתי הרבה אנשים יראים ושלמים, מהם שבחרו לנסוע לאמריקה ומהם שנסעו לארץ ישראל. לא היו הבדלים במדת היראת שמים שלהם, אבל ההבדל ניכר בדור השני שיצא מהם, רואים הבדל בין הדור שגדל באמריקה לבין הדור שגדל בארץ ישראל... וזהו אות וסימן על הכח הסגולי של קדושת ארץ ישראל". (הגה"צ ר' מרדכי צוקרמן זצ"ל, יחיד ודורו ח"ב עמ' 705).

"אדם אשר שואף לעלייה רוחנית אין מקום טוב יותר שבבילו מאשר בארץ ישראל, הוא ימצא בה תשתית תורנית רחבה, בה יוכל להשיג דרגות רוחניות ולעלות במעלות התורה כאוות נפשו". (הגר"מ שטרנבוך, דע מה שתשיב עמ' 61).

"אם נתבונן בהיסטוריה היהודית נראה שבכל עת שהיתה תורה בארץ ישראל הפכה הארץ למרכז התורה העיקרי ללא עוררין, בתקופת בית שני, למשל, היו מרכזי תורה גם בחו"ל (שהרי הלל עלה מבבל) ואעפ"כ נשארה לנו לדורות רק תורתם של חכמי א"י מאנשי כנסת הגדולה עד לזוגות ולתנאים. עלינו לזכור שבעליית עזרא ונחמיה עלו מעטים ביותר ואלו היו מהמשפחות הפחות מיוחסות שבישראל, 'עשרה יוחסין עלו מבבל לא"י' (קידושין סט, א) וחלקם היו נשואים לנשים נכריות (כמבואר בספרי עזרא ונחמיה) ובכל זאת התפתחה התורה דווקא מעולים אלו ולא מן הנותרים בבבל. רק כשנחרבו מרכזי התורה הגדולים בארץ גלתה התורה לבבל.

אף בדורנו שזכינו לשיבת התורה לא"י אנו רואים בחוש שא"א כלל להשוות את הצלחת הלומדים בארץ עם זו שבחו"ל (וכבר עמד על תופעה זו במכתב מאליהו ח"ג עמ' 196),

למרות שגם בחו"ל יש ב"ה ישיבות ולומדי תורה, נדמה שכבר תקופה ארוכה לא נתפרסם כמעט אף חיבור תורני בעל חשיבות מיוחדת בחו"ל, בעוד שבא"י מתפרסמים והולכים חיבורים תורניים בעלי חשיבות רבה". (ציון בית חיינו ח"א עמ' 33).

ואף בין אלו שלצערנו אינם שומרים תורה ומצוות ניכר הבדל בין תושבי ארץ ישראל לתושבי חו"ל, בעוד שבחו"ל נאבדות קהלות שלמות ר"ל ע"י התבוללות, בא"י ההתבוללות היא באחוזים נמוכים מאד [ע"י בשו"ת משנה הלכות חלק טו סימן ריג על ההתבוללות הנוראה בחו"ל].

וכמו"כ בא"י תנועת התשובה פורחת יותר מאשר בחו"ל, וכן רוב החילוניים בארץ מקפידים על כשרות בסיסית. וכן רובם מצהירים שהם מאמינים בהקב"ה. ולמרות שמטרת התנועה הציונית היתה 'ככל העמים בית ישראל' אנו רואים בימינו שזממם לא עלה בידם, ורוב החילוניים בארץ מאמינים שעם ישראל הוא העם הנבחר. ואע"פ שאין די בכל זה כל זמן שאין זה מביא לידי שמירת המצוות, מ"מ הרי הסיכויים שלהם לחזור בתשובה רבים יותר ע"ז, וכמו שאנו רואים בעיינינו שתנועת התשובה פורחת מאד בארץ ישראל הרבה יותר מאשר בחו"ל, ובפרט בשנים האחרונות שכמעט בכל ישוב פותחים בית ספר תורני.

[נע"י בעלי שור ח"א עמ' רפו 'ואין גם שום ספק כי כל דיירי הארץ, אף שיהיו פורקי עול תורה ומצוות, אמונה עמוקה וחזקה מקננת בהם באלהי הארץ כל יעזבם בידי אויבינו המרובים, כי לולא אמונה כזאת לא תתכן עקשנות כזאת של התבססות בארץ ישראל"].

יא.

תנאים לגודל השראת השכינה בארץ ישראל והנה, אע"פ שארץ ישראל היא מקום השראת השכינה, מ"מ ישנם דרגות בזה, וגודל השראת השכינה בארץ ישראל תלוי בישוב היהודים בארץ, וכמו שמצאנו שישנם מצוות התלויות בארץ אשר אין חיובם אלא א"כ רוב עם ישראל או כולו נמצא בארץ ישראל, כמו יובל שנאמר בו (ויקרא כה, י) וקראתם דרוור בארץ לכל יושביה, ואמרו ע"ז בגמ' (ערכין לב, ב) בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן. וכן כל המצוות התלויות בארץ אינן נוהגות בזה"ז אלא מדרבנן (לרוב הראשונים), ומבואר מכל זה שככל שיותר יהודים יושבים בארץ ישראל כך גדלה השראת השכינה בארץ ישראל.

י.ב.

ודבר נוסף אנו רואים בספר יהושע (יה, ב). אנו מוצאים שיהושע מוכיח את עם ישראל: "ויאמר יהושע אל בני ישראל עד אנה אתם מתרפים לבוא לרשת את הארץ אשר נתן לכם ה' אלהי אבותיכם". ולכאור' צ"ב מדוע הוכיחם יהושע על כך, הרי מ"מ כבר נכנסו כולם לארץ ישראל, וא"כ מדוע צריך למהר לכבוש את כל הארץ, ואם הם אינם צריכים שטחים נוספים למגורים מדוע צריך לזרום על כך.

וכמו"כ אנו מוצאים שהקב"ה הבטיח לאבות את גבולות הארץ, לאברהם אמר הקב"ה (בראשית יג, יז) "קום התהלך בארץ לארכה וגו'", וליצחק (בראשית כו, ג) "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל", וליעקב (בראשית כח, יד) "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה". ובשבת קיח, ב "והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם.. ולא כיצחק... אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה". וצ"ב מה הענין בכלל ההבטחות האלו על גבולות הארץ, ובוודאי אי"ז הבטחה שיהיה מספיק מקום לכולם לשבת בארץ.

ומבואר מכל זה, שכשם שגודל השראת השכינה תלויה בשיבת היהודים בארץ, כך היא תלויה ג"כ בגודל המקומות שבהם יושבים היהודים. משום שבאמת כל שטח בארץ ישראל אינו עוד 'פיסת אדמה', אלא כל אדמת ארץ ישראל יש בה קדושה עליונה (להלן בפ"ב יתבאר ענין זה יותר, ועי"ש שהבאנו מדברי הגר"א שכ' "כשבקש 'ואראה אותה' בקש לידע כל עניינה, שהוא ענין גדול כמו ידיעת התורה, שגבוליה וכל עניינה הן ענייני תורה בת מלך פנימה", עי"ש עור) וממילא ככל שמרחבים גבולות ארץ ישראל כך מתגברת הקדושה.

ודבר זה מפורש בפסוק (מלאכי א, ה) ועיניכם תראינה ואתם תאמרו יגדל ה' מעל לגבול ישראל, ופי' בתרגום יונתן יסגי יקרא דה' ואפתי ית תחום ישראל (- יגדל כבודו של ה' וירחיב את גבול ישראל), כלומר ככל שגבול ישראל מתרחב כך גדלה השראת השכינה. וכ"כ הגר"א באדרת אליהו (בלק מהד"ו, כד, יח) יגדל ה' מעל לגבול ישראל, כשיתגדל גבול ישראל יתרבה קדושת שמו יתברך.

י.ג.

וכך כתב בספר 'חסד-לאברהם' (לרבי אברהם אזולאי, זקנו של החיד"א. מעין ג נהר ז): "וכמו שהשכינה אינה בשלימות כל עוד שמקום בית המקדש אינו בשלימות על מכונו, כן השכינה גם כן אינה בשלימות כל זמן שארץ ישראל אינה שלימה בכל גבוליה, שהוא מנחל מצרים עד

הנהר הגדול נהר פרת, ושישראל שוכנים כל אחד ואחד בחלקו המגיע לו כפי חלק גבולו האמיתי". ומבואר מדבריו את שני הדברים שנתבארו לעיל, ששלמות השראת השכינה בארץ ישראל תלויה בשני דברים, א. בגודל השטח של ארץ ישראל, ב. במספר היהודים היושבים בה, [ומבואר מדבריו דבר נוסף, שהוא תלוי ג"כ בזה שכל אחד יושב בחלק של שבט³, שזה עדיין א"א לקיים בימינו, ויה"ר שנזכה גם לקיום שלימות זו במהרה בימינו].

³ וביאור הטעם, עפ"מ ש"כ רבי משה דוד ואלי בספר הליקוטים (ח"ב עמ' שצב) שיש לשכינה שני צרות ע"י הגלות. א. שהיא גולה ממקומה לחו"ל. ב. שאבריה מתפרקים זה מזה, וע"ז נאמר "והתפרדו כל עצמותי".

וזה לשונו בד"ה ענין גלות השכינה עם בניה: "כבר ידוע שכל עם בני ישראל הם סוד איברי השכינה.. וידוע גם כן, כי כשישראל גולין מארצם גם השכינה גולה עמהם, וכשהם נפוצים בד' כנפות הארץ - גם איברי השכינה כביכול נפוצו עמהם זעיר שם זעיר שם, כי שרשיהם למעלה גולים עמהם במקום שהם, והוא צער גדול אל השכינה, שכביכול נפרד הרכבתה, וזה סוד "כמים נשפכתי והתפרדו כל עצמותי", ואין לה מנוחה אלא בעמה יחד, ובתוך ארצה". עכ"ל.

ועל פי דבריו, גם לאחר שכל ישראל חוזרים לארץ ישראל, אמנם אם אין כל אחד שוכן במקומו המתאים לו לפי שורש נשמתו, עדיין השכינה הקדושה היא כמו מי שנתפרדו איבריו ונשתנה סדרם, כגון שראשו יוצא מאמצע ידו, או בסדר הפוך אחר, וכן הוא בשכינה, שכשאתד מישאל ששורש נשמתו בראש השכינה - שוכן בחלק בארץ ישראל שנחשב ליד או לרגל, הרי השכינה ג"כ צריכה להפוך איבריה בסדר זה, וזה ג"כ פירוק לאיבריה, ועל כן אין השכינה הקדושה בשלימותה הגמור, עד שכל אחד ישכון במקום הראוי לו לפי שורש נשמתו.

פרק ב

ארץ ישראל – תכלית הבריאה

א.

בפרשת לך לך (טו, ז) אנו מוצאים שאמר הקב"ה לאברהם "אני ה' אלהיך אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה". ולכאורה הדברים תמוהים האם לתכלית זו הציל הקב"ה את אברהם מאור כשדים, כדי לתת לו את הארץ, והלא התכלית היא לעבוד אותו.

וכמו"כ נאמר בתורה (דברים ו, כג) "ואותנו הוציא משם למען הביא אתנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו". וצריך להבין שהרי התכלית שהקב"ה הוציא אותנו מארץ מצרים היא כדי שנקיים את המצוות, וארץ ישראל היא האמצעי, וא"כ איך שייך לומר שהקב"ה הוציא אותנו ממצרים בשביל תכלית זו – לתת לנו את הארץ.

ב.

התורה מתחילה בפסוק בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. ופירש"י ממדרש תנחומא ישן: אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחודש הזה לכם (שמות יב, ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קיא, ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו. עכ"ל.

לכאורה קושיית ר' יצחק במקומה עומדת, שהרי קושייתו היתה שמאחר שבריאת העולם היא אמצעי, והתכלית הם המצוות, א"כ היה צריך להתחיל במצוה הראשונה שנצטוו ישראל, החודש הזה לכם, שהרי המצוות הם התכלית. וא"כ מה תי' ר' יצחק בזה שפתחה התורה בבריאת העולם בכדי שישראל יוכלו לכבוש את הארץ, סו"ס הרי התכלית היא קיום המצוות, וא"כ היה צריך לפתוח מהחודש הזה לכם, שהיא מצוה הראשונה שנצטוו ישראל.

וביאר רבי ירוחם זצ"ל ממיר (דעת תורה שם, חלק א עמ' ג) "כי היא (א"י) התכלית, ארץ ישראל היא תכליתו של המקום ב"ה. עיקר כל הבריאה, והיא תכלית כל התורה".

וכ"כ שם במהדורא ב (עמ' ד) .. "ורבי יצחק מבאר לנו שהסוגיא של כל התורה כולה היא ארץ ישראל. הנשמה של כל התורה כולה היא כיבוש הארץ, ז"א לעשות מקום להשראת השכינה, וכמו שהכתוב אומר מכון לשבתך פעלת ה'. ... זהו שאומרים לנו חז"ל, שתכלית זאת של כל התורה כולה – ארץ ישראל". עכ"ל.

וכן כתב בספרו "דעת חכמה ומוסר" (ח"ב עמוד רו – רז): .. הרי רואים שענין ארץ ישראל נוטל חלק בראש בתורה הקדושה... וכל המשא ומתן שבתורה אודות ארץ ישראל, שסוד הארץ הוא הסוד של שלימות הכי גדולה.. ותורה, אינה עוד אלא הכנה לארץ ישראל..". עכ"ל.

וכן מבואר בדברי המהר"ל, הגר"א והיעב"ץ שהתכלית של כל התורה היא ארץ ישראל, עי' במילואים שהבאנו דבריהם, ודברי אחרונים נוספים שכתבו כך.

ג.

וכך כתב בעל האור שמח (הו"ד בספר "שבטי נחלתך" להג"ר רפאל מנחם שלנגר שליט"א, לאחר עמ' 390, ובעוד ספרים): "הנה מאז הכיר האחד אברהם אינינו את בוראו, היה קושר כל תקותו והבטחתו בהנחילו את ארץ הקדושה לבניו, ואחריו יצחק.. וכן יעקב.. וכל פסגת תקותם היתה כי בניהם ישבו בארץ המוריה.

ומיום מתן תורתנו הקדושה לא פסקה הנבואה מלצוות על ישוב הארץ, ואין לך פרשה שבתורה שלא נזכרת בה ארץ ישראל, ואף במצוות של חובת הגוף נאמר: "כי יביאך" – כי תבואו" – עשה מצוה זו (תפילין) שבשבילה תיכנס לארץ (קידושין לז, ב) ואף במצוות מושכלות ונוהגות בכל מקום ובכל זמן, כמו כיבוד אב ואם, נאמר: "למען יאריכוך ימך על האדמה וגו' (שמות כ, יב).

והקפיד השי"ת על כבוד הארץ יותר מעל כבודו כביכול, עד שבעשיית העגל אחרי שובם מחל להם השי"ת, וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות לב, יד), ועל הוציאם דיבת הארץ וימאסו בארץ חמדה נשבע ה' ולא ינחם, וכמו שנאמר (במדבר יד, מב) אל תעלו כי אין ה' בקרבכם". עכ"ל.

הרי מבואר בדברי האור שמח, והוא מוכיח את זה מכל התורה כולה, שהמעלה הכי גדולה היא לזכות לארץ ישראל, ולכן פסגת תקותם של האבות הקדושים היתה כי בניהם ישבו בארץ

המוריה. ולכן אפילו במצות תפילין שהוא חובת הגוף אמרה התורה שתכליתה הוא בכדי שתיכנס לארץ. ולכן הקפיד הקב"ה על כבוד ארץ ישראל שהוא התכלית יותר מעבודה זרה של העגל⁴.

ומבואר בדבריו, שתכלית כל התורה והמצוות היא כדי לזכות לארץ ישראל, ולכן פסגת תקותם של האבות הקדושים היתה כי בניהם ישבו בארץ המוריה, ולכן אפילו במצות תפילין שהיא חובת הגוף אמרה התורה שתכליתה הוא בכדי שתיכנס לארץ, ולכן הקפיד הקב"ה על כבוד הארץ יותר מהדבר הכי חשוב, שזהו כבוד ה'.

ד.

"לעבדה ולשמרה"

ביאור הדברים, הנה תכלית בריאת העולם הוא להתענג מזיו השכינה, כמש"כ המסילת ישרים (פ"א) "והנה מה שהורונו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו וזהו התענוג האמיתי והעידון הגדול מכל העידונים שיכולים להמצא... והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו". עכ"ל.

וא"כ מבואר שכל התורה והמצוות הם האמצעי, והעונג על ה' ושכינתו הוא התכלית. אלא שמתוך כל האמצעים, הרי שלימוד התורה וכל המצוות הם אמצעי לאמצעי, וארץ ישראל היא האמצעי האחרון (להלן נקרא לו "האמצעי התכליתי"), דהיינו שכל קיום התורה והמצוות הם הכנה, כדי שבזכותם ומכחם נזכה לכבוש את ארץ ישראל, וע"י שנכבוש את ארץ

⁴ ולשיטתו - כתב במשך חכמה (ריש פרשת ראה) לדחות את דברי מי שכ' שאין תכלית בארץ ישראל לכשעצמה, אלא היא הכנה לקיום המצוות, ורצה להוכיח דבר זה מדברי הגמ' בסוטה (יד, א) "מפני מה נתאוו משה רבינו ליכנס לארץ ישראל... אלא כך אמר משה הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימים אלא בארץ, אכנס אני לארץ כדי שיתחייבו כולן על ידי".

ורחאו המשך חכמה שקושית הגמ' "מפני מה נתאוו משה רבינו ליכנס לארץ ישראל" - הוא משום שמה קיים מצות ישוב ארץ ישראל גם בארץ סיחון ועוג, כי כבשוה בני ראובן וגד, ובודאי שמקיימים שם מצות ישוב אר"י, שאם לא כן היה אסור להם לגור שם מפני ביטול מצות ישוב אר"י, ולפיכך אמרה הגמ' שלא היה לו עוד טעם ליכנס לארץ נחלת שאר השבטים מצד ישוב אר"י - אלא בשביל המצוות התלויות בה. עכ"ד.

ישראל נזכה להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו. משום שהזכות של האדם להיכנס לעוה"ב היא ע"י שהוא בנה את ארץ ישראל. וקיום התורה והמצוות הם אלו שבונות את ארץ ישראל. ויתירה מכך, במה שאדם קונה לו חלק בארץ ישראל, ע"י עבודת ה' שלו, בזה גופא הוא קונה את חלקו בעולם הבא, וכפי שיתבאר.

ה.

שורש הדבר במה שנאמר בפסוק (בראשית ב טו) "ויקח ה' אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה". ואמרו חז"ל (תיקו"ז נה) "לעבדה בפקודין (- במצוות) דאורייתא דעשה, ולשמרה בפקודין דלא תעשה". והיינו שבעיקרו של דבר מוטלת על האדם מצוה אחת – "לעבוד, לפתח ולשמור את הגן עדן", אלא שיש לזה תרי"ג אמצעים, ע"י תלמוד תורה וע"י תפילין וע"י ציצית וכו'. וכל התרי"ג אמצעים הללו כלולים במצוה זו "לעבדה ולשמרה". והנה בכלל הגן עדן הוא ארץ ישראל, שהיא מלבוש העוה"ב, וכמש"כ רמ"ד ואלי (ויקרא קעז. דברים משל"מ, יב) שארץ ישראל היא ממש הגוף של ארץ ישראל העליונה. ובזוה"ק (מקץ א, קצג) מבואר שארץ ישראל העליונה היא העולם הבא, וא"כ אר"י התחתונה היא הגוף של העוה"ב.

וכך מבואר בדברי הרמב"ן (וישלח לג, יט) בשם האבן עזרא "כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק העולם הבא". וצ"ב איך חלק בארץ ישראל נחשב כחלק לעוה"ב. ולהנ"ל הוא מבואר, שמי שאוחז באר"י שהיא הגוף, כאילו אוחז בעוה"ב שהיא נשמתה.

וכך מבואר בפירוש הגר"א להגדה של פסח (בד"ה בעבר הנהר ישבו אבותיכם) וז"ל: כי כמו שמפסיק בין ארץ ישראל לחוץ לארץ – הירדן, כן למעלה מפסיק בין ארץ ישראל העליונה לחוץ לארץ – נהר דינור. וע"ז הסוד נאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם... שהיו בגלות הנפש עכ"ל. ודברי הגר"א מקבילים לאידך גיסא לדברי האבן עזרא, שכשם שמי שיש לו חלק בארץ נחשב שיש לו חלק בעוה"ב, כמו"כ במה שנאמר שתרם ישב בחו"ל, כלול במילים אלו שנפשו היתה עקורה מהעולם הבא, שהיא ארץ ישראל העליונה.

וא"כ מתוך כל חפצי הקדושה – אין דבר קדוש כמו ארץ ישראל (וביהמ"ק שבה ביותר). ומתוך כל הפעולות שבונות את ארץ ישראל – אין דבר שבונה את ארץ ישראל כמו התורה, ועל בחינה זו אמרו ותלמוד תורה כנגד כולם.

.1

והדברים הללו מבוארים ומפורשים ביתר ביאור בדברי הג"ר ירוחם ממיר זצ"ל בספרו "דעת חכמה ומוסר" (חלק ב עמוד רו – רו, במאמר "סוד הארץ וענינה"), וז"ל: הרי אנו רואים שענין ארץ ישראל נוטל חלק בראש בתורה הקדושה, כל התורה מלאה מענין ארץ ישראל: ספר משנה תורה כמעט כולו מדבר מענין ארץ ישראל ... תפלות כמנין "ואתחנן" התפלל משה רבינו, רק כדי ליכנס פסיעות אחדות לארץ ישראל.. האבות הקדושים נשאו ונתנו אודות ארץ ישראל, "במה אדע" שנכשל בו אברהם אבינו, הרי הי' משום ארץ ישראל, שרצה להבטיח ענין הארץ.

וכן אנו רואים כסדר הבטחת ה' להם את הארץ, לאברהם הבטיח ה' את הארץ, ואח"כ ליצחק, ושוב ליעקב, ומהו ענין הארץ, וכי כל המשא ומתן הלזה היה בשביל מדינה לגור בה? הרי אין שוטה בעולם שיוכל לומר כך, הלא בני הפילגשים זכו מדינות שלימות בלי יגיעה, ומהו ענין ארץ ישראל שכ"כ מסרו נפשם ע"ז האבות הק', וכל התורה מלאה מענין זה.

לפי"ד זהו סוד הדבר ... אחז"ל במשנה "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי" .. ועיקר היסוד של עוה"ב הוא שהוא בן עוה"ב גם בעוה"ז, היינו שבעוה"ז הוא נטיעה של עוה"ב⁵, וזה סוד הדבר, אדם הראשון קודם שחטא היה כולו נטוע ומושרש עם גופו בגן עדן.. וזהו הסוד של הכלל ישראל שהוא "נצר מטעי", להיות נטוע בארץ ומחובר בתכלית ...

ומכיוון שכל היסוד הוא "נצר מטעי", נטיעה בארץ, שזהו סוד העולם הבא, צריכים לידע כי מקום הנטיעה האמיתי, שלימות הנטיעה, הוא בארץ ישראל.. וכל המשא ומתן שבתורה אודות ארץ ישראל, שסוד הארץ הוא הסוד של שלימות הכי גדולה, סוד עולם הבא, סוד הנטיעה בתכלית, "נצר מטעי". עכ"ל.

.2

וזהו שאמרו חז"ל (בפדר"א פ"כ): "גורש ויצא מג"ע, וישב לו בהר המוריה, ששער ג"ע סמוך להר המוריה". והיינו ששם הוא מצא את התחליף המשני לג"ע. והיינו שבאמת התפקיד

⁵ עי' להלן שכן מבואר בדברי הגר"א וכ"כ הצל"ח.

שהקב"ה נתן לאדם הראשון – לעבדה ולשמרה, לא התבטל ע"י שהאדם חטא, כי לא אדם הוא להנחם, אלא שהקב"ה נתן לו את אותו תפקיד בצורה אחרת. וכך כתב השל"ה (שער האותיות אות קדושה) "וכשקלקל וגורש מגן עדן.. נתן להם ארץ הקדושה שהיא מקודשת מעין קדושת גן עדן, וכמש"כ ביחזקאל (לו, לה) הארץ הנשמה הלזו היתה כגן עדן⁶. ואף עתה בחורבנה מ"מ היא בקדושתה". עכ"ל. ועי' בספר "גורל לה" להג"ר יהודה אלקלעי זצ"ל (אות טז): .. "שישובו כל ישראל לארץ נחלת אבותינו.. לקנות העוה"ב התחתון חבל נחלתנו".

ח.

וכדברים אלו אנו רואים בפירוש בדברי הגר"א בפירושו לשיר השירים (א, ג פי' ב): "ומפני שנפשותיהם (- של העכו"ם) יותר גבוה, שהוא מן השמים, והם על הארץ רחוק משרשם... מה שאין כן אנו בני ישראל הסמוכים לארצנו ולשרשנו⁷... ואל תתמה ע"ז כי משל הוא כי עבדי המלך נוטלים אספמיא שלהם מיד לחם חוקם, מה שאין כן אנו בני המלך, נותן המלך סכום עצום ליד המלכה והיא נותנת טרף לביתה, וא"כ אף שהעבדים מקבלים מיד המלך מ"מ הסברא נותנת שהבנים מקבלים יותר מובחר מהעבדים, כי משלחן גבוה קא זכו, ואמם נותנת המובחר לבנים בוודאי, כן הוא הנמשל בין האומות לישראל ולכן האומות אין צריכין למצוות כי יש להם בלאו הכי פרנסה בריוח, אבל בני ישראל שמקבלים מן הארץ, והארץ לית לה מגרמה כלום (- אין לה מעצמה כלום), רק כשזורעין לתוכה אז נותנת, ולכן אנו צריכין למצוות.

⁶ והיינו ששם מדובר על אחרית הימים, לאחר שהקב"ה מחזיר את בני ישראל לארץ ישראל (ואפילו שאינם ראויים), שאז יאמרו שהארץ שהיתה שוממה – חזרה להיות כגן עדן (עיי"ש בתרגום). מבואר מדברי השל"ה שהוא מפרש שמה שנאמר הארץ הנשמה הלזו היתה כגן עדן, מדבר (עכ"פ גם) לענין קדושתה של ארץ ישראל, ויל"ע, שהרי קדושתה כגן עדן גם כשלא ישבו עליה. וי"ל, עפי"מ שהבאנו בפרק הקודם שאין השכינה שורה בשלימות באר"י, כל זמן שאין כל ישראל שוכנים בה. וא"כ דווקא לאחר שעם ישראל חזרו לשכון בה, היא נהפכה ממש לקדושת גן עדן. ואמנם כתב השל"ה שגם בחורבנה היא בקדושתה, אמנם יש דרגות דרגות בקדושה.

⁷ פי' הגר"א לשיר השירים א, ג פירוש א: כי ישראל לבדם נפשותם מן ארץ ישראל והם דבוקים בה, אבל האומות העולם אינן מקבלין שפע רק מן השמים בכללות מפאת רוחם, וישראל לבדן נוטלין גם ביחוד מן הארץ, עיי"ש באריכות.

ובזה מתורץ מה שהקשו כל הקדמונים מה שלא נאמר בתורה שכר עולם הבא, כי עיקר עולם הבא הוא להשיב הנשמה למקורה לדבק בשכינה, ובודאי יותר טוב מזה כשהשכינה דבוקה למטה כאשר היתה כוונת הבריאה כידוע⁸, ושכר זה כתוב כמה פעמים בתורה עד אין מספר, 'ושכנתי בתוכם', '[והתהלכתי בתוכם] ולא תגעל נפשי [אתכם]'".

הרי מבואר בדברי הגר"א שעיקר כל המצוות הם בשביל לזרוע את הארץ, ומהארץ מקבלים ישראל את ההשפעות, ואח"כ מסביר הגר"א שזהו משום שהארץ הוא מקום ההידבקות בשכינה, והיא תכלית קבלת השכר.

ט.

ובזה מובן מה שאמרו חז"ל (קידושין לז, ב) "עשה מצוה זו (תפילין) שבשבילה תיכנס לארץ". ומשמע שצריך לכונן בכל מצוה שעל ידה נזכה ליכנס לארץ, וזהו משום שהגדרת כל המצוות הוא המצוה: "לעבדה ולשמרה - לעבוד ולפתח את הגן עדן, ואת ארץ ישראל שהיא מלבוש הגן עדן". וא"כ מכיון שמצוות צריכות כוונה, ומכיון שבשעת הכוונה צריך להגדיר את ההגדרה המדוייקת של המצוה, לכן צריך לכונן "כדי שתיכנס לארץ", כי לולי כוונה זו, החסיר את עיקר כוונת המצוות.

י.

ירושת הארץ נחשבת כירושת העוה"ב ועפ"יז מבואר מה שאמרו חז"ל (סנהדרין ז, א): "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, שנאמר: ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ".

⁸ וכן הובא בכתבי המגיד רבי ישכר בער מריטובה (נין הג"ר אברהם אחי הגר"א): עיקר התיקון הוא בעולם הזה, לכך רבי בא כל שבת לביתו.. וכבר כתבתי במקו"א סיפור מהגר"א על זה האופן, כי עיקר כוונת הבריאה מהבורא ית"ש היא רק העולם הזה.

*

ובצל"ח (ברכות כח, ב): "יש שאינו זוכה לעולם הבא כי אם לאחר מותו, אבל יש מתקיים בו 'עולמך תראה בחיך' (ברכות יז, א). והוא כי עיקר עולם הבא הוא ההשגה שנזכה להשיג את בוראנו ולהתדבק בו, וכמאמר חז"ל עולם הבא.. צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ועל זה קאמר בברכות, שבתורה כתיב 'והתהלכתי בתוכם' ופירש"י שאטייל עמכם בגן עדן [התחתון].. וזה מדריגה יותר גבוה מעולם הבא עצמו, כי בעולם הבא יש קיבול שכר הזה, אבל אין שם קיום המצוה, כי היום לעשותם ולא למחר, ובעולם הזה יש קיום המצוה וקיבול שכרה יחדיו מותאמים בזמן אחד.

והנה פשט הכתוב "ירשו ארץ" הולך על ארץ ישראל, [וכפי שמבואר בכל המפרשים בפסוק בישעיה (ס, כא. עיי"ש ברד"ק ובמצודת דוד. שלא יגלו עוד ממנה)]. וצ"ב איך למדו מזה לעולם הבא.

ולהנ"ל הוא מבואר, שבמש"כ לעולם ירשו את ארץ ישראל – כלול בזה ג"כ שירשו את ארץ ישראל העליונה שהוא העוה"ב. וכדברי האבן עזרא שהבאנו לעיל שמי שיש לו חלק בארץ ישראל נחשב שיש לו חלק לעולם הבא.

וכן לאידך גיסא, במה שאמרו חז"ל בתוספתא (סנהדרין יג, א) מרגלים אין להם חלק לעוה"ב, דכתיב וכל מנאצי לא יראוהו. והנה פשט הכתוב "לא יראוהו" הולך על ארץ ישראל, וצ"ב איך למדו מכאן שאין להם חלק לעוה"ב.

אמנם להנ"ל הוא מבואר, שבמש"כ כל מנאצי לא יראוהו את ארץ ישראל – כלול בזה ג"כ שלא יראו את ארץ ישראל העליונה שהוא העוה"ב. וכדברי הגר"א שהבאנו לעיל.

יא.

ועפ"יז נבין מה שמצאנו בזוה"ק (ח"א, קעז, ב) דכל מאן דזכי בהאי ארעא קדישא אית ליה חולקא לעלמא דאתי. ובגמ' (פסחים קיג, א) שלשה מנוחלי העולם הבא, הדר בארץ ישראל... ובגמ' (כתובות קיא, א) אפילו שפחה כנענית שבא"י מובטח לה שהיא בת העוה"ב, כל המהלך ארבע אמות בא"י מובטח לו שהוא בן עוה"ב. ובספרי (האזינו לב, מג) כל הדר בארץ ישראל, וקורא קרית שמע שחרית וערבית, ומדבר בלשון הקדש, הרי הוא בן העולם הבא. ובמדרש משלי פי"ז אמר ר' יוחנן טוב פת חרבה [ושלוה בה], זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום, ודר בתוכה [אעפ"כ אין לו להצטער על זה שדר באר"י מתוך הדחק, כי שכר מצות אר"י גדול מהפסדה, שבזכותה] זוכה לעולם הבא. ע"כ. משום שהזכות הסופית להיכנס לעוה"ב היא ישוב ובנין ארץ ישראל.

ולאחר כל הנ"ל נבין למה מרגלים אין להם חלק לעוה"ב, משום שהזכות של כל אדם להיכנס לעוה"ב הוא משום שע"י התורה והמצוות שלו הוא בנה את ארץ ישראל, שהיא מלבוש הגן עדן, אבל התורה והמצוות של המרגלים לא שמשו ע"מ לבנות את ארץ ישראל, שהרי כוונת המרגלים היתה למנוע את ישראל מלעלות לארץ, וממילא עי"ז הם הוכיחו למפרע שלא היה להם במעשיהם שום כוונה למען בנין ונחלת ארץ ישראל. ולא עוד, אלא שהשתמשו בכח

הנשיאות שלהם שזכו לה מכח התורה והמצוות, והחריבו עי"ז את אר"י, לעשותה אבילה ושוממה מבלי בניה, וחריבה ממעונותיה, וממילא אבדו את זכותם להיכנס לעוה"ב.

יב.

הליכה בדרכי הקב"ה

ואמנם מצאנו בדברי חז"ל שישנו ענין נוסף בכיבוש ארץ ישראל, והוא להתדמות להקב"ה. שכמו שהקב"ה נטע את הגן עדן, כך האדם יפתח וישמור על הגן עדן וארץ ישראל שהיא לבושו, ובזה יתדמה להקב"ה, וע"י שיתדמה לו, יזכה לידבק בו. ומשום שלא שייך דביקות, אלא בדומים, וכמו הטבע שהקב"ה טבע בעוה"ז, [וכמו שאמרו בגמ' (ב"ק צב, ב) כל עוף למינו ישכון, ובני אדם בדומה לו].

ודבר זה אנו למדים מדברי המדרש (ויקרא רבה כה, ג): רבי יהודה בן רבי סימון פתח: אחרי ה' אלהיכם תלכו, וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקדוש ברוך הוא.. ובו תדבקון, וכי אפשר לבשר ודם לעלות לשמים להדבק בשכינה.. אלא מתחלת בריתו של עולם לא נתעסק הקדוש ברוך הוא אלא במטע תחלה, הה"ד (בראשית ב, ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן, אף אתם כשנכנסין לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה, הה"ד כי תבואו אל הארץ ונטעתם. ע"כ דברי המדרש.

וצריך להבין, באיזה מידה אנו באים להתדמות להקב"ה כדי לידבק בו ע"י הנטיעה, אם המידה היא נטיעת אילנות בעלמא, א"כ מדוע זה קשור דווקא לארץ ישראל יותר מכל מקום בעולם.

אמנם להנ"ל הוא מבואר, שההתדמות להקב"ה, הוא שכמו שהקב"ה נטע אילנות בגן עדן, כך אנו נוטעים אילנות בארץ ישראל שהיא מלבוש הגן עדן.

יג.

בפשוטי המקראות מבואר שתכלית המצוות הוא בשביל ירושת הארץ ומעתה נבין מה שאנו רואים לאורך כל ספר משנה תורה, שהתורה מזכירה את החיוב לקיים את כל התורה והמצוות, ומבארת התורה שהתכלית של זה הוא, כדי שעל ידי המצוות נזכה

לשבת בא"י. ובלא שאנו יושבים בארץ ישראל, כל המעשים טובים של עם ישראל נשארים ללא תכלית ומטרה.

ובי"ב מקומות (לפחות) אנו רואים שהתורה כתבה שתכלית עשיית המצוות הוא בכדי שנשב בארץ, וכגון בפסוק "ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם" (דברים ד א). ועי' בהערה עוד פסוקים⁹.

והנה כשכתוב "למען", הוא בא ללמד שהוא תכלית ועיקר המצוה (עיין ב"ח או"ח, תרכ"ה).

⁹ א. בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו למען תחיו וטוב לכם והארכתם ימים בארץ אשר תירשון (דברים ה כט).

ב. ועשית הישר והטוב בעיני ה' למען ייטב לך ובאת וירשת את הארץ הטבה אשר נשבע ה' לאבותיך: (דברים ו יח).

ג. כל המצוה אשר אנכי מצוה היום תשמרון לעשות למען תחיו וירכתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם: (דברים ח א).

ד. ושמרתם את כל המצוה אשר אנכי מצוה היום למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה:

וּלְמַעַן תֵּאֲרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְתֵת לָהֶם וּלְיִצְחָק אֶתְּךָ וְתִהְיֶה לְךָ חֵלֶב וְרִבְיָה: (דברים יא ח – ט).

ה. והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם... למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם פימי השמים על הארץ: (דברים יא, יג-כא).

ו. צדק צדק תרדף למען תחיה וירשת את הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך: (דברים טז כ).

ז. לנכרי תשיך ולאחיך לא תשיך למען יברכך ה' אלהיך בכל משלח ידך על הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה: (דברים כג כא).

ח. אכן שלמה נצדק יהיה לך איפה שלמה נצדק יהיה לך למען יאריכו ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך (דברים כה טו).

ט. וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת בעברך למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך (דברים לג ג).

י. לאהבה את ה' אלהיך לשמע בקלו ולדבקה בו פי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם: (ותירגם אונקלוס: כי – ארי, והיינו שתשמע בקול ה' משום שעיינו תקבל חיים לשבת על האדמה, שזה התכלית). (דברים ל כ).

יא. ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצונם את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת:

פי לא דבר רק הוא מקם פי הוא חייכם וּבְדָבַר הַזֶּה תֵּאֲרִיכוּ יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ: (וגם כאן תירגם אונקלוס "כיי" נתינת טעם). (דברים לב מ – מז).

וא"כ מזה שבפסוקים אלו התורה דיברה על שמירת כל המצוות, ועל כולם היא כתבה למען תבואו ותירשו את הארץ, למדנו, שתכלית ועיקר כל המצוות כולם הוא בכדי שננחל את אר"י. וכך אנו רואים מדברי המלבי"ם: ושמרתם את כל המצוה.. למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ. וצריכים אתם לשמור את כל המצוה מצד שבזה תלוי ירושת הארץ.. וזה (שמירת המצוות) צריך עתה למען תחזקו ובאתם וירשתם את הארץ. וגם אחר שתירשו את הארץ, צריכים אתם לשמור כל המצוה, למען תאריכו ימים על האדמה, כמו שיפרש אה"ז פן יפתה לבבכם וסרתם.. ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה. עכ"ל.

הרי שפתיו ברור מללו, שהצורך של קיום המצוות הוא א. מצד שעל ידי המצוות תירשו את הארץ, ב. וגם לאחר שיכנסו לארץ אל תאמרו שאי"צ עוד לשמור, כי גם אח"כ צריך למצוות למען תאריכו ימים על האדמה.

ולא מצאנו דבר כזה בשום מצוה אחרת, שאין אף פסוק א. שמדבר על קיום "כל התורה" ב. והפסוק חותם שכל זה הוא למען מצוה מסוימת חוץ משיבת ארץ ישראל. וכגון כל המצוה תשמרון לעשות – למען תניחו תפילין. – למען תאכלו מצה. – למען תתקעו בשופר. וכל כיו"ב¹⁰.

וכך מבואר בדברי הגמרא (קידושין לז, ב. וכבר העיר על כך האו"ש הובא לעיל) "עשה מצוה זו (תפילין) שבשבילה תיכנס לארץ". ומבואר שאפילו מצות תפילין שהיא חובת הגוף ואינה ממצוות התלויות בארץ, תכליתה היא כדי לנחול מכחה את הארץ.

¹⁰ ומה שמצאנו בדברים (ו, א) וזאת המצוה החוקים והמשפטים אשר צוה ה"א ללמד אתכם לעשות בארץ.. למען תירא את ה"א, לשמור את כל חוקותיו ומצותיו. – יש בזה שני חילוקים. א. שמדובר כאן רק כלפי מצוה אחת שהיא מצות לימוד התורה, והתכלית של מצות לימוד התורה הוא בשביל לקבל יראת שמים, ב. מבואר בפסוק שהתכלית לא נגמרת ביראת שמים, אלא היראת שמים היא רק אמצעי כדי לשמור את כל חוקותיו ומצותיו. וכמו"כ במלך נאמר: והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ייראה.. לשמור את כל דברי התורה. (דברים יז, ט). [וזהו משאחז"ל "ללמוד ע"מ לקיים"]. אבל כשהתורה מדברת על ארץ ישראל, א. מדובר על שמירת כל התרי"ג מצוות. ב. והתכלית נגמרת בארץ ישראל, שהרי התורה לא ממשיכה שום תכלית אחרי הפעולה הזו – לשבת בארץ. כלומר לא נאמר "לשבת בארץ בכדי שתוכל לקיים את המצוות במעלה יתירה". אלא עצם זה שיתקיים הישיבה בארץ, היא תכלית כל המצוות.

וכמו"כ אנו רואים בכל התורה, שבכל מקום הברכות והקללות, העונשים והנחמות, הם בענין הארץ, שאם יזכו יקבלו את הארץ, ואם יחטאו ח"ו יגלו ממנה, (והארכנו בזה במילואים). וזהו כמו שנתבאר שזהו עיקר תכלית קיום המצוות.

יד.

עיקר כל המצוות ליושבים בארץ ה'.

ומשום כך אנו מוצאים שעיקר מקום קיום המצוות הוא דווקא בארץ ישראל, וכמש"כ (דברים ד ה): "ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר ציוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה".

ופירש הגר"א (אדרת אליהו כת"י, והובא בחומש הגר"א שם): שכל התורה, אף מצוות שאין תלויות בארץ, כולם לא ניתנו רק בשביל הארץ. [ומשמע מדבריו גם שתכלית כל המצוות היא לצורך הארץ, וכמו שהבאנו לעיל מדברי הגר"א בפי' לשיר השירים. וכוונת הגר"א לבאר מדוע ציונו ה' לעשות את המצוות בקרב הארץ – משום שתכלית המצוות הוא בשביל הארץ וע"כ ממילא מקומם הוא דווקא בארץ. ועכ"פ איך שלא יהיה מבואר כאן שעיקר מקום קיום המצוות הוא דווקא בארץ].

וכן פירש הרמב"ן: "...או ירמוז שעיקר המצוות כולן בארץ כמו שרמזתי בסוד הארץ (ויקרא יח, כה)".

וכך מבואר בדברי הספרי (הובא ברש"י דברים יא, יח וברמב"ן ויקרא יח, כה): "ואבדתם מהרה (דברים יא יז) אף על פי שאני מגלה אתכם מן הארץ לחוצה לארץ היו מצויינין במצות שכשתחזרו לא יהו עליכם חדשים, משל לאדון שכעס על אשתו ושלחה לבית אביה אמר לה הוי מתקשטת תכשיטים שכשתחזרי לא יהיו עליך חדשים. וכן אמר ירמיה (לא כ) הציבי לך ציונים אלו המצות שישראל מצויינין בהם".

וכתב ע"ז הרמב"ן: "והנה הכתוב שאמר (דברים יז יח) ואבדתם מהרה ושמתם את דברי אלה וגו' אינו מחייב בגלות אלא בחובת הגוף כתפילין ומזוזות, ופירשו בהן כדי שלא יהו חדשים עלינו כשנחזור לארץ, כי עיקר כל המצות ליושבים בארץ ה'".

וכן כתב הרשב"א (שו"ת קלד): ועיקר מצות התורה כולן בארץ הן, עד כי כמה מצות אינן נוהגות כלל אלא בארץ, כמו שאמר במדרש הציבי לך ציונים וכו'. עכ"ל.

וכתב ע"ז הגר"ר נתן פרידלנד זצ"ל, בספרו "יוסף חן" סוף פרק ג: "נראה בעליל דברי קדשו של הרשב"א ודעתו בזה, כי עיקר התורה והמצוות אינו אלא בארץ, ופה (בחול"ל) אינו אלא דרך חינוך, כאשר הוא סומך ראשו ורובו על הספרי האומר אף אחר שתגלו הווי מצויינין במצוות, הניחו תפילין עשו ציצית עשו מזוזה, כדי שלא יהיו לכם חדשות כשתחזרו לארץ, וכן הוא אומר הציבי לך ציונים.

גם הראב"ן בספר המשכיל אמר ג"כ כמו הרשב"א, והוסיף עוד שאף ע"ז וג"ע הקפידה תורה אצלן ולא תקיא הארץ אתכם, וכן דעת הרמב"ן רבם בכל התורה.

גם הגר"א מוילנא זי"ע כתב כן באדרת אליהו על התורה בפרשת עקב (דברים ח, א): כי עיקר קיום המצוות תלוי בארץ, רק עתה מחוייב כל אדם לשנות ולידע עשיית המצוות אשר יצטרך לעשותם כשיבוא לארץ".¹¹

¹¹ בספר דברי אליהו (עמ' לט) הובא בשם הגר"א: ושמתם את דברי אלה על לבבכם וכו'. ופירש"י אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזה, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו. וכן הוא אומר הציבי לך ציונים. ע"כ.

וקשה, הלא גמרא מפורשת במס' קידושין (לו, ב) כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחול"ל, ומרש"י ז"ל פה משמע דמצות תפילין ומזוזה אינה נוהגת בחול"ל, רק מפני שלא יהיו חדשים כשתחזרו לא"י, ובלא"ה היו פטורים מזו. ויש לומר שטעות המעתיקים לשון רש"י ז"ל בזה, כי היה כתוב ברש"י ישן ראשי תיבות ה"ת ע"מ, וחשבו כי זה הוא פירושו "הניחו תפילין עשו מזוזה", משום דכתיב בתריה וקשרתם אותם לאות על ידכם כו' וכתבתם על מזוזה ביתך ובשעריך... ובאמת הר"ת הוא: "הפרישו תרומות עשרו מעשרות.... עכ"ל.

ותמוה, איך הגר"א יקשה קושיא זו, שהרי הוא עצמו כותב בפרשת עקב (דברים ח, א): כי עיקר קיום המצוות תלוי בארץ, רק עתה מחוייב כל אדם לשנות ולידע עשיית המצוות אשר יצטרך לעשותם כשיבוא לארץ. עכ"ל.

וגם, שהספרי אומר מפורש הווי מצויינין במצוות, ומשמע בכל המצוות גם אלו שהן חובת הגוף, וכמש"כ הרמב"ן.

ובלא"ה, קושיא זו אינה מובנת כ"כ, שהרי אין כאן שום סתירה למשנה בקידושין לו, שהרי מדוע א"א לבאר שמה שאמרה המשנה שמצוות שהם חובת הגוף נוהגות גם בחול"ל, הוא בכדי שידעו לעשותן בארץ.

אמנם באמת בחומש הגר"א (דברים יא, יח) כתב שהקושיא אינה מהגר"א, אלא תוספת ממח"ס "דברי אליהו". ע"כ. ולכאורה בודאי לשיטת הגר"א לא קשה קושיא זו, ומה ששינה הגירסא בפירש"י הוא מהכרח אחר. ואולי משום שלא משמע דע"מ הוא עשו מזוזה, שהרי המצוה אינה עשיית מזוזה, אלא קביעת המזוזה בבית.

ובספר 'יבנה המקדש' להגר"ש ברעוודא זצ"ל (עמ' מג) הוכיח יסוד זה משני מקומות בזהר הקדוש.

א. זוהר שמות (ב, יא, ב) דלא הוּו פקודי אורייתא חומרא למעבד (חמורים לקיימם) עד סוף דעאלו ישראל לארעא בסוף ארבעין שנין. עכ"ל.

ב. זוהר האזינו (ג, רפו, א) אני ישנה ולבי ער וגו', אני ישנה, אמרה כנסת ישראל, אני ישנה מפקודי אורייתא בזמנא דאזילנא במדברא, ולבי ער, לאעלא לארעא למעבד להו, דהא כל פקודי אורייתא בארעא משתכחין. עכ"ל. ומשמע שכל המצוות – גם אותם שהם חובת הגוף – עיקר קיומם הוא בארץ ישראל. וכדברי הספרי שקיום המצוות בחו"ל, הוא רק בשביל הציבי לך ציונים.

טו.

ומלבד הפסוק הנ"ל, אנו רואים בהרבה מקומות בתורה דבר זה שעיקר קיום המצוות הוא בארץ ונביא כאן כמה מקומות בהם אנו רואים דבר זה:

א. (דברים ד יד) וְאֵתִי צִוָּה ה' בְּצֵאת הַהוּא לְלַמֵּד אֶתְכֶם חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים לַעֲשׂוֹתְכֶם אֹתָם בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

ב. (דברים ה כז) וְאֵתָּה פִּה עֲמִד עֲמִדִי וְאֶדְבַּרְהָ אֵלֶיךָ אֵת כָּל הַמִּצְוָה וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּלְמַדְם וַעֲשׂוּ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֲנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְרִשְׁתָּהּ:

ג. (דברים ו א) וְזֹאת הַמִּצְוָה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְלַמֵּד אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:

ד. (דברים יב א) אֵלֶּה הַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר נָתַן ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ לְרִשְׁתָּהּ כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה:

ה. (דברים לא יג): ... לִירְאָה אֵת ה' אֱלֹהֵיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֵת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:¹²

¹² וכמו"כ אנו רואים בהרבה מצוות, שאף שאינם תלויות בארץ, תלתה התורה את עיקר קיומם בארץ: מצוות הפסח: (שמות יג, ה) וְהָיָה כִּי יִבְיָאָךְ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לֵאמֹר לְךָ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ וְעַבְדְּתָ אֵת הָעִבְרִי הַזֶּה פַּחַדְשׁ הָיָה: מצוות פטר רחם: (שמות יג יא) וְהָיָה כִּי יִבְאָךְ ה' אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי פֶּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ וְלְאַבְרָהָם וְנִתְּנָה לְךָ: (יב) וְהַעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רְחִם לַה' וְכָל פֶּטֶר שִׁגְרָ בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַה':

ארץ ישראל תכלית התורה

מלבד מה שראינו שעיקר תכלית המצוות ועיקר מקום קיומם הוא ארץ ישראל, אנו רואים שהנושא המרכזי בתורה הוא ענין ארץ ישראל. (ועי' במילואים שהרחבנו בזה).

ראשית כל, אנו רואים שהתורה פתחה בבריאת העולם, בכדי שתקיים ארץ ישראל אצל עם ישראל, וכפי שהבאנו בתחילת הפרק, וכפי שביאר ר' ירוחם ממיר זצ"ל הבאנו דבריו למעלה. ובסיום דבריו כתב: "זהו שאומרים לנו חז"ל שתכלית זאת של כל התורה כולה, ארץ ישראל, מיד בהתחלת התורה, במעשה בראשית, משם היא מתחילה (בענין כיבוש ארץ ישראל). וכמו בבונה בית, הנה מיד כשמניח את היסוד, הנה התכלית האחרונה כבר עומדת לנגד עיניו, כן מיד בהתחלת הבריאה, הנה התכלית, דהיינו ארץ ישראל "לתת להם נחלת גויים", היתה במחשבה תחילה. עכ"ל.

והיינו שעצם זה שהדבר הראשון שהקב"ה מזכיר בשעת בריאת העולם כולו – הוא כיבוש ארץ ישראל, משמע שזה התכלית של כל בריאת העולם. כי דרך ה', מראש ומקדם המעשה, להזכיר את תכליתו וסופו.

כמו"כ אנו מוצאים שההתגלות הראשונה של הקב"ה לאבות האומה ולמשה רבינו, היא בענין זה של ארץ ישראל. ומזה אנו רואים ג"כ שזהו המטרה הסופית, בבחינת סוף מעשה במחשבה תחילה.

איסור שכחת ה' ועבודה זרה: (דברים ו, ז) וְהָיָה כִּי יִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְךָ עָרִים גְּדֹלוֹת וְטִבַּת אֲשֶׁר לֹא בְנִיתָ: .. (יב) הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֲשֶׁר הוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּיַת עַבְדִּים:

איסור חיתון באומות: (דברים ז א) כִּי יִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ בָּא שְׁמָה לְרַשְׁתָּהּ וְנָשַׁל גֹּיִם רַבִּים מִפְּנֵיךָ חֲזָתִי וְהִגְרָנְשִׁי וְהֶאֱמַרְוּ וְהִפְנִעְנִי וְהִפְרִזִי וְהִחֲזִי וְהִיבֹסִי שְׂכָעָה גֹיִם רַבִּים וְעַצוּמִים מִמֶּנִּי... וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם:

מצות הברכות והקללות: (דברים יא כט) וְהָיָה כִּי יִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ בָּא שְׁמָה לְרַשְׁתָּהּ וְנִתְמַתָּ אֶת הַבְּרִכָּה עַל הַר גְּרִזִים וְאֶת הַקְּלָלָה עַל הַר עֵיבָל:

מחיית עמלק: (דברים כה יט) וְהָיָה בְּהִנָּיִחַ ה' אֱלֹהֶיךָ לְךָ מִפְּלֵ אֵיבֶיךָ מִסְבִּיב בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה לְרַשְׁתָּהּ תִּמְחָה אֶת זִכְרֵ עַמְלָק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם לֹא תִשְׁכַּח: ועוד ועוד ועוד.

כמו"כ אנו רואים שהתורה מדגישה בהצללת אבות האומה, שהיא למען ינחלו את הארץ. הוצאת ישראל מארץ מצרים היא בכדי שיזכו לארץ ישראל. הצלת ישראל מכליה בחטא העגל היא למען יירשו את הארץ. עונש המרגלים – שלא יראו את הארץ.

יז.

השיחה המרכזית בין אבות ורועי האומה לתלמידיהם, אברהם לאליעזר, יצחק ליעקב, יעקב ליוסף, יוסף לשבטים, כולם מדברים על ענין הארץ. משה לעם ישראל – הדבר הראשון שהוא אומר להם כשהוא מקהיל אותם במשנה תורה, הוא: "ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמור רב לכם שבת בהר הזה וסעו לכם ובואו הר האמורי וכו' ארץ הכנעני והלבנון... ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ וכו'". התוכחה הראשונה של משה רבינו היא על מאיסת הארץ, ושם הוא מרבה לפרט מי יכנס לארץ ומי לא יכנס.

וכאשר משה חשש שבני גד ובני ראובן יניאו את בני ישראל מלבוא אל הארץ, הוא מיד כעס עליהם בחומרה רבה בצורה שלא מצאנו כמותה בכל התורה. והחיזוק שמשה נותן ליהושע, ממשיך דרכו, הוא בענין כיבוש הארץ. וכמו"כ ציוהו הקב"ה לחזק את יהושע על ענין הארץ: וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו כי הוא יעבור לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה". (דברים ג כח). וכל תשוקתו של משה ליכנס לארץ, ותקט"ו תפילות הוא מתפלל על זה. ובשירת הים, אחר שמשה ובני ישראל האריכו בכל נפלאות הקב"ה, סיימו תכלית דבריהם: (שמות טו יז) תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך וכו'.

יח.

כמעט כל הברכות שמשה בירך את שבטי ישראל לפני מותו, סובבות על ההצלחה במלחמות הארץ, ובכיבוש ונחלת הארץ, וירושלים ובית המקדש. ובסיום הברכות אמר להם משה רבינו: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' וכו'. ופירש הגר"א (אדרת אליהו): "אשריך ישראל מי כמוך. בהעברת הירדן שזכו בה לכנוס לארץ ישראל, כמו שנאמר (מלאכי ג יב) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה'.

ור"ל ארץ חפץ. שחפץ בה השי"ת". והיינו שזה סיכום ושלימות כל הברכות של משה לפני מותו.

כשחותמים ספר על אדם גדול, משתדלים לכתוב דבר שממזה את כל הטוב והשלימות שלו, וכשהתורה חותמת את פרקי חייו של גדול הדור והדורות, אנו מוצאים שהתורה חותמת בענין זה שמשה ראה את כל הארץ (דברים לד א). את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי וכו', ומיד אח"כ נאמר וימת שם משה עבד ה'.

ומיד כשקמים מהאבל על משה רבינו, הנושא הראשון הוא כיבוש הארץ. ושוב אנו נזכרים בדברי האור שמח הנ"ל: "הנה מאז הכיר האחד אברהם אבינו את בוראו, היה קושר כל תקותו והבטחתו בהנחילו את ארץ הקדושה לבניו, ואחריו יצחק.. וכן יעקב.. וכל פסגת תקותם היתה כי בניהם ישבו בארץ המוריה".

יט.

לא תחסר כל בה

חז"ל האריכו במקומות רבים בש"ס ובמדרשים במעלת ארץ ישראל הן ברוחניות והן בגשמיות, וכן רבותינו הראשונים והאחרונים. ואמנם מצאנו בדברי התורה שהיא כללה את הכל במשפט אחד. והוא מה שאמרה התורה בפרשת עקב (דברים ח, ט) לא תחסר כל בה, ובילקוט שמעוני משלי (אות תקמג) "כל הארצות מה שיש בזו אין בזו, אבל ארץ ישראל אינה חסרה כלום שנאמר לא תחסר כל בה". ופשוטו של מקרא מדובר על עניני גשמיות, שבארץ ישראל לא חסר כלום, וכל מעלה שיש באיזו ארץ אחרת ישנה ג"כ בארץ ישראל, אמנם בוודאי פנימיות התורה מדברת על עניני רוחניות, שאת כל מה שנצרך לרוחניות יש בארץ ישראל. [ועיין בזוה"ק ויחי (ח"א רלט, א) ובהשלמות הזוהר (ח"ג ש, א) שלימו לא אשתכח אלא בארעא קדישא]¹³.

¹³ ועיין ברמב"ן (שמות יט, ה) בפסוק "כי לי כל הארץ". ופירש הרמב"ן: כי לי הארץ הנקראת "כל", כמו שפירשתי בפסוק וה' ברוך את אברהם בכל". עכ"ל. ובפסוק "וה' ברוך את אברהם בכל" (בראשית כד, א), פירש הרמב"ן, ואמרו כי "בכל" תרמוז על ענין גדול, והוא שיש להקב"ה מדה תקרא "כל", מפני שהיא יסוד הכל, ובה נאמר (ישעיה מד, כד) אנכי ה' עושה כל, והוא שנאמר (קהלת ה, ח) ויתרון ארץ בכל הוא, יאמר כי יתרון הארץ, וטובה הגדול השופע על כל באי עולם, בעבור כי "בכל" היא. עכ"ל.

וכך מבואר בדברי הגר"א בספרו אדרת אליהו (דברים לג, כט) על הפסוק אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה', ופירשו חז"ל "אמר משה לישראל מה לי לפרוט לכם דבר הכל שלכם", וביאר הגר"א שפסוק זה הולך על כיבוש ארץ ישראל עיי"ש (והבאנו דבריו לעיל), והיינו שכשארץ ישראל בידי ישראל הכל שלהם. ועיי"ש עוד שהביא הכתוב ביהושע (כא, מג) לא נפל מכל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל בית ישראל, הכל בא. וביאר הגר"א שפסוק זה נאמר על כך שכבשו את אר"י. ואומר הכתוב שזה כולל את כל הדבר הטוב אשר דבר ה' אל ישראל בכל הזמנים והמקומות. כלומר, כל השלימות.

ויתירה מכך אנו רואים בהמשך דברי הגר"א שם שכתב: "וכל תשוקתו של משה היה לכנוס בה". ולכאור' קשה וכי לא היה למשה תשוקה לעוד חלקים בשלימות, חוץ מא"י?! אמנם הדברים מבוארים עפ"י מה שביארנו, שא"י כוללת את כל השלימות, ולכן התשוקה של משה להיכנס לא"י כוללת את תשוקתו לכל חלק וחלק בשלימות. וכמש"כ הגר"א ביהל אור פרשת שלח טו, ב: "כשבקש 'ואראה אותה' בקש לידע כל עניינה, שהוא ענין גדול כמו ידיעת התורה, שגבוליה וכל עניינה הן ענייני תורה בת מלך פנימה".¹⁴

ובאמת דבר זה מוכרח ממילא ממה שנתבאר, שארץ ישראל היא תכלית כל המצוות, שהרי התורה והמצוות כוללים את כל השלימות, ואם כל השלימות הזו היא בכדי לבנות את ארץ ישראל, אנו מבינים שארץ ישראל היא שלימות יותר גדולה, כי בה טמון כל התועלת שנעשה ע"י כל התורה והמצוות השלמים.¹⁵

ודבריו מכוונים לענין ארץ ישראל, כמו שרמז הרמב"ן (ויקרא יח, כה) שהאריך בשבח ארץ ישראל, וסיים דבריו בציינו למה שפירש בהנ"ל.

¹⁴ ועפ"י מובן מה שכתב הגר"א באדרת אליהו הנ"ל: "ושבחה מבואר בכל התורה", ואח"כ הביא הגר"א כמה פסוקים שמדברים על שבח א"י. ולפי"מ שביארנו מדוקדק לשונו שכ' ששבחה מבואר בכל התורה ולא כתב ששבחה מבואר במקומות רבים בתורה, משום שבכל אות ותיבה בתורה מבואר שבחה של א"י, כי כל אות בתורה היא מציאות של חלק מהשלימות, ואין חלק אחד בשלימות שאינה נמצאת בארץ ישראל.

¹⁵ וכ"כ בספר "ערכי נחל" (לבעל ה"לבושי שרד" על שו"ע. פר' שלח דרוש ב) "...לפי שהתורה היא דפוס העולם, ובתורה נברא העולם, וארץ ישראל הוא אדוק בתורה, וכל חלק ממנה חיותה הוא מחלק תורה המתחס אליה, וכו'".

ועיין אור החיים סו"פ נצבים (דברים ל, כ) וז"ל: לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך וגו', ודבר זה גם כן הוא מהשגת השלימות, כי ישיבת הארץ היא מצוה כוללת כל התורה, צא ולמד ממאמרים ז"ל שכל ההולך בה ארבע אמות יש לו חלק לעולם הבא שכולו חיים. עכ"ל. ומבואר מדבריו בקיצור את עיקרי הדברים שנתבארו בענין ארץ ישראל א. היא שלימות הכל. ב. היא כוללת כל התורה. ג. היא מזכה לעוה"ב.

כ.

לאחר כל הנ"ל נבין היטב מה שאנו רואים שישנה חומרה מיוחדת על ענין ארץ ישראל, ומצאנו שהקב"ה מקנא במיוחד על ענין אר"י, וכמו שנאמר ביואל (ב, ח) ויקנא ה' לארצו. ובזכריה (ח, ב) כה אמר ה' צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה. ופירש במצודת דוד: קנאתי לציון. בזה ישיב על מה שהיה קטן בעיניהם בנין המקדש הזה והגאולה ההיא ואמר הנה באמת ציון אהובה לי מאד ובעבור מה שעשו לה האומות כועס אני עליהם קנאה גדולה ובחימה גדולה קנאתי על הבבליים בעבורה.

וכך היה במעשה המרגלים, ובבני גד ובני ראובן שכשחשב משה שהם רוצים להרפות את ישראל מלכבוש את הארץ, מיד כעס עליהם בדברים קשים, עוד לפני שהוא גמר לשמוע את דבריהם, משום שבענין זה אין מקום כלל לדיבורים מחמת חומרת הענין. וכך מצאנו בכמה מקומות את הקנאה המיוחדת בענין א"י. ועי' במילואים (סי' ב) שהרחבנו בזה.

פרק ג

הארץ הנבחרת לעם הנבחר

א.

אחר שראינו את מעלותיה של ארץ ישראל, מעתה נוכל להבין את המשמעות של נתינת הקב"ה לעם ישראל את ארץ ישראל. שמכיון שעם ישראל הוא העם הנבחר לפני הקב"ה, והם נקראים בני אברהם כמו שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע. על כן נתן לנו הקב"ה את ארץ ישראל, שהיא המקום המובחר ביותר לפני הקב"ה. ועל כן אמר הקב"ה ליעקב "ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה, ולזרעך אחריך אתן את הארץ" (בראשית לה יב), כלומר כיון שאתה נקרא זרע אברהם ויצחק, ולא ישמעאל ועשיו, ע"כ לך נתתי את הארץ.

ב.

ויסוד זה שעם ישראל הוא העם הנבחר הוא יסוד כל התורה, וכמו שכתב הרא"ש באורחות חיים "כי מי שאינו מאמין באשר הוצאתיך מארץ מצרים, אף באנוכי ה' אלהיך אינו מאמין, ואין זה יחוד שלם. כי זה הוא סגולת ישראל על כל העמים, וזה יסוד כל התורה". דהיינו שהאמונה ב"אשר הוצאתיך מארץ מצרים", היא תכלית בפני עצמה, ואינה משמשת רק לראיה שהקב"ה כל יכול, אלא ידיעה זו נצרכת בפני עצמה, לדעת את סגולת ישראל על כל העמים - שהקב"ה בחר בנו ומשגיח עלינו. ומבואר מדברי הרא"ש שהאמונה במציאות הקב"ה אינה מספיקה כל זמן שחסר באמונה שהוא בחר בעם ישראל ומנהיג אותו.

וכך מבואר בסמ"ק (בריש ספרו) שמה שאמרו חז"ל ששואלים לאדם בשעת הדין "ציפית לישועה", מקורו מהפסוק הנ"ל, אשר הוצאתיך מארץ מצרים. "כשם שאני רוצה שתאמין בי שאני הוצאתי אתכם, כך אני רוצה שתאמין בי שאני ה' אלהיכם, ואני עתיד לקבץ אתכם ולהושיעכם". והיינו שבאשר הוצאתיך מארץ מצרים נאמר שה' בחר בעם ישראל, והוא אלהיו (כלומר מנהיג אותו), וע"כ הוציאם ממצרים. וממילא מובטח גם שיקבצנו ויושיענו.

וכך מבואר בנביא יחזקאל (פ"כ) שבחירת עם ישראל ניכרת ביציאת מצרים. "כה אמר ה' אלהים ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם. ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות... וימרו בי ולא אבו לשמע אלי, איש את

שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו, ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. ואעש למען שמי... ואוציאם מארץ מצרים...". הרי שהכתוב מודיע שעם ישראל לא היו ראויים ליציאת מצרים, ורק משום אהבת הקב"ה לישראל ובחירתו בהם, הוציאם.

ג.

ומבואר שם בפסוקים שבזמן שבחר הקב"ה בישראל, הבטיח להם "להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות".

וביאר המלבי"ם: "ומאז הפלם (ל' הפלאה - הבדלה) שיהיו תחת השגחתו... ולהביאם אל הארץ אשר תרתי להם, כמי שיש לו נטע נעמן משובח, שיתור לו קרן בן שמן, מקום ששם יצליח הנטע להיות גפן שורק. וכן בחר בא"י מצד שהיא ארץ זבת חלב ודבש, וימצאו שם כל צרכיהם הגשמיים שיהיו פנוים אל התורה והעבודה, ומצד שהיא צבי לכל הארצות בענין הנפשי והרוחני, וחלות שם השכינה וההשגחה והנבואה".

הרי שבנתינת הארץ מוכחת אהבת הקב"ה לישראל ובחירתו בהם.

וכך מבואר במדרש (במדבר רבה פכ"ג סוף אות ז) "אמר לו הקב"ה למשה הן הארץ חביבה עלי, שנאמר ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד. וישראל חביבין עלי, שנאמר כי מאהבת ה' אתכם. אמר הקב"ה אני אכניס את ישראל שהן חביבין עלי, לארץ שחביבה עלי".

ובזה נבין את מה שאנו רואים שאדום וישמעאל בימינו (הערכים וארצות המערב) כ"כ נלחמים במה שעם ישראל נמצא בארצו, ומנסים כל העת להוציאם מאדמתם. וברור שאין כאן סכסוך קרקעות, שהם מחפשים קרקעות לגור בהם, אלא משום שכל העמים יודעים שארץ ישראל היא הארץ הנבחרת, וירושלים והר הבית הם המקומות המקודשים ביותר בעולם, והם מכחישים את היות עם ישראל העם הנבחר, וע"כ הם רוצים להוציא את עם ישראל מארץ ישראל, ולהראות שהם האומה הנבחרת ח"ו (עי' בדברי הרב וולבה זצ"ל הובא בנספח א).

ד.

ישיבת עם ישראל בארץ ישראל הוא קידוש ה'

ועל כן מטעם זה בשעה שיושבים עם ישראל בארץ ישראל הרי הוא קידוש ה' לעיני כל העמים, שבמה שעם ישראל יושב בארץ ישראל ניכר גודל הטבתו של הקב"ה, שהוא מיטיב

לעצמו ונותן להם את הארץ הנבחרת שבה הם יכולים להגיע לתכליתם. וכמו"כ ניכר שהקב"ה מקיים את שבועתו לאבות האומה, שיתן לבניהם את הארץ. וכך מבואר בנביא יחזקאל (לו, כ) "ויבוא אל הגוים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו", כלומר בעצם מה שעם ה' יצא מארץ ה' הוא חילול ה', ובהמשך הפסוקים (לו, כג - כד) נאמר "וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם וידעו הגוים כי אני ה' נאם ה' אלהים בהקדשי בכם לעיניהם", וכיצד יקדש הקב"ה את שמו - "ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם", כלומר במה שעם ישראל יחזור לארצו הוא קידוש ה' לעיני העמים (וכך פירש"י שם "וקידשתי את שמי, ומהו הקידוש, ולקחתי אתכם מן הגוים"). ומבואר מדברי הנביא שביציאת עם ישראל לגלות ישנו חילול ה', ובחזרת ישראל לארצו ישנו קידוש ה'.

ה.

והטעם שישנו חילול ה' בזה שעם ישראל אינו בארץ ישראל, מבואר שם בפסוק, "באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו". וביאר בתרגום "אם עמא דה' אילין ואיכדין מארעא בית שכינתיה גלו", וכן במדרש איכה (פתיחתא אות טו) "אם עם ה' אלה למה מארצו יצאו"¹⁶. והיינו שכיון

¹⁶ ונביא את דברי המדרש במלואם, וז"ל: את מוצא, בשעה שגלו לישראל לבין אומות העולם, היה הקב"ה מחזור על פתחיהן של אומות העולם, לשמוע מה הם אומרים. ומה היו אומרים? אלהיהם של אומה זו [אוהבם, שהרין] נפרע הוא [בשבילם] מפרעה ומסיסרא ומסנחריב וכיוצא בהן.

וחוזרין ואומריין ולעולם נער הוא? [האם אתם חושבים שלנצח הוא נשאר נער ויש לו כח?] כביכול הזקיני הדברים [ומחמת זקנה אין כח ויכולת להמשיך להנהיג אותם]. אם עם ה' אלה למה יצאו? [ובזה נתחלל שמו]. עכ"ל.

*

והנה יש להקשות, אם הגויים מוכרחים לומר שהשתנה כאן משהו, מדוע הם צריכים לתלות את השינוי בכח ה', ולא במעשי ישראל שחטאו ולכן ה' כעס והגלם. וכמו"כ יש להקשות במש"כ במדבר (יד, יג - טז) ויאמר משה אל ה' ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבנו... והמתה את העם הזה כאיש אחד ואמרו הגוים אשר שמעו את שמעך לאמר מבלתי יכלת ה' להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר. וגם כאן קשה, מדוע יאמרו הגוים שהטעם שהרג הקב"ה את עם ישראל הוא מבלתי יכולת ה', ולא משום שכעס על החטאים.

שהם עם ה', אע"פ שהם חטאו, מ"מ היה ראוי שהם יהיו בארץ ישראל. וע"כ ישנו חילול ה' בזה שהם בחו"ל.

וי"ל, שהרי כבר בקריעת ים סוף אמר שרו של מצרים, הללו והללו עובדי עבודה זרה מגלי עריות ושופכי דמים (זוה"ק תרומה ב, קע, ב), וא"כ מצד הדין לא היתה הצדקה להילחם בפרעה ולגאול אותם. ובע"כ שהאבה שהקב"ה אוהב את ישראל אינה תלויה במעשיהם הטובים, אלא מפני שהם עמו ובניו. ולכן הם אומרים, שגם כעת אע"פ שחטא עם ישראל, מ"מ מכיון שהם עם ה' היה ראוי שהקב"ה ישאיר אותם בארצו, וזוה שבכל זאת הגלם, הם אומרים מבלתי יכולת ה' השליכם מעליו.

*

אח"כ מצאתי כדברים האלה בפירושו רבי משה אלשיך הקדוש (במדבר יד, טו) וז"ל: ושמעו כו'. לומר, מה תעשה לשמך הגדול פן יתחלל חלילה. כי אין לומר שיאמרו, כי בהיותם עושי רצונך היטבת להם ועתה פשעו בך והרגתם... כי עוברי רצונך היו במצרים ועם כל זה לא נמנעת מלהעלותם, כמו שאמרו ז"ל הללו וכו' והללו וכו'.. על כן יגמרו ואמרו ויאמרו כי מה שראוי לאמר הוא מבלתי יכולת ה', ולא לומר שהיו צדיקים ובהעוונתם הרגתם, כי אין רשעם מונעם מלהיטיב להם. עכ"ל.

*

ואמנם רבי משה דוד וואלי מסביר את זה באופן אחר, ולפי דבריו הגויים אינם צריכים להוכיח ממה שהיה פעם, שה' גאל את ישראל למרות שלא היו ראויים. אלא עצם זה שהגויים יודעים את שני דברים האלו: א. האבהות של הקב"ה כלפי ישראל, שהוכחה מכל ההנהגה של הקב"ה כלפיהם במדבר. ב. השבועה של הקב"ה לאבות. — זה עצמו מכריח אותם לומר שלא יתכן ששני הסיבות האלו נתבטלו בגלל שהם חוטאים, ולכן יאמרו מבלתי יכולת ח"ו.

וזה לשונו: ואמרו אל יושבי הארץ הזאת. שיתלוצצו יחדיו כביכול על גבורתו של בורא עולם..

שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה. כלומר, ממה ששמעו כבר מן הטוב שעשית לעם הזה שנהגת עמהם כבנים, ממנו יביאו ראיה על הרע שתעשה להם להמיתם במדבר, שאינו אלא מפני חולשתך, כי איזה אב יש שיהרוג את בניו, אע"פ שהם סוררים מיסרם ודאי, אבל אינו הורגם. והנה ההשאה התדירית של השכינה על ישראל במדבר, היא היתה ממש כאם היושבת אצל בניה, וגם האב עמה בלי ספק בסוד הייחוד.

אשר עין עין בעין נראה אתה ה'. ר"ל שבזמן מתן תורה .. ישראל היו מסתכלים עין בעין בפני השכינה, מה שלא היה בזמן אחר, ולא לעם אחר.

וענך עומד עליהם תמיד, ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה.. שהחסד שלך המלוכש בתוך הענן היה עומד עליהם תמיד... והכל יודעים שאתה אבינו המוליך אותם לפנינו באהבה רבה ובחשק גדול.

והמתה את העם הזה כאיש אחד. ומה יוכלו לומר כל הגויים ששמעו וידעו כל הדברים האלו, האם שפסקה אהבתך מן הבנים מפני המרי והמרד שלהם, זה לא יתכן בודאי, כי הוא גנאי אפילו לאב בשר ודם, וכל שכן לאביהם שבשמים שידע יצרם קודם הבראם, ואם כן יהיו מוכרחים לומר שזה אינו אלא מבלתי יכולת.

ועוד שגנאי הוא לך מפני השבועה אל האבות.. והרי שהיה כאן אהבה, והבטחה בשבועה, ואעפ"כ וישחטם במדבר, ואם כן צריך שיאמרו שאין זה אלא מבלתי יכולת. עכ"ל.

והוא משני טעמים, א. משום ששם ה' מורה על טובו, וכמש"כ "הטוב שמך" - הטוב ומיטיב לרעים ולטובים והיא תהלתך, וא"כ היה מן הראוי שיטיב לבניו אע"פ שחטאו. ב. כיון שהם עם ה' א"כ הם בכלל השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם לתת לזרעו את הארץ, וא"כ אע"פ שהם חטאו מ"מ הרי הקב"ה צריך לקיים שבועתו. [וכמש"כ הגר"א שבדבר שהוא "שבועה" ולא רק "הבטחה", לא שייך בזה החשש "שמה יגרום החטא" (ברכות ד, א). והבאנו דבריו בנספח א ע"ש].

וע"כ במה שעם ה' יושב בארץ ישראל ישנו קידוש ה', במה שה' מיטיב לעמו לשבת בארץ הנבחרת, וגם משום שבזה הוא מקיים את הבטחתו. ומעתה מש"כ בנביא יחזקאל לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי, הוא מצד שני הדברים הנ"ל, וכמו שפתח: כה אמר ה' אלהים (הטבה ודין). א. קידוש שם הוי"ה שמידתו להיטיב. ב. קידוש שם אלהים שמידתו דין, ובדין הוא שיקיים הבטחתו לאבות.¹⁷

¹⁷ ושני יסודות אלו (שכבודו - א. לקיים מידתו להיטיב. ב. לקיים הבטחתו) מבוארים ג"כ בפירושו רמ"ד ואלי (תהלים לג, יב) "אשרי הגוי אשר ה' אלהיו. כי אע"פ שעוברים עליו צרות רבות ורעות, מכל מקום מובטח הוא שעתיד לצאת מתוכן, ולעבור אל הטובות הנצחיות, בין בעוה"ז ובין בעוה"ב, כי כן הבטיחו ה' אלהיו ביד עבדיו הנביאים, ודבר ה' אלהינו יקום לעולם. ומלבד הבטחת הנביאים, יש גם כן כבודו ית', שלקח את העם הזה לנחלה לו, ואיך כבודו ית' במקומו עומד אם העם הזה יהיה תמיד בזוי ושסוי מוכה אלהים ומעונה".

*

ובפסוקים אנו רואים ג"כ שהם מדגישים שני ענינים אלו וכגון בישעיהו (מח, יא) למעני למעני אעשה כי איך יחל. וביאר התרגום את הכפילות "למעני למעני": בדיל שמי בדיל מימרי אעביד, והיינו, למען קידוש שמי שמידתו להיטיב, ולמען קידוש מימרי כלומר קיום הבטחתו. וכן בכתוב (תהלים קטו, א) לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך, ובתרגום: מטול טובך ומטול קושטך, והיינו למען קידוש שמך שמידתו להיטיב, ולמען קידוש קיום הבטחתך.

והגמ' בפסחים (ק"ז, א) חיברה את שני הפסוקים. "ת"ר, הלל זה מי אמרו? משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים, הם אמרו לא לנו ה' לא לנו, משיבה רוח הקדש ואמרה להן למעני למעני אעשה". ולהנ"ל הבקשה מצד ישראל (לא לנו... על חסדך על אמתך) והתשובה מצד הקב"ה - מקבילים זה כנגד זה באופן מדוייק.

*

וכן מבואר בנביא ישעיה (פרק מח, ח - י) לענין ישועת עם ישראל מסנחריב: "גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך. למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני. למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן".

וע"ע בענין זה בנספח א ובמילואים סימן ג - ד.

.1

הוצאת דיבת הארץ

ועפ"י מה שנתבאר יש להבין ענין נוסף. בפרשת מרגלים מצאנו שהחמיר הקב"ה מאד עם אלו שדברו נגד הארץ יותר מאשר החמיר על עם ישראל בחטא העגל, שבחטא העגל סלח הקב"ה לישראל, ואילו בחטא המרגלים נגזר עליהם שימותו במדבר. ונ"כ בעל האור שמח (בהמשך המכתב שהובא לעיל בתחילת פרק א): "והקפיד השי"ת על כבוד הארץ יותר מעל כבודו כביכול, עד שבעשיית העגל, אחרי שובם מחל להם השי"ת וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו (שמות לב, יד), ועל הוציאם דבת הארץ, וימאסו בארץ חמדה, נשבע ה' ולא ינחם, כמו שנאמר (במדבר יד, מב) "אל תעלו" וגו'".

וצריך להבין מדוע כ"כ חמור עוון זה יותר מחטא העגל. ועיי' בפתיחה שהבאנו מדברי החרדים ועוד שעוון המרגלים היה המאיסה בארץ חמדה, כמו שנאמר בתהלים (קו, כד) וימאסו בארץ חמדה, וכך מבואר בתורה בתורה (במדבר יד, לא) "וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה והביאתי אתם וידעו את הארץ אשר מאסתם בה". וצריך להבין מדוע יש בזה עוון כ"כ חמור.

ולפי מה שנתבאר כאן מבואר היטב, שכיון שהקב"ה בחר בעם ישראל ע"כ הוא נתן להם את ארץ ישראל מחמת מעלותיה הנשגבות, וכיון שבאו המרגלים ואמרו שאין הארץ טובה ולא כדאי לגור בה (וכן כשאומרים שאין ישראל ראויים להיות בה), הרי הם מורידים בעיני ישראל את ההוכחה שהקב"ה חפץ בהם, ורוצה להיטיב להם בהטבה שלימה, וממילא זה הביא אותם לכפירה ביסוד זה שהקב"ה בחר בעם ישראל להיטיב להם, שע"ז כתב הרא"ש שמי שאינו מאמין בזה, אף באנוכי ה' אלהיך אינו מאמין.

וביאר התרגום את הכפילות "למעני למעני": בדיל שמי בדיל מימרי אעביד. ע"כ. והיינו, למען קידוש שמי שמידתו להיטיב, ולמען קידוש מימרי כלומר קיום הבטחתי. וברמיה (יד, כ - כא) "ידענו ה' רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך. אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך זכר אל תפר בריתך אתנו".

וגם כאן הזכיר את שני הדברים כנ"ל בתרגום. א. למען שמך, והיינו שמך שמורה על מידת טובך. ב. אל תפר בריתך עמנו, וזהו קיום השבועה לאבות.

וכ"כ הנצי"ב בהעמק דבר (במדבר יד, יא) "ובתהלים כתיב וימאסו בארץ חמדה לא האמינו לדברו, היינו מה שאמר שהוא אוהב אותם ורוצה בטובתם". מבואר שחטאם היה בכפירה ביסוד זה שהקב"ה אוהב את עם ישראל.

ז.

וע"כ מצאנו שגדולי האמוראים חששו לדבר זה שלא להוציא על הארץ שם רע שלא נוח לגור בה, וכמו שאמרו בגמ' בכתובות (קיב, א – ב) ר' חנינא מתקן מתקליה [פירש"י מתקן מתקליה. משה ומתקן מכשולי העיר מחמת חיבת הארץ שהיתה חביבה עליו ומחזר שלא יצא שם רע על הדרכים], ר' אמי ורבי אסי קיימי משמשא לטולא ומטולא לשמשא [קיימי משמשא לטולא. כשהשמש הגיע למקום שהן יושבין וגורסין וחמה מקדרת עליהן עומדין משם לישיב בצל ובימי הצנה עומדין מן הצל ויושבין בחמה כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת ארץ ישראל. רש"י]. הרי מבואר כמה שחששו חז"ל לדבר זה שלא להוציא דבת הארץ, כדי להראות שהארץ שנתן לנו הקב"ה היא ארץ טובה משום שהקב"ה חפץ בנו להיטיב לנו.

פרק ד

הפרחת הארץ בימינו

א.

תקופתנו היא תקופה מיוחדת אשר בה חזר חלק גדול מעם ישראל לארצו, וארץ ישראל מיושבת ברובה ע"י יהודים. ותחילתו של תהליך זה, כפי שכבר הזכרנו, נעשה בעלייתם של תלמידי הגר"א, אשר מאז עלייתם ועד היום נמשכת התפתחות הארץ ברציפות ללא הפסק, ואף אם לפעמים ישנן נסיגות, אך מיד כנגד הנסיגה ישנה התקדמות פי כמה וכמה מאשר הנסיגה.

ואנו כבר הורגלנו למצב זה שאנו יושבים בארץ ישראל, אולם ראוי להיזכר כיצד נעשה מהלך זה. אפשר להאריך רבות על כל ההשתלשלויות שהיו ב300 שנה האחרונים שהביאו לכל מה שקיים היום בארץ ישראל, ושהפכו את ארץ ישראל מהמקום הכי שומם על פני כדור הארץ, למקום פורח ומיושב במליוני בני אדם, וכן על הניסים הגדולים שהיו במלחמות בארץ, שבהם ניכר היטב כי יד ההשגחה העליונה היא שמובילה את המאורעות. ולהלן נביא מדברי רבותינו כיצד יש להתייחס לניסים הללו, ועל כך שחלקם נעשו ע"י רשעים. ותחילה נביא כאן כמה סקירות וסיכומים קצרים בראשי פרקים על כל ההתרחשויות בארץ שהביאו להתפחותו של הישוב היהודי בארץ.

"אם נבדוק יפה את מהלך המאורעות ב300 השנים האחרונות מסביב לארץ ישראל נוכל לראות חוט נמשך לאט לאט ללא הפסקה עד למה שנמצא בימינו בארץ עתיקה וקדושה זו. ...מלכים ומלכויות רבות עברו מן העולם ב300 השנים האחרונות, תקוות ושאיפות נתבדו. התקומה של ארץ ישראל מחורבנה נמשך לאט לאט אבל ללא הפסקה. שילטונות התחלפו, משטרים אחרים באו, מלחמות קשות היו. בכל הימים האלו גדל על אדמת הקודש קיבוץ האנשים, נוספו בתים, וגם המקנה והעוף שעל נדידתם קונן ירמיהו (ט, ט), חזרו ובאו אליה. ירושלים שהיתה לגלים מעון תנים, וערי יהודה שהיו שממה (שם), נעשו מלאים יותר ויותר חיי אדם וחיי צמחים; בשרון ובגליל, בנגב ובחוף הים, בכולם נשמע קול חתן וקול כלה, קול מצהלות בלתי פוסק.

כל סכנה שהיתה צפויה לארץ היתה למקור של תקומה ובנין, בכל עת שנדמה היה כי חושך מתקרב – גדל והולך האור. כל פעולה שנעשתה בארץ נתברכה וכל מעשה הצליח, גם מעשי אנשים בלתי מתאימים לקדושת הארץ...

רבים מיחסים לעצמם את תקומת ארץ ישראל מחדש. לפי הקו ההיסטורי נראים כולם כאחד רק מכשירים קטנים, לפעמים בלתי ראויים לכבוד מבחינת קדושת ישראל, ובכל זאת כלים לעשיית המלאכה הגדולה של החזרת הכבוד והגדולה לישראל.

עצם הרעיון להחיות את שיממות הארץ עליה במשך שלש מאות השנים האחרונות על ידי אנשים רבים. דבר שכיח הוא שאידאלים גדולים ונשגבים מסתיימים בהישגים קטנים וגם באכזבות לאחר זמן לא ארוך. לא כן היה בארץ ישראל. ההישגים עלו על מה שבוניה במשך שלש מאות השנים האחרונות קיוו להשיג, אף כי היו גם אכזבות קשות והעתיד מי ישרנו.

העולים עם ר' יהודה החסיד לפני שלש מאות שנה ועם העליות החסידיות (החל מתק"ז 1747) ותלמידי הגר"א (תקס"ח 1808) – לא העלו בדעתם כי לאחר זמן לא רב בקנה מידה היסטורי תתמלא הארץ באוכלוסיה של מליונים. והציונים, אם כי דברו על הקמת מדינה – לא פיללו כי אכן יארע כן תוך זמן קצר כזה.

הרקע הנסתר מאחורי בנין הארץ בעת החדשה בולט גם בעובדה שיהדות ספרד פעלה בשטח זה, כאילו בתיאום עם יהדות אשכנז האירופאית, אף כי למעשה לא היה כל תיאום כזה. יש מייחסים, ובצדק, לפוגרומים וללחץ הכללי של שליטי רוסיה את ההשפעה העיקרית על העליה לארץ ישראל. בארצות המזרח שבהם ישבו היהודים הספרדיים, לא היה לחץ מיוחד כזה בדורות האחרונים. רובם אף לא ידע את המתרחש באירופה. בכל זאת אין הנהירה לארץ קטנה, מזו של יהדות רוסיה. גם נהירת יהדות אשכנז לארץ בעקבות השואה לא שינתה עובדה זו.

התופעה הזו ניתן להבחין ביותר בירושלים החדשה שללא כל שיתוף פעולה, ודווקא בנפרד, הוקמו בעת ובעונה אחת שכונות של אשכנזים וספרדים. במזרח ובמערב פעל כח דוחף, להזיז את היהודים לארץ ישראל." (דעת סופרים "מנחמיה ועד עתה" ח"ב עמ' 297).

לשם דוגמא נביא כאן תיאור אחד על התפתחות ירושלים, שנכתב בשנת תרס"ט (ע"י א.מ. לונץ. הובא בספר האיש על החומה ח"ג עמ' 92): "כשאני עובר בחוצות ירושלים החדשה, ורואה את בניניה היפים והנהדרים, את השכונות הגדולות והקטנות, הדחוקות והצפופות ההומות מאדם, ואת בתי הכנסיות, המדרש, התלמוד תורה והשיבות ומוסדי החסד הממלאים

אותן, את צעירי אחינו עליזי הפנים הרצים ושבים ברחובותיה, ותנועת החיים הממלאת את יצורי גוום, יש שיעלה על זכרוני תמונת ירושלים ומצבה, כמו שראיתיה בפעם הראשונה לפני ארבעים שנה (ער"ח סיון התרכ"ט), לא אנוכי ואף לא שום איש מיושבי עיר קדשנו אז, יכול היה להעלות על דמינו, כי במשך דור אחד ישונה ויתקדם מצב העיר כל כך.

וכשאני מביט בפני אחינו עולי הגולה, קורא אנוכי בפניהם, שגם הם מתפלאים וכמעט אינם מאמינים, שירושלים החדשה הזאת וכל המוסדות הגדולים והמעולים הנמצאים בה, נתכוננו ונעשו רק במשך ארבעים שנה.

משנת תקע"ב שאז הונח היסוד לישוב החדש של עדת האשכנזים, התפתח הישוב רק בצעדים מדודים וטפוחים, כצעדי ילד קטן שאמו מלמדתו ללכת, ולאחר מכן כצעדי ילד גדול היודע כבר ללכת, אך מפחד לרוץ – הנה בתקופה הנוכחית צעד הישוב בצעדי ענק קדימה, ובכח עצום הדף מפניו כל המכשולים שמצא על דרכו, ויעש חיל ובכל אשר השכיל הצליח".

ב.

כמובן ששונאי ישראל לא ראו בעין יפה את התפתחות הישוב בארץ, וניסו בכל כחם למנוע את זה, וכך הם פלשו אל תחומי הארץ, בבטחון גמור שבמשך ימים אחדים ישמידו אותנו, הסכנה היתה עצומה, ובנסים גדולים נחלו כל הצבאות האלה תבוסה. וכל זה אינו מקרי וחד פעמי, אלא דבר זה נמשך ברציפות, כאשר הערבים שסביבנו רוצים בכל שעה להשמידנו היל"ת, וידו של הקב"ה נטויה תמיד לשמור עלינו. ונביא כאן כמה תיאורים על המלחמות שהיו בארץ ישראל בשנים האחרונות.

לאחר מלחמת ששת הימים יצא לאור ביזמתו של הרב יצחק מאיר לוי (חתנו של האמרי אמת מגור ומנהיג תנועת אגודת ישראל בפולין ולאחמ"כ בארץ ישראל) חוברת בשם "פלאי מלחמת ששת הימים". החוברת נכתבה על ידי בנו הרב רי"מ לוי, בהשגחתו ובאישורו. ושם מאריך בתיאורי הניסים שהיו במלחמת ששת הימים. ומקוצר המקום נביא כאן מן ההקדמה תיאור קצר ותמציתי.

"רק לפני עשרים וחמש שנה עברנו תקופה של הסתרת פנים קשה ואיומה, תקופת השואה המחרידה. מדת הדין נמתחה עלינו בכל חומרתה. דמם של ששת מליון אחינו ואחיותינו, זקנינו וילדינו נשפך כמים. באכזריות ללא דוגמא הובלו לעקידה הגדולה לעיני העולם. עודנו

המומים ממחזה אימים זה כשלבנו פנימה ההכרה שנסתרות דרכי ההשגחה העליונה ונקיטי דמם לא נקיטי וא-ל נקמות ה'.

ובעוד אנו עומדים ומשתאים ושואלים את עצמנו: האם כה נחלשנו עד כי כצאן לטבח מובילים אותנו? באים מאורעות היסטוריים אחרים, המוכיחים לנו כי ברצות ה' משתנים פני הדברים, כשעיני ה' לציון להשאירה לפליטה, אנו עדים לנצחונות שבאים ללא דוגמא ומשל כמו לשאה וטבח שאינם ניתנים לשום הסברים טבעיים.

כי על כן דרכנו לא במונחים טבעיים, מוחשיים, רגילים, אלא ביד ה' המובילה אותנו, המתגלה לנו בעוצמת הדין או בגודל החסד והרחמים למען דעת את תפקידנו ואת יעודנו בעולמנו.

א. "נס אל עלמיין" כינו האנגלים את התבוסה הגדולה של צבאות גרמניה הנאצית, עת אמרו להסתער על ארץ ישראל בעיצומה של מלחמת העולם האחרונה. היתה זאת המערכה הראשונה על קיומו של הישוב היהודי בארצנו הקדושה ונסיימה באורח הנפלא מבינתנו.

ב. בשנת תש"ח הקיפו שוב שבע מדינות עצמאיות, חזקות למדי, את הישוב היהודי הקטן בן שש מאות אלף ולא יכלו לו. בידים ריקות כמעט, הונסו הערבים התוקפים. מערכה אשר שום סיכום טבעי אינו הולם אותה, הישוב רגיל עשוי רק לסלף את טיבעה ואופיה.

ג. המערכה השלישית אשר באה אחריה בשנת תשט"ז, עת שימשו מטוסי חילות אויר של צרפת ובריטניה כמטרה אווירית לארץ ישראל ואיפשרו לה לשבור את האגרוף המצרי המאיים עליה שאמר אז להשמידה, לא היתה תופעה רגילה הניתנת להסברים לוגיים כשאנו סוקרים אותה בפרספקטיבה של מרחק זמן מסוים. שום מדינאי אנגלי או צרפתי אינו מסוגל כיום, שתים עשרה שנה אחרי מערכה זו, להסביר לעצמו ולאחרים, מה בעצם הניע את ממשלות לונדון ופאריז להחליף להסרת טבעת החנק שנתהדקה בימים ההם סביב למדינת ישראל. אין לנו כיום כל הסבר אחר, אלא להצמד לאמת הנצחית כי יד ההשגחה העליונה היא אשר רוקמה מסכת זו ולב מלכים ושרים ביד ה'.

ד. המערכה הרביעית, זו אשר נתגלתה לפנינו במלחמת ששת הימים עלתה על קודמותיה בתופעות לא רגילות, לא טבעיות. הפעם מספיקה עין בלתי מזוינת, ואפילו שטחית ביותר, כדי לראות את יד ה' המכוונת אשר מאחורי המערכה הזאת הרצופה פלאים ונסים גלויים, כפי שהיינו עדים להם. כשנוכחנו לראות שה' שוכן בציון, וכפי שנמסר לנו על ידי הספרים הקדושים, ישמור השי"ת על ארץ ישראל בימים שלפני בואו של משיח".

ג.

נביא כאן תיאור על מאורעות המלחמה בשנת תשכ"ז ממחשבים שפירסם בשנת תשס"ט, הרה"ג ר' שמחה כהן שליט"א מחבר הספר "הבית היהודי", ומראשי ישיבת "נתיבות עולם" (הוספנו הערות ביניים):

וזה תו"ד: "הייתי אברך צעיר בשנת תשכ"ז בערב מלחמת ששת הימים, האימה והחרדה היו נוראים, חששתי שעומדת להיות שואה, כל הערבים הכריזו בגלוי שהם עומדים להשמיד את ארץ ישראל היל"ת, ולא היה מי מבין הגויים שהתנגד להם. [המלחמה היתה בין ישראל לבין כל שכנותיה: מצרים, ירדן, סוריה ולבנון]. אשר נעזרו במדינות ערביות נוספות: עיראק, ערב הסעודית, לוב, סודאן, תוניסיה, מרוקו ואלג'יריה].

המצב בערב מלחמת ששת הימים היה נורא ואיום, מדינת ישראל הייתה על סף השמדה היל"ת. בסוכנות היהודית פנו לגורמים באירופה, שיהיו מוכנים לקלוט מאה אלף ילדים כדי להציל את שארית הפליטה. החברה קדישא בתל אביב קיבלה הוראה להכשיר את פארק הירקון וגני יהושע כבית קברות המוני ולחפור בו עשרים אלף קברים רק עבור ההרוגים הראשונים של המלחמה. בעולם נשמעו הערכות כי בתוך 24 שעות יגיעו המצרים לתל אביב, והסורים לחיפה.

וברגע אחד הקב"ה הצילנו בנסי נסים שאינם ניתנים לתיאור, הוא הביס את הערבים בתבוסה אנושה, והחזיר לעם ישראל את הכותל המערבי ומערת המכפלה, [ועוד חלקים גדולים מארץ ישראל, מרמת הגולן ועד לתעלת סואץ, עד שהשטח של מדינת ישראל הוכפל פי שלשה ממה שהיה בידינו לפני המלחמה. – הקב"ה החזיר לנו שטחים נרחבים בסני, רצועת עזה, רמת הגולן, בקעת הירדן, יהודה ושומרון. והעולה על כולנה היא כיבוש ירושלים, שעליה אומר הגר"א שהיא קדושה יותר מכל ארץ ישראל, כמו שארץ ישראל קדושה מחו"ל]. "אי אפשר לשכוח את חג השבועות תשכ"ז, הרגל הראשון לאחר שקיבלנו את ירושלים, שאלפים ורבבות יהודים, מתוכם רוב היהודים שומרי תורה ומצוות, נהרו לכותל המערבי ולקבר רחל, ולמערת המכפלה.

קשה לתאר את תחושת היציאה מאפילה של איומי ההשמדה, לאור גדול של התגלות הנסים, זה ממש היה כמו אדם שנעשה לו נס ממות לחיים, וראוי להודות לה' ביום הזה". עכת"ד.

ד.

ונביא כאן כמה עדויות ממלחמת ששת הימים, שהתפרסמו בעיתוני התקופה, אשר הם בגדר הללו את ה' כל גוים.

חאסן השני מלך מרוקו בשידור לעמו: למה לנו לרמות את עצמינו, אלהים הוא אשר עולל זאת, שילם לערבים בעד חטאיהם ופשעיהם.

חסנין היכל, ידידו של נאצר שליט מצרים, בעתונו 'אל אהרם': מה שאירע לחיל האויר המצרי היה יד הגורל אשר שיתקה את יכלתו ושמה לאל את כל החישובים שנקבעו למהלך המלחמה, ספק אם היה כבר תקדים למה שאירע כאן, ואם כזה דבר יתרחש אי פעם בכל מקום שהוא בעולם, מה שאירע לחיל האויר המצרי.

סגן אלוף מצרי בנפלו בשבי: אתם היהודים שדים, גבורים, אם אפילו אחיה אלף שנה לא אוכל להסביר לעצמי מה בעצם קרה כאן. הנשק שלנו לא פעל דווקא ברגע המכריע, ואילו אתם קלעתם למטרה מבלי לדעת בעצמכם. מה לעשות, נוצחנו, כנראה אלה עמכם.

מפקד מצרי בכיר בנפלו בשבי: אינני יודע אם אתם גבורים, אבל ברור שאתם לא נורמליים, הרסתם אותנו כבר ביום הראשון של המלחמה בצורה שההיסטוריה לא תהא מסוגלת לפרש זאת. ידענו שהכח בידינו עולה על זה שלכם, ובכל זאת הטלתם עלינו אימה וחרדה ורפו ידינו לעשות מה.

נציג עתונות גרמנית: דבר כזה עוד לא קרה בהיסטוריה, כח של 1000 טנקים, מאות תותחים, טילים ומטוסים לרוב, מאה אלף חיילים דרוכים וחמושים מראשם ועד רגלם - הושמד בתוך יומיים על ידי כח שנפל ממנו בהרבה, שום הגיון צבאי ושום גורם טבעי אינו מסוגל להסביר זאת.

עתונאי אנגלי (מצוטט בעתון "למרחב"): רק יד ההשגחה העליונה היתה בנצחונה של ישראל על אויביה.

מזכיר ארגון נאט"ו (דבריו הובאו במאמרו של ר' יחזקאל אברמסקי זצ"ל, בקובץ התורני "מוריה" ירושלים שנה ה' חוברת ג. הובא בספר מלך ביפיו ח"ב עמ' 619): היה זה רק נס שצבאות הערבים לא הגיעו לתל אביב תוך עשרים וארבע שעות, שכן מצרים סוריה ועירק הטילו למערכה חמשת אלפים טנקים ותשע מאות סוללות טילים... סוריה לבדה פתחה את

המתקפה שלה נגד צה"ל ב"רמת הגולן" עם אלף ומאתים טנקים... היה זה נס ממש שכוחות משוריינים אלה נכשלו מלהגיע לתל אביב.

ה.

נס נוסף שיש לתת עליו את הדעת הוא נס בריחת הערבים, כאשר בזמן מלחמת תש"ח נפל פחד היהודים על הערבים, ויותר ממיליון ערבים ברחו בעצמם מן הארץ, ופנו מקום בשביל קרוב לשני מליון יהודים שנכנסו במקומם.

תיאור ע"ז כתב הרב משה פרגר בספרו תחיית הארץ ופלאותיה (ספר שמיני דף 350) "הלא על אף הנימוקים המקובלים אין כל הסבר הגיוני בר שיכנוע לחזיון המוזר של בריחת הפלחים הערבים. הראיתם מימיכם כי יער עבות, מושרש בקרקעו מאות בשנים, יעקור עצמו לפתע מקרקע מטעו, ישא את רגליו ויברח לעבר הרוח? ועובדי אדמה, אכרים מיושבים, משולים הם ליער עבות עמוק שורשים הרתוקים כמוהו לחיק האדמה. ואין לך רוח סערה שתוכל להם, לעובדי האדמה, שתעקרום משרשם כליל ותרימם כאבק דרכים. כי נהפוך הוא, אף לנוכח זוועותיה של הלוחמה המודרנית ושל פלישות הכיבוש הבאות כחטף, הוכיח מעמד איכרים בכל מדינה ומדינה את כח עמידתו ללא חת. וכאן קמו המונים המונים של פלחים, נטשו בין רגע הכל ונסו מנוסת הפקר ממש "כמוץ אשר תדפנו רוח".

כמו"כ יש להתבונן בשמירה המיוחדת שאנו רואים בארצנו בשנים האחרונות, הן במלחמות שהיו בשנים האחרונות, והן בחיי היום יום, שאנו רואים הנהגה מיוחדת של שמירה על תושבי הארץ בבחינה על טבעית, והארכנו בזה בנספח ה – ה' ילחם לכם ואתם תחרישון.

ו.

מי עשה את המלחמות

והנה, כשם שאסור לאדם לייחס את ההצלחה לעצמו ולומר כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה, כך אסור לו לייחס את ההצלחה לכל גוף אחר מלבד הקב"ה, וכשם שא"א לומר כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, כך א"א לומר כוחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה, ואין הבדל אם אדם אומר על עצמו שהוא עשה את הניסים, או שאדם אחר אומר עליו שהוא עשה את הניסים.

וכמו"כ, כשם שאדם אינו יכול לייחס את ההצלחה לעצמו, כך אינו יכול לייחס את מעשי הקב"ה לסיטרא אחרא, ולומר שהיא עשתה את כל הניסים הללו. וכבר אמרו בגמ' (ברכות נ, א) מאן עביד ניסא - קודשא בריך הוא. ועל כן, מכח זה אמרו שם בגמ' שמותר להודות בסתם למי שעשה לנו את הניסים, בלא להזכיר את שמו של הקב"ה, משום שהדבר ברור שכשמדברים על מי שעשה ניסים, מדברים על הקב"ה.

ואף לגבי כשפים שאמרו עליהם (חולין ז, ב) למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא של מעלה, אמרו בסנהדרין (ז, ב) אין עוד מלבדו, ופירש"י, ואם המקום חפץ בי לא תוכלי להרע, ואם תוכלי מאתו יצא ואני מקבלן, דהיינו שהכל נעשה ע"י הקב"ה.

וכן לגבי נביא שקר אשר נותן אות או מופת, נאמר (דברים יג, ד) לא תשמע אל דברי הנביא ההוא או אל חולם החלום ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וכו'" ופירש הרמב"ן, "כי מנסה ה' אלהיכם אתכם" - לאמור כי ענין המופת אשר בא והראהו השם לזה בחלומו או בכיהונו רצון האלהים היה בו לנסותכם באהבתו". דהיינו שבאמת האות נעשה ע"י הקב"ה, כדי לנסות את האנשים, (וכן פירש הגרי"ז זצ"ל. הובא בספר הרב מבריסק ח"ג עמ' 358), אבל וודאי שאין שום כח בעולם שיכול לשנות את הטבע, מלבד הקב"ה.

[ואף אם נאמר שהסט"א יכולה לעשות דברים מעל הטבע מ"מ "ניסים" אינה עושה, ומשום ש"נס" פירושו רוממות, וכמש"כ (שמות כ, טז) לבעבור נסות אתכם בא האלהים, ופירש"י: נסות. לשון הרמה וגדולה, כמו (ישעיה סב, י) הרימו נס, וכנס על הגבעה (ישעיה ל, יז) שהוא זקוף. עכ"ל. וא"כ נס, פירושו, דבר שנעשה א. מעל לדרכי הטבע, ב. לטובת עם ישראל, שזה "מרים" את קרן וכבוד ישראל, ולכן נקרא "נס". ועל זה אמרה הגמרא שהסטרא אחרא לא יכולה לעשות דברים מעל הטבע לטובת עם ישראל. ומה שהסט"א יכולה לעשות דברים למעלה מדרך הטבע, הוא רק לרעה]¹⁸.

¹⁸ וע"ע בפסיקתא רבתי פ"ג. ובפ"י מהר"ל להגדה של פסח על לפיכך... הללויה.

*

במאמר "כבשי דרחנא" מבעל מחבר ספר התודעה כתב: כלפי חקרי הלב של בעלי הטענות האומרים: מהיכן לנו ערובה שכל המעשה הגדול הזה שנתחדש עלינו בדור זה ובתנאים של עתה, מעשה אלהינו הוא ולטובתם של ישראל - שמא ח"ו אין זה אלא מעשה שטן כדי להכשיל את ישראל בניסיון מר של הליכה אחרי טועים ומטעים? -

ומלבד זאת מבואר בכמה מקומות שהס"א אין לה שליטה בארץ ישראל, וכמו שאמרו בזה"ק (וירא קח, ב) "אלא הא אתמר דקודשא בריך הוא פליג כל עממין וארען לממנן שליחן, וארעא דישראל לא שליט בה מלאכא ולא ממנא אחרא אלא איהו בלחודוי בגין כך אעיל לעמא דלא שליט בהו אחרא לארעא דלא שליט בה אחרא". ושם בפר' תרומה (קעג, א) "בר בארעא דישראל בלחודהא דלא שלטא תמן". ועוד שם (קכט, ב) "דכל אינון מארי סטרא אחרא דרוח מסאבא לא שליט בארעא קדישא". וכך כתב הרמב"ן (ויקרא יח, כה) אבל ארץ ישראל אמצעות הישוב היא נחלת ה' מיוחדת לשמו לא נתן עליה מן המלאכים קצין שוטר ומושל בהנחילו אותה לעמו המיוחד שמו זרע אוהביו.

ז.

אמנם מ"מ אחר כל מה שכתבנו יש להדגיש, שהנדון על הניסים למה הם נעשו אינו צריך להתחיל מהניסים, כלומר, אין צריך להביא ראיה מהניסים מהו רצון התורה, אלא להיפך,

עונים להם חבריהם בגערה: וכי השטן כח לו לעשות מעשים? והלא כל כוחו של שטן רק לחבל במעשים ולהרוס כל מפעל. אפילו היה לו כח לנסות להכשיל - כלום חשוד הוא לחבל במעשיו שלו? ההוא יעשה כדי לפתוח שערי ארץ הקודש לעם קודש ולהביא זרע ישראל למקומות שנתקדשו על ידי אבותיהם ושרוחם עדיין שורה שם והיא מטהרת, מצרפת ומזקקת את זרעם הבאים לשם לשפוך שיח לפני אלהי אבותם? כמעשים הרבים שבכל יום, שרבים מבני ישראל אך רגלם דורכת במקומות המקודשים ולבם מתעורר מיד בתשובה בתפלה וצדקת המעשים ונאחזים בהם כאש בשלהבת - הכך יעשה השטן ואינו חושש לחבל בעצמו? היה לו להתירא שמא יתקדשו ויאמרו לו: סור ממנו!

האם ח"ו השטן הוא זה שהפיל מורך בלב אויבי ישראל והלביש עזו וגבורה בחורי ישראל להגן על גופותיהם ונפשותיהם של בני ישראל בחרוף נפש שאין מוצאים דוגמתו אלא במלחמות קודש של עם קודש בדורות הקדמונים?

האם אלו הם מעשיו של השטן להביא מדי שבת בשבתו ומדי חדש בחדשו מאות אלפי ישראל לפני מקום מקדשם לדובב פיהם ולהרנין לבם בתפלה ובהודיה לאלהי ישראל, ולדפוק על פתחי לבבם של מיליונים פזורים מבני עמנו, רבים מהם אוכדים ונרחים במשך דורות, ולהזכירם מי הם, מאין באו ולאן הם עתידים לשוב?

האם השטן הוא זה הפורץ מנעולי הארץ ופתח ברכתה להוציא יכולה בשפע גובר והולך? הוא השטן המרעיף נאות מדבר וגיל גבעות תחגורנה, המרוה תלמי ארץ ומנחית גדודיה וצמחה יברך?

אם כאלה הם מעשי שטן, מה אתם מניחים להקב"ה? ...

הרחמן הוא יצילנו מן הדעה הזאת! לא, אין מעשים לשטן כלל. אכן כח אחר יש לו לעור עיני פקחים להראות להם אור לחשך וחשך לאור, ולטפס לב מבינים.

הרחמן הוא יצילנו מכוח זה שלא יצליחו בנו מעשיו, חס ושלום!

בתורה יש לראות כיצד להתייחס לניסים, וע"כ נראה להלן כיצד התייחסו רבותינו, שדעתם דעת תורה, לכל הניסים הללו, ואח"כ נראה את הדברים מן המקורות.

ונביא כאן מעט ציטוטים מדברי רבותינו. במכתב מהגאון רבי מאיר שמחה זצ"ל (הובא בהאיש על החומה ח"ג עמ' 352) "אמנם כעת הסבה ההשגחה אשר באסיפת הממלכות הנאורות בסן רמו (- 'חבר העמים' שהיה קודמו של האו"ם), ניתן צו אשר ארץ ישראל תהיה לעם ישראל. ומכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים, קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה למקומה... ואם יתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה... אז בטח הוא ענין העומד ברומו של עולם".

ובספר רבינו מאיר שמחה (עמ' קס) "שמחתו של רבי מאיר שמחה עם אישור הצהרת בלפור הביע בדברים דלהלן: זכינו עכשיו לשתים, באלף ושמונה מאות שנות גלותנו ידענו אמנם כי עם אנחנו, ולמרות הצרות לא שכחנו ולא הסחנו את דעתנו מזה אף רגע, אבל הגוים לא הכירו בזה ולא החשיבו אותנו כעם, ועתה ב"ה גם עמי העולם מודים ומכירים כי עם אנחנו. עד עכשיו היו מרפים את ידי העושים ומעשים מצדדים שונים... מעתה אחרי אישור המנדט בסן רמו לא יוכלו עוד להרפות את ידי העושים".

ח.

ובמכתב מאליהו (ח"ג עמ' 350) כותב לאחר הסכמת האו"ם (בתאריך טז כסליו תש"ח) להקמת מדינה יהודית, [שבה הסכימו יותר משני שליש מאומות העולם להקמת מדינה יהודית, ואף מדינת רוסיה שהיתה ידועה כשונאת ישראל הסכימה לזה, בבחינת מלאך רע עונה אמן בעל כרחו]: בתוך אותו ים השנאה [של אומות העולם נגדנו], מתוך כל זה דווקא נולד ההיפך, שהם בעצמם יאמרו לבסס את ישראל באדמת קדש, האם כך הוא מהלך העולם? האם זהו דרך הטבע? .. כל האומר מקרה הוא הלא כופר הוא, אבל אנחנו בכירור כי מאת ה' היתה זאת וכו'. (דברי המכתב מאליהו האלו, הובאו ג"כ ב"השקפתינו" ח"ג עמוד 28. ושם רואים שדבריו נכתבו בב' טבת תש"ח, כשבועיים אחר הכרזת האו"ם. וע"כ מסתבר שדבריו אמורים על הכרזת האו"ם הנ"ל בט"ז כסלו תש"ח).

וכן בשו"ת שרידי אש (להג"ר יחיאל יעקב וינברג זצ"ל. ח"ב סימן ע) מביא מה שדרש בשבת חנוכה תש"ח (לאחר הכרזת האו"ם הנ"ל): "המאורע הגדול שאירע לעם ישראל בפעם הראשונה אחרי גלות ארוכה של אלפיים שנה, ואני רואה בזה מעשי ניסים של ההשגחה

העליונה שיעדה לנו בעת צרתינו שלא היתה כמותה מיום היות עם ישראל לעם, אחרי השמדת רוב בנינו של עמנו. מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו... וכבר דרשתי ברבים באסיפת עם גדולה על הניסים והנפלאות האלה".

הגאון ר' אהרן כהן זצ"ל ראש ישיבת חברון כותב בהקדמה לספרו "בית אהרן": "...ועל כולם עלינו להודות על הניסים הגדולים שעשה אתנו לפני עשר שנים בראשית התיסודות המדינה היהודית שראינו נפלאות ממש כימי צאתנו מארץ מצרים, שהשמיע השי"ת קולות וברקים לשונאינו ונפל עליהם פחד פתאום בשעה האחרונה, בעת שכלה כוחנו ונשקנו, ועל הניסים שעשה לכל יחיד בזמן ההרעשות וההפגזות שכאו"א היה נתון בסכנה נוראה. וגם כעת אנו נתונים בסכנה נוראה משונאינו הסובבים אותנו, ולולי ה' שהיה לנו אזי חיים בלעונו, וכל חיינו וקימונו הם ברחמיו ית"ש... ומעתה בואו ונעשה חשבוננו של עולמנו בתקופתנו ובדורנו הזה, כמה אנו חייבים להשתעבד לבוראנו ולקבל עלינו עול תורתו מתוך אהבת הניסים שנעשו בימי הפורים האלה בדורנו זה רב התקופות, כמה וכמה ימי הפורים עברו עלינו וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו על כל פורים ופורים".

ט.

נביא כאן קטעים אחדים מתוך הקונטרס ענינים שהשמיע מרן המשגיח שליט"א, (הגה"צ ר' יחזקאל לווינשטיין זצ"ל), במלחמת ששת הימים.

"האל"ף בעת כזו הוא להכיר שזה מעשה ה', לא מקרה" (עמ' ז). "השמחה באה לבית ישראל, מספרים שבירושלים רקדו ברחובות כשנודעה הישועה הגדולה, אנשים החלו להתעורר לאמונה ע"י הפלאים שנתעוררו. מהם אומרים שהלב מתקרב לאמונה, רצים לחנות לקנות ספרי תהילים עבור החיילים לפי בקשתם, אנשים התעוררו לחזור לקיום מצוות. ניסים ונפלאות בפי הכל... כנראה שהניסים והנפלאות שאירעו עמנו, ניתנו לנו לאות להתחזק בישועת ה', לצפות ולהתכונן לגאולה השלמה שתבא במהרה בימינו". (עמ' ט). "היו שעוררו שהיה לנו להרהיב הדיבור בניסי הש"י ונפלאותיו וחסדו וישועתו עמנו, והצדק אתם". (עמ' כד). השי"ת עשה עמנו נפלאות עד שאין הפה יכול לדבר, ואין לשער מה שנעשה עמנו, עם הכלל ועם היחידים. הרוצה להתחזק שהשי"ת מכירו ויודעו בפרטות ומשגיח עליו ביחידות, יכול להראות לעצמו ניסי ה' ונפלאותיו עם יחידים מהלוחמים. נפלאות נעשו להצלת יחיד. מי

יודע מה מכוין השי"ת בזה, ואם הכוונה לחזקנו לקראת ביאת משיח צדקנו, או כוונת אחרות".

וכמו"כ מעידים תלמידים שגם שנה לאחר מלחמת ששת הימים דיבר ר' יחזקאל לווינשטיין בהתפעלות על הניסים של המלחמה, ועל כך שבזה ניכר שהקב"ה רוצה לתת את ארצו לעמו ישראל (וצעק בקול 'די לאנד איז אונזער' – הארץ שלנו).

י.

כמו"כ יש להביא כמה קטעים מתוך מאמרו של הרב מפוניבז' זצ"ל שכתב באותה תקופה (תחת הכותרת "הבה ונתכונן לקראת הגאולה השלמה"). נדפס בירחון בית יעקב גליון המאה י"ל בשנת ה'תשכ"ז, (מיד אחרי מלחמת ששת הימים), בעמ' 5):

"-אחים יקרים ורחימאים.

המותר לנו להיות קטנוניים בשעה גדולה ונשגבה זאת? הלא נבוש ונכלם להישאר בדלות ההשגות וקטנות המוחין בתקופה הרת פלאות כשאנו מוקפים ממש בניסים, ואף עיוור יכול לממש את הניסים בידים?

קיימא לן אין בעל הנס מרגיש בניסו. ודבר שבמציאות הוא, שזוהר גדול ועצום מידי מסנוור את העיניים. מי ישכיל להרים את מבטו השמימה ולהציץ ישר בפני השמש בשעת גבורתה? הניסים והנפלאות התשועות והנחמות והמלחמות, שנתרחשו בארץ הקודש ובעיר הקודש והמקדש, אף אלה שראו זאת בעיניהם, אף אלה שחזו זאת מבשרם ממש, אינם מצליחים להביע את מעמקי רגשותיהם. ואולם מי אשר כמוני נדד באותם הימים על פני קיבוצי היהודים בגלויות, מסוגל יותר לחוש את תעצומת הניסים ולחשוב יותר על פשר המאורעות המופלאים למאד.

זו שעה גדולה ונדירה. הלשון שלנו דלה ומוגבלת לבטא זאת. ואף כוח הדמיון שלנו נראה מצומצם ושיגרתו מידי לתפוס ולהקיף את משמעות הדברים".

יא.

ובהסכמת הג"ר אברהם יפה'ן זצ"ל לספר חבלי משיח בזמננו (להג"ר רפאל אייזנברג) זצ"ל ("ב אדר תשכ"ט): ... שרבה החובה כעת לשום לב ועיץ פקיהא על המאורעות בתקופתינו

שהקב"ה מרבה חסדו הגדול להראות לפנינו גילוי שכינתו, ולא לסגור עינינו ולהטיח כלפי מעלה נסתרה דרכי מד' ח"ו.

אנשי כנה"ג נקראו על שם שהחזירו עטרה ליושנה לומר הקל הגדול כו', במקום הסתר גדול כזה שנקר במוח כל אחד איה גבורותיו וכו', עמדו לראות בזה גילוי שכינה היותר גדול כבשה אחת בין שבעים זאבים. בעו"ה הוא להיפך, אנו רואים על כל צעד וצעד גילוי שכינה השגחה פרטית, ומדוע אין בכחינו להחזיר עטרת התורה והיראה לכה"פ כבשנים קדמוניות בתקופת אחרונים ז"ל, ולזה ראה הרב המחבר שליט"א עצה ותחבולה שיתבונן בינה בדברי חז"ל בעניני הגאולה, ויתעודד רוחו בתקוה ובטחון ויצפה לישועת ה' לזכות ולקרב הגאולה בב"א. עכ"ל.

ובהסכמת הג"ר משה חברוני זצ"ל שם (ט' אייר תש"ל): "אמינא יישר כחו בזיכוי הרבים, בפרט לנבוכים ותועי בינה בדור יתום זה, שעניינם להם ולא יראו חסדי ה' ונפלאותיו למכביר, גם הגלויים ביותר אף כי בהסתר פנים, בגלל הכפירה וע"ז של כחי ועוצם ידי השוררת בעולם".

כהנה וכהנה אפשר להביא עוד מגדולי התורה בדורות הסמוכים לדורנו שהתייחסו באופן דומה לכל המאורעות הללו (ועי' בנספח ו רשימה של ספרים שיצאו בענין ארץ ישראל).

יב.

ובאמת שהדברים מפורשים בדברי הנביא יחזקאל (פרק לח) בנבואת מלחמת גוג ומגוג, כאשר הוא מתאר את ביאת גוג לארץ ישראל להילחם עם ישראל, מתאר הנביא את הארץ: "ארץ משובכת מחרב (מיושבת מפליטי חרב). מקובצת מעמים רבים (שנקבצו מארצות עמים רבים). על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד (ועכשיו הם גרים על הרי ישראל שהיו חרבים זמן רב). והיא מעמים הוצאה (וה' הוציאם מגלות העמים). וישבו לבטח כלם. ופירש"י והיה לך לשום על לב שהמוציאה מן העמים לא יעזבנה בידך. [והיינו שמהלשון שכתוב והיא מעמים "הוצאה" ולא כתוב "יצאה", משמע שהמוציא הוציא אותה, והיינו שהכל היה בהסכמת ובמעשי ידי קוב"ה ושכינתיה, ולא שהיא יצאה מעצמה] ועכ"פ מבואר שכל התיאור הזה, שהוא בדיוק מה שקורה בימינו הוא רצון ה'. וכשם שמוטל על גוג להבין דבר זה, כך קל וחומר שעלינו להבין דבר זה, שהקב"ה לא קבץ את עם ישראל מעמים רבים לחנם, אלא משום שרצונו שעמו ישבו בארצו.

אלא שבאמת צריך להבין מדוע הקב"ה רוצה בזה עתה, דוקא בדורנו הירוד, ובפרט צריך להבין כיצד אפשר לומר שהקב"ה סייע לאותם מלחמות שנעשו ע"י רשעים.

יג.

והנה נצטט קטע נוסף מדברי הרב מפונביז' שהובאו לעיל:

"יהודים חביבים ויקרים! מה פשר הניסים הנוראים והנפלאים? מה מראים לנו ומה מרמזים אלינו מן השמים?

דורנו המוכה והמושפל, דור הניסיונות והיסורים, ראה עד כה הכל בבחינת הסתר פנים. "ואנכי הסתר אסתיר את פני ביום ההוא". משמע, הסתר שבהסתר, שהרי גם הציון "ההוא", פירושו – נסתר. וכעת זכה דורנו זה לשפע של ניסים גלויים ומופלאים כל כך, מה זה אומר לנו? מאי קמשמע לן? הבה ונתבונן, אחים רחימאים! הרי לא ייתכן הסבר אחר, אלא שזוהי הכנה גדולה, מעין "חזרה כללית" לקראת הגאולה השלימה!". עכ"ד. וכך אנו רואים גם מדברי רבי יחזקאל לוינשטיין שהובאו לעיל, שהוא נוטה לומר שהניסים הם כהכנה לגאולה השלימה.

אלא שצריך להתבונן, הכנה זו מה טיבה, ולשם מה נצרכת הכנה זו, והרי משיח בן דוד יגיע בניסים גדולים, וכי היד ה' תקצר. ומדוע צריך את כל ההכנות הללו שנעשות באופן טבעי, וע"י בני אדם, בעוד שכל הופעתו של משיח בן דוד היא בניסים גלויים למעלה מדרך הטבע, כידוע.

יד.

והנה, בוודאי שכשבאים להסביר את תקופתנו ואת כל הניסים שאירעו בה, א"א להסביר ע"פ סברות מה רצון הקב"ה בכל זה, וכבר נאמר כי לא מחשבתי מחשבותיכם. ורק מתוך התורה אנו יכולים להבין את מה שגילתה לנו התורה. וע"כ יש להתבונן בדברי רבותינו כיצד הם פירשו את הדברים עפ"י המקורות, ובפרט בדברי הגר"א שכתב המ"ב בהקדמתו (לקראת סופו): "ובמקום שראיתי דיעות בין שני אחרונים.. לא הייתי עצל בדבר מלחפש בכלל ספרי שאר אחרונים, לראות אל מי מקדושים דעתם פונה למעשה, ובפרט בביאור הגר"א ז"ל שהוא אורן של ישראל, ויתד שהכל תלוי בו, וכדאי להכריע הדבר".

וכדי להסביר את כל זה נקדים את דברי הח"ח שהביא בנו משמו: "בשנת תר"ן כשהחלו לגרש את אחינו בני ישראל ממוסקבה, נתעוררה אז תנועה גדולה לארצנו הקדושה. המגורשים למאות ולא לפים קנו שם קרקעות, נטעו כרמים, יסדו מושבות. באותו פרק קיבלתי מכתב מאבי ז"ל ובו הוא מעירני על ההתעוררות הגדולה בכל פינות עמנו לעלות לארצנו, ומשער כי הימים ימי עקבתא דמשיחא, וכי פקד ה' את עמו, ואפשר שהוא אתחלתא דקיבוץ גלויות, שהוא קודם ביאת המשיח. ואם היינו ביכולת היה מן הראוי לקנות קרקע ולעלות להארץ" (מכתבי החפץ חיים עמ' 44). וצריך להבין מה כוונת דבריו של הח"ח "פקד ה' את עמו", ומה היא הפקידה הנזכרת כאן.

פרק ה

דברי הגר"א על סדר הגאולה

א.

והנה, שלח לנו הקב"ה משמים לפני כמאתים וחמישים שנה את רבינו הגר"א, להאיר את עיניהם של ישראל בדברים רבים בכל מקצועות התורה, ובכללם בענינים אלו אשר נוגעים לתקופתנו הסמוכה לגאולה. כל הדברים הללו יש בהם אריכות רבה, ונשתדל להביא כאן בקצרה את עיקרי היסודות המבוארים בדברי הגר"א, עם המקורות לדברים.

ראשית כל, יש לעמוד על שני נקודות נוספות אשר יתבארו ג"כ בדברי הגר"א דלהלן. א. ידוע מדברי חז"ל שהאריכו על כל התופעות הגרועות של תקופת עקבתא דמשיחא, וצריך להבין מדוע באמת הדברים כך, ומדוע צריכים להגיע כל התופעות הללו. ב. ידוע מדברי חז"ל שלפני בא משיח בן דוד יבא משיח בן יוסף, וצריך להבין לשם מה נצרך משיח בן יוסף, ומדוע לא מספיק משיח בן דוד לבד.

הדברים הללו יתבארו לפי כמה יסודות שנוכיר כאן בקיצור:

ב.

זמן הפקידה וזמן הזכירה

א. כשתבא הגאולה היא תבא בשני שלבים, שלב א' מכונה פקידה, ושלב ב' מכונה זכירה. ב. השלב שמכונה פקידה הוא ההכנה לגאולה השלמה אשר תבא ע"י משיח בן דוד. והכנה זו ענינה הבאת הגאולה הגשמית בדרך הטבע, כדלהלן.

ג. עיקר הגאולה הזאת (הפקידה) היא יציאה משעבוד מלכויות, פריחת הארץ ובנינה אחרי שממונה הארוך, וקיבוץ גלויות.

ד. תקופה זו, שבה תהיה הפקידה, נקראת ימי משיח בן יוסף. ועל תקופה זו נאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד.

ה. תקופה זו הנקראת ימי משיח בן יוסף, אם לא יזכו ישראל והיא תגיע בעתה, תהא מקבילה וחופפת לתקופה המכונה ע"י חז"ל 'עקבתא דמשיחא', ויהיו בה עדיין צרות גדולות. וזהו הטעם לכל הירידות הרוחניות והגשמיות.

וטעם הדברים משום שבמקביל לגאולה ההולכת ונבנית, מנסה הס"א בכל כחו למנוע את המהלכים האלו. וכיון שהגאולה נעשית מחמת חסדי ה' ולא מחמת זכויות עם ישראל ע"כ יכול הס"א להפריע לזה. טעם נוסף הוא מכיון שמהות הגאולה הוא תיקון חטא אדם הראשון, וידוע שע"י חטא אדם הראשון נתערב הרע בטוב, וממילא בזמן זה, שהולך ונתקן חטא אדם הראשון, נפרד הרע מהטוב, וממילא הרע נעשה יותר גרוע. ומאידך הטוב נעשה יותר טוב, כיון שהולך הרע ויוצא ממנו, עד התיקון השלם, שיצא הרע מהטוב לגמרי ויהיה משועבד ונכפה לפני הטוב בב"א.

ג.

דברים אלו מבוארים ומפוזרים בספרי הגר"א, והאריך בזה בצורה מבוארת בספר אחרית כראשית להגר"א אריה שפירא שליט"א. ובמילואים (סי' ו) הארכנו בענין זה בדברי הרמח"ל שהאריך ג"כ ביסודות אלו, ובמדרשי חז"ל שמהם אנו רואים ג"כ כדברי הרמח"ל והגר"א. וכאן נביא בקצרה את המקורות מדברי הגר"א לכל הנ"ל (מתוך הספר הנ"ל):

בביאור הגר"א לתיקוני זוהר חדש, (דף כז טור ב, ד"ה ואע"ג דאוקימנא) וימין מקרבת, כמ"ש וברחמים גדולים אקבצך, שיפקון בסיטרא דימינא, אבל בתחילה יתער בשמאלא שמאלו תחת לראשי, והוא יהיה פקידה כמו שהיה בבית שני בימי כורש ולא יצאו בו ואח"כ יתער ימינא וכו'. עכ"ד. מבואר בדברי הגר"א שלפני בא הגאולה תהיה פקידה, כמו שהיה בימי כורש לפני הגאולה מגלות בבל.

ד.

ענין הפקידה שהזכיר הגר"א שהיתה בימי כורש מוזכרת בקיצור בגמ' מגילה (יב, א). ושם מבואר שקודם הגאולה של בית שני, היתה פקידה, ועליה נאמר בספר ירמיה (כט, י) 'כי כה אמר ה' כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם והקימותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה' וכו'. ועדיין לא היתה הגאולה השלימה אשר היא היתה אחר שבעים שנה מהגלות (ולא מזמן מלכות בבל). והפקידה היתה מה שנאמר בפסוק 'כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלם'. והיינו שכורש נתן רשות לעם ישראל לחזור לארץ ישראל.

והתוצאות של הפקידה הזאת מבוארות בגמ' בשבת (קמ"ה, ב), שהארץ שהיתה כמדובר שממה במשך חמישים ושנים שנה – התחילה להיות מקום ישוב וחזרו אליה העופות והבהמות, ופירש"י שם שזה היה מעת הפקידה.

עוד מבואר בכיור הגר"א לשיר השירים (פ"ה פסוק ד) דברים נוספים שנעשו בגאולת ככל ע"י הפקידה, והם מבוארים בפסוקים בישעיה (יד, א – ג) "כי ירחם ה' את יעקב ובחר עוד בישראל והניחם על אדמתם ונלוה הגר עליהם ונספחו על בית יעקב ולקחום עמים והביאום אל מקומם והתנחלום בית ישראל על אדמת ה' לעבדים ולשפחות והיו שבים לשביהם ורדו בנגשיהם והיה ביום הניח ה' לך מעצבך ומרגוזך ומן העבדה הקשה אשר עבד בך" וכו'. ומבואר שע"י הפקידה נתנה הרשות לעם ישראל לעלות לארץ, וזה נעשה ע"י העמים, וכן בטל עול שעבוד הגויים מעם ישראל.

וא"כ לפי"ד הגר"א, שגם בגאולה העתידה יהיה פקידה כמו בבית שני, מבואר שגם בגאולה העתידה יקדמו לה הדברים הללו, דהיינו הפרחת השממה שהיתה בארץ ישראל במשך זמן הגלות, עליית בני ישראל אליה ברשות האומות, וביטול שעבוד הגויים בעם ישראל.¹⁹ וכך מבואר ג"כ מדברי הגר"א בכיורו לישעיה (ב, ה) על הפסוק בית יעקב לכו ונלכה "וכן יהיה לעתיד לבא... פעם ראשון לכו ונעלה [אל הר ה' אל בית אלהי יעקב וגו'] היינו מן השעבוד אל הגאולה ומארצות העמים אל הר בית ה', ואחר כך אמר לכו ונלכה באור ה' כמ"ש לעבדו שכס אחד".

¹⁹ ומש"כ הגר"א ולא יצאו בו, הוא מוסב על לשון הזוהר שם שכתב ולא יפקון ביה, והוא מדבר על חלק בגאולה שעדיין לא נגמר בזמן הפקידה עד ביאת משיח בן דוד, משום שאם תגמר הגאולה באופן כזה תהיה הגאולה במדת הדין, ע"ש. ומדברי הרמח"ל מוכח שה"ולא יצאו בו" הולך על עשרת השבטים הנעלמים מאיתנו, שגלויותיהם יתעכבו מלהתקבץ עד זמן הזכירה, שכתב הרמח"ל במאמר הגאולה (במהדורת "מכון רמח"ל" הוא בעמוד נח): "ועתה אודיעך עוד סוד גדול... כי שני השבטים היו ליהודה והעשרה לאפרים, ולעתיד יקבצו השנים על ידי משיח בן אפרים.. והעשרה האחרים יבואו על ידי משיח בן דוד". עכ"ל. ועי' במילואים סי' ו שהארכנו בענין זה. אבל א"א לומר שכוננת הגר"א שתהיה פקידה כמו בימי כורש שיתנו רשות לעלות, ואילו עם ישראל לא ישמע לקריאת הגוים ולא יעלה, ולא תעשה נתינת הרשות הזאת שום רושם.

*

וע"כ בוודאי כל מי שסיפק בידו, הרי קול דודי דופק על פתחו ואומר לו פתחי לי אחותי ותבואי עמי לארץ ישראל, כי הנה הסתיו עבר וכו' וקול התר נשמע בארצינו. וכמו שאמר הגרי"ח זוננפלד זצ"ל (האיש על החומה, ח"ב עמ' 148) "כמה וכמה פעמים ביקשתי וציויתי להגיד להיהודים החרדים שכל מי שסיפק בידו לעלות לא"י ואינו עולה עתיד ליתן את הדין".

דהיינו שבשלב ראשון יתבטל השעבוד ויעלו לארץ ישראל, ואח"כ תהיה הגאולה השלמה שעליה נאמר לעבדו שכס אחד.

ה.

גאולת משיח בן יוסף – יציאה משעבוד גלויות

והנה, במסכת ברכות (לד, ב) נחלקו אמוראים מה יהיה בימות המשיח, לרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא דשמואל, דאמר שמואל, אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. וכתב הגר"א בחידושי אגדות, אלו ואלו דברי אלהים חיים, כי שני ימות המשיח הן וכו'. עכ"ל.

ובאמרי נועם (לתלמיד הגר"א) שם פירש יותר, וז"ל, ואמר רבינו (הגר"א) לבאר .. כי ב' ימות המשיח הן, היינו ימות משיח בן יוסף... ואז אין בין עולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד גלויות, אבל עשיו [דהיינו הסט"א] לא יפול בידו... וכשיבא משיח בן דוד יתקיים מה שכתוב ובלע המות לנצח, וכל יעודי הנביאים, וזה נקרא לעתיד לבא. עכ"ל.

וכן כתב הגר"א בפירושו לספרא דצניעותא (דף י) "רק אם יזכו, יבא קודם וימלוך משיח בן יוסף, כמו שאול קודם לדוד, וזה היה מתחיל – אם זכינו – בתחילת האלף החמישי וכו', וזהו שאמרו שתי אלפים ימות המשיח, ואז אין בין עה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, אבל משיח בן דוד שיבא, אז בלע המות לנצח, וזה נקרא לעתיד לבא". עכ"ל.

הרי מפורש בדברי הגר"א שימים אלו בהם יתבטל שעבוד גלויות, הם נקראים ימות משיח בן יוסף (ואף אם אין רואים אותו, מ"מ הוא קיים רק שהוא נסתר ואינו ניכר כמו שנא' ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו).

וכך כתב בספר "ליקוטי הגר"א" עם ביאור "באר יצחק" (להגאון רבי יצחק אייזיק חבר זצ"ל), (סג, ב): "בתחלה משיח בן אפרים [=זה משיח בן יוסף], ואח"כ משיח בן דוד.. ע"י משיח בן יוסף יהיה גאולה משעבוד מלכויות, שעל ידו יהיה קיבוץ גלויות, ועל ידי משיח בן דוד חירות ממלאך המות.

.1

ימות משיח בן יוסף נקראים ימי עקבתא דמשיחא ומבואר עוד מדברי הגר"א, שימים אלו שנקראים ימי משיח בן יוסף, הם גם כן ימי צרות ברוח ובגשם, והם נקראים ג"כ עקבתא דמשיחא, שכתב ב"פירושו על כמה אנדות", (שבת עז, ב מ"ט עיזי מסגן ברישא. במהדורה"ר פלדמן בעמ' נב) "עשו נטל העוה"ז ועקב העוה"ב, וידו של יעקב אוחזת בעקב עשו, פירוש שאפילו מחלקו של עשו שהוא בעוה"ז נטל בסופו, שהוא ימות המשיח, ולכן נקרא בעקבות משיחא על שם וידו אוחזת בעקב עשו".

וכן בביהגר"א לאסתר (א, א), ולספד"צ (י, ב), ולתיקו"ז (נ"ו דף קה, א מדפי הגר"א). –

בכולם כתב הגר"א שימות המשיח נקראים עקבתא דמשיחא. ובוודאי כוונתו על ימות משיח בן יוסף ולא על ימות משיח בן דוד, שבהם יהיה כל הטוב הנצחי בלא כל התופעות הגרועות של עקבתא דמשיחא. [אחד הדברים שנאמרו במסכת סוטה (מט, ב) על ימי עקבתא דמשיחא הם שהמלכות תהפך למינות, ומבואר שאע"פ שיתבטל עול הגויים מ"מ יהיה עול היהודים הכופרים ר"ל²⁰].

.2

וכך מבואר ג"כ בביאור הגר"א לחבקוק (ג, טז) "אשר אנוח ליום צרה. הוא בימי משיח בן יוסף כמ"ש והיה עת צרה". וממש"כ אשר אנוח ליום צרה, ולא מיום צרה - מבואר שהמנוחה של ימי משיח בן יוסף מגיעה כאשר מגיעים ליום צרה, דהיינו בזמן שהוא עצמו נקרא "עת צרה". ועל הזמן הזה עצמו כתב הגר"א ש"הוא בימי משיח בן יוסף", והיינו מנוחה משעבוד מלכויות, וצרה מחמת הצרות דעקבתא דמשיחא.

וכן כתב הגר"א בפירושו לתיקוני זוהר חדש דף לו. "אמר (קהלת ה) עת לבכות ועת לשחוק, ורזא דמלה מיד דייתי בכיה עת דדחקו לישראל – מיד יהא לון עת פורקנא". וביאר הגר"א בד"ה ורזא. "[עת לבכות ועת לשחוק] עת אחד הוא". ע"כ.

ובפירוש "באר אברהם" לרבי אברהם בן הגר"א על תהלים כז (נדפס בסוף פירוש התפילה לר"א בן הגר"א) פירש בשם אביו על הפסוק (תהלים כז, יד) חזק ויאמץ לבך, חזק בימות

²⁰ וע"ע בנספח ב.

המשיח, כי אז יהיו נסיונות הרבה ככתוב במדרשים. עכ"ל. דהיינו שבימות המשיח גופיה יהיו נסיונות רבים. ובע"כ הוא בימות משיח בן יוסף וכו"ל.
 וכן כתב בספר "ליקוטי הגר"א" עם ביאור "באר יצחק" (להגאון רבי יצחק אייזיק חבר זצ"ל) (מ, ב): שבזמן משיח בן יוסף הסטרא אחרא תתגבר ביותר, וזה לשונו: "דתרין (שני) משיחין הם.. ומשיח בן יוסף הוא תחילה, ועליו נאמר ופדויי ה' ישובון כו' שעל ידו יהיה קיבוץ גלויות.. ולכן אז יתגבר הסטרא אחרא ביותר בעקבות משיחא (=כך נקרא משיח בן יוסף – עקבות משיחא, וכו"ל).. [וזהו שכתוב] בככי יבואו [ובתחנונים אוכילם] והם חבלי משיח בראשונה".

וכך מבואר ג"כ מדברי הגמ' בסנהדרין (צח, א) שהביאו שני סימנים הפוכים לקץ המגולה (גאולת משיח בן יוסף). א. ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל (יחזקאל לו, ח). ב. וליוצא ולבא אין שלום מן הצר (זכריה ח, י). ומבואר ששני הדברים האלו באים יחד, סימן א' הוא בגלל קידוש ה', וסימן ב' הוא בגלל העוונות.

ח.

והנה, דברים אלו שנאמרו לפני למעלה ממאתים שנה נראים כדברי נבואה שנאמרו על ימינו, שהופרחה השממה שהיתה בארץ במשך כל זמן הגלות, ועלו אליה היהודים ברשיון מלכי האומות, והתבטל שעבוד הגויים מן היהודים (אע"פ שהם מנסים להילחם מ"מ אינם אדונים על עם ישראל, ואין שעבוד). וכד בוד מתקיימות כל הקלות של עקבתא דמשיחא (שביניהם שהמלכות נהפכה למינות). וזהו מש"כ החפץ חיים שפקד ה' את עמו, שכל הדברים הללו באים מכח הפקידה שפקד ה' את עמו.

ולפי"ז כל הצרות של עקבתא דמשיחא הם דוקא ראייה שהכל הולך כפי שהודיעונו רבותינו מראש. וא"כ יש בזה כדי לחזקנו ולדעת שככל שהצרות מתגברות כך הולך ומתקרב תהליך הגאולה השלימה. ואדרבה, אם לא היו כל הצרות של עקבתא דמשיחא, היינו אומרים שעדיין לא הגיע זמן הפקידה, שהרי הודיעונו רבותינו שבזמן הפקידה יהיו כל הצרות של עקבתא דמשיחא²¹.

²¹ ואחר שכבר חלה הפקידה, היא מתקדמת והולכת, אבל לא להיפך ח"ו, שכבר הוכחנו מדברי חז"ל, שבגאולה השלישית אין אחריה שעבוד, וכמו שנביא להלן פרק ו.

וכך כתב בספר בית היחיאלי (להג"ר עקיבא יוסף שלזינגר תלמיד החת"ס. דף צח, ב): "...אל תתפלא בראותך התגברות הקליפה על שונאיהם של ישראל, ואיך היא מעבירתם על דעת הא-ל, הואיל והגיע סוף זמנם למות ולהתמוטט מן העולם, בעבור זה היא מתגברת ונותנת כל כוחותיה על ישראל לבטלם ח"ו מעבודת ה' יתברך וממצוותיו... ולזה היא מתגברת עליהם להחטיאם ח"ו, וזהו סימן טוב לישראל בהתגברות זו של הסיטרא אחרא, הואיל וזה מורה על ביטולה לגמרי כדרשת רז"ל בסוף הפסוק תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון".

[וכמובן שכל זה אינו פוטר אותנו מלפשפש במעשינו מחמת הצרות, כיון שבוודאי כל סבל שמישהו עובר הוא מחמת חטאיו, ואין יסורין בלא חטא, ואילו לא היינו חוטאים היתה מגיעה הגאולה ללא כל הצרות, אלא שמחמת חטאינו צריך להביא את הגאולה באופן כזה].

ט.

אם הגאולה תלויה בתשובה

ומעתה מובן מדוע דוקא בדורנו זכינו לכלל זה. שכיון שהגיע זמן הפקידה, מקיים הקב"ה את הבטחתו לגאול את ישראל אע"פ שאינם ראויים, וכמו שכתב הגר"א (בתיקוני זוהר תיקון כב, דף עד, ב מדפי הגר"א בד"ה ללבי גליתי) "כי יש קצים בכל דרא לפי הזכויות, אבל קץ האחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד, כמש"כ (יחזקאל כ, כב) ואעש למען שמי, וכמ"ש בתפילה [ומביא גואל לבני בניהם] למען שמו באהבה. עכ"ל²².

²² הגר"א בא ללמוד מגאולת מצרים לגאולה האחרונה – שכמו שביצי"מ כתוב 'ואעש למען שמי', כך יהיה בגאולה האחרונה.

וכדבריו נמצא בדברי חז"ל במדרש שוחר טוב (תהלים קז, א) "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר [א. ה. ההודאה הזו היא על קיבוץ גלויות, שהרי בסוף הפרק הקודם אמר (קן, מז) הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. שזה תפילה על קיבוץ גלויות. ומיד בתחילת פרק זה מדבר על כך שה' שמע את תפילתנו וקיבץ גלויותינו, וכמו שאמר (קז, ב) יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר. ומאוצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים. ועל זה מודה ואומר (קז, א) "הודו לה' כי טוב"].

זה שאמר הכתוב (ישעיה מח, יא) 'למעני למעני אעשה כי איך יחל'. 'למעני' אינו אומר פעם אחת, אלא 'למעני למעני' שני פעמים. אמר הקדוש ברוך הוא, איני עושה אלא בשביל שמי שלא יתחלל. [א.ה. וזה הפשט במה שאמר שני פעמים 'למעני למעני', דאין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט, וכאילו אמר 'רק למעני אעשה' ולא מסיבה אחרת. אלא שעדיין קשה לו, למה לא אמר 'רק למעני אעשה'. ולכן חוזר ומקשה -].

וכ"כ הרמח"ל (דעת תבונות עמוד טו - יז): זאת נחמתינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותינו ימתין, או מחסרון מעשים יחליפינו ח"ו, אלא מפני השבועה שנשבע לאבותינו והברית אשר כרת. הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל – כשיגיע עת מועד (הקץ האחרון

ולמה שני פעמים למעני למעני? אמר הקדוש ברוך הוא, כשהייתם במצרים גאלתי אתכם בשביל שמי [כמו שנאמר על גאולת מצרים (לעיל קו, ז) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך.. וימרו על ים ביס סוף] [ויושיעם למען שמו" – אף באדם (הגאולה האחרונה) אעשה בשביל שמי.. לכך אמר שני פעמים למעני למעני, ולמה? 'וכבודי לאחר לא אתן'.

אמר רבי הונא הכהן בשם רבי אבין, זה הוא שמשה מוכיח להן לישראל בסוף ארבעים שנה, (דברים ט, ה) 'לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא' וגו' 'כי ברשעת הגויים האלה'. הרי שאינו עושה אלא בשביל שמו הגדול.

על זה אמר דוד, הואיל ובשמו הוא נקרא נקלס לו. 'הודו לה' כי טוב". עכ"ד המדרש.

*

וצריך להבין כיצד למדו מ"הודו לה' כי טוב", שהקב"ה מקבץ גלויותינו למרות שאינו ראויים. ואם תאמר שההוכחה היא ממה שצריך להודות לו על הקיבוץ גלויות, ומזה מוכח שהוא מתנת חנים, זה אינו, שהרי גם מי שראוי לטובה עפ"י מעשיו צריך להודות לה' על הטוב שגמל עמו, וכמ"ש (תהלים סב, יג) "ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו", שאף כשהקב"ה עושה את חסדיו בצורה של תשלום ושכר על מעשהו צריך להודות על זה!

*

ונראה לבאר שהוקשה לחז"ל ב' קושיות. א. למה אמר 'הודו לה' כי טוב'. ולא 'הודו לה' כי עשה טוב'. והלא מי שמודה לחבירו, אינו מודה על כך שבפנימיותו הוא בעל מידות טובות, שזהו ענינו הפרטי ואינו שייך לאחרים, אלא הוא מודה לו על כך שעשה עמו טוב.

ב. 'כי לעולם חסדו', משמע שייטיב גם לעולם ועד, וקשה שהודאה הוא על העבר, ולא על העתיד, וכמו שאמרו חז"ל שיהא אדם מודה על העבר ו'מבקש' על העתיד.

וע"כ מבארים חז"ל, שיותר ממה שדוד בא כאן להודות בתור החזרת טובה להקב"ה, הוא בא כאן ללמד יסודות בענין דרכי הגאולה בשביל לחזק את הבטחון שלנו, שדוד מזכיר שבמצרים ה' גאלנו למען שמו המורה על מידת טובו, וכמ"ש כ"ה "הטוב שמך", ולא למען מעשינו הטובים, ומזה אנו יכולים לבטוח שיגאלנו גם לעתיד בקיבוץ גלויות.

והכתוב מתחלק לב' חלקים. א. הודו לה' כי טוב – בגאולת מצרים, שהיא לא באה למענינו, אלא היא באה למען כבוד שמו, שם הוי"ה, שמורה על מידתו להטיב.

ב. כי לעולם חסדו – בקיבוץ גלויות העתיד לעולם. שמה שבמצרים ה' גאלנו אעפ"י שלא היינו ראויים, מזה אנו מובטחים שיגאלנו לעולם, גם בקיבוץ גלויות, שגם אם אינו ראויים יגאלנו למען שמו הגדול.

ועל זה אמרו חז"ל ב"שוחר טוב", זה שאמר הכתוב (ישעיה מח, יא) 'למעני למעני אעשה' - 'למעני ב' פעמים, שגם שם הוא אותו פירוש, שכמו שבגאולת מצרים עשייתו 'למעני', כך בגאולה העתידה אעשה 'למעני'.

של הגאולה), יום נקם בלבנו, הנה על כל פנים יושיענו ודאי, כי אדון כל הוא, ויכול לעשות כן כשהוא רוצה. עכ"ל.

ובספר 'הקדמות ושערים' (שער ו פרק ט) לבעל ה'לשם' כתב: גאולה העתידה אינה תלויה בזכות ומעשים כלל.. וכן מורה כמה פסוקים ביחזקאל לו לז, מבואר שם כמעט בפירושו שהגאולה האחרונה אינה תלויה בתשובה ומעשים טובים כלל וכו', והרי לנו מכל זה כי הגאולה העתידה אינה תלויה בזכות ומעשים כלל". וכך מבואר במקומות רבים. וכ"כ הח"ח בספרו שם עולם ח"ב פי"ד ובספר מחנה ישראל פרק כה.

י.

והנה, בענין זה, אם הגאולה תלויה בתשובה ישנם לכאורה כמה סתירות, שבכמה מקומות מבואר שהגאולה תלויה בתשובה, ואילו מדברי הגר"א והרמח"ל שהבאנו, מבואר בפירושו שהגאולה אינה תלויה בתשובה וכן בדברי הח"ח והלשם, וכן מבואר בדברי חז"ל בכמה מקומות ובדברי כמה ראשונים. ויש בזה כמה חילוקים. ראשית כל, ישנו חילוק בין גאולת בעתה לגאולת אחישנה, שגאולת אחישנה אינה אלא ע"י תשובה, ורק אם כל עם ישראל, או עכ"פ חלק גדול מהם יעשה תשובה תגיע הגאולה של אחישנה. ומה שמבואר מכל הנ"ל שאי"צ תשובה היינו בגאולת בעתה, שהיא תגיע אף בלא זכויות של עם ישראל.

ואמנם בכמה מקומות מבואר, שגם בגאולת בעתה צריך תשובה. וכבר כתב החפץ חיים (בספר חובת השמירה פ"ח, טו, ובספר שמיה"ל ח"ב פ"ז) שכיון שהגיע הקץ אי"צ שיעשו כל ישראל תשובה, אלא מספיק שקצת אנשים יעשו תשובה. והביא מדברי הזוה"ק שמספיק אפי' כנישתא חדא שיחזרו בתשובה. וכ"כ בעל הלשם בספרו הקדמות ושערים הנ"ל.

וכך מבואר במדרש שיר השירים רבה לגבי גאולת ישראל ממצרים, שאמרו בני ישראל למשה "היאך אנו נגאלין והלא אין בידינו מעשים טובים, אמר להם הואיל וחפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים, ובמי הוא מביט, בצדיקים שבכם כגון עמרם ובית דינו". (ועי' בח"ח הנ"ל בשם עולם שמביא מהמדרש הנ"ל ראי' לגאולה האחרונה שאינה תלויה בתשובה. ואמנם מדברי המדרש הנ"ל מבואר שצריך תשובה, אבל מספיק שקצת אנשים יעשו תשובה ואפילו כנישתא חדא, ואי"צ שהדרגה של עם ישראל תהיה נעלית יותר מכל התקופות שקדמו לה, וכדברי הח"ח הנ"ל בשמיה"ל).

יא.

ומכל מקום נראה בכמה מקומות, שאע"פ שתחילת תהליך הגאולה ייעשה אף בלא שיעשו ישראל תשובה, מ"מ לאחר שתתחיל הגאולה ויהיה קיבוץ גלויות יחזיר הקב"ה את עם ישראל בתשובה ע"י מלך קשה כהמן, או ע"י שימול את לבבם, (וכמו שאנו רואים בימינו שלאחר שנשלם השלב הראשון של קיבוץ גלויות התחיל תהליך של חזרה בתשובה). ואחר שישו בו כל עם ישראל בתשובה, אע"פ שלא תהא תשובה זאת מעצמם, אלא שהקב"ה יכוף אותם לזה, יגיע משיח בן דוד ותיגמר הגאולה. ועי' במילואים סי' ד מה שהארכנו בענין זה. ועכ"פ לפי כל הנ"ל מבואר היטב, שבאמת התחילה הפקידה, שהיא תחילת תהליך הגאולה, אע"פ שעם ישראל אינו ראוי לזה, כיון שבהגיע הקץ מתחיל הקב"ה לגאול את עם ישראל אע"פ שאינם ראויים לזה.

יב.

נלפי מה שנתבאר, דווקא מצבו הרוחני של עם ישראל מהווה הוכחה שהימצאותנו בארץ ישראל היא חלק מתהליך הגאולה, שהרי מבואר בתורה שבזמן שעם ישראל חוטאים, הארץ מקיאה אותם. וא"כ צריך להבין כיצד במצב כזה לא רק שארץ ישראל אינה מקיאה את עם ישראל, אלא שהיא קולטת אותם בצורה כזו המונית (ועיין בספר "שער החצר" סימן כ). וע"כ הביאור הוא משום שבזמן הגאולה ישנו תהליך אחר, שהקב"ה מקבץ את ישראל לארצו למרות דרכיהם הרעים ועלילותיהם הנשחתות, וכמ"ש בספר יחזקאל פרק לו ורק לאחמ"כ הקב"ה מחזירם בתשובה.

ובזה יתכן לבאר דברי הנביא יחזקאל, שאמר שבתחילה יביא הקב"ה את ישראל לא"י, ורק אח"כ "וזורקתי עליכם מים טהורים". וצ"ב למה לא יזרוק עליהם מים טהורים בחו"ל ואח"כ יכנסו לא"י בטהרה, שהרי ארץ ישראל אינה סובלת עוברי עבירה. ולהנ"ל יתכן לבאר שכיון שכל מהלך העליה הזו היא בשביל קידוש השם, וע"כ בשביל שלא יאמרו שעם ישראל נכנסו לא"י מחמת זכויותיהם, ולא שהקב"ה קיבץ אותם מחמת הגאולה, ע"כ רצון הקב"ה הוא שתחילת הכניסה תהיה בהיותם מלוכלכים בחטאיהם, ובזה תהיה עדות לכל באי עולם, שיש כאן מהלך חדש של גאולה שלא היה לעולמים. ואחר שיכנסו לארץ יזרוק עלינו מים טהורים וכמובן, שאם עם ישראל לא היו חוטאים מלכתחילה, היינו זוכים לאותות יותר גדולים ומכובדים שיעידו שהמהלך הזה הוא מהלך של גאולה, אבל לאחר שחטאו וגלו ולא היטיבו

דרכיהם בחו"ל, וצורת הגאולה באה מתוך בזיון וכמ"ש לא למענכם.. בושו והכלמו... ע"כ הקב"ה בחר שדווקא דבר זה יהיה לסימן ולעדות שזה מהלך של גאולה, שבתחילה יתקיים "והבאתי אתכם אל אדמתכם" ואח"כ "וזרקתי עליכם מים טהורים".

יג.

גאולה בדרכי הטבע

ענין זה שתתכן גאולה בדרך הטבע, מבואר ג"כ בדברי רבים מרבתינו ונביא כאן כמה מהם: ראשית כל, דברי האוה"ח הכותב כך בפירושו, בפירושו על התורה (כד יז) "אראנו ולא עתה... שאם תהיה הגאולה באמצעות זכות ישראל, יהיה הדבר מופלא במעלה, ויתגלה הגואל מן השמים במופת ואות, כאמור בספר הזוהר. משא"כ כשתהיה הגאולה מצד הקץ ואין בני ישראל ראויים לה, תהיה באופן אחר, ועליה נאמר שהגואל יבא עני ורוכב על החמור... ונגד גאולה בעתה שרמזו במאמר אשורנו ולא עתה, אמר וקם שבט מישראל, פי' שיקום שבט אחד מישראל הקמים בעולם בדרך הטבע".

וכדברים האלו כתב כבר הרס"ג בספרו אמונות ודעות (מאמר ח) שהגאולה תהיה בתחילה בדרך הטבע, ורק אח"כ כשישראל יחזרו בתשובה יהיו ניסים גלויים. וכ"כ בספר סדר היום "השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין... ונקלה זאת הגאולה מגאולת מצרים, ואפשר לה להיות על פי הטבע ואין צריך כלל לשנות סדרי בראשית וסידור המערכות, מה שלא היה כן ביציאת מצרים.

ועיקרי הדברים מבוארים ג"כ בפירושו הרמב"ן לשיר השירים (פ"ח, יג) "ברשיון מלכי האומות ובעזרתם ילכו לארץ ישראל, כדכתיב והביאו את כל אחיכם, ותהיה המלכות ההיא נמשכת ואינה פוסקת לעולם". וכ"כ הרד"ק בפי' לתהילים (קמו, ג) "כי לה' לבדו התשועה, והוא יסובבנה על ידי בני אדם, וכמו שסיבב תשועת גלות בבל על ידי כורש, כן לעתיד יסבב גאולת ישראל על ידי מלכי הגויים שיעיר את רוחם לשלחם".

ובספר חפץ חיים על התורה (פרשת בא, עמ' קא) מביא הגר"ש גריינמן זצ"ל, שכשהיתה הצהרת בלפור הזכיר החפץ חיים את דברי האור החיים הנ"ל. וכך כותב החפץ חיים בספרו שם עולם (שער ההתחזקות פי"ב, עמ' יד) "אל יתמה האדם איך נוכל לצפות ולחכות שתהיה הגאולה במהרה, אחרי אשר אנו בתוקף המצוקות. כי אצל הקב"ה לא שייך זה, שיש אצלו

כמה מיני פדיון וכו', ויש שהקב"ה נותן בלב מלכי האומות שיכירו כולם האמת וירצו להיטיב עם ישראל, וכענין שנאמר בכורש שהכריז בכל מלכותו כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים, מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל וגו'". וכן בשיחות הח"ח (עמ' צח) כ' שהתקדמות הטכנולוגיה היא הכנה לגאולה בדרך הטבע, וכ"כ בשיחות הח"ח (עמ' קכ). גם המהרי"ל דיסקין כותב "זכו עם ענני שמיא, על ידי ניסים ונפלאות, לא זכו כבר איניש, תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות".

פרק ו

גאולת ישראל קמעא קמעא

א.

אמרו חז"ל בירושלמי (ברכות פ"א ה"א) "אמר ר' חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא, כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קימעה קימעה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת", ובמדרש שיר השירים (פרשה ו פסוק י) מי זאת הנשקפה כמו שחר. ר' חייא ור"ש בר חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעת ארבאל בקריצתה, וראו אילת השחר שבקעה אורה א"ל ר' חייא רבה לר"ש בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת, דכתיב (מיכה ז, ח) כי אשב בחשך ה' אור לי, בתחלה היא באה קמעא קמעא, ואח"כ היא מנצנצת ובאה ואח"כ פרה ורבה ואח"כ מרטבת והולכת.

ובמדרש נחומא פר' דברים "ישושום מדבר וציה. ללמדך שבשעה שהקב"ה מגלה שכינתו על ישראל אינו מגלה עליהם כאחד מפני שאינם יכולים לעמוד באותה טובה בפעם אחת, שאם יגלה להם טובתו בפעם אחת ימותו כלם... אלא מה הקב"ה עושה מתגלה להם קמעא קמעא, מתחילה משיש את המדבר ואח"כ תגל ערבה ותפרח כחבצלת ואח"כ פרוח תפרח, ואח"כ כבוד הלבנון יותן לה ואח"כ המה יראו כבוד ה' הדר אלוהינו". וכן אמרו במקומות רבים נוספים.

ולפי דברי הגר"א הנ"ל הדברים מבוארים, שזה מתייחס לשלב של הגאולה הטבעית של ימות משיח בן יוסף, שזה נעשה קמעא קמעא. שאע"פ שמצד אחד ישנן עדיין צרות, ואדרבה בבחינות מסוימות הם קשות יותר מכל הצרות שעברנו עד עתה, מ"מ במקביל לזה מתפתחת הגאולה קמעא קמעא.

ב.

ובאמת כך אנו רואים בימינו, שככל שעוברים השנים כך מתפתחת ארץ ישראל ומתרחבת יותר ויותר, ויותר יהודים עולים לארץ. בתחילת עליית תלמידי הגר"א בשנת תקס"ט היתה הארץ כמדבר שממה, קומץ יהודים קטן מאד היה בארץ ישראל, ומאז התחילה עליה בלתי פוסקת בקבוצות קטנות, עד שבשנת ת"ר היו כששת אלפים יהודים (עי' בספר חזון ציון פרק כט). ומאז התחיל הישוב להתרחב בצעדים גדולים יותר. בזמן מלחמת העולם הראשונה כבר

היו מאה אלף יהודים בארץ ישראל, בתש"ט ישבו מליון יהודים, בתשכ"ב שני מליון, בתשל"ו שלשה מליון, בתשנ"א ארבעה מליון, בתשס"א חמשה מליון, בתשע"ג - למעלה מששה מליון יהודים.

וכמו"כ מתרחבים השטחים שבהם בני ישראל מתישבים, ובתקופה האחרונה אף הציבור החרדי מתיישב בכל אזורי הארץ. מהצפון לדרום כמעט אין נקודת ישוב שאין בה ריכוז חרדי. בכל מקום נבנות שכונות לציבור החרדי. כאשר עד לפני כשלושים שנה אף לא העלה על דעתו שיתפתח הציבור החרדי בארץ, ויגיע למה שהוא היום.

כמו"כ מתחזקת השמירה משמים על יושבי הארץ יותר ויותר, ובפרט מאז מלחמת המפרץ בשנת תשנ"א, כאשר בכל עת שמנסים הערבים לזרוק טילים לעבר יושבי הארץ, באופן בלתי טבעי, לא נפגעים כמעט יהודים, עד למלחמה האחרונה שראינו בשנת תשע"ג, שנזרקו למעלה מאלף טילים וכמעט לא נפגעו יהודים. ואף נסיונות הערבים לעשות פיגועים ולהרוג יהודים ר"ל, אינם מצליחים, שהיא תופעה בולטת לכל המתבונן בזה, איך שבשנים האחרונות נעשה המצב הבטחוני בארץ שקט, אשר כמובן א"א להסביר את כל זה במונחים טבעיים²³. עד שהיום המקום הבטוח ביותר ליהודי הוא בארץ ישראל, שאע"פ שבאופן טבעי הוא חשוף לסכנות רבות מכל הצדדים, מ"מ השמירה משמים ניכרת כאן באופן ברור.

²³ וההסבר לכל זה הוא, שמשנת תש"ן הוא שלב נוסף בקיבוץ גלויות ובהגנת ישראל באר"י, לפי שהוא תחילת השעה השביעית (וכמבואר להלן שהחמש מאות שנים שמשנת ת"ק עד סוף האלף השישי - מתחלקים ל"ב שעות היום השישי שבבריאה), והוא כמו יום שישי אחר חצות, שיש בו כבר מקצת קדושת שבת. ובפרט משנת תשע"א - תשע"ב, שהוא נחשב שעה שישיית ומחצה, וממילא הוא כנגד יום שישי מזמן מנחה גדולה ולמעלה, ומבואר בגמ' בפסחים (ג, א) שבערב שבת מן המנחה ולמעלה הוא זמן קדוש יותר, וגדרו כגדרי חול המועד (עיין ביאור הגר"א או"ח רנא, ב).

*

דברים נוספים אירעו בשנת תש"נ כמו נפילת המשטר הקומוניסטי ברוסיה. וכתוצאה מכך התחילה ג"כ עלייתם של יהודי רוסיה לארץ ישראל. וכמו"כ באותה שנה היתה עלייה של יהודים מאתיופיה. ומאז ישנה אפשרות לכל יהודי לעלות לא"י אם רק ירצה. השטון השמלאני בארץ נפל, וכן עוד דברים אירעו בשנה זו, ואכמ"ל.

[ועיין בספר "הכל לאדון הכל" עמ' 347, על הצדיק רבי יעקב יוסף הרמן (חמיו של הג"ר חיים פנחס שיינברג זצ"ל) שאמר למשפחתו בשנת תשכ"א: שמעתי שבשנת תש"נ עלינו להתכונן לבוא המשיח. נותרו לנו עשרים ושמונה שנים. בתקופה קצרה זו יתרחשו דברים לא רגילים. הנביא יואל אומר מפורשות (ג, ה) כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה.. כשיבוא המשיח, יזדקקו כל אלה הגרים מחוץ לארץ ישראל רשיון מיוחד להיכנס לארץ הקודש. לא נותר לנו כי אם להתפלל, שאבינו שבשמים יזכה אתכם לבוא לירושלים].

וכמו"כ אנו רואים שהתורה חוזרת לאכסניא שלה, וריבוי התורה בארץ הוא דבר שלא היה דורות רבים.

ואע"פ שמצד שני ישנם ג"כ את כל הצרות של עקבתא דמשיחא, ובד בבד עם התפתחותו של החלק הטוב בארץ ישראל, מתגבר גם החלק הרע, מ"מ יש להודות לה' על הדברים הטובים, ולהתפלל שימשיך הטוב להתגבר והרע להיחלש עד למפלתו הסופית בב"א. וזהו מהותו של התהליך של קמעא קמעא, שאף שמתחיל תהליך של גאולה, מ"מ לא הכל נתקן, ומה שעדיין ישנם דברים רבים מקולקים אי"ז סתירה לכך שמתפתח תהליך של הגאולה.

ג.

דברי גדולי הדור על תקופתנו

המלבי"ם, אשר בזמנו החלה ההתעוררות לחזור לארץ ישראל, כותב במכתב להגרצ"ה קלישר זצ"ל (הובא בספר שיבת ציון ח"ב עמ' 3) "ויש לי כמה ראיות מפשוטי הכתובים כפי פירושי, כי הגאולה תצמח לאט לאט, כשחר נכון מוצאו הולך ואור עד נכון היום, ושתחילה יתיישבו אנשים מבני ישראל בארץ ישראל ברשיון מלכי הארץ הישרים והחסידים, ויהיה ישוב ארץ ישראל קודם ביאת משיח".

וכך אנו רואים בהמשך המאורעות, שהגאון ר' יוסף חיים זוננפלד חתום על מכתב הפותח בזה"ל: "אחד החזיונות מרהיבי הלב שבדורנו הוא בוודאי חזון הישוב הארצישראלי, ההולך ומתקדם בכל ערכיו בשנותיו האחרונות. שלומי אמוני ישראל וודאי צריכים לשמוח על החזון הנהדר שבו אנו רואים אתחלתא דגאולה".

וכבר בזמן העליה של תלמידי הגר"א לארץ ישראל כתבו תלמידיו של הגר"א על התפתחות בנין הארץ בזמנם, "כי לולא ה' חפץ בנו לא הראנו את כל אלה, להביאנו אל המנוחה ואל הנחלה. סימנא מילתא היא אתחלתא דגאולה" וכמו שיובא להלן (פרק ח).

וכדברי כל הגדולים הנ"ל מפורש בזהר שיובא להלן (פרק ח), שכתב שמשנת ת"ר יתחילו בני ישראל לקום מהעפר.

ויש להוסיף, שאם תלמידי הגר"א כתבו כבר בזמנם שאנו באתחלתא דגאולה, בוודאי אין לומר שאח"כ עשינו נסיגה וחזרנו לימי הגלות, שכבר אמרו חז"ל בירושלמי שביעית (פ"ו ה"א) "והיטבך והרכך מאבתיך – אבותיך אע"פ שנגאלו, חזרו ונשתעבדו, אבל אתם, משאתם

נגאלים, עוד אין אתם משתעבדין וכו'". וכן במכילתא (שמות טו) "התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד, אבל התשועה העתידה להיות, אין אחריה שעבוד". [וע"ע בתו"כ בחוקותי פ"ג, ובתנחומא שופטים ט, ובפסיקתא רבתי פל"ו].

[וע"ע בספר 'מעשה איש' (חלק ה עמ' קסט), עדות הג"ר חיים קלופט שליט"א, שהחזו"א אמר לאביו הג"ר יואל קלופט זצ"ל: "הסברא נותנת, שהישוב בארץ ישראל כבר לא יתבטל עד ביאת המשיח".

ובספר דרך עץ החיים (ח"ב עמ' 460) הובא על הגרא"ז מלצר זצ"ל: "בימי המצור על ירושלים – יום לפני שנפצע, החלה הפגזה כבדה, אותה שעה ישבו בביתו מספר אנשים, אמר להם אז רבנו: הקב"ה לא קבצנו כאן כדי להשמידנו".

וע"ע בשו"ת אגרות משה (או"ח חלק ה סימן לז. הובא במילואים סי'... ועי"ש בהערה) שלמד מזמן ירמיה שלא היו צריכים לקרוע על ערי יהודה אלא לאחר שנחרבו אבל יום אחד קודם החורבן, אע"פ שידעו שהולך להיות החורבן, לא היו צריכים לקרוע, ולמד מזה ק"ו לימינו "שמקווים אנחנו שמלך המשיח יבוא בקרוב כשיהיו כל ערי ישראל על מכונם, שאין צורך לקרוע". ומבואר מדבריו כנ"ל, שבימינו אין חשש שיתבטל הישוב פעם נוספת].

ד.

אמנם באמת יש לתמוה, כיצד אפשר לקרוא למצב הזה התחלת גאולה, האם אפשר להתייחס למצב זה כאל גאולה בעוד שהמצב הרוחני גרוע הרבה יותר ממה שהיה בדורות רבים. האם אפשר לקרוא לשיבת היהודים לארצם בשם גאולה בעוד שהשולטים על המדינה הם אויבי ה' ונלחמים בכל דבר שבקדושה. וגם המצב הגשמי קשה מאד מכל הבחינות. ואדרבה, ידוע מדברי הח"ח שתקופתנו היא תקופת עקבתא דמשיחא, וכאשר אנו רואים שכל התופעות הגרועות של עקבתא דמשיחא מתקיימות בימינו, וכיצד אפשר לומר שהוא התחלת הגאולה. ועוד צריך להבין, איך אפשר לקרוא לדברים טבעיים שנעשו ע"י בני אדם (ואע"פ שנעשו עם ניסים גדולים, אבל מ"מ בצורה טבעית) גאולה.

אמנם לפי הדברים שנתבארו לעיל, הדברים מבוארים יפה, שבאמת דברי הגדולים הנ"ל נאמרו על כך שתקופתנו היא תקופה של פקידה, שבה מסובב הקב"ה שתתחיל הגאולה באופן טבעי על ידי פעולות של בני אדם, וכד בבד מתקיימות כל הקללות של עקבתא דמשיחא.

וכך הודיענו קורא הדורות מראש, שבד בבד עם תחילת הגאולה יהיו צרות וקשיים יותר מכל הדורות. וממילא כל הצרות הללו של עקבתא דמשיחא לא רק שאינם סותרות את מה שאנו רואים שמתחיל תהליך הגאולה, אלא אדרבה מכך אנו רואים שהכל הולך לפי התוכנית שהקב"ה קבע.²⁴

ה.

וידועים דברי הגר"א (הובא בליקוטים בסוף ספר "ספרא דצניעותא" עם ביאור הגר"א) שכתב: "כי מעת שחרב הבית יצאה רוחינו עטרת ראשנו, ונשארנו רק אנחנו הוא גוף שלה, בלא נפש, ויצאה לחו"ל הוא הקבר ורימה מסובבת עלינו ואין בידינו להציל, הן עכו"ם האוכלים בשרינו, ומ"מ היו חבורות וישיבות גדולות, עד שנרקב הבשר, והעצמות נפזרו פיזור אחר פיזור, ומ"מ היו עדיין העצמות קיימות, שהן הת"ח שבישראל, מעמידי הגוף, עד שנרקבו העצמות ולא נשאר כי אם תרווד רקב מאתנו, ונעשה שחה לעפר נפשנו, ואנחנו מקווים עתה לתחית המתים, התנערי מעפר קומי וכו' ויערה רוח ממרום עלינו".

ולכאור' נראה שתוחלתו של הגר"א נכזבה, שמאז כבר עברו מאתים וחמישים שנה, ובינתיים עם ישראל בירידה נוספת, וח"ו אפי' תרווד רקב לא נשאר. אמנם לפי הדברים הנ"ל מבואר היטב, שבאמת אע"פ שמצד אחד ישנה ירידה, מ"מ ישנה כנגד זה עליה עד שבעז"ה נגיע בקרוב לרום דרגתנו בימות משיח בן דוד.

²⁴ בספר חפץ חיים על התורה (פרשת בא, עמ' צט) הובא: "זכורני בחורף שנת תרע"ח כשספרו לח"ח על אודות השמחה שפשטה בבתי ישראל בגלל הצהרת בלפור פרץ הח"ח בבכי ואמר לשמחה מה זו עושה, הקב"ה הבטיח לנו "ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה" הרי זה שטר בטוח שהקב"ה יפרע אותו בזמנו. לבסוף באים אנשים ומודים רק על חלק קטן שבשטר זה של הקב"ה, והכל שמחים בהצהרה הזאת ורואים בה כעין גאולה. מסתפקים במועט, ליותר הם לא מחכים...

ופעם הקריאו לפניו מאמר בעתון שבו הביע א' המשכילים תקוותו שסו"ס א"י תהיה עצמאית כמו מדינת בולגרי' שקמה על חורבות המדינה הטורקית. הח"ח פרץ אז בבכי ואמר, היתכן הדבר, אלף ושמונה מאות שנה אנו סובלים, דמנו נשפך כמים, מרבים אנו בתפילה ותחנונים להיחלץ מעול הגלות, וכאן מסתפקים המה במועט ושכחו לגמרי את היעודים של נביאנו והבטחת תורתנו הק', הרי דבר אחד לא ישוב ריקם".

מבואר מדבריו שטענתו היתה על כך שמסתפקים במועט, אבל מ"מ יש כאן סימנים של התחלת קיום ההבטחות. והוא כמו שנתבאר שאע"פ שמתחילים הפעולות של הגאולה, מ"מ אי"ז אלא התחלה קמעא קמעא (ובימינו בוודאי ישנה התקדמות עצומה מאז דברי הח"ח הנ"ל), אבל בוודאי שכל זה הוא עדיין כאין וכאפס לעומת כל יעודי הנביאים שיתקיימו בביאת המשיח בב"א.

אור וחושך משמשים בערבוביא

ובאמת כשם שבענין שיבת היהודים לארץ ישראל אנו רואים דבר והיפוכו, שמצד אחד ניתנה האפשרות ליהודים לשוב לארצם, ומצד שני המצב הרוחני והגשמי כאחד גרוע מבחינות מסוימות, כמו"כ לגבי הרבה דברים בימינו אנו רואים דבר והיפוכו, כגון מה שמצד אחד עולם התורה פורח יותר ממה שהיה לפני השואה, וידוע מדברי הרב מפוניבז' זצ"ל שאמר שהיום הסייעתא דשמיא בתורה גדולה יותר ממה שהיה בעבר, וכן היום כל נער הולך ללמוד בישיבה, ורוב המסיימים את הישיבה ממשיכים בכולל, מה שלא היה קיים כלל בדורות הקודמים, וספרים רבים מתחברים על כל חלקי התורה. וכהנה וכהנה אפשר להאריך על פריחת עולם התורה בארץ ישראל בצורה שלא היתה קיימת כלל הרבה דורות.

[ונכך כתב לי ראש ישיבה ואב"ד חשוב שליט"א "...אנו רואים שבס"ד לימוד התורה ושמירת המצוות, אצל מי שזכו לאור תורה בארץ ישראל, עולה בכמה מונים ממה שהיה בדור שלפני השואה בכל מקומות פזורות הגולה. ואם כי יש שמסתירים זאת, ואומרים חבל על ימים הראשונים, יש עובדות מדהימות. רבי דוד צבי הילמן זצ"ל הראה לי ב'זכרונות' של ד"ר מזא"ה ח"ג החל מעמ' קמג, על פרצופה של וילנא בשנת תר"ז... כשקראתי זאת כמעט בכיתי... וזה עוד לפני נזקי הציונות.

סיפר לי הגרד"צ הילמאן, שבוע לפני פטירתו. בהבחר הרב מפוניבז' לרבה של ווידז' היו בעיירה כפל של כל החברות, של הקהילה המתנגדית ושל הקהילה החסידית, הרב מצא לנחוץ לאחד את כל החברות. חברה קדישא אחת וחברת גמ"ח וחברה משניות וכו'. במסגרת האיחוד, ביטל את ה'חידר' המתנגדי, ואיחדו לתוך ה'חידר' החסידי. פנו אליו חשובי המתנגדים. 'הרב מסכים ש'אברהמלי' שלו יתפלל בנוסח חסידי'. אמר להם, 'מה אעשה אם ימשיך ה'חידר' המתנגדי' לחוד, יתכן ו'אברמלי' שלי לא יתפלל בכלל'. - [אין הכוונה שדווקא המתנגדים ייכשלו בחינוך, אלא שבלי ליכוד השורות, תיהרס כל היהדות בעיירה].

בנוה אחיעזר גר הישיש רבי אליהו דולינסקי שליט"א עמו"ש. יליד העיר הסמוכה מולודצנא. שאלתיו על מצב היהדות בעיירתו. השיב לי, אבי היה השו"ב בעיירה. ואנו היינו המשפחה היחידה ששלחה ילדיה לישיבות. כל היתר למדו בגימנסיות. ששם הוכרחו לכתוב בשבת, וד"ל. בבית המדרש בטלו כל שיעורי התורה, והיו באים רק לתפילות. רק שני זקנים למדו

בחברותא בבית המדרש כל היום. אולם אף בניהם כבר היו מחללי שבת. המניין התקיים בגלל שאף מחללי שבת היו מגיעים לתפילות בוקר וערב. - זו היתה דמות היהדות בפולין הסמוכה לליטא, בין שתי מלחמות העולם. - לדבריו כל תיאורי ההוד על התורה והתפילה בליטא וסביבתה היו נחלת ההיסטוריה".

[א.ה. במוסף שבת קדש של יתד נאמן פר' לך תשע"ג בעמ' 31 הובא מפגש בין הג"ר אליהו דולינסקי לבין הג"ר חיים וואלהין. ושם: הגר"ח וואלהין: זה כבר לא העולם שהיה .. הגר"א דולינסקי: היום זה דור טוב יותר עשרות מונים, זה דורו של משיח.. רואים היום מה שלא ראו בעבר.. זוכים בלע"ה למשפחות גדולות שבעבר לא היה כדבר הזה, גם זרע בך השם, הולכים בדרך התורה, מי ראה בזמני משפחה של כמה בנים וכולם תמימי דרך, הולכים לתלמוד תורה בשמחה, נכנסים לבית מדרש רואים ילדים ונערים לומדים מעצמם תורה. בזמני לא ראו את החזון הזה בכלל. עכ"ד].

ועי' בספר יחיד ודורו ח"א עמ' 23 "למרבה היגון נטש הנוער את הדרך המסורה ופרק מעליו עול תורה ומצוות. אחד מעיר ושניים ממשפחה הצליחו לחנך את ילדיהם לשמור אמונים לדרך ישראל סבא, ובודדים ממש היו הנערים ששמו את פניהם לשיבות הקדושות. מבחינת 'אידישקייט' – אירופה פשטה את הרגל לחלוטין – נוהג היה ר' מרדכי לומר, בהתייחסו לתקופה שלפני מלחמת העולם השניה.

וכמו"כ הדקדוק בהלכה טוב בהרבה ממה שהיה בדורות שלפנינו, הן מצד האפשרויות, והן מצד הרצון [לדוגמא עי' בספר יחיד ודורו: "נשאל ר' מרדכי (צוקרמן) האם בתקופת בחורותו נקבע סדר הלכה בשיבות? נאנח עמוקות ואמר: לדאבוננו המודעות לחשיבות ענין לימוד ההלכה היתה קלושה... אף כי הדבר היה למורת רוח ראשי הישיבות"].

וכמו"כ ישנם כשרויות מהודרות על המזון, וארגונים רבים המפקחים כמעט על כל עניני היהדות, כמו שעטנז, מצוות התלויות בארץ וכו'. וכמו"כ ארגוני החסד והצדקה פורחים מאד. ומצד שני המצב הרוחני באופן כללי גרוע ממה שהיה בעבר.

וכל המתבונן בדבר זה יכול לראות דברים רבים מאד שבהם דורנו נשתנה לטובה מהדורות הקודמים בעשרות מונים, וככל שחולף הזמן מתפתח הדבר והולך.

וכמו"כ אנו רואים את תחילת קיום הנבואה שנאמרה ביחזקאל (לו, לו – לח) "כה אמר ה' אלהים עוד זאת אדרש לבית ישראל לעשות להם, ארבה אתם כצאן אדם, כצאן קדשים כצאן ירושלם במועדיה, כן תהיינה הערים החרבות מלאות צאן אדם, וידעו כי אני ה'", עם ישראל

מתרבה באופן שלא היה כלל בדורות הקודמים. [בעוד שבשנת תק"ס מנה עם ישראל שניים וחצי מליון, הרי בשנים שאח"כ הכפיל עם ישראל את עצמו פי כמה וכמה, ובשנת ת"ר מנה ארבעה מליון, בשנת תר"כ ששה מליון, תר"ס עשרה וחצי מליון, ובשנת תר"צ ששה עשר מליון.] (הנתונים מתוך הספר דעת סופרים – מנחמיה עד עתה בחלק "האלף האחרון" עמ' 285).

ומצד שני לצערנו רובו של עם ישראל אינו שומר תורה ומצוות. וכן בעניני גשמיות אנו רואים כך, שמצד אחד התפתחה הטכנולוגיה באופן בלתי טבעי (וישנם הרבה דברים שהתגלו באופן אקראי ולא בהתפתחות טבעית, דוקא במאתים שנים האחרונות, בעוד שקודם לכן לא היו התפתחויות כאלו), וישנם הרבה המצאות שמקילות על החיים, ומצד שני ישנם הרבה מחלות, תאונות וכו'.

ז.

אמנם לפי מה שנתבאר לעיל מבואר הכל, שתחילת הגאולה והצרות של עקבתא דמשיחא באים יחד. וממילא עלינו לדעת שכל מה שאנו רואים בימינו הוא חלק מתהליך שיוביל אותנו בסופו של דבר לתיקון השלם בשמחת עולם על ראשם. ואע"פ שאנו רואים מצד אחד את התגברות הרע בעולם, הן ברוחניות והן בגשמיות, ואנו רואים רשע שהשעה משחקת לו, מ"מ אנחנו צריכים להתחזק בידעיה שאנו בתוך תהליך של גאולה, ולכן המיצרים מתגברים ומנסים בכל כוחם לחבל ולהפריע, שהרי כך הוא התהליך. ובוודאי שיש להתחזק בבטחון בהקב"ה, כי עם ישראל אינו כספינה המיטרפת בים ללא רב החובל. אלא יש מנהיג לספינה ויש לו יעד ברור. ודבר אחד מדבריו אחור לא ישוב ריקם. ואדרבא, מתוך צרה ימציא לנו פדות ורווחה.

[וכך כותב הג"ר אליעזר יהודה וולדינברג (בעהמ"ס שו"ת ציץ אליעזר) בהסכמתו לספר חבלי משיח בזמננו.. ההוגה בספר הזה שבא בו דבר דבור על אופניו תהליכי סדרי הגאולה מתוך ערפלי חושך וטוהר גם יחד, אם בעל נפש הוא, מוכרח להתנער, ולו במידת מה, מהרגלי חייו היום יומיים, להתרומם למעלה מעשרה מחיי החומר והגשם, ולייחד מחשבות לבו והגיוניו רוחו אל מצע ההתרחשויות העולמיות שפורס לפנינו המחבר בספרו היקר כשמלה, באשר ממקום קדוש יהלכון, ממעייני הקדש של בתי מקדשינו הרוחניים. וכל מי ששאר רוח לו וצמא לדבר ה', ימצא בספר הזה חומר רב שיוכל למצוא על ידם פורקן למעופים הרוחניים שמרחף בהם בין שתי עולמות שאור וחושך משמשים בהם בערכוביאי עקב החליפות והתמורות

בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים והמו גויים מטו ממלכות, כי יתגלו לפניו אשנבים שיוכל על ידם להציץ אל מרחבי עד, ולהווכח לדעת כי אין לירא מכל זה, כי "אלהים בקרבה בל תמוט יעזרה אלהים לפנות בקר".]

ח.

בהדי כבשי דרחמנא

ישנם התמהים כיצד יתכן שפעולות אלו של הפרחת והרחבת ארץ ישראל, ייעשו ע"י רשעים. ולכאורה נראה שכיון שהגיעו טובות אלו ע"י רשעים א"כ בע"כ שאין אלו טובות אלא רעות, שהרי לא יתכן שהקב"ה יבחר לעשות ישועה לעם ישראל ע"י אנשים רשעים.

אמנם כבר מצאנו דבר זה אצל ירבעם (בן יואש) שנאמר עליו (מלכים ב יד, כד ואילך) "ויעש הרע בעיני ה' לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל. הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה' אלהי ישראל אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת החפר. כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עזר לישראל, ולא דבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש", הרי שמעיד הכתוב, שאף שהיה רשע, מ"מ בחר בו ה' להושיע את ישראל, ולהרחיב את גבולות ארצם.

ומבואר שפעמים הקב"ה בוחר לעשות ישועה לעם ישראל ע"י אנשים רעים, ואדרבה בד בבד עם רשעותו מעיד הכתוב שהקב"ה בחר לעשות ישועה לעם ישראל על ידו²⁵.

²⁵ וע"י בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ז מח, יב) .. שאין מקום כלל .. לטענה לומר שבלתי אפשרי שתוכל הישועה השמימית לצמוח על ידי אלה האנשים אשר אין יראת אלהים בלבם, כי מלבד שהיא מזוייפת מתוכה ושוברה בצידה, מפני שברור הדבר שככל שתתגבר העלייה של שומרי תורה כן תתגבר כוח ההשפעה של היהדות הנאמנה במוסדות המדינה, עד שבהמשך הזמן יוכתרו בהצלחה המאמצים לשנות פני הדברים לטובה בע"ה. מלבד זה, מי יוכל לבוא בסוד ההשגחה העליונה ולמצוא חקר שדי, הרי כבר היה כזאת לעולמים שבאפס עצור ועזוב שלח ה' עזרתו מקודש בידי מלך ישראל רשע להרחיב את גבולות הארץ וליישב בה המוני בית ישראל, ומפליא הדבר, שהכתוב מציין הדבר לשבחיו של מלך זה סמוך ונראה יחד עם ציינו את גודל רשעתו של מלך זה, בכחינה של אין עבירה מכבה מצוה...

ט.

ואמנם יש להדגיש שבאמת תחילת הפעולות לשיבת עם ישראל לארץ ישראל, נעשו ע"י תלמידי הגר"א וממשיכיהם, אשר במשך מאה שנה (משנת תק"ע עד שנת תר"ע) פעלו במסירות נפש להפרחת השממה ולקבץ את ישראל לארץ ישראל, וכמו שנאריך בזה להלן (פרק ח), ואף לאחר שהשתלטו פורקי עול על הפעולות הללו (וניסו להשכיח את זכר פעולותיהם של תלמידי הגר"א, כדלהלן), יש לדעת שבוודאי לא הם מובילים את מהלך הענינים, אלא הקב"ה מוביל אותם, וכל ההתפתחות היא לא מכחם, אלא הכל בניסים ובסיעתא דשמיא, וכמו שהארכנו בזה לעיל (בפרק ד).

ואף גם זאת אנו רואים, שב"ה ציבור היראים גדל והתפתח בארץ באופן שאף אחד לא תיאר לעצמו אך לפני כמה עשרות שנים בודדות, ולמרות שראשי השלטון ניסו ככל יכולתם, ומנסים עדיין, להצר את רגלי היראים ולהפריע אותם מעבודת הקודש, מ"מ אנו רואים שהקב"ה שומר במיוחד את מקיימי התורה בארץ הקודש, והתפתחה פה התורה יותר מאשר כל מקום אחר בעולם, משום שכאמור לא הם מנהלים את הענינים, אלא הקב"ה. אלא שלפעמים הקב"ה בוחר לעשות את הפעולות הללו ע"י רשעים, וע"ז נאמר בהדי כבשי דרחמנא למה לך, שאע"פ שאיננו מבינים מדוע, מ"מ עלינו להבין שכך הוא רצון ה', ויש לנו להודות לו על כל טובה שהוא עשה לנו, ואף אם איננו מבינים מדוע הוא בחר לעשות אותה בצורה כזו.

י.

ויש להוסיף, שבדבר זה לצערנו טעו רבים, וחשבו, שכיון שעשה הקב"ה טובות לעם ישראל ע"י ראשי השלטון הרשעים, לכן צריך לכבדם ולהתעלם מרשעתם, וכן להתחבר אתם וללכת עמם יד ביד. אמנם בוודאי אי"ז רצון התורה, שאמנם מצאנו שפעמים הקב"ה עושה ישועה לעם ישראל ע"י רשעים, אבל בוודאי אין לומר שדבר זה מצדיק את מעשיהם הרעים, ובוודאי הם עתידים לתת את הדין על כל מעלליהם לעקור התורה מישראל ומא"י ולהפוך את ישראל ככל אומות העולם. ובוודאי חובתנו להתבדל מהם. ומצד שני, אין לנו להתעלם מהטובות שהקב"ה עשה לנו, מחמת שהוא בחר לעשות אותם ע"י רשעים. ואע"פ שלא תמיד אנו מבינים את דרכי הקב"ה ומדוע הוא בחר לעשות ישועה זאת ע"י רשעים מ"מ אנו אין לנו לחוות דעה את ה', וכמ"ש הנצי"ב (הובא להלן).

משל למה הדבר דומה, לבחור שנוסע לשיבה בהסעה, והנה הוא רואה שהנהג הוא יהודי מחלל שבת בפרהסיא ואוכל נבילות להכעיס ר"ל. האם יעלה על הדעת שמחמת זה הוא לא יסע לשיבה וישאר בביתו, שהרי לא יתכן שמאותו רשע יצא דבר טוב, שהוא יגיע לשיבה. ומצד שני, בוודאי ג"כ שהוא לא יעריך את הנהג ויחניף לו מחמת שעל ידו הוא הגיע לשיבה. אלא בוודאי ההסתכלות הנכונה על זה היא, שאע"פ שאותו נהג הוא רשע, מ"מ רצון ה' היה שהוא יגיע לשיבה ע"י נהג זה, ואע"פ שאיננו מבינים מדוע כך רצה הקב"ה, מ"מ בהדי כבשי דרחמנא למה לך.

וכך הוא ג"כ בענין זה, שאע"פ שחלק מהישועות נעשו ע"י רשעים, מ"מ כך היה רצון ה' להושיע אותנו בצורה כזאת. ומצד שני, כ"ז אינו מצדיק את מעשיהם הרעים ואת רשעותם. וכמו"כ כל זה אינו מתיר לנו להתחבר עמם, וכמו שאמרו חז"ל אל תתחבר לרשע ואפילו לדבר מצוה.

ובאמת דבר זה עלול להטעות, שפעמים מחמת המלחמות שיש לנו עם עוקרי הדת אשר מושכות השלטון בידם, עלולים להגיע מזה לטעות ולומר שאין לנו כל טובה בישיבת ארץ ישראל, ובארצות אחרות אשר הם תחת ממשלת הגויים יותר טוב לחיות. אמנם בוודאי שמחמת זה שאנו נלחמים עם אותם פורקי עול, אין לנו להיות מחמת זה כפויי טובה להקב"ה, ולהתעלם מהטובות שעשה לנו הקב"ה על ידיהם, ולומר שלא טוב לנו בארץ ולשוב ח"ו לחטוא בחטא המרגלים, אלא יש לנו להתבונן בכל הטובות שעשה לנו הקב"ה בישיבתנו בארץ, ולשמוח בכל טובה שיש לנו בארץ ישראל, ועל שמירתו המיוחדת של הקב"ה עלינו הן ברוחניות והן בגשמיות, וכל אלו שרוצים להלחם בנו אינם מצליחים, ואנו רואים שיש כאן סיעתא דשמיא והצלחה, יותר מכל מקום אחר בעולם, ומאידך לשנוא את כל החלקים הרעים שיש בשלטון הרשע, ולהילחם בכל היכולת בפעולותיהם הרעות למען הריסת הדת ר"ל, ולהתפלל שיעבור השלטון לידיים של שומרי תורה ומצוות].

וכך מובא בספר תולדותיו של רבי איסר זלמן מלצר (בדרך עץ החיים ח"ב עמ' 459): "כשנה לאחר שאושפזו בבית החולים בחדר אחד עקב פציעתם מפגזי האויב על ירושלים, בקר אצל רבי בן ציון ברוק. כאשר דיברו על הניסים שהיו בזמן הקמת המדינה ועל מנהיגיה אמר רבנו: הגמרא מספרת על גזירות שגזרה המלכות על ישראל והלך רבי שמעון בר יוחאי תוך סכנת נפשות לבטל את הגזירות. בדרך יצא לקראתו שד והציע את עזרתו בכיטול גזרת המלכות,

בכה רבי שמעון ואמר: "שפחה של בית אבא נזדמן לה מלאך שלש פעמים ואני לא פעם אחת, יבא הנס מכל מקום".

ולו יהא הנס באמצעותו של שד... העיקר שיהיה הנס. כך אמר רבנו בנושא בו דברו...²⁶

יא.

ובאמת גם בעליית בית שני שהיתה ע"י כורש אמרו במדרש רבה שיר השירים (פרשה ה פסוק ג) על הפסוק פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה "...אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה, רבש"ע כל נסים שעשית לי על ידי כורש, לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל ועל ידי אדם צדיק, אעפ"כ מעי המו עליו". וכ' הנצי"ב (במאמר אחרית כבראשית הובא בספר שיבת ציון ח"א) "כי באמת אין לחוות דעה את ה' וכאשר אמר ע"י ישעיה הנביא כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי וכו', ואנו אין לנו להתחכם לאמר כי נצרך להיות באופן אחר²⁷".

²⁶ ובספר התקופה הגדולה (עמוד 354 הערה 78) הביא בשם בנו של הג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל – ה"ה הג"ר צבי יהודה מלצר רב ור"מ ברחובות, "בשנת תש"ח בימי מלחמת העצמאות, ישב אבא בירושלים – ונפצע מרסיס של פגז. כששכב במיטה פצוץ הרחיב דבריו על אמונתו הקדושה בהצלחת תקומתה של מדינת ישראל. מספרים: באותו מעמד העיר פלוני, שהנה באה המדינה בידיהם של יהודים שאינם קרובים למצוות. השיב לו אבא: "אי אפשר להביע דעות ולתת עצות לקדוש ברוך הוא, לא הכל מבינים אנו. הן דורות של צדיקים וקדושים ציפו לימים גדולים אלה, ולא זכו. דוקא דור זה זכה, ובידי מי? מסתמא כך רצונו של הקדוש ברוך הוא". ובספר בדרך עץ החיים (ח"ב עמ' 461) הובא בשם רבי ראובן כץ זצ"ל, רבה של פתח תקוה הכותב בספרו "שער ראובן" (עמ' רמד רמה) "שלמרות החששות הכבדים מפני רוח הכפירה, ההפקרות וההתפרקות מעול התורה אשר היו בחלק מן המפלגות ששלטו בעת הקמת המדינה – על אף דאגה כבדה ומעיקה זו, עלץ לבו של רבנו (הגרא"ז מלצר זצ"ל) והוא ראה בה את יד ההשגחה העליונה השומרת והמשגיחה על כלל ישראל".

²⁷ ועוד האריך שם בענין זה וז"ל שם: "ואין לנו לחשוב מחשבות כי ראוי היה הדבר הגדול הזה באופנים אחרים כאשר מצויר בדעות בני האדם, כי על זה לקה משה רבינו על שאמר "והן לא יאמינו לי...". והדבר ברור שלא אמר משה והן לא יאמינו כלל בגאולה, שהרי אותה הם מבקשים, אלא אמר משה שלא יאמינו למשה כי נראה אליו ה', והיינו משום שלא היו יודעים את משה לגדול בתורה המסורה להם מן האבות, וגם לא נודע בקדושה וחסידות, שהרי היה בנעוריו גדל בפלטיץ של פרעה, ועוסק בחכמות חיצוניות, ומלובש ומדבר כמצרי, שעל כן חשבוהו בנות יתרו כאיש מצרי, ולפי דעות בני האדם היה ראוי יותר שיתראה ה' לאהרן קדוש ה' שהיה נביא עוד במצרים... והנה נענש משרע"ה על שחשד את ישראל לאמר כי לא יאמינו שנראה ה' למשה להוציא את ישראל ממצרים, כי באמת אין לחוות דעה את ה', וכאשר אמר ע"י ישעיה הנביא "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי".

[וכ"כ ב"העמק דבר" שמת ד, א עה"פ ויען משה וגו'].

י.ב.

ואחד הביאורים לדבר זה הוא, שמצאנו בכמה מקומות שדוקא הרע פועל לבטל את עצמו, וכמו משה שגדל בבית פרעה, ומרדכי שנתגדל כבודו ע"י עצת המן. והוא בשביל לגלות את יחוד ה', להראות את טיפשותה ואפסיותה של הסט"א, שמה שפועלת לטובת עצמה מביא בסוף למפלתה ולמלכות ה', וכמו שביאר רמ"ד ואלי (מראשי חבורת הרמח"ל. שמות ב, ה) וז"ל, גם לטעם אחר נתגלגלה על ידי בת פרעה הצלתו של משה .. כדי שיגדל בביתו של פרעה ממש, הכח העתיד להכניעו, והחיצוניים יכירו בכך את טפשותם, שאינם יכולים לידע מהיכן תבא מפלתם, וכל שכן שאינם יכולים לסלקה מעליהם. וכך גם כאן, ע"י פעולותיהם של הרשעים שהיו מכוונות בשביל הריסת הדת, דווקא מזה גלגל הקב"ה את מפלתם, ע"י שגדל כח הקדושה בעולם ע"י פעולותיהם לישוב הארץ.

[וביאר נוסף הוא כמש"כ הג"ר מנחם שכנא רוטשעוואל אב"ד בוורשא²⁸, בהסכמתו לספר "גאולת הארץ", וז"ל: "...לפי מה דאיתא בקדמונים הטעם על מה יצא מלכות ב"ד בהסתר ממעשה דלוט, ואח"כ ממעשה יהודה ותמר, ומישי אבי דוד עפ"י מעשה המובא בילקוט. משום דענין משיח הוא לבטל השטן והקליפה לגמרי, ולכך לולא שהי' קצת הסתר דבר ע"י אופנים הנ"ל, לא היה מניח השטן שיצא מלכות ב"ד ושיצמח מזה משיח ב"ד... כן בעניני ישוב אה"ק הנ"ל שאפשר מן השמים הוא שיהי' ע"י אנשים כאלה הנ"ל בכדי שהשטן לא יתגבר ע"ז, ותוכל לצמוח ע"ז הגאולה בבא"ס". וכ"כ בספר אם הבנים שמחה ועוד]²⁹.

²⁸ בספר "בן לאשרי – ברכה משולשת" להגה"צ ר' יצחק הכהן הוברמן זצ"ל (עמ' נ) כתב: "נסעתי לוורשא .. ונודעתי שם אל הרב הגאון רבי מנחם שכנא רוטשבויל זצ"ל, שהיה מגדולי הרבנים דועד הקהילה הוורשאית, בעל מחבר הספר שו"ת "שם עולם", ונתן לי מכתב (הנדפס בסוף ההסכמות). ועוד שם בעמ' מז הביא "מכתב מהרב הגאון המפורסם, חריף ובקי, סיני ועוקר הרים, צנא מלא ספרא, זית רענן, אוצר בלום, עובד השי"ת, כקש"ת מוה"ר מנחם שכנא ריטשעוואל זצלה"ה".

²⁹ וז"ל ספר "גאולת ישראל" (להג"ר אברהם יעלין זצ"ל. בהקדמה אות יא): גם טוענים שא"א שתהיה הישועה ע"י מנהלים שאינם יראים.

וכמה תשובות ע"ז. א. מגמרא מעילה (יז, ב) שאמר רשב"י יבא הנס מכל מקום עיי"ש. ב. צא ולמד מקדושה היותר גדולה, הבמה"ק שנבנה ע"י הורדוס שהיה רשע ורוצח גדול שהרג בחינם חותנו ובניו ורוב חכמי ישראל, וביוסיופון כתב שנראה השגחה נפלאה מהש"י בבנינו, ולפ"ז כש"כ שיכול להיות גאולת הארץ ע"י מנהלים אלו שאינם רוצחים ורשעים כהורדוס, ורובם הם קטן שנשבה כו'.

יג.

ואין להקשות שהרי מגלגלים זכות ע"י זכאי, ואיך יתכן שנתגלגלה הזכות ע"י רשעים. משום שממ"נ אם אותם רשעים נתכוונו רק לרעה א"כ אין זה זכות עבורם. ואם נתכוונו לטובה, א"כ בע"כ שהיה להם זכות קודם לכן, וע"י הזכות הקטנה שלהם נתגלגל הדבר הזה. וכמו שמצאנו בפרקי דר' אליעזר (פי"ז) דוגמאות על רשעים שהיתה בהם מידה קטנה של טוב, ובאותה מידה נתגלגלה זכות על ידם, וזכו לשכר על זה, וכגון המצרים שכיבדו את מיטת יעקב, וזכו לקבורה, ואיזבל שהיתה משמחת חתנים ומלוה מתים, וזכתה שהאיברים שעשתה בהן חסד ניצלו מהכלבים ונקברו. ובודאי שלא נאמר שמכיון ששמחת חתן וכבוד מת נתגלגלה ע"י רשעים, א"כ יש ללמוד מזה ששמחת חתן וכבוד מת אין בהם מצווה ח"ו, אלא הביאור הוא כנ"ל³⁰.

ובישוב ארץ ישראל גופא אמרו בגמ' בסנהדרין (קב, ב) מפני מה זכה עמרי למלכות, מפני שהוסיף כרך בא"י. ואיך יתכן שזה נחשב לו לזכות שמגיע עליה שכר, מאחר שזה נעשה ע"י עמרי שכתוב עליו (מלכים א טז, כה) ויעש עמרי הרע בעיני ה' וירע מכל אשר לפניו, וילך

והנה חז"ל תמהו על בבא בן בוטא שנתן עצה זו (לכנות ביהמ"ק) לרשע כזה (הורדוס), ותירצו משום דבנין בהמ"ק לא היה אפשר רק ע"י המלכות, וכן הנה בנין הארץ כאשר רצונו ית' שהתחלת הגאולה תהיה בדרך הטבע א"א שתהיה רק ע"י מנהלים כאלו שמסוגלים לכל הנצרך לזה, ואנו רואים שאף צדיק גדול כשצריך רופא או עורך דין או אומן – אינו מבקש שיהיה צדיק, רק מומחה. ג. מי יחזה דיעה לה' איך יושיע, הרי ראינו בנס פורים שהיה ע"י תאוות זימה מערל וטמא בהצדיקה, אף שהיה אז כמה נביאים וצדיקים גדולים. ולהלן כתבתי באריכות שי"ל ע"ד האמת שהתחלת הגאולה מוכרח להיות ע"י אנשים כאלו. [א.ה. והוא כמו שהבאנו מהג"ר שכנא רוטשוויל זצ"ל].

³⁰ יש להוסיף, שרבים מאלו שלחמו ופעלו למען ארץ ישראל במסירות נפש היו תינוקות שנשבו, ועצם הדבר שמסרו נפש למען ארצו של הקב"ה ולמען עמו הוכיח על הנשמה היהודית המפעמת בקרבם. ועי' בספר בדרך עץ החיים (ח"ב עמ' 460) שהובא מפי הגרא"ו שאמר בזמן המלחמה בשנת תש"ח "מה גדלו חסדי ה' שנתן לצעירים שהתרחקו מן היהדות את הזכות הגדולה של מסירות נפש". ובספר שרידי אש להגאון רבי יחיאל יעקב וינברג זצ"ל (ח"ד עמוד שעה): "מסופקני אם יש בתוכינו מי שמוחו בריא ולבו ישר שיעצום את עיניו מלראות את מראה הפלא שהופיע לעינינו, ושיעלה בלבו מחשבת פיגול ותועבה לזלזל בקדושת גבורים וקדושים שמסרו נפשם למען ה' עמו וארצו". ובספר הזכרון להגר"ח שמואלביץ' עמוד ר"ט הובא מדבריו שאמר בזמן מלחמת יום הכיפורים: "דהרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, והוא משום שמסרו נפשם בעד ישראל. וכזה אני אומר על אלה שמוסרים נפשם בעד הצלתינו, שאין כל העולם יכול לעמוד במחיצתם. והחיוב שיש עלינו להתפלל עליהם הוא בלי גבול, שהרי רק עבור פותח פתח לחבירו אמרו ז"ל נפשו חייב לו, קל וחומר למי שמוסר נפשו בעדינו החיוב עלינו בלי גבול הוא". עכ"ל.

בכל דרך ירבעם בן נבט ובחטאתיו אשר החטיא את ישראל. והלא אין מגלגלין זכות ע"י חייב. ובע"כ שהיה בו חלק טוב, ומצד אותו חלק טוב גלגלו על ידו זכות בישוב ארץ ישראל, וכן הוא לענין בוני ארץ ישראל בימינו.

[וכמובן שאי"ז מצדיק את כל המעשים הרעים שנעשו בהקמת המדינה. אלא את הטובות שעשה לנו הקב"ה על ידיהם, ופשוט].

פרק ז

תחילת הגאולה ע"י בני אדם

א.

אחר שנתבאר שהחלק הטבעי של הגאולה תלוי ביד בני אדם, א"כ בוודאי מן הראוי שכאשר רואים שהתחיל התהליך של שיבת עם ישראל לארצו יש לפעול למען הדבר, ואין צריך לחכות שהקב"ה יוליך אותו על ענני שמיא לארץ ישראל, אלא כל אחד צריך לעשות השתדלות לעלות לארץ ישראל, כיון שדבר זה תלוי בבני אדם.

ומלבד מצוות ישוב ארץ ישראל שנוהגת בכל הדורות לרוב רובם של הפוסקים (וכמו שנביא להלן פרק ט), וממילא בזמן שישנה אפשרות לקיימה חוזר החיוב, מלבד זה בזמננו ישנו ענין מיוחד כיון שהגיע עת הפקידה, והקב"ה חפץ לגאול את ישראל ע"י איתערותא דלתתא שיעלו בני ישראל לארץ ישראל, וכמו שהבאנו בתחילת דברנו מדברי הספר חרדים שחייב כל אדם לבא לארץ ישראל מאפסי ארץ, ועי"ז תבא הגאולה.

ב.

וכ"כ באור החיים עה"ת פר' בהר וז"ל, "והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם, ויאמר להם הטוב לכם כי תשבו חוץ מעל שולחן אביכם, ומה יערב לכם החיים בעולם וכו'. ובזה יגאל ה' ממכרו".

וכ"כ הנצי"ב בספרו העמק דבר (בראשית יג, יז) קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. אמר לו שנית מתנת הארץ, היינו אחר שיענשו גם זרעם ועתה יהיו גולים ונתמעטים, ישובו לארץ ישראל וישבו בה, אבל לא באותו אופן שישבו בראשונה בימי יהושע שאז נתקיים כי כל הארץ אשר אתה רואה, שישאל לא בנו בתים ומצאו הכל לפניהם, אבל בגאולה השניה והשלישית נדרש אברהם אבינו להתהלך בארץ. וכן יהיה בשוב הקב"ה את ישראל לארץ הקדש יהיו מוכרחים לבנות בתים ולעשות הישוב בעצמם. אמנם אמר ה' התהלך בארץ ולא אמר לך בארץ, אלא משום שהיה הליכת אברהם בכל הארץ לא בדרך הטבע אלא בכח אלוקי, כך יהיה ישוב הארץ ע"י ישראל אבל בעזר אלוקי כמו שהיה בימי עזרא שבנו בעצמם הבתים וככה יהיה בגאולה העתידה בב"א.

וכ"כ הנצי"ב במכתבו (הובא בספר שיבת ציון ח"ב עמ' 5) "כי מצוה וחובה על מי שהוא מאמין ביעודי הטובות והנחמות לתת יד למצוה הבאה לפנינו לעשות אגודה שתהא על אה"ק נוסדה".

ובהמשך המכתב האריך כמה שכתב בספרו העמק דבר וז"ל שם: "והננו מאמינים בהבטחת ה' לאברהם אבינו... מתחלה אמר ה' אשר בראיה יקנה אותה, ואח"כ אמר שיתהלך בארץ ובוה תנתן לו הארץ, והראיה ע"ז כי בירושה ראשונה ע"י יהושע בן נון לא נצטוו להקדים פעולתם ולעשות ישוב הארץ טרם בואם, ובבואם מצאו הארץ מיושבת בכל טוב. אבל אחר שהיה הגלות ויתקיים בנו: "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" שהכל דשים עליהם, ואמר ה' עוד "אשר לא יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה", פירושו, שכמו שישנה שעה שאפשר למנות את עפר הארץ, היינו בימות הגשמים שעפר הארץ נעשה גושים, ככה גם זרעך ימנה, היינו בעת שהצרות מתרבות ונשאר אנוש מעט מזער – בעת ההיא, קום התהלך בארץ וכו' היינו בכיאה שאחר הגלות, עלינו להתהלך בארץ ולעסוק בישובה טרם נזכה בה ב"ב"³¹.

ג.

ואע"פ שהבטיחנו הקב"ה ע"י נביאיו שהוא ישיב את שבותנו וישיבנו אל ארץ ישראל, מ"מ הפעולות שלנו אינם סותרות את האמונה בהבטחות הנביאים, אלא אדרבה, כיון שאנו רואים שכך הוא רצון הבורא, ממילא מוטל עלינו לדאוג לקיום רצונו. וכמו שכתב הגר"א (אדרת

³¹ הנצי"ב בכל מכתביו למען ישוב הארץ לא הזכיר בפירושו את הענין הזה שהגאולה תבא ע"י שאנו ניישב את הארץ. ואת טעמו הוא מסביר במכתבו לר' חיים יוסף יפה שרצה להדפיס את הספר דרישת ציון של הגאון ר' צבי הירש קלישר זצוק"ל, והנצי"ב התנגד לכך וכך הוא כותב לו בסוף מכתבו (הובא בספר אוצרות הנצי"ב עמ' רלו): "אמנם כל הדברים הללו אינן נצרכים אלא לפי שדימה הגאון שהחל אורו של הגאולה בזמנו, אבל בזמן הזה שאנו כבושין בגולה וגזירות מתחדשות, אסור לנו להזכיר רעיון של גאולה בענין ישוב הארץ, דבלי ספק ישמעו התוגר [בתורכיה] ושריו דישוב הארץ ע"י ישראל אתחלתא דגאולה היא, ויפריע ח"ו עיקר הישוב, ושאר מלכויות יחושו לדבר הזה ויגזרו גזירת המן רח"ל. וחלילה לנו להראות בעסק הישוב סימני גאולה, ורק העיר ה' בלבם להשיב שממות הארץ ולעשות לישוב, ויותר מזה לא ידענו מאומה. ואין לנו לדבר בזה רק להחכות בלב ולהאמין לגאולה, באיזה אופן שירצה לפי מעשינו. על כן אינני מסכים לשוב ולהדפיס ספר דרישת ציון ויש בו סכנה לעיקר הענין".

ומ"מ אנו רואים את דעתו במכתב זה ובספרו העמק דבר כנ"ל, שע"י שיעסקו בני ישראל במצוות ישוב ארץ ישראל תבא הגאולה.

אליהו פ' מקץ) על מה שסיפר יוסף את חלומותיו לאביו ולאחיו: "וכוונתו ח"ו לא לצערם וכ"ש לצער אביו, על חנם אלא שידע שע"כ יתקיימו החלומות... שכל מה שעשה לא עשה אלא מרוב צדקתו שיקוימו החלומות שלא להכחיש רצון וגזירת עליון וזהו כלל התורה".

ולכאור' יש להקשות מדוע הוצרך יוסף לפעול למען קיום החלומות, והרי הקב"ה הבטיח לו שכן יהיה, וכי הקב"ה לא יקיים הבטחתו, ומדוע צריך לפעול בשביל זה. אמנם מבואר מזה שהן אמת הוא שהקב"ה אינו זקוק לפעולותינו ע"מ לקיים את הבטחותיו, אבל מ"מ רצונו הוא שהדברים יגיעו באיתערותא דלתתא, שבני אדם יפעלו למען קיום רצונו.

וכך כותב בעל העיקרים: "ההשפעות העליונות יושפעו על המקבל בהיותו במדרגה ידועה לקבלם, ואם לא האדם עצמו מוכן לקבל השפע ההיא, הנה הוא המונע טוב מעצמו, שאם לא יזרע לא יצמח, והוא המונע עצמו מהטוב ההוא שלא הכין עצמו לקבלו. ולפי זה שכשנגזר על האדם טוב מה, הנה הוא נגזר עליו במדה ידועה מכשרון המעשה עם ההכנה הידועה וזהו כלל כל היעודים".

אבל אין כוונת הכתוב שאנחנו נשב בגלות ונחכה שהקב"ה יבא וישאנו על כנפי נשרים לארץ ישראל, שהרי נתבאר בדברי רבותינו הגר"א והאור החיים ועוד (עי' לעיל פ"ד בד"ה גאולה בדרכי הטבע), שתחילת הגאולה תהיה באופן טבעי וע"י בני אדם. וכיון שאנו רואים את פעולות ה', שהוא מביאנו לידי כך שנשב בארץ ישראל, ממילא עלינו להבין שכך הוא רצון ה', שכעת נעסוק בזה ונתיישב בארץ, ומוטל עלינו לקיים את רצונו.

ד.

וכך כתב הגאון הנצי"ב זצ"ל במאמר "אחרית כבראשית" וז"ל: ... והנה בעת החיה קול דודנו הקב"ה עלינו, ע"י שאנו רואים כמה סיבות היוצאות מהמסבב יתברך כי כך ברצונו יתברך שתתישב הארץ לאט לאט ע"י נדחי ישראל, והטה לב מלך הקיר"ה ושריו להרשות לעשות ועד וחברה לאסוף כסף "לתמוך את אחינו עובדי אדמה ובעלי מלאכה אשר בא"י וסוריא"...

אות הוא כי כך עלה ברצון ה' לעשות ישוב ע"י ישראל בארצינו הקדושה...

וכן לעת כזאת אחרי אשר אנו רואים מתוך עלילותיו, שהעיר את לב הנדיב להפליא לעשות לטובת הישוב, והטה את לב השולטן ושריו להסכים לזה, אותותיו אלה הן הן דבריו, כמו

שכתוב שמו במ דברי אותותיו. עכ"ל.

והיינו שבכתוב מבואר שהקב"ה מדבר דרך אותותיו, ואם אנו רואים ע"י אותותיו שרצון הקב"ה שייעשה משהו, הרי זה כמו ציווי שבני האדם יפעלו למען הדבר הזה כדי לקיים את רצון הבורא. ויסוד זה כתב הנצי"ב בכמה מקומות (עי' העמק דבר בראשית כב, ב במדבר יד כב, ועוד).

וכן כתב הנצי"ב בהסכמתו לספר ילקוט א"י: "והנה בעת החיה הננו שומעים דבר ה' ע"י מה שאנו רואים כמה סיבות מהמסבב ית' כי כך ברצונו שתתישב הארץ לאט לאט ע"י נדחי ישראל, והדבר מושכל שעלינו למלא אחר רצון ה' ית' בכל אופן שיזדמן לפנינו, אם בפעולה חומרית או בפעולה רוחנית, היינו להעיר ולהפית רוח אהבת הארץ בקרב ישראל, ומי מישראל שזכה ה' להתיישב שמה ולעשות בה איזה ישוב מדיני... יהיה יודע שכרוך מצוה ומילוי רצון ה' בזה ויקוה שכר טוב מאלוקי הארץ".

נע"י בספר "אחרית כראשית" להג"ר אריה שפירא שליט"א (מהדו"ב עמ' לג) שהוכיח יסוד זה מכמה מקומות, וכן מכך שהיה קפידא על בני בכל שלא עלו בזמן כורש (כמו שיובא להלן), ואעפ"י שהקב"ה לא ציוה בפירוש לעלות, אלא מכיון שהקב"ה הראה שכך רצונו, דרך אותותיו שהעיר את לב כורש להקים ישוב הארץ ולקבץ נדחי ישראל, זה היה כמו ציווי שבני האדם יסייעו להוציא הדבר לפועל. עיי"ש בארוכה].

והנה אם כך אמר הנצי"ב על ימיו ש"אותותיו אלה הן הן דבריו", אעפ"י שהסיוע היה מועט יחסית, אנן נענה אבתריה שקל וחומר בן בנו של ק"ו בימינו שה' הטא את לב אומות העולם בנסי נסים להכריז על זכות ישראל להקים שלטון יהודי בלעדי בארץ ישראל, וה' עשה ועושה נסים גדולים ועצומים למען ישוב בארץ הקדש מה שלא נראה בכל העולם ובכל הגויים, וא"כ קל וחומר שאנו יש לנו לומר "אותותיו אלה הן הן דבריו", שאנו רואים בצורה ברורה ומפורשת שרצון הקב"ה שארץ ישראל תתישב כעת, וא"כ בוודאי שאנו צריכים לעשות את רצונו.

וכן גדולי ישראל בדורות האחרונים זירזו ופעלו לכך שאנשים יעלו לארץ ישראל לישבה ולבנות הריסותיה, משום שעלינו מוטל לדאוג להגשמת יעודי הנביאים, וכמו שנביא להלן. משום שפעולות אלו צריכות להיעשות ע"י בני אדם באופן טבעי, וזהו רצון הקב"ה שאנחנו נפעל בדבר זה, וככל שאנחנו נפעל באיתערותא דלתתא, כך יסייע בידנו הקב"ה באיתערותא דלעילא, ותתקרב הגאולה.

ה.

ובאמת מצאנו שהיתה תביעה בבית שני על אלו שלא עלו לארץ, עד שיחסו להם את חורבן הבית השני, כמבואר במדרש (שהש"ר פ"ח אות י) "אחות לנו קטנה, אלו עולי גולה, קטנה, שהיו דלים באוכלוסין וכו', אם חומה היא, אילו ישראל העלו חומה מבבל, לא חרב בית המקדש בהיא שעתא פעם שנית", ועי"ש עוד בהמשך המדרש. וכן מבואר בגמ' במסכת יומא (ט, ב), עי"ש.

והטעם שלא עלו עולי בבל בבית שני מבואר במדרש שהש"ר (פ"ה אות ג) "אני ישנה ולבי ער, אני ישנה בכבל ולבו של הקב"ה ער לגאלני, קול דודי דופק ע"י כורש... רחצתי את רגלי מטינוף עבודת כוכבים, יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לעבודת כוכבים, אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור", כלומר משום שחששו שיעבדו ישראל ע"ז בא"י רצו הם להישאר בבבל. וטעם נוסף מבואר בהמשך המדרש שם, והבאנוהו לעיל, שלא רצו להיגאל ע"י כורש, אלא ע"י צדיקים. ומ"מ כך היה רצונו של הקב"ה, וכמ"ש הנצי"ב (הובא לעיל) "שאינ לנו להתחכם לאמר כי נצרך להיות באופן אחר" (ועי' בספר אחרית כראשית עמ' כז ואילך).

ו.

גדולי הדורות פעלו למען ישוב ארץ ישראל

ומצאנו שגדולי הדורות עוררו ופעלו בענין הזה. ראשית כל, תלמידי הגר"א שפעלו עפ"י הוראת רבם הגר"א למען ישוב הארץ. וכן עשו תעמולה רבה בקהילות חו"ל למען העליה לארץ ישראל (עי' להלן פרק ח שהארכנו בזה). וכן הגאון ר' חיים מוואלוז'ין שלא עלה, הוא היה ראש התומכים והפועלים בחו"ל למען ישוב הארץ, (כמובא באריכות בספר אבי הישיבות ובמקומות נוספים), וכן אח"כ בנו הגאון ר' יצחק.

ולאחמ"כ הגאון רבי צבי הירש קאלישר (נולד בשנת תקנ"ה נפטר ה' חשוון תרל"ה) עורר ופעל רבות בענין הזה. ובשנת תרכ"ב הוציא לאור ספר דרישת ציון, ובפתיחה הוא כותב קול קורא ליסד "חברת ישוב ארץ ישראל", להקים שמה נחלת שדה וכרם, ולהושיב בה יהודים שיעבדו אותה, ועי"ז יוכל הישוב להתקיים ולהתפתח, ונזכה לקיים מצוות התלויות בארץ "ומלבד כל אלה יהיה זה סיבה לראשית גאולה לארץ הקדושה, אשר לאט לאט תצמיח קרן ישועה כאשר יתבאר בספרי זה בראיות נכוחות. וכאשר נשית גאולה לארץ בארציות, כן

יוצמח קרן ישועה משמים ממעל, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים בראיות ברורות בספרי זה בעזרת ה"י".

ושם הוא מאריך על הענין הזה, שהגאולה בתחילתה תהיה באופן טבעי, וע"כ "החיוב מצד השכל והקבלה לפעול בעוז ובחיל ובכח כל אשר יש לאל יד איש הישראלי להשתדל בחברת ארץ נושבת... וכבר היה לי בגוף הענין פלפול עצום עם אדוננו מורנו ורבינו רבן של כל בני הגולה, הגאון החסיד מורנו ורבנו הרב עקיבא איגר זצ"ל, והסכים עמי גם חתנו הגאון החסיד מורנו ורבנו הרב משה סופר זצ"ל כאשר יבא הכל בהעתק בחיבור זה ב'מאמר קדישין'... ידידי הקורא הסר מעטה ההרגל מעליך אשר המון עם יחשבון כי ברגע יריע אף יצריח משיח צדקנו ויתקע בשופר גדול להרעיש כל יושבי תבל, לא כן, כי ראשית הגאולה ע"י התעוררות רוח נדיבים וע"י רצון המלכויות לקבץ מעט מני פזורי ישראל לאדמת קדש וכו'" (מאמר ראשון ח"א).

והוא כותב במכתבו (אל רבי יצחק דוב במברגר. הובא בשיבת ציון ח"ב עמ' 52. אזכרה מחלקה ה דף תכז) "כי מנעורי לא מש רוח אהבת הקודש מקרבי, דרושה היא לכל חפצי, בעוד היה בחיים רבינו הגדול הקדוש ר' עקיבא איגר זצוק"ל שהסכים אל דרכי". וכן הוא כותב במכתב להגאון רבי עזריאל הילדסייהמר (שם דף תלח). [נכמו"כ ידוע שהחת"ס עורר רבות על ענין העליה לארץ ישראל, ורבים מתלמידיו היו מהפועלים הגדולים למען ישוב ארץ ישראל, יעו"י בספר האיש על החומה ח"ב פרק 14].

ז.

וכן עורר רבות על הדבר הזה הגאון רבי אליהו גוטמכר (בעל החיבור הידוע קן מפורשת על מסכת קינים. נולד בשנת תקנ"ו נפטר בכ"ד תשרי תרל"ה) שפעל במשותף עם רבי צבי הירש קלישר. וכך הוא כותב בכמה מקומות שהגאולה תהיה בדרך הטבע ע"י בני אדם, וע"כ כל אדם מחויב לפעול בדבר הזה.

וכך הוא כותב במכתב: "בעו"ה טועים רבים בחשבם שיהיו יושבים בחברת השעשועים כל אחד כפי דרכו בביתו, ופתאם יפתחו שערי הרחמים, ויעשו מופתים בשמים ובארץ, וכל יעודי הנביאים יתקיימו ויקראו אותם ממקום שבתם. אבל לא כן הוא, מה יהיה יותר מקץ השבעים שנה דבבל שהיה מיועד מתחילה עד כאן ותו לא, ובכל זאת עד כמה התאמץ דניאל כמו בקאפיטל ט, ועד כמה התקרב נחמיה להטבע, ולא אמרו כהמתחכמים שבו איש תחתיו

הגאולה צריכה לבא... המתבונן בקאפיטל קב בתהלים ימצא שמצייר החסיד שם את הדור שלנו בכל הפרטים כמעט, וכאשר אמר בהדיא בסוף, תכתב זאת לדור אחרון, ולא מצא זכות לקרא את ה' ב"ה לקום אלא במה שעפרה יחוננו" (הובא בספר שיבת ציון ח"ב עמ' 40. יוסף חן עמ' 140 ובעוד מקומות).

ח.

וכן הסכים אתו הגאון מהרי"ל דיסקין זצוק"ל כמ"ש בספר ציר נאמן (מהגה"צ יהושע זאב זיסנעוויץ זצ"ל שכותב שהוא היה בן בית אצל מהרי"ל דיסקין זצ"ל. י"ל בהסכמת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל ועוד. בדף ס, ב), שם הוא מביא את דברי רבי אליהו גוטמכר שתחילת הגאולה צריכה להיות ע"י שאנו נפעל למען ישוב ארץ ישראל, וכותב ע"ז ושאלת את פה קודש הגאון המנוח אדמו"ר מהרי"ל זצוק"ל אם דעתו מסכמת לדבריו, והשיב כי הגאון רבי אליהו לא מסברת עצמו אמר, אלא מדברי חז"ל המה וכל אחד מחויב להאמין ולהסכים. ואז ראיתי והבנתי שהוא מסכים לדברי הגר"א גוטמכר, וכן הראה לי הלכה למעשה שהשתדל עבורי בעת שעסקתי בקנין אחזת ארבל, והאמת ניתן לכתוב, ואעידה לי שני עדים נאמנים וכו'". וכמו"כ מהרי"ל דיסקין היה שותף פעיל בהקמת העיר פתח תקוה, והאדמה שנקנתה לצורך הקמת העיר היתה רשומה על שמו, כמסופר בספר האיש על החומה (ח"ב עמ' 216).

וכך כתב הגאון מלבי"ם לרבי צבי הירש קלישר: דבריו אמתים וכנים ויש לי כמה ראיות ע"ז מפשוטי הכתובים כפי פרושי, כי הגאולה תצמח לאט כשחר נכון מוצאו, הולך ואור עד נכון היום, ושתחילה יתישבו אנשים מבני ישראל בא"י ברשיון מלכי הארץ הישרים והחסידים וכו'".

וכך כותב הגאון ר' מאיר שמחה זצ"ל בעל האור שמח: "אולם זה במאה הזאת זרחו קווי אור ע"י גדולי המעש כמו מונטיפיורי וכיו"ב בהתעוררות רבה, ומהרבנים ר' צבי הירש (קלישר) מטאהרן ור' אליהו מגריידיץ, לבנות ולשכלל את ירושלים ולהביר שוממותיה כמעט עד נתרם הדבר ע"י הנלהבים".

וכן הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר תלמיד החתם סופר זצ"ל (מחבר ספר לב העברי, מגדולי הלוחמים במשכילים) פעל רבות בענין הזה. ובספרו "חברה מחזירי עטרה ליושנה" הוא מקדיש פרק גדול לענין ישוב ארץ ישראל, שם הוא מאריך בכל הרעיונות שהוזכרו לעיל. וכן

בספרו ברית עולם בחלק "עין המלכות" ו"עין זוכר" (עמוד מג עד סוף הספר), על גאולת הארץ וביאת משיח.

ט.

ובאמת אחר כך אנו מוצאים שהיתה התעוררות עצומה לענין הזה בכלל ישראל, והוקמו חברות רבות של חובבי ציון, [חברות אלו נבנו ע"י יהודים חרדים, ולא ע"י מייסדי הציונות הרשעים, שהם, באותה תקופה, עדיין היו שקועים ברעיונות אחרים של טמיעה והתבוללות בין העמים, ואף שמקצת מהחברות הנ"ל היו של פורקי עול, אבל רובם היו של יהודים שומרי תורה ומצוות]. ואף הגאון בעל בית הלוי זצוק"ל יסד "חברה לישוב ארץ ישראל" (הרב מבריסק ח"ג עמ' 205). וכן שאר גדולי הדור תמכו מאד ברעיון זה.

ובתקופה זאת יצא לאור (ע"י ר' אברהם יעקב סלוצקי מוורשה) ספר שיבת ציון, "קובץ מאמרי גאוני הדור בשבח ישוב ארץ ישראל", בהסכמת הנצי"ב ועוד גדולים. ושם ישנם מכתבים רבים מגדולי התורה שמעודדים את הענין הזה, ביניהם הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור זצוק"ל שכותב (עמ' 16): "ברוך ה' אלהי ישראל שהחיינו והגיענו לזה, כי נתעוררה התנועה בכל עמנו להשתדל בענין הקדוש של ישוב ארץ ישראל ארץ אבות אבותינו הקדושה ולבנין חרבותיה... ואין קץ וקצב לשכר היקרים והנכבדים טובי ישראל העוסקים והמסייעים בענין הגדול והקדוש הזה אשר אליו נשאו נפשם כל שלומי אמוני ישראל וכו'".

וכן בח"ב (עמ' 4) הוא מעודד באריכות את העבודה המעשית בענין ישוב ארץ ישראל. ושם הוא כותב "ובזכות ההשתדלות הקדושה להגדיל ולהאדיר את הישוב הקדוש ע"י עבודת האדמה ומלאכה בידי הצעירים החפצים ליהנות מיגיע כפם, תחזנה עינינו בהרמת קרן עמנו ממושך וממורט ובשיבתנו אל אדמת קדשו אשר לוקחנו ממנה זה כאלפים שנה".

וכן כותב הגאון הנצי"ב זצ"ל (שם עמ' 5) "ראה ראינו כי היה ה' את רוח עמו ישראל בכל חלקי תבל ומלואה להושיב נחלות שוממות בארץ הקדושה ולכונן שם מושבות לנדחי ישראל וקול ה' דופק על פתחי לבבנו לאמור: פתחו לי פתח בפעולתכם כי הגיעה השעה אשר לא יאמר עוד על ארץ ישראל עזובה ואין דורש אותה, ועתה סרה מעליה קללת ה' שתהיה הארץ שוממה, ובא דבר ה' בכריתת ברית לאמור והארץ אזכור.

מעתה עלינו לדעת כי מצוה וחובה על מי שהוא מאמין ביעודי הטובות והנחמות לתת יד למצוה הבאה לפנינו... וכמו שהיה בימי עזרא הסופר שקבץ איזה אלפים מבני ישראל מכל

סוגי בני אדם... כן עלינו להתעורר לקול רצון ה' הנשמע מקצה העולם ועד קצהו בכל מקום אשר אחינו מפוזרים שם נדחים ונענים לעשות מה שבידינו מעט או הרבה ובכל סוגי בני ישראל. ועל המקובצים לעלות להושיב את א"י ולבנותה ולנטוע בה כל עץ מאכל, ועל כלם יתקיימו דברי עזרא הסופר: יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה..."

וכמו"כ הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל פעל ועודד רבות את העליה לארץ ישראל ואת הפעולה למען ישוב הארץ, וחלק מן התיאורים על פעילותו הובאו בספר האיש על החומה שהוציא נכדו על תולדותיו (עי' בנספח ד שהארכנו בזה)³².

י.

ההתנגדות לציונות

לאור כל האמור לעיל צריך להבין מדוע התנגדו גדולי הדור בדור שאח"כ לתנועה הציונית, ובפרט לציונות הדתית, שהרי מטרתם היתה ליישב את ארץ ישראל.

אמנם התשובה פשוטה היא, שעל אף החשיבות של מצוות ישוב ארץ ישראל, מ"מ לא הותר לעבור עבירות לצורך זה. ואילו ראשי התנועה הציונית כל מטרתם היתה להפוך את עם

³² להלן שני מכתבים שכתב הגאון רבי יחזקאל אברמסקי לבני העיר פתח תקוה, בתקופה שנבחר לכהן כרבה של העיר (דבר שלא יצא בסופו של דבר לפועל מחמת רדיפת הבושלביקים):
"יום ה' כ"ט ניסן שנת תפר"ח סלוצק

שלו' טובה וברכת ה' לאחי הרחוקים – הקרובים חברי המועצה והועד הפועל של קהל עדת ישורון בפתח תקוה ולכל באי שער עירכם, ולכל אחי בני ישראל יושבי ארצנו הקדושה שלו' וכל טוב סלה. אתמול לפנות ערב הגיעה אלי הטלגרמה בבשורתכם הטובה, כי בעזרת ה' המתנשא לכל לראש נבחרתי פה אחד להיות עבד לעבדי ה', ולכהן פאר במשמרת הרבנות בקהילתכם. ברכתי כבר אמורה לכל על ידי התלגרף, ועתה הנני מוסיף עליה לאמור: שנזכה לעבוד שכם אחד להרמת קרן תורתנו הקדושה, להרמת קרן ישראל, ולתחיית העם העברי בארץ אבות..."

*

מכתב ב' לחג היובל של אם המושבות פתח תקוה:
"... לפני חמישים שנה היה הדבר. דרכי ציון היו אז שוממים ומלאים תחתיתם. דרכים כאלה אין אדם עובר שרידי רגלי היורד למטה, אך ברוח כביר וטהור של חולמים נעלמים צנועי הגות ועלילה העולה למעלה מעל לכל מעצור ומכשול. הערה אז ה' רוח ממרום, ותישא אתכם אל ארץ אבותיכם להתנחל שמה, לעובדה ולשימרה. ותחת ללון בפלטיות של חוץ לארץ – טוב היה לכם אז ללון במדבריות של ארץ ישראל. והיה כאשר דרכה כף רגלכם ביום ההוא על אדמת הקודש, נפתח אז פתח תקוה לישוב ולתחיית הארץ."

ישראל לעם ככל העמים, ופעילותם למען ארץ ישראל לא היתה למען הענין של ישוב הארץ וקירוב הגאולה [ולשיטתם עצם השיבה לארץ ישראל היא הגאולה השלימה, ואף בלא לקיים מצוות, ואכמ"ל], אלא מטרתם היתה להשתמש בארץ ע"מ לפרוק עול. ומלבד פעולותיהם לישוב הארץ הם פעלו אף להשתלט על חיי הקהילות ועל מוסדות החינוך בחו"ל ובארץ. ועל כן התנגדו גדולי ישראל לכל שיתוף פעולה איתם, משום ששיתוף פעולה איתם כרוך היה באופן טבעי בעבירות רבות ובפריקת עול³³.

וכבר אמרו חז"ל (ע"ז יח, ב) "דרש ר' שמעון בן פזי מאי דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב, וכי מאחר שלא הלך היכן עמד, ומאחר שלא עמד היכן ישב, ומאחר שלא ישב היכן לך. [אלא] לומר לך שאם הלך סופו לעמוד, ואם עמד סופו לישוב, ואם ישב סופו ללוץ". ומטעם זה אף התנגדו לתנועת המזרחי, שחיבורם עם אנשי התנועה הציונית היווה סכנה, הן בעצם ההתאגדות עם פורקי עול, שהרי אסור להתחבר לרשע אף לדבר מצווה, והן בשל הפשרות שנאלצו אנשי המזרחי להסכים להם בכדי להצטרף עם התנועה הציונית. [ובמשך הזמן היו אף מאנשי המזרחי שראו להיכן הדברים נוטים והצטרפו לתנועת אגודת ישראל].

ויתירה מזו, עצם שלטון האנשים שאינם מכירים במעלת התורה, הוא מעכב את הגאולה, ואע"פ שהם עושים פעולות הגורמות לקרב את הגאולה, מ"מ אין זה אלא מצד הקב"ה שהוא משתמש בהם להביא פעולות אלו, (וכמו שהבאנו לעיל מפרעה שגידל את משה), אבל עצם השלטון שלהם אינו חלק מן הגאולה.

³³ כמו"כ יש לחדד את ההבדל בין הגישה של ראשי התנועה הציונית להתייחסות אל ישוב ארץ ישראל כגורם לגאולה לבין הדברים שאמרו רבותינו שישוב א"י מקרב את הגאולה. ההתייחסות של פורקי העול לגאולה, היא כאל דבר טבעי, וכלשונם, "ניקח גורלנו בידנו", דהיינו שכל גזירת הגלות היא דבר שתלוי במונחים טבעיים וברגע שאנו נתגבר ונייסד לעצמנו מדינה ממילא יפתרו הצרות. ובאמת גם במונחים טבעיים היתה ההנחה שלהם מוטעית, מכיון שעפ"י דרך הטבע יסוד המדינה התברר כגורם סכנה יותר גדול מחמת הקנאה של אומות ישמעאל בסיוע אדום.

אמנם דרך התורה אינה כן, אלא שאע"פ שהגלות והגאולה אינם דברים טבעיים והם תלויים אך ורק ברצון הבורא, מ"מ רצון הבורא ית' לגאול אותנו בצורה כזאת שלנו יהיה חלק בזה, וממילא כשאנו נקיים את רצונו ונפעל להתגשמות רצון הי"ת, ממילא הוא יגמור בעדנו ויגאל אותנו. וע"כ ממילא ככל שאנחנו נעשה כפי יכולתנו, ממילא יסייע הקב"ה בעדנו, וכפי שאנו רואים שהיתה בזה הצלחה למעלה מדרך הטבע, וכן אנו רואים שמירה על טבעית, שאע"פ שהפעולות שעם ישראל עשו היו צריכים עפ"י דרך הטבע לגרום סכנה יותר גדולה, מ"מ מה שהיה הוא דווקא להיפך, שכלל שהישוב בארץ ישראל יותר התבסס והתרחב כך גברה השמירה על הארץ וגדלה ההצלחה בכל הפעולות הללו.

[וגם בעצם השלטון שלהם יש שני חלקים. א. עצם השלטון של יהודים על הגשמיות של ארץ ישראל (שליטת ובעלות יבשה - בלי קשר למצוות) במקום הגויים – זה מעלה. ב. אבל מה שהם מנסים להשליט פעולות המתנגדות לתורה זה רע. והארכנו בזה בנספח ב].
 ובזה צריך לעשות הבחנה בין הפעולות שלהם לשם הרחבת הארץ והפרחתה, לבין הפעולות שלהם להשליט על עם ישראל דעות ופעולות הנוגדות את התורה, שבזה צריך להילחם.
 וכמו"כ צריך להבחין בין סוגי הפעולות שלנו, שכל פעולה שלנו למען ישוב ארץ ישראל שאינה כרוכה ח"ו באיסור כל שהוא מאיסורי התורה, ואינה נותנת שליטה לפורקי עול, בזה בוודאי חובה לפעול מה שאנו יכולים. וכמו"כ כל פעולה של הרשעים למען ישוב הארץ, היא בוודאי יד ה' (שמשמש בהם כנ"ל), ובוודאי אסור להפריע להם ולמונעם מזה, אבל בכל פעולותיהם לשלוט על עם ישראל ולהשליט עליו דעות ופעולות הנוגדות את התורה, בזה צריך להילחם בהם בכל תוקף.

יא.

את ההגדרה הזאת אנו רואים באופן ברור אצל אחד מגדולי הלוחמים בראשי התנועה הציונית, ה"ה הגאון ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, שהיו שחשבו שהוא מתנגד לכל הענין של ישוב הארץ בימינו, וע"כ הוצרך הגריח"ז להבהיר שאין הם כך פני הדברים, וכך הוא כתב במכתב לאחר אחד מפעולותיו במלחמתו עם הציונים אשר יש בהם ללמד על הכלל כולו, וז"ל שם "התיחסותי החיובית לשאלת התגשמות הישוב היהודי בארץ ישראל לא נשתנתה במאום. אני עומד על אותה השקפה כלפני שנתיים וכמאז ומעולם, והתמסרותי להרעיון הקדוש של ישוב ארצנו הקדושה הנובעת ממקור תורתנו הקדושה לא נחלשה ח"ו אצלי בכל שהוא.

אנחנו החרדים לדבר ה' חובכים את הישוב ומוסרים את נפשנו עליו ועד היום, אלא שחפצים אנו שהישוב בארץ ישראל, עכ"פ החרדי, יהיה אפשר לו להתפתח על יסוד החק הצודק הנותן חפש גמור לכל העדות והדתות למען יוכל לשמור את התורה והמצוה כרצונו וכשאיפתו.

בדברים שנדברו עם לורד נורטקליף, היה אפשר להכיר רק התנגדות לחפץ השלטון של הציונים לכבוש את הקהילות ולנהל אותנו בשבט מושלים נגד רצוננו והשקפתנו".

וכן בכמה וכמה מקרים הביע הגריח"ז את דעתו שאין כוונתו במלחמותיו להתנגד לענין של ישוב הארץ, אלא כל התנגדותו היא לרוח החילונית שרוצים הציונים להשליט בארץ. (וע"ע בנספח ד).

יב.

ובאמת בתקופה שלפני קום המדינה היתה בזה מבוכה כיצד לנהוג, כיון שהדברים היו כרוכים יחד, שמזמן שהשתלטו החילוניים על הפעולות למען ישוב ארץ ישראל, היה חשש גדול שפעולותיהם למען ישוב ארץ ישראל יגרמו בהכרח לשליטה שלהם על עם ישראל, ולהפרעה לקיום התורה.

וע"כ היה נדון בכנסיה של אגודת ישראל (בשנת תרצ"ז) אם להיענות בחיוב להצעת האנגלים (שנקראה תוכנית פיל) לחלוקת הארץ בין הערבים ליהודים והקמת שתי מדינות עצמאיות, שאחת מהם תהא יהודית. השוללים טענו שאין לאפשר הקמת מדינה יהודית שראשיה יהיו חילוניים מחמת החשש שהם יכפו על החרדים לדבר ה' לעבור על תורת ה'.

ומאידך טענות המצדדים לחיוב היו שאי"ז מתפקידנו לסרב משום זה, כיון שתפקידנו הוא לעשות את מה שציוותה התורה, שארץ ישראל תהיה תחת שלטון יהודי, וכיון שהדבר מתאפשר בדינו, וק"ו כשאנו רואים שכך הוא רצון ה', ממילא זה תפקידנו. ואין אנו צריכים לחשוש ממה שכתוצאה מכך יהיה שלטון לערב רב, שכבר הורונו חז"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמפקדית איבעי לך למיעבד, ומאי דניחא קמי קוב"ה ליעביד, וכמו שאמר ישעיהו לחזקיה, שכיון שהוא מצווה על פו"ר מוטל עליו לעשות את המצווה אע"פ שהוא יודע שיצאו ממנו בנים רעים. ואף בלא זה, בוודאי שהקב"ה אין לו מעצור מלהושיע לתופשי התורה, וסוף האמת לנצח.

ומלבד זאת, טענו המצדדים לחיוב, יש להניח שמצב היהודים החרדים ומצבה של היהדות, יהיו טובים במדינה מאשר הם תחת שליטתה של ההסתדרות הציונית החילונית, כיון שמבחינה דמוקרטית ישנן זכויות לאזרח שהממשלה תהיה מוכרחת לכבדן. (היה גם נדון אם אפשר להיענות להצעה משום שהיא כללה ויתור על חלקים מארץ ישראל, ואכמ"ל בזה).

אין כאן המקום להאריך בפרטי הצדדים שהיו נוגעים לשעתם, אבל עכ"פ המסקנא העולה לימינו, שבוודאי שכל פעולה שנעשית ע"י הרשעים למען הרחבת ישוב ארץ ישראל (שאין בזה תוספת השתלטות שלהם על היהודים) אין למנוע אותה, משום מצוות ישוב הארץ אשר

מחויבים בה כל ישראל. ובנוסף לזה ענין זה ג"כ מקרב את הגאולה. ואע"פ שלרשעים אין חלק בהבאת הגאולה, מ"מ הקב"ה משתמש בהם לצורך זה, ואנו אין לנו לחוות דעה כיצד הוא יעשה את רצונו, וכמו שנתבאר לעיל.

וכך מבואר גם מדברי הח"ח, כפי שמעיד בנו רבי אריה לייב, שלאחר שהראו לח"ח מאמר שכתב אחד המשכילים לאחר הצהרת בלפור, שמעתה יהיה אפשר להיות יהודי בלא שמירת המצוות, "אז לא יכול שוב מר אבי להתאפק, ויצא במאמר גדול להכחישם על פניהם באמרו כי אין אומתנו מתקיימת רק בקיום התורה והמצוות, לא בארץ ולא בשפה... מחאתו נתפרסמה אז בין כל החרדים שבדור, אני הכותב לא הייתי בבית אבי בשעה שכתב מאמרו ונשלח לדפוס, וכשבאתי ונודעתי מזה נתוכחתי עם מר אבי ז"ל, ואמרתיו לו למה לך להתערב בריב אשר הקיף את כל עמנו, ולרפות ידי הבונים בני אדם דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, אם הבונים אין כוונתם לשמים, אבל בכגון זה אמרו יכין רשע וצדיק ילבש. ענני, אמת כי הדברים יצאו ממני, אבל לא גמרתיו עוד בדעתי אם לשלוח על פני חוצות, ושלא בידיעתי נשלח.

אמנם אני הכותב הנני כחלא בר חמרא לגבי אבא, ולא השוויתי עמו בהאי מילתא. ובנעורי בישבי בקרבת חותני ז"ל הייתי מסייע לישוב הארץ, אם בקיבוץ כספים... באמרי תמיד עד שאנו מדיינים בזה, הם, החפשים, משכימים בין כה וכה וכובשים את הארץ ומחזיקים בה ולא תשאר כברת ארץ לנו... כשנבוא להיאחז בה, הלא טוב לנו הנאמנים עם קל לעשות תעמולות להיחלץ באלפינו לבא אל הארץ, ונרבה עליהם ונבטלם, אמנם מפני כבוד אבא לא יצאתי להביע את דעתי בכנופיות.

אבל ידעו נא הקוראים כי מר אבא לא היה מן הקיצוניים בין החרדים בדבר הציונות, הוא לא דרש מהעולים כי אם שיתנהגו ע"פ התורה והמצווה, וכמו שנוהגים כל בני ישראל בגולה. זכורני כי באתי פעם לבית אבי לבקרו בימיו האחרונים ומצאתי שם חוברת שלוחה מבית אדמו"ר אחד שליט"א. ובהביטי בו ראיתי כי הוא מתנגד לכל הישוב החדש. ובאש קנאתו הוא פוגע גם ברביים של חסידים שנותנים רשות לאנשי שלומם לנסוע להארץ. והוא אומר ישלחו אותם לכל ארץ וארץ אבל לא לארצנו הקדושה. ולפי דבריו שם הארץ הזאת נבחרת רק לעבודת השם וכהנה וכהנה מאריך שם בדבריו. ושאלתי את מר אבא אם עיין בהחברת הזאת. ענה לי כי אין בכחו לעת זקנותו להתעניין בכל דבר הנשלח לו. וביקשתיו שאעפ"כ יעיין

קצת. וכשהגיע להמקומות שמרעיש עולמות הניע בכתפיו ולקח התנ"ך בידו והראה לי ביחזקאל ל"ח פי"ב נאמרו על גוג לשלול שלל ולבוז בז להשיב ידך על חרבות נושבות ואל עם מאוסף מגויים עושה מקנה וקנין עי"ש, הרי שעמנו עסקו במקנה וקנין, אלא העיקר הוא שיתנהגו בדרך התורה, "ע"כ דברי בנו של ח"ח בספרו תולדות החפץ חיים. ומבואר כאן ג"כ הצדדים בענין זה שהיו לשעתם, וההשקפה העולה משניהם היא שבוודאי מוטל עלינו לפעול למען ישוב ארץ ישראל כל עוד שאין זה כרוך באיסורים, וכן לא למנוע את הבונים אף אם אין כוונתם לשמים, וכמו שנתבאר, ורק בפעולותיהם המתנגדות לתורה יש להילחם.

יג.

וכך אנו מוצאים בדברי האור שמח, שלאחר הצהרת בלפור (שהיתה כבר אחר שהשתלטו החילוניים) הוא כתב "ומכיון שסר פחד השבועות וברשיון המלכים, קמה מצוות ישוב ארץ ישראל ששקולה כנגד כל מצוות שבתורה למקומה... ואם יתן השי"ת ויתרחב הדבר ויגדל ויפרח כשושנה... אז בטח הוא ענין העומד ברומו של עולם". וכן הבאנו לעיל מדבריו ששמח לאחר הצהרת בלפור, משום ש"עד עכשיו היו מרפים את ידי העושים ומעשים מצדדים שונים... מעתה אחרי אישור המנדט בסן רמו לא יוכלו עוד להרפות את ידי העושים".

וכן הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד דרש בכל כחו מהחרדים לעלות ולישב את הארץ, בו בזמן שהיו לו מלחמות עם ראשי הציונים. ואף כמה שבנו יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות שמח, וראה בזה סימן להתקרבות הגאולה, כמובא בספר האיש על החומה, והבאנו חלק מהדברים בנספח ד.

וכן במועצת גדולי התורה של אגודת ישראל בכנסי' הגדולה בווינה בשנת תרפ"ג, "החליטו שהאגודה תעסוק בעבודה ממשית בכל מקצועות בישוב ארץ ישראל".

יד.

ובמכתבו של הגרא"ז מלצר זצ"ל לאגודת ישראל (כ"ו אדר ב תרעג. התפרסם בבטאון אגודת ישראל העולמית "הדרך" והובא בספר "דרך עץ החיים עמ' 337): "הפעולה הממשית בארצנו הקדושה, אשר כולנו מחויבים בה. מלבד שכל עבודה מעשית תהיה תשועה וגאולה לארצנו הקדושה אשר כל משהו פעולה בה היא מצווה רבה וגדולה, וכבר ידועים המאמרים הנלהבים

מדברי חז"ל בזה אשר מותר לפורטם, ודי אם נזכיר מאמר אחד, כי עמרי אשר היה רשע גמור זכה למלוכה ארבעה דורות בשביל שהוסיף עיר אחת בארץ ישראל. והננו יודעים כי כל גאוני ישראל בוודאי לא היו עומדים מרחוק או מנגד לתנועת הישוב, כאשר גם הרבה מהם היו בראשונה מן הזרזים – מקדימים, רק ההשתתפות עם החפשים בדעות היא שריקה אותם מגבולו. א"כ נשאלה נא את עצמנו שאלה פשוטה: מדוע לא עשינו אנחנו האורתודוקסים לבד? הנה אין אנחנו מסכימים לאגודה "המזרחית" אשר היא הינה רק כמפלגה בתוך כלל האגודה ה"ציונית", ונותן חומר ובנין בע"כ לכל שרירות לבם של הציונים החפשיים... עכ"פ הקושיא במקומה עומדת: למה לא עשו הרבנים בעצמם.

וכך מבואר מדברי עוד רבים מגדולי ישראל שהמשיכו לפעול ולעודד את הפעולה למען ישוב ארץ ישראל, אע"פ שהתנגדו לתנועה הציונית, משום שעיקר טענתם היתה משום פריקת עול, וע"כ כל שאין הדבר נוגע להתחברות עם פורקי עול בוודאי שמן החובה לפעול למען ישוב ארץ ישראל.

[אחד מאלו שפעלו בתקופה ההיא למען ארץ ישראל היה האדמו"ר מגור אשר בכח זירונו ועידודו נוסדה העיר בני ברק, כמסופר באריכות בספר על חומותיך בני ברק, שהרב יצחק גרשטנקורן, מייסד העיר בני ברק (שהיתה אז מושבה) מתאר איך שהמתנגדים לישוב ארץ ישראל הרפו את כוחו ואת מרצו להקים את המושבה, ואילו האדמו"ר מגור עודדו להמשיך לפעול למען הקמת המושבה, וכמו"כ בפעמים אחרות שהרפו את ידיו מסיבות אחרות ואכמ"ל. גם בכנסיה הגדולה בשנת תרצ"ז רמז על דעתו להיענות לחיוב להצעת האנגלים להקמת המדינה, וכן חסידיו פעלו רבות בענין זה, ואכמ"ל].

טו.

אין לנגוע במתנת ה'

מעשה נבין ג"כ את חומרת מעשיהם של אותם רשעים אשר מנסים בכל כח לגרום לכך שבני ישראל יחזירו חלקים מארצם לידי הגוים (בדאגה לערבים שגורשו משטחם), שאחר שהקב"ה נתן את הארץ לבני ישראל שהוא בחר בהם בניסים גדולים, הולכים פריצי עמך ומוסרים חלקים מהארץ לבני ישמעאל, שאמר עליו הקב"ה כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בישמעאל, ועליו נאמר בפסוק "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק".

והנה, מלבד החובה הכללית לפעול ככל יכולתנו למען ישוב ארץ ישראל ע"י עם ישראל, אשר היא מצוות עשה מדאורייתא, והמסירה של שטחי א"י לגוים כרוכה בשני לאווים (וכמ"ש החזו"א י"ד סי' סה "שני לאוין יש בנתינת מקום לעכו"ם בארץ, לא ישבו בארצך פן יחטיאו... לא תחנם.."), ובפרט בימינו החובה כפולה ומכופלת בכל זה כמו שנתבאר, מלבד זאת, הרי יש כאן מרידה בהקב"ה, שהוא נתן לנו את הארץ, (וכמו שהבאנו מדברי כל הגדולים שכל הנסים שנעשו במלחמות נעשו ע"י הקב"ה מרצונו לתת לנו את הארץ), ולאחר מכן הולכים אותם מפריצי עמך ומוסרים את הארץ חזרה לבני ישמעאל³⁴.

טז.

ויתירה מכך מצאנו ביפתח, שמלך בני עמון רצה חלק בארץ שבני ישראל כבשו אותו בזמן ביאתם לארץ מארץ בני עמון, ומלך בני עמון איים שילחם עם ישראל אם לא יחזירו לו חלק זה, ויפתח נלחם אתו כדי לא לתת לו את הארץ, ואמר לו 'ועתה ה' אלהי ישראל הוריש את האמרי מפני עמו ישראל ואתה תירשנו? הלא את אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש ואת כל אשר הוריש ה' אלהינו מפנינו אותו נירש". והיינו שכיון שהקב"ה נתן לנו את הארץ, אין לנו רשות להחזיר אותה בחזרה לגוים, ואף אם צריך לעשות מלחמה עבור זה, יש להילחם. וכ"ה בזמננו, שהקב"ה נתן לנו את הארץ משום שהוא רצה שאנחנו נשב בארץ, ולא בני ישמעאל, וע"כ בוודאי אין למסור אותה בחזרה לבני ישמעאל.

³⁴ בספר תולדותיו של הגרא"ז מלצר זצ"ל "בדרך עץ החיים" (עמ' 458) הובא: "בדברי הספד על רבינו אמר רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג: בסיום דברי לא אמנע מלהביע מלים אחדות בנודע להתקשרותו של אותו גאון עולם וצדיק הדור ז"ל לציון בית חיינו.

ידוע שהוא היה קשור בכל נימי נפשו לאה"ק כבר בהיותו בחור צעיר, תלמיד הישיבה בוואלז'ין וידוע שאחרי חתונתו השקיע את כל הנדוניה שלו ברכישת אדמה בחדרה. מה שאני אספר זוהי חוייה אישית בקשר לצד זה של אישיותו הגאונית והמוסרית המופלאה. מעשה זה היה דומני לפני שלש עשרה שנה בערך. כשנשמעה לראשונה הצעה ע"ד החלוקה ודובר אז על חלק זעום שכאלו עמדה ממשלת בריטניה להציע לפנינו בתור מדינת ישראל. אני הייתי אז נגד החלוקה והצטרפו אלי אישים ידועים ביישוב שיזמו לצאת במחאה פומבית גדולה. לשם כך הוצע לכנס ישיבה חשובה של רבנים וב"ב בבית.

לפתע פתאום באל אלי הגאון ז"ל כשהוא כולו רועד בבקשה נפשית עמוקה שלא להמשיך בתנועה האנטי-חלוקתית ההיא. וזכרני מקצת דבריו: "דבר שלא היה לישראל זה קרוב לאלפיים שנה, ועתה מציעים זאת לפנינו, אם כי במדה זעומה לעת עתה, נא ונא שלא לדחות, ניכר שזה מן השמים".

יז.

וגדולה מזו כתב הגר"א (באדרת אליהו כתי" דברים ב, כא. והובא בחומש הגר"א שם): "עם גדול ורב ורם כענקים, וישמידם ה' מפניהם. רצה לומר שירושתם לא היתה בטבע, רק בהשגחה ובמתנה, על כן אל תגעו במתנתי שנתתי להם". עכ"ל. וקל וחומר שאין ליגוע במתנה שה' נתן בניסים לעם ישראל.

וכ"כ הרמב"ן (דברים ב, י) לענין נחלת בני שיעיר "כי החורים שהם לאברהם ישבו בשעיר לפנים, ובני עשו שהם זרע לאברהם ירשו אותם וישבו תחתם במעשה נס, שהיו הם עם רב בארצם, ועשו בא לגור שם ונתחזק עליהם כאשר עשה ישראל ליתר הגויים של אברהם אשר נתן השם להם בכחו הגדול. והנה הנחיל השם כל העמים ההם לזרעו של אברהם, אחד מהם לעשו, והשאר לישראל שהוא הבן הבכור, ואין ראוי לגזול מעשו את אשר הורישם האלהים. כי השם יקצוף על הגזול מהם נחלה שהנחילם הוא יתברך, כאשר יקצוף על הגזול מישראל הארץ אחרי שינחילנה להם. וכענין שנאמר (ירמיה יב, יד) על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה אשר הנחלתי את עמי".

ובהמשך דבריו כתב "כי בעבור שאמר הקב"ה למשה אל תצר את מואב, כי אני נתתי לבני לוט את ער ירושה, יספר הכתוב כי הארץ ראויה לזרע אברהם לולי שנתנה לבני לוט, וכו'. והנה השם עשה נס לבני לוט לכבוד אברהם ויכלו להם וירשום מפניהם ואין ראוי לגזול מהם הארץ אשר נתן ה' להם במעשה נס. עכ"ל. ואם כך קוצף ה' על המוסר הנחלה של בני לוט ועשו, עאכו"כ במוסר הנחלה שהנחיל לישראל.

יח.

ועי' בנספח ד מה שהבאנו על הגר"ח זוננפלד זצ"ל שמסר את נפשו והלך בימי סכנה דרך שער שכם בעיר העתיקה, וכשנשאל ע"י משמשו הרב משה בלוי זצ"ל "מדוע בחר דרך שער שכם המסוכן ולא דרך שער יפו המסוכן פחות? השיב - מה? וכי נפקיר את שער שכם? הלא אם אנו נפחד ללכת ברחוב זה, יחשבו הם שבאמת הצליחו לגרש אותנו מהרובע, לא, זה לא! אסור לנו לוותר מפני הפחד על שום רובע ושום פינה בירושלים". וכמו"כ בפרשת הכותל, למרות נסיונותיו של הגר"ח להשקיט את המריבה שפרצה בין היהודים לערבים, כשניסו להגיע לידי הסכמה שהיהודים יכירו בבעלותם של הערבים על הכותל המערבי, ענה "שאינן

הוא יכול להתכחש להבטחת הקב"ה, והוא לא יוותר על אף שעל אדמה מאדמת ארץ ישראל". דברים אלו נראים לנו במבט שטחי כדברים פסולים של גאווה יתירה. אמנם כפי שאנו רואים, דברים אלו יצאו ממקור טהור. והוא כמו שנתבאר, שאחר שנתן לנו הקב"ה את ארץ ישראל מוטל עלינו לשומרה של תגיע לידי אחרים, וק"ו שלא למוסרה בידיים.³⁵

³⁵ בנותן ענין להביא כאן את התיחסותם של גדולי ישראל לויתור על חלקים מהארץ, כאשר היה נדון על הצעת חלוקת הארץ אשר נדונה בכנסיה הגדולה של אגודת ישראל במרינבד (שנת תרצ"ז):
 הגאון הקדוש רבי מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד: "יש לנו ספר תורה קדוש אשר נאמר עליו תורת ה' תמימה, ואם חסרה אות אחת הרי זהו פסול מקדושתו, יש לנו גם ארץ קדושה אשר גם עליה נאמר כי קדושה היא כשכל ישראל עליה. ולכן רק אנשים כאלה אשר להם העוז המר לקרוע גזרים מתורתנו התמימה והקדושה – הם הם אשר ירהבו בנפשם לקרוע גם את ארצנו לגזרים. אבל אנחנו שומרי התורה וחרדים על דבר ה' של תורה שבכתב ושבע"פ מראשו ועד סופו מוסרים את נפשינו על כל אות ואות ועל כל מנהג שבישראל – בשום אופן לא נוכל להסכים לוותר אפילו על צעד ושעל אחד מארצנו הקדושה"

הגאון רבי אליעזר סילבר זצ"ל: "על דבר הגזירה הרעה של חלוקת הארץ, שכרעם נפל על עמנו ואשר נכיר בגזל וחמס הנעשה לעמנו וכמפיר שבועת ה' אשר נשבע לאבותינו. ותקותנו כי למרות הגזלונות הנעשית לעמנו בתבל, עוד נגאל אי"ה ונשוב לארצנו לכל גבולותיה כאשר נשבע הקב"ה לנו ולא ירים איש את ידו לוותר אף כמלא שעל מארצנו". (מתוך הפרדס שנה יא חוברת ו אלול תרצ"ז).

*

כמו"כ יש להביא כאן מה שהספיד בנו של אחד מגדולי הדור הקודם זצוק"ל: "ביום ההוא יגדל המספר בירושלים, את מי ירושלים צריכה להספיד ועל מי לבכות? ירושלים עיר הקדש – מי שבכה עליך את צריכה לבכות עליו !!! ...!

מעשה שהיה פה בליל ש"ק, יהודי אחד שיושב פה עשה חנוכת הבית, ובאותה תקופה דיברו על מסירת ירושלים בידי ישמעאל. אבא קם באמצע חנוכת הבית והתחיל לבכות....
 מדוע הוא בוכה? מה עשו לו? זה שבת היום, [א.ה. להוציא הצער מלבו מותר, ועיין להלן] יש כאן חנוכת הבית, שמח פה, על מה יש לבכות?

הוא התחיל לבכות ... לבכות על ירושלים ... אתם לא יודעים, הולכים לקחת את עיר האלהים – ירושלים עיר הקדש אשר בחר בה ה' לשום שמו עליה – לכו ונמכרנה לישמעאלים...
 מי בוכה כך על ירושלים? מי בוכה כך אפילו בסתר? ומי מוכן להתבזות ולבכות בגלוי?? מי מקיים בעצמו את הפסוק "קמתי בקהל ואשווע"? הוא שיווע בתוך הקהל, הוא לא התבייש, למה הוא לא התבייש לבכות בפני כל הקהל? כי זה כאב לו בכאב רב! ...!

י.ט.

טענות המתנגדים לישוב הארץ בזמננו

והנה, על אף שרוב גדולי ישראל עודדו את הפעולות למען ישיבת ארץ ישראל, מ"מ היו כאלו שהתנגדו בכל אופן לישוב ארץ ישראל בזמננו, (ובתקופה האחרונה ידוע בפרט הרבי מסאטמר, שהלך בעקבות סבו ר' משה טייטלבוים שהתנגד לעליית תלמידי הגר"א בזמנם וסבר שאסור לעלות לארץ ישראל קודם ביאת המשיח, כמובא להלן), וטענתם העיקרית היא, שהעוסק בישוב א"י מראה שאינו מאמין בהבטחות הנביאים.

אמנם רוב גדולי ישראל לא חששו לזה, ראשית כל, משום שישנה מצווה ליישב את ארץ ישראל, ואי"צ לעשות חשבונות ולחכות שמלאכתנו תיעשה ע"י אחרים, כיון שהיא מצווה המוטלת עלינו. ומלבד זאת, דוקא משום הבטחות הנביאים מוטל עלינו ליישב את ארץ ישראל, כדי לפעול למען קיומם. וכמו שהבאנו לעיל מדברי הגר"א, שמשום כך יוסף סיפר את חלומתיו לאחיו, "מרוב צדקתו שיקוימו החלומות שלא להכחיש רצון וגזירת עליון וזהו כלל התורה". וכפי שהבאנו מדברי הגר"א ומדברי ראשונים ואחרונים נוספים, שכך תתחיל הגאולה, באופן טבעי. ואף אם ירצה מישהו לחלוק עליהם, מ"מ המציאות בזמננו מוכיחה כאלף עדים את הדברים הנ"ל, שאל"כ אין שום הסבר לכל התהליך שקורה בזמננו, שלא רק שאינו מפסיק אלא עוד מתפתח והולך כל הזמן. ולמרות שעדיין ישנן בעיות רבות ולא הכל בא על תיקונו מ"מ בוודאי שכלל שעובר הזמן כך מתפתח הישוב יותר ויותר וכמו שנתבאר בארוכה.

כ.

ונביא כאן בקצרה כמה טענות נוספות שעליהם, בעיקר, הסתמכו המתנגדים, ואת ההסבר של דעות כל הגדולים שעודדו את הפעולה למען ישוב הארץ.

א. הפעולות למען הרחבת הישוב והמלחמות עם הגויים גורמות להרגשת כוחי ועוצם ידי. תשובה: ראשית כל, כמו שמותר להתעסק בפרנסה, ואין אנו אוסרים את זה מחשש שיאמר כוחי ועוצם ידי. וק"ו בכל המצוות, שאין אנו אוסרים לבנות סוכה שמא יאמר כוחי ועוצם ידי, וכל כיוצ"ב. וא"כ ק"ו במצוות ישוב ארץ ישראל, הנהגת בכל הדורות, שאין לבטלה מחמת

חששות כאלו. ומלבד זאת, נהפוך הוא, שאדרבה בפעולות כאלו רק כופר גמור יכול לומר כוחי ועוצם ידי, שהרי ברור לכל אחד שאין כאן הצלחה טבעית אלא נס. [וכאן המקום להעיר על כך שישנם שאומרים שהם אינם מתפעלים מן הניסים, או שאינם רוצים להתבונן בהם משום הטענה הנ"ל. אמנם ההיפך הוא הנכון, שמצד טענה זו יש להוכיח שכל הניסים הללו הם מן השמים ולא מכח יד אדם, ואין הבדל אם אומרים כוחי ועוצם ידי או כוחם ועוצם ידם, ואדרבה יש לפרסם את הניסים ולהראות שאי"ז מכח יד אדם אלא ע"י הקב"ה. ובאמת אנו צריכים למחות באותם הטפשים האומרים כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, אבל המחאה צריכה להיות ע"י שנפרסם שהמלחמות הם מיד ה', ולא שנעלים עין ונאמר שהכל פה הוא מהלך טבעי, שזהו רק כפיות טובה, וזה מחזק את טענת כוחי ועוצם ידי. ודומה הדבר למי שיש לו הצלחה בענין כל שהוא, שאם הוא מתעלם מהטובה שעשה לו הקב"ה בהצלחתו מחמת חשש שמא עי"ז הוא יגיע לידי כוחי ועוצם ידי הרי הוא כפוי טובה. אלא עליו להתבונן במצבו ולהודות לה' ע"ז, ולהשריש בעצמו שהכל מחסדי הקב"ה].

כא.

ב. עם ישראל אינו מתנהג בדרכי הטבע, וכל הישועות שלו אינן נעשות ע"י פעולות טבעיות אלא הכל תלוי בקיום המצוות. תשובה: על דרך מה שכתבנו לעיל, כמו שלא נאסר העיסוק בפרנסה וברפואה, ובכל דבר השתדלות בכל חלקי החיים, כך הוא ג"כ לענין מצווה זו של ישוב ארץ ישראל, וק"ו בזה שהוא מצוה מדאורייתא, שאין שייך בזה בטחון, אלא הוא חוב המוטל עלינו להשתדל ככל יכולתנו. וכן בתורה נאמר שתפקידו של המלך הוא להילחם באומות, וכן אנו מוצאים שיהושע והשופטים וכן שאול ודוד נלחמו באומות, ולא חששו לאיסור הזה, להתנהג בדרכי הטבע.

ובאמת אצל שמואל מצאנו ענין זה, ששמואל הוכיח את עם ישאל על כך שרצו מלך שילחם את מלחמותיהם, ושם מבואר מדברי המפרשים שהיה זה משום שמחמת הדרגה הרוחנית של עם ישראל בתקופה זו, היה אפשר להסתמך על השמירה משמים בלא לעשות השתדלות בדרכי הטבע, וכמו שבאמת ראו ישראל בתקופה זו ניסים למעלה מן הטבע בלא השתדלות. וכמו בכל עניני השתדלות, שככל שהאדם בדרגה גבוהה יותר, כך הוא צריך לעשות פחות השתדלות.

וכך כותב המלבי"ם שם (ח, ו): "המפרשים נבוכו בזה, מדוע רע הדבר בעיני שמואל ובעיני ה', והלא הכתוב אומר כי תבא אל הארץ וירשתה וישבתה בה, ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי, שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אלהיך בו... וכפי המבואר אצלי, היה חטאתם משלשה פנים א. שהגם שהתורה צותה, או התירה, להקים להם מלך (כי פליגי בזה ר"י ור"נ (סנהדרין דף כא) אם הקמת מלך רשות או חובה), הכתוב התנה בזה ואמר כי תבא אל הארץ וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך, רצה לומר כי הקמת המלך הכרחי אל הקיבוץ, ונצרך מאד.... אמנם כל זה להעמים אשר על פני האדמה המתנהגים כפי תהלוכות הטבע, וכן לישראל בעת סר צלם, והיתה הנהגתם תחת מסכות המקרה והטבע, אז מן ההכרח שיקימו עליהם מלך ללחום מלחמותם ולהשיב מלחמה שערה. לא כן בעת הפלה ה' אותם מכל העמים, וינהגם תחת שבט השגחתו הפרטיית, וילך מלכם לפניכם וה' בראשם, לא היה להם צורך למלך, וכמ"ש ותאמרו כי מלך ימלוך עלינו וה' אלהיכם מלכם.

ולכן אמר כי בעוד שתירש ותשב את הארץ, שבעת ההיא עבר ה' לפניכם בקדש, ועשה בקרבם נפלאות, והיה כל ענינם בדרך הנס והפלא, לא היה להם רשות להקים להם מלך אחר ולמעול במלכות שמים. רק אחר ירושה וישיבה, שאז היו עתים שעזבם המלך ה' צבאות, והיו ככל העמים תחת הנהגת הטבע, אז רשות, או מצוה, בידם להקים להם מלך ככל העמים אשר סביבותיהם. אחר שהיו כמותם תחת יד הטבע, צריכים הם למנהיג יועיל להם כפי ההנהגה המדינית.

ולפי זה, הנה בעוד שמואל חי, אשר דבקה בו ההשגחה האלהית, ועליו בשמים הרעים ה' בקול גדול על פלשתים, וכמו שאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר, לא היה להם לעזוב הנהגה זו ההשגחיית ולהסתופף בצל בשר". עכ"ד המלבי"ם. [ועי"ש עוד שני טעמים מדוע היתה טענה על עם ישראל, משום שהיה בזה זלזול בכבודו של שמואל, שבקשו מלך לשופטם, בזמן ששמואל היה שופטם. ועוד, משום שרצו מלך שישפטם לא לפי משפטי התורה. עי"ש. וכטעם האחרון כתב גם הרלב"ג שם בפסוק ד].

כב.

ג. עם ישראל אינו יכול לזכות בארץ ישראל בכח עצמו, אלא צריך לחכות שהמשיח יביא לנו את הארץ. תשובה: כבר הארכנו להוכיח שכיבוש ארץ ישראל תלוי במעשה בני אדם, והוא צריך להתקיים לפני ביאת המשיח, ורצון הקב"ה שעם ישראל יפעלו למען זה, וכך הבאנו מגדולי האחרונים, וכמו בשאר מצוות, שאדם אינו יכול לומר שהוא מחכה שיביאו לו משמים את הלולב, אלא עליו לפעול ולטרוח בכוחות עצמו להביא את הלולב. ובפרט בימינו אחר שאנו רואים שרצון השי"ת שתתישב ארץ ישראל קודם ביאת המשיח (והאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל אמר "חשבנו שהמשיח יכבוש את ארץ ישראל, אולם הקב"ה הנהיג אחרת ממה שחשבנו" (בזאת תדעון עמ' 17)).

כג.

ד. אסור לעלות לארץ משום שלש שבועות. תשובה: הנה, כל הגדולים שעודדו את העליה והפעולה למען ארץ ישראל לא הזכירו כלל את האיסור של שלש שבועות, ולא חששו לאיסור כזה. ובאמת כבר מזמן תלמידי הגר"א היו כאלו שמחו על עלייתם משום הטענה הנ"ל, כגון ר' משה טייטלבוים בעל הישמח משה שפירסם מכתב בשנת תקצ"ז (תקופת תלמידי הגר"א) שהרעש שקרה בצפת הוא משום שיצאו מהגלות לפני הזמן³⁶.

וכן אח"כ היו מתנגדים לרבי צבי הירש קלישר ורבי אליהו גוטמכר, וכן אח"כ לתנועת חובבי ציון, ומ"מ רוב הגדולים עודדו את הפעולות למען ישוב ארץ ישראל (שחלקם הובאו בתוך המאמר) ולא חששו לאיסור הנ"ל. וכן החפץ חיים שמדבר רבות על ארץ ישראל בכל ספריו לא הזכיר כלל את האיסור הנ"ל.

והיחיד שהזכיר את האיסור הנ"ל הוא האור שמח. והוא כותב שסר פחד השבועות אחרי החלטת סן רמו (שאישרו ליהודים להקים מדינה), שהרי הגוים עצמם אומרים ליהודים לעלות לארץ, וע"כ אין שייך כאן מרידה באומות. ונביא כאן בקצרה את עיקרי הטעמים שאין שייך

³⁶ ומנגד, גדולי ישראל שבירושלים אמרו שהאסון בצפת בא כעונש ע"ז שאנשי הגליל התישבו בצפת וטבריה ולא התישבו בירושלים. כעדות הגר"ר משה מגיד משקלוב ראב"ד ירושלים (תר"א – תר"ז) (מובא בספר "מוסד היסוד" חלק ג' הערה 81, עמוד 148-149) וכ"כ החת"ס (בדרשות ח"ב עמ' שצ, ובתורת משה פר' אמור) "קנאת ירושלים עשתה זאת".

איסור שלש שבועות בזמננו. [כיוון שישנה אריכות בזה, הבאנו חלק מהמקורות בהערות שוליים, והרוצה להעמיק בזה יעיין שם].

כד.

א. שלש שבועות אינם איסור, אלא גזירה שהדבר לא יצליח, וכמבואר ממה שלא הביאו הרי"ף והרמב"ם איסור זה, וגם בטור ושו"ע לא מוזכר הלכה כזו. וכך מבואר מדברי המהר"ל בפי' אגדות על מסכת כתובות (הובא בספר התקופה הגדולה ח"א עמ' 320) שכ' "ומפני זה היו ג' שבועות כלומר ג' גזירות וכו'" וכן מבואר בדבריו בספר נצח ישראל (סי' כד). [וכך כתב באבני נזר (סי' תנד) שאין זה איסור, שהרי לא מצאנו מעמד כזה שהשיבוע הקב"ה את עם ישראל וענו אמן. ועיי"ש שכ' שהשבועות הם השבעה לשרש נשמתן של ישראל, והיינו, שהקב"ה גזר שכל זמן שלא יהא הקץ מוכן, לא יצליחו בהשתדלותן, אבל אם יצליחו יצליחו, וזה גופא סימן שהגיע הזמן]. ואם הוא הצליח, היא גופא הוכחה שבטלו השבועות. וכך מבואר ג"כ מדברי הרמב"ן (שיובאו להלן) שכ' שמצוה בכל הדורות לכבוש את ארץ ישראל ולא חשש לאיסור הנ"ל³⁷.

ב. הגאון רבי חיים וויטל הביא בשם המדרש שבטלו השלש שבועות לאחר אלף שנה מהחורבן³⁸, ועל כן אף אם נאמר שהוא איסור, מ"מ הוא רק על הזמן של עד אלף שנה.

³⁷ וגם האו"ש שהזכיר את ענין השלש שבועות, לא כתב עבר איסור השבועות אלא פחד השבועות, משום שהוא נוקט שאין בזה איסור, אלא שהוא כותב שאף למי שמפחד שמא יש בזה איסור, כבר סר הפחד הזה, וכמבואר מדבריו שם שהוא כותב שהיו רבנים שעמדו מנגד משום שלש שבועות, ומבואר מדבריו שם שלדעתו אין בזה חשש. וכך מבואר מדבריו במקום אחר (הובא בתוך המאמר) ששמחתו בהצרת בלפור היתה משום ש"עד עכשיו היו מרפים את ידי העושים ומעשים מצדדים שונים מעתה אחרי אישור המנדט בסן רמו לא יוכלו עוד להרפות את ידי העושים", ומבואר מדבריו שהוא לא שמח בזה שעד עכשיו לא היה אפשר לפעול למען ישוב אר"י ומעתה אפשר, אלא שמעתה לא ירפו את ידי הבונים. ומבואר מדבריו שהטענה של שלש שבועות היתה טענה של המרפים את ידי הבונים, ולא שבאמת הוא חשש לזה, וע"ז הוא אמר שמעתה סרה טענה זו.

³⁸ וז"ל, "אמר עוד במדרש הנ"ל, ובג"ד השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו'. פירוש הדברים, כי הנה היתה השבועה הגדולה לאלהים, שלא יעוררו את הגאולה, עד שאותה האהבה תהיה בחפץ ורצון טוב, כמ"ש עד שתחפץ.. וכבר אמרו רז"ל, כי זמן השבועה היא עד אלף שנים, כמ"ש ז"ל בכרייתא דר' ישמעאל בפרקי היכלות (א.ה. להתנא ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול), ע"פ דינאל וז"ל: ואתיהבון בידיה עד עידן ועידנין ופלג עידן וכו'". [יש לציין שבספר ויואל משה כ' שדברי רח"ו לא נאמרו אלא

וכדברי רח"ו מבואר בדברי הרמח"ל (עי' בהערה). וגם לפי הטעם הקודם שכתבנו, שאין כאן איסור, אלא גזירה שהדבר לא יצליח, ומזה שאנו רואים בימינו שהדבר הצליח, מבואר שכבר התבטלו הגזירות, וכדברי רח"ו].

ג. לאחר הסכמת האומות (בסן רמו) להתישבות יהודית בארץ ישראל אין כאן מרידה, כמ"ש האור שמח, וק"ו לאחר שהסכימו להקמת מדינה יהודית (בתאריך ט"ז כסליו תש"ח).

ד. ואף בלא כל הטעמים הנ"ל, בזמננו בוודאי שאין שייך האיסור של שלש שבועות, משום שלשון השבועות אינו לא להתגרות באומות אלא לא למרוד באומות (הלשון התגרות נאמר לגבי עמון ומואב, אל תתגר במ (דברים ב, ט – יט), וכן לגבי רשע שהשעה משחקת לו (ברכות ז, ב), אבל לא בג' שבועות), ולשון מרידה הוא כמו עבד שמשועבד לאדונו ומנסה למרוד בו ולפרוק את עולו. וכמו"כ כל זמן שאנו משועבדים לאומות ונמצאים ברשותם אין לנו למרוד בהם ולצאת מתחת ידם, וכמ"ש המהר"ל בנצח ישראל סי' כד "גזר שלא ימרדו באומות לצאת מתחת רשותם". וע"כ בזמננו שאיננו תחת יד האומות אין שייך כלל להזכיר איסור מרידה באומות מצד איסור של שלש שבועות, אף אם ישנו איסור כזה. ואף אם האומות אינם מרוצות מהרחבת ארץ ישראל, מ"מ אי"ז מרידה, כיון שאין אנו כבושים תחת ידם, [וכך כתב הסטייפלר זצ"ל (בקריינא דאגרתא ח"א סי' רה) שבזמננו אין שייך ג' שבועות כיון שאיננו תחת יד שלטון אחר].

כה.

ונביא כאן כמה מקורות שמבואר מהם שכבר קודם ביאת המשיח יתבטלו הג' שבועות (והוא מבואר עפ"י כל הטעמים הנ"ל).

ראשית כל הדבר מבואר בגמ' במגילה (יז, ב) "וכיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים. וכיון שנעשה דין מן הרשעים כלו הפושעים. וכיון שכלו הפושעים מתרוממת קרן צדיקים. והיכן מתרוממת קרנם בירושלים. וכיון שנבנית ירושלים בא דוד". הרי מפורש שקודם יהיה

כלפי השבועה שנשבע הקב"ה לעצמו שלא יגאל את בניו, אמנם בדברי רבי חיים ויטל מבואר שהוא מדבר על השבועה "שלא יעוררו את הגאולה", ולא שלא יגאל הקב"ה את בניו].

*

וכדברי רח"ו מבואר מדברי רמח"ל (תפילות לרמח"ל שנט) שגזירת השבועות הם רק בשנים שנקראים הוד, וכוונתו למש"כ האריז"ל עפ"י ד הזוה"ק (עי' בזה"ק שמות ח"ב יז, ב ובעץ חיים להאריז"ל שער הירח פ"ח) שגזירת הגלות היא רק לאלף שנה מהחורבן שהם נקראים הוד, עי"ש ואכמ"ל.

קיבוץ גלויות ובנין ירושלים, ורק לאחמ"כ יבא משיח בן דוד. ומבואר שהשבועה בטלה קודם ביאת משיח³⁹.

וכך מבואר בפסוקים ביחזקאל (לח, יב) שמבואר שם שמלחמת גוג ומגוג תהיה על ארץ ישראל שהיא תהיה "ארץ משובבת מחרב (מיושבת מפליטי חרב), מקבצת מעמים רבים (שנקבצו מארצות עמים רבים), על הרי ישראל אשר היו לחרבה תמיד (שזמן רב הם היו חרבים), והיא מעמים הוצאה (ועם ישראל שנקבץ אליה, ה' הוציאו מגלות העמים), וישבו לבטח כלם". ומבואר ג"כ שקודם ביאת משיח בן דוד תהיה ארץ ישראל מיושבת על ידי עם ישראל.

כו.

ובדברי הגר"א מבואר ג"כ, שקודם ביאת המשיח תתבטל השבועה האוסרת לעלות לארץ ישראל. הבאנו דבריו בהערה⁴⁰.

³⁹ מבואר ג"כ שקיבוץ גלויות הוא עוד לפני שנעשה דין ברשעים וכלו הפושעים, וזהו כמבואר ביחזקאל פרק לו.

⁴⁰ בתיקוני זוהר תקון כו (דף עט מדפי הגר"א) אמרו: "... שושנה עלאה רחימו דאהבה, ובה אתמר אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, במה יתון לאתערא לה, בימינא, ואיהי לא רעית בהו עד דייתי רעיא מהימנא דאתמר ביה ורוח אלהי"ם מרחפת, דאיהו רוח דמשיח דאתמר ביה ונחה עליו רוח י"י ברוחא דא ארחת ההיא חולה ואתסיאת, ובגין דא השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או כאילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ.

וכתב הגר"א בד"ה ובמה כו' בימינא. ר"ל תורה מימינו כו', נשבע ה' בימינו וזהו ע"פ המים וז"ש עד דייתי כו' וזהו ורוח כו' על כו' שתחלה צריך לתורה ואח"כ בא משיח אלא שמוזהרין שלא ידחקו את הקץ. וז"ש בימינא שעתה השיב אהור ימינו כמ"ש כיון שגלו אין לך ביטול [תורה גדול מזה. חגיגה ה, ב] וכמ"ש בכמה מקומות במה יתעוררן למשיח באורייתא. אלא שמושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בה"מ שושנה דלעילא עד שיבא. עכ"ל.

מבואר בדברי זוהר שהדרך להביא את המשיח היא בימינא, וביאר הגר"א דהיינו ע"י שיתקנו את הביטול תורה. וביאר הגר"א שהביטול תורה נגרם ע"י הגלות, וממילא לתקן את הביטול תורה צריך לצאת מהגלות. והוסיף הגר"א (בביאור"ד זוהר) שמ"מ אע"פ שהתיקון הזה יהיה מוטל על עם ישראל לעורר את האהבה ע"י ביטול הגלות שע"ז לא יהיה ביטול תורה, מ"מ עדיין יהיה אסור לבנות את בית המקדש, "שושנה עלאה", עד שיבא המשיח.

וא"כ מבואר בדברי הגר"א שהשבועה לא לצאת מהגלות תתבטל קודם ביאת המשיח, ואדרבא יהיה זה מוטל עלינו לצאת מהגלות, ותישאר רק השבועה לא לבנות את בית המקדש.

וכך אמר הג"ר משה מגיד (ריבלין). מנהיג העדה בירושלים בשנים ת"ר – תר"ו. הובא בספר המגיד דורש לציון עמ' רטו): הגר"א בביאורו למגילת שיר השירים בקשר לשבועה שלא לדחוק את הקץ אומר שלא יעלו מאליהם לבנות את ביהמ"ק, מתוך דברי הגר"א אלה אנו למדים ברור שרק בנוגע לבנין ביהמ"ק נאמר לא לדחוק את הקץ אבל לא בנוגע לבנין ירושלים. [ושם בהערה 23 כתב: שדבר זה מוכח ברור גם במקומות אחרים בחיבורי הגר"א כמבואר בפרקים הבאים]. עכ"ל.

וכן מובא בספר "חזון ציון" (עמוד 110), בהערה 131: בביאור הגר"א (ע"ד הנסתר) לפסוק "השבועתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באיילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", אומר "מושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בית המקדש שושנה דלעילא עד שיבוא". וכך ביאר הגר"א את פירוש המדרש – "שלא לדחוק את הקץ" – שנאמר לאותו פסוק, שהכוונה איננה לבנין ולשיבת ציון אלא רק לבנין בית המקדש. עכ"ל.

ועיין בספר מעייני הישועה שהביא מה שקיבל מהגר"א: ודע שאין אנחנו רשאים להתקבץ ולבוא לירושלים לבנות הבית בלי רשות. ע"כ.

כז.

ואין להקשות איך שייך לומר ששבועה אחת נתבטלה והשניה לא נתבטלה כיון שכולם באו ביחד. משום ששבועות נאמר שזמנם הוא 'עד שתחפץ', דהיינו עד שתתעורר האהבה מאליה, ובזה יש דרגות, שקודם ביאת המשיח התעוררה האהבה בדרגה כזו שכבר אפשר לעלות לארץ ישראל, אבל עדיין לא עד כדי כך שיהיה אפשר לבנות את בית המקדש. וכך כתב החת"ס (יו"ד תנד, נו) "אם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. אבל בזמן חפץ ורצון וגאולה, אז מצווה לעורר האהבה ואז הקב"ה יעלהו מלמעלה".

פרק ח

עליית תלמידי הגר"א

א.

בכדי לתת קצת תיאור על הפעילות למען הפרחת הארץ בימינו, מן הראוי להתייחס לעליית תלמידי הגר"א, אשר הם מהווים את הגורם הראשון שפעל במסירות נפש ממש למען בנין הארץ, ואשר פעולותיהם הם אבן היסוד לכל מה שקיים היום בארץ (וכפי שהבאנו בפתיחה שכל מה שקיים היום הוא מכחם).

בכל הדורות היו אנשים שעלו לארץ, אולם שונה היא עליית תלמידי הגר"א משאר העליות שהיו בכל הדורות, משום שתלמידי הגר"א לא עלו ע"מ להיות בארץ ישראל, אלא ע"מ לבנות אותה ולהפריח את שממותיה, ולהביא אליה את כל הגולה, וכפי שיתבאר להלן. תלמידי הגר"א פעלו במסירות ובנחישות ע"מ להעלות כמה שיותר יהודים לארץ ישראל.

ב.

אין זה מקרי שקבוצה נכבדת מתלמידי הגר"א עלו לארץ. כידוע ניסה הגר"א מספר פעמים לעלות לארץ ישראל ולא עלה בידו. בשנת תקמ"ב כבר היה בדרך לארץ ישראל וחזר באמצע הדרך. כשנשאל ע"י בנו מדוע הוא חזר, לא השיב. פעם אחת הפציר בו, והשיב: "אין לי רשות מן השמים" (הקדמת בני הגר"א לשו"ע או"ח). אף לעת זקנותו לא זנח הגר"א את תקוותו לעלות לארץ. כפי שאמר לתלמידו "לוא יתן ה' שאזכה לשבת בארץ הקודש, וכדאי הוא לי שאפטר לכל הפחות ממנהגי פוליש". (תוספת מעשה רב' בסוף הספר).

כשאנו רואים שלאחר שהגר"א ניסה לעלות לארץ, עלו רוב תלמידיו לארץ, ואף הגאון רבי חיים מוולוז'ין שלא עלה, היה ראש התומכים, המעודדים והפועלים בחו"ל למען ההתיישבות, והוא היה האחראי על איסוף התרומות מחו"ל ע"מ להחזיק את משפחות העולים, כמתואר בכתבי התקופה (ועי' בספר אבי הישיבות באריכות), מובן איפוא, כי הגר"א ראה בכך מטרה שאותה הוא השריש בתלמידיו, ומכחה הם יצרו תנועה של עלייה לארץ כפי שיתואר להלן. וע"כ מתוך מעשיהם ודבריהם נוכל לעמוד על משנתו של הגר"א ומגמתו בעלייתו לארץ. כמובן שא"א לתאר כאן בפרוטרוט את כל עליית תלמידי הגר"א ופעולותיהם,

שע"ז נתחברו כמה ספרים (חזון ציון, מוסד היסוד, ועוד), וע"כ נביא כאן רק ראשי פרקים (רוב הדברים מלוקטים כמעט מילה במילה מהספרים הנ"ל).

ג.

הגאון ר' בנימין ריבלין מהעיר שקלוב⁴¹, היה תלמידו ובן דודו של הגר"א [מוזכר בהקדמת בני הגר"א לשו"ע או"ח "הרב המופלג בתורה ובעבודה, הנגיד המפורסם לשבת, איש חי רב פעלים, כבוד מו"ה בנימין נר"ו מק"ק שקלב, עלה למרום שבתו לק"ק ווילנא, לעשות נחת רוח ליוצרו, ותדד שנתו מעיניו, וזכה לשמוע מפיו הקדוש והטהור בלימודים, ואור תורתו ויראתו נגה עליו"ן]. ביחד עם בנו ר' הלל ערך, בערך בשנת תק"מ, מסעות בקהילות ישראל שברוסיה, פולין וליטא, ע"מ לארגן תנועה המונית מבני ישראל לשיבת ציון. בשנת תקמ"א נוסד בשקלוב ועד שנקרא לפי הצעת הגר"א בשם "חזון ציון".

הרקע שקדם לזה, הוא המעשה הבא: בשנת תק"מ נתעשר ר' בנימין ברכוש גדול, ר' בנימין הבין שהכסף נשלח לו מן השמים לשם איזה מטרה, באותה תקופה הוא חלם ג"כ חלום על ענין ירושלים וארץ ישראל. ר' בנימין מיהר אל רבו ובן דודו הגר"א. הגר"א הודיעו שעושרו ניתן לו כדי שיוכל לפעול למען ישוב ארץ ישראל. אחרי פתרון החלום המשיכו לדבר בהתלהבות על מצוות ישוב ארץ ישראל. ואכן ר' בנימין הבטיח להגר"א נאמנה שיפעל להגשים את יעדו. ולאחר שחזר לשקלוב התחיל בפעולה וביסוד הועד חזון ציון.

באותה שנה (תקמ"א) נשלח לא"י, מטעם תלמידי הגר"א, ר' עזריאל משקלוב, על מנת ללמוד את שאלות העליה וההתישבות. לאחר מכן היה בתוכניתו של ר' בנימין לעלות לארץ, אך מסיבות שונות נסיעה זו התעכבה, ור' בנימין הוצרך להישאר בגולה. לעת זקנתו הספיק ר' בנימין לראות פרי עמלו וזכה שכנו רבי הלל עלה לארץ ישראל בראש שיירה גדולה, כמו שיובא להלן. בערוב ימיו עשה ר' בנימין מאמץ נוסף לעלות לא"י, ובדרכו נפטר בשנת תקע"ב.

ד.

עוד בחיי אביו, בשנת תקס"ו, קרא ר' הלל (בן ר' בנימין) ריבלין, לאסיפה גדולה בשקלוב שנודעה בשם "ועידת תקס"ו". הועידה נפתחה בנשיאותו של ר' בנימין הישיש. ר' הלל, יוזם

⁴¹ במילואים סי' ח הבאנו את סדר הדורות של הרבנים לבית משפחת ריבלין.

הועידה ומארגנה נשא דברו "בחרדת קדש ובלהט אש", על העליה לארץ ישראל, והפעולה ע"מ לקרב את קץ משיח צדקנו. בוועידה נתקבלו החלטות ותקנות בדבר סידור העליות ותמיכת המתישבים. רבים מהנגידים הבטיחו סכומי כסף גדולים, ורבנים רבים קיבלו על עצמם להיות שדרי"ם לתמיכת העולים. האסיפה עשתה רושם חזק, ורבים החלו להתכונן לשוב לציון. אחרי הועידה יצא ר' הלל למסעות תעמולה נוספים בקהילות ישראל, בלויית בנו רבי משה מגיד, ר' ברוך דוקטור ור' זלמן לייב צייטלין.

בראשית שנת תקס"ט עלו תלמידי הגר"א בראש קבוצה של שבעים נפש, ובתוכם כמה משפחות שלימות, לארץ ישראל. כמעט שנה ארכה להם הדרך בספינה, וביום ח' אלול תקס"ט, בפרוס החג ב'תק"ע בשופר, הגיעו לצפת. בעקבות השיירה הראשונה עלו קבוצות נוספות. ולאחר מכן בשנת תקע"ב עלו חלקם לירושלים. בתקופה הראשונה פעלו רבות במסירות נפש למען הישוב בתוך ירושלים עצמה, בקניית בתים ובבניית בתים, ובהקמת מוסדות תורה וחסד. וכן דאגו לכל התשתיות של רפואה וכו' ויבשו את הביצות שהיו מסביב העיר שגרמו למחלות בתוך העיר, וסבלו יסורים רבים. ובעקשנות רבה המשיכו לפעול כל העת למען הצלחת הישוב. ובכל העת היה רבי הלל ריבלין מנהיגו של הישוב, ולאחר פטירתו היו אלו בניו ונכדיו.

ה.

שלשים השנים הראשונות לשהותם בארץ, עד שנת ת"ר, היו קשות ומרות, ונודעו בשם "תקופת היסורים", ולאחר מכן בשנת ת"ר החלה הקלה והצלחתו יותר. (בספר חזון ציון מסופר באריכות על כל פעולותיהם). תלמידי הגר"א פעלו במסירות ובעקשנות ע"מ להחזיק את הישוב, ולא נרתעו מכל הקשיים, ואף מנעו בכל מחיר את אלו שרצו לחזור לחו"ל מחמת הקשיים הרבים.

במשך מאה שנה (עד תקופת מלחמת העולם הראשונה) היתה הנהגת הישוב בידי תלמידי הגר"א ובאי כחם.

ו.

נצטט כאן קצת תיאורים על תלאותיהם ומסירותם הרבה למען העמדת הישוב, מספר מוסד היסוד (עמ' 22): "תקופת היסורים: ככל שגדל והתפתח הישוב היהודי אז, בכל ערי אר"י

ק"ח

בכלל וירושלים בפרט, כן גדלו וגברו לעומת זה נחשולי התלאות והצרות שאיימו אז על הישוב הרך: מגפות ומחלות קשות, התנפלויות, שוד ורצח נגישות שונות מצד פקידי הממשלה, מיסים חדשים לבקרים ומאסרי ראשי הכולל כבני תערוכת עבורם, עוני ומחסור, תקופות בצורת ארוכות, חוסר מים, חוסר קשר ואמצעי תחבורה עם הגולה, שדידת כספי הכולל בדרכי המשלוח מרוסיה לארץ ישראל, בתי דירה רעועים ומטים לנפול.

שלושים השנים הראשונות של יסוד ישוב האשכנזים, משנת תקע"א עד שנת ת"ר, הידועות בשם תקופת תלמידי הגר"א, ידועות גם בשם "תקופת היסורים". בכל התקופה ההיא עמד הישוב הרך יום ביום בפני סכנת התמוטטות וחסול בתוקף התלאות האיומות, אך הודות לעקשנותם הכבירה של תלמידי הגר"א וראשי הכוללים פרושים וחסידים, שהכירו מתוך אמונה חזקה ועמוקה שעם כל צעד ושעל של התקדמות בחיזוק הישוב והרחבתו מתקרב קץ הגאולה, וביודעם מראש "כי כך הם דרכי הגאולה חבלים בנעימים" ו"מן המיצר למרחביה", התאוששו ולבשו עוז לעמוד תוך עקשנות עצומה בפני כל התלאות והמשיכו במרץ ותעצומות בעבודת הישוב והרחבתו.

ולא רק ראשי הכוללים כי אם גם כל אחד מבני הישוב בימים ההם, אנשים נשים וטף, לקחו חבל בפעולות להצלת הישוב וקימו והשתתפו בכל פעולה של הרחבת הישוב. בהרבה פעולות כלליות השתתפו גם ראשי כולל הספרדים ואנשי עדת הספרדים, ביחוד בענינים הנוגעים ליחסים עם הממשלה ובדברים הנוגעים לשמירה והגנה, כאשר יבואר להלן.

בצידן של פעולותיו הקבועות של "ועד הכוללות פרושים וחסידים": עזרה כלכלית בחזוק צרכי הציבור, עזרה רפואית, תשלומי מיסים, עזר שכירות דירות, היו בתקופה הנ"ל, "תקופת היסורים", פעולות מיוחדות בכמות ואיכות שלא היו כמותן, ושנעשו תוך תנאים שאין דוגמתם למן היום שנוסד ישוב האשכנזים בארץ, וכולן נעשו ע"י ועד הכוללות פרו"ח. ואלו הן עיקרי הפעולות הללו: א. הצלת חולי המגפות, פעולות נגד התפשטות המחלה. ב. הורדת העולים מן הסירות אל החוף, נמלים לא היו אז, והיה צורך לשאתם על הכתפים. ג. ביעור מקורות מחלת המגפה ע"י יבוש ביצות ובריכות מים עכורים "שעמדו עוד מימי חורבן בית המקדש" בירושלים וסביבתה. ד. מפעל שמירה והגנה והקמת החברה "אנשי הגברדיה", שהייתה מורכבת מחברים משתי העדות אשכנזים וספרדים, וביניהם גיבורים רבים. חברה זו של אנשי הגברדיה נוסדה עם יסוד ישוב האשכנזים ונתמכה בהרבה על ידי הגבירים ר' שמריה לוריא ור' שמריה צוקרמן.

קיט

בתקופת מרד מלך מצרים בממשלת תורקיה בשנות תקצ"ג – תקצ"ט, בכל התקופה ההיא היו מקרי התנפלויות רבים של שודדים ערבים על היהודים בארץ, ויהודים רבים נהרגו ונפצעו בירושלים בחברון בצפת ובטבריה... בכל המקרים הללו פעלו אנשי הגברדיה היהודית פעולות נועזות. הרבה מסופר על גבורתם ומסירותם, והודות להם ולתמיכת ועד הכוללות, נצל בע"ה הישוב פעמים מכליון גמור".

ז.

בכדי להבין את גודל המסירות נפש שהשקיעו תלמידי הגר"א ע"מ ליישב את הארץ, נביא כאן בקיצור קצת תיאורים: הג"ר ישראל משקלוב כתב בהקדמת פאת השולחן וז"ל: "...אשר זכיתי להסתפח בנחלת ה' ולהתגנדר בעפרה זה שבעה ועשרים שנה, והרבה נתייסרתי, והרבה יגיעות על תיקוני ישיבתה יגעתי, וכמה הרפתקאות ערו עלי מיום שבתי, פחד דבר ורעב טעמתי, ובשבי הקשה בסוגר ישבתי, סבוני גם סבבוני אויבי בנפש יקיפו עלי".

ובאחד ממכתביו [מובא בס' בשליחות ירושלים]: "מה אומר לידידי, שיותר מעשרים שנה חיים נקחו מאתנו על ידי התפיסות וממש כולנו בסכנה .. כי עתה אה"ק בסכנה ח"ו כאשה המקשה לילד שהיא מסוכנת, והילד שהיא מולידה. בעת שאני כותב עיני זולגות דמעה ומעי חמרמרו". [כידוע איבד ר' ישראל משקלוב עשרה מילדיו, וכן את אשתו, ולמרות זאת הוא לא נרתע ולא נשבר, והמשיך לפעול במרץ ע"מ להביא עוד ועוד יהודים ולהפיח את שממות הארץ].

ובספר "קורות העיתים" של ר' מנחם מנדל מקמניץ – בן התקופה: "... אז קמו על העיר ופשטו בגדיהם, ואת העם גרשו מבתיהם, וכאשר עשו כן בחצר שהייתי בו ופשטו בגדינו, ראינו שרוצים גם כן להרוג אותנו בקנה השרפה, ... אח"כ באו השוללים לבית המדרש שאנחנו היינו בו, ולקחו משם את הרב ר' ישראל הנ"ל ורצו להרגו, ... והרב מ' נתן נטע בהרב החסיד המקובל המפורסם מוהר"ר מענדל זל"ה מיושבי ירושלים בעת הזאת היה גם כן בעיר צפת, .. ומצאוהו שם השוללים ודקרו את עינו וסבל אז יסורים רבים, ואנחנו ראינו כ"ז במקומנו, אז בכינו במר נפש, וחיל ורעדה אחזתנו. ועוד יהודים הרבה מכף רגל ועד ראש אין

בם מתום, רק פצעים ודם הרבה יצא מהם .. ע"כ. (ועיין עוד באריכות בספר "רבי ישראל משקלוב" מעמ' 17 ואילך).⁴²

ח.

נינו של רבי הלל ריבלין, ה"ה רבי יוסף ריבלין, שמחמת פעולותיו הרבות להרחבת ירושלים, כמתואר להלן, נודע בכינויו "בונה השכונות", היה מראשי המרחיבים של הישוב היהודי בירושלים. כבר מימי צעירותו, החל משנת תרט"ו, במשך חמש עשרה שנה, עשה תעמולה רבה למען הרחבת ירושלים בכתביו, בדרשותיו ובפוזמוניו (עי' בנספח ב על הפוזמונים) ובפעולות שונות. פרשה ארוכה ישנה בענין התעמולה הגדולה שעשה במשך חמש עשרה שנה אלו למען הרחב ההתיישבות בירושלים, (תמציתה מובאת בספר "ראשית הישוב חוץ לחומה"), ולאחר חמש עשרה שנה זכה להקים את הבית הראשון בנחלת שבעה.

הוא היה הראשון שהתישב במסירות נפש כמעט לבדו בשכונה הראשונה בסביבות ירושלים (שכונת "נחלת שבעה"), כמתואר בספר מוסד היסוד (עמ' 187) "אז היתה כל הסביבה ההיא וכל סביבת ירושלים העתיקה "מדבר שמם", ולא היה עדיין שום ישוב מחוץ לחומת העיר העתיקה, לא של יהודים ולא של גויים, שערי העיר היו נסגרים בכל יום לפנות ערב, ונפתחים למחרת בבוקר. הוא, הר"י ריבלין, היה "הנחשון הראשון להתיישבות" בשכונה זו ובכל השכונות שיסד אח"כ. במשך שנתיים ושמונה חדשים גר שם הרי"ר לבדו או כמעט לבדו וכר".

אח"כ המשיך ר' יוסף ריבלין להרחיב את סביבות ירושלים, לקיים מש"כ "פרזות תשב ירושלים" (זכריה ב, ח), ולקיים מצות הרחבה עפ"י צו הנבואה הרחיבי מקום אהלך (ישעיה נד) ו"כי ימין ושמאל תפרוצי", והוא היה שותף בהקמת שלש עשרה שכונות, וברובם הוא היה מהמתישבים הראשונים.⁴³ והודות למסירות נפשו הוא פתח את הפתח לבנין השכונות הרבות ב"ירושלים החדשה". [כמתואר בספר "מוסד היסוד" חלק ג. עמוד 119 ואילך. וכן

⁴² עי' בנספח ג ובמילואים סי' ט כיצד הותר להיכנס לפיקוח נפש, ולהכניס אנשים אחרים לסכנה.

⁴³ השכונות לפי סדר הקמתן החל משנת תרכ"ט הן: נחלת שבעה, מאה שערים, אבן ישראל, בית יעקב, משכנות ישראל, מזכרת משה, אהל משה, כנסת ישראל, זכרון טוביה, שבת אחים, שערי צדק, עזרת ישראל, ימין משה.

קכא

מסופר עליו רבות ג"כ בספר "ירושלים של מעלה", לר' מנחם גרליץ, חלק ד. ובספר הפזמונים בהוצאת הרב יוסף ריבלין במבוא].

ט.

כפי שהבאנו לעיל, ככל שמתקדמים עקבות משיחא כך הולך ומתגבר קיצו של כח הטומאה, וע"כ מתאזר הסיטרא אחרא בכל כח עוז מלחמתו לעקור את האמת ואת כל פעולה של קידוש ה'. ואחד מן הפעולות של הסט"א להפריע את פעולותיהם של העולים, היתה השמצת כל הפועלים למען ישוב הארץ. ונביא כאן תמצית קצרה של כל הפרשה הזו כפי שהביאו בספר דורש לציון (עמ' קלד): "מראשית יסוד ישוב אחינו האשכנזים באר"י תלמידי הגר"א וחסידיו הבעש"ט ובעל התניא, סבלו הם וממשיכי עבודתם, ראשי העדה בירושלים במשך תקופה ארוכה ממעשי דילטוריא. מלבד הסבל הקשה ועצם תנאי העבודה ע"י תנאי ופגעי הזמן בימים ההם, סבלו הרבה גם מזרם של דיבות רעות, הפצת דברי שמצה על כל אנשי ירושלים בכלל וביחוד על מנהיגי ורבני ירושלים, ונחשול של דברים בדויים ועלילות זדוניות שהופצו בכל העתונות, בקונטרסים וכרוזים שונים בלי הרף.

בעצם הימים בתקופה הישנה, שבהם עסקו ופעלו ראשי ורבני העדה וגבאי הכוללים יחד עם רוב אנשי ירושלים בבנין ירושלים והרחבת הישוב במשך עשרות שנים יומם ולילה, בתנאים קשים, ובמקרים רבים גם מתוך סכנת נפשות, עמדו נגדם אנשים מתוך חוגים ידועים והפיצו עלילות, שאנשי אר"י בכלל ואנשי ירושלים בפרט עצלים ונרפים הם, שונאי עבודה ומושחתי המדות וכו', וכו', שרבני ומנהיגי ירושלים מתנגדים לבנין והרחבת הישוב "פן יכולע לחלוקה", שגם הטילו חרמות על כל אלה שהשתתפו בעבודת אדמה.

המטרה של אותם החוגים מפיצי הדבות בימים ההם, היתה בעיקרה פניות כספיות פרטיות. עשו להם כמות ומגביות פרטיות ונלחמו בלי הרף להרוס את קרנות הישוב של הימים ההם קופות רבי מאיר בעל הנס וכו', ופעלו בלי הרף למגר את המנהיגות הראשית של ירושלים, ולהפיל ביחוד את המוסד העליון של הישוב בימים ההם, הועד הכללי כנסי' (ועד כל הכוללים רמבעה"ץ), ולהשליט אפוטרכסותם על כל הישוב. ראשי ורבני העדה בירושלים וסופרם הכללי השיבו אז תשובות נמרצות, שנתפרסמו בעתוני התקופה היא, המכחישות בכל תוקף את כל דברי הדיבות הנ"ל, על יסוד של עובדות חיות וקיימות המפורשות במאמרי התשובות,

ומוכיחות בעליל את מסירות נפשם של כל ראשי ורבני העדה וכל אנשי ירושלים בעבודת הבנין והרחבת הישוב מכל הבחינות".

דברים אלו הפריעו רבות לפעולותיהם, הן להרחבת הישוב והן ליצירת התעמולה בחו"ל, וכפי שאמר רבי יוסף ריבלין לאנשי משלחת שהגיעה לירושלים בשנת תר"נ: "כל השכונות שישדנו ובנינו עד היום הם רק גרעין קטן מחזוננו ומתכניתנו הראשונה, ואלמלא הדילטוריה ודברי השימצה וכו' שהופצו עלינו בעתונים ובקונטרסים, היינו יכולים כבר להקים עוד עשרות עשרות שכונות גדולות ולבצע את תוכניתנו 'שישים רבוא בשערי ירושלים'" (מוסד היסוד עמ' 175).

ואף בתקופה שלאחריה פעלו גורמים שונים להשכיח את כל פעולותיהם ומסירות נפשם של בוני ירושלים כפי שמתואר בספר דורש לציון הנזכר לעיל: "מהדורה שניה, מהדורה חדשה בתעמולת השימצה והעלילות לגבי הישוב הישן בצירוף הוספות של המון סיפורים בדויים, באה ע"י כותבי ההיסטוריה בדור החדש על אנשי ירושלים מנהיגיה ורבניה של התקופה הישנה, ובעוד שהמטרה העיקרית של בעלי הדילטוריה בתקופה הישנה, בעצם תקופת הבנין והרחבת הישוב, היתה לשם פניות כספיות כמבואר לעיל, המטרה של ה"מהדורה השנייה" היא, לעקור מן השורש את כל הזכויות ההיסטוריות של הישוב הישן, להבזות את אנשי התורה, לחזק את ההנחות המסולפות בנוגע ל"העליה הראשונה" (שהם מנסים להציג אותה כעליית אנשי ביל"ו). לעקור את זכרון העליה הראשונה האמיתית של מיסדי הישוב הראשונים תלמידי הגר"א וחסידי הבעש"ט ובעל התניא, לעקור מן השורש את זכרון הפעולות הכבירות של מנהיגי ירושלים של הימים ההם בעבודת הישוב החזקתו והרחבתו וכו'".

ושם בעמ' נא: "עוד לפני עשרות שנים הדגישו גדולי תורה בירושלים בכאב עמוק שאילו היו מקיימים כראוי את מסורת תלמידי הגר"א ומסירות נפשם, אילו, לפחות, לא היו מפריעים לעבודת הבנין של מנהיגות ירושלים, ממשיכי המסורת הגראית שע"י המוסד העליון של הימים ההם, הועד הכללי כנסת ישראל, היתה ארץ ישראל כבר מיושבת כולה יהודים על יסודות תורה ומצוות".

מסורת תלמידי הגר"א מרבם

ואכן בשביל להבין את פעולותיהם הנועזות אנו צריכים להבין את המניע הרוחני שלהם, ובוודאי מסתרת מאחורי כל הפעולות האלו מסורת שקיבלו מרבם הגר"א, שאם לא כן, מנין היה להם את העוז ותעצומות נפש לעשות פעולות כאלו, בעוד שבמשך קרוב לאלפיים שנה היתה הארץ שוממה, ופתאום ביום אחד החליטו להפריח אותה במסירות נפש ובעשקנות, ולא נרתעו מכל הקשיים וההפרעות. וכמו"כ מניין לקחו על עצמם את האחריות להעלות אנשים ולהכניס אותם לסכנת נפשות, ולסבך אותם עם בעיות של פרנסה ובעיות נוספות הכרוכות בתנאי ההתיישבות של הימים ההם.

וכמו"כ הממשל הטורקי דאז לא ראה בעין יפה את פעולותיהם ליישב את הארץ ביהודים, ולמרות זאת לא נרתעו תלמידי הגר"א והמשיכו לפעול. בוודאי לא מחמת איזה התלהבות שתקפה אותם ביום אחד החליטו לעשות את כל פעולותיהם, ובוודאי לא על דרך מקרה הגיעו כל התלמידים לאותה מסקנה – לעלות ולמסור נפש למען ציון.

יא.

ואכן אנו מוצאים בדבריהם של תלמידי הגר"א שכתבו שהתחילה הגאולה, ועלינו לפעול באיתערותא דלתתא. דברים אלו ג"כ מורים ג"כ על השליחות ועל המסורה שהיתה להם בזה מפי רבם הגדול, הגר"א.

וכמה דוגמאות לכך: א. ר' מנחם מנדל משקלוב, במכתבו מירושלים לרבני קהילת אמסטרדם בענין בנין החורבה כותב בתוך דבריו: ובטוחנו למזורזים שכמותם רודפי צדק אשר מעולם, כי יצאו לקראת דברינו בשמחה, כי ב"ה כך עלתה בימינו אתחלתא דגאולה. (צילום הכת"י נמצא בספר השיבה לירושלים. עי"ש בעמ' 26, 28, 209, 326)

ב. במכתב אחר, בענין בנין החורבה, שבו אנו רואים ג"כ כיצד מעוררים ומלהיבים תלמידי הגר"א לפעול למען ישוב ארץ ישראל במיוחד בתקופתנו שאנו רואים בגלוי שכך רצון ה', עליו חתומים ראשי קהלת תלמידי הגר"א [מהדור השני, שעלו עם אבותיהם וינקו מהם כל שיטתם] הם כותבים: ותבער אש שלהבת חיבת הקודש, אהבת ציון וחיבת ירושלם בקרבנו, ולהתעורר בצער דשכינתא קדישא, אמנו המרחמת עלינו, אגוני מגנא ואצולי מצלא לנו

בגלותינו, ועד מתי לא נרחם שארית פליטתנו, ולא נרחם את ירושלם בהיות לאל ידינו. כי לולא ה' חפץ בנו לא הראנו את כל אלה, להביאנו אל המנוחה ואל הנחלה. סימנא מילתא היא אתחלתא דגאולה.

ג. עוד שם בהמשך המכתב: חזקו נא בעד עמינו ועיר אלהינו להרים ראש עליון לאקמא שכינתא קדישא למצוא מנוח לכף רגלה בבית מדרשנו. ותקומו ותרחמו ציון כי עת לחננה לרצות אבניה ואת עפרה יחוננו. ובאתערותא דלתתא תליא מלתא לעורר אתערותא דלעילא לבנות הנהרסות. (צילום כת"י של המכתב תלוי בכניסה לביה"כ החורבה).

ועוד כהנה וכהנה דברים ומעשים אשר מורים שהם פעלו עפ"י שליחות שהוטלה עליהם, ובוודאי לא מחמת דמיונות ורעיונות שעלו להם במוחם.

ועי' בספר "דורש לציון" (עמ' נא): שלשה עיקרים מפי הגר"א ותלמידיו היו מפורסמים בכל א"י, שעליהם תלמידי הגר"א מסרו את נפשם לבצעם ולהוציאם לפועל. והם: א. לפני ביאת המשיח תהיה אתחלתא דגאולה ע"י רשיון מלכי האומות, כמו שהיה בימי כורש בימי בית שני. ב. לפני הגאולה השלמה צריך להיות קיבוץ גלויות בשיעור של לא פחות משישים רבוא. ג. לפני הגאולה השלימה צריכה ארץ ישראל להיות בנויה ונושאת פריה על כל מרחביה, עד שארץ ישראל כולה תהיה בבחינת "גן עדן התחתון", עפ"י הכתוב (ישעיהו נא, ג) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ע"כ.

ושם בהערה 69 (בעמ' סב): שלשת העיקרים הבאים היו שגורים בפייהם של כל בני ירושלים, אנשים נשים וטף. ומעשה שהיה בעת בקורם של מונטיפיורי ומזכירו הרב ד"ר לעוי בירושלים בשנת תרל"ה ... הוא נכנס לת"ת "עץ חיים" ושאל את אחד הילדים מגיל י"ב שנה: מהי לפי דעתך המטרה העיקרית של ישוב ארץ ישראל? ענה הילד ואמר: לקרב את הגאולה ע"י הרחבת הישוב. וישאלהו שוב: ובמה? מיד פרט לו הילד את שלשת העיקרים הנ"ל בדיוק. וישאלהו עוד: מאין אתה יודע כל זאת? וענהו הילד, ואליו נצטרפו חבריו בקול גדול: "ומי לא יודע זאת?! הלא על אלה מסרו אבות אבותינו את נפשם לבוא לארץ ישראל" (עפ"י סיפור הרב זלמן חיים ריבלין ז"ל מנהל הת"ת "עץ חיים"). עכ"ל.

יב.

וכך כתב הגאון ר' ישעיה חשין זצ"ל (ראש המלמדים בעץ חיים), מצאצאי תלמידי הגר"א שעלו לארץ ישראל, בספרו "דברי ישעיהו" (יצא לאור ע"י חתנו הגאון ר' אליהו זלוטניק

קכה

זצ"ל חבר בד"ץ העדה החרדית. נלב"ע ח' אדר תשל"ה. בחלק רשומות וזכרונות עמ' א):
"בכדי לדעת ולהבין לרוחם התלהבותם ומסירת נפשם של תלמידי הגר"א והסתכנותם בניסיעה
לאר"י משך שנה בסירות קטנות על מים רבים אדירים, ומבלותם בהתישבות הראשונה בזמן
של מחלות ומגפות ר"ל ופרעות ר"ל, ולהבין לעקשנותם הגדולה בעבודה זו, צריכים קודם
ללמוד הרבה את היסוד הרוחני שלהם, את "סערת אליהו" רבם, הגר"א, לקיבוץ גליות וישוב
ארה"ק, שזה היה יסוד היסודות שתלמידיו מסרו את נפשם, ובאו באש ובמים בכדי לקרב
את הגאולה במצות רבם...

זה מאה וארבעים שנה מיום שעלו אבותינו תלמידי הגר"א לאר"י בשנת תקס"ט. השיירה
הראשונה בשבעים נפש משקלוב, יבנה דרייסיץ, הגיעה לצפת ביום ח' אלול תקס"ט. מי יוכל
לספר ומי יוכל לתאר את מסירות נפשם ומכ"ש את רוחם הסוערת "בסערת אליהו" רבנו
הגר"א לשם קרוב הגאולה ע"י קץ המגולה. כי ראו ברוח קדשם כי הגיעה עץ לחננה כי בא
מועד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו...

מי יוכל לספר את פרשת התלאות שסבלו המתישבים הראשונים, מגפות ופרעות, חסרת מים
ועוני ומחלות שונות, ומי יוכל לספר את גבורת רוחם ועקשנותם להחזיק את הישוב שעמד
בכל יום להתמוטט ולהתבטל ח"ו לרגלי הצרות והתלאות ר"ל, ורק הכח ההחזק והאדיר של
אמונתם העמוקה במצוות רבם הגר"א וברכותיו החזיקו מעמד בעקשנות שאין בכח איש
לתאר ולספר...". עכ"ד.

יג.

ואכן, כפי המסורת שנתקבלה בין גדולי ירושלים, נתן הגר"א הדרכה מפורטת על ענין קיבוץ
גלויות והפרחת הארץ. דברים אלו נשתמרו ע"י תלמידו ר' הלל ריבלין אשר במשך שבע
עשרה שנה זכה לשבת לפני הגר"א, ולשמוע ממנו סודות עמוקים בענין ישוב ארץ ישראל,
שאותם העלה על הכתב בספר שנודע אח"כ בשם "קול התור".

במשך כמאה וחמישים שנה היה שמור כתב היד של הספר, והגו בו גדולי ירושלים בכל
התקופה ההיא. ולאחמ"כ נינו של המחבר, הרב יצחק צבי ריבלין (רבה הראשון של זכרון
משה) ערך את הספר, והשמיט את כל הקטעים שאינם מובנים למי שאינו בקי בתורת הנסתר,

ומסרם לבן דודו הרב שלמה זלמן ריבלין, והוא הוציא לאור (בערך בשנת תש"ו⁴⁴) תמצית מן הספר המקורי, במהדורה מצומצמת, ולאחמ"כ יצאו מהדורות נוספות. מכיון שהספר היה שמור בכתב יד במשך מאה וחמישים שנה, הוא לא היה מוכר אלא בין גדולי ירושלים, ועל כן הספר לא היה ידוע בכלל הציבור ואין אנו מוצאים שמביאים אותו, אבל בירושלים השתמשו בו רבות. וכמו שהבאנו במילואים סימן ט עדויות מגדולי ירושלים שמהם אנו רואים שהספר היה מוכר להם והם הגו בו ופעלו על פיו. וכך פותח הספר: "... כל העקבות דאתחלתא, קבוץ גליות וישוב ארה"ק, כלליהם ופרטיהם עד הקץ האחרון הם בתפקידו של משיח הראשון, משיח בן יוסף, ובאים... באתערותא דלתתא, בדרך טבעית, כמו בימי בית שני בימי כורש, ואח"כ תושלם הגאולה במדת החסד". ע"כ. עיקרי היסודות המבוארים שם, מבוארים גם בשאר ספרי הגר"א, (וחלק מן הדברים הבאנו בפרק ה. וע"ע בספר קול התור שהוציא לאור הרב יוסף ריבלין בשנת תשנ"ד שהאריך להביא מקורות משאר ספרי הגר"א ליסודות של הספר קול התור), אלא ששם הדברים מבוארים בצורה מפורטת ומבוארת.

יד.

ומבואר שם בספר קול התור שנתגלה לו, להגר"א, שמשנת ת"ק התחיל זמן עקבתא דמשיחא, שבו אנו עומדים כידוע, ובאותו זמן התחילה הפקידה לגאול את עם ישראל (וכמו שנתבאר ששני דברים אלו באים יחד).

וביאר שם הגר"א שהאלף השישי הוא מכוון כנגד יום השישי של בריאת העולם שבו נברא אדם הראשון⁴⁵, וחמש מאות שנים הראשונות הם כנגד הלילה וחמש מאות האחרונות כנגד

⁴⁴ מחמת חוסר אמצעים יצא הספר חלקים חלקים במשך כמה שנים.

⁴⁵ דברים אלו מבוארים גם בדברי הגר"א בפירושו לספרא דצניעותא (לג, ב): "ששת ימי בראשית מרמזים על זמן עמידת העולם שהוא ששה ימים של הקב"ה, שיומו אלף שנה". ועי' בספר גאולת ישראל (פ"א אות ב) שכ' ג"כ עפי"ז שלפי"ז בשנת ת"ק הוא תחילת היום, והביא מזה סייעתא לדברי האוה"ח (הובאו דבריו להלן) שכ' ג"כ שתחילת הכנת הגאולה היא בשנת ת"ק (וכדברי הגר"א בספר קול התור).

*

ויש לציין שענין זה של שנות הגאולה לפי חשבון שעות היום השישי היה ידוע בין המקובלים, וכפי שאנו רואים בספר "הקונטרס היחיילי" להג"ר יצחק אלפיה זצ"ל, בחלק א "בית השם" (דף צח, ב)

היום, וכל ארבעים ואחת שנים ושמונה חדשים מכוונים כנגד שעה משעות היום השישי, ובכל שעה מתקדמים העקבות מבחינות רבות.

ועוד ביאר הגר"א שם שעיקר האתחלתא תתחיל משנת ת"ר, עפ"י האמור בזוה"ק ובשית מאה שנין לשתיאדה יתפתחון תרעי דחכמתא דלעילא ומבועי דחכמתא דלתתא ויתתקן עלמא וכו' למיקם כנסת ישראל מעפרא וכו' (- ובשש מאות שנים לאלף השישי יפתחו שערי החכמה למעלה ומעינות של החכמה למטה ויתתקן העולם וכו' להקים את כנסת ישראל מהעפר), ומשנת ת"ק הוא הכנה לאתחלתא דגאולה, וזה הזמן להתחיל לפעול למען זה].

שיצא לאור עוד לפני שנת תרפ"ח (כמו שמוכח ממה שכתב שם באותו עמוד "בהתחלת חודש ניסן של שנת תרפ"ח תיגמר שעה" וכו') כתב: והא לך סדר החשבון, תחלק אלף שנים לארבעה ועשרים שעות של יום אחד, אז תמצא בכל שעה אחת, אחד וארבעים שנה ושמונה חדשים, ובכך צא וחשוב, חמשת אלפי שנה שכבר עברו, הם כנגד חמשת ימים של השבוע. ושבע עשרה שעות מיום השישי (דהיינו י"ב שעות של ליל השישי וחמש מיום השישי) תכפול אותם באחד וארבעים שנה ושמונה חדשים, אז עולה לשבע מאות ושמונה שנים וארבעה חדשים, ומשם ואילך תתחיל הארת השבת להתגלות .. אמנם עיקר גלויה מחצות יום השישי, ולכן אם נוסף עוד על החשבון הנז"ל שיעור שעה השישית 41.8 אז יהיה שנת ה'תש"ן דאז תתגלה עיקר הארת תוספת שבת [ודברים אלו מתאימים עם מה שאנו רואים שמשנת תש"נ ישנה שמירה מיוחדת בלתי טבעית על תושבי הארץ מפגיעת הגויים, כפי שראינו במלחמת המפרץ ובכל המלחמות שהיו אחריה].

*

וכמו"כ אנו רואים מדברי רבי משה דוד ואלי תלמיד הרמח"ל, על הפסוק וזכרתי את בריתי יעקב וגו' (ויקרא כו, מב), שהגאולה במאה השישית של אלף השישי וכו'. ע"כ. ובספר הליקוטים לרמ"ד ואלי (עמוד תקלב) שהאלף השישי הוא כנגד היסוד, ולו משפט הגאולה באמצעותו כו'. ע"כ. ושם (עמוד תשמא) שהחצי האלף השישי הוא ממש כנגד חצות היום של ערב שבת, וכל אותם הת"ק שנים צריך שיהיו ימות המשיח וכו'. ע"כ.

*

ובפירושו אור החיים על התורה (ויקרא ו, ב) "כל הלילה. שהוא זמן הגלות הנמשל ללילה. עד הבקר. שיריק עלינו כבודו ואתא בקר. והזמן הוא אחר עבור ת"ק לאלף השישי. לפי מה שקדם לנו מדבריהם ז"ל (ב"ר יט, ח) "כי יומו של הקב"ה אלף שנה, ומהשכל, יהיו ת"ק ראשונה מדת לילה, ות"ק שניה מדת יום, והודיע ה' כי עד הבקר – כי כשיגמור ת"ק שנה בגלות .. יהיה העליה". ע"כ. וכ"כ שם (במדבר כו, כב) "...אמר [שהגלות היא] אלף וחמש מאות [שנה, דהיינו מתחילת האלף החמישי, עד אלף השישי שנת ת"ק].. וכיון שלא זכו יתחיל החשבון מאלף החמישי וחמש מאות מאלף השישי.. ויתחילו ניצוצי גילוי הגאולה בהתחלת חמש מאות הבאים לשלום".

טו.

ומבואר שם בדברי הגר"א, שכל הפעולות של האתחלתא דגאולה, מתחילות באיתערותא דלתתא, כלומר ע"י הפעולות של בני האדם. ובאר שם על מה שדרשו חז"ל על בעתה אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה, שמ"מ אין מקרא יוצא מידי פשוטו, דהיינו שגם בזמן של בעתה יכול להיות אחישנה, דהיינו שיחיש הקב"ה את סוף הגאולה, וזהו ע"י הפעולות של עם ישראל למען זה. ושם מבואר באריכות כל הפעולות שיש לעשות למען זה, ויש בזה תורה ארוכה בענין זה על דרך הנסתר ועל דרך הנגלה, והוא מעין שולחן ערוך של כל הפעולות הללו. עוד מבואר בדברי הגר"א שם שהחל מהשעה השניה, כלומר בשנת תקמ"ב החלו כל ישראל להיכנס בבחינה הזאת, שהם מחויבים לפעול למען כל זה. וע"כ התחיל הגר"א משנת ת"ק (שאו הוא נהיה בן עשרים) להתחיל בגילוי סודות התורה [שזהו ג"כ אחד מההכנות לביאת הגאולה, כמבואר בדברי הגר"א בביאורו לתיקוני זוהר חדש (דף לו, ב) ובמקומות נוספים]. וכמו"כ התחיל לפעול למען ישוב ארץ ישראל. ראשית כל, הוא עורר את עם ישראל לעלות לארץ ישראל כמבואר שם (סוף פ"ג): "הענין שאומרים על רבנו הגר"א שהיה נוסע ממקום למקום כדי לערוך גלות לעצמו וכו' לא נתפרש כראוי. מטרתו של רבנו הגר"א היתה בעיקר להתחקות על מעשי בני אדם מבני עמנו והתנהגותם בדרך המדות וכו'. ואמנם בכל מקום שבא רבנו לא התגלה לשום איש, והסתיר את עצמו להיות נראה כאחד הפשוטים בעם, אך לפני עזבו את המקום התגלה במקצת לרב הקהילה וליחידי סגולה שבמקום, והעיר להם ע"ד התקונים שמצא לנחוץ לתקן בקהילתם בנוגע למדות, לתורה ולמעשים טובים. ועם זאת היה מעיר ומעורר מאד ע"ד ההתכוננות לקבוץ גליות בהסברה מרובה כי "עת לחננה כי בא מועד" וכו'".⁴⁶

⁴⁶ בעו"ה דברי הגר"א לא פעלו מספיק על לב העם, ורק מכת הכרח הרדיפות שהתגברו בשנים שאח"כ היתה התעוררות לענין הזה בארצות שבהם גברו הרדיפות והאנטישמיות (ובפרט לאחר השואה הנוראה). בספר האיש על החומה הובא מדבריהם של "חברת ישוב ארץ הקודש" שנוסדה בשנת תרנ"ו ע"י יקירי ירושלים: "הדברים האלה אשר אמרנו כוללים בקרבם רעיון נכבד ונעלה מאד, אשר לא כל מח מסוגל ומוכשר להולידו... אך מוחות גדולים כמוחות גאונינו אשר זכרנום למעלה המה חוללוהו ויגדלוהו, ומתי מספר מאד היו בראשונה אשר קלטהו ויעשוהו לקנינם. לב רוב בני אדם לא היה מוכן ומוכשר עדיין לקלוט את הרעיון הזה בקרבנו, ורק היד החזקה של המסיבות הנוראות ילידי התופת אשר באו כשואה פתאום על עם ה', המה הצליחו להרגיז את הלב הטיפש של אנשי המנוחה ולזעזעו, והזעזעים האלה הם שהכשירו את הרעיון להיקלט בקרבם".

ומסיבה זו ניסה ג"כ הגר"א לעלות לארץ ישראל, לפעול למען ישוב בני ישראל בארץ ישראל, וכשלא עלה בידו, העביר שליחות זו לתלמידיו, ביחוד מהעיר שקלוב שברוסיה, משום שידע שעיקר ההתעוררות לזה צריך לבא מצפון. [נכמו שהביא בספר "חזון ציון" (עמ' 21 – 25) מדרשת הג"ר בנימין משקלוב וז"ל: "נביאנו הקדוש ירמיה אומר בשם ה' (ירמיה לא) "הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ" .. ועתה אחי הסתכלו במפת הארץ ותראו, שהמדינה רוסיה הלבנה שב"רייסין רבתי" היא בצד הצפון, והעיר הזאת, שקלוב, אם בישראל ומרכז התורה, היא בקצה הצד הצפוני של גלותינו בארץ הצפון וכו'" עיי"ש].

טז.

ושם פ"ה: "ומי גדול לנו בכל הדורות האחרונים כרבינו הגר"א קדוש ישראל, אשר בדברים חוצבים להבות אש האיץ בתלמידיו לעלות לארץ ישראל ולעסוק בקיבוץ גלויות, והרבה לזרז את תלמידיו להחיש את קץ המגולה – לקרב קץ הגאולה על ידי ישוב ארץ ישראל, כמעט בכל יום דיבר אלינו רבינו ברמת והתרגשות, כי "בציון ובירושלים תהי פליטה", ולא לאחר את המועד. מי ימלל ומי יתאר את גודל דאגתו של רבינו בדברו אלינו הדברים, כאלה וכאלה ברוח קדשו ובדמעות בעיניו".

ולתלמידיו שהבטיחו לו נאמנה לנסוע לארץ הקדש, אמר בהתרגשות רבה, "אשריכם שתזכו לקיים מצות ישוב ארץ ישראל השקולה כנגד כל המצות שבתורה, אשריכם שתזכו להיות שותפיו של הקב"ה השב שבות יעקב ומשכנותיו ירחם, הבונה ירושלים, המציב גבול אלמנה, המרחיב גבול ישראל, אשריכם שתזכו לקיים מצות הרחבה, עפ"י צו הנבואה הרחיבי מקום

ולצערנו תחת אשר בני ישראל יעלו בדרגתם ויכנסו לארץ ישראל, תחת זאת קפצה עליהם רוגזה של ההשכלה, אשר התחילה בדיוק בשנת תקמ"ב (בשנה זו הקיסר האוסטרי חוקק את "חוק הסובלנות", וזה נתן למשכילים את הגיבוי ל"תיקון החינוך", ואז המשכיל ויזל שר"י הוציא את ספרו "דברי שלום ואמת", ומשם התחילה תנועת ההשכלה להרים ראש), בשנה שבה, עפ"י דברי הגר"א, היה מוטל על כל עם ישראל לעורר את האהבה ע"י עלייתם לארץ ישראל. וכמ"ש הגר"א שהאדם אם אינו עולה, הרי הוא יורד.

ועיין בהקדמת שו"ת "פאת שדך" חלק א, (להגר"ר שמואל דוד מונק זצ"ל גאב"ד קהילות החרדים בחיפה. עמ' 9): "וזה קרוב למאתים שנה היו פעמי גואלנו ראויים להראות, כי קם דור דעה מלא דעת ויראת ה', וביניהם בעל נו"ב ושג"א ואו"ת ורבים עמהם, ועל כולם אדוננו הגר"א שהחזיר עטרה ליושנה בדרכי הלימוד האמיתי, ובסוף ימי הגר"א גברה חשכת המינות בעולם, ומצרפת תפתח הרעה על כל יושבי הארץ, שוט שוטף כי יעבור בארץ אשכנז ואגפיה ושמו מדרשי התורה וכו'". עכ"ל.

אהלך (ישעיה נד) שמצוה זו תביא את קיבוץ הגלויות ברחמים, ככתוב שם אחריה, כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גויים ירש וערים נשמות יושיבו וגו' וברחמים גדולים אקבצך" (שם סוף פ"ה).

ושם בפ"א "שאלתי את פי רבנו אם יהיה האפשרות במציאות הגשמית להעביר את כל ישראל בפעם אחת לארץ ישראל כיצד לעשות, הרי יעמדו לפנינו שאלות רבות וקשות בנוגע לסידור הישוב. אחרי עיון רב בשאלה זו ענה לנו רבנו: אם יהיה אפשר להעביר לארץ ישראל שישים רבוא בפעם אחת צריכים לעשות זה מיד כי מספר זה של שישים רבוא כחו גדול ושלם להכריע את הס"מ בשערי ירושלים, ואז תשתלם מיד הגאולה השלמה בענני שמיא בדרך נסית".

יז.

ועוד מבואר שם בדברי הגר"א שכל הפעולות הללו למען ישוב ארץ ישראל, מתנגד לזה הס"א ומנסה להפריע בכל כחו, ועלינו להלחם בכל כחנו בסיטרא אחרא המפריע בזה, וכמ"ש שם (פרק ב): "הערב רב הוא שונאנו הכי גדול, הוא המפריד בין שני המשיחין, קליפת הערב רב פועלת רק בדרך של אחיזת עינים ובעקיפין לכן המלחמה בערב רב היא המלחמה הכי קשה ומרה ועלינו להתגבר בכל שארית כוחנו במלחמה זו, וכל מי שאינו עוסק בפועל במלחמה נגד הערב רב נעשה ממילא שותף לקליפת הערב רב, ויהי' מי שיהי', מוטב לו שלא נברא. עכ"ל.

אמנם, הוסיף הגר"א (שם פ"א אות יב), דוקא מתוך הצרות יוצאים ישועות, וכמ"ש עת צרה היא ליעקב וממנה יושע, [שפסוק זה הולך על משיח בן יוסף כמ"ש הגר"א בחבקות]. "ולכן חלילה לנו לסגת אחור במשהו אם יהיה ח"ו איזה קושי, איזה מכשלה בדרך עבודתנו, ולהיות בטוחים כי דוקא ממנה יעקב יושע, ומן המיצר נגיע למרחביה".

וכ"כ שם (פ"ב אות מ) "ותשב באיתן קשתו (בראשית מ) - דבר זה יסוד גדול הוא לנו שאנו צריכים לעמוד איתן בקשי ערף רב בעבודתנו הקדושה של קבוץ גלויות שהוא ע"י משיח הראשון". וכ"כ שם בפ"ה שכיון שענין כיבוש ארץ ישראל תלוי בנו, ע"כ אסור לנו לסגת משהו, וז"ל: "עקבות האתחלתא... צריכים ללכת ולהעשות עד הדרגה הכי האחרונה של איתערותא דלתתא... ולא לסגת חלילה מפני איזה קושי ומכשול ח"ו, ומכש"כ בדרגות

קלא

האחרונות שבהן מתגבר הסט"א יותר, כי לעומת התגברות הסט"א מתגבר יותר כח הקדושה הנסי והשפע העליון וישועה והצלחה לפי החשבון הברור והמובטח כדלהלן".

דברים אלו מסבירים לנו באופן ברור את פעולותיהם הנועזות של תלמידי הגר"א, ואת הרקע לכל פעולותיהם, ועקשנותם להמשיך לפעול למען ישוב הארץ, ולמרות כל הקשיים וההפרעות לא עשו נסיגות ואף המשיכו הלאה ביתר שאת. כל זה הוא מתוך הקבלה שקיבלו מרבם הגר"א שתקופתנו היא תקופת עקבתא דמשיחא, שבה אנו צריכים לפעול למען ישוב ארץ ישראל במסירות נפש ולא להירתע ולא לסגת במשהו מפני כל קושי, מכיון שככל שאנחנו נפעל כך יצליח אותנו הקב"ה בפעולותינו להחיש את קץ הגאולה.

פרק ט

חובתנו בשעה זו

א.

מכל מה שנתבאר לעיל מבואר שחובה על כל יהודי הגר בחו"ל לעלות לארץ ישראל, כיון שכעת הגיע עת לחננה, שניתנה האפשרות ליהודים לעלות לארץ ישראל, וממילא חוזר החיוב על כל איש ישראל ליישב את ארץ ישראל. ואמנם בכל הדורות שלפנינו ישבו היהודים בגולה ולא היה מוטל עליהם לעלות לארץ ישראל, אבל כל זה היה בזמן שעדיין לא הגיע הזמן לעלות לארץ ישראל, ולא היה אפשרי לעשות את זה⁴⁷, אבל בזמננו שניתנה האפשרות, וכל אחד יכול לעלות לארץ ללא כל סכנה, ולהסדר כאן הן מבחינת פרנסה, הן מבחינת שאר הצרכים, וק"ו מבחינה רוחנית, ואנו רואים שרצון הקב"ה שכעת יהיו בניו בארץ ישראל, ממילא חוזר החיוב על כל ישראל לעלות לארץ ישראל. (ועי' במילואים סימן ט שהבאנו שיטות רוב הפוסקים, וכן נקטו רוב האחרונים בדעת הרמב"ם שמצוות ישוב ארץ ישראל נוהגת אף בזמן הזה מדאורייתא).

ומלבד קיום מצוות ישוב א"י, עוד יש בזה חיוב מיוחד בתקופתנו משום שהתקדמות הגאולה תלויה במעשינו, וכך הוא רצון ה' שאנו נפעל להתיישבות בני ישראל בארץ ישראל, וככל שיתישבו יותר יהודים בארץ ישראל כך תתקדם הגאולה.

ב.

אמנם ישאל השואל מה נוגע כל זה לתושבי ארץ ישראל, אחרי שהם נמצאים כבר בארץ ישראל, ומה יש להם עוד לעשות מלבד עצם זה שהם נמצאים בארץ. אמנם בוודאי הידיעות הללו חשובות לכל יהודי מכמה טעמים וכמו שיתבאר להלן.

⁴⁷ ויש להדגיש שאע"פ שבכל הדורות לא עלו רוב גדולי ישראל לארץ ישראל, מ"מ אין הנים אפשר משאי אפשר, משום שאין להשוות כלל את המצב בימינו למה שהיה בזמנם, הן ברוחניות אשר המצב הרוחני בארץ טוב יותר מכל מקום אחר בעולם, וכפי שהבאנו כמה פעמים, והן מבחינה גשמית. וע"כ אין להביא ראיה מדבריהם של גדולי הדורות בדורות הקודמים על הקשיים של העליה בארץ, אשר אינם שייכים כלל בימינו. ויש ללמוד ק"ו מאלו שמסרו נפשם ובקשיים גדולים עלו להעמיד את הישוב ואשר את פירותיהם אנו אוכלים היום.

קלג

ראשית כל, עצם הידיעה הזאת נצרכת משום שעיקר התכלית שעם ישראל ישב בארץ ישראל הוא למען קידוש ה', וכמו שהבאנו לעיל (בפ"ג) מדברי הנביא ביחזקאל שהתכלית שלמענה הקב"ה הביא את ישראל לארץ ישראל היא למען קידוש ה', וקידוש ה' היינו שכל אחד ואחד יהיו ברורים לו שני הדברים הללו א. שעי"ז אנו רואים שהקב"ה טוב ומיטיב לבניו. ב. שעי"ז אנו רואים שהקב"ה מקיים הבטחתו לישראל לתת להם את הארץ. וע"כ בוודאי שכל אחד צריך להתבונן בדברים הנ"ל למען אמונתו הפרטית בהקב"ה, ולראות עי"ז את קידוש ה', ולא לומר שכל זה נעשה במקרה, כיון שכל מה שטרח הקב"ה, כביכול, שאנחנו נשב בארץ, הוא למען קידוש ה', ע"כ בוודאי אין לנו להתעלם מזה, ומוטל עלינו להתבונן בקידוש ה' שיש בזה.

ולעיל (פרק ג) נתבאר שזה היה חטא המרגלים שכפרו בטובתו של הקב"ה, ואמרו שבנתינתו את הארץ אין כאן טובה ורק רעה יש בזה ח"ו, וע"כ מוטל עלינו לתקן את החטא הזה, ולהבין את גודל אהבתו של הקב"ה לישראל, וכמה שהוא רוצה להיטיב לכל עם ישראל, ואף למי שאינו ראוי מצד מעשיו.

ועי' בדברי הגה"צ ר' יהודה ליב חסמן זצ"ל, בספרו "אור יהל" (חלק ג עמ' פב – פז). הבאנו דבריו במלואם (בנספח א) "הנה למדנו עד כה שאם טוב לו לאדם מישראל הרי"ז קידוש השם, ואם ח"ו ההיפוך הוא להיפוך, א"כ יש לנו לדאוג האיך לקבל את הטוב והחסד אשר מיטיב השי"ת אתנו, אם מקבלים הטובה בהכרה מלאה כי היא טובה וברכה – בסבר פנים יפות – בשמחה ובטוב לבב, הרי אנו מקדשים שם שמים, משא"כ אם ח"ו יבקש אדם עלילות וכל מחשבתו נתונה רק במה שחסר לו – ולא במה שיש לו.. יאמרו מעם ד' הוא ולמה זה מארצו יצא?! עכ"ל."

ג.

ומלבד זאת הידיעה הזאת על כל ההסבר למה שקורה בימינו היא נצרכת לכל איש ישראל, שהרי הקב"ה מאיר פניו אלינו, וטורח למעננו כביכול, על מנת לקיים את השבועה אשר נשבע לאבותינו לתת לזרעם את ארץ ישראל. והמתעלם מזה ואומר שאין כאן נתינה מהקב"ה, אלא שאנו במקרה בארץ הזו, הרי הוא כפוי טובה. ועל דרך מש"כ הרמח"ל (שערי רמח"ל, עמ' צז) כשבא לסכם את תוכן כל התורה כולה, וז"ל: הא למה זה דומה, למלך שאוהב אחד מעבדיו, ועושה בעבורו כמה דברים גדולים בעבור אהבתו, הייטב בעיניו שלא יהיה העבד ההוא שם

קלד

בלבו לכל הדברים הרבים האלה. כן הדבר הזה, כי באמת, כל העולם ומלואו אינו עומד אלא על האהבה שהקב"ה אוהב את ישראל, ואם ישראל אינם שמים לב לראות דבר גדול כזה הייטב בעיני ה' ? עכ"ל.

וכמו שנצטוונו לספר את כל הניסים שהיו לנו במשך כל הדורות מיציאת מצרים עד ימינו, כמו"כ אנו מחויבים להכיר בכל הניסים שהיו לנו כאן, ולהודות עליהם ולראות עי"ז את אהבת הקב"ה לעמו, שאע"פ שאיננו ראויים הוא טורח לגאלנו בניסים גדולים.

[וכבר היתה תביעה על ישראל על כך, וכמו שהביא רש"י מהמדרש על הפסוק (שמות יז, י) ויבא עמלק: "סמך פרשה זו למקרא זה לומר, תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין, חייכם שהכלב בא ונושך אתכם, ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני. משל לאדם שהרכיב בנו על כתפו ויצא לדרך, היה אותו הבן רואה חפץ ואומר, אבא טול חפץ זה ותן לי, והוא נותן לו, וכן שנייה וכן שלישית, פגעו באדם אחד, אמר לו אותו הבן ראית את אבא, אמר לו אביו אינך יודע היכן אני, השליכו מעליו ובא הכלב ונשכו". ומבואר שישנה תביעה מיוחדת על כך שהקב"ה מאיר את פניו לישראל, וישראל אינם מכירים בזה ואומרים שהסתיר הקב"ה פניו מאתנו].

ד.

וכמו"כ ההתבוננות בכל זה גורמת לחיזוק אהבת הקב"ה, כאשר אנו רואים שהקב"ה אוהב אותנו ופועל למעננו.

אמנם מלבד כל זה, הידיעות האלו חשובות גם למעשה, משום שע"י שהדברים יהיו ידועים, וכל אחד ואחד ירצה שהארץ תתיישב יותר ויותר, וכמו"כ יתפרסם שזהו רצון הקב"ה שאנו נפעל למען זה שהארץ כולה תהיה מיושבת ע"י יהודים, א"כ דברים אלו ישפיעו על היהודים בחו"ל שיעלו לארץ ישראל, וכן על ראשי השלטון (שהם מושפעים מדעת העם) שימשיכו לכבוש את הארץ ולא להיפך ח"ו, ועל כל מי שיש בכחו לפעול למען זה. [וכמו"כ דברים אלו יכולים להשפיע על הגוים אם יתפרסם שעם ה' מאמין בכיבוש הארץ שזהו מרצון ה', ואז הם יפחדו להתנכל לישוב (בפרט אחר כל הניסים שהם ראו). וכשמפרסמים שהכיבוש הזה הוא בניגוד לרצון ה' זה נותן לגוים עידוד להמשיך להפריע בזה (כאשר אנו רואים בעינינו ואכמ"ל)].

ומלבד זאת מועילה הידיעה הזאת פעמים רבות גם למעשה לכל יחיד ויחיד כשנצרך לסייע לענין ישוב הארץ, כגון לעודד את מי שהוא מכיר לעלות לא"י, לעזור ליהודי שעלה מחו"ל, לעזור למפעלים בארץ, וכן למנוע את המפריעים לישוב הארץ, וכל מיני מקרים שיש ביד כל אחד ואחד לעזור בענין זה ואכמ"ל בזה. [ואף בזמנים שנקלעים לעימותים עם אלה מבוני הארץ אשר נלחמים נגד דברים שבקדושה, שאע"פ שבוודאי יש להילחם בהם כדי שלא יגרמו כל נזק, מ"מ אין לפגוע בגלל זה במפעלם למען ישוב הארץ, ואדרבה יש להמשיך לעודד ולחזק אותם בזה, משום שכל זה הוא חובה שבינינו להקב"ה, ואף כשה נעשה ע"י פורקי עול מ"מ זה נחשב הרחבת גבול ישראל וכמו שהארכנו].

[גם מועילה הידיעה שאנו נמצאים באתחלתא דגאולה לענין הרבה דברים שנתקנים בדורנו. וישנם הנמנעים מזה משום שהם טוענים שאין לנו לשנות ממה שהיה בדורות האחרונים, ואין אנו יותר טובים מהם, וכל תפקידינו הוא לשמור על הקיים, ולא להוסיף דברים חדשים (שהם אמנם ישנים מזמן מעמד הר סיני, אבל נשתכחו בזמן הגלות). אמנם המביט בעין פקוחה יראה, שבאמת דורנו נשתנה לטובה בהרבה דברים, וכמו שהזכרנו קצת לעיל, ובוודאי שהוא חלק מהתהליך של הגאולה והתקרבות לימות משיח בן דוד. וע"כ בוודאי שמוטל עלינו לתקן כל מה שאפשר ולהחזיר את כל מה שנשתכח, ואע"פ שלא ראינו את זה בדורות הקודמים.

ויש לדקדק שבפרשת נצבים, שהיא מדברת על אחרית הימים (ובפרט לפי מה שידוע מהגר"א שכל פרשה בספר דברים היא כנגד מאה מהאלף השישי⁴⁸, וא"כ פרשת נצבים וילך מכוונת כנגד המאה שלנו), נאמר "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה הוא ממך ולא רחקה היא לא בשמים היא וכו'" כי קרוב אליך הדבר מאד וכו'". והנה כידוע לא נכתבה אות מיותרת בתורה ח"ו, ואם הוצרכה התורה להאריך בדבר זה שלא בשמים היא וכו' משמע שבאמת ישנה כזאת מחשבה שהתקרבות אל הקב"ה היא בשמים, בפרט בדורנו כנ"ל

⁴⁸ כמ"ש בספר 'אמונה והשגחה' (דף מג, ב) להגר"ר שמואל מלצאן זצ"ל (בעל ה'אבן שלמה'): שמעתי מפי הרה"ג הישיש וכו' מו"ה יצחק מרגליות אב"ד בשצוצין במדינת פולין ששמע מפי מאור הגולה מהר"ח מוואלוז'ין ז"ל, כי הגר"א ז"ל אמר כי בספר משנה תורה מרומז בכל סדרה מה שיארע במאה שנים מאלף השישי כסדר יו"ד פרשיות נגד יו"ד מאות (כי נצבים וילך נחשבים לא' כידוע). עכ"ל.

קלו

שאומרים פעמים רבות שדורנו הוא דור חלש וכו', וע"כ הוצרכה התורה לומר שאי"ז כך, אלא להיפך, כי קרוב אליך הדבר מאד].

פרק י

בנין בית המקדש

א.

כמו שבענין קיבוץ גלויות וישוב א"י יש לעם ישראל חלק בו, והוא תלוי באיתערותא דלתתא, כמו"כ בנין ביהמ"ק הוא תלוי בנו ויש לנו חלק בבנינו. והוא ע"י הציפיה שלנו לבנין ביהמ"ק. וכמבואר בדברי רבותינו ז"ל (במדרש שמואל פי"ג והובא ברש"י) על הפסוק בהושע (ג, ה) "אחר ישבו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים. תנא משום רבי שמעון בן יוחי בשלשה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש... אמר רב שמעון בן מנסיא אין מראין סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתן, אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם – זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם – כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו – זה בית המקדש כד"א (דברים ג) החר הטוב הזה".

ובמדרש שמואל סוף פרשה לא בענין המגפה שהיתה בימי דוד אמרו "כל אותן האוכלוסין שנפלו בימי דוד לא נפלו אלא ע"י שלא תבעו בנין בית המקדש. והרי הדברים ק"ו, ומה אלו שלא תבעו בנין ביהמ"ק כך, אנו על אחת כמה וכמה, לפיכך התקינו הנביאים הראשונים, ישראל מתפללין שלוש פעמים בכל יום אומרים השב שכינתך לציון וסדר עבודתך לירושלים עירך".

ב.

והדרך לעורר את הציפיה לבנין בית המקדש הוא ע"י שנאהב אותו, וכמ"ש בפסוק (ישעיה סו, י) "שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה" ואמרו ע"ז בגמ' (תענית ל, ב) מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלם זוכה ורואה בשמחתה ושאינו מתאבל על ירושלם אינו רואה בשמחתה. ומבואר מדברי הנביא שהאבלות (והציפיה) והאהבה לירושלים היא היינו הך. ומשום שבלא אהבה אין אבלות ואין ציפיה. ובכדי לעורר את האהבה והציפיה לבית המקדש יש להתבונן היטב במהותו וענינו של בית המקדש ובמעלותיו.

קלח

כשדוד המלך מתאר את אהבתו להקב"ה הוא אומר "אלהים אלי אתה אשחרך צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה ועיף בלי מים. כן בקדש חזייתך לראות עזך וכבודך" (תהלים סג, ב – ג). וכן בכמה מקומות דוד המלך מקשר את האהבה לבית המקדש, וצריך להבין שהרי המהות של מצוות אהבת ה' אינה שייכת לבית המקדש, וכמו שאין שייך לומר צמאה נפשי למצוות לולב, [אע"פ שגם בזה שייך אהבה וכמו שאחז"ל בתיקוני זוהר (תיקון י, דף כו, ב במהדורת ביאור הגר"א) ותורה ומצוה בלא דחילו ורחימו, לא יכולת לסלקא ולמיקם קדם ה'. עכ"ל].

אמנם הביאור הוא, שהביטוי של מצוות אהבה הוא בבית המקדש, אע"פ שהמהות של האהבה אינו דוקא בבית המקדש. משום שזהו מהותה של האהבה שהאובה בא לקראת האובו, וכמו אב שלא ראה את בנו שנים רבות, שברגע שהוא נפגש אתו הוא מיד רץ לקראתו, אע"פ שהוא יכול לחכות עוד כמה שניות לראות אותו, מ"מ זהו מהותה של האהבה שהיא מיד פורצת. כמו"כ הוא ענין אהבת ה', אע"פ שענין האהבה אינו שייך דוקא לבית המקדש, מ"מ הביטוי שלה הוא בצורה הזאת, שמרוב התשוקה והכיסופים של האדם להקב"ה הוא רוצה להתחבר אתו. והמקום שמתחברים אתו הוא בבית המקדש, המקום שהקב"ה אוה למושב לו. [ואף בזמן שבית המקדש חרב, ע"י שהאדם בא לבית המקדש בחורבנו הוא ביטוי של געגוע לביתו של הקב"ה, על דרך הביאני אל בית אמי ואל חדר הורתי, וכמו אדם שבא לבית הוריו ולבית ילדותו שנחרב במלחמה, ואכמ"ל]. וא"כ המקום שבו אנו מתחברים עם הקב"ה הוא בבית המקדש, ששם השראת השכינה נמצאת ושם אנו נדבקים עם הקב"ה.

וא"כ ככל שהאדם אוהב יותר את הקב"ה, במדה זו תגדל אהבתו לירושלים, ביתו של הקב"ה. וככל שהאדם יתגעגע לקרבתו של הקב"ה כך הוא יתגעגע לביתו ומקומו של הקב"ה. וא"כ ראשית העבודה הוא להתחזק באהבת ה' ובכיסופים לקרבתו, ואז ממילא תגיע האהבה לירושלים והאבלות על חורבנה.

ג.

כמו"כ יש להתבונן בענין הקרבנות שאת ההתקרבות להקב"ה והעונג הרוחני שלהם אין לתאר.

ומהותו של הקרבן ביאר הגר"א בשיר השירים (ד, י): "כי הקרבן מקריב את ישראל", ועוד שם (בפרק ד, ט. עמוד שטו בהוצאת מוסד הרב קוק) "כי עתה בבית המקדש קראה אחותי

קלט

וכלה, כי פי' של קרבן שהוא מקריב את האדם למקום", והיינו כמו שאדם נותן לחבירו מתנה שעי"ז מתקרב לבו אליו, כמו"כ הוא בענין הקרבנות שע"י שהאדם מביא דורון להקב"ה עי"ז הוא מתקרב לאהבת ה'.

נועי' בפיו הנצי"ב על שיר השירים (ו, ה) על הפסוק הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבני, על גודל התענוג מהאהבה שהיה לעם ישראל לה' ע"י הקרבנות עד של יכלו להיפרד מזה, ולכן עשו להם במות (באיסור), משום שלא היו יכולים להיפרד מזה, וכמו אשה שדבוקה באהבת בעלה שאינה יכולה לעשות כלום מחמת זה. ועי"ז אמר הקב"ה הסבי עיניך מנגדי, שפעמים צריך לחדול מהאהבה ולהתעסק במצוות מעשיות, וכמו במשל האשה הנ"ל, שבעלה אומר לה שגם צריך לעשות את עבודות הבית אע"פ שבאותו זמן אינה יכולה לחשוב כ"כ על האהבה, עי"ש באריכות ובביאור.

ועכ"פ' אנו רואים את גודל התענוג שהיה לעם ישראל מקרבת ה' ע"י הקרבת הקרבנות. וכשיבנה ביהמ"ק בב"א יהיה לנו דבר זה לתענוג גדול ונצחי, באופן שאין אנו יכולים כעת לתאר לעצמנו את גודל התענוג הזה. ויש עוד להאריך בדבר זה. וישמע חכם ויוסיף לקח].
יה"ר שיבנה בית המקדש במהרה בימינו אמן כן יהי רצון.

נספחים

מפתחות נספחים

- נספח א - קידוש ה' בשיבת ישראל בארץ ישראל.....קמג
- נספח ב - השלטון בארץ ישראל.....קנה
- נספח ג - מסירות נפש למען כיבוש ארץ ישראל.....קסה
- נספח ד – משנתו של רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל.....קסח
- נספח ה - ה' ילחם לכם ואתם תחרישון.....קפה
- נספח ו - רשימת ספרים בעניני ארץ ישראל.....קצג
- נספח ז – צפית לישועה.....רטז

נספח א - קידוש ה' בישיבת ישראל בארץ ישראל

א.

בפרק ג נתבאר שנתנית הקב"ה לעם ישראל את ארץ ישראל מוכיחה על גודל אהבתו של הקב"ה לעם ישראל, וע"כ ישיבת עם ישראל בארץ ישראל הוא קידוש ה'. אמנם צריך להתבונן על המצב בתקופתנו, שהן אמנם נראה שישנה בזה מעלה גדולה שעם ישראל חזר לארצו, אך מאידך חזרו גם הרבה יהודים אשר לדאבונו אינם מקיימים תורה ומצוות, שמטמאים את הארץ במעשיהם, וגורמים חילול ה'. ולכאור' היה יותר טוב שארץ ישראל תישאר שוממה, ונחסוך את הבעיות הללו של טומאת הארץ.

ב.

אמנם כשנתבונן בדברי הנביא נראה לא כן. שהרי מבואר בדברי הנביא (יחזקאל לו) שהקב"ה הגלה את ישראל מארצו מחמת מעשיהם הרעים שטמאו את הארץ, ומ"מ היה בזה חילול ה' "באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו", וע"ז אומר הקב"ה "לא למענכם אני עשה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים אשר באתם שם. וקדשתי את שמי הגדול המחלל בגוים אשר חללתם בתוכם... ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם". ומבואר שאע"פ שעם ישראל אינו ראוי מצד עצמו, מ"מ הקב"ה משיב אותם לארץ ישראל למען קידוש ה'.

וכך מבואר ג"כ בהמשך דברי הנביא: (פסוק לב) "לא למענכם אני עשה נאם ה' אלהים יודע לכם, בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל". ומבואר שאע"פ שעם ישראל הוא במצב של 'בושו והכלמו' מ"מ ישיבתם בארץ ישראל היא קידוש ה'. וכך מבואר ג"כ שם בפרק כ (פסוק מא) וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפצתם בם ונקדשתי בכם לעיני הגוים", ובמה אתקדש - "וידעתם כי אני ה' בהביאי אתכם אל אדמת ישראל אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאבותיכם וזכרתם שם את דרכיכם ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם ונקטתם בפניכם בכל רעותיכם אשר עשיתם וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל נאם ה' אלהים".

קמד

הרי מפורש שאע"פ שעם ישראל במצב גרוע, והוא הולך בדרכים רעות ועלילות נשחתות, מ"מ הקב"ה מתקדש במה שעם ישראל חוזר לארצו. ואע"פ שעם ישראל אינו מתנהג כראוי כלפי הקב"ה, מ"מ הקב"ה אינו נוהג כן כלפי עם ישראל, והוא מעלה אותם לארץ ישראל, והטעם, מפרש הנביא, "למען שמי", משום ששמו של הקב"ה מתקדש עי"ז, אע"פ שעם ישראל חוטאים.

וכן מבואר ממה שנאמר שם פסוק כד ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם על אדמתכם, ורק אח"כ נאמר (בפסוק כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם, ומבואר, שבתחילה הביא אתכם אל אדמתכם בעוד החטאים עליכם, ורק אח"כ אשיב אתכם בתשובה ואזרוק עליכם מים טהורים. [וכפי שאנו רואים בעיינינו, שלאחר שהקב"ה קיים בנו "והבאתי אתכם אל אדמתכם" זכינו לתנועה המונית של חוזרים בתשובה, שזה התחיל בעיקר לאחר שעלו לארץ ישראל].

ג.

דברי רבותינו המבארים שקיבוץ גלויות יהיה אף כשישראל חוטאים אע"פ שהדברים מפורשים בדברי הנביא, נביא כאן מדברי כמה מרבותינו המבארים כך את דברי הנביא, שהקב"ה מקבץ את ישראל אע"פ שהם חוטאים, למען קדושת שמו. בפירוש רבי יוסף בכור שור על התורה (ויקרא כז, מג) כתב: "והכי קאמר, באחד מאלו שני דרכים יגאלו, או בכך ש'אז יכנע לבכם הערל' ויחזרו בתשובה ואגאלם, או בדרך אחרת, שאף גם זאת שלא יחזרו בתשובה, לא מאסתים ולא געלתים לכלותם', שאם הם עושים שלא כהוגן, אני לא אאבד את אמונתי, שאני ה' אלקיהם' ואגאלם ברחמי, שאני הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגויים, ויודעים שלקחתים לי לעם, ואם לא אגאלם יתחלל שמי, וכן הוא אומר: לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי וקדשתי את שמי הגדול אשר חללתם וידעו כי אני ה', שהיכולת בידי להציל את עמי". עכ"ל.

ומבואר שהוא למד שדברי הנביא יחזקאל מדברים על כך שה' מקבץ הגלויות לפני שעשו תשובה, ולכן הביא ממנו ראייה "שאף גם זאת שלא יחזרו בתשובה .. אני ה' אלקיהם ואגאלם ברחמי".

קמה

וכן פירש בתוס' יו"ט סוף מסכת יומא, שמה שהקב"ה מקבץ את הגלויות, הוא גם תוך כדי שישראל שרויים בחטאותם, וז"ל: .. נאמר ביחזקאל ל"ו בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו וגו' ואשפוך וגו' ואפיץ וגו' ויבא אל הגויים וגו' ויחללו וגו' לא למענכם וגו' ולקחתי וזרקתי וגו'.

הרי שנאמר שאעפ"י שמחללין השי"ת אפי' בכואם בגלות החל הזה, עם כל זה ולקחתי וזרקתי. עכ"ל.

והיינו שהם ממשיכים לחטא, ותוך כדי החטאים ה' מקבץ אותם לארץ ישראל למען קידוש שמו.

וכך כתב ב"אהבת יהונתן" להג"ר יהונתן אייבשיץ זצ"ל (הפטרת אמור): .. אכן ידוע דהגאולה תהיה לעתיד לא בצדקותינו רק למען חילול השם הגדול, כדכתיב לא למענכם אני עושה כי אם למען שמי המחולל. עכ"ל. מבואר מדבריו, שגם בזמן השיבה לארץ - עדיין לא

תהיה הזכות, ולא יהיו ראויים לחזרה לארצם, וזה יהיה "אך ורק" למען חילול השם הגדול. ובהקדמת הספר "תרומת יצחק" על שו"ע יו"ד (ל"ידיד נפשי היקר ה"ה הרב הגאון המפורסם וכו' כש"ת מו"ה יצחק הכהן אראנאווסקי ... יצחק אלחנן החופ"ק קאוונא") – (עמ' 8) וז"ל: – דכתיב ביחזקאל (ל"ו י"ט): ואפיץ אותם בגויים ויזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתם, ויבוא אל הגויים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי כו'.. הרי מפורש בדברי הנביא בשם ה' דאף שמה שהפיץ את ישראל וזרה אותם בארצות היה במשפט צדק ולא עביד קב"ה דינא בלא דינא וכדרכם וכעלילותם שפט אותם, עכ"ז מפני קדושת שמו יקבץ אותם מכל הארצות ויביא אותם אל אדמתם... וכמו שאמר יחזקאל הנביא עוד שם לא למענכם אני עושה נאם ה' אלקים יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל, ומפורש בדבריו דאף שיש להם ליבוש ולהכלם מדרכיהם, מ"מ על כולם יעבור, למען קדושת שמו יתברך.

ד.

וכמו"כ מבואר בעזרא (פרקים ז – ט) שבעלית עזרא בפקידת כורש גם עם ישראל שעלו היו במצב של כי עונתינו רבו למעלה ראש ואשמנתו גדלה עד לשמים, ויחד עם זאת הקב"ה רצה שהם יעלו לארץ ישראל, ואחר כך ה' הערה עליהם רוח ממרום לתקן מעשיהם כמבואר שם⁴⁹.

ה.

"הלוואי יהו בני עמי בארץ ישראל"

ואמנם צריך להבין מדוע יש בזה קידוש ה', שהרי אותם יהודים אשר אינם מתנהגים בדרך התורה גורמים לטומאת הארץ, ואדרבה, הרי הם גורמים במעשיהם חילול ה'. והנה בכדי לדעת אם ישנה מעלה בזה שיושבים עם ישראל בארץ ישראל, צריך לדעת מהו רצון ה' בזה.

לכאורה נראה שרצון ה' הוא שעם ישראל לא יהיה בארץ ישראל כשהם מטמאים אותה, שהרי הקב"ה הוציא את עם ישראל מארץ ישראל כאשר הם טימאו אותה.

⁴⁹ ועיין בספר "אהבת יהונתן" להגריי אייבשיץ זצ"ל הפטרת עקב (עמ' עד ד"ה "מדוע באתי ואין איש"), מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה. פי' עפימ"ד אילו עלו ישראל מן הגולה בימי עזרא הסופר – היה באותו פעם ימות המשיח. וכן כתב האברבנאל דלכך יצא הקצף מעם ה' על מדינות ספרד להיות נדונין באבדן והרג, על שלא עלו מן הגולה בימי עזרא. וז"ש מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה, הכוונה שקראתי אתכם מן הגולה ואין מי שהתנדב לעלות. ע"כ. ואח"כ לאורך ההפטרה (עד עמוד ב ד"ה קרוב מצדיקי), הוא מבאר מה היו התירושים של ישראל שבאותו הדור על כך שלא עלו, ואיך שהקב"ה פורך תירושיהם אחת לאחת.

א. שעדיין לא הגיע זמן הגאולה, וכדאחז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף, וע"ז משיבם שבשעה אחת הקב"ה יכול לתקן כל הנשמות שבגוף – "הקצור קצרה ידי מפדות..."

ב. שסידור גרמי השמים מורה על מזל רע, ומורה שעדיין צריך לישאר בגלות, וע"ז משיבם שאני שולט על גרמי השמים – "אלביש שמים..."

ג. שכשישראל בגולה הנביא ג"כ אינו במדרגיגה גבוהה, ואינו יכול להביאם לגאולה, וע"ז הוכיח להם שהוא במדרגיגה גבוהה – "ה' אלהים פתח לי לשון לימודים..."

ד. ואח"כ מוכיחם "גווי נתתי למכים ולחיי למורטים" – שישאל שעלו לא"י התגברו על הצרות שסבלו מן הכותים, ובנו ביהמ"ק ועשו והצליחו, ולמה אתם לא השתפתם עמנו.

ה. ואח"כ אומר "פני לא הסתרתי מכלימות ורוק" – שאע"פ שהיו נשואים נשים נכריות, בזכות העליה לא"י עזר להם הקב"ה ליטתר ולחזור בתשובה שלימה עד ששב צלם אלהים על פניהם ולא הוצרכו להסתיר.

אמנם אנו רואים בדברי חז"ל לא כן. שדרשו חז"ל על הפסוק ביחזקאל (לו, טז): ויהי דבר ה' אלי לאמר, בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה.. ואשפך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה. ואפיין אתם בגוים וזרו בארצות כדרכם וכעלילותם שפטתים". ואמרו חז"ל (ילקוט איכה תתלח. ובדפ"ר תתשלו. ועיין איכה רבה ג, יט): "בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה. הלואי יהוון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמתמאים אותה".

ומבואר שכבר מלכתחילה בשעה שהקב"ה הגלה אותם לבין הגויים, מחמת מעשיהם הרעים המבוארים שם בפסוקים [על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה], הוא אמר כביכול שהוא עושה זאת בעל כרחו מפני מידת הדין, ולולא מידת הדין – הלואי היו בני עמי בא"י ולא היו גולין אעפ"י שמתמאין אותה [- שעושים את העבירות החמורות של ע"ז וש"ד]. וכך אנו רואים מדברי הנביא שהבאנו לעיל שרצון הקב"ה הוא שישבו בניו בא"י אע"פ שהם הולכים בדרכים נשחתות.

ויתירה מכך, ישנה מצווה לכבוש וליישב את ארץ ישראל ביהודים (עיין בנספח ג ובמילואים סימן י), ולא נאמרו בהלכה זו הגבלות באיזה יהודים מדובר, ורק לגבי עכו"ם נאמר לא תחיה כל נשמה, אבל לא לגבי יהודי. ובודאי אם רצונו של הקב"ה היה שיהודים אלו לא יעלו לאר"י היה הקב"ה מודיענו דבר זה בתורתו. ומכל זה מבואר, שאף יהודים שאינם הולכים בדרך התורה, רצון הקב"ה הוא שהם ישבו באר"י.

וכך כתב הגאון הנצי"ב זצ"ל (בתוך מכתבו שהובא בספר שיבת ציון ח"ב עמ' 6): "וכמו שהיה בימי עזרא הסופר, שקבץ איזה אלפים בבבל מכל סוגי בני אדם היינו גדולי תורה ויראי ה', וגם מאותם האנשים נושאי נשים נכריות אשר היו מורגלים בחלול שבת ולא ידעו את התורה כלל, כל אלה נתקבצו ובאו, והכינו ישוב הארץ בערים, עד שאח"כ נתמלאה הארץ מבניה. כן עלינו להקיץ לקול רצון ה' הנשמע מקצה העולם ועד קצהו בכל מקום אשר אחינו מפורזים נדחים ונענים, לעשות מה שבידינו הן מעט או הרבה, ובכל סוגי בני ישראל וכו', ועל כולם יקוים דבר עזרא הסופר בזמנו: יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה וכו'".

ומבואר מכל זה שרצון ה' הוא שישבו בניו בארצו אע"פ שמתמאים אותה. ואף שבוודאי מצד שני ישנו חטא יותר גדול כשיהודי חוטא בארץ ישראל ומטמא אותה מאשר אילו היה בחו"ל, וחובה על כל יהודי לטהר את עצמו לפני עלייתו לארץ ישראל כדי לא לטמאות אותה ח"ו,

קמח

וכמו שהאריך בזה הרמב"ן בפרשת אחרי מות (ויקרא יח, כד), וכמו שכתבו השל"ה ועוד אחרונים שחובה על כל יהודי לטהר עצמו לפני עלייתו לארץ ישראל בכדי שלא יטמא אותה ח"ו, מ"מ כ"ז אינו מונע את עצם העלייה, משום שמצד רחמי הקב"ה רצונו הוא שאעפ"כ ישבו היהודים באר"י. [כמובן שאין הכוונה שרצונו של הקב"ה שיטמאוהו, אלא שאעפ"כ שישנו חיסרון בזה שמטמאים את ארץ ישראל, מ"מ רצונו של הקב"ה שאעפ"כ ישבו בא"י, משום שכנגד הפגם שמטמאים את הארץ, מ"מ כנגד זה ישנו פגם גדול יותר שנמצאים עם ישראל בחו"ל].

1.

וביאור הטעם מבואר בדברי חז"ל הנ"ל (בילקוט איכה), "תני רבי חייא משל למלך שהלך לחמת גרר ונטל בניו עמו, פעם אחת הקניטוהו ונשבע שאינו נוטלן, והיה נזכר להם ובוכה, ואומר הלואי יהוון בני עמי אע"פ שמקניטים אותי... ודכוותיה בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה, אמר הקב"ה הלואי יהוון בני עמי אע"פ שמטמאין אותה".

והיינו שאע"פ שעם ישראל מצד עצמם אינם ראויים להיות בארץ ישראל, מ"מ כיון שהם בניו של מקום, רצון הקב"ה שיהיו תחת הנהגתו בארץ ישראל, [וכמו שנתבאר לעיל בפ"א שבא"י ניכרת במיוחד הנהגתו של הקב"ה לעם ישראל], ומשום שני הטעמים שנתבארו לעיל בפ"ג א. משום שהקב"ה טוב ומטיב לרעים ולטובים, וא"כ מן הראוי שייטיב לבניו אע"פ שאינם ראויים מחמת מעשיהם. ב. משום הבטחתו לאבות להביא לבניהם את הארץ, והבטחה אינה תלויה בתנאים ועליה לא נאמר שמא יגרום החטא.

ועי' במילואים (סי' ג) מה שהארכנו בזה איך שהקב"ה דואג לכל עם ישראל שיגיעו לתכלית הטוב, וכמ"ש הגר"א על הפסוק (במדבר כג, י) תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו, "כי מיתה טובה הוא רק לישרים שבהם, אבל האחרית לכל ישראל הוא טוב, כידוע". ועי"ש עוד מה שהארכנו בזה.

2.

בענין זה יש להביא את דברי הרב וולבה זצ"ל (בספרו עולם הידידות עמ' קמה) אשר מתאר את הרושם שנוצר בימינו אצל אומות העולם מכך שעם ישראל שב לארצו, שעיי"ז ניכר שעם ישראל הם בניו של הקב"ה: "אומות העולם אינם רואים במדינת ישראל מדינה חילונית

קמט

גרידא. הם רואים בה מילוי הבטחות הנביאים, דבר הגורם לא מעט כאב ראש לכנסייה הנוצרית, שטענה מאז היווסדה כי ח"ו נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל. הרי כאן פירכא לכל אמונת ההבל שלה!."

ועוד שם (עמ' קפג): "תקומת עם ישראל אחרי השואה והקמת מדינת ישראל הן שתי מכות מוות ליסודות האמונה הנוצרית! עם ישראל לא קיבל מעולם את האמונה הנוצרית... הכנסייה הנוצרית מעולם לא סלחה לעם ישראל את "עקשנותו". אף שהיא מתימרת להיות "דת האהבה", היא הפעילה נגדנו שנאה ואכזריות ללא גבול... רדיפת היהודים לא היתה פרי דמיון חולני של אפיפיורים, קיסרים ומלכים בודדים. ההגבלות, העינויים והשחיטות ההמוניות שהכנסייה אשמה בהם כמעט מעת היווסדה עד השואה האחרונה – שיטה יש בהם, ועל עיקרון "תיאולוגי" הם מבוססים, וכך כותב הגדול שבאבות הכנסייה, סנקט אוגוסטינוס ("הקדוש"): "היהודים בהשפלתם הם הם העדים להעוול שלהם ולאמת שלנו!". כלומר: כל מה שהיהודים מושפלים יותר, זה מעיד שהם אינם צודקים שלא קיבלו את האמונה הנוצרית. וכשרואים אותם כל כך מושפלים ולעומתם הנוצרים יושבים בכבודו של עולם – זה מעיד על כך שהאמת בידי הנוצרים... אוי לה לדת הזקוקה לעדות כזאת על אמיתותה! הכנסייה לא הצטערה על השואה שבאה עלינו והשמדה ששה מליון יהודים. להיפך, הרי היא זקוקה ל"עדויות" כאלו על אמיתותה!

והנה פתאום קמה "מדינת ישראל" על אדמת הקודש: עם ישראל הממושך והממורט קם לתחיה! לעם ישראל יש מדינה עצמאית! היכן עכשיו ה"עדות" החשובה ביותר ל"אמיתת" האמונה הנוצרית? איזו אקורבטיקה תיאולוגית מתרצת את התופעה הזאת של עם ישראל בהתחדשותו ושל בנין מדינה יהודית ושל נצחונות בשלש מלחמות? הן, התחדשות הישוב בארץ ישראל והקמת המדינה סותרות את עיקרי האמונה הנוצרית! והתיאולוגים הם אובדי עצות להקים בנין השקר שלהם מהריסותיו בצורה מחשבתית המניחה את הדעת."

ח.

שפלותם של ישראל הוא חילול ה'

ובשביל להבין היטב ענין זה, נביא כאן מדברי רבותינו המבארים ענין זה שעצם זה שישראל מושפלים, אע"פ שהם חוטאים, הוא חילול ה'.

על הפסוק (יחזקאל לט, ז) "ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל, ולא אחל את שם קדשי עוד". כתב רש"י: "שפלותם של ישראל חילול שמו הוא, באמור להם עם ה' אלה ולא יכול להצילם".

והיינו שעצם זה שהם מושפלים, וה' אינו מציל אותם, זה חילול השם. ולא מדובר כאן על החילול השם שמצד חטאיהם.

רמ"ד וואלי בספרו "ממלכת כהנים" על יחזקאל לו, כ (עמ' ש' והלאה), מבאר ג"כ שה"ויחללו את שם קדשי" זה לא בעצם חטאיהם, אלא בעצם זה שהשכינה בגלות ביחד איתם, ונחסר מכחה ושמוכרחת להשפיע מקדושתה לחיצונים.

וכמו"כ ה"וקדשתי את שמי המחולל בגויים" לא מדובר על קידוש השם ע"י שיטיבו ישראל את מעשיהם, אלא ע"י עצם הקיבוץ גלויות. ולשונו הובאה בהערה⁵⁰.

⁵⁰ ז"ל רמ"ד וואלי: "ויבוא אל הגויים .. ויחללו את שם קדשי. ואמנם כשגלו, גם השכינה גלתה עמהם, וז"ש ויבוא אל הגויים אשר באו שם. "ויבא" דיקא בלשון יחיד, לרמוז אל שם קדשו שגלתה עמהם, וכבר ידוע שהוא חילול כביכול אל השכינה לצאת מארצה אל ארצות הגויים, לפי שנפגמת קדושתה בטומאת ארץ העמים. ועוד, שהיא חסרה מן האורות העיקריים שלה. וכל שכן בראות החיצונים שגלו ישראל ביניהם והשכינה עמהם, מיד הזמינו זה את זה וקפצו בכל כוחם לבלוע את ההשפעות הקדושות, מאחר שזה העם הקדוש היוצא מן המקום הקדוש (א.ה.). הוא עדיין נקרא עם קדוש גם כשהוא חוטא וגולה), ומסתמא יביא עמו הרבה מן ההשפעות הקדושות, והוא כעשיר שהולך לגור במקום דלים, שכולם קופצים עליו ליהנות מעשרו.

ואחמול על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל בגויים אשר באו שמה. ונראה לפי דרכנו שלא היו ישראל המחללים (באופן ישיר ע"י מעשיהם), אלא המקום הוא שגרם חילול אל השכינה, אבל הטעם הוא, לפי שהם גרמו יציאתם וגלותם על ידי העוונות שלהם, ולכן נחשב ממש כאילו היו הם המחללים, שאלמלא היציאה לא היה החילול.

[א.ה. והיינו שהחטא גרם את יציאת ישראל לגלות, והיציאה לגלות גרמה שהשכינה ג"כ תצא לגלות, ויציאת השכינה לגלות היא שעושה את חילול ה', ע"י שני סיבות. א. שנחסר מהשכינה אורה, ב. שהחיצונים נהנים מהאור שהביאה עמה בגלותה. וכ"כ ברמח"ל במאמר הגאולה, בפירוט ארבע הקלקולים שיש מהגלות].

ומארי דביתא סוף סוף מתעורר לקנא ולהמול על שכינתו הקדושה, שלא תתחלל עוד בארצות הגויים, ולכן גזר להצמיח את הגאולה בזמנה אעפ"י שאין זכות בישראל.

וד"ש: לכן אמור לבית ישראל לא למענכם אני עושה בית ישראל. שלא בזכותכם אני מתעורר להשלים את התיקון ולהצמיח את הגאולה, כי אם לתקן את הפגם ואת החילול שנעשה כביכול אל השכינה מפני יציאתה בארצות הגויים". עכ"ל.

ט.

וכך כתב הגה"צ ר' יהודה ליב חסמן זצ"ל, בספרו "אור יהל" (חלק ג עמ' פב – פז), במאמר על פרשת פרה: "בהפטרה (יחזקאל סי' לו) ויהי דבר ה' אלי לאמר, בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם וגו', ואשפוך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה, ואפיץ אותם בגויים ויזרו בארצות וגו', ויבוא אל הגויים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ד' אלה ומארצו יצאו.

יש ללמוד מכאן הערה חדשה בענין חילול השם שהוא חמור מכולן, שהכתוב מתאונן על בית ישראל על חטאיהם אשר חטאו בהיותם יושבים על אדמתם וכו'. שעבור זה בא עליהם העונש וגלו מן הארץ, ככתוב (ויקרא יח) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה וגו'. ועתה כשהם נמצאים בגלות אומות העולם מראים עליהם באצבע ואומרים הנה עם ד' אלה ומארצו יצאו! ונמצא שם שמים מתחלל על ידם, א"כ למדנו שהאדם החוטא יש לו לדאוג חוץ מעצם החטא שהוא נגד רצון השי"ת, ושיענש ע"ז בודאי בלא שום ספק, בראש דאגתו יש לו לדאוג על חילול שמו יתב', שמכיון שיענש ויתיסר עבור חטאו, הרי כל העובר עליו יתמה ויאמר הנה מעם ד' הוא זה ולוקה? ! ונמצא שהוא גרם ע"י חטאו חלול השם!

וממשיך הגרי"ל חסמן: ...ויש להתבונן עד כמה חביבין ישראל שלא סר צלם מעליהם בכל אופן, ובמקום גנותם למדנו שבחם, שאע"פ שהכתוב קורא עליהם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם וגו' על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלוליהם טמאוה, ושלפיכך גורשו מהארץ והלכו בגלות, וכמו שנאמר ואפיץ אותם בגויים ויזרו בארצות כדרכם וגו', מ"מ שם ד' נקרא עליהם, שהרי זוהי התביעה שאנו נתבעים: ויחללו את שם קדשי באמור עליהם עם ד' אלה ומארצו יצאו! ! וכל אומות העולם רואים כן כי שם השם נקרא עלינו, שאומרים "עם ד' אלה", והיינו מה שאמר הכתוב (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאתם. וכן כתוב כאן ויבוא אל הגויים אשר באו שם וגו', ואחז"ל (איכ"ר בפתחה פט"ו) לא הוי צריך קרא לומר אלא ויבאו ואת אמר ויבא, אלא כביכול הוא עצמו עי"ש.

הנה למדנו עד כה שאם טוב לו לאדם מישראל הרי"ז קידוש השם, ואם ח"ו ההיפוך הוא להיפוך, א"כ יש לנו לדאוג האיך לקבל את הטוב והחסד אשר מיטיב השי"ת אתנו, אם מקבלים הטובה בהכרה מלאה כי היא טובה וברכה – בסבר פנים יפות – בשמחה ובטוב

לבב, הרי אנו מקדשים שם שמים, משא"כ אם ח"ו יבקש אדם עלילות וכל מחשבתו נתונה רק במה שחסר לו – ולא במה שיש לו.. יאמרו מעם ד' הוא ולמה זה מארצו יצא? ! עכ"ל.

[ועי"ש שמדבר גם על קידוש השם נוסף, כאשר הבריות רואים שטוב למי שהוא ת"ח ועובד ה', הוא קידוש השם כדי שלא יאמרו עליו "שוא עבוד אלקים"].

והנה שפתיו ברור מללו א. שאף כשעם ישראל הם במצב של חוטאים, מ"מ הם עם ה'. ב. שיש חילול השם בעצם זה שרע להם שהם בגלות (אע"פ שהם חוטאים), ויש קידוש השם בעצם זה שגלויותיהם מתקבצים ויותר טוב להם בזה.

[והוסיף הגרי"ל חסמן, שמי שמכיר בטובה וכל מחשבתו נתונה על מה שכבר קיבל, הרי זה מקדש את השם לעיני העולם, ולהיפך ח"ו מחלל את ה'. וממילא גם לענין הקיבוץ הגלויות גופא, מי שמפרסם שה' היטיב לעם ישראל בקיבוץ הגלויות, הרי זה מקדש השם, ומי שאומר - לאחר שה' קיבץ הגלויות - שהקב"ה לא היטיב כאן לעם ישראל ולא קיבץ גלויותיהם, הרי זה מחלל השם רח"ל].

י.

כמו"כ מצאנו ביחזקאל (כח, כה): כה אמר ה' אלהים בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפוצו שם, ונקדשתי במ לעיני הגויים, וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי לעקב.

וכתב המצודת דוד ונקדשתי במ. אהיה מקודש על ידיהם באותות ומופתים שאעשה אז עמהם. עכ"ל.

אמנם כבר העיר על כך בספר אור אברהם (להגאון רבי אברהם (ב"ר משה) גורביץ. ספר שמות עמ' נג - נד) שאין זה משמעות הכתוב, וז"ל: ואולם לפי פשוטו של מקרא היה נראה, דהאי קידוש השם דקאמר בזה, היינו בעצם חזרתם של ישראל לארצם, וכן נראה מבואר מהא דכתיב שם לקמן בפרק לו פסוק כ, ויבואו אל הגויים אשר באו שם ויחללו את שם קדשי באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו. ע"כ. וכתב שם רש"י וז"ל, ומהו החילול? באמור אויביהם עליהם עם ה' אלה ומארצו יצאו ולא היה יכולת בידו להציל את עמו ואת ארצו עכ"ל.

וכן עיין שם בפסוק כג דכתיב, וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגויים אשר חללתם בתוכם, וידעו הגויים כי אני ה' נאם ה' אלקים בהקדשי בכם לעיניהם. ולקחתי אתכם מן הגויים

וקבצתי אתכם מכל הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם. ע"כ. וכתב שם רש"י וז"ל, וקדשתי את שמי, ומה הוא הקידוש, ולקחתי אתכם מן הגוים עכ"ל. הרי מבואר להדיא, דמה שהוכרחו לעזוב את ארצם הרי יש בזה חילול השם, והיינו מכח מה שיאמרו הגויים כאילו אין יכולת להקב"ה להצילם מגלות, ולהיפך הרי על ידי זה שיחזרו לארצם שוב יהיה בזה קידוש השם, וכפשטות לשון הכתוב כאן [א.ה. שכתוב "בקבצי את בית ישראל מן העמים", כלומר, ע"י שאקבצם מן העמים - על ידי זה עצמו: "ונקדשתי בהם לעיני הגויים"].

יא.

הצד השווה שבכל הנזכר לעיל, שבכל מקום שהנביא מזכיר את קידוש השם הגדול בענין קיבוץ גלויות - כוונתו לקידוש השם שנעשה ע"י הקיבוץ גלויות לכשעצמו, וגם כשלא מתלוה אליו שום סיבה נוספת לקידוש השם - לא נסים נוספים מצד ה', ולא מעשים טובים מצד ישראל - אלא ע"י עצם ה"בקבצי את בית ישראל מן העמים", מתקיים ה"ונקדשתי בהם לעיני הגויים". וע"י עצם ה"וקבצתי אתכם מכל הארצות" מתקיים - "וקדשתי את שמי הגדול".

יב.

מדוע קידוש השם לא גרם למנוע את הגלות ואמנם יש להקשות, שהרי אם יש בזה קידוש ה' שבניו בארץ ישראל, אע"פ שהם אינם ראויים לזה, א"כ מדוע הוא הוציא אותם מארצו כשהם חטאו. אמנם ביאור הדברים עפ"י מש"כ הרמב"ן (ויקרא כו, מא - מב) על הפסוק "והתודו את עונם ואת עון אבתם.. אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם, או אז יכנע לבכם הערל ואז ירצו את עונם. וזכרתי את בריתי יעקב .. והארץ אזכור". וכתב הרמב"ן: "והנכון בעיני, שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם, או עד זמן יכנע לבכם הערל, או עד זמן ירצו את עונם באורך הגלות". דהיינו שהגלות תסתיים באחת משתי הדרכים, או ע"י תשובה, או ע"י שיסבלו את יסורי הגלות. וכ"כ הרמב"ן והאור"ח באריכות (הבאנו דבריהם במילואים סי' ה.).

קנד

ומבואר שלכתחילה הוצרך הקב"ה להגלותם, על אף שרצונו הוא שהם ישבו בארצו למרות חטאייהם, מ"מ מצד ישראל, א"א שישבו בארץ, כיון שהחטאים מונעים את ישיבתם באר"י, אמנם לאחר שכבר ריצו את עונם ע"י יסורי הגלות, ושוב אין החטאים מעכבים, ממילא מחזיר אותם הקב"ה לארצו אע"פ שאינם ראויים, משום שזהו רצונו שישבו ישראל בארצו. ועי' במילואים (סימן ה) שביארנו ענין זה בהרחבה, שלאחר הצרות שעברו ישראל בגלות, נהפכה מידת הדין למדת הרחמים לענין קיבוץ גלויות, וממילא כל עוד שמידת הדין היתה בתוקפה, אדרבה במידה מסויימת יש קידוש השם בכך שמקיים מידת דינו, אמנם ממתני שנהפכה מידת הדין למדת הרחמים לענין קיבוץ גלויות, מכאן ואילך יש חילול ה' בזה שנשארים ישראל בגלות.

נספח ב - השלטון בארץ ישראל

א.

כהמשך לנספח הקודם, יש לדון בשאלה הנשאלת פעמים רבות, על כך שאנו רואים שחלק גדול מן הניסים שאירעו בארץ ישראל היו מכוונים ע"מ שישלטו עם ישראל בארץ ישראל. ולכאור' נראה שלא שייך לומר שהוא תהליך של הכנה לגאולה, שהרי כיון שהשלטון הגיע לידי פורקי עול, א"כ אין בכך כל טובה, ואדרבה נראה שרק רעה הגיע מזה שהגיע השלטון לידי מי שהגיע.

אמנם כפי שכבר כתבנו, אין אנו יודעים את דרכי הקב"ה ומדוע הוא בחר להוביל את הענינים בתהליך כזה, אך מ"מ אנו רואים שרצון הקב"ה הוא שארץ ישראל תהיה נשלטת ע"י היהודים וכמו שיתבאר, ורצון הקב"ה היה להוביל את המאורעות באופן כזה, שבתחילה יהיה השלטון היהודי ע"י יהודים פורקי עול, שאע"פ שישנם בזה חסרונות שהם מנסים להפריע בשמירת המצוות, מ"מ יותר טוב שיהיה השלטון בידי יהודים מאשר בידי הגוים, [ולמרות כל נסיונותיהם להפריע לנו משמירת המצוות, הקב"ה אין לו מעצור לשמור על עמו ישראל בפרט בארץ ישראל, ואנו רואים שכבר למעלה משישים שנה, למרות כל נסיונותיהם של ראשי השלטון להפריע לקיום התורה והמצוות, הקב"ה שומר את ציבור בני התורה ע"מ שיוכלו להמשיך בעבודת הקודש בלא הפרעות, והתורה מתפתחת באר"י כמו שלא היה דורות רבים וכמו שלא קיים כלל בשום מקום אחר בעולם], וכל זה הוא חלק מתהליך שבסופו של דבר יהיה שלטון יהודי שומר תורה ומצוות בארץ ישראל.

ב.

ובאמת ישנם כמה טובות גדולות שנעשו לנו בזה שהשלטון בארץ ישראל הפך להיות בידי זרע אברהם יצחק ויעקב, שאע"פ שהם רשעים מ"מ עפ"י גדרי ההלכה יש להם דין של יהודים, והארכנו בזה במילואים (סי' ח), ונביא כאן בקצרה את עיקרי הדברים. ראשית כל, עצם היציאה מתחת שלטון הגוים הוא מעלה משתי בחינות א. מצד היהודים, שעצם שלטון הגוים על יהודים הוא חורבן גדול. והוא משום שכאשר יהודי נמצא תחת שלטון הגוי הרי הוא תחת ממשלת הרע כיון שנשמות הגוים באים משרש הרע בעולם, ודבר זה מטמא את נשמתו. והארכנו בביאור חומרת הדבר במילואים. ועי"ש שהוכחנו מדברי

חז"ל, שכשגלו ישראל לבין האומות, מלבד עצם היציאה מארץ ישראל, עוד היה בזה רעה שנכנסו היהודים תחת שלטון הגוים, וע"ז נאמר מלכה ושריה בגוים אין תורה, ולא אמרו מלכה ושריה בארץ הגוים, משום שעצם זה שהיו ישראל תחת שלטון הגוים ששורש נשמותיהם מכח הטומאה בעולם – זה גרם למצב של "אין תורה".

ומבואר בדברי חז"ל שאף מחמת יציאה לזמן קצר לחו"ל כדי להביא מזון, הקב"ה ציוה ביד נביאו יואל (ב, יז) - "אספו עם, קדשו קהל, קבצו זקנים, אספו עוללים ויונקי שדים, יצא חתן מתדרו וכלה מחופתה, בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה', ויאמרו חוסה ה' על עמך, ואל תתן נחלתך לחרפה למשל בם גויים. ע"כ. ומבואר מזה שעל אף שהיתה יציאה זו ארעית כדי להביא מזון ולחזור לארץ (כמבואר בתנא דבי אליהו שם, הבאנוהו במילואים), מ"מ עיקר הבכיה היתה על דבר זה שיוצאים עם ישראל מארץ ישראל "למשול בם גוים", ולא על עצם הצרה של הרעב שהיתה אז. ומבואר מזה, שעצם זה שמושלים בם גוים, אפי' לזמן קצר, דבר זה מצריך לעשות את כל הרעש הזה, אספו עם וכו'.

ואע"פ שבזמן זה מלך מנשה שהיה רשע (שהוא מהמלכים שאין להם חלק לעוה"ב. סנהדרין ז, א), מ"מ היציאה מתחת מלכותו למלכות של גוים היתה צרה גדולה שראוי לבכות עליה כל כלל ישראל. מכיון שדבר זה מטמא את נפשותיהם של ישראל. ועי' בהערה מדברי הגרא"ז מלצר זצ"ל⁵¹.

⁵¹ בספר תולדותיו של הגרא"ז מלצר "בדרך עץ החיים" (ח"ב עמ' 457) שהו"ל נכדו, הובא: מעשה ובאו לרבנו נכבדי אחד הישובים כדי לשמוע את עצתו וחוות דעתו בבעיה שנתעוררה: בהתאם לחוקי הממשלה האנגלית אשר שלטה בארץ ישראל, חייבים היו הישובים הקטנים בהם אין עיריה או מועצה מקומית להביא אישורו של המושל האנגלי כל תקנה שקובעים או כל מעשה שהינם מבקשים לבצע. לעומת זאת, מקומות ישוב בהם יש עיריה או מועצה מקומית, פטורים בפרטים רבים מעולו של מושל, וכידם הסמכות לקבוע בעצמם באותם נושאים אשר הישובים הקטנים חייבים לקבל עליהם אישור מיוחד.

לאנשי אותו ישוב היתה אפשרות לקבל סטטוס של מועצה מקומית. חלק מן החששות שלהם לקבל מעמד זה היה עקב העובדה שישנם ביישוב שמאלנים, אשר אין לדעת איזה תקנות חדשות הינם עלולים להציע וכן איזה תקנות קיימות ירצו לבטל.

במצב הנוכחי, כך הסבירו, אפשר לדבר עם המושל ולשכנע אותו שלא לאשר את דרישותיהם. לאור האמור, שואלים הם את רבינו האם אכן לנצל את ההזדמנות שבידיהם, הועד המקומי יהפך למועצה מקומית, ואז יהיו הם תלויים פחות בסמכותו של המושל האנגלי, או אולי עדיף שישארו בסטטוס הנוכחי בו הינם זקוקים לקבל את אישורו של המושל אף לגבי פרטים קטנים, אבל לעומת זאת קטן כוחם של אנשי השמאל.

ג.

ב. ומלבד זאת ישנה מעלה בשלטון היהודי לקדושת הארץ, וכמו שאנו רואים מכך שמלבד מצוות ישיבת ארץ ישראל, ישנה מצווה לכבוש את ארץ ישראל, וכמ"ש הרמב"ן (ע" במילואים סימן ט), ומבואר מזה שרצון הקב"ה שתהא הארץ נשלטת ע"י יהודים, ואי"ז מספיק שישוברים בה יהודים, אלא ישנו ענין מיוחד שישלטו היהודים על ארץ ישראל. ומצאנו בכמה מקומות, שכשהארץ נשלטת ע"י גוים הרי היא יורדת מקדושתה. ומבואר בדברי המג"א שמה שאמרו בגמ' הוואה ערי יהודה בחורבנן קורע, היינו כל זמן ששולטים עליהם גוים. ואף אם הם מיושבים ע"י יהודים, כל זמן ששולטים עליהם גוים, הרי הם נקראות חריבות. ומבואר מדבריו שעצם שלטון הגוים בארץ, הרי זה מוריד אותה מקדושתה, עד שהיא נקראת חריבה ע"ז. ועי' במילואים שהבאנו מקורות נוספים על הירידה מקדושת הארץ בזמן שהיא נשלטת ע"י גוים, עד שלגבי דברים מסוימים היא נחשבת כח"ל.

וע"כ בזמן שישנו שלטון יהודי, הרי זה מעלה מצד שני הדברים האלו. ראשית כל, מחמת שיצאנו משלטון הגוים המטמא את נפשותינו. וכן מצד קדושת הארץ שהיא נשלטת ע"י יהודים.

ד.

ג. ומלבד זאת ישנה מעלה כמה שעם ישראל שולט בארץ ישראל, שע"ז יכולים היהודים לבא ולהתיישב בארץ, שאת זה א"א לעשות כאשר ישנה ממשלה של גוים על הארץ, מכיון שהגוים עינם צרה בהתפתחות הישוב היהודי, והם מנסים כל הזמן להצר את רגלי היהודים מלשבת בארץ.

ד. וכמו"כ משום הצלת נפשות ישנו צורך בשלטון יהודי בארץ, שהרי הגוים לא אכפת להם מנפשות ישראל ומפגיעה בהם. (ואע"פ שאם ה' לא ישמור עיר שווא שקד שומר, מ"מ מצד דרכי ההשתדלות, זאת היא הדרך הנכונה מצידנו).

וואמנם בעצם השלטון שלהם ישנו חלק רע ג"כ, שהם מנסים להשליט פעולות המתנגדות לתורה, ועל כן אנו מתפללים לשלב נוסף בגאולה, שהשלטון יעבור לידי יהודים שומרי תורה ומצוות⁵²].

ה.

גדרי השלטון בימינו

ואע"פ שכעת השלטון הוא בידי יהודים פורקי עול מפריצי עמך, מ"מ כיון שעפ"י הלכה הם נקראים יהודים, הרי זה נחשב כשלטון יהודי, וכמ"ש הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (שו"ת אגרו"מ או"ח ה, לז) "שעתה שבחסדי השי"ת אין מושלים האומות על ערי יהודה ועל ירושלים, והם גם מיושבים, הוא טעם גדול שלא לקרוע", ומבואר מדבריו שאף שהשלטון הוא בידי פורקי עול, מ"מ כיון שעכ"פ הם יהודים, אין ההרים נקראות חריבות ואי"צ לקרוע עליהם. וכך כתבו כמה פוסקים.

וכדבריהם מבואר בדברי חז"ל, שאף כשהיו בעם ישראל מלכויות של רשע כמו ירבעם אחאב ומנשה (שאינן להם חלק לעוה"ב. סנהדרין צ, א. ועי' רמב"ן במדבר טו, כב "בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי"), לא היה צריך לקרוע על ערי יהודה, משום שעדיין נחשבו בבנין כ"ז שהשלטון הוא עכ"פ יהודי.

[וע"ע בספר מנחת שלמה להגרש"ז אויערבך זצ"ל (ח"א סי' עג) שכתב שאע"פ שכעת השלטון בידי יהודים, מ"מ כיון שישנם מסגדים בירושלים, עדיין יש לקרוע. ומבואר שהוא נקט ג"כ כהאגרו"מ שהשלטון כעת נחשב שלטון יהודי, ואע"פ שהוא בידי רשעים אי"ז מהווה סיבה לקרוע, כיון שעכ"פ ירושלים בקדושתה אחר שהשלטון בידי יהודים, ורק מחמת טעם אחר הוא סובר שצריך לקרוע]. וע"ע במילואים שהארכנו בדבר זה.

⁵² ואעפ"י"כ יש להדגיש שעם כל המגרעות של השלטון החילוני, אין בזה הצדקה להישאר בחו"ל, משום שכ"א יכול לעבוד את ה' כרצונו, ועל אף כל ההפרעות שהם מנסים להפריע בעבודת ה' שלנו, הקב"ה אין לו מעצור להושיע, וכפי שאנו רואים בעינינו ב"ה, וכש"נ לעיל. ועי' בספר "לפיד האש" (עמ' תקנז) מדברי האדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל בדברים שנשא בהנחת אבן הפינה לקרית צאנו בנתניה: "דעתינו היא, שבזמן כזה, כאשר יש אפשרות לכל יהודי לעלות לארץ ישראל, ויש פה ברוך השם קיבוץ גדול של שלומי אמוני ישראל, ועל אף כל המגרעות יכול כל איש לעבוד כאן את ה' כרצונו וכדרכו, מחויב כל יהודי באשר הוא לקיים מצות ישוב ארץ ישראל בגופו ולעלות הנה – כה נכין את עצמינו בהכנה רבה לדורו של משיח".

וישנם שטוענים שאין זה נקרא שעם ישראל שולט בארץ ישראל, כיון שהוא כפוף למלכויות אחרות (ובפרט לאמריקה), ועושה דברים מחמת פחד האומות. אמנם למרות שמצב זה עדיין אינו המצב המתוקן, מ"מ אי"ז מוריד מהבעלות של עם ישראל מהארץ, וכמו שהבאנו מדברי הפוסקים הנ"ל שכתבו שהארץ נחשבת כעת תחת שלטון יהודי.

ומכמה טעמים, ראשית כל, אף אם נאמר שעם ישראל משועבד כעת לגוים, מ"מ הארץ היא ברשות עם ישראל, יותר מאשר ברשות הגוים. ויותר מזה היה בבית שני שעלו בימי עזרא, שהיו משועבדים למלכי פרס גם אחר שעלו לארץ, וכמבואר בפסוקים, ונאמר ע"ז בנחמיה (ט, לו) "הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתתה לאבותינו לאכל את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה", ובכל אופן אמרו ע"ז בגמ' (יבמות פב, ב) שזה נחשב בכלל ירושת הארץ.

אמנם בלא"ה טענה זו אינה נכונה, משום שאף שעושים דברים מפני פחד הגוים, מ"מ אי"ז נקרא שאנו משועבדים לגוים, כיון שעכ"פ היהודים שולטים בארץ, ומה שעושים דברים מחמת פחד הגוים, הרי זה החלטה של היהודים. [משל לאדם שמחמת פחד מאדם אחר, הוא מוכרח לסדר את ביתו באופן שימצא חן בעיני אותו אדם, שוודאי שהוא נקרא הבעה"ב, ולא אלו הגורמים לו לעשות את הדברים הללו].

ומלבד כל זאת, אנו רואים, בפרט בשנים האחרונות, שהשלטון בארץ ישראל עושה דברים רבים בניגוד לרצונם של הגוים היושבים באמריקה וכ"ש בשאר מקומות, [ודוגמאות אחדות מהשנים האחרונות שהיו לחצים מצד הממשלה באמריקה לכפות על ראשי השלטון להמעיט את הלחצים נגד איראן המאיימת לכלות את יושבי ארץ ישראל (היל"ת), וכן לחזור לגבולות כפי שהיו בשנת תשכ"ז, לחלק את ירושלים, שלא לבנות בירושלים. וב"ה לב מלכים ושרים אשר הוא ביד ה' נטה להתנגד בעוז ובפומבי ובלי פחד נגד כל הלחצים. ועצם זה שיש אפשרות להתנגד כך, הרי זה מראה שהבעלות הבלעדית נמצאת ביד עם ישראל, וגם במקרים שנכנעים ללחץ אי"ז מראה על חסרון בבעלות וכנ"ל].

אם מותר לעודד רשעים ליישב את ארץ ישראל

הנה היה מקום לומר שעל אף שפעמים רבות ישנם דברים טובים היוצאים ע"י מעשיהם של יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות, מ"מ משום ערכות שנתחייבנו לדאוג לעם ישראל שיעשה את חובותיו כלפי הקב"ה, אנו צריכים לבזות אותם אפילו בחלק המצוה שהם עושים, משום שיש לחשוש שע"י שאנו נותנים להם סיפוק רוחני, הם מתחזקים בקיבוץ חברותם, מה שגורם להם לעשות עבירות שלא היו עושים אילו היו נפרדים איש מעל רעהו.

שאלה זו נוגעת לכל החלקים במצוות כיבוש וישוב ארץ ישראל הנעשים ע"י יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות. ואף בשאר המצוות הנעשות ע"י יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות, נוגעת שאלה זו פעמים רבות, האם יש להסתיר מהם את העובדה שבמעשיהם יש מצווה, משום החשש שע"י יגרם בעקפיץ עבירה לאנשים מסוימים. [כמובן שיש לדון כל מקרה לגופו, שהיכן שאנו יודעים על מקרה מסוים שברור שע"י המעשה של המצווה יגיע אותו יהודי לידי עבירה, ומאידך אם לא יעשה מעשה זה ימנע מהעבירה, שאז יש למנוע אותו מלעשות מצוה הבאה בעבירה, אבל כאן אנו דנים באופן כללי האם יש להמנע מלפרסם על מצוות כיבוש וישוב א"י, משום החשש הנ"ל].

אמנם האמת יורה דרכו, שאף אם הצגת החשש הזה או הדומים לו נכונים במציאות, מ"מ אין נכון לנהוג כך עפ"י התורה, שהרי אמרה התורה ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בהם, ובוודאי מותר ומצוה לפרסם בכל מצב שכל יהודי שעוסק בכיבוש ארץ ישראל מקיים בזה מצוה. והישרים לומדים מזה רק את החלק הטוב, והפושעים לדאבוננו משתמשים בזה ג"כ לעבירות. אבל מחמת זה אין להמנע מלפרסם מצווה דאורייתא הכתובה בפשט התורה, וא"י מעשה מרכבה וכיוצ"ב שע"ז נאמר סוד ה' ליראיו. (ולסימנא מילתא: אין דברי תורה מקבלים טומאה)⁵³.

⁵³ נביא כאן כמה מקורות בענין לימוד לתלמיד שאינו הגון: באבות דרבי נתן ספ"ב: בית שמאי אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם וענו וכן אבות ועשיר, ובית הלל אומרים לכל אדם ישנה, שהרבה פושעים היו בהם בישראל, ונתקרבנו לתלמוד תורה, ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים. ע"כ. ובכל מקום הלכה כבית הלל, וכן מסקנת הגמ' בברכות (כה, א) ע"ש.

ח.

וכך כתב הגאון הנצי"ב זצ"ל (בהסכמתו לספר "למען ציון"), וז"ל: .. מצאתי מקום בזה להגיד לרבים עד כמה חביבה ישוב א"י בעיני ה', עד כי בעת שהי' קול ה' דופק ע"י כורש לאמר, מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל, והמה סירבו ולא רצו לעלות, באמרם רחצתי את רגלי איככה אטנפם, ופירשו חז"ל במדרש שה"ש ע"ז המקרא, רחצתי את רגלי מטינופת ע"ז, שאותו המקום משיאני לע"ז.

ובזה יבואר מקורו של רש"י בתענית (ז, א) אם תלמיד הגון הוא – יפוצו מעינותיך חוצה, ואי לא – יהיו לך לברך. ופירש"י אם הגון הוא אמור לו סתרי תורה (ואמנם הב"ח גרס דברי תורה, אמנם שאר המפרשים לא קיבלו גירסתו, עיין ב"גבורת ארי", ובספר "בניהו" לבעל הבן איש חי ועוד. וגם בסמ"ג שיובא להלן כתוב כן). ומשמע שדווקא סתרי תורה אסור ללמדו. ולהנ"ל מבואר מדוע פירש כן משום שהוקשה לו שהרי בגמ' בברכות נפסקה ההלכה כבית הלל ולא כב"ש ור"ג, וא"כ קשה מדוע אמרה הגמ' בתענית שאין ללמד לתלמיד שאינו הגון. ועל כן פירש"י שהגמ' בברכות מדברת על חלק הנגלה, שאת זה מלמדים בפירסום לכל מאן דבעי, והגמ' בתענית מדברת על סתרי תורה.

וכ"כ ב"מדרש שמואל" (לרבי שמואל די אוזידא מתלמידי האריז"ל) על המשנה באבות (א, א) והעמידו תלמידים הרבה, שכוננת התנא לשלול סברת בית שמאי שאמרו שאין מלמדין תורה אלא לתלמיד הגון וכו' "ובחר בסברת בית הלל שאמרו מלמדין לכל אדם, ולא ידחו שום אדם שבא ללמוד תורה, ולזה אמר והעמידו תלמידים הרבה.

אמנם כדי שלא יהיו שוים בהשוואה אחת, ההגון ומי שאינו הגון בלמוד התורה וסודותיה, אמר ועשו סייג לתורה, כלומר הסייג אשר תעשו אין ראוי לעשות עם התלמידים - לגמרי למונעם מלבוא לבית המדרש כלל לאותם שאינם הגונים, רק יכנסו כולם לבית המדרש, והמלמדים עצמם הם יעשו סייג וגדר לתורה, שיגלו סודות התורה לכל אחד כראוי לו, להגון כפי חסידותו כן ירבה הרב לגלות לו רזי התורה, ולמי שאינו הגון כן ימעט, ויעשה סייג לדבריו שלא לגלות לו סודות התורה שאינם ראויים אליו. עכ"ל.

*

וכן מפורש בירושלמי (עבודה זרה פ"ב סוף ה"ז. כגירסת הסמ"ג עשין סימן י"ב, וציין לו ב"עין משפט" מכות י, א), זה לשונו: "כבשים לכושך ומחיר שדה עתודים, כבשים כתיב (מלשון כבישת הדברים), הא כיצד, בשעה שתלמידין קטנים כבוש לפנין דברי תורה, הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה. (ועיין חגיגה יג, א כבשים לכושך, דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לכושך). ודא מסייעא למה דתני רבי שמעון בן יוחאי, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מה הפנימה הזאת אינה נגלית לכל בריה, כך אין לך רשות לשקע עצמך בד"ת לגלות רזיה אלא לפני בני"א כשרים". עכ"ל הירושלמי.

והיינו שהירושלמי למד מהלשון "תשים לפניהם" – הפנימה הזאת", שאת רזי התורה שהם לפני ולפנים - תשים "לפניהם" (לפני בני"א כשרים) בלבד, אמנם חלק החיצון שכתורה אין בו דין כבישה, אלא מצוה לפרסמם בכל ישראל גם מי שאינם כשרים.

ולפי קלות דעתנו היא טענה נמרצה, ובכ"ז אנו רואים שהתרעם הקב"ה הרבה ע"ז כמו שנראה בהמשך השיר הקדוש, ובמדרש שם, וביומא פ"א... שהיה ישיבת א"י משיא לע"ז, כמו שידוע באגדה דפ' חלק כמה היה קשה ליוזר מע"ז.

ומכ"מ אין זה מתקבל בעיני ה', אלא המצוה במקומה, ומחויב ליוזר, ומי שאינו נזהר הוא רשע ועונו ישא, אבל אין אנו אחראין לזה.

וכנגד זה יש לחשוב כמה יקר מצוה תדירית יום ולילה בלי הפסק, ועי' בב"ר פע"ו דמש"ה ירא יעקב אבינו מעשו, אמר תאמר שהוא בא עלי מכח ישיבת א"י, לכן הנני מעיר ג"כ לכל מי שבירד לעזור לשובה. עכ"ל.

והנה צריך להבין מה שכתב הנצי"ב "אבל אין אנו אחראין לזה", שהרי וודאי שמי שאינו עובר עבירה אינו נענש על מעשי הרשע, ומדוע אנו צריכים להיות אחראים ע"ז. אמנם, כוונתו על מעשים שאנו עושים, שהיה מקום לבע"ד לטעון שמחמתם יש לנו אחריות על מעשי הרשעים, וכמו החשש הנ"ל וכיו"ב, שבזה שאנו מפרסמים דברי תורה המלהיבים את הלב לבא וליישב את הארץ - עי"ז גם הרשעים מתחזקים ומתקבצים ליישב את הארץ, ובדרך קיבוצם הם מרבים עבירות, ובכ"ז אין אנו אחראין לזה ואין מעשיהם הרעים מתיחסים אלינו ח"ו, משום שהקב"ה ציוונו להפיץ דברי התורה בטהרתן, וישרים דרכי ה' וכו' וכן"ל⁵⁴.

⁵⁴ דבר זה אנו מוצאים במקומות רבים, שאף כאשר יש חשש שאנשים מסוימים יכשלו ע"י התקבצותם לדבר מצוה, אין מבטלים את המצווה בגלל זה ח"ו. וכמו שאמרו בקידושין (פא, א) סקבא דשתא ריגלא. ופי' בתוס' ריעוע של ימות השנה לייחוד ולעבירה, שיש קבוצות אנשים ונשים לשמוע הדרשה ונותנין עין זה על זה. וי"א לכן נהגו להתענות לאחר פסח ולאחר סוכות. עכ"ל. והערוך שם פירש כיון שאוכלין ושותין ובטלין ממלאכתן מתייחדין ובאין לידי עבירה. ועיין שו"ע או"ח תצב, א. ואעפ"י כ החכמים קיבצו את העם ודרשו בפניהם, וכן לא יעלה על הדעת משום כך להכחיש את מצוות השמחה במועד, אלא צדיקים ילכו בס' וכו'. [וע"ע באיגרת הגר"א על המכשולות בלשוה"ר וכו', העלולים להגיע למי שהולך להתפלל בציבור, ומ"מ לא שמענו על מי שהורה ח"ו להתפלל ביחידות מחמת החשש הזה, אלא להיזהר מהמכשולות].

ועיין בקריינא דאיגרתא ח"א איגרת ג שכתב: "דאין התורה נקנית אלא בחבורה, ואין זה דרך כלל להתרחק מפלפול חברים בשביל שלא להתגאות". ובהמשך המכתב כותב שבענין הגאווה היא מחלה כללית, וצריך לקבוע זמן ללימוד ספרי מוסר בגנות הגאווה, ולהתפלל להשי"ת שיצילהו ממידות רעות. עכ"ד. וגם כאן אנו רואים כנ"ל, שאין הדרך שלא לעודד לפלפל בחבורה, גם למי שעדיין לא תיקן את מידת הגאווה, אלא צריך לפעול בשני המישורים גם יחד. לעודד את חלק הטוב, ומאידך לעורר לתקן את חלק הרע ע"י ספרי מוסר ותפילות.

והיינו משום שממצוות יוצא בסופו של דבר רק שלימות. ודרך תופשי התורה צריכה להיות, לעודד בקרב כל העם צדיקים ורשעים כאחד – את החלקים הטובים שבהם, משום שכח המצוות הוא כח אלוקי עליון, ומנווט בסופו של דבר רק אל השלימות, ושלח לחמך הרוחני על פני המים וגם על פני הרשעים שטובעים ומטביעים כמים, כי ברוב הימים תמצאנו בצד הטוב השלם.

וכך מעיד הסופר ר' הלל צייטלין על הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל (הובא בספר האיש על החומה, ועי' בנספח ד) "דימיתי לשמוע מפי הרב זוננפלד תוכחות נמרצות נגד הציונות בכלל, ולהשתוממותי ושמחתי גם יחד, שמעתי ממנו דברים שהם כמו מאשרים ומקיימים את השיטה המדינית של הציונים. וכמדומה לי, שרוח הגבורה עוז הנפש והתמכרות לגאולת ישראל שראה הרב זוננפלד בציונים, משך את לבבו לאהוב ולהוקיר אותם האנשים עצמם אשר נלחם במ התמרמרות עצומה, ולפעמים גם – בחמה שפוכה. את הפאטריוטיות היהודית שבהם אהב אהבה עזה ועצומה, ואת החפשיות שלהם בעניני דת שנא תכלית שנאה".

ט.

ועי' בסנהדרין (קב, א) "א"ר יוחנן מפני מה זכה עמרי למלכות מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל". ובאיכה רבתי (פתיחתא ב) "הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה מחזירתן למוטב". ומזה שחז"ל פירסמו מעלת המצוות שעושים הרשעים - מבואר שלא חששו לחששות הנ"ל.

ועוד יש להוסיף, שמה שאמרו שהמאור שבה מחזירתן למוטב, עומק הדברים הוא, שכיון שישרים דרכי ה' צדיקים ילכו במ פושעים יכשלו במ, אזי גם הרשעים שיכשלו במ הוא רק ענין זמני, כי בסוף כל הגלגולים המאור שבתורה יתגבר על כל הקלקולים ויתקן אותם לגמרי אם בעוה"ז אם בעוה"ב, וע"כ אין להחלישם במצוות שהם עושים, אלא אדרבה לחזקם. וכמו"כ בענין היהודים שאינם שומרי תומ"צ שבונים את ארץ ישראל, גם בזה ה' חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, והזכות שהם בנו את ארץ ישראל, בסוף תלווה את צאצאיהם ותכניס בלבם לחזור בתשובה, ומשם לעלות מעלה מעלה עד השלימות, ואז גם אבותיהם סו"ס יחזרו בתשובה בשלימות בזכותם. [וכמו שאמר הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל (הובא בנספח ד): "אני מאמין שכל חלוץ המשתתף בבנין הארץ, תעמוד לו זכות ארץ ישראל

קסד

שיחזור בתשובה, הלא גם אלה שעלו מבבל בימי עזרא ונחמיה לא היו צדיקים גמורים, כמסופר בספרי הקודש שחיללו את השבתות והמועדים, ובכל זאת נבנה בית המקדש על ידם וחזרו בתשובה⁵⁵].

ועי' בציין אליעזר (ח"ז סי' מח, יב) "עלינו בעיקר לעשות את המוטל עלינו, לשמור ולקיים מצוות ד', ובתוך זה גם המצווה הגדולה והנשגבה של עלייה לארץ ולישב בה, ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה, כדאיתא בספרי פ' ראה ובתוספתא פ"ה דע"ז, ולהשפיע בכל מידת יכלתנו על כל אשר בשם ישראל יכונה, בתוך מוסדות המדינה ומחוצה להם, בעיר ובכפר, לשוב אל ד' ולתורתו לטוב לנו. ושוטים שקלקלו וכו'⁵⁵ וד' הטוב בעיניו יעשה".

⁵⁵ עבודה זרה דף נד, ב: ת"ר, שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי, אם אלהיכם אין רצונו בעבודת כוכבים, מפני מה אינו מבטלה? אמרו להם, אילו לדבר שאין העולם צורך לו היו עובדין הרי הוא מבטלה, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולם מפני השוטים? אלא עולם כמנהגו נוהג, ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין.

נספח ג - מסירות נפש למען כיבוש ארץ ישראל

א.

בפרק ח הארכנו בתיאור עלייתם של תלמידי הגר"א. והנה, כשאנו מתבוננים בעלייתם של תלמידי הגר"א אנו רואים דבר שאינו מובן לכאורה. כפי שהזכרנו שם, העליה לארץ ישראל בימים ההם, היתה כרוכה בסכנה אמיתית, ואכן אנו רואים שרבים מהעולים מתו במגפות ובמחלות שונות, וכמובא בהקדמה לספר פאת השולחן (של הגאון רבי ישראל משקלוב תלמיד הגר"א), ששם מתאר את היסורים שהוא עבר, וכיצד נפטרו לו שמונה מילדיו בזה אחר זה, וכן אשתו, ובמקום להיות עי"ז שבר כלי, הוא לא הרפה, והמשיך לפעול למען הישוב. וכן בספר "קורות העיתים" של ר' מנחם מנדל מקמניץ – בן התקופה, המתאר ומגולל ייסוריהם הרבים, ומספר בין השאר על השודדים הישמעאלים שרדפו אותם. וכך מבואר גם במכתביהם ששלחו לחו"ל על הסכנה הממשית שבה הם נמצאים, וכן במקומות רבים.

וצריך להבין מדוע הותר להם דבר זה, למסור נפש עבור מצוות ישוב הארץ, והרי אין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש. ואף מצוות ישוב ארץ ישראל נדחית מפני פיקוח נפש, וכמ"ש הגר"א בביאורו לשו"ע אבן העזר סי' עה שהאיש אינו יכול לכפות את אשתו לעלות לארץ ישראל אם ישנה סכנה, כיון שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש.

ואף אם נאמר שהם סברו שמתור למסור נפש על קיום מצוות אף שאינם מג' עבירות, מ"מ כיצד הותר להם לסכן את אנשי ביתם (וכמבואר בספר פאת השולחן שגם ילדים קטנים מתו במגיפות ובתלאות בארץ). וכמו"כ תלמידי הגר"א עשו תעמולה רבה להביא אנשים רבים לארץ ישראל, ואף הסתירו מהם את המצב הקשה השורר בארץ (ועיין באגרת ר' חיים ב"ר טוביה כ"ץ מוילנא, שכתב מצפת בשנת תק"ע, שעכשיו אין סכנה ואין צמצום הפרנסה. עיי"ש. וכל כתי העתים מוכיחים ששנת תק"ע היתה שיא הצרות). וכיצד הותר להם דבר זה להכניס את כולם למצב של פיקוח נפש. (ועי' במלואים סי' ט שהבאנו קצת תיאורים על המסירות נפש של תלמידי הגר"א).

ויש להדגיש, שבאותם שנים שעליהם כותב רבי ישראל משקלוב (עי"ש במלואים) "שיותר מעשרים שנה חיים נקחו מאתנו על ידי התפיסות וממש כולנו בסכנה" – באותם שנים עצמם הם המשיכו לפעול להעלות כמה שיותר יהודים לא"י. וצריך להבין כיצד זה עשו תלמידי

הגר"א פעולות אלו כאשר היה בזה חשש פיקוח נפש. וכיצד שלח אותם רבם הגר"א לארץ ישראל במצב של פיקוח נפש כזה.

ב.

מצוות כיבוש הארץ

הנה בשני מקומות ציותה התורה על מצות כיבוש הארץ. האחד בפרשת מסעי (במדבר לג, נב): והורשתם את כל יבשי הארץ מפניכם... והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לשבת אתה.

והפעם השניה בפרשת ראה: (דברים יא, לא) כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם בה.

וכתב הרמב"ן במנין מצוות עשה ששכח הרמב"ם מצוה ד, וז"ל: שנצטוינו לרשת את הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה, והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה, והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם. ופרט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה, כמו שאמר ובראו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו' - שלא יניחו ממנה מקום... וזו היא שחכמים קורין אותה מלחמת מצוה.

וכן אמרו בגמ' סוטה (מד, ב) אמר רבא, מלחמת יהושע לכבוש דברי הכל חובה... ומאמרם מלחמת יהושע לכבוש [חובה], תבין כי המצוה הזו היא הכיבוש... א"כ היא מצות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן גלות, כידוע בתלמוד במקומות הרבה וכו', עכ"ד.

ומבואר שמלבד המצווה לשבת בארץ ישראל, ישנה מצווה לכבוש את ארץ ישראל ולעשות מלחמה עבור זה. ומבואר מדברי הרמב"ן שמצוה זו נוהגת בכל הדורות ואף בזמן הגלות. [וגם הרמב"ם סובר כהרמב"ן כמו שהארכנו בזה במילואים סי' ט. וכן דעת שאר הפוסקים, עי' בכ"ז במילואים].

ג.

והנה, לפי דברי הרמב"ן, וודאי שמותר, ואף מצוה, למסור נפש למען כיבוש הארץ, שהרי ידוע מדברי האחרונים (עי במנ"ח מצוה תכה ובמצוה תרד. ובמרומי שדה להגאון הנצי"ב זצ"ל עירובין מה, א ובעוד הרבה אחרונים) שבמלחמה אין איסור של פיקוח נפש, ואדרבה ישנו חיוב ללחום אף במסירות נפש, משום שזהו גדרה של מלחמה, שהרי בכל מלחמה ישנה סכנת נפשות ומכל מקום מותר לצאת למלחמה.

והנה, ממה שהגר"א שלח את תלמידיו והאיץ בהם לעלות לארץ, אף שהיה הדבר באופן וודאי כרוך בסכנת נפשות, מבואר שהוא סובר כדעת הרמב"ן שמצות כיבוש ארץ ישראל נוהגת בכל הדורות, שאל"כ לא היה הגר"א שולח את תלמידיו למסור נפש שלא כדין.

ומעתה מובן היטב, שבאמת בשביל מצוות ישוב ארץ ישראל אסור למסור נפש, שהרי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, וכמ"ש הגר"א, אולם כל זה רק באופן שאין בישיבתו משום כיבוש, אבל היכן שיש בישיבתו משום כיבוש הארץ, מותר לו למסור נפש ע"ז.

(ועי' בשו"ת שרידי אש, להגר"ר יחיאל יעקב וינברג זצ"ל (ח"ד עמ' שעה) מש"כ על מסירות נפשם של בוני הארץ למען בנינה וכיבושה).

נספח ד – משנתו של רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל

א.

במהלך העיסוק בענין ישוב ארץ ישראל ראינו בין הדברים את השקפתו של הגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל, קברניטה של היהדות הנאמנה באחד התקופות הגדולות של ההתפתחות בישוב הארץ, שהיה ידוע כאחד מהלוחמים הגדולים נגד התנועה הציונית. ומתוך דבריו ומעשיו, אשר הובאו בספר האיש על החומה שיצא לתולדותיו ע"י נכדו (הרב שלמה זלמן זוננפלד. הספר זכה להסכמת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, הובאה בראש כרך ב), אנו רואים את השקפתו הברורה בנושאים אלו בלא לערבב בין שתי הסוגיות, סוגית ההתנגדות לתנועה הציונית, וההשקפה על ענין ישוב א"י לכשעצמה, ואף בזמן שהיו לו לרבי חיים מלחמות כאובות עם התנועה הציונית לא שינה רבי חיים את השקפתו בכל מה שנוגע לענינים אלו. וידוע, שהג"ר יוסף חיים זוננפלד היה תקיף וקנאי גדול בכל עניני הקדושה, בבחינת פנחס בן אלעזר, וגם בנושא זה אנו רואים את התקיפות דקדושה שלו שהביאתו לתמוך בכל עוז בישוב ארץ ישראל (ועי' במילואים סי' ב – ויקנא ה' לארצו). ומכיון שישנם בנושא זה דברים רבים הוא חולק מקום לעצמו.

ב.

ובאמת כבר בזמנו של רבי יוסף חיים זוננפלד היו כאלו שחשבו עליו שהוא מתנגד לישוב ארץ ישראל. וכמו שאנו רואים שם בח"ב עמ' 148 :

דו שיח מאלף היה בין מורנו לבין הסופר היהודי ההונגרי פרופ' יוסף פטאי...
 פרופ' פטאי ביקר בארץ, ובהיותו בירושלים סר לבקר את מורנו, בשובו פירסם בשבועונו כתבה על ביקורו אצל מורנו ועל הויכוח ביניהם:
 "...אחרי מוסף סרתי לביתו של רבי חיים זוננפלד...
 רבי – פניתי אליו – אצלנו בהונגריה אומרים שכב' הרב אויבו ומתנגדו של הישוב החדש בארץ ישראל.

דברים אלו הוציאו את רבי חיים משלוותו, והוא הפסיק את דיבורי, ואמר לי בהתרגשות ניכרת: חס וחלילה, האם נעלמו ממני דברי הספרי "שקולה ישיבת א"י נגד כל המצוות", או מה שאמרו חז"ל "חביבה עלי כת קטנה בארץ ישראל מסנהדרין שבחז"ל". כמה וכמה פעמים

ביקשתי וציויתי להגיד להיהודים החרדים שכל מי שסיפק בידו לעלות לא"י ואינו עולה עתיד ליתן את הדין... אני נלחם רק נגד הרוח האנטי דתית של ההתישבות החדשה...
 - יש אומרים, העירותי כאילו כדי לקנטרו, ודוקא בשם הרב, שיהודי דתי אסור לעלות לארץ ישראל.

הזדקף רבי חיים וקולו נעשה יותר צלול ותקיף, והכריז "חס וחלילה, דוקא היהודים הדתיים מחוייבים לעלות ולבנות את הארץ על טהרת הקודש, כי הארץ מחכה להם שיגאלוה משוממותה". ועל האחרים, המשיך רבי חיים, כתוב "ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב" – מקודם תהיה הגאולה ואח"כ יחזרו החוטאים בתשובה, ואני מאמין שכל חלוץ המשתתף בבנין הארץ, תעמוד לו זכות ארץ ישראל שיחזור בתשובה, הלא גם אלה שעלו מבבל בימי עזרא ונחמיה לא היו צדיקים גמורים, כמסופר בספרי הקודש שחיללו את השבתות והמועדים, ובכל זאת נבנה בית המקדש על ידם וחזרו בתשובה..."

ובעמ' 413 מתוך מאמרו של הסופר הדתי ר' הלל צייטלין:

דימיתי לשמוע מפי הרב זוננפלד תוכחות נמרצות נגד הציונות בכלל, ולהשתוממותי ושמחתי גם יחד, שמעתי ממנו דברים שהם כמו מאשרים ומקיימים את השיטה המדינית של הציונים. וכמדומה לי, שרוח הגבורה עוז הנפש והתמכרות לגאולת ישראל שראה הרב זוננפלד בציונים, משך את לבבו לאהוב ולהוקיר אותם האנשים עצמם אשר נלחם בם בהתמרמרות עצומה, ולפעמים גם – בחמה שפוכה. את הפאטוריוטיות היהודית שבהם אהב אהבה עזה ועצומה, ואת החפשיות שלהם בעניני דת שנא תכלית שנאה".

ג.

את השקפתו של רבי יוסף חיים זוננפלד על המאורעות של הדורות האחרונים, של שיבת עם ישראל לארצו, אנו רואים בדבריו שכתב לאחיו (חלק ג עמ' 57):

"נכון הדבר כי במשך השנים מאז באתי לכאן, וכבר עברו לטובה שלושים ואחת שנים, התחוללו כאן שינויים גדולים שלא התחוללו במשך אלף שנים לפני כן, ללא ספק נבנו כאן למעלה מאלף בתים יהודיים ההתרחבות של העיר הקדושה עצמה, אשר בה הוקמו לאחרונה בניני מידות יפים שמעולם לא תיארונו לעצמנו, בניית מסילת הברזל שבנינה נמשך והולך: לראות את המושבות החדשות, שטחים שהשממה והריקנות שלטו בהם במשך דורות רבים, לבשו חיים ופריחה. ובכל מקום גנות ופרדיסים מוריקים ומלבלבים מלוא העין – האם לא

יתכן לראות את יד ההשגחה העליונה בכל זה. עלינו לעסוק בישוב הארץ תוך בטחון בהשי"ת שנתן לנו את תורתו הקדושה. בוודאי שאם נשמור לה אמונים נזכה לשבת כאן לבטח ונהיה תמיד לחן ולחסד ולרחמים, כי מלאכיו יצוה וכו'".

ובמכתבו למחותנו הרב פישל זוסמן (ח"ב עמ' 145) הוא מסביר יותר:

אומר אני, בודאי הגיעה השעה שיתעוררו בעלי היכולת ליתן לב להישוב בקודש, אם כי מאז לבם של ישראל עם הקודש הומה לחיבת הקודש, לא היה להם כי אם לתמוך באותם המעטים השרידים אשר נתנו לכם לעלות בקדש, אבל לשים לב להרבות הישוב בקדש, בזה כנראה לא התעוררו, וכבר דבר בקדשו הגאון הצדיק זצ"ל בהקדמת סידור היעב"ץ כראוי בענין הקדוש, והעיר אוזן ומוסר⁵⁶. ובכל זאת, הגם כי אגדו"י עשו למעשה בזה, והתעוררות גדולי וגאוני פולין עשה רושם גדול, והלא המה ג"כ עשו לאחר שנתנו לכם לעלות לאה"ק ע"י שלוחיהם ולהתבונן על הדבר, וכמו כן יעשו כל המתנדבים בעם בזה לבור מתוכם אנשי מדע היודעים פרק בדרך ארץ, ולהתבונן בענין הקדוש הזה ולאחר התיעצות אח"כ עם הגדולים אשר בארץ. וכנראה נתקיים בנו אם תעירו וכו' עד שתחפץ, והנראה שהחפץ הזה התעוררות עליון, השי"ת ברחמיו יחיש ישועה לעמו בכא ובהכא..."

ד.

ומשום כך אנו רואים את התמסרותו למפעל ההתיישבות בארץ, כפי שראינו במכתב הקודם, וכפי שכתב בזמן אחת המערכות הסוערות שלו נגד החוגים החילוניים, שהיו שחשבו שכוונתו לבטל את כל ענין ההתיישבות והרחבת הארץ (בח"ג עמ' 340):

התיחסותי החיובית לשאלת התגשמות הישוב היהודי בארץ ישראל לא נשתנתה במאום. אני עומד על אותה השקפה כלפני שנתיים וכמאז ומעולם, והתמסרותי להרעיון הקדוש של ישוב ארצנו הקדושה הנובעת ממקור תורתנו הקדושה לא נחלשה ח"ו אצלי בכל שהוא.

אנחנו החרדים לדבר ה' חובבים את הישוב ומוסרים את נפשנו עליו מאז ועד היום אלא שחפצים אנו שהישוב בארץ ישראל, עכ"פ החרדי, יהיה אפשר לו להתפתח על יסוד החק הצודק הנותן חפש גמור לכל העדות והדתות למען יוכל לשמור את התורה והמצוה כרצונו וכשאיפתו.

⁵⁶ דבריו הובאו במילואים סי' ב.

קעא

בדברים שנדברו עם לורד נורטקליף, היה אפשר להכיר רק התנגדות לחפץ השלטון של הציונים לכבוש את הקהילות ולנהל אותנו בשבט מושלים נגד רצוננו והשקפתנו. ואילו הועד לכל מקהלות האשכנזים (העדה החרדית) פירסם את הגילוי דעת הבא:

“אנו חוזרים להצהיר בזה את אשר נתפרסם כבר ע”י מרן הגאב”ד שליט”א, כי גם בדברים שבכתב שנמסרו ללורד נורטקליף וגם בדברים שבע”פ לא היה ח”ו שום התנגדות לשוב ארץ ישראל ולא להצהרת בלפור. היהודים החרדים הם שיסדו את הישוב הקיים של ארץ ישראל, הם שמסרו את נפשם עליו, והם הם המוכנים למסור נפשם בעד עתידו וקיומו על יסודות בריאים ומוצקים, ועפ”י חוקי התורה”ק הכתובה והמסורה. ובטוחים אנו כי קהל החרדים בגולה אשר גם נפשם משתוקקת להתפתחות הישוב בארץ ישראל יצטרפו אתנו בעבודתנו הקדושה לטובת הישוב ולהחזקת תורתנו הקדושה.

ה.

ובח”ב עמ’ 146 אנו רואים שוב את התיחסותו לישוב הארץ, והשקפתו שע”י ישוב הארץ אנו מקרבים את הגאולה:

הרב פישל זוסמן – סופר ערך ביקור בארץ בשנת תרפ”ז בראש משלחת שבאה לחקור את מצב אנשי הכולל בירושלים, ובעקבותיו פרסם חוברת בשם “אלה מסעי”. באותה חוברת הוא מפרסם מכתב נוסף שקיבל ממורנו בענין יסוד מושבות חרדיות” –

“עיני ראו ושמחו קיבוץ חבורה של בני תורה ויראי השם אשר נועדו בכוונה טובה ורצויה לבנות חרבות ארץ ישראל וליסד מושבות ליהודים כשרים בסביבת עיה”ק על טהרת הקדש אשר יתנהגו עפ”י דרכי התורה והמצוה ויקיימו מצוות התלויות בארץ... ואשרי המסייע למצוה כפולה זו ישוב ובנין ארץ ישראל והחזקת התורה וקיום מצוותיה אשר בזכותם נזכה לגאולה אמיתית וקרובה...”

מאלפת גם השיחה בין מורנו לבין הרב זוסמן – סופר שנתקיימה באותו ביקור ואשר נסבה בענין רכישת אדמה בארץ ישראל: אני מבקש ודורש מכם קומו ורכשו נחלות בארץ הקודש ושמרו שמיטה כמו שאחרים עושים. (עמ’ 146).

דעתו של רבי חיים היתה שמאחר ואנו רואים את ההתפתחות הנעשית משמים בבנין הארץ ע"כ בזמננו מחויב כל אחד לעלות לארץ וכפי שאנו רואים בח"ג עמ' 351 :

כותב המנהיג והאידולוג האגודאי ד"ר יצחק ברויאר בספרו מוריה :

"איפה הגולה התורתית? שאל אותי רבינו הגדול רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל בשנת תרפ"ו. — איפה הגולה התורתית? וכי היא אינה רואה כאן אצבע אלהים? הנה אני מבין היום את תפילת מוסף של יום טוב: "ומפני חטאנו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו". — גלינו מארצנו ע"י השם ב"ה, ואחרי כן התרחקנו בעצמנו מאדמתנו! הכי חדלנו לחכות כל רגע ורגע? נניח שאלפיים שנה לא נפל שום גשם מהשמיים, והנה פתאום נראה ענן קל מאד, וכי לא יזדעזעו כלם ויאמרו במתיחות יתירה: "טאמער דאך טאמער דאך..." (שמא בכל זאת, שמא בכל זאת...), וכי המנדאט אינו לפחות ענן קל כזה?

כפי שאנו רואים, למרות שרבי חיים ראה בהצהרת בלפור אצבע אלהים, מ"מ הוא לא תלה תקוות רבות בממשל האנגלי (שהוכיח אח"כ את עצמו בהתיחסותו החד צדדית), והוא ראה בזה אך ענן קל, וכפי שרואים במכתבים אחרים שכתב באותה תקופה המובאים שם בהמשך הדברים, אך כפי שהם ממשיכים שם :

יש להדגיש כי יחסו המאופק של מורנו להצהרת בלפור לא גרע מאומה מהתלהבותו הגדולה למפעל ההתישבות ובנין הארץ, כפי שכותב הרב משה בלוי "כאשר באה המשלחת האמריקאית לארץ ישראל לשאול את התושבים על המנדט האנגלי על 'הבית הלאומי' נקרא גם רבינו זיע"א לפני המשלחת. חבריה העמידו לפניו שורה של שאילות בדבר יחסו אל ישוב ארץ ישראל. תשובותיו היו ברורות ומסוימות ויחסו אל תנועת ההתישבות ואל השיבה לציון היה כה חיובי ומלהיב, עד שגם העיתונות החופשית התפארה בתשובותיו והרימו אותן על נס.

כאשר נחתם המנדט על ארץ ישראל ואושר בסן רמו ע"י מלכי אומות העולם היה אדיר חפצו של רבינו זיע"א שיהודי ארץ ישראל יחתמו כתב אמנה כאשר עשו בימי עזרא הסופר בכדי שהבית הלאומי יוכר גם ע"י מלך המלכים".

ועוד על חיוב היהודים לעלות לארץ (בח"ב עמ' 154) :

קעג

ביטויי החיבה והכמיהה של מורנו לבנין הארץ, שנטפו שפתותיו בכל עת מצא יש בהם כדי למלא כרכים שלמים, הצגנו כאן דוגמאות והתבטאויות בודדות שללמד על אחרים יצאו, כי לא היתה אצלו שעה פנויה מלהגות ולערוג להקמת שכונת מגלולתא ולשובם של בנים אל שלחן אביהם, והנה סיפור אחד מיני רבים שנלקט באקראי מפי זה שהיה מרא דעובדא ומעשה שהיה כך היה:

בשנת תרצ"א שנה אחת לפני פטירתו של מורנו, ביקרה בירושלים משלחת נכבדים מקלויזנבורג, שבה השתתף מר לוי קוש ועוד ארבעה עשירים מנכבדי העיר. במשך שהותם בירושלים היו נוהגים לסעוד את הסעודה השלישית על שולחנו של מורנו, ולקלוט בדחילו וברחימו כל רחש והגה שיצאו מפיו.

כשבאו לקבל ברכת פרידה לפני שובם לארצם, שאלוהו חברי המשלחת מה עליהם למסור בשמו לקהילת קלויזנבורג הגדולה. קם מורנו מכסאו, וכדרכו בשעה של התרגשות, השעין כפות ידיו על שולחנו ואמר: "הגידו לכל היהודים בקלויזנבורג ובגלילותיה, וביחוד לאולמנים, כי עתה הוא הזמן לחסל את העסקים ולעלות לארץ ישראל, ואין לחכות יותר".... (שם עמ' 154)

ז.

ועוד על התייחסותו למפעל בנין הארץ, אנו רואים שם בח"ב עמ' 120:

בעתון האגודאי "דאס יודישע טאגבלאט" הוא מביא תמצית של שיחות אישיות שהיו לו אתו בעת שהוא שימש מזכירה של פועלי אגו"י בירושלים, והיה מבקר אצל מורנו לרגל עניני התנועה.

"רבי יוסף חיים זוננפלד ז"ל היה אוהד נלהב של ארגון פועלי אגודת ישראל, ולעתים קרובות היינו נוהגים לבקש את עצתו בשאלות שונות שעלו על הפרק, ובעיות לא חסרו אז בימים ההם, כי משבר רדף משבר ולא פעם באו מים עד נפש. בביקורנו אצלו היה תמיד נלהב לעודד אותנו במלים חמות ומרגיעות, כי אסור ליפול לתוך יאוש. ובהזדמנויות אלו היה חוזר ומתאר את עלייתו לארץ ישראל... באמצע השיחה הקולחת והשקטה מרצינים פניו הקדושות של הרב ולפתע הוא מזדקף מלוא קומתו ופונה אלי בדברים נמרצים: לכו והגידו לחבריכם כי שכרם הרבה מאד, עבודתם ועמלם למען הארץ הקדושה חשובה היא כמו המוסדות, כי הם מהווים אחד היסודות של היהדות החרדית בארץ ישראל. לכו והגידו לחברים שלכם בשמי שאני

מבקש מהם למען השם לא לעזוב את הארץ, ה' יעזור להם, העיקר לא להתייאש ולא לאבד את הביטחון בה'.... כשאני ועוד שני בחורים מפואג"י עמדנו לנסוע לחו"ל לועידה של פואג"י בחו"ל, הלכנו לרבי יוסף חיים להפרד, שהינו אצלו זמן רב והוא דיבר בלהט ובהתלהבות על הצורך ביישוב ארץ ישראל ע"י החרדים. כשדיבר דברים אלו הוא נתלהט כולו באש קודש ועיניו נצצו כזיקים עד שנפלה עלינו אימה וחרדה מדבריו החוצבים...."

מורנו לא הסתפק בהמלצות ובבקשות מאחרים שיעשו למען בנין הארץ, אלא הקדיש עצמו בכל להט נפשו להרחבת הישוב ובמיוחד היה מוסר נפשו לבנין ירושלים, והיה הרוח החיה בארגון והקמת הרבה שכונות בירושלים החדשה... וכן מסופר למשל על רכישת הקרקע לשכונה שנקראה וידועה היום בשם בית ישראל: "... מגרש בן חמישים אלף אמות מרובעות נקנה במחיר שלשים פרוטה האמה, ונרשם על שם רבי יוסף חיים זוננפלד שתרם רבות למען בנין השכונה, והיה מהנושאים העיקריים בעול הקמת החברה והבניה...."

כגבאי ראשי בחברת גמילות חסד הכללי "שערי חסד" היה למורנו חלק נכבד בהקמת שכונת "שערי חסד" אשר במערב העיר והגובלת עם שכונת רחביה. היה זה מורנו שעודד, המריץ וזירז את יוזם ובונה השכונה רבי נפתלי צבי פרוש, ששימש נאמן חברת שערי גמ"ח הכללי כחמשים שנה כממלא מקום אביו רש"ז מייסד החברה – לגשת להקמת השכונה ולא להתעמשום מכשול שעמד בדרכו. וכשהיה מורנו בא לשכונה לברית מילה או לבקר את נכדו שהיה גר בשכונה זו היה נוהג לומר "קורת רוח מיוחדת יש לי לבקר בשכונה זו שנבנתה על טהרת הקודש, שכונה זו שלי היא יש לי חלק בהקמתה".

על מדת החשיבות שמורנו יחס להחלטה זו, ועל התלהבותו לרעיון הקמת השכונה תלמדנו העובדה כי בתום הישיבה כשעמדו לסכם את הדיונים ולרשום את ההחלטה, ביקש מורנו מהמזכיר שיואיל למסור לו את הזכות של רישום ההחלטה. ובמללו ללא הרף את הפסוק "בונה ירושלים ה'", רשם בגילה את ההחלטה כמו ידיו.

ועוד שם עמ' 141 :

בשנת תרפ"ה נרכש כל השטח של גבעות נוה שאנן (היא גבעת רם) ע"י קבוצה של יהודים חרדים מותיקי ירושלים. כשמע מפיו אחד מנכדיו שהיה בין החברים, שעומדים לקיים טכס הנחת אבן הפינה, הביע את רצונו להשתתף בחגיגה זו.

קצה

עד קצה שכונת שערי חסד נסעו בכרכרה, ומשם התחילו לטפס במעלה הגבעה, מרוב התרגשות ושמחה כאילו נתרו רגלי הישיש על האדמה, בקפצם בקלות על הסלעים שכיסו את כל הגבעה.

כשהגיעו למעלה ההר שעליו עמדה לקום שכונת נוה שאנן שאל מורנו את ראשי החברה על תוואי הגישה לשכונה, ומשהצביעו על כיוון התוואי הכריזו מיד שכל אחד יסקל 53 אבנים כמנין אבן, לקיים מה שנאמר סלו סלו המסילה סקלו מאבן. וגם הוא בעצמו שהיה אז בגיל ע"ה התכופף והתחיל לסקל אבנים. מיד הקיפה התלהבות את קהל החוגגים, ולא עברה שעה מרובה עד שסוקל והוכן שביל הגישה אל המקום שעליו עמדה לקום השכונה. כמו"כ היה שותף פעיל בהקמת שכונת בתי אונגרין "שכונה זו הוקמה כולה מהמסד ועד הטפחות ביזמתו והשתדלותו של מורנו, ואף המגרש שעליו עומדת השכונה נרכש לא רק ביזמתו אלא בעיקר הודות לחכמתו ותבונתו" (עמ' 133. עי"ש סיפור המעשה). כך גם מעודד בהקמת שכונה מסביב לקבר שמואל הנביא בשנת תרפ"א (שם עמ' 142 באריכות).

ח.

דעתו של רבי יוסף חיים היתה שאין לעזוב את הארץ על אף שישנם קשיים גדולים, וכפי שאנו רואים מהוראתו לנכדו (ח"ב עמ' 157):

אחרי נישואיו של נכד מורנו שידלו רבי יצחק ירוחם (דיסקין) לצאת לחו"ל ולקבל עליו משרה שתאפשר לו להמשיך בשקידת התורה. כאן בארץ – טען רבי יצחק ירוחם, בדוחק הפרנסה וטרדות השעה מתבזבזים הכשרונות המעולים ביותר, ואברכים מוכשרים שהיו לתהילה בפי כל מרוב חריפותם ושקידתם שקעו בתהום הנשייה והניווון מחוסר קרקע פורה להתפתחותם, ומחוסר אפשרויות כלכליות הדרושות לשם המשך השתלמות בלימוד התורה מתוך שלוה וחוסר דאגות פרנסה.

רבי יצחק ירוחם אף טרח להתקשר בענין זה עם אחד מעסקני הציבור, והלה השיג בשבילו כתב מינוי לרבנות מאחת העיירות המפורסמות בצ'כסלובקיה.

עם הגיע כתב המינוי קיבל הענין משמעות אקטואלית. מצויד עם כתב המינוי מצא הנכד עוז לבא אל הסבא, וסיפר לו על מצוקת הפרנסה, ועל משאלתו האיתנה להמשיך בשקידת התורה,

קצו

שתי הבעיות שימצאו את פתרונן בקבלת המינוי של רב ואב"ד באחת הקהילות הנכבדות בחו"ל.

תקע מורנו עינים של חבה בנכדו ואמר לו:

- "בני איך האלט אז זיין אין א"י א בעל מלאכה, אין העכער ויאי אין חו"ל אפילו ארב אזיין" (לדעתי, עדיף להיות בעל מלאכה באר"י מאשר להיות רב בחו"ל).
וההצעה ירדה מעל הפרק.

ט.

בח"ב עמ' 173 אנו רואים את מסירות נפשו למען שמירת כל שטח בארץ ישראל, וכך כותב שם המחבר:

חיבתו העזה לארץ הקודש מצאה לפעמים ביטויים מוחשיים שהדהימו גם את אלה שידעוהו והכירו את להט נפשו לחיבת הארץ, והנה מה שמספר הרב משה בלוי על אחד הגילויים האלו: "בפרוע פרעות בישראל בשנת תר"פ, והיציאה מפתח הבית היתה כרוכה בסכנת נפשות בפועל ממש, ורבינו זיע"א קיבל עליו מאתמול ליום זה מצוות מוהל בכרית מילה, לא הועילו כל תחנוני בני הבית והוא הלך עטוף בטלית ותפילין לברית המילה לבדו, מביתו דרך שער שכם, המקום המסוכן ביותר, עד למקום הברית. ושמחתו אחרי כן היתה עצומה מאד, כשנתברר לו שאם לא היה בא לא היו מלים את התינוק מפני ששום מוהל לא רצה לבא בזמן סכנה כזה.

שאלתי את רבינו: "אמנם שלוחי מצווה אינן ניוזקין לא בהליכתן ולא בחזרתן אבל היכא דשכיח הזיקא שאני"? והוא השיב לי: "אי, הם לא יעשו לי רעה", ועל שאלתי השניה: "מדוע בחר דרך שער שכם המסוכן ולא דרך שער יפו המסוכן פחות? השיב - מה? וכי נפקיר את שער שכם? הלא אם אנו נפחד ללכת ברחוב זה, יחשבו הם שבאמת הצליחו לגרש אותנו מהרובע, לא, זה לא! אסור לנו לוותר מפני הפחד על שום רובע ושום פינה בירושלים".
יותר מרגש הוא הסיפור על ברית המילה בשנת תרפ"ט, בעיצומם של מאורעות הדמים. סיפור החי עד היום בפי זוכרי דבר.

ביום השישי המר של י"ז באב השתוללו הפורעים הערבים בכל הארץ. מעשי ההרג וההרס התחילו ביום השישי והגיעו לשיאם ביום השבת, עם הטבח אכזרי בחברון שבו נרצחו באכזריות 59 יהודים וביניהם 27 בחורי ישיבת חברון.

עם גמר תפילת יום שישי במסגד כפת הסלע, פנו אלפי ערבים מוסתים לכיוון שער שכם והתקדמו לעבר "מאה שערים" בצווחות פראיות, ובקריאות מאיימות של 'איטבח אל יהוד' – לשחוט את יהודי מאה שערים ובית ישראל. הפחד והאימה שנפל על הנשים והילדים גבלו בהיסטריה. הגברים תפסו כל אחד מכשיר כהה, מקל או גרזן, ובהם התכוננו לקבל פני הפורעים. גם אנשי ההגנה המעטים שהתרכזו על הגבול היו אובדי עצה נגד המון פרוע וצמא דם, שהלך והתקרב לרחוב סנט ג'ורג' (שבטי ישראל) כשבראשם צועד ראש הפורעים המלהיב את ההמון בקריאות קרב "עליהום"! "איטבח אל יהוד"!

באותו רגע יצא בחור בשם אלפרשטיין⁵⁷ מטחנת הקמח של שבת"ל בכרך, בקצה הדרומי של מאה שערים, ומשמע את קריאת ההסתערות האחרונה של ראש הפורעים, שלף את אקדחו וכיוונו אל "ראש הפעור", שנפל שרוד ללא רוח חיים. מיד התחילה מנוסת בהלה של כל אותו המון פרוע ומוסת, ובקריאות יאוש ופחד נסו המומים על נפשם כשאחד דוחף ורומס את השני.

למחרת אותו יום שישי עקוב מדם, היה מורנו מוזמן להיות מוהל אצל צעיר בנו של ר' יוסף אהרן וינגרטן, שגר ברחוב מאה שערים. אע"פ שבני המשפחה זכרו עדיין איך שמורנו הלך תוך סיכון נפש לברית מילה בשנת תר"פ, הרי הפעם לא העלו על דעתם אפשרות כזאת.

⁵⁷ ה"ה הצדיק רבי אהרן פישר זצ"ל, אביו של הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל ראב"ד הביד"ץ העה"ח, ורב זכרון משה.

ב"האיש על החומה" חלק ג' עמ' 316 מסופר, שכאשר ביקר הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל אצל רופא אא"ג בשם ד"ר ירדן, סיפר לו הרופא שהיה יחד עם אביו ר' אהרן בשעה שהציל את שכונת מאה שערים מטבח נוראי ואכזרי, ע"י שירה בראש הפורעים שהסית את ההמון הערבי לטבוח ביהודים ח"ו. ר' אהרן לא היה חבר קבוע בהגנה אלא הצטרף למגינים כחבר שלא מן המניין, והסתתר תחת שם בדוי "אלפרשטיין", וזאת משום שבזהותו האמיתית הכירוהו החילוניים כאחד הלוחמים במסירות נפש במערכות היהדות החרדית.

רבי אהרן זכה לארבעה בנים שכולם גדולי ומרביצי תורה ויושבי על מדין, ה"ה הג"ר ישראל יעקב פישר זצ"ל, המקובל הג"ר שלמה פישר שליט"א, דיין ואב"ד בירושלים, וראש ישיבת איתרי, ומח"ס 'בית ישי'. הג"ר אליעזר משה פישר שליט"א ראש ישיבת 'היכל התורה' ירושלים, ורב ומו"צ בשכונת כנסת ובתי ברוידא והסביבה, ומח"ס "אליעזר משה" על הש"ס ד' חלקים [הוא חתנו של הג"ר אליהו זלוטניק זצ"ל מחברי הבד"ץ, שהוציא את הספר "דברי ישעיהו" של חותנו הרה"ג ר' ישעיהו חשין, ובו עדות על הספר "קול התור" (ע"י במילואים סי' ח)]. הג"ר מאיר צבי פישר זצ"ל רב ביהכ"ס דברי בקדשו בשכונת הר נוף בירושלים ומו"ץ בד"ץ שארית ישראל, מח"ס אור בהיר. רבי אהרן פישר נלב"ע כ"ג טבת תש"ב.

קעח

והנה נדהמו בני המשפחה ומקורביו לראות, שאחרי שקידש על היין וסעד כשיעור, הוא קם, חוזר ולובש את הדז'ובע ומתכונן ללכת לברית. לא הועילו כל ההפצרות והתחנונים – הוא בשלו. הוא לא יותר על המצוה, וראויה מצוה זו שתגן על שלוחיה שלא יארע להם כל נזק. מכיון שמורנו היה אז כבר כבן שמונים החליטו כמה ממקורביו להתלוות אליו. הלכו אתו עד קצה רחוב היהודים. כאן עצרנו מורנו וביקשם לחזור, כי ראה שארכובותיהם דא לדא נקשו. ומה נדהמו המלווים לראות איך שהוא פונה בכיוון לרחוב השלשלת אל הדרך המובילה לשער שכם, שהיה מועד לפורענות גם בימי שלום, ולא דרך רחוב הבזאר העולה לשער יפו. ובאותה דרך עצמה שביום תמול התגודדו בה אלפי פורעים צמאי דם, התקדמה ובאה דמותו של ישיש מעוטפת בטלית שמראהו נורא הוד, כשהוא צועד בצעדים בטוחים ומאוששים, בשליחות של מצווה להכניס עוד יהודי בכריתו של אברהם אבינו ע"ה, ולהוסיף עוד יהודי ללגיונו של הקב"ה.

בעיניים מביעות חרדה הבחינו דרי הטור החיצוני של שכונת בתי אונגרין מחלונות בתיהם הנשקפים לרחוב סנט ג'ורג' ביהודי ישיש המתקרב ובא מכיוון שער שכם. – הציצו ולא טעו – זהו ר' חיים... ובין רגע התפשטה השמועה בכל הסביבה, שרבי חיים יצא מהעיר העתיקה ובא לברית מילה אצל בנו של ר' אהרון יוסל.

נתאספו ובאו מאות אנשים לראות את רבי חיים, שזה עתה עבר בשלום את שביל הדמים של שער שכם. באו גם בניו ונכדיו של מורנו לשאול בשלומו והזמינוהו להשאר אצלם עד יעבור זעם.

אחרי גמר הברית ערך מורנו בשלוות נפשו ביקור נימוסין בבית בנו רבי יעקב מאיר שבשכונה, ופנה ללכת חזרה לעיר העתיקה. כאן כבר פקעה סבלנותם של בני המשפחה, שטענו שאין הכרח לחזור דוקא עתה ברגל לביתו, ובמקום דשכיחא הזיקא אין סומכין על הנס, והוא בשלו "שלוחי מצוה אינן ניזוקין לא בהליכתם ולא בחזרתם". משהתחיל ללכת בחזרה נתאספו ובאו אלפי אנשים מהסביבה וליווהו עד לבית החולים האיטלקי, כאן נעצרה כל הכבודה. הוא הסתובב אל הקהל ובמאור פנים קורנות בירך את כולם בשבת שלום, ניתק עצמו מתוך הקהל: קומתו השחוחה במקצת נזדקפה ונתיישרה, והוא התחיל לצעוד זקוף קומה בצעדים בטוחים ומאוששים כעלם צעיר, בכיוון לשער יפו, כשעיני הקהל מביטות אחריו עד שנעלמו עקבותיו.

והעיד הרב אלקנה ויסנסטרן שהיה בין המלווים, שמעולם לא זכר את רבי חיים זקוף וצועד בעוז ובבטחה כבפעם הזאת.

ולמה הלך מורנו אל הברית דרך שער שכם דווקא? "בכדי שלא יחשבו הערבים שהצליחו לגרש רגל יהודי אפילו מפניה אחת או מרחוב אחד בירושלים". ולמה חזר דרך שער יפו? משום שכך היה מנהגו מדי יצאו אל מחוץ לחומות – לצאת דרך שער שכם ולחזור דרך שער יפו וכל כך למה? בכדי לקיים מה שנאמר: "סובו ציון והקיפוה"!

י.

את התייחסותו של רבי יוסף חיים להתישבותם של אינם שומרי תורה ומצוות אנו רואים שם בח"ב עמ' 138:

וכל אימת שהיה מדבר על המושבות החדשות שנתכוננו ביהודה והגליל, היה מתמלא גיל ושמחה, כי לא היתה אצלו שמחה כשמחת בנין הארץ והפרחת שממותיה. ואם כי כואב ומיצר היה על שחלק מהמושבות אינו נבנה ע"י שומרי תורה, לא פסק מלהאמין שאעפ"כ יש לשמוח ולברך על כל ישוב יהודי שמוקם ונבנה. וכשהיו קובלים לפניו על אלה מבוני הארץ שבעטו בתורת משה ובמצוותיה, ונדבקו רק במצות ישוב הארץ, ואפילו מוסרים נפשם עליה – היה מנחמם ואומר: "אני מקווה שתעמוד להם זכות ישוב הארץ שהם מקיימים במסירות נפשם, שיחזרו בתשובה ועוד ישובו אל חיק התורה והאמונה".

הלך מחשבה זה בא לידי ביטוי נרגש, בשעה שמורנו הספיד בשעת "מסע התשובה" במושב מרחביה את שני השומרים משה ברסקי ויוסף זלצמן שנרצחו ע"י ערבים דבריו בהספד זה ששולבו בפסקים ובמאמרי חז"ל רבים, ביטא את השקפתו ודעתו על חזון שיבת ציון, קיבוץ גלויות והארץ הנבנית ע"י בנים שחלק מהם התרחק ממקור היהדות. ואע"פ שהיו בהם דברי תוכחה ומוסר קשים, בלטה בהם החיבה והאהבה לכל יהודי המתמסר בכל נפשו לבנין הארץ ולהפרחת שוממותיה.

וכך גם הבאנו בתחילת הדברים את התייחסותו של רבי יוסף חיים לבוני הארץ החילוניים, וכפי שאמר לפרופ' יוסף פטאי:

שכל חלוץ המשתתף בבנין הארץ, תעמוד לו זכות ארץ ישראל שיחזור בתשובה, הלא גם אלה שעלו מבבל בימי עזרא ונחמיה לא היו צדיקים גמורים, כמסופר בספרי הקודש שחיללו את השבתות והמועדים, ובכל זאת נבנה בית המקדש על ידם וחזרו בתשובה..."

וכן אנו רואים בדבריו של הסופר ר' הלל צייטלין שהבאנו לעיל :

רוח הגבורה עוז הנפש והתמכרות לגאולת ישראל שראה הרב זוננפלד בציונים, משך את לבבו לאהוב ולהוקיר אותם האנשים עצמם אשר נלחם בם בהתמררות עצומה, ולפעמים גם — בחמה שפוכה. את הפאטריוטיות היהודית שבהם אהב אהבה עזה ועצומה, ואת החפשיות שלהם בעניני דת שנא תכלית שנאה”.

הדברים הללו מתבארים לפי מה שמובא שם ח”ב עמ’ 56 :

חיבתו של מורינו נתונה היתה לכל מה שברא הקב”ה בעולמו. חיבה יתירה ואהבה ללא מיצרים הגה לכל אדם מישראל. ולא היה שיעור וגבול לאהבת ישראל שבלבו — אפילו לפחות שבפחותים. מיצר היה ודואג לכל אחד מישראל וגם לריקנים שבהם. ולא שמר בלבו כל שמץ של שנאה אפילו לרשעי ישראל. כי ישראל אע”פ שחטא ישראל הוא, ואיך אפשר לשנוא יהודי ששם ישראל עליו. והיה מרגלא בפומיה “אם ראית אדם מישראל שחוטא ופושע בגופו — אל תשנאהו ותבזהו, אלא רחם עליו, כאדם המרחם על בעל מום או מוכה בגופו. יתמו חטאים, מי כתיב חוטאים, חטאים כתיב. רוב פושעי ישראל תינוקות שנשבו הם, ואלמלא הגלות המרה ופגעי הזמן היו כולם שבים לחיק אמונתם ומקור מחצבתם”. ולא היה שיעור לעוגמת נפשו כשהיה קורא או שומע שפגעו ביהודי באשר הוא שם, וכל בת צחוק לא נראתה על פניו כל אותו היום.

ואף גם זאת היתה בו: כשם שלא נשא פנים לירכים ומחרפי א-ל, כך גם לא נמנע מלמחות במשלחי לשון לא נקיה כלפי סוטים ותועי דרך, ואפילו כשהמדובר היה באויבה המר ויריבה הקשה של היהדות החרדית אליעזר בן יהודה, השתדל למצוא בו איזה נקודה חיובית. וכשהתבטא בפניו אחד מקנאיה של ירושלים בעיצומה של המלחמה נגד אותו יריב, והפגיע ב”ימח שמו” — הגיב על כך מורנו ברוגזה באמרו “אינני אומר ימח שמו על כל יהודי כל שהוא”.

ושם בהערה 14 :

באותו ענין כותב גם הרב משה בלוי בספרו “על חומתין ירושלים” (עמ’ קטו) “בשעת ביקורי היומי אצלו נתגלגלה השיחה על בן יהודה, ומישהו הוסיף בהזכירו את בן יהודה “ימח שמו”, ואז אמר לי “אתה יודע, אין אני נוהג להתבטא ככה. הקב”ה הוא בעל הרחמים ולנו אין כל מושג מגודל רחמיו. וברור שיכול הוא לרחם גם על רשעים כאלה. האמן לי שעניני לא תהיה צרה אם יודע לי שגם בן — יהודה ירוחם מאת הקב”ה, ואפילו אם גם יבוא לעולם הבא.

כשהם בעולם הזה אנו מחויבים להתנגד להם כפי שקבעה התורה. כי בעולם הזה הם מזיקים ומקלקלים את הסביבה, מה שאין כן כאשר הם עברו לעולם העליון. וכלום אתה חושב שאין כל צד טוב בבן יהודה? כלום אתה חושב שאין לו שום צד זכות, בזה שהנהיג את הדיבור בלשון הקודש? אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, ואפילו שכר שיחה נאה, אין עבירה מכבה מצווה, וזכות אינה בטילה אפילו באלפי אלפים חובות".

יש מוסיפים שמורנו אמר לכך אסמכתא מחודדת מן התורה. דהיינו שאם יהודי כמוהו מת בלי בנים, האם תהא אשתו פטורה מן היבום ומן החליצה? הרי מצינו שאמרה תורה אפילו על יהודי כזה "ולא ימחה שמו מישראל" ואיך נוכל אנחנו כן להגיד שימחה שמו...

יא.

ומתוך אמונתו בגאולתם של ישראל, והבנתו שכל המאורעות הקורים בארצנו הקדושה בדורות האחרונים מסובכים ע"י הקב"ה בשביל גאולתם של ישראל, היה בטוח בלא שום ספק שימשיך התהליך ויתפתח ולא יפסיק ח"ו, וכפי שאנו רואים מהמסופר עליו שם בח"ג עמ' 67:

נביא פרק קצר בציונות מפי מורנו ה"אנטיציוני" – לעומת תיזה נבוכה מפיהם של שנים מראשי ה"ציונות" ומכווני דרכה: וזאת מעדותו של סופר ציוני:

"באחד הימים ההם (כוונת הכותב לתקופת האכזבות שבאה לאחר פרסום הצהרת בלפור) שוחחתי על כך עם שני המנהיגים מנחם אוסישקין שעמד בראש ההנהלה הציונית בארץ ישראל, וזאב ז'בוטינסקי. אל שניהם התקרבותי לאשרי עוד בעת שבתי בגולת אודסה, ויכולתי לדבר עמהם בגילוי לב.

"ענה אוסישקין: "הכל תלוי בכך, איזו ממשלה תהיה כאן. אם תהיה ממשלה יהודית נתקדם במהירות ונגיע אל מטרתנו".

"ענה ז'בוטינסקי": "אם עם ישראל לא יהיה נבל – השג נשיג את כל מבוקשנו".

"אם", "אם" ... שתי התשובות כאחת לא הרגיעו את רוחי....

כעבור שנים אחדות הלכתי פעם לפנות ערב אל הרב יוסף חיים זוננפלד, רבה הראשי של אגודת ישראל וכל המצטרפים אליה. הרב המנוח ישב בעיר העתיקה, וחלונות דירתו הדלה נשקפו אל הר הבית. הוא שוחח אתי כחצי שעה – בעברית בהברה הספרדית - עד שנכנסו להתפלל מנחה. כל השיחה עשתה עלי רושם חזק, שבין השאר נסבה על מצבנו החיצוני,

המדיני. שאלתי אותו, האם אין הוא חושש לתוצאות המלחמה הבלתי פוסקת של שכנינו ועוזריהם מבחוץ, שבתוך אדום וישמעאל: היה זה באחד הרגעים הרעים ביותר שעברו על הישוב.

ענה הרב:

"לא יועיל להם (ז"א ליריבנו) שום דבר, אנו ננצח, כי אתנו האמת והארץ הובטחה לנו ע"י הקב"ה. הכותל המערבי הוא שלנו. הכותל והארץ כולה לנו יהיו... אנחנו עתה המיעוט בארץ אבל בעתיד יהיה אחרת. מיעוט שהאמת אתו סופו לנצח בכל התנאים. אסביר לך את הדבר. הנה אומרים אנו בתפילת שמונה עשרה: אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב, לכאורה מה כאן הרבותא? בסך הכל אלוקם של שלשה אנשים בלבד, אך אפילו שלשה אנשים בלבד, אם האמת בידם תורתם מתפשטת וגוברת על השקר. וכך יהיה בענין ארץ ישראל. האמת שלנו סופה שתנצח את השקר של אדום וישמעאל. שום ספק לא יכול להיות בדבר".

הרי לך אמונה ציונית לוחטת ומוחלטת בלבד ובדיבורו של מנהיג האנטי ציונים המושבעים. חשוכה היתה הדירה הקטנה אבל מלאה אור גדול".

ובח"ג עמ' 331:

כאפילו לפרשה כאובה ומכאיבה זו (פרשת הכותל) נעתיק פגישה נרגשת בין מורנו לבין המנהיג הציוני מנחם מנדל אוסישקין, שאירעה סמוך לאחר פרעות תרפ"ט והסכסוך היהודי – ערבי מסביב לכותל. התיאור נכתב בידי אוסישקין ופורסם ב"ספר אוסישקין".

"היה זה ערב ראש השנה של שנת תר"צ, חודש וחצי אחרי הפרעות האיומות שעברו עלינו באב תרפ"ט. ירושלים העברית היתה עוד עטופת קדרות אבל, ועדיין לא נטשטשו הרשמים של המאורעות הנוראים. מדוכאים הלכנו ברחובות ובכל פינה ראינו את "השמירה המעולה" שבאה, כידוע, באיחור זמן. על יד הכותל ששימש באופן רשמי הגורם למאורעות, עמדו שוטרים על גבי שוטרים, והיו משגיחים על כל נכנס ויוצא. בתנאים אלה פסקו כמעט הביקורים והתפילה הקבועה על יד הכותל.

יומיים לפני ערב ראש השנה שבתי לירושלים מחו"ל. אין אני נוהג לבקר בערב ראש השנה את הכותל, אולם הפעם החלטתי ללכת לפנות ערב לזמן תפילת המנחה אל שריד מחמדנו. התחמקתי מביתי כי פחדתי שמא בני משפחתי לא יתנו לי ללכת, קודר ומדוכא נכנסתי לעיר העתיקה, בכל הדרך עד הכותל כמעט שלא פגשתי אף יהודי אחד, רק שוטרים וערבים מלאו את כל הסמטאות הצרות.

והנה אני עומד לפני הכותל. מראה הסביבה שלפני שריד עברנו זה, מביא אותי תמיד למצב רוח קשה. אולם הפעם נסערה רוחי בקרבי עוד יותר למראה עיני: אותה החומה מזכרת עברנו הגדול והמזהיר, השריד היחיד של בית מקדשנו, ורק שני יהודים עמדו לפניו, השמש ואנוכי. כל הרחבה לפני הכותל מלאה שוטרים בריטיים. מלמעלה על יד שער הכניסה אל מסגד עומר, מקום המקדש עומדים ערבים ומביטים על החורבן היהודי. דומם עומד אני בצערי וחושב על הימים שעברו, לפני אלפיים שנה.

אינני זוכר כמה זמן עבר עלי מתוך הרהורים נוגים אלה. היום החשיך ואפילה שררה בכל הרחבה שלפני הכותל. הפנסים שהתחילו מהבהבים מסביב, כאן היה אסור להדליקם, והנה קלטה אזני קול של צעדים מתקרבים. מן הסמטה האפלה נכנס אל הרחבה יהודי זקן. בעל קומה מלוכש בבגדי חג מסורתיים, ואחריו עוד שני יהודים ממלויו. כפוף ראש ניגש אל הכותל, ובהתלהבות דקדושה התחיל מנשק את אבניו. הכרתיו: היה זה הרב ר' חיים זוננפלד ז"ל. לא זזתי מן המקום ולא קרבתי אלו כי לא רציתי להפריע את חרדת הקודש. אנחה כבדה פרצה מתוך לבו. הוא הרים את ראשו נשק נשיקת פרידה לאבני הכותל ורצה ללכת והנה הרגיש בי וניגש אלי.

- "כמה אני מאושר – אמר, שמצאתי פה אח קרוב שגם הוא מרגיש בצערנו וכואב את כאבינו. לאחרונה לא הייתי מבקר בערב ראש השנה את הכותל, כי קשה עלי הדרך בריחוק מקום כזה (הוא היה אז בן שיבה יותר מ-80 שנה). אולם דווקא כיום, אחרי המאורעות האלה, מצאתי חובה לעצמי לגשת ולראות את שריד תפארתנו מלשעבר". פתאום הרים את ראשו כשעיניו נוצצות מתוך התלהבות ותקווה ואמר "אל יפול רוחך עליך, גם זה יעבור, "עס ועט זיי ניט העלפען" (זה לא יעזור להם)! אנחנו נשיג את מטרנתנו: לא בסימטאות צרות ולא כפופי ראש נכנס אל המקום הקדוש הזה, כי אם בדרך המלך ובקומה זקופה".

בדברו את הדברים האלה נפרד ממני והלך. דבריו של הזקן הנפלא ברגע זה ובמקום זה, עשו עלי רושם בל ימחה שלא אשכחהו לעולם. שליו ושקט יותר מכפי שבאתי אל הכותל שבת הביתה".

ועוד שם בח"ב עמ' 137 :

מורנו היה שמה מאד לראות בבנינה של ירושלים, ובקיץ האחרון של חייו כאשר היה כבר חלש מאד, וההליכה ברגל אצלו היתה בלתי אפשרית כלל, היה נוסע לפעמים קרובות במונית לראות את השכונות החדשות של ירושלים, וכמעט שלא השאיר שכונה שלא ביקר אותה.

קפד

כאשר עבר על פני העיר החדשה צהלו פניו, ומפיו היו נפלטים המלים: "בונה ירושלים ה'". הוא היה שמח גם בראותו בנינים חדשים של לא יהודים, ובכל היה רואה בנין ירושלים והכנה אל הגאולה. בעת הבעת התפעלות על אחד הבנינים הגדולים החדשים של ירושלים, בשעת טיול לצורך שאיפת אויר צח בשכונות טלביה וקטמון העיר לו אחד ממלויו: "רבי של לא יהודים הוא".

- ומה בכך, השיב. אבותיהם חזריבו את הארץ הקדושה, וכלום אין הם חייבים לסייע בבנינה? והוסיף: "אל דאגה כל הוילות המהודרות ובניני הפאר, כולם עוד יהיו שלנו!..."

יב.

"בסיום פרק זה יאים ונאים דברי עצמו שכתב: "אין בי לא תורה ולא חכמה ולא ידעתי בי שום מעלה, כי אם שזכיתי ברחמי שמים לישיב בעיה"ק ת'ו..."
ובצוואתו ביקש שלא יגידו עליו שום שבחים, אלא חבל על א אלטן ארץ ישראל איד" ("חבל על יהודי זקן מארץ ישראל").

כי היה זה לדיריה המעולה שבשבחים⁵⁸ – הפך ביה והפך ביה דכולה ביה!..." ("ח'ב עמ' 180).

⁵⁸ עי' מש"כ בפרק ב - "לא תחסר כל בה".

נספח ה - ה' ילחם לכם ואתם תחרישון

א.

ארץ ישראל היא "ארץ אשר עיני ה' אלהיך בה". אנו רואים שישנה שמירה מיוחדת על תושבי ארץ ישראל. מאז הקמת מדינת ישראל זוממים הערבים להכחיד אותה, ואינם מסתירים זאת, ולמרות זאת זממם לא עולה בידם, וככל שחולפים השנים השמירה משמים מתחזקת יותר ויותר על הארץ.

ב.

נביא כאן קטעים אחדים מתוך הספר "מלך ביופיו" על הגאון ר' יחקאל אברמסקי, מדבריו בענין השמירה המיוחדת שישנה בארץ ישראל:

ח"ב עמ' 606: בימי "מלחמת ששת הימים" שהתחוללה בארצנו הקדושה, שנת תשכ"ז, כשהערבים צרו והמטירו פגזים על יושבי ירושלים, יצא רבינו והלך ברחובה של שכונת בית וגן. ארשת של רוגע ושלווה קרנה מפניו. פגש אותו יהודי ושאל: "ילמדנו, רבי, מה יהא עלינו מסכנה גדולה זו שכולנו שרויים בה? !"

מיד נענה והשיבו: "שא נא עיניך סביב וראה את ההרים והגבעות המקיפים את עירנו ירושלים. והלא כך אומר דוד המלך בתהלים שלו (קכה, ב): "ירושלים הרים סביב לה – וה' סביב לעמו מעתה ועד עולם". פירוש: כשם שהנך רואה עין – בעין את התמונה החיה של "ירושלים הרים סביב לה", ואינך זקוק להוכחות, באותה מידה ממש רואה אני ראייה חושית כי "ה' סביב לעמו מעתה ועד עולם" – והמאמין לא יחוש.

כשביקר בשנה הקודמת, בחורף שנת תשכ"ו, בישיבת "אור תורה" – בימי שהותו בעיר הכינרת – הראה לו אחד הלומדים ר' שמשון מרגליות ז"ל מן המרפסת את הרי הגולן הנשקפים מנגד. ה"רמה" כולה נמצאה בעת ההיא בשליטת הסורים. וכה אמר האיש: "שם למעלה יושב האויב, ובכל רגע שירצו יש בידם להפגזו אותנו, חס וחלילה".

למשמע המילים האחרונות הגיב רבינו בחיוך: "הו, הו, ועוד איך הם רוצים... ועוד איך הם רוצים... אך הוא אינו מאפשר להם..."

והכל הבינו. כשאומר "הוא" בלי תוספת – כוונתו לרובש"ע.

קפו

וכאשר התחוללה בארץ ישראל המלחמה הידועה בשם "מלחמת יום הכיפורים", תשרי תשל"ד, הזכיר כמה הרפתקאות וזמנים קשים שעברו עליו בחיים, בכללם ימי חירום ומהומות מלחמה, בציינו את ההבדל: "שבחוץ לארץ ישבתי עם הגמרא ולמדתי מתחת השולחן", ואילו כאן, ברוך השם, אפילו בזמני מלחמה "ישבתי עם הגמרא ולמדתי מעל גבי השולחן..."

ג.

מאז מלחמת המפרץ אנו רואים שישנה שמירה מיוחדת על יושבי ארץ ישראל, שהקב"ה שומר עלינו שלא תגיע אלינו הרעה, בלא שנצטרך כלל לפעול בשביל זה, ועל דרך מה שנאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. במלחמה זו, ובמלחמות שבאו אחריה, ראינו שה' הוא הנלחם לנו. וכך גם אנו רואים מהשמירה המיוחדת שישנה בשנים האחרונות מפיגועים, שאת כ"ז א"א למנוע בדרך הטבע (ובמדינות אחרות סובלים הרבה מפיגועים, ורק בארצנו, שבה הכי הרבה רוצים לפגוע, אינם מצליחים. וכמובן שאין לזה כל הסבר טבעי, ולא מחמת חריצותו של זה או תושייתו של זה נושענו, אלא מחמת השמירה של הקב"ה הפורס עלינו את סוכת שלומו).

ד.

הנס הראשון שאירע במלחמת המפרץ, הוא שלא היה צריך כלל להילחם באויב, ועמים אחרים נלחמו בשבילנו. ואת זה סובב הקב"ה ע"י כמה דברים: (התיאורים הבאים על מלחמת המפרץ נלקחו מתוך הקונטרס סיפורי ניסים, בתוספת מעט עריכה ושינויי לשון קלים).

א. סאדאם חוסיין (אין רצוננו להאריך בשמו, ובכל מקום נכתוב בקיצור: ס"ח), שתכנן את המלחמה נגד ישראל, החליט קודם לכבוש את כווית. דבר זה עורר את כל העולם נגדו: רשע זה התכונן לשרוף את חצי מדינת ישראל בעזרת מליון החיילים שלו, כנקמה על השמדת הכור בעירק, אולם מדינתו היתה במצב כספי גרוע בגלל המלחמה עם אירן, בעזרת כבישת כווית והשליטה על הנפט, קיוה לכסף (הדברים מתועדים בישיבות נשיאות השלטון בעירק) ולכן כבש אותה ועורר עליו את זעם העולם.

ב. כל הביון בעולם המערבי התייחס בזלזול לנאומו ואימו של ס"ח לפני הפלישה לכווית. אחרת היו בודאי פותחים בפעולות הגנה נרחבות על כווית, וכל כוחו של הרשע היה נשאר - נגד ישראל.

אחר שכבש ס"ח את כוויית, לא התקפל מאיומי העולם. העולם המערבי כולו התייצב נגדו. ס"ח הראה לכל את חייתיותו ואכזריותו, והתרברב בהם. העולם התאחד נגדו, (בישראל עדיין לא ידעו כמה הדברים מתוכננים מה' בעדם. בתקשורת המשיכו להסביר ש"אין לו טילים" וש"אינו יודע לכוון" ו"התגובה של ישראל תהיה קשה").

ג. ס"ח איים ישירות על ארה"ב בגז רעיל... ארה"ב היתה עייפה מהמלחמה בווייטנאם, ומדוכדכת מהכשלון באירן, ואיש שם לא רצה מלחמה חדשה. אבל בעקבות האיום הישיר הועמד כבודה של ארה"ב על המאזניים: נשיא המדינה ריכז את כל חושיו וכוחותיו למלחמה זו. כתוצאה מכך הפך כל העולם בבת אחת לבעל ענין בסכסוך זה, לכאן או לכאן. מטרת התוקף הרשע היה "עם ישראל", ונשיא ארה"ב אמר במפורש כי למעשה הוא מרכז את כל העולם למען עם ישראל.

ד. צבא ארה"ב הקים בסיסים לרוב במדבר הלוהט של סעודיה, בתנאי לחימה הקשים ביותר בעולם, ולא בישראל - מקום מתאים יותר. דבר זה היה גורם כמובן למלחמה שתתולל בתוך שטח ארץ ישראל.

ה. הצבא הישראלי קורקע. ואם היה הכבוד הישראלי מתפרץ, מי יודע לאן היתה המלחמה מתלקחת פה, ומי יודע כמה נפשות נחסכו בכך. אגב: הצבא הישראלי קורקע תחת איום ארה"ב. ארה"ב עשתה זאת בגלל אולטימטום של מצרים שאם ישראל נכנסת היא יוצאת. אויבינו... הם שהכריחו אותנו להנצל בלי לירות פצצה אחת. כל העולם כולו נלחם עבורינו בהוצאה כספית ובתחמושת אדירה שאין ביכולתנו לעמוד בה.

ה.

הניסים שגרמו לכך שלא נפגעו יהודים מהטילים שהמטירו עלינו אויבינו: ס"ח לא המטיר (!) טילים כימיים או ביולוגים, מה שהתברר מעל לכל ספק שהיתה לו יכולת. מה הפריע לו? כאשר הארור ידע להערים היטב על צבאות הברית במטרות דמה, ויכל לירוק טילי נפץ מתותחיו כאשר חפץ, מדוע לא עשה זאת ב"כימי"? התשובה ברורה: מפני שעם ישראל לא היה מוכן נגד זה.

ס"ח לא השתמש בתותח העל ארוך הטווח שבנה באופן מיוחד, דרכו יכול היה לרסס שטח רחב במהירות. מדוע לא השתמש בו?

ס"ח לא המטיר טילים בלילה הראשון. (איש עוד לא האמין שאיומיו רציניים, וכוחות הג"א עוד לא היו מוכנים).

הטילים לא גרמו אבידות בנפש, פרט לאחת (ואכמ"ל. ה' הטוב יכפר בעד). הטילים היו בעצם "מכווני האמונה" הראשיים במלחמה זו. הם הרסו בנייני בטון ופוררו חדרים לעפר, והשאירו את הנפשות שם בלי שום שריטה ופגע. הם החריבו לגמרי מרכזים קהילתיים עם קירות אדירים, והשאירו בשלמותם את ארון ספרי הקודש ואת המזוזה על הדלת. הם רדפו ארבע פעמים אחר 4 חנויות רשת מסויימת ומחקו בדרכם את השלט "כאן פתוח בשבתות וחגים", ולא השאירו אף שריטה ופיצוץ זגוגית בחנויות סמוכות. אילו היו הטילים כימיים היינו חושבים שאכן הנילון והמסיכה הצילו אותנו. אבל כאשר 2 טון נפץ מתנפץ על חדר רגיל עם עטיפת נילון בזוככית, הדבר ברור שהקב"ה הציל פה, ולא זולתו. עשרות סיפורים אישיים נפוצים וידועים על ניסים פרטיים וכללים שהתהלכו בימים אלו סביב הטילים, ויכלה הדף והמה לא יכלו. ולא שהטילים "לא יכולים" להרוג נפשות: כשאדון שוורצקופ נלאה מהטילים הלא - הורגים בישראל וקרא להם "גשם" נפל טיל על בסיס אמריקאי, מחק בנין בן 4 קומות, ואיבד את כל 28 הנפשות שהיו בו (לא היו בו יותר) אז הוא "יכול", הטיל.

ו.

את ההארת פנים שהיתה במלחמה זו אנו רואים במספר עובדות: החלו לרדת גשמי ברכה, והרגיעו מאוד את העם, איש לפי דרגתו: הילדים והנשים - באופן פסיכולוגי, האנשים - בידיעה שהגשם קולט את הגז הכימי יותר מהאוויר, והמאמינים המבינים - בידעם שהנה ה' אינו כועס יותר ומאיר לנו פנים, אז בוודאי נינצל. בתוך נס זה קשורה גם העובדה שכל עת המלחמה- לא פסקה העליה לארץ הקודש. לא היתה לנו התראה של "שמונה שעות מראש" כמו שהבטיחו המומחים הצבאיים שיתנו לנו. מי יודע כמה התקפות לב נמנעו בכך. נס שלא הצליחו לתת אלא התראה של דקות מספר, כדי שהעצבים המרוטים שלנו לא יתמוטטו מרוב חרדה. המלחמה היתה כשאצלנו היה חורף. מה היינו עושים בקיץ החם עם חדרים אטומים, ולהפסיק את המזגנים, ועם ריח של "אקונומיקה" (בימים הראשונים שעוד חשבו שזה שווה משהו).

כאן פחדו כולם מטילים "כימיים" ולכן לא ירדנו למקלטים (מה שהיינו צריכים לעשות מול טילים קובנציונליים) ונחסכה התרוצצות רבה. מה היה אם היינו צריכים לרדת כל לילה (או פעמיים בלילה) למקלט? איזה בלגן ועיפות מיותרת חסך ה' מאיתנו!.

ס"ח לא המטיר טילים ביום. (הנס הכפול כי מחד גיסא לא שבתו לימודי התורה והתפילות והמלאכות, ומאידך גיסא שבתה כל הפעילות הלילית האסורה ועם ישראל נתקדש ונתעלה). ומי נתן בלב אנשי הבטחון הנחה מוטעה כזו, שעירק "לא יכולה" לשלוח טילים ביום, מה שהציל את כל החיים משיתוק, בעוד שהנה בסוף המלחמה שיגרה עירק טיל לסעודיה בעיצומו של יום.

בעיתון יתד נאמן ("ז' אדר) צייטט קטע של מאמר מעיתון חילוני תחת הכותרת "ניסים, אלא מה": "כל אחד מאיתנו יכול להביא עשרות סיפורים על מקרים בהם הטיל פגע בדיוק במקום אותו עזבו אנשים כמה שניות קודם לכן. ובכלל ארבעה טילים, ורק הרוג אחד (וכמובן שחלילה לא יובן שזה אינו אסון גדול עבור כולנו), פצועים במספר מועט ונזק חומרי גדול. ראו מה קרה רק השבוע בסעודיה עם עשרות החיילים ההרוגים, ותבינו מיד..."

ז.

ניסים שהיו בזמן מלחמת עופרת יצוקה:

מעדויות בעלי המעשה: "רק הספקנו לצאת מהבית לחדר מדרגות, ובדיוק פגע טיל ישירות בבית". "לא הספקנו לצאת לחדר המדרגות, ובדיוק חדר טיל מהגג ישירות אל המדרגות". "טסתי מהמכונית החוצה לתפוש מחסה, שנויות אחרי כן פגע טיל ישירות במכונית". "לא יצאתי מהמכונית כי לא היה לי לאן ללכת, טיל נפל די קרוב, והמכונית הגנה עלי מהרסיסים". בבאר שבע נפל טיל ליד מחלקת מיון ילדים של ביה"ח סורוקה. המיון לא נפגע, והטיל נפל במרכז מגרש החניה של ביה"ח, בדרך כלל מגרש זה עמוס במכוניות, והנה בדיוק באותה שעה לא היו בו, כי אם, שתי מכוניות בקצה המרוחק ביותר.

באשקלון נשמעה אזעקה, ובשדרה הראשית נסעו מכוניות רבות משני הצדדים, לא היה לאן ללכת, הכל עצרו וסגרו חלונות, טיל נפל בדיוק באמצע השדרה, ולא היו נזקים יותר מאשר הדף ורסיסים. למה לא נפל הטיל מטר ימינה או מטר שמאלה.

באשדוד פגע טיל בבנין בן שמונה קומות, כל הדיירים היו בבניין, חוץ מאשר בקומה השמינית. הטיל פגע "כמובן" רק בקומה השמינית ... השכנים ירדו למטה, בכו וכבר ספרו

לאשה המתגוררת שם, והנה היא חוזרת עם סל ושואלת - למה בוכים ... לפני עשר דקות היא החליטה משום מה לרדת למכולת .. כשראתה איך ניצלה החלה היא לבכות.

ח.

מתוך דברים ששלח לי ח"א שליט"א מה שכתב לאחר מלחמת עמוד ענן: "ברוך ה' הסתיימה המלחמה "עמוד ענן" ב"ניסי ניסים", הערבים הפעילו כוחות אטומיים להשמיד מה יותר יהודים היל"ת, והצליחו לא יותר מפיוגוע של חמשה יחידים הי"ד, והיהודים, כבר הצליחו להשמיד 1500 יעדי טירור, ולהרוג 30 בכירים בארגוני טירור, וביחד עם זה שמשדלים לא לפגוע בערבים הקב"ה מפקיר את חיי הערבים, ומהערבים מתו בערך 200 ערבים, ואלפי פצועים (ושוב, להשוות ביחס למספר המועט של יהודים הי"ד, שזה למרות כל הנסיונות האדירים מהצד השני). וזה לא פעם ראשונה, כבר ממלחמת המפרץ שהיה בשנת תשנ"א [ששנת תש"ן תחילת השעה השביעית מבין י"ב שעות הגאולה שהתחילו משנת ת"ק. עיין קול התור פ"א]. ראינו בעינינו התקדמות עצומה בגאולה, שהקב"ה נמצא עם היהודים חזק מאד, ועושה חוכא ואיטלולא מהמלחמות של הערבים (יחסית לכוחות שהם מפעילים, כל מלחמה שלהם זה רק פיוגוע, שגם זה נורא, אבל אנחנו מדברים על יחסיות)".

ט.

כמו"כ כאן המקום להתייחס לתופעה שאנו רואים בשנים האחרונות, והיא הנבואה שהתנבא הנביא ישעיה (יט, ב) "וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה".

ובפרקי דרבי אליעזר פ"ט עתידיים אומות העולם וכו' נלחמים אלו עם אלו להשחית שנאמר: "ונתתי גוי בגוי עיר בעיר ממלכה בממלכה כי אלהים הממם בכל צרה". וכתוב אחריו ישועת ישראל שנאמר (דה"ב טו, ז) "ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם".

וכוונתו לפסוקים בדברי הימים ב (טו, ג - ז) וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת וללא כהן מורה וללא תורה. וישב בצר לו על ה' אלהי ישראל ויבקשהו וימצא להם. ובעתים ההם אין שלום ליוצא ולבא כי מהומת רבות על כל יושבי הארצות. וכתתו גוי בגוי ועיר בעיר כי אלהים הממם בכל צרה. ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם כי יש שכר לפעלתכם.

קצא

נבואה זו שראינו את קיומה במשך כל התקופה האחרונה, אנו רואים ביתר שאת בשנים האחרונות כאשר האומות שסביבנו נלחמות כל אחת בעצמה, וכולם עסוקים במלחמות אלו, וכך הם נמנעים מלהזיק לישראל, וכמו"כ נחלש כחם ע"י מלחמות אלו.

ונביא כאן מאמר המתאר היטב כיצד התקיימה נבואה זו שאנו עדים לה בימים אלו (פורסם ביתר נאמן יום שני ח' מנחם אב תשע"ג תחת הכותרת וסכסכתי מצרים במצרים. מאת הרב יוסף ח. ברטרמן): "המומחים והפרשנים לעניני המזרח התיכון לא מצליחים להסביר את התופעה יוצאת הדופן, המתרחשת לאחרונה בכמה מהצמתים החשובים ביותר בזירה הערבית.

אחרי עשרות שנים בהן כל תשומת ליבן של המדינות הערביות היתה ממוקדת בהבעת שנאה והתנגדות למדינת ישראל, פתאום מתגבשת בתוך הזירה הערבית חזית פנימית לזהות וסוערת, המאיימת למוטט מבפנים את משטרי המדינות בזה אחר זה.

אחרי המלחמה הפנימית העקובה מדם שפרצה בסוריה, ואשר כבר גררה בעקבותיה גם את איראן והחיזבללה מצד אחד, מול לבנון ותורכיה מצד שני, הגיעה תורה של מצרים למקד את כל תשומת ליבה בבעיותיה הפנימיות, ההולכות ומחריפות מרגע לרגע.

המהומות הפנימיות הפוקדות בימים אלו את מצרים, הביאו גם את הפרשנים הטובים ביותר בעולם, להודות בפה מלא כי אין להם כל הסבר הגיוני ליצר ההרס ההמוני, הפוקד את המדינה הערבית הגדולה הזו.

אחרי שמצאו איך שהוא את הצידוקים להדחתו של הנשיא "החילוני" מובאראק, בדרך שבה הדבר נעשה, הם עומדים כיום כלא מאמינים מול השבר הכל כך עמוק הפוקד את המדינה, בעקבות הדחתו של הנשיא מורסי – יקירם של ה"אחים המוסלמים", אשר עד לפני חודש ימים נדמה היה לכל, שאין מה שיכול לעצור אותם בדרך להשלטת האיסלאם על חוקי המדינה.

והנה, הפלא ופלא, פתאום בבת אחת מתרחש פליק פלק והכל מתהפך מן הקצה אל הקצה. במקום ש"האחים המוסלמים" יובילו את העם להעצמת השנאה והעוינות לישראל, כמתבקש מהאידיאולוגיה האיסלאמית הקיצונית שהם מובילים אותה – בעקבות המהפך שהתחולל שם, הם אלו שנחשבים היום בעיני השלטון המצרי כ"אויבי העם המצרי", במקומם של הציונים השנואים.

קצב

וכך, בלי שאף מומחה יצפה את המהפך מראש, פתאום, לא זו בלבד שמצרים וסוריה יוצאות ממעגל האיום המיידני על ישראל, אלא שהאירועים האחרונים שם הובילו בעקיפין גם להחלשת מעמדן וכוחן של החיזבאללה מצפון והחמאס מדרום. וכל זאת בלי שישראל תהיה מעורבת, לא בהתרחשויות בסוריה ולא בהתרחשויות במצרים. הכל מתרחש לנגד עינינו במה שנקרא בשפת העם "שירות עצמי", במתכונת שלא מאפשרת אפילו לכופרים הקיצוניים ביותר לתלות את הדבר ב"כחי ועוצם ידי" של ישראל.

התפנית הלא צפויה הזו, מזכירה מאד את התפנית שהתחוללה במדינה ברגע שהתגלו מרבצי הגז העצומים בשטחה הטריטוריאלי של ישראל, ובבת אחת היא הפכה ממדינה הסובלת ממצוקת אנרגיה ל"מעצמת" אנרגיה.

אל מול התופעה הלא טבעית הזו, אי אפשר שלא לתמוה על ההמונים המסתפקים בתגובה האירונית, שלמרבחה הכלימה הופיעה אפילו בכל התקשורת המכונים עצמם חרדים, כי כל מה שיש לנו לעשות אל מול ההתרחשויות בסוריה ובמצרים זה "לאחל הצלחה לכל הצדדים".

התגובה הזאת אינה הולמת יהודים המאמינים כי שום דבר בעולם לא מתרחש בדרך מקרה. מי שמאמין כי הכל מכונן בהשגחה מלמעלה, לא די לו בהבעת הצלחה לשני הצדדים.

כשעומדים מול תופעה כל כך מוזרה, שאף מומחה לא יכול לתת לה הסבר הגיוני, לפחות מן הראוי שננצל אותה כדי להפנים בקרבנו את ההכרה כי הנהגת הקב"ה איננה דבר טבעי. היא מעל לטבע.

לפעמים שומעים את המומחים הגדולים מתארים את המצב בצבעים קודרים הגורמים להמונים תחושות ייאוש ופחד. לפעמים הם מתארים את המצב בצבעים ורודים, המכניסים את ההמונים לאופוריה. אבל אלו ואלו בהבל מהבלים.

מי שלא נגרר אחר דעת ההמון לפרש את ההתרחשויות על פי הסתברות המקרה, לא מופתע גם כשמתחולל המפנה הכי לא צפוי. בהנהגת הקב"ה בעולם אין דבר שהוא לא צפוי. וגם בנושא האמור כבר גילה לנו הנביא ישעיהו "וסכסכתי מצרים במצרים ונלחמו איש באחיו ואיש ברעהו עיר בעיר ממלכה בממלכה".

נספח ו - רשימת ספרים בעניני ארץ ישראל

בירושלמי (סוף מסכת ברכות) תני רבי שמעון בר יוחאי אומר, אם ראית את הבריות שנתייאשו ידיהן מן התורה מאד, עמוד והחזק בה ואתה מקבל שכר כנגד כולם. ע"כ. והנה אמרו בגמ' ציון היא דורש אין לה מכלל דבעי דרישה. וממילא כל הדורש את עניני ציון הרי הוא נוטל שכר כנגד כולם.

*

והנה, הקב"ה שאמר (זכריה ח, ב) "קנאתי לציון קנאה גדולה", אכן לא ויתר על כבודה, ומסר עולמו לשומרים, והפקיד על מצות ארץ ישראל הרבה גדולי דורות ועוסקי תורה שעבדוה ושמררה, וזרעו וקצרו וביררו וטחנו בעיון המצוה הזו בעמל נפשם וביגיעת גופם. אלא שהיו שניסו להשכיח את זכרם בכל מיני תחבולות, ועל דרך שאמר הגאון רבי יצחק צבי ריבלין זצ"ל: "אילו לא הושכחה בזדון "הציונות הגראי"ת", היתה ארץ ישראל מיושבת כבר מאחינו בני ישראל על דרך התורה והמצוות. חובה קדושה על כולנו לתקן את המעוות הנורא הזה בכל מסירות נפשנו".

ובאמת מן הראוי לכל יהודי לברר ענינים אלו וכמו בשאר חלקי התורה, וכמש"כ הגאון הנצי"ב זצ"ל (במאמרו "אחרית כבראשית" הובא בספר שיבת ציון ח"א), "ועלינו להעיר ולהפיח רוח אהבת הארץ ולמלא אחר רצון ה' בכל אופן שיזדמן לפנינו, אם בפעולה חומרית, בעבודת האדמה או בחרושת המעשה או במסחר, אם בפעולה רוחנית היינו הדפסת ספרים מועילים לענין הנשגב".

וע"כ לצורך זה, קיבצנו רשימה חלקית של ספרים שעוסקים בענין זה כפי שהשיגה ידינו עד עתה, למען יהיו לעזר וסיוע לכל מי שחשקה נפשו לעסוק בבירור עניני אר"י, וכמו"כ הוספנו ספרים העוסקים בעניני חיבת הארץ. [וכמובן שאין ברשימה זו משום הסכמה לתוכן הספרים, ואף בספרים שהבאנו את תוכנם. אלא כל הכוונה ע"מ לתת לכל אחד את האפשרות לבדוק בעצמו את מקורות הדברים].

*

וחיזוק מיוחד יש לכל העוסק בענינים אלו, שהקב"ה מבטיחו שיבא יום, ורבים יצבאו על דלתי תורתו להאיר עיניהם במה שבירר במצוה זו - בשעה שהיתה זולה בעיני העולם, וכמו שאמרו בברכות סג, א דרש בר קפרא, זלת - קבוץ קנה מינה. ופירש"י, אם ראית פרקמטיא

קצד

בזול - קבוץ וקנה מינה ואסוף, שסופה להתיקר. וכתב הגר"א בביאורי אגדות שם, וכן לענין התורה, דבר שאין העולם לומדים, אתה עיין עליהם ולמוד ותקן אותה, שסופה להתבקש ממך. עכ"ל.

אחרית כראשית – חיברו הג"ר אריה שפירא שליט"א, בהסכמת הג"ר משה שמואל שפירא זצ"ל, ולהבחל"ח הג"ר שמואל אויערבך, והג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א. טל. 02-6287488

אם הבנים שמחה – להגה"ק רבי יששכר טייכטל זצוק"ל הי"ד, אב"ד ור"מ בקהילה בסלובקיה (אבי אמו של הג"ר מאיר ברנדסדורפר זצ"ל) [בספר "משנה שכיר" - דרשות למועדים וזמנים הובא מכתב ברכתו של הגר"ש אלישיב זצ"ל וז"ל: הנני לברך את הנהלת קרן רא"ם בראשות ידידי הר"ר אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו המוציאים לאור עולם מתורתם של רבותינו ראשונים ואחרונים – אשר עוסקים כעת בהדפסת דרשותיו של הגאון המפורסם רבי יששכר שלמה טייכטל הי"ד בעל שו"ת משנה שכיר. זכותו של המחבר הי"ד תעמוד לכל המתעסקים להוציא לאור את דברי תורתו להתברך ברו"ג].

ארץ הגליל – להג"ר פנחס מילר שליט"א רב העיר "נצרת עילית". בשבחו של הגליל. 488 עמודים.

ארץ הצבי – מעלת א"י וגבולותיה בצירוף מפות וציורים. להג"ר פנחס מאיר בלייכר שליט"א. (עזרת תורה 10 ירושלים). בהסכמת הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א.

ארץ חמדה – להג"ר יחיאל מיכל שטרן שליט"א. רב ומו"ץ בשכונת עזרת תורה ירושלים. מקומות ואתרים בארץ ישראל עפי"ד חז"ל ראשונים ואחרונים.

קצה

ארץ חמדה – מיוסד על קדושת א"י וירושלים גם בזמן הזה עפ"י הלכות פסוקות מוסד על מקרא משנה גמרא. עוד יבואר בו מה בין יושבי א"י ליושבי חו"ל, ומה בין ת"ח שבא"י לת"ח שבחו"ל.

חיברו הג"ר ישראל הלוי הורביץ ראב"ד אוהעל שעלה לארץ הקדושה ותקע אהלו בעיה"ק טבריא.

ארץ ישראל בספרות התשובות – מעלת הארץ וירושלים והלכות ארץ ישראל – הנמצאים בספרי התשובות מימי הגאונים עד היום הזה. חיברו רבי ישראל שציפאנסקי.

ארץ ישראל ושכנותיה – אנציקלופדיה גיאוגרפית היסטורית לארץ ישראל, סוריא, וחצי האי סיני - מאת רבי ישראל זאב הלוי הורביץ (תר"מ - כ"א אלול תרע"ח). נקרא על שמו של סבו הג"ר ישראל זאב הלוי הורביץ אב"ד אוהעל, מתלמידי החתם סופר. מחבר הספרים: "נחלה לישראל", ו"ארץ חמדה" – על קדושת ומעלות ארץ ישראל).

ארץ ישראל כיבושה וקדושתה – להרה"ג ר' מנשה יוסף מילר.

ארצות החיים - להג"ר מרדכי עטיה. שנת תשכ"ו.

א. מראה שחיבת הארץ יסודתן בהררי קדש

ב. מראה שכל יהודי יבא יום שיוכרח לעזוב ארצות נכר בעל כרחו, ומה טוב חלקו אם יחזור לארץ מולדתו (ברצון ובכבוד).

ג. מראה גדולת ומעלת ישראל עד לאין סוף כשיחזרו לארצנו.

באר ראי – בענין ארץ ישראל, כיבושה, ומרד באומות. בעמודים קצא – ריא. להג"ר רפאל קצנלנבוגן זצ"ל תלמידו ויד ימינו של הג"ר יצחק ירוחם דיסקין בן המהרי"ל דסקין. [וכן היה דעת המהרי"ל דיסקין שאמר: תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות].

קצו

בית חיינו – להרה"ג ר' יוסף גלעזר שליט"א רחוב סורוצקין 43 ירושלים. טל. 02-5386181
קובץ בעניני ירושלים בהלכה ובאגדה. (ש"נ עמודים).

מדורי הספר:

בתוככי ירושלים – מערכות בהלכה בעניני ירושלים.

בשעריך ירושלים – הערות קצרות בהלכה ובאגדה על סדר הש"ס ורמב"ם וש"ע.

שלום ירושלים – עיוני תפילה בעניני ירושלים.

בטוב ירושלים – אוצר ידיעות בענין ירושלים.

ובא לציון גואל – שערי ופניני אגדה, קונטרסים בענין שבעים שמות ירושלים, ובענין ניסי
ירושלים.

חומות ירושלים – ליקוט ביאורים במקראות בעניני ירושלים

סוכו ציון – מ"מ לציון מקומות סביבות ירושלים.

בן יכבד אב - מגילת הרפתקאות שעברו לפני מאה שנה על אאמו"ר הגה"צ מוהר"ר יצחק
זאב יאדלער זצ"ל, בעהמ"ח ספר תפארת ציון על מדרש רבה – מיום שמסר נפשו לעלות
ולחונן עפר ארץ הקדש ולקבוע בה את משכנו עד יומו האחרון י"ב סיון תרע"ו.

מאתי בנו יליד ציון בן ציון יאדלער מגיד מישרים דפעיה"ק ירושלים וכו' מטעם גאוני קדישי
קדמאי זצ"ל. שנת ברחמים ת'ש'ר'ב' (ה'תש"ח).

מתוך הספר (בתחילתו): משחר טל ילדותו מסר נפשו לחבב את ישוב ארה"ק, ובעודנו נער בן
תמניא החליט בלבו הטהור לעלות ולקבוע משכנו בארה"ק. הוא סיפר לי ששגורה היתה
תפלה בפיו שהש"י יזמין לו לאשה אשת חיל שתהא נאוה לעלות עמו לא"י.

בהיותו אברך בן עשרים וארבע שנים (שנת תרכ"ז), גמר אומר להוציא מן הכח אל הפועל את
מחשבתו הטהורה לעלות ולהשתקע בארה"ק, הוא הודיע את חפצו לאמי מורתי ע"ה, ויעץ
לה שתמכור את כל רכושם והסחורה שבחנותה, אמי ע"ה שהיתה יראת ד' עשתה רצון בעלה,
ומכרה את כל רכושה וקבצה בערך ארבע אלפים רו"כ.

אבא מארי ז"ל ואמי מורתי ע"ה לא שמו לב להקשיים שעמדו בדרכם. והגם שנחשבו בעיני
כל כמתעתעים לעזוב ארץ מגורם, מקום שם רכשו למו רעים ואוהבים, ומקור מחיה ופרנסה,
ולנדוד למדבר שמם עם שתי ילדות וילד קטן בן שנה ורבע וכו'...., ואמר בהתרגשות נוראה,

קצז

היתכן שהקב"ה הזן ומפרנס מקרני ראמים ועד ביצי כינים, אינו מפרנס רק לתושבי חו"ל, ולאיש אשר נדבה רוחו להתיישב בארה"ק אינו מפרנסו? ! השופט כל הארץ יעשה זאת? !
...ויהי כאשר ראו אוהביו שלריק הי' כל יגיעתם, וכי הוא עדיין עומד בדעתו, לזה הודיעו לאביו הרב יהודה דוד ז"ל, ויעצוהו שיגזור עליו בגזירת כיבוד אב לבל יסע לאר"י וכן עשה, ואז מצא עצמו דחוק מאד... , לזה מצא תחבולה לשלוח את אמי הצדקנית נ"ע לאביו, ושתאמר לו שכבר החלט אצלה בהחלטה גמורה לנסוע לאר"י, ובאם שאינו מניח את בנו לנסוע איתה, אז ישפיע על בנו שיתן לה גט פיטורין... , אז בשמוע אביו דבריה היוצאים מן הלב, נזכר בדבריו זקנו הרה"ג חיים זלוטנער זצ"ל, שאמר שדור רביעי ישובו הנה, ובנו הוא הדור הרביעי ממנו, לזה ביטל גזירתו וברך אותם שיצליחו בנסיעתם ברוחניות ובגשמיות.
... והקב"ה הזמין לו אנשים מכובדים לנסוע בצוותא לארץ הקדש, ובתוכם היה הגאון הישיש הר' אלעזר לנדא זצ"ל בן הגאון ר' יעקב משה זצ"ל בנו של הגאון ר' אברהם זצ"ל בנו של האדמו"ר הגר"א מווילנא זצ"ל, והיה שמח שמחה גדולה על שהקב"ה הזמין לו לנסוע בצוותא עם נכדו של הגר"א מווילנא שהוא היה הראש והראשון לעורר את קדושת הארץ וזירז את תלמידיו לנסוע אל ארץ הקודש.

ברית עולם – בחלק "עין המלכות" ו"עין זוכר" (עמוד מג עד סוף הספר). על גאולת הארץ וביאת משיח, להג"ר עקיבא יוסף שלזינגר תלמיד הכתב סופר זצ"ל, בעל "לב העברי" על צוואת החתם סופר.

גאולת הארץ – קובץ פסוקי תנ"ך, כל היעודים וחזיונות הנביאים המדברים בנחמות ציון וירושלים.

ועליהם נלוו מאמרים מהרבה גאוני ישראל ראשונים ואחרונים ז"ל בענין תקות ישראל סבא ויעודם; מכתבים מגאוני ישראל מעשיהם ועניניהם בעניני ישוב הארץ.

גם לפרש הפסוקים המדרשים ודברי חז"ל בהשכל ודעת לפי הזמן, מעת שהחל רעיון הציונות לפעם בקרב לב ישראל. ודבר בעתו מה טוב להראות ולהוכיח לפני ברי לבב ותמימי דעים אשר דרכים שונים נמצאים בתקות ישראל וגאולתה הקרובה לבא. א.ה. כמש"כ הנצי"ב שאין

קצח

לנו להתחכם ולחיות דיעה את ה' באיזה דרך יביא הגאולה]. להג"ר מרדכי אשכנזי זצ"ל בשנת תרס"ד.

[המסכימים הם: הג"ר צבי יחזקאל מיכלזאהן זצ"ל אב"ד פינסק, הג"ר מנחם שכנא רוטשעוואל אב"ד בוורשא ומח"ס שו"ת "שם עולם", הג"ר שלמה דוד כהנא אב"ד בוורשא, הג"ר ישכר בעריש אב"ד בענדין, הג"ר יוסף נכד הפני יהושע אב"ד סעראצק, ועוד הרבה רבנים].

גאולת ישראל – להג"ר אברהם יעלין זצ"ל (בעל "ארך אפים" על מידת הכעס – עם מכתב הערכה מהחפץ חיים זצ"ל) י"ל שנת תפר"ח.

ובשער הספר כתב שיש בו ששה מאמרים:

מאמר א. חזקו אל תראו – שאחר שהתחילו בני"י להתיישב על אדמת א"י הורע מאד מצב הפרנסה, עד שרבים בורחים משם לחו"ל, והעוסקים בישוב א"י נתרפו ידיהם, והנביא ציוה לחזק המתיישבים והעוסקים שבל יראו מזה, כי הדוחק רק לפי שעה הוא, כי הגיע זמן גאולתינו, ובודאי יצליחו בני"י שמה יותר מבכל הארצות, והנני מראה מכל העתידות שנבאו הנביאים והחכמים הקדושים על התחלת הגאולה - שישוב החדש מא"י הוא התחלת הגאולה, ושוב לא יפסוק רק ילך ויתרבה עד תשלום כל הגאולה.

מאמר ב. לך משפט הגאולה (ירמיה לב) – והוא לאחינו בני"י אשר באמעריקא, ולכל עשירי עמנו, שישתדלו בכל כחם לפדות כל הארץ מהנכרים וליישובה בישראל.

מאמר ג. אל תקשו לבבכם – שראה המשורר שבעת שיתחילו ישראל להתיישב על אדמת א"י שהוא התחלת הגאולה, יתנגדו לזה רבים מבני"י ויאמרו כמו שאמרו בדור המדבר שבא"י יתקלקלו לגמרי, וכמו בדור עזרא שאמרו שא"י גורם לעבוד ע"ז, כמש"כ במד"ר שה"ש, והנני להביא כאן כל טענותיהם, ולהראות ולברר בבירור גמור, שכל הטענות אינם כלום וכלום, ואדרבא מצד טענותיהם עצמם מחויבים להשתדל בכל כחם על ישוב זה של א"י.

מאמר ד. וירשתם אותה וישבתם בה (דברים י"א) – בו יבואר באריכות גדול מאד מש"ס ופוסקים שחייב עצום על כל אחד מישראל אפילו בזמן הזה להשתדל בכל מאמצי כוחו לפדות את הארץ מהנכרים וליישובה בישראל.

מאמר ה. מי ומי ההולכים – בו יבואר ג"כ באריכות מש"ס ופוסקים שמה ש"א שרק צדיק ילך לא"י, כלל הפוסקים לא ס"ל הכי, ונתברר ההלכה כוותייהו.

מאמר ו. נדחי ישראל יכנס – אודות מקום עשרת השבטים ובני משה ובני הרכבים.⁵⁹

⁵⁹ ובתחילת הספר (מאמר א פ"א הערה א), כתב: "שהגאולה תהיה בדרך הטבע ע"י התיישבות ישראל בא"י ורשיון המלכויות... ובספרי הגדול על ישיבת ארץ ישראל הבאתי מספרים מגאונים הקדושים והצדיקים מדורות האחרונים ראשי הדור רשכבה"ג שכתבו כן, שהגאולה תהיה בדרך זה".

*

והוא מזכיר שני קבוצות א. אלו שכתבו שהגאולה תהיה בדרך זה ה"ה הג"ר עקיבא איגר, והג"ר אליהו מגריידיץ, והג"ר אברהם מטשכנוב (בעל האבני נזר), והג"ר הלל ל"ש מקאלימייא, וחתנו הג"ר עקיבא יוסף בעל לב העברי שלקח כמאתים הסכמות מחכמי הדור, והג"ר צבי קאלישער, והג"ר יהושע מקוטנא, וחתנו הג"ר חיים אלעזר וואקס מקאליש (בעל נפש חיה), והגאון המלבי"ם, והג"ר הערש לייב מוולאזנע, והג"ר יעקב צבי מעקלענבורג, והג"ר מאיר שמחה מדווינסק, והג"ר משה נחום ירושלימסקי – זכר צדיקים לברכה. כל אלו הסכימו שישוּב א"י זה בזריעה ונטיעה ובנין – הוא הדרך להתחלת הגאולה והוא חובה כמס' שם.

ב. "ועוד הבאתי בספר הנ"ל מגאונים וקדושים צדיקים שלא הזכירו מענין הגאולה, אבל כתבו שהוא מצווה רבה וחובה על איש מישראל להשתדל בעצמו, ולסייע לאחרים לקנות הארץ מידי הנכרים ולזרעה ולנטעה" – ה"ה הגאון בעל חת"ס, והג"ר ישראל סלנטר, והג"ר יצחק אלחנן מקובנא, והג"ר דוד מקרלין, והג"ר שמעון סופר מקראקא, והג"ר שלמה הכהן מוולנא, והגאון בעל שדי חמד, והג"ר אברהם מסוכטשוב בשו"ת אבני נזר חיו"ד סי' תנ"ד, ובאו"ח סי' מ"ג. והג"ר ישראל מפילוב חיבר ספר 'שלום ירושלים' לברר חיוב דבר זה). ע"כ.

ובהקדמה (דף ה, ב) הזכיר עוד כמה גדולים "רבותיהם של כל בני הגולה, שכל ישראל מחוייבים לשמוע אליהם, שציוו וזרזו מאד לעסוק בישוב החקלאי זה שנעשה עתה בא"י, ואלו הם: הג"ר נפתלי צבי יהודה מוולאזין, הג"ר שמואל סאלאנט הרב מירושלים, הג"ר אלעזר משה הלוי הורביץ מפינסק, הג"ר אליהו דוד רבינוביץ תאומים, הג"ר חיים דוד חזן חכם באשי מירושלים, הג"ר ראובן הלוי מדינאבורג, הג"ר יוסף מסלאנים, הג"ר יצחק פייגנבוים מווארשא.

וסיים: "ועוד רבים מאד, אבל הזכרתי רק המפורסמים בעולם בגאונים וצדקתם. ודברי כל גדולים אלו הובאו באריכות בספרים אלו: בס' ברית עולם מבעל לב העברי ז"ל, ובס' דרישת ציון מר' צבי קאלישער ז"ל, ובס' יוסף חן מר' נתן פרידלאנד ז"ל, ובס' שיבת ציון מר' אברהם יעקב סלוצקי ז"ל, ובספר שלום ירושלים מהה"ק מפילוב ז"ל, ובשו"ת נפש חיה מהגה"צ מקאליש ז"ל, ובשו"ת משיב דבר מהגאון הנצי"ב ז"ל, ורובם ככולם כותבים שלא לשמוע כלל להמנגדים כי טועים הם, ושזהו רק מעשה שטן להרחיק הגאולה ולמנוע הטוב שיצמח מזה.

*

.. לכן הנה ע"פ התורה וע"פ האמת למי אני מחויב לשמוע? אם לכל הגדולים הנ"ל שהם רבותינו שמימיהם אנו שותים ותורתם אנו למדין, וכל הספיקות שבתורה אף הרבנים מהם דרשו, וכאשר פשטו כן קיימו וקבלו עליהם כל החכמים להורות, וכל דבריהם בישוב זה של א"י בהשכל ודעת דיברו, והוכיחו בראיות ברורות שכן חיוב התורה, ושזהו התחלת הגאולה, ושאין להסתכל כלל מי המנהלים ומי העושים בזה. או לשמוע מקצת ראשי המנגדים, שיש מהם שאינם מחכמי התורה, ואף אלו שהם

גלילות ארץ ישראל – ארץ ישראל לגבולותיה, ולמחלקותיה לשנים עשר שבטים. גם נרשמים עפ"י סדר א-ב כל הערים והמקומות בתוכה אשר יזכרו בתנ"ך, עם כל אשר ראוי לדעת מהם. חיברו הרב מנחם מנדל ברעסלויצער בשנת תקע"ט.

דברי ישעיהו – נתחבר ע"י הרה"ג ר' ישעיהו חשין זצ"ל מלמד בת"ת עץ חיים (שכל ילדי ירושלים בדור הקודם למדו אצלו), ויצא לאור ע"י חתניו לאחר פטירתו, ושם בחלק ג (לאחר עמוד קס) ישנו קונטרס בשם "רשומות וזכרונות" על שורשיו המשפחתיים, שביניהם תלמידי הגר"א שעלו לא"י במסירות נפש. וגם עדות על הספר "קול התור".

דרישת ציון – להג"ר צבי הירש קלישר זצ"ל (תלמידים של הג"ר יעקב מליסא (הנתיבות המשפט), והג"ר עקיבא איגר זיע"א). [הגרצ"ה קלישר חיבר גם את הספרים "אבן בוחן" ו"מאזנים למשפט" על שו"ע חושן משפט, ספר "אמונה ישרה" בעניני מחשבה, והגדה של פסח עם ביאור "יציאת מצרים"].

ה' עזרי - בעניני ארץ ישראל, להג"ר אריה גליברסון שליט"א – קרית ספר (כמו"כ הוציא "ה' עזרי" בענין גלות וגאולה).

חכמים לא עסקו בהלכה זו ואין בקיאין בה, וכאשר שמעתי כל טענותיהם, וראיתי שאין יודעין בזה כלום. והנני מזכיר ט"ו טענות ששמעתי מהמנגדים, ואשיב עליהם בקיצור נמרץ, ובמאמר ג' אאריך בזה אי"ה" עכ"ל עיי"ש בהמשך דבריו.

*

במאמר הראשון הנ"ל אות טו כתב המחבר עפ"י הגר"א שהזמן של הגאולה בעתה הוא בשנת תש"ח. ויש לציין שהספר נתחבר בשנת תרפ"ח, והמחבר נפטר בשנת תרצ"ה. וכן בספר "דובר שלום" להג"ר שלמה טובים שליט"א, הביא מספרים בשם אביו הג"ר שלום שאמר בשנת תפר"ח בעוד עשרים שנה נהיה בארץ ישראל (שם הביא עוד תאריך שאמר עליו דבר ונתקיים).

הבית היהודי – להג"ר אהרן זכאי שליט"א. חלק ד' עמ' 287 – 321. במעלות ארץ ישראל וירושלים והכותל המערבי.

הלכות מדינה – ג' חלקים, להג"ר אליעזר יהודה וולדינברג זצ"ל (בעל שו"ת ציץ אליעזר).
חלק א – על השופט והמשפט וכח השיפוט בזמנינו. הסמיכה ומשפט המלוכה בישראל.
משפטי עונשין וחוקי מדינה.

חלק ב – בדיני חוקי המלחמה והצבא הישראלי. (ובו מבוא מהג"ר צבי פסח פראנק זצ"ל).
חלק ג – בדרכי הנהגת השלטון המדיני. גדרי וסדרי בחירה תקנות והסכמות ציבור. גירות וענינים שונים.

חוקת עולם – להג"ר שמואל טוביה שטרן זצ"ל, נשיא הכבוד באגודת הרבנים ארה"ב וקנדה.
גאב"ד מיאמי ביטש.

מהדורא תנינא שנת תשס"ה.

פתיחה. שיר המעלות בשוב ה' היינו "כחולמים" .. אנחנו עם ישראל זה שנתים שאנו חולמים וחוזים: אלפי עולים שבו כיונים אל ארובותיהם, נצחונות במערכות מלחמה, הנחלת תבוסה לשונאינו בנפש וכו' וכו', דברים שנראים לעם המעונה זה אלפיים שנה בגולה – כדמיונות ואחזת עינים – אך ויקץ ישראל והנה אמת נכון הדבר...

ולכן מאליה תיקרא הקריאה הגדולה והרוננת: עורו עורו בית ישראל, ואל נא תעלימו עיניכם ואזניכם מהמראה הגדול הנורא והנשגב ההולך, מתגלה ונחשף לפניכם, כי אמת היא הכל בפועל ובמציאות. כי פדה ד' את יעקב ופתח לנו את שערי הגאולה, והוא יגאל אותנו בקרוב גאולה שלמה.

.. נולדתי בשנת ה'תר"פ ליצירה בעיר אויהעל במדינת הונגריה, וגדלתי בבית הורי שלא חשכו מהונם ונפשם לחנך אותי על טהרת הקדש...

משחר נעורי הייתי שוקד על דלתי התורה בישיבה המפורסמת והמפוארת שנמצאה בהשגחת והנהלת הגאונים הצדיקים מוה"ר צבי הכהן דיק זצלה"ה ומוה"ר דוב קליין זצלה"ה אב"ד ור"מ אויהעל (העיר של בעל ישמח משה זצ"ל) .. מרבתי הקדושים הנ"ל ועוד מהגאון המפורסם זקן רבני הונגריה, אחד מהתלמידים המצויינים אצל המהר"ם שיק ז"ל, ה"ה מוה"ר

זאב כהנא הכהן זצ"ל – שהיה אב"ד מטשאנא – נסמכתי להוראה להיות כאחד המורים בישראל.... המחבר.

"חזון ציון" "מוסד היסוד" ו"דורש לציון". - שהוציאו בני משפחת רבלין לדורותיהם יחד עם תלמידי חכמים נוספים שעשו עמם במלאכת הקדש בצוותא חדא, על עליית תלמידי הגר"א ומשנתם בענין מצוות כיבוש וישוב ארץ ישראל בזמנינו. (ניתן להשיג בהוצאת "שלם" רחוב יהודה המכבי 5, ירושלים טל. 02-5380195 פקס. 02-5385095).

חסד לאברהם – להמקובל הג"ר אברהם אזולאי – במעין השלישי הנקרא "עין הארץ", ובו כ"ה נהרות (פרקים).

החיד"א כותב בספר "דבש לפי" (מערכת א, סימן כה) והרוצה לדעת מעלות ארץ ישראל, עיניו תחזינה מישרים בספר מז"ה חס"ל (מ'ורי ז'קני ה'רב ח'ס'ד ל'אברהם – והוא במעין השלישי הנקרא "עין הארץ", ובו כ"ה נהרות), וספר "טוב הארץ" להרב נשי"א (ניתן ש'פירא י'ברכהו א'לקים) ז"ל. (עיין על ספרו להלן).

חקרי ארץ ישראל – הכיסופים לארץ ישראל בתולדות עם ישראל, על חכמי חברון, חכמי טבריה, השל"ה ועוד. להרב ד"ר יצחק אלפסי.

טוב הארץ – להמקובל הג"ר נתן ב"ר ראובן דוד שפירא (אחיינו של בעל ה"מגלה עמוקות" שנקרא ר' נתן ב"ר שלמה שפירא) - כולל ג' חלקים, חלק ראשון על מעלת ארץ ישראל. נדפס ונציה שנת תט"ו. (להשיג בהוצאת "שלם" רחוב יהודה המכבי 5, ירושלים, טל. 02-5380195 פקס. 02-5385095).

טוב ירושלים – להג"ר יצחק פרחי זצ"ל תלמיד המהרי"ט אלגאזי, וחבר בית הדין בירושלים של רבי חיים אברהם גאנין המכונה הרב אג"ן.

"יען כי מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתינו זה כמה אורך ימים ושנים, ובעוה"ר נשכח מלב כמה אנשים מהנפוצים בגולה גדול מעלות ארץ ישראל ורוב שבחי ירושלים עה"ק תובב"א. וע"כ קמתי לעורר לבות בני אדם הנרדמים וכו".

טוב ירושלים – לרבי אשר גרינוואלד ז"ל. שנת תרצ"ד.

"נכבדות מדובר מעיר אלהים ירושלים הקדושה וערי הקדש, ארץ הקדושה וקברי הצדיקים ומקומות הקדושים אשר בה".

יבנה המקדש - במאמר "לזרעך אתן את הארץ הזאת" (עמ' לו – מט). להגה"צ ר' שלמה ברעוודה זצ"ל.

יוסף חן – להגה"צ רבי נתן פרידלאנד זצ"ל (תלמידו של הג"ר זונדל מסלנט זצ"ל. שהקדיש מחצית מחייו למען מצוות העליה והישוב בארץ ישראל).

וחיבר את הספר "יוסף חן", "אשר מטרתו להפיח זיק אהבת אחב"י לארה"ק, למען תהי' לשלהבת יה לנצח לא תכבה" (מתוך הסכמת האדר"ת. שם דף ט).

"כן אני תפלה מהמתנדבים בעם ישרי לב יהיו נא לעזר ולסעד ביד הרב הישיש לתמוך בידו למען לבצע מחשבתו הטובה להדפיס ספרו "יוסף חן" (מתוך הסכמת ה'בית הלוי'. שם דף ט, ב).

רבי נתן ב"ר יוסף פרידלאנד נלב"ע י"ח אדר שני תרמ"ג.

ילקוט ארץ ישראל – קובץ דברי חז"ל המדברים בעניני ארץ ישראל, להג"ר יהודה אידל ציזלינג מאשמינא זצ"ל.

ובראשו הסכמה מאת הנצי"ב זצ"ל (תחילתה הובאה בתוך ספרנו): .. עתה התעורר הרב החרוף ירא אלוקים מרבים, שפתותיו שושנים ומודע לנבונים, מ' יהודה אידל ציזלינג נ"י מק' אושמינא, וטרח לגבב כל מאמרי חז"ל מכל המקומות שמדברים בשבח הארץ וכדומה, הכל העתיק והביא בלשונם ובפירושם בסדר נכון בפלגות ראובן ענין ענין לבד, כגודל חקרי לבבו, והנני לאשר חילו של הרב הנ"ל ירצה ה' פעלו להפיצו בישראל, ויאושר שמו, ויבורך טעמו,

ויהי ה' אלוקיו עמו. כנפש הבא עה"ח היום יום ג' צום הרביעי יהפך לשו"ש, שנת "ברוך תהיה" לפ"ק נפתלי צבי יהודה ברלין מוולאז'ין.

ישוב ארץ ישראל – "ביאור מצות ישיבת ארץ ישראל בזמן הזה" – י"ל ירושלים תר"ץ.
חיברו הג"ר ישראל זאב מינצברג שכיהן כרב ומו"צ בירושלים העתיקה, ואח"כ בקטמון.
בעמח"ס שו"ת "שארית ישראל" על ד' חלקי שו"ע.

כנפי רוח – להג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (נמצא בתוך הספר "אבני חן" לבנו הג"ר אברהם יעקב שליט"א בסוף חלק ב).
ושם (מעמ' לד – מא): פרק ד: במצוות העליה לארץ ישראל.
פרק ה: יציאה מארץ ישראל לחו"ל.

כתבי הרב יהודה אֶלְקָלְעִי – תלמידו של הפלא יועץ. למד סוגיית כיבוש וישוב ארץ ישראל בימינו, מהג"ר יהודה ביבאס זצ"ל.

הספר מכיל תר"י עמודים, קיבוץ מספריו, מאמריו ומכתביו הרבים, אשר כתבם בתקופה של למעלה משלשים שנה, וזירז בהם ליישב את ארץ ישראל.

בכרך א מקובצים ששה מספריו:

והם: א. "דרכי נועם" (משנת תקצ"ט). מתוך ההקדמה: "אין אני יכול להתאמץ להסתיר דברי מוסר השכל, אשר שמעתי מפי איש אלהים קדוש, הרב המופלא וכבוד ה' מלא – המקובל הר"ר יהודה ביבאס .. אשר אמר שחס ושלום ישראל פשענו ביוצרנו, פנינו לו עורף ולא פנים. וכבר אמרו רז"ל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה, חס ושלום, ומה אנו עושים? נדים אנו מעיר לעיר לבקש מחייתנו, ואין אנו הולכים לארץ ישראל, ארץ אשר ה' אלוהיך דורש אותה תמיד, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוהיך על הארץ הטובה".

ב. "שלום ירושלים" (משנת ת"ר). והוא תשובה למלעיגים על דברי הנאמרים באמת בהקדמת ספרי "דרכי נועם".

ג. "מנחת יהודה" (משנת תר"ג). מתוך ההקדמה: "כל הנביאים נתנבאו נחמות ויעודי גאולה, אבל ההתחלה והראשית דבר ה' בהושע (ב, ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו ושמו להם ראש אחד ועלו מן הארץ, כי גדול יום יזרעאל. ר"ל, תחילת הגאולה היא שיקבצו ישראל באגודה ובעצה אחת להשים עליהם ראש ולעלות מן הארץ, וכמו שתירגם ויפקון מן ארעא גלותהון".

ד. "קול קורא" (משנת תר"ח): קורא לעם לחזור בתשובה, דהיינו, לשוב לארץ ישראל. ולשרינו האדירים (גדולי התורה) המצוה לבקש חנינה מאת מלכי הארץ בעד עמנו וערי אלהינו.

ה. "פתח כחודה של מחט" (משנת תר"ט): הפותח יד בתשובה אל ארץ טובה ורחבה, ולא יוסיפו עוד לדאבה.

ו. "מבשר טוב" (משנת תרי"ב): שיקבצו ישראל אגודה אחת להשגיח בעסקי הקיבוץ. וכיון שהגאולה מוכרחה לבא בדרך הטבע בנסים נסתרים .. אמרו רז"ל בזכות נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים. כן בגאולה הזאת השביע את בנות ציון שהן תעוררנה את בעליהן ובניהן וכו'.

בכרך ב מקובצים הספרים והמאמרים הבאים:

א. "ספר חיים" (משנת תרט"ז): קול ה' בכת, לקרא לשבויים דרוור .. אשר לא יבוא באש תעבור במים .. קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות.

ב. "גורל לה'" (משנת תרי"ח): על גאולת ישראל, ולחזור בתשובה שלימה ע"י ההכנות לגאולה.

ג. "משמיע שלום" (משנת תרכ"א): .. וכל אחד יקדיש אחד מבניו קודש לה' לעלות ולראות את פני ה' צבאות, ליישב את ארצנו הקדושה.

ד. "שמע ישראל" (ג"כ משנת תרכ"א): אודה את ה' מאד ובתוך רבים אהללנו, כי לא בזה ולא שקץ את עניי ואת יגיע כפי, והחברה הקדושה "שלום ירושלים" נצר מטעי מעשה ידי להתפאר – עשתה פרי.

ה. "מקיץ נרדמים" (משנת תרכ"ג): כי חברות "חובבי ציון" השונות שנוסדו לאחרונה בכמה מקהילות ישראל, הן אתחלתא דגאולה, כי כל הקצין כלו, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה כללית, דהיינו שיבה אל ארצינו.

- ו. "מעודד ענויים" (משנת תרכ"ד): לעודד את הראשונים שנחלצו ועלו ונתיישבו בארץ.
- ז. "רגלי מבשר" (משנת תרכ"ה): כנ"ל. מדבריו שם: התחלת הגאולה תהיה מן האומה עצמה, והמאמינים כי התחלת הגאולה תהיה על ידי משיח בן דוד, באותות ובמופתים, כימי צאתנו ממצרים - הם מאמינים שוא ושקר.
- וכן כתוב, התנערי מעפר קומי שבי ירושלים התפתחי מוסרי צוארך [ישעיה נב, ב] בנין התפעל, רצונו לומר, שהם בעצמם יתפתחו ונקבצו. עכ"ל.
- ח. "נחמת הארץ" (משנת תרכ"ו): כי עבודת האדמה היא נחמת האדמה – היא המצוה הראשונה לעולי גולה וכו'⁶⁰. (עיי'ן להלן בד"ה וחלק מישוב ארץ ישראל הוא ליטוע בה אילנות עד שהארץ לא תהיה שוממה).

⁶⁰ כמש"כ בספר קול התור (פרק א אות ו): יעודו הכללי של משיח בן יוסף הוא בשלשה דברים: גלוי רזי התורה, קבוץ גלויות, וביעור רוח הטומאה מן הארץ ... "מי יעלה בהר ה'" - היינו קבוץ גלויות. "מי יקום במקום קדשו" - קימה זו בנין [הארץ]. "ישא ברכה מאת ה'" - היינו דבר הנושא ברכה, זו נטיעה. ע"כ.

ובקול התור פרק ו. ביעור רוח הטומאה מן הארץ ע"י נטיעת אדמת הקדש. נטיעת הארץ עד כמה ועד היכן? עד שאדמת הקדש לא תשם. עד שאדמת הקדש תשא פריה. והתכלית לזאת, כדי להעביר רוח הטומאה מן הארץ.

*

[א.ה. ביאורו עפ"י הזוה"ק שהסטרא אחרא מתיישבת במקום שממה, כמ"ש בזוה"ק וישלח (ח"א קעח, ב) "במדברא אתר חרוב, ואיהו בי מותבא דילהון (של הסט"א)", וע"ע בזוה"ק בשלח (ח"ב דף ס, א) שהמדבר שעם ישראל הלכו בו – שזה היה מקום שממה – היה משכן הסטרא אחרא. וממילא כשנוטעים את ארץ ישראל עד שתצא מכלל "שממה" – הרי זה מגרש את הסטרא אחרא מא"י.

ויתכן שזו כוונת הגר"א באדרת אליהו (דברים יא, יב. הובא בחומש הגר"א שם) מראשית השנה. כל זמן שהתבואה בה (בא"י), אינו מסיר השגחתו ממנה. עכ"ל. שצריך שתהיה נטועה וזרועה ואז תתבער ממנה רוח הטומאה, וישרה עליה השגחת ה'.

וממשיך בקול התור שם: וזהו סוד הטעם של מצות כי תבואו אל הארץ ונטעתם. ומדרשו אינכם עוסקים אלא במטע. ובוה עיקר יעודו של רבנו הגר"א בקשר לפסוק אבן שלמה וצדק שבו מרומז שמו בתורה. כי אחרי זה מחית עמלק ואח"כ כי תבואו אל הארץ. ובא בהשוואה לפסוק כי תבואו אל הארץ ונטעתם.

[א.ה. מעין גזירה שוה – נאמר כאן כי תבא אל הארץ, ונאמר להלן כי תבואו אל הארץ, מה להלן "ונטעתם" אף כאן "ונטעתם"].

ואת הדבר הנפלא שאמר לנו רבנו ע"ז, והוא עיקר סוד קץ המגולה שבחז"ל [א.ה. וכדלהלן מסנהדרין צח. שפריחת הארץ בנטיעות - הוא קץ המגולה], אשר זה היה שאיפתו הנמרצה של רבנו הגר"א.

ט. "שיבת ציון" (משנת תרכ"ח): .. ובנו בתים ונטעו כרמים, ויתקנו הדרכים, ויעשו מסחר ליישב את הארץ.

י. "קבוץ גלויות" (משנת תרכ"ט): כל ישראל יש להם חלק לעזה"ב של ימות המשיח .. לעולם יירשו ארץ – ליישב את ארצינו הקדושה לעבדה ולשמרה.

יא. "מנחם ציון" (משנת תר"ל): בהגיגי תבער אש, כי איככה אוכל וראיתי באבדן מולדתנו ותורתנו ואמונתנו וארץ נחלת אבותינו, וקראתי לעליונים ותחתונים, תנו לה' אלהיכם כבוד "בטרם יחשיך"⁶¹, ואין קול ואין עונה ואין קשב. ואני בעניי כתבתי שנים עשר קונטרסים והוכחתי כי הגאולה היא ישוב הארץ.

רבי יהודה אלקלעי נלב"ע ד' תשרי תרל"ט. ומנו"כ בהר הזיתים. ת.נ.צ.ב.ה.

לך - דעת רבותינו הקדושים חז"ל במדרש ובקבלה, ובפרט דעת התנא האלהי רשב"י זיע"א בענין חובת העליה לארץ ישראל.

חז"ל (בסנהדרין צח.) דורשים את ענין קץ המגולה על הפסוק ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי וכו', אשר בזה ראה רבנו רמז ליעודו הקדוש .. וכל יעודיו אלה האציל על תלמידיו, להוציא מן הכח אל הפועל בסיעתא דשמיא. עכ"ל.

*

ועיין ב"המגיד דורש ציון" עמוד רטז, וב"מוסד היסוד" עמוד 291 שכתב: רבים מזקני ירושלים סיפרו, שתלמידי הגר"א בנסיעתם לא"י לקחו עמם כל אחד מעדר חפירה, לקיים דברי המדרש (ויקרא רבה פרשת קדושים פרשה כה, פסקה ה) על הפסוק 'כי תבואו אל הארץ ונטעתם' אף אתם כשתכנסו לארץ לא תעסקו אלא במטע תחילה... כיון שנכנסו לארץ ישראל, אמר להם משה - כל אחד ואחד מכם יטעון מכושיה [ישא על כתיפו מרא חצובה שחופרין בו לנטוע נטיעות] ויפוק וינצוב ליה נציבן [ויצא ויטע לו נטיעות]. ע"כ.

הרב אליהו לנדא נכד הגר"א, והרב יצחק צבי ריבלין סיפרו בדרשותיהם: שהגר"א בנסיעתו לא"י לקח אתו "מעדר חפירה" למטרה זו עפ"י המדרש הנ"ל, ואת המעדר הזה מסר אח"כ לשאריו ותלמידיו ר' הלל משקלוב, שהביא אותו לארץ ישראל. עכ"ל.

⁶¹ וכך כתב ג"כ בהקדמה לספרו 'שלום ירושלים' (שנכתב בשנת ת"ר): "כל שנת שהיא עת רצון וישראל אינם נעזרים בתשובה נחשבת לעת צרה ח"ו, ודברים אלה אמורים מפיו קדוש ברוך"ק (פ' וירא ד' קיז). ובשית מאה שנין לשיתאדה .. כבר נש דמתתקן ביומא שתיאדה מכי ערב שמשא לאעלא בשבתא. ות"ר נקראות מאה שנה, מן היום ועד שנת תרצ"ט, כי אחריה באה שנת ת"ש !! חס ושלום ע"כ. והמשיך שם בפרק ד' אות י: ואם ח"ו לא נעשה את המוטל עלינו בשנת ת"ר זו (שלהנ"ל כוונתו מת"ר עד תרצ"ט) שארו דמעין למינפל (יתחילו דמעותיו של הקב"ה ליפול) אוי לנו. עכ"ל. והארכנו בזה במילואים סי' ב.

חיברו הג"ר מרדכי עטייה (תרנ"ח – תשל"ח). רב ומנהיג הקהילה החלאבית "רודפי צדק" במכסיקו, ומייסד וראש ישיבת המקובלים "החיים והשלום" בירושלים. נלב"ע י"ד תמוז תשל"ח, ומנו"כ בהר הזיתים.

לכל עת – ובו מקורות ורמזים רבים על שנות תש"ח ותשכ"ח. (בעמ' י"ט: המאמר הראשון שבו נברא העולם "בראשית" עם שם הבורא הסמוך לו "אלהים", הם ומילואי מילואיהם, יוצא ה' אלפים תש"ח, לרמז שהוא תכלית גדול בבריאה. בעמ' כא הביא שעם ישראל חזר לארצו ברשיון האומות בשנת ה'תש"ח בדיוק 3500 שנה אחרי שיעקב אבינו חזר לארצו מגלותו בשנת ב' ר"ח, ומבאר שיש לזה משמעויות עפ"ד המהר"ל מפראג. ובעמ' כח מדבר על החשבון של שנת תש"ח עפ"י הגר"א. ועוד רמזים רבים).
[חציו השני "סוד פלשתים", על המאבק עם הישמעאלים].
חיברו הרב מתתיהו גלזרסון שליט"א.

למען ציון – מאת "הרב החרוף האברך מ' יעקב הכהן (פלעקסער, אשר) חם לבו בהגיגו על דבר ישוב אה"ק, וראה לחבב הישוב על הכריות בדבריו חוצבים להבות אש...
לכן הנני מעיר ג"כ לכל מי שבידו לעזור לשובה, ויהא זה הספר "למען ציון" לו למעיר ובא, ובאו הדברים האלה על לבו כמים בקרבו באהבה, ויזכה לראות את הארץ בשובה, וישראל בנויהם, כנפש העמוס בעבודה נפתלי צבי יהודה רבלין". (מתוך הסכמת הגאון הנצי"ב זצ"ל).
ישא מדברותיו ע"ד ישוב ארץ ישראל ובו ה' מאמרים: א. נחקורה ונשובה. ב. ויקנא ה' לארצו. ג. גוי אחד בארץ. ד. חבת ציון. ה. אל יצא עתק מפיכם.

מגילת יוסף – מאמרים וכתבים של הג"ר יושע רבלין זצ"ל, וכן מאמרים שנאמרו ונכתבו לזכרו (הוזכר ב"האיש על החומה" ח"ב עמוד 61, ועוד).

מגיני ארץ ישראל – קובץ מכתבים מגאוני הדור. ירושלים תרס"ד.
(ספר זה הוזכר באגרת הגר"ש סלנט: "חובה עלי להעיד עדות נאמנה כי נתברר לי בירור גמור, כי רבינו אור החיים מוהר"ח מוואלאזין זצוקללה"ה חתם את דברי קדשו על כתב

התקנה אשר יצא מאת גאון ישראל ארי' דבי עילא קאצינעלינבוגין הרב דבריסק זצוקללה"ה, ויאשר את דבריו כשני שבועות קודם שנתבקש בישיבה של מעלה, ושמח מאד לראות את יסוד אבן הפינה לישוב הארץ באחרית ימי חלדו - ויתר הרבנים הגאונים מהדור ההוא פלפלו בארוכה לאשר ולחזק את דברי חכמים כמסמרות נטועים, ודבריהם הק' נדפסו בס' מגיני א"י בארוכה").

מחסה ועז – להג"ר מרדכי עטיה זצ"ל.

מגמת הספר: יתפשטו הרחמים וירבו החסדים הטובים של ה' על עם ישראל בהיותם בא"י כרחם אב על בנים, שכשם שיתאוו המלכים ורוזני ארץ להושיב בארצותיהם עם רב וגדול כי אין מלך בלא עם, כמו"כ הקב"ה רוצה בישוב ארצו ונחלתו מבני ישראל, כי אז יקראו "ערי אלהינו".

מחשבות שלום – להג"ר מרדכי עטיה.

א. להראות שכל המאורעות העוברים על עם ישראל בכלל ועל הארץ בפרט – הכל בהשגחת ה'.

ב. שגאולתינו העתידה תלויה רק בנו, בחזרתנו אל ארצינו, ובהטבת דרכינו בה.

מטה משה – בדרוש החמישי לאתחלתא דגאולה, להג"ר כלפון משה הכהן, המכונה הרמ"ך, ראב"ד ג'רבה שבתוניס.

מדבריו על הצהרת בלפור, וועידת סן-רמו, לבנות שלטון יהודי בא"י: "מעתה אין ספק כי זהו ראשית והתחלת הגאולה, וראוי לכל איש ישראלי לתת אלפי תורות לו ברוך הוא על הגאולה ועל התשועה, כי פקד ה' את עמו והוציאנו משעבוד לגאולה".

(יצא עליו ספר תולדות "עמוד ההוראה" ע"י הר' עובדיה חן הי"ו – 052-7654216)

מכתב מאלהיו - מכתבים ומאמרים מאת הג"ר אליהו גוטמכר, בעניני האמונה וישוב ארץ ישראל (י"ל בשנת תש"ן).

מנוחת אמת – להג"ר מרדכי גרוס שליט"א.

מעמוד תקי"ג עד תק"ס (סוף הספר) – הוא מדור "למען שכינתך" – שער גבולות ארץ ישראל, יציב ציונים לגבולות קדושת הארץ לבלתי סור ממנה וכו'.

מנחת אהרן – להג"ר אהרן הלוי אויערבך לעוונעטאל - השער השביעי שבו בגודל מעלת קדושת וחיבת ארץ ישראל.

מקור חיים – להג"ר מרדכי עטיה.

שכל אחד צריך להתעורר ולעורר אחרים לבנין ארץ ישראל, ובפרט גדולי ישראל שצריכים להתעורר ולעורר, כמ"ש אוה"ח בהר, ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל, ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב.

"נחלה לישראל", ו"ארץ חמדה" – על קדושת ומעלות ארץ ישראל, להג"ר ישראל זאב הלוי הורביץ אב"ד אוהעל, מתלמידי החתם סופר.

סוד השבועה – הג"ר מרדכי עטיה.

לבאר את סוד השבועה בפסוק "השבועתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באיילות השדה", ממנו תוצאות חיים לישוב ישראל בארץ ישראל.

סלו סלו המסילה – להגה"צ ר' נתן פרידלנאד זצ"ל בעל ה"יוסף חן".

תוכו רצוף אהבה מגדולי שלומי אמוני ישראל, דורשי שלום ציון, שוחרי אדמת הקדש - לרצות ארצה ולחונן עפרה, ומסילותיה ירומון, לעשותה ארץ נושבת דרך לה' ומסילה לאלהינו.

ספר ארץ ישראל – להגה"צ ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל. (לאחר שסיים להגיהו מסרו לדפוס ביומו האחרון. נלב"ע ח' ניסן תשט"ו. מתוך הקדמת בנו הג"ר ניסן אהרן זצ"ל). חלק א. דיני ומנהגי ארץ ישראל, מעלותיה, גבולותיה וקשריה לישראל.

חלק ב. מצוות התלויות בארץ.

חלק מהמבוא: תמורה עצומה חלה בחיי עמנו בשמונה השנים הללו, ופרק חדש החל בתולדות דברי ימי ישראל, מרכזי ישראל גדולים ומקוריים שבגולה נהרסו, נחרבו ונמחקו, ואחר חורבן הקהילות התחילה תקופה חדשה בשמי ארצנו, ארץ ישראל, נוהרים אל הארץ נדחי ישראל ופזוריהם מעוני עמנו ופליטי חרב מארצות הגולה, "ושבו בנים לגבולם" (ירמיה לא, טז) "הנה אלה מרחוק יבואו והנה אלה מצפון ומים ואלה מארץ סינים (ישעיה מט, יב). וכל מי שרגיל להסתכל במציאות עולמנו לא מתוך שיגרא, והוא רואה בכל היקום... נפלאות אין חקר, כך הוא רואה בכל מהלך תולדות ישראל בכל דברי ימיו מאז ומעולם... תהליך מופלא במינו, שאין לו תקדים ודוגמא בכל אומות העולם, מתוך כך הוא גם מכיר שהתמורה החדשה היא מראשית ניצני החזון הנבואי: "וקבצתי אתכם מכל הגויים ומכל המקומות אשר הדחתי אתכם שם נאום ה' והשבתי אתכם אל המקום אשר הגליתי אתכם משם" (ירמיה כט, יד). ושאחר קיבוץ הגליות נעלה ונגיע בעז"ה לשלבים נוספים עד הגאולה השלמה המקווה. ובהגיענו בעז"ה לזמן כזה, להתחלת קיבוץ הגליות – רבה הדרישה לידיעת ההלכות הקשורות לארץ וכו'.

... בתקות כל בית ישראל אשר בתוכם הנני
יחיאל מיכל טוקצינסקי

ספר העליות לארץ ישראל – סיפור העליה והנהירה לארץ הקודש בכל הדורות (עד לשנת ת"ר).

חיברו הרב יעקב גליס זצ"ל איש ירושלים.

עדן ציון – מקומות הקדושים שבארץ ישראל, מאת רבי ישעיה הלוי הורביץ, מח"ס "יבא שילה" ו"פרדס הארץ", נדפס ב"המסורה" מאה שערים שנת תשט"ז.

עיר הקדש והמקדש – ה' חלקים. להג"ר יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל.

פזמוני ר' יושעה ריבלין – ברית אבות בסערת אליהו, פזמוני ר' יוסף רבלין זצוק"ל, המיוסדים על הספר הקדוש "קול התור" להגר"א. - טל. 02-6519575.

צורת הארץ לגבולותיה סביב – לרבינו הגר"א.

ציר נאמן - מאת "הרב הגדול, המפורסם בתורה ויראה ובמעשים טובים, ועושה ומעשה את הרבים לתורה ויר"ש בלשון לימודים, מפיך מרגליות, מו"ה יהושע זאב" (זיסנעוויץ. מתוך הסכמת הגרי"ח זוננפלד זצ"ל לספרו הנ"ל). ובהקדמה הוא כותב שהיה בן בית אצל המהרי"ל דיסקין זיע"א.

מדבריו בדף ס: .. וכן הצדיק ר' אליהו גוטמאכער אבד"ק דעיר גריידיץ כתב וז"ל: והגאולה ממתנת עלינו ורק בהתחלה מועטת מאתנו יופתחו כל שערי "גאולה וישועה", ויש לומר בטח שאם יהי' התחלה לשוב ארץ ישראל לפדות חלק מסוים לעבודת ישראל שישמרו שבתות ומועדים מלעבדה, ויקיימו כל מצות התלויות בארץ, שתבוא הגאולה הגדולה שהיא בכלל זכו שימהר ויחיש קודם "בעתה" עכ"ל.

ושאלתי את פה קודש הגאון המנוח אדמו"ר מוהרי"ל (דיסקין) זצוק"ל אם דעתו מסכמת לדבריו, והשיב כי הגאון רבי אליהו לא מסברת עצמו אמר, אלא רק מדברי חז"ל המה וכל אחד מחויב להאמין ולהסכים. ואז ראיתי והבנתי שהוא מסכים לדברי הגר"א גוטמכר וכו'.

קדושת ירושלים – בגדולת מעלת קדושת עז לנו עיר האלהים עיר הקדש ירושלים, להראות את יקר תפארת גדולתה ומעלותיה ושבחיה וחיבת העיר וקדושתה מתוך דברי חז"ל. נערך ונסדר בשנת תשכ"ט ע"י רבי שמואל צציק.

קול התור – חיברו הג"ר הלל משקלוב ממה שלמד מפי רבינו הגר"א בתורת אתחלתא דגאולה.

שאגת ירושלים – להרה"צ ר' יעקב שמעון שטרנשוס. בהסכמת זקן רבני ירושלים הג"ר מאיר סטאלאביץ רב דזכרון משה והשכונה. והבית ישראל מגור ור' משה מרדכי מלעלוב.

”דרושים נפלאים ואמיתיים באהבה בוערת ויוקדת כיקוד אש לארץ ישראל שחנני החונן לאדם דעת בעת ההפצצות נדרתי להעלות אותם בדפוס נשבעתי ואקיימה” [ונתחבר בשנת תש”ח. וע”ז כתב בעמ’ לג: אע”פ שעכשיו מלחמות, גמרא מפורשת היא מלחמה נמי אתחלתא דגאולה].

שאלו שלום ירושלים – להג”ר משה נחמיה כהניו (כהנוב) זצ”ל. (ראש ישיבת עץ חיים עד לפטירתו שנת תרמ”ז).

עיינ בספר מוסד היסוד עמוד 291 שהוא היה מוסר שיעור בתורת האתחלתא דגאולה עפ”י הגר”א, ומסתבר שכוונתו לקול התור.

וע”ע בספר ”מוסד היסוד” עמוד 321 שביקש מר’ יושע רבלין להתפלל בעדו בעת מחלתו, כי הוא ”צינור הברכה של הגר”א”.

שו”ת ציץ אליעזר [חלק ז, סימן מח, פרק יב] - שהאריך הרבה בביורור הלכתי על אודות חיוב מצוות העליה לארץ ישראל בימינו, ובמשנה תוקף. וחוצן מדבריו הרבים חוצבי הבהות אש, הוא הפנה שם לעוד מראי מקומות.

וז”ל: ובספרי התשובות המדברים בזה, יש לציין במיוחד לשו”ת תשב”ץ, ח”ג סי’ רפ”ח; תרומת הדשן ח”ב, סי’ פח; שלטי הגבורים פ”ג דשבועות; רשב”ש, סימנים א’ - ב’; מבי”ט, ח”א, סי’ קל”ט, וח”ב, סי’ רט”ז; מהרי”ט, ח”ב, חיו”ד, סי’ כ”ח; מהרשד”ם, חאה”ע, סי’ רט”ו; מעיל צדקה, סי’ כ”ו; נודע ביהודה, מהדו”ת חיו”ד סי’ ר”ה - ר”ו; בני יהודה, סי’ קכ”ד, ועוד.

ישיבת ציון – קובץ מאמרי גאוני הדור בשבח ישוב ארץ ישראל. (י”ל ע”י רבי אברהם יעקב סלוצקי בשנת תרנ”ב בהסכמת הנצי”ב, ועוד. לאחרונה יצא לאור במהדורא חדשה ומאירת עיניים. להשיג בטלפון 02-9709588).

שלום ירושלים – נפלאות מעניני חיבת ומצות ישיבת ארצנו הקדושה בזמן הזה, להג”ר ר’ חיים ישראל מורגנשטרן זצ”ל מקוצק (נכדו של ר’ מנחם מנדל מקוצק הראשון). שנת תרפ”ה.

שמחת עולם – להג"ר מרדכי עטיה.

מראה ששלום העולם בכלל, ושלום ישראל בפרט – תלוי אך ורק בקבוץ ישראל בארצם.
 ב. מקיץ ומעורר נרדמים לאחינו היושבים בחו"ל שיחישו מפלט להם לפני בוא יום ה' הגדול והנורא.

ג. מראה בעליל את הסכנה הנשקפת מן המלחמה הממשמשת ובאה לעשות שמות בעולם.
 לבד זה מצאתי, כי ארץ ישראל בטוחה מכל סכנה כי ה' שוכן בקרבה וה' קורא לה לשלום.
 ד. משמיע ישועה כי תשועת ישראל תלוי בעם עצמו בשאיפתו לעלות לארץ ולבנותה, כי בקבוץ ישראל לארצם יתקבצו כל כוחות הקדושה.

שמרו משפט מהדורא קמא – כה תאמר לבית יעקב בלשון רכה כלשונם, ותגידי לבני ישראל דברים קשים כגידין, וטובה תוכחת מגולה מאהבה מסותרת, ומורה דרך לדורשי ציון הנאמנים למען דעת איך לדרוש ציון באמת.

שמרו משפט מהדורא תניינא – לחזק דברי חברא המעלה (מ'חזירי ע'טרה ל'יושנה ה'קדושה), עד הגל הזה ועדה המצבה הזאת את כל הנעשה בקרב הארץ מן היום הזה לדורשי ציון הנאמנים.

חיברם הג"ר עקיבא יוסף שלזינגר תלמיד הכתב סופר זצ"ל.

שער החצר – תרי"ג סימנים במעלותיה של ארץ ישראל, להג"ר דוד בן שמעון זצ"ל ראב"ד במרוקו, ואח"כ ראב"ד בירושלים.

הג"ר חיים ברלין בנו של הנצי"ב זצ"ל, בהסכמתו לספר "ילקוט קרית ארבע" המדבר בשבחיה של העיר חברון, כותב: "כמה ככרי דנרדי למרי דיכי הוא הרה"ג מרדכי חיים גליקזון ששם אל לבו לאסוף כל פניני קודש אמרות חז"ל המדברים בשבח עיר קברות אבותינו הקדושים עה"ש, כדרך שעשה בדור שלפנינו הגאון הצדיק ראש המערבים מ' דוד בן שמעון ז"ל בספרו "שער החצר". עכ"ל. (הובא בהקדמת המו"ל ב"תולדות המחבר" עמוד

28). על ספרו "שער החצר" השקיע הרדב"ש את כל הונו מתוך חיבת א"י. יצא לאור במהדורה חדשה ע"י מכון התורה והארץ טל' 086847325

שפת אמת – שקדושת ארץ ישראל היא קדושת עולמים, והדרים בה הם שומרי משמרת משכן ה'.

וספר מקביל לו הוא "פרשת אלה מסעי".

חוברו ע"י הג"ר משה חגיז, המכונה המני"ח (ה'צעיר מ'שה בן' י'עקב ח'גיז).

תבואות הארץ – להרב יהוסף שוורץ.

תולדות זאב – עמ"ס שבת, להג"ר חיים שרגא פייבל פראנק זצ"ל חבר בית הדין לכל מקהלות האשכנזים בירושלים מיסודו של הגר"ש סלנט זצ"ל, בחלק ב מעמוד סד והלאה - על מעלת מצות ישובה של ארץ ישראל, והוכחות איך טועים ומטעים האנשים המוציאים לעז על הקמת שלטון ישראל בארץ ישראל עד שהעיוזו לטעון שכל הצרות שעברו על עם ישראל בעשרות השנים האחרונות באו אך ורק ב"עון" שעם ישראל שב לארצו ומקים שם שלטון ישראל. [ועיין במאמרו ב"המעייין" כרך ח, גיליון ב, טבת תשכ"ח – "עת הפקידה הגיעה"].

תולדות רבינו עקיבא יוסף שלזינגר.

נספח ז – צפית לישועה

א.

אחת השאלות שנשאל כל אדם בבואו לפני ביי"ד של מעלה הוא צפית לישועה, ומפורסם גודל החיוב לחכות לביאת המשיח. ובוודאי מוטל על כל אחד להתבונן על גודל הטוב שיהיה לנו בימות המשיח, ולהתרגל לזה, ועיי"כ להגיע לידי צפיה לימות המשיח, ומוטל על כל אדם לעבוד על ענין זה.

ב.

ואמנם נראה שישנם כמה מניעות המפריעות לנו בזה, שמחמתם קשה לנו לחכות לביאת המשיח. ועיי"כ נתמקד כאן בעיקר בחלק הסור מרע, כיצד להסיר את המניעים והמפריעים. הדבר הראשון הוא שאין אנו יודעים בשביל מה לחכות לביאת המשיח. והוא משום שהורגלנו שאין לחכות לביאת המשיח אלא בשביל כבוד שמים ולא בשבילנו. ואדרבה אנו נפסיד מביאת המשיח, שהרי יהיו ימים אלו ימים שאין לי בהם חפץ, שאין בהם לא זכות ולא חובה כמבואר בגמ' בשבת קנא, ב. וכמו"כ נראה לנו שאין ראוי לצפות בשביל הטובות הגשמיות, שהרי אין זה ראוי לחכות לביאת המשיח בשביל דברים כאלו. ואיי"כ אע"פ שרצוננו לעשות רצון קוננו, ואנו יודעים שיהיה כבוד שמים עיי"כ ביאת המשיח, מ"מ קשה לחכות ולצפות לדבר שאנו יודעים שאינו שייך אלינו ואנו לא נרוויח ממנו, ואדרבה יהיה לנו ממנו הפסד. דבר נוסף שמפריע לציפיה לביאת המשיח הוא מה שהאדם אינו אוהב שינויים, וכל זמן שהוא אינו מרגיש מאד גרוע במצבו, הוא מעדיף להיות במצב זה מאשר לשנות את כל צורת החיים. ובפרט למי שיש איזה עיסוק, או תוכנית, שנראה לו שיתבטלו בביאת המשיח.

ג.

ונענה על ראשון ראשון, הקושי הראשון שחושבים שמביאת המשיח אין ריוח אישי. הנה באמת יש להקשות כיצד יתכן לחייב כל אחד לבטל את רצונו ולרצות בביאת המשיח אך ורק בשביל כבוד שמים אע"פ שבשבילו זה לא טוב, והרי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, ובשלמא להסכים עם זה אפשר לחייב, אבל כיצד יתכן לחייב כל אחד לרצות בזה. וכיצד יכול לומר כל אחד בתפילה כי לישועתך קוינו כל היום, וכונתו שרצונו כל היום בביאת המשיח אך ורק בשביל כבוד שמים אע"פ שלו עצמו יגרם מזה הפסד. וידוע מדברי הגרייס זצ"ל

שהמתפלל בימים נוראים על כבוד שמים ואינו מתפלל על צרכיו האישיים הוא דובר שקרים. וא"כ כיצד יכול אדם לומר כי לישועתך קוינו כל היום בשעה שהוא יודע שיהיה לו הפסד מזה.

ד.

והנה, תחילה יש להדגיש שני דברים, ראשית כל, לפני שנדון מה יהיה בימות המשיח, כל אחד צריך לדעת שבוודאי יהיה לו טוב בימות המשיח, שהרי הקב"ה ברא את האדם להיטיב לו וכמ"ש הרמח"ל, וא"כ בוודאי שבימות המשיח שהם תכלית בריאת האדם, יהיה לאדם הכי טוב שיכול להיות. וכל מה שאדם יודע שהוא נהנה מזה כעת, הוא יכול לדמיין לעצמו שבימות המשיח יהיה לו עשרות מונים יותר הנאה ושמחה.

ומה שאמרו בגמ' שיהיו אלו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ, אין הפירוש שנים אשר אין אנו חפצים בהם, אלא חפץ הוא מלשון בחירה, כמ"ש הרמב"ן על התורה (דברים ל, ו), שהבחירה נקראת חפץ, שהוא יכול לעשות מה שהוא חפץ, ובימים אלו תתבטל הבחירה (כמו שיתבאר להלן). אבל ודאי וודאי שאנו חפצים בשנים האלו מאד, כי אינם אלא לטובתנו, והקב"ה יביא לנו שנים אלו כדי שנהנה בטובה הכי גדולה שיכולה להיות.

ואף אם אין האדם מבין איך יהיה לו טוב, עליו להיות סמוך ובטוח על הקב"ה שהוא יודע מה טוב לאדם, וכל ההנאות שיש לו עכשיו הם מהקב"ה, וא"כ בוודאי הקב"ה יודע כיצד יהיה לו טוב בימות המשיח.

ושנית, אפילו אם נאמר שמבחינות מסוימות יותר טוב לאדם קודם ביאת המשיח (שכמובן אי"ז נכון, וכמו שנאריך להלן), מ"מ הרי זה דומה לילד שמת עליו אביו, ואנו באים ואומרים לו טוב מאד שנפטר אביו, שמעתה יהיה לך יותר קשה בעבודת ה' ותקבל שכר יותר גדול, שבוודאי שאין לו שום נחמה בזה.

וכמו"כ בענין זה, ככל שנתבונן בזה שאנו בנים שגלינו מעל שולחן אבינו, וכעת כביכול אין לנו את אבינו שבשמים המדריך אותנו ודואג לכל צרכינו כאב רחום, ובוודאי שאין ערוך לטובה של הימים של ביאת המשיח לעומת הימים שקודם ביאתו, לא יהיה לנו שום עדיפות לימים אלו על פני ימות המשיח. (על הערה זו עמד בספר האדם בעולמו של הבחור המופלג שלמה קרלינסקי זצ"ל עמ' שכ).

ה.

ואמנם בלא"ה כל הטענות הללו שהבאנו לעיל אינם נכונות, וכמו שנבאר. במה שאמרנו בגמ' שיהיו שנים אלו שנים בהם לא זכות ולא חובה, ביאר הרמב"ן (דברים ל, ו): "כי מזמן הבריאה היתה רשות ביד האדם לעשות כרצונו צדיק או רשע, וכל זמן התורה כן, כדי שיהיה להם זכות בבחירתם בטוב, ועונש ברצותם ברע. אבל לימות המשיח תהיה הבחירה בטוב להם טבע, לא יתאוה להם הלב למה שאינו ראוי ולא יחפוץ בו כלל..."

וזהו מה שאמר הכתוב בירמיה "הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר כרתי את אבותם וגו'. כי זאת הברית אשר אכרות את בית ישראל אחרי הימים ההם נתתי את תורתם בקרבם ועל לבם אכתבנה". וזהו בטול יצר הרע ועשות הלב כטבעו מעשהו הראוי. ולכך אמר עוד (שם פסוקים לב לג) "והייתי להם לאלהים והמה יהיו לי לעם ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם". וכידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו וצריכים ללמד אותם, אלא שיתבטל יצרם בזמן ההוא לגמרי. וכן נאמר ביחזקאל (לו, כו - כז) "ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם וגו' ועשיתי את אשר בחקי תלכו" והלב החדש ירמוז לטבעו והרוח לחפץ ולרצון... עכ"ד הרמב"ן.

ומבואר מדברי הרמב"ן שדבר זה שלא יהיה זכות ולא חובה אי"ז רעה ח"ו אלא ברכה, והוא מחמת שכך יהיה רצוננו לעבוד את ה', ולא שלא תהיה בחירה, אלא שמחמת שלא יהיה לנו רצון לחטוא, הרי זה כאילו שאין לנו בחירה לחטוא. והוא מהבטחות הנביאים שיהיה כל חפצנו לעבוד את ה'.

ומבואר בדברי הרמב"ן בספר הגאולה (כתבי רמב"ן ח"א עמ' פ), שאדרבה זהו גופא הסיבה שמחמתה אנו מחכים לביאת המשיח, וז"ל הרמב"ן שם "שאנחנו מצפים לה (לגאולה) מתקוותנו שנשיג מן הקרבה אל האלהים בהיותנו במקדשו עם כהניו ונביאיו ועם מה שיהיה בנו מן הטהרה והקדושה והיותנו בארץ הנבחרת ושכינתו שורה אצלנו, יותר ממה שאנחנו יכולים להשיג היום בגלות עם הגוים המחטיאים אותנו, ועם מה שאנחנו בו מן הטומאה והשקוץ, כי אז בימי המשיח יבטל יצר הרע... זה עיקר תאוותנו והכספתנו אל ימי המשיח..."

ואע"פ שבמדה מסוימת תבטל הבחירה בזמן זה, מחמת שכך יהיה רצוננו בטבע, מ"מ בוודאי שיהיה לנו ע"ז שכר גדול יותר, מכיון שעבודתנו אז תהא הרבה יותר נעלה ונרצית

לפני הקב"ה, ורק לאחר שחטא אדם הראשון וירד מדרגתו, היה צריך לתת לו את דרך העבודה הזאת, שיהיה לו קושי בעבודת ה' ועי"כ יהיה לו שכר גדול יותר על עבודתו, אבל בימות המשיח שנהיה בדרגה יותר גבוהה, כל המעשים שלנו יהיו ג"כ בדרגה הרבה יותר נעלה שיפעלו יותר ויותר ונקבל עליהם שכר יותר גדול.

.1

וכך מבואר בדברי הרמח"ל בכמה מקומות (והדברים מבוארים ג"כ בקיצור ברמב"ן בדברים הנ"ל) וז"ל בספר אדיר במרום (עמ' כט - לג) "דע כי לא כעבודה אשר לנו עתה היא העבודה אשר היתה לאדם בראשונה .. הנה האדם כשנברא לא היתה בו זוהמא כלל, ולא היה לו אלא להעלות העולמות למדרגה גבוהה, וזה הטעם שלא נצטוו אדה"ר בתרי"ג מצוות כי דרך אדה"ר היתה להשיג הקדושה הבאה אליו בהתגברות גדול עד יום השבת אך [כיון שחטא] צריך טורח גדול ומעשה רב בסוד התרי"ג מצוות... ונמצאת הצרה רבה, כי הזמן מועט והרוחק רב, אך באמת בזאת הצרה צריכים לעמוד בני האדם, ולהתחזק יותר במעשיהם להגיע אל תיקון העולם". עי"ש בלשונו באריכות.

ולשון הרמח"ל במאמר הגאולה, (בהוצאת "מכון רמח"ל" הוא בעמ' צח) כי בזמן ההוא יעמדו שני המשיחים.. והנה אז בהיות הקדושה שולטת לבדה יהיה התיקון תקון גדול כאשר היה יכול לתקן אדם הראשון בראשונה, ואז ישתלם הבנין שלא נשלם וזה בכל ימי המשיח. עכ"ל. ואכמ"ל בזה, אבל עכ"פ מבואר שוודאי נעבוד את השי"ת גם אחר ביאת המשיח ויהיה לנו מזה עונג גדול ונצחי, ומחמת זה בוודאי ראוי לחכות לביאת המשיח.

.2

ומבואר עוד בדברי הרמב"ן בספר הגאולה כי "מה שמוסיף עלינו תאוה וכוסף לימים ההם, ענין התורה המבארת לנו כי בהיותנו חוטאים נעמוד בגלות ליסר אותנו, ובעבדנו כראוי ישוב האלהים להיטיב לנו כמו שהיטיב לנו ויותר". ומבואר מדבריו שיש לחכות למשיח גם בשביל עניני העוה"ז, שאז ניגאל מכל צרותנו ומכל הדברים המטרידים והמפריעים לנו. אלא שמ"מ אין לחכות למשיח רק בשביל דבר זה, אבל ודאי שגם זו סיבה נכבדה לחכות לביאת המשיח, וכמבואר בדברי הרמב"ן. וכן מבואר ג"כ מדברי הנביאים שמלאים בהבטחות על הטוב הגשמי שיהיה לנו בימות המשיח.

[ויש לדמות ענין זה למצוות עונג שבת, שהמצווה היא עצם העונג, ועל האדם לכוין לענג את גופו (משום שכך ציוה ה'), ובזה הוא מקיים את מצוות עונג שבת בשלימות, אבל אם הוא חושב רק על המצווה ואינו מתענג, הרי הוא ביטל את המצווה, וכך הוא בענין זה, שכשהאדם מתכה לביאת המשיח משום שאז יהיה לו יותר טוב מבחינה גשמית בזה הוא מקיים את המצווה לצפות לישועה, משום שזהו גופא המצווה לחכות לטובות שיהיו בימות המשיח בין הטובות הרוחניות ובין הטובות הגשמיות].

ומבואר ברמב"ן סיבות נוספות שמתמתם אנו מצפים לימות המשיח "ואמנם נפשנו המתאוה מתעוררת ג"כ לימים ההם ונכספה אליהם להראות לבעלי דינה .. אנשי דתות הזרות כי רוח זרעו וסופתה יקצורו, וזה טבע האדם להתגבר על אנשי מחלוקתו להראות כי האמת אתו". [נדבר זה שייך לגבי כל הענינים שבהם אנו חפצים להראות את האמת לבעלי דיננו, לאומות העולם, ולאחינו התועים, וכל כיוצ"ב, ואכמ"ל].

ח.

ואחר כל זה כתב הרמב"ן "ונכלל לנו ברצון הזה שרש מצוה גדולה כי אנחנו חפצים בקדוש השם לעיני העמים". והיינו שאחר שהאדם מבין שימות המשיח הם לטובתו, מעתה מלבד מה שהוא מתכה לביאת המשיח בשביל כל הדברים הנ"ל, מוטל עליו ג"כ לחכות לביאת המשיח בשביל כבוד שמים המושפל, ואחר שהאדם מבין שימות המשיח הם ג"כ לטובתו, ממילא קל לו ג"כ לחכות לימות המשיח בשביל כבוד שמים המושפל, שבימות המשיח יתרום ויתגלה יחוד ה' ועליונותו על כל באי עולם, ויכרתו כל הכופרים והמורדים בטובתו של הקב"ה המשפיע עליהם ועל כל בני אנוש.

ט.

המפריע השני שהבאנו לעיל הוא שהאדם אינו אוהב שינויים. ואמנם בוודאי שאי"ז צריך להפריע אחרי שהאדם יתבונן כמה טובה גדולה תהיה לו וכמה חסר לו עכשיו. וכמו אדם שנמצא בבית סוהר, שבוודאי שהוא רוצה לצאת משם, ולא מפריע לו השינוי. וכמו"כ על האדם להתבונן שאע"פ שנראה לו שהוא יצטרך לשנות את תוכניתו ועיסוקיו, מ"מ עליו להיות סמוך ובטוח שיהיה לו יותר טוב מצבו עכשיו, וכמו שבאים לאדם בעל מכולת ואומרים לו שהוא צריך לסגור את המכולת שהוא השקיע בה כ"כ, אמנם עכשיו הוא

יהיה מנהל של רשת צרכניות גדולה ותחתיו יהיו כל העובדים, בוודאי שאי"ז מפריע לו אלא אדרבה הוא נהנה מזה יותר, וכמו"כ בנדון זה, על האדם להחדיר לעצמו שהשינוי יהיה רק לטובתו ולא להיפך ח"ו.

אמנם בלא"ה ישנה ידיעה שמועילה להסיר את החשש הזה, והוא מה שאמרו חז"ל בירושלמי (ברכות פ"א ה"א) "אמר ר' חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא, כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קימעה קימעה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת". ופירש בזה"ק (וישלה קע, א. על הפסוק שלחני כי עלה השחר) שהטעם הוא משום שאם תגיע הגאולה בבת אחת, לא יוכלו עם ישראל לעמוד ברוב הטובה וכמו אדם שנמצא בחושך שא"א להאיר לו בבת אחת. וכתב הרמח"ל בספר אדיר במרום (עמ' קצז): "אמנם האמת היא, שלא בפעם אחת יתוקן הכל בימות המשיח, כי האמת שתיקון גדול יתוקן ודאי מיד, אבל עם כל זה עד שיגיעו הדברים לסוף שלימות התיקון צריך זמן. ובהרבה זמנים יעשו הרבה תיקונים שונים, בהרבה עליות שיעלו העולמות זו אחר זו".

וא"כ ממילא אין כאן את החשש של שינויים, מכיון שהכל הולך באופן הדרגתי, וכל שלב ושלב שיעבור, קודם יתרגלו אליו, ואח"כ יגיע השלב הבא, באופן שלא יהיה שינוי גדול ופתאומי, שבאמת כל אחד ואחד יוכל לעמוד בזה ולשמוח על רוב הטובה הגדלה והולכת.

י.

דבר נוסף שעלול להפריע לציפיה זו, הוא מה שלפעמים יש לאדם פחד שלא יהיו לו את הכלים להכיל את רוב הטובה. ועל זה כותב רבינו הרמח"ל ב"מאמר הגאולה" (בהוצאת "מכון רמח"ל" הוא בעמוד נז): ותדע, כי כפי פתיחת המאורות האלה ורוב הברכה, כן ינתן כח לישראל לקבלה, שאם לא היה ניתן להם לא היו יכולים לעמוד ברוב הטובה, אלא שכבר גם הם יעלו במדרגתם, ומזה יגיע אליהם אורך הימים ורוב החכמה, ועל זה הענין נאמר: וראיתם ושש לבכם ועצמותכם כדשא תפרחנה, וכוננת הנביא להודיע כי ישמחו ישראל ברוב השמחה הזאת [כלומר שאם יש שמחה רבה, אמנם הלב צר, לא שמחים באותה שמחה, ובא הנביא להודיע שגם הלב יגדל ויתרחב ויהיה מקום לשמחה הזאת, וכמו שממשיך הרמח"ל:] ועם היות השמחה רבה מאד, הנה גם הם עצמם יפרחו ויוסיפו כח, ועל זה הענין עצמו נאמר בפסוק "ויציצו מעיר כעשב הארץ", כי כברכה הניתנת בעשב הארץ, כך ינתן

רכב

לאדם אשר יהנה ממנו. עכ"ל. ובמילים אחרות: ניעשה בריות חדשות שנוכל להכיל דברים שאנחנו לא יכולים להכיל היום.

וכך כתב רבי משה דוד וואלי (תהלים כד, ו) בפסוק אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי. ולמה אמר בלשון רדיפה – אך טוב וחסד ירדפוני?, ולא אמר "יבואוני" או "ימצאוני"? אלא שבעת רעה היה נרדף מן הרע ומן הדין, והקב"ה נתן לו כח לעמוד בצרתו, כך בעת טובה יהיה נרדף מריבוי האורות של "טוב וחסד" והשי"ת נותן לו כח לקבלם.

מילואים

מפתחות מילואים

- סימן א - ארץ ישראל תכלית הבריאהרכה
- סימן ב - ויקנא ה' לארצו רמ
- סימן ג - אשר בחר בנו מכל העמים רנ
- סימן ד - גאולת ישראל למען שמו של הקב"ה רסה
- סימן ה - קידוש ה' לאחר יסורי הגלות רעז
- סימן ו - דברי הרמח"ל ומדרשי חז"ל על סדר הגאולה . רפא
- סימן ז - בנין הארץ בידי פורקי עול רצ
- סימן ח - שעבוד מלכויות רצט
- סימן ט - בענין הספר קול התור לרבינו הגר"א שיב
- סימן י - מסירות נפש למען כיבוש ארץ ישראל שכא

סימן א

ארץ ישראל תכלית הבריאה

א.

בפרק ב הבאנו מדברי רבותינו שתכלית המצוות הם למען ארץ ישראל, וביארנו שם הדברים. ונביא כאן עוד מקורות לענין זה.

כתב היעב"ץ, בסידורו "בית יעקב", בברכת נודה לך בד"ה שהנחלת [לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו ה"א מארץ מצרים.. ועל בריתך שחתמת בבשרינו, ועל תורתך שלימדתנו]. "לכאורה אין הסדר מכוון, שהרי כיבוש הארץ מאוחר אפילו לנתינת התורה, והיה לו להזכירו בסוף. אבל נחלת הארץ קדמה בבחינת התכלית.. כי נחלת הארץ היא תנאי בקבלת אלוהותו ית' לפי שנקרא אלהי הארץ, ולזה כל עיקר יציאת מצרים היתה למען יירשו הארץ ויקבלוהו לאלהים בשלם שבפנים..". עכ"ל. ומבואר שתכלית התורה היא נחלת הארץ, ולא להיפוך, שאם תכלית נחלת ארץ ישראל היא התורה, היה צריך לפתוח בראשונה ב"על תורתך שלימדתנו", מאותו טעם.

וכך אנו רואים בדברי רבינו הגר"א. לאחר שמשה רבינו בירך את עם ישראל - סיכם משה רבינו את תכלית מעלת עם ישראל, ואמר: (דברים לג, כט) אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרוך. ופירש"י: "אשריך ישראל. לאחר שפרט להם הברכות אמר להם מה לי לפרוט לכם, כלל דבר, הכל שלכם". ומבואר שבפסוק זה טמון תכלית מעלת עם ישראל.

והנה פירש הגר"א (אדרת אליהו): אשריך ישראל מי כמוך. בהעברת הירדן שזכו בה לכנוס לארץ ישראל, כמו שנאמר (מלאכי ג יב) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה'. ור"ל ארץ חפץ. שחפץ בה השי"ת. ושבחה מבואר בכל התורה.. וכל תשוקתו של משה היה לכנוס בה... עכ"ל.

וקשה וכי זה סיכום תכלית האושר של עם סגולה בחיר ה', שזכו לכנוס לארץ ישראל?! אמנם להנ"ל הוא מבואר, שאכן זה תכלית האושר, כי הזכיה בארץ ישראל היא האמצעי התכליתי לקבל את כל הטוב האלהי.

וכן במה שכתב הגר"א "וכל תשוקתו של משה היה לכנוס בה". קשה וכי לא היתה למשה ג"כ תשוקה למצות ת"ת ותפילין וכו'? ולהנ"ל מבואר, שגם התשוקה לת"ת ותפילין כלולה בתשוקה ליכנס לארץ ישראל, כי תכלית הת"ת ותפילין הוא בשביל שעל ידם תתיישב ותיבנה ארץ ישראל.

ב.

ובמקום נוסף מצאנו כן בדברי הגר"א. בהגדה של פסח אנו אומרים ב"כמה מעלות טובות עלינו" .. "ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל", ובפשוטו היינו יכולים לפרש בסדר המעלות הוא לפי סדר נתינתם, כלומר שמכיון שבתחילה ה' נתן את התורה ואח"כ את ארץ ישראל, לכן בעל ההגדה סידר את ארץ ישראל אחר מתן תורה.

אמנם בפירוש הגר"א שם אנו רואים טעם אחר. שכתב שם הגר"א: כמה מעלות טובות למקום עלינו. הן ט"ו מעלות נגד ט"ו דורות מאברהם עד שלמה שאז נעשית סיהרא באשלמותא בבנין בית הבחירה. עכ"ל. דהיינו שמבואר בשמו"ר (טו, כו) שט"ו דורות הנ"ל הם כנגד ט"ו ימי החודש, שבכל יום הלבנה נעשית יותר גדולה, עד היום הט"ו שאז היא נעשית שלימה. וכן בט"ו דורות שמאברהם עד שלמה, בכל דור - כנסת ישראל, המשולה ללבנה, נעשית גדולה ומאירה יותר, ובדור הט"ו, שהוא דורו של שלמה - כנסת ישראל נעשית שלימה, מעין ימות המשיח. (וע"ע בזה"ק א, עג: ג, רצז. ובהגר"א אדרת אליהו דברים א, י).

וא"כ גם בט"ו מעלות שבהגדה, שהם נגד ט"ו דורות הנ"ל, כל מעלה היא יותר גדולה ומרוממת מהקודמת לה, וא"כ מבואר כאן לפי פי' הגר"א שהמעלה שהכניסנו לארץ ישראל היא יותר גדולה מהמעלה שנתן לנו את התורה, שתכלית נתינת התורה היה בשביל לזכות על ידה לארץ ישראל.

וכדברים האלו כתב ג"כ המהר"ל (גבורות ה' פרק נט): כמה מעלות טובות. וקראם מעלות טובות, כי כל אחת ואחת מעלה נוספת, עד שהגיעו אל תכלית המדריגה האחרונה, היא ובנה לנו את בית הבחירה לכפר כל עוונותינו. וכולם הם ט"ו מעלות. והם נגד ט"ו שיר המעלות בספר תהלים, והירח שהוא שעולה חמשה עשר ימים עד תכלית מלוואה... ואלו ט"ו מעלות נחלקים לג' חלקים.. וחמשה מעלות אחרונות הוא תכלית החיבור והדבוק בו יתברך לגמרי.

(וממשיך המהר"ל ומבאר בסוף הפרק) והראשונה מן החמשה נתינת שבת, מצוה אלהית, והיא הברית בין הקב"ה ובין ישראל בה יתדבקו בהקב"ה. ואח"כ שקרבם לפני הר סיני וזה

בעצמו גרם להם דיבוק בו ית', ועי"ז פסק זוהמת נחש שבא על חוה כדאיתא בגמרא (ע"ז כב, ב). ויותר מזה שנתן התורה הוא דיבוק יותר. ויותר מזה שהכניסם לארץ ישראל, כי הארץ הזאת לחלקו של השי"ת, וכמו שאמרו 'כל הדר בחו"ל כאילו אין לו אלוה' (כתובות קי, ב) וזהו הדיבוק יותר. ויותר שבנה להם בית הבחירה והשי"ת שוכן אתם לגמרי, והבן הדברים האלו. עכ"ל⁶².

[וע"ע בספר "אם הבנים שמחה" (עמ' טז) "שרק זה תכליתנו, לקומם ולכונן את בית חיינו, ולחונן את ארצינו, ולרצות את אבניה ועפרה"].

ג.

תכלית המצוות למען יירשו את הארץ

וענין זה אנו רואים בכל התורה, שתכלית המצוות הם למען שנירש את ארץ ישראל, והבאנו בפ"ב את פסוקי התורה שבהם אנו רואים שהתורה מדגישה שתכלית כל עשיית המצוות היא "למען תבואו ותירשו את הארץ".

וכמו"כ אנו רואים בברכות ובקללות של התורה שתמיד מודגש בהם ענין זה שאם נזכה נירש את הארץ ואם ח"ו לא להיפך, להורות שזה תכלית הטובה במעשי המצוות, כדי שעל ידה נזכה לעולם הבא. ונביא כאן את הפסוקים המבארים דברים אלו:

הברכות בפר' בהר בחוקותי (ויקרא כה יח) **וְעֲשִׂיתֶם אֶת חֻקֹּתַי וְאֶת מִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְיִשְׁבְּתֶם עַל הָאָרֶץ לְבִטָּח: (יט) וְנָתַנָּה הָאָרֶץ פְּרִיָּהּ וְאָכַלְתֶּם לְשִׂבְעָה וְיִשְׁבְּתֶם לְבִטָּח עָלֶיהָ: (ויקרא כו ג) אִם בְּחֻקֹּתַי תִּלְכוּ וְאֶת מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם: ... (ה) וְהִשִּׁיג לָכֶם דְּבִשׁ אֶת**

בְּצִיר וּבְצִיר יִשְׂגָה אֶת זֵרַע וְאָכַלְתֶּם לְחֶמְקֶם לְשִׂבְעָה וְיִשְׁבְּתֶם לְבִטָּח בְּאֲרָצְכֶם:

הברכות בפרשת עקב (דברים ז יב) **וְהָיָה עִקֵּב תִּשְׁמְעוּן אֶת הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה וְשָׁמַרְתֶּם וְעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְשָׁמַר ה' אֱלֹהֵיךָ לְךָ אֶת הַבְּרִית וְאֶת הַחֹסֶד אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם: (יג) וְאֶהְיֶיךָ**

⁶² וכן מבואר ג"כ מדבריו במקו"א (שם תחילת פרק עא) שסדר הט"ו מעלות טובות הם לפי סדר חשיבותם, וז"ל: "התבאר לך כי בית המקדש הוא שלימות אחרון לעולם, ודבר מבואר הוא זה. ולכך כאשר אמרו כמה מעלות טובות למקום, מספר המעלות זו אחר זו, עד המעלה האחרונה "ובנה לנו בית הבחירה לכפר על כל עוונותינו". הנה זהו המעלה האחרונה במה שבנה להם בית המקדש, שבאותה מדריגה ומעלה אחרונה הגיעו ישראל אל הדביקות בו לגמרי - במה שיהיה שכירתו ביניהם בקביעות". עכ"ל.

ויברכך והרבהך ויברך פרי בטןך ופרי אדמתך דגנך ותירשך ויצהרך שגר אלפיך ועשתרת צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: הברכות בפרשת כי תבא (דברים כח יא) והותרך ה' לטובה בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לתת לך:

ד.

וכן לאידך גיסא, כשהתורה מדברת על העבירות, היא מזכירה שתכלית הרוע היוצא מהם, הוא זה שיפסידו את ארץ ישראל.

ונפתח בג' עבירות החמורות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, שאנו רואים שכשהתורה מדברת על התוצאה הכי חמורה שתצא מהם, היא תמיד מדגישה ענין זה של גלות מהארץ, ומשמע שזה תכלית הרוע של המעשים הכי רעים.

עבודה זרה - (דברים יא, טז) השמרנו לכם פן יפתה לבבכם ונסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם: (יז) וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה ונאבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר ה' נתן לכם:⁶³

גילוי עריות - בסוף פרשת העריות שבפר' אחרי (ויקרא יח כד) אל תטמאו בכל אלה כי [נתינת טעם] בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם: (כה) ונתטמא הארץ ונאפקד עונה עליה ותקא הארץ את ישביה... (כו) כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ונתטמא הארץ: (כח) ולא תקיא הארץ אתכם בטמאתם אתה פאשר קאה את הגוי אשר לפניכם:

⁶³ ההתכלית שתחזור בתשובה מעבירות אלו ותעשו הטוב.

(כא) למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ:

וממשיך הכתוב:

(כב) כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוה אתכם לעשתה לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בכל דרכיו ולדבקה בו:

(כג) והוריש ה' את כל הגוים האלה מלפניכם וירשתם גוים גדלים ועצמים מכם:

(כד) כל המקום אשר תדרךן פה בגלכם בו לכם יהיה מן המדבר והלבנון מן הנחר נחר פרת ועד הנח האחרון יהיה גבלכם:

(כה) לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם ותן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה פאשר דבר לכם:

ובסוף פרשת העריות שבפרשת "קדושים" (ויקרא כ כב): ושמרתם את כל חקתי ואת כל משפטי וצויהם אתם ולא תקיאו אתכם הארץ אשר אני מביא אתכם שמה לשבת בה: (כג) ולא תלכו בחקת הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקץ בם: (כד) ואמר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתנגנה לכם לרשת אתה ארץ זבת חלב ודבש אני ה' אל־היכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים.

שפיכות דמים - בפרשת מסעי (במדבר לה לג) ולא תחניפו את הארץ אשר אתם בה כי נתינת טעם] הדם הוא יחניף את הארץ ולא־ארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו: (לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שכן בתוכה כי אני ה' שכן בתוך בני ישראל:

ויעויין עוד בדברי הג"ר ירוחם ממיר בספרו "דעת חכמה ומוסר" (חלק ב עמוד רו): "סוד הגלות הוא ההיפך מ"מנוחה ונחלה", בלתי נטוע, בלתי מקום, ההיפך מכל סוד הארץ ("נצר מטעי"), וזהו בעון ע"ז ג"ע שפ"ד - שסודם כריתות והשתרשות, בלתי נטיעה, מזה יוצא סוד הגלות (עיין יומא ט, ב)"].

ה.

וכך אנו רואים בכל העבירות שהתורה מדגישה את הענין הזה שעל ידיהם יגלו ישראל מהארץ ח"ו.

בקללות בפרשת בחוקותי - ויקרא פרק כו (לא) ונתתי את עריכם חרבה וְהַשְׁמוֹתִי אֶת מְקוֹדְשֵׁיכֶם וְלֹא אֲרִיחַ בְּרִיחַ נִיחַחְכֶם: (לב) וְהַשְׁמַתִּי אֲנִי אֶת הָאָרֶץ וְשָׁמְמוּ עָלֶיהָ אֲיִבֵיכֶם הַיּוֹשְׁבִים בָּהּ: (לג) וְאַתְכֶם אֲזָרָה בַּגּוֹיִם וְהִרִיקְתִּי אֶתְרֵיכֶם חֶרֶב וְהִיטָה אֶרְצְכֶם שְׁמָמָה וְעִרֵיכֶם יִהְיוּ חֲרָבָה... (לח) וְאַבְדַּתֶּם בַּגּוֹיִם וְאַכְלָה אֶתְכֶם אֶרֶץ אֲיִבֵיכֶם: (לט) וְהַנְּשָׂאִים בְּכֶם יִמְקוּ בְּעוֹנֵם בְּאַרְצַת אֲיִבֵיכֶם וְאַף בְּעוֹנֹת אֲבֹתֶם אִתָּם יִמְקוּ... (מא) אִף אֲנִי אֶלֶךְ עִמָּם בְּקָרִי וְהִבֵּאתִי אֹתָם בְּאַרְץ אֲיִבֵיהֶם אוֹ אֲזִי יִכְנַע לְכֶם הָעָרֶל וְאֲזִי יִרְצוּ אֶת עוֹנֵם... (מג) וְהָאָרֶץ תַּעֲזוֹב מֵהֶם וְתִרְץ אֶת שְׁבֹתֶיהָ בְּהִשְׁמָה מֵהֶם וְהֵם יִרְצוּ אֶת עוֹנֵם יַעַן וּבִיעֵן בְּמִשְׁפָּטִי מֵאִסוּ וְאֶת חֻקֹּתַי גָּעֲלָה נַפְשָׁם: (מד) וְאַף גַּם זֹאת בְּהִיחַתֶּם בְּאַרְץ אֲיִבֵיהֶם לֹא מֵאִסְתִּים וְלֹא גְעֻלְתִּים לְכַלְתֶּם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתָּם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיהֶם:

והנחמה בסיום הקללות - (מב) וְזַכַּרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וְאָף אֶת בְּרִיתִי יִצְחָק וְאָף אֶת בְּרִיתִי אַבְרָהָם אֲזַכֵּר וְהָאָרֶץ אֲזָכֹר :

ובקללות בפרשת כי תבא מודגש תכלית הקללות - (סג) וְהָיָה כַּאֲשֶׁר שָׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֹתְכֶם וְלְהַרְבּוֹת אֹתְכֶם כִּן יִשִּׁישׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֹתְכֶם וְלְהַשְׁמִיד אֹתְכֶם וּנְסַחֲתֶם מֵעַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אִתָּהּ כִּי שָׁמָּה לְרַשְׁתָּהּ : (סד) וְהִפְיֵצְךָ ה' בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד קְצֵה הָאָרֶץ וְעַבְדָּתָּ שָׂם אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יַדְעֶתָ אִתָּהּ וְנֹאבְתֶיךָ עֵץ וְנֹאכָן :

ובפרשת נצבים (דברים כט כג) וְנֹאמְרוּ כָל הַגּוֹיִם עַל מַה עָשָׂה ה' כִּכָּה לְאָרֶץ הַזֹּאת מִה חָרִי הָאֵף הַגָּדוֹל הַזֶּה : (כד) וְנֹאמְרוּ עַל אֲשֶׁר עָזְבוּ אֶת בְּרִית ה' אֱלֹהֵי אַבְתָּם אֲשֶׁר כָּרַת עִמָּם בְּהוֹצִיאֹ אוֹתָם מִמִּצְרָיִם : (כה) וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַיִּשְׁתַּחֲווּ לָהֶם אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יַדְעוּם וְלֹא חָלַק לָהֶם : (כו) וַיַּחַר אֵף ה' בְּאָרֶץ הַזֹּאת לְהַבִּיאַ עֲלֶיהָ אֶת כָּל הַקְּלָלָה הַכְּתוּבָה בְּסֵפֶר הַזֶּה : (כז) וַיִּתְּשֵׁם ה' מֵעַל אֲדָמְתָם בְּאֵף וּבַחֲמָה וּבְקֶצֶף גָּדוֹל וַיִּשְׁלַח אֶל אָרֶץ אַחֲרֵת כִּיֹּם הַזֶּה :

ועוד שם (ל יז) : וְאִם יִפְנֶה לְכַבֵּךְ וְלֹא תִשְׁמַע וְנִדְחַתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לְאֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעַבְדָּתָם : (יח) הַגִּדְתִּי לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲבִיד תֵּאבְדוּן לֹא תֵאָרִיכוּן יָמִים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אִתָּהּ עֲבַר אֶת הַיַּרְדֵּן לְבֹא שָׁמָּה לְרַשְׁתָּהּ :

ובנחמה שבסיום הקללות - (דברים ל א) וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֵיךָ כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה אֲשֶׁר נִתְּחִי לְפָנֶיךָ וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לְבָבְךָ בְּכָל הַיּוֹמִים אֲשֶׁר הִדְיַחְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה : (ב) וְשִׁבְתָּ עַד ה' אֱלֹהֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלֹ כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְנֶךָ הַיּוֹם וּבִגְוִיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ : (ג) וְשָׁב ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וְרַחֲמֶיךָ וְשָׁב וּקְבָצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפְיֵצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה : (ד) אִם יִהְיֶה נִדְחַךְ בְּקִצְהוֹ הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבָּצְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ : (ה) וְהִבְיָאֲךָ ה' אֱלֹהֶיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִרְשׁוּ אַבְתֶּיךָ וַיִּרְשָׁתָהּ וַיְהִיטְבֶךָ וְהִרְבֶּךָ מֵאֲבֹתֶיךָ :

וסוף כל הנחמות מכל הקולוים שנעשו מהעבירות.

(דברים לב מג) הַרְגִּינוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עָבַדְנוּ יְקוּם וְנָקָם וְיָשִׁיב לְצַרְנוּ וְכִפָּר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ :

וכך אנו רואים בנחמות הנביאים, שהכל מתייחס לציון היא ירושלים וארץ ישראל.

ו.

והנה כתב הרמב"ן (דברים כח, מב): "אבל אחרי היותנו בגלות בארצות אויבינו לא נתקללו מעשה ידינו, ולא אלפינו ועשתרות צאננו, ולא כרמינו וזיתינו ואשר נזרע בשדה. אבל אנחנו בארצות כשאר העמים יושבי הארץ ההיא, או בטוב מהם, שרחמיו עלינו, כי ישיבתנו בגלות היא בהבטחה שאמר לנו (ויקרא כו מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתיים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם".

ומבואר מדברי הרמב"ן שחומרת העונש של הגלות אינו מפני הקושי הגופני שבזה, שאדרבה אחר שיצאו לגלות פסקו הצרות, ועיקר העונש הוא הפסד מעלת הארץ, וע"ז הדגישה התורה בכל המקומות שהבאנו שהעונש הכי גדול על כל החטאים הוא עזיבת הארץ, משום שעצם היציאה מהארץ, אף שמבחינה גשמית אין בכך כל הפסד, הוא העונש הכי גדול. [ומלבד העונש של הפסד מעלת הארץ, יש בזה עונש רוחני נוסף, שהוא השעבוד לגלות שגורם טומאת הנפש, וכמו שהארכנו בזה בנספח ב ובמילואים סימן ח].

ז.

ועל דרך זה אנו רואים במשנה (קידושין לט, ב) "כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו, ומאריכין לו ימיו, ונוחל את הארץ. וכל שאינו עושה מצוה אחת, אין מטיבין לו, ואין מאריכין לו ימיו, ואינו נוחל את הארץ".

ומשמע שתכלית ההטבה ממעשי המצוות מסתיים בכך שנוחל את הארץ, ותכלית הרוע מביטול המצוות מסתיים בכך שאינו נוחל את הארץ.

ח.

ארץ ישראל הנושא המרכזי בתורה

אנו רואים בתורה שהנושא המרכזי בבריאת העולם, וכן אצל רועי האומה, הוא ענין ארץ ישראל, והבאנו את הדברים בקיצור (כפ"ב), ונביא כאן את כל המקורות לזה.

א. בריאת העולם – כפי שהבאנו בפנים, שמזה שהתורה פתחה בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, מבואר שזהו התכלית של התורה, וכמו שהבאנו מדברי ר' ירוחם ממיר שזהו בבחינת סוף מעשה במחשבה תחילה, שהתורה פתחה בענין זה שהוא התכלית.

ב. הצלת אבות האומה וישראל - בפרשת לך לך (בראשית טו ז) הקב"ה אמר לאברהם: ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. והיינו שבשעת הצלתו ממיתה, אמר לו שהתכלית של זה הוא בכדי לזכות לארץ ישראל, כי אם לא כן למה לו חיים, ולמה לו להביא את עם ישראל.

וכן אנו מוצאים לענין הצלת כל ישראל מארץ מצרים (דברים ו כג) וְאֶתְּנוּ הַיְצִיא מִשֵּׁם לְמַעַן הָבִיא אֶתְּנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם. שהתכלית של יציאת מצרים הוא בכדי לזכות לארץ ישראל.

וכן אנו מוצאים שזה היה התכלית שלמענה עם ישראל ניצלו מגזירת הכליון ממעשה העגל: (שמות לב יג) זָכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבָּה אֶת זִרְעֶכֶם כְּכֹכְבֵי שָׁמַיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֵתֵן לְזִרְעֶכֶם וְנִחַלוּ לְעַלְמָם. כלומר משה רבינו התפלל פני הקב"ה שבכדי שתוכל לקיים את השבועה שתתן להם את הארץ, לכן תציל אותם מהגזירה.

ואכן מיד לאחר מעשה העגל כשהקב"ה אומר למשה שהם ינצלו מהכליון, הוא נזקק מיד להזכיר מה שהזכיר כ"כ הרבה פעמים, שהתכלית של המשך תפקידו של משה עם ישראל שניצלו מהכליה - הוא להביאם ארץ ישראל.

(שמות לג א) וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ עֲלֵה מִזֶּה אֶתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֵעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזִרְעֶךָ אֶתְּנֶנָּה: (ב) וְשַׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מַלְאָךְ וְגִרְשָׁתִי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֹמְרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי: (ג) אֶל אֶרֶץ זְבֹת חֶלֶב וּדְבָשׁ ...

ולאידך גיסא באותו ענין של הצלה מגזירת כליון, בענין המרגלים שהם פגמו בתכלית עצמה שזה אר"י, וממילא לא היה תכלית שמחמתה לא יקיימו איתם את מיצוי הדין, ולכן לא הועילו כל תפילותיו של משה. אלא הדין נגזר מיד כפי שאנו רואים שם:

(במדבר יד כח) אָמַר אֲלֵהֶם הִי אֲנִי נָאִם ה' אִם לֹא כִּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּם בְּאָזְנֵי בְּן אֶעֱשֶׂה לָכֶם: (כט) בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יָפְלוּ פְגַרְיֵכֶם וְכָל פְּקַדְיֵכֶם לְכָל מִסְפָּרְכֶם מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וְנִמְעָלָה אֲשֶׁר הִלַּיְתֶם עָלַי: (ל) אִם אֶתֶם תְּבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֵת יְדֵי לְשַׁבָּן אֶתְכֶם בַּהּ פִּי אִם בְּלֶב בְּן יַפְנֶה וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נֹון: (לא) וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם לְבֹו יִהְיֶה וְהִבִּיאֲתִי אִתְּם וַיַּדְעוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מֵאַסְתֶּם בַּהּ: (לב) וּפְגַרְיֵכֶם אֶתֶם יָפְלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה: (לג) וּבְנֵיכֶם יִהְיוּ רַעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְנִשְׂאוּ אֶת זְנוּתֵיכֶם עַד תֹּם פְּגַרְיֵכֶם בַּמִּדְבָּר: (לד) בְּמִסְפַּר הַיָּמִים אֲשֶׁר תִּרְתֶּם אֶת הָאָרֶץ

אַרְבָּעִים יוֹם יוֹם לְשָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה תִּשְׂאוּ אֶת עֲוֹנוֹתֵיכֶם אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּדְעֶתֶם אֶת חַטּוֹתֵיכֶם: (לה) אֲנִי ה' הַבְּרִיתִי אִם לֹא זֹאת אֲעֲשֶׂה לְכָל הָעֵדָה הַרְעָה הַזֹּאת הַנוֹעֲדִים עָלַי בְּמִדְבָּר הַזֶּה יִתְמוּ וְשֵׁם יִמְתּוּ: (לו) וְהֶאֱנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיָּשָׁבוּ וַיְלִינוּ וַיְלִינוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה לְהוֹצִיא דָבָה עַל הָאָרֶץ: (לז) וַיִּמְתּוּ הֶאֱנָשִׁים מוֹצְאֵי דַבַּת הָאָרֶץ רָעָה בְּמַגִּפָּה לִפְנֵי ה':
 וכמו שכתב האור שמח הנ"ל, שכשהיה מדובר על ארץ ישראל, הקפיד הקב"ה יותר מעל כבודו, וזהו משום שכבר אין תכלית שלמענה ישאיר אותם בחיים, א"כ לא היה סיבה שלא לבצע בהם את הדין הראוי להם שזהו מיתה.

ט.

ג. תחילת התגלות הקב"ה לאבות האומה ורועי ישראל.
 לפי היסוד של "סוף מעשה במחשבה תחילה", נבין שהתגלות הראשונה של הקב"ה לאנשים הכי מרכזיים בעם ישראל, לאבות ורועי ישראל, היא בענין הכי מרכזי שלמענם נועדו הם וכל ישראל. וכפי שאכן אנו רואים:
 ההתגלות הראשונה של הקב"ה לאברהם - וַיֹּאמֶר ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ וּמְאֹלֶדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֹרְאָךְ (בראשית יב, א).
 ואח"כ (באותה פרשה לך לך) הקב"ה מבשר לו ד' פעמים שיזכה לארץ ישראל.
 [א.] וַיְרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזִרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבְנֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנִּרְאָה אֵלָיו (בראשית יב, ז).
 [ב.] (בראשית יג יד): וְהוֹ אָמַר אֶל אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד לוֹט מֵעֲמוּ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה שָׂם צַפְנָה וְנִגְבָּה נִקְדָּמָה וַיִּמָּה: (טו) כִּי אֵת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֲתִנֶּנָּה וּלְזִרְעֶךָ עַד עוֹלָם: (יז) קוּם הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְפָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לְךָ אֲתִנֶּנָּה:
 [ג.] (בראשית טו יח): בַּיּוֹם הַהוּא פָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לְאִמּוֹ לְזִרְעֶךָ נִתְּמִי אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד הַנְּהַר הַגְּדֹל נְהַר פְּרַת: (יט) אֵת הַקִּינִי וְאֵת הַקִּנְזִי וְאֵת הַקְּדֻמִּי: (כ) וְאֵת הַחֲתִי וְאֵת הַפְּרִזִּי וְאֵת הַרְפָּאִים: (כא) וְאֵת הָאֱמֹרִי וְאֵת הַכְּנַעֲנִי וְאֵת הַגְּרִזִּי וְאֵת הַיְבוּסִי:
 [ד.] (בראשית יז ז): וְהִקְמַתִּי אֶת בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין זִרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ לְדוֹרֹתֶם לְבְרִית עוֹלָם לְהִיּוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזִרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ: (ח) וְנִתְּמִי לְךָ וּלְזִרְעֶךָ אַחֲרֶיךָ אֶת אֶרֶץ מִגְּרִיךָ אֶת כָּל אֶרֶץ כְּנַעַן לְאַחֲזַת עוֹלָם וְהִיְיִתִּי לָהֶם לְאֱלֹהִים:

ההתגלות הראשונה של הקב"ה ליצחק - (בפרשת תולדות. בראשית כו, ב) וַיִּבֶן אֱלֹהֵי ה' וַיֹּאמֶר אֶל תֵּרַד מִצְרַיִם שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ: (ג) גֹּיִר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי לֶךָ וְיִזְרַעְךָ אִתָּן אֵת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל וְהִקְמַתִי אֶת הַשְּׂבָעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבִיךָ: (ד) וְהִרְבִּיתִי אֶת זְרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנִתְמַי לְזֶרְעֶךָ אֵת כָּל הָאֲרָצוֹת הָאֵל וְהִתְבְּרַכְוּ כְּזֶרְעֶךָ כָּל גֹּיֵי הָאֲרָץ:

ההתגלות הראשונה של הקב"ה ליצחק - (בפרשת וישלח. בראשית כח יג) וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עֵלָיו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיךָ וְאֵלֵהי יִצְחָק הָאֲרָץ אֲשֶׁר אָמַרְתָּ שֹׁכֵב עֲלֶיהָ לֶךָ אֲתַנְנָה וְיִזְרַעְךָ: (יד) וְהִיא זֶרְעֶךָ כַּעֲפֹר הָאֲרָץ וּפְרָצֶתָ יָמָה וְקִדְמָה וְצַפְנָה וְנִגְבָּה וּנְבַרְכּוּ כֶּךָ כָּל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ: (טו) וְהִנֵּה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשִׁמְרְתִיךָ כְּכָל אֲשֶׁר תִּלְךְ וְהִשְׁבַּתִיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעְזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר הִבְרַתִּי לָךְ: ואח"כ הקב"ה מבשר לו שני פעמים נוספות על הארץ.

ב]. (בבואו מפרדן ארם. בראשית לה יא) וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אָנֹכִי אֵל שְׂדֵי פְּרָה וְרִבְיָה גֹיִי וְקָהֵל גֹּיִים הִנֵּה מִמֶּךָ וּמִלְכִים מִחֻלְצֶיךָ יֵצְאוּ: (יב) וְאֵת הָאֲרָץ אֲשֶׁר נִתְמַי לְאַבְרָהָם וְיִלְיָצָחֵק לֶךָ אֲתַנְנָה וְיִזְרַעְךָ אַחֲרֶיךָ אִתָּן אֵת הָאֲרָץ:

ג]. (בדרוכו למצרים. בראשית מו ב) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמִרְאֵת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנְנִי: (ג) וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הָאֵל אֱלֹהֵי אֲבִיךָ אֵל תִּירָא מִרְדֵּה מִצְרַיִם כִּי לְגֹיִי גְדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם: (ד) אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאֲנֹכִי אֵעֲלֶךָ גַּם עֲלֵה וְיוֹסֵף יִשִּׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ:

ההתגלות הראשונה של הקב"ה למשה רבינו - (שמות ג, ז) וַיֹּאמֶר ה' רָאֵה רְאִיתִי אֵת עֲנִי עָמִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֵת צַעֲקוֹתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשָׁיו כִּי יִדְעָתִי אֵת מִכְּאֲבֵיו: (ח) וְאֲרַד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מִצְרַיִם וְלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאֲרָץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ טוֹבָה וְרִחְבָּה אֶל אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְיִדְבֹּשׁ אֶל מְקוֹם הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי:

ועוד שם: (טו) וַיֹּאמֶר עוֹד אֱלֹהִים אֵל מִשָּׁה כֹּה תֹאמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבֹתֵיכֶם אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב שְׁלַחְנִי אֵלֵיכֶם זֶה שְׁמִי לְעֹלָם וְזֶה זְכָרִי לְדֹר דֹּר: (יז) וַיֹּאמֶר אֵעֲלֶה אִתְּכֶם מִצְרַיִם אֶל אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרָזִי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וְיִדְבֹּשׁ:

ואח"כ שוב בפרשת וארא (שמות ו, ב): וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אָנֹכִי ה': (ג) וַיֹּאמֶר אֵל אַבְרָהָם אֵל יִצְחָק וְאֵל יַעֲקֹב בְּאֵל שְׂדֵי וְשְׁמִי ה' לֹא נִדְעָתִי לְהֵם: (ד) וְגַם הִקְמַתִי אֵת בְּרִיתִי

רלה

אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגריהם אשר גרו בה: (ה) וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבדים אתם ואזכר את בריתי: (ו) לכן אמר לבני ישראל אני ה' ... (ח) והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם ליצחק וליעקב ונתתי אתה לכם מורשה אני ה':

הפעם הראשונה שהקב"ה דיבר עם יהושע בן נון (יהושע א, א) וניהי אחריו מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון משנת משה לאמר: (ב) משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הנה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל: הפעם הראשונה שדבר נביא עם דוד המלך בשם הקב"ה (שמו"א כב, ה) ויאמר גד הנביא אל דוד לא תשב במצודה לך ובאת לך ארץ יהודה וגו'.

י.

הנושא המרכזי בשיחות שהתורה מזכירה בין אבות ורועי האומה לתלמידיהם, היא בענין ארץ ישראל.

אברהם לאליעזר -

אומר ושונה ומשלש שיצחק יגור בארץ ישראל: (בראשית כד, ו) ויאמר אליו אברהם השומר לך פן תשיב את בני שמה:

(ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה לבני משם:

(ח) ואם לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבועתי זאת רק את בני לא תשב שמה:

יצחק ליעקב -

(בראשית כח ד) ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתן לרשתך את ארץ מגריך אשר נתן אלהים לאברהם:

יעקב ליוסף -

(בראשית מח ג) ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוי בארץ כנען ויברך אתי: (ד) ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם.

ושוב הוא מזכיר את זה בפני יוסף: (בראשית מח כא) וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף הִנֵּה אָנֹכִי מֵת וְהִנֵּה אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהַשִּׁיב אֶתְכֶם אֶל אֶרֶץ אֲבֹתֵיכֶם:

יוסף לשבטים –

(בראשית נ כד) וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו אָנֹכִי מֵת וְאֱלֹהִים פָּקֵד יִפְקֹד אֶתְכֶם וְהַעֲלֶה אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ הַזֹּאת אֶל הָאָרֶץ הָאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב: (כה) וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פָּקֵד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהַעֲלֶתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִצְּהַר מִזְּהָב:

משה לעם ישראל –

הדבר הראשון שאומר להם כשמקהילים במשנה תורה הוא:

(דברים פרק א) (ו) ה' אֱלֹהֵינוּ דְבָר אֱלֵינוּ בְּחֹרֵב לֵאמֹר רַב לָכֶם שִׁבְתָּ בְּהָר הַזֶּה: (ז) פָּנּוּ וּסְעוּ לָכֶם וּבֵאוּ הַר הָאֲמָרִי וְאֶל כָּל שְׁכֵנֵינוּ בְּעֶרְבָה בְּהָר וּבְשִׁפְלָה וּבְנֶגֶב וּבְחֹוֹף הַיָּם אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַלְבִּנוּן עַד הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר פָּרָת: (ח) רֵאה נְתַתִּי לַפְּנִיכֶם אֶת הָאָרֶץ בֹּאוּ וּרְאוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב לְתַת לָהֶם וּלְזֶרְעָם אַחֲרֵיהֶם:

והתוכחה הראשונה של משה רבינו היא על מאיסת הארץ, ושם הוא מרבה לפרט מי יכנס ומי לא.

(דברים פרק א) (כו) וְלֹא אֲבִיתֶם לַעֲלֹת וּתְמַרוּ אֶת פִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם: ... (לד) וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבָרֵיכֶם וַיִּקְצֹף וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר: (לה) אִם יִרְאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הָרַע הַזֶּה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְתַת לְאַבְרָהָם: (לו) זוֹלַתִּי כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי בְּהַ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרָי ה': (לז) גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגַלְלֵכֶם לֵאמֹר גַּם אֶתָּה לֹא תָבֵא שָׁם: (לח) יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון הֶעֱמִד לְפָנֶיךָ הוּא יָבֵא שְׁמָה אֹתוֹ חֲזַק כִּי הוּא יַנְחִילֶנָּה אֶת יִשְׂרָאֵל: (לט) וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לְבֹז יִהְיֶה וּבְנֵיכֶם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ הַיּוֹם טוֹב וְרַע הֵמָּה יָבֵאוּ שְׁמָה וְלָהֶם אֶתְנַנֶּה וְהֵם יִירְשׁוּהָ:

יא.

וכאשר משה חשש שבני גד ובני ראובן יניאו את בני ישראל מלבוא אל הארץ, הוא מוכיח אותם בדברים קשים שלא מצאנו תוכחה כזאת בכל התורה:

(במדבר לב ו) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְבָנֵי גָד וּלְבָנֵי רְאוּבֵן הַאֲחֵיכֶם יָבֵאוּ לְמַלְחָמָה וְאַתֶּם תִּשְׁבוּ פֹּה: (ז) וְלָמָּה תִּגְיִאוּן אֶת לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעַבְרֹת אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם ה': (ח) כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם

בְּשַׁלְחֵי אֹתָם מִקֹּדֶשׁ בְּרַנְעַע לְרֵאוֹת אֶת הָאָרֶץ: (ט) וַיַּעֲלוּ עַד נַחַל אֲשַׁכּוֹל וַיִּרְאוּ אֶת הָאָרֶץ וַיִּגִּיאוּ אֶת לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְבִלְתִּי בֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם ה': (י) וַיַּחַר אֶף ה' בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר: (יא) אִם יִרְאוּ הָאֲנָשִׁים הָעֲלִים מִמִּצְרַיִם מִבְּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה אֶת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לִיצְחָק וְלִיַּצְקָב כִּי לֹא מִלְאוּ אַחֲרָי: (יב) בִּלְתִּי כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הַקִּנְזִי וַיִּהְיֶשֶׁע בֶּן נֹון כִּי מִלְאוּ אַחֲרָי ה': (יג) וַיַּחַר אֶף ה' בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנְעַם בְּמִדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד תֵּם כָּל הַדּוֹר הָעֹשֶׂה הַרַע בְּעֵינַי ה': (יד) וַהֲנִיָּה קִמַּתָּם תַּחַת אַבְתִּיכֶם תִּרְבוּת אֲנָשִׁים חֲטָאִים לְסַפּוֹת עוֹד עַל תְּרוֹן אֶף ה' אֶל יִשְׂרָאֵל: (טו) כִּי תִשׁוּבֶן מֵאַחֲרָיו וַיִּסַּף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בְּמִדְבָּר וְשַׁחַתְתֶּם לְכָל הָעָם הַזֶּה:

והחיזוק שמשה נותן ליהושע ממשיך דרכו, הוא בענין כיבוש הארץ:

(דברים ג כא) וְאַתָּה יְהוֹשֻׁעַ צְוִינִי בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר עֵינֶיךָ הֵרֵאת אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֵיכֶם לְשֵׁנֵי הַמַּלְכִים הָאֵלֶּה בְּן יַעֲשֶׂה ה' לְכָל הַמַּמְלָכוֹת אֲשֶׁר אַתָּה עֹבֵר שָׁמָּה: (כב) לֹא תִירְאוּם כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא הַנִּלְחָם לָכֶם:

וכן ציווהו הקב"ה לחזק את יהושע על ענין הארץ:

(דברים ג כח) וְצִוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקוּהוּ וְאַמְצָהוּ כִּי הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יַנְחִיל אוֹתָם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה:

וכל תשוקתו של משה ליכנס לארץ

(דברים ג כג) וְנִאֲתַחֲנֶן אֶל ה' בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר: (כה) אַעֲבֹרָה נָא וְאִרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהוּא הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבִּנֵן: (כו) וַיַּחֲעֲבֹר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב לְךָ אֵל תּוֹסֵף חֲבֹר אֵלַי עוֹד בְּדַבְּרֵי הַזֶּה: (כז) עֲלֵה רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יָמָה וְצַפְנָה וְתִמְנָה וּמִזְרְחָה וּרְאֵה כְּעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:

ובשירת הים, שמשה ובני ישראל האריכו בכל נפלאות הקב"ה, סיימו תכלית דבריהם:

(שמות טו יז) תִּבְאֲמוּ וְתִשְׁעֲמוּ בְּהַר נַחֲלַתְךָ מִכּוֹן לְשִׁבְתְּךָ פְּעֻלַּת ה' מִקֹּדֶשׁ אֲדִנִּי כּוֹנֵנוּ יְדִיךָ: (יח) ה' מִלֵּךְ לְעֵלָם וְעַד:

יב.

כמעט כל הברכות שמשה בירך לפני מותו, סובבות על ההצלחה במלחמת הארץ, ובכיבוש ונחלת הארץ, וירושלים, ובית המקדש.

(ו) יחי ראובן נאל ימ'ת ויהי מתיו מספר : [ויקבלון בנוהי אחסנתהון במנינהון. אונקלוס]
 (ז) וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה נאל עמו תביאנו ידיו רב לו נעזר מצריו תהיה :
 ודא ליהודה ואמר קביל ה' צלותיה דיהודה במפקיה לקרבא ולעמיה תתיבניה בשלם ידוהי
 יעבדן ליה פורענותא משנאוהי וסעיד מבעיל דבבא הוי ליה].

(יב) לבנימן אמר ידיד ה' ישפן לבטח עליו ח'פף עליו כל היום ובין כתפיו שכן :
 (יג) וליוסף אמר מברכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת : (יד) וממגד תבואת
 שמש וממגד גרש ירחים : (טו) ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם : (טז) וממגד ארץ
 ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד גזיר אחיו : (יז) בכור שורו הדר לו וקרני
 ראם קרני בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה :

(יח) ולזבולן אמר שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך : [ולזבולון אמר חדי זבולון במפקך
 לאגחא קרבא על בעלי דבכך ויששכר במהכך למעבד זמני מועדיא בירושלם]. (יט) עמים הר
 יקראו [שבטיא דישראל לטור בית מקדשא יתכנשוון] שם יזבחו זבחי צדק כי שפע ימים יינקו
 וישפוני טמוני חול :

(כ) וילגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד : (כא) וינרא ראשית לו
 וואתקבל בקרמיתא (חלקא) דיליה] כי שם חלקת מחקק ספון וינתא ראשי עם [נפק ועל בריש
 עמא] צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל :

(כב) ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הכשן : [ולדן אמר דן תקיף כגור אריון ארעיה שתיא מן
 נחליא דנגדין מן מתנן].

(כג) ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברפת ה' גם ודרום ירשה :
 (כד) ולזאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטבל בשמן רגלו : (כה) ברוך ונחשת
 מנעליך [תקיף ככרזלא וכנחשא בית מותבך] וינמיך דבאך :

(כו) אין פאל ישרון רכב שמים בעזרך ובגאנתו שחקים : (כז) מענה אלהי קדם ומתחת זרעת
 עולם ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד : (כח) וישפן ישראל בטח בדר עין יעקב אל ארץ דגן
 ותירוש אף שמיו יערפו טל :

(כט) אשריך ישראל מי כמוד עם נושע בה' מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויפחשו איביך לך
 ואתה על במותימו תדרך :

רלט

ופירש הגר"א (אדרת אליהו): אשריך ישראל מי כמוך. בהעברת הירדן שזכו בה לכנוס לארץ ישראל, כמו שנאמר (מלאכי ג יב) ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה'. ור"ל ארץ חפץ. שחפץ בה השי"ת. עכ"ל. והיינו שזה סיכום ושלמות כל הברכות של משה לפני מותו.

יג.

כשחותמים את פרקי חייו של משה רבינו, גדול הדור והדורות, כותבת התורה: (דברים לד א) ויעל משה מערבת מואב אל הר נבו ראש הפסגה אשר על פני ירחו ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן: (ב) ואת כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון: (ג) ואת הנגב ואת הפקר בקעת ירחו עיר התמרים עד צ'ער: (ד) ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבר: (ה) ויקם שם משה עבד ה' ..

ומיד כשקמים מהאבל על משה רבינו, הנושא הראשון:

(יהושע א א) ויהי אחרי מות משה עבד ה' ויאמר ה' אל יהושע בן נון משרת משה לאמר: (ב) משה עבדי מת ועתה קום עבר את הירדן הנה אתה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל: (ג) כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו פאשר הברתי אל משה: (ד) מהמדבר והלבנון הנה ועד הנהר הגדול נהר פרת כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש יהיה גבולכם:

ושוב אנו נזכרים בדברי האור שמח הנ"ל: "הנה מאז הכיר האחד אברהם אבינו את בוראו, היה קושר כל תקותו והבטחתו בהנחילו את ארץ הקדושה לבניו, ואחריו יצחק.. וכן יעקב.. וכל פסגת תקותם היתה כי בניהם ישבו בארץ המוריה"

סימן ב

ויקנא ה' לארצו

א.

בפרק א וב ביארנו את ענין ארץ ישראל ומעלתה שהיא מרכז כל התורה, וכל המצוות תכליתם הוא ארץ ישראל, שעל ידה אנו זוכים לעולם הבא. ומטעם זה אנו רואים שישנה חומרה מיוחדת על ענין ארץ ישראל, ומצאנו שהקב"ה מקנא במיוחד על ענין אר"י, וכמו שהבאנו שם ממה שנאמר בזכריה (ח, ב) כה אמר ה' צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה וחמה גדולה קנאתי לה. ופירש במצודת דוד: קנאתי לציון. בזה ישיב על מה שהיה קטן בעיניהם בנין המקדש הזה והגאולה ההיא ואמר הנה באמת ציון אהובה לי מאד ובעבור מה שעשו לה האומות כועס אני עליהם קנאה גדולה ובחימה גדולה קנאתי על הבבליים בעבורה.

וכן בענין המרגלים אנו רואים את קנאת ה' לארצו, שהחמיר הקב"ה בחטא המרגלים, ואע"פ שעל חטא העגל סלח הקב"ה, על חטא המרגלים לא סלח, וגזר עליהם להישאר במדבר, וכמו שהבאנו בפ"א מדברי המשך חכמה. ועל המרגלים עצמם נאמר שאין להם חלק לעולם הבא. (ועי' בפ"ב מה שביארנו בזה). ומבואר מזה חומרת העוון של מי שמונע את ישראל לעלות לארץ ישראל. ומזה נוכל לדעת את גודל חשיבות הענין של ישיבת ישראל בארץ ישראל.

וכן אנו מוצאים בענין בני גד ובני ראובן, שמיד כשמשח חשב שבני גד ובני ראובן אינם רוצים לסייע לישראל בכניסתם לארץ, עוד לפני שהוא נתן להם לסיים את דבריהם, מיד הוא הוכיחם בדברים קשים "והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, לספות עוד על חרון אף ה' בישראל".

ב.

בגמ' (ב"ב צא, א) אנו רואים את חומרת עוון היציאה מא"י לחו"ל. וכך אמרו שם: "ת"ר אין יוצאין מארץ לחו"ל א"כ עמדו סאתים בסלע... וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שיצאו מארץ לחוצה לארץ".

ובמדרש תנחומא (פרשת בהר פיסקא ג): "כיון שבא הרעב מה עשה, הניח לארץ ישראל שממה והלך לו לארץ מואב, והיה הקב"ה קוצץ עליו שהיה נשיאו של דורו, אמר הקב"ה, אלו עזבו בני, והניחו הארץ שממה, מה כתיב שם וימת אלימלך איש נעמי... כל עשר שנים הללו

היה הקב"ה מתרה בהם שמא יחזרו בתשובה ויחזרו לארץ ישראל כיון שלא עשו תשובה התחיל לפשוט ידו במקניהם... כיון שלא הרגישו לעשות תשובה מיד וימותו גם שניהם מחלון וכליון".

ג.

כמו"כ אנו מוצאים את התביעה ואת הקפידה שהיתה לבני ארץ ישראל על בני בבל שלא עלו לארץ ישראל בזמן בית שני. ואמרו בגמרא ביומא (ט, ב): "ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא, א"ל אלהא סנינא לכו דכתיב אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז, אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נמשלתם ככסף שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות, נמשלתם כארז שהרקב שולט בו".

וכן בשיר השירים רבה (פרשה ח פסוק ט) "אלו ישראלו העלו חומה מבבל לא חרב בית המקדש בה היא שעתא פעם שנית".

ובהמשך המדרש שם: "ריש לקיש כד הוה חמי להון מצמתין בשוקא הוה אמר להון בדרו גרמיכו, א"ל בעליתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה. רבי יוחנן כד הוה חמי להון הוה מקנתר להון, אמר מה נביא מקנתר להון שנאמר ימאסם אלהי כי לא שמעו לו, ואנא לית אנא מקנתר להון"⁶⁴.

וכתב היעב"ץ בסידורו (בית יעקב. סולם בית אל) "דהוא (- אליהו הנביא) המקטרג נגד הבבליים מבני ישראל שלא עלו ברשיון כורש מלך פרס, שאלמלי עלו כחומה באותה פקידה לא היה רקב שולט בהם והיתה גאולה שלימה... ולכן היה מקום לקטרג לפי שהבבליים היו סיבה להאריך זמן הגלות".

ד.

עוד האריך היעב"ץ בסידורו (סולם בית אל חווק ג אות ו) בחומרת חסרון הדרישה של ארץ ישראל: "ידוע שחובת המתפלל לכוון גופו כנגד ירושלים וכו', וכאן ראינו לזכור ירושלים

⁶⁴ ריש לקיש כאשר ראה את הבבליים מתאספים בשוק, היה אומר להם תפזרו, בעלייתכם לארץ ישראל לא נעשיתם חומה, ועכשיו אתם נעשים חומה? ר' יוחנן כאשר ראה אותם היה מקנתר להם, אמר מה הנביא מקנתר להם ואני לא יקנתר להם?

שנית לומר שלא יספיק הרושם והרמז וכו'. ולזה צריך כל אדם מישראל לעשות בלבו הסכמה קבועה ותקועה לעלות לדור בארץ ישראל, ולהשתוקק להיות זוכה להתפלל שם לפני היכל מלך, אעפ"י שחרב לא זה שכנה ממנו, והדר בחו"ל עובד ללא אלהי אמת כמו שאמר דוד המלך כי גרשוני היום מסתפח בנחלת ה'...

ע"כ שמעוני אחי ורעי המתגוררים בארץ לא לנו על אדמה טמאה, זכרו את ה' וירושלים תעלה על לבכם, התקוששו וקושו. המזכירים את ה' אל דמי לכם תמיד לא יחשו. ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה. עושו גושו חושו, ואל תחשבו להשתקע בחו"ל חס ושלום לקיים ואכלה אתכם וכו', זאת היתה חטאת אבותינו שגרמו בכיה לדורות כי מאסו ארץ חמדה. והיא שעמדה לנו בגלותנו המר, שלא אחד בלבד עמד עלינו, אלא בכל דור לא שקטנו ולא שלונו, על צוארנו נרדפנו, יגענו ולא הונח לנו, כמת מלב נשכחנו, אחר ששכחנו דירת ארץ ישראל לגמרי.

אין אחד מאלף מתעורר להחזיק בה להתיישב שם לדור כי אם אחד ממדינה ושנים בדור. אין איש שם על לב מבקש אהבתה דורש שלומה וטובתה ולא מצפה לראותה. כמדומה לנו בהיותנו מעט בשלוה בחוץ לארץ שכבר נמצאנו ארץ ישראל וירושלים אחר דוגמתה...

ציון היא דורש אין לה, היינו עזובה היינו שכוחה. גם היא נאנחה ותשב אחור ודודה חמק עבר, שלח ידו מן החור, והבנים חשך משחור תארם הלכו שחוח בגוים לא מצאו מנוח... כל זאת באתנו, כי כארז נמשלנו, ארץ צבי שכחנו, לשוב אל ארץ מולדתנו לא זכרנו...

כי ישראל קרוים נחלת ה' והארץ היא נחלתו, והתורה תלויה בשניהם בעם ה' על נחלת ה' והעוזב אחת עוזב השנית על דרך האמת. ואמרו בכראשית רבה פר' לך לך (מו, ט) אם נכנסין לארץ מקבלין אלהותי ואם לאו וכו'. ואין להאריך בידוע כמה הפליגו חז"ל בשבח א"י והדרים בה כי התלמוד והזוהר וספרי החכמה מלאים מפה לפה. וכן המפרשים מלאו ידיהם לה' להזכירה לשבח גדול, ביחוד הראב"ע והרמב"ן על התורה יעוין עליהם ובעל ספר הכוזר... ע"כ דברי היעב"ן.

רצ"ה קלישר כתב במכתבו (הובא בספר למען ציון ח"ב עמ' 49): "אם רופא ממציא מזור לאברי החולה לבד, איננו רק רופא אליל, רק צריך להשקיף על הסיבה הראשונה אשר הסבה החולי לסלק אותו, ואז ממילא יסתלקו כל חלי האברים. כן יש לפנינו מקור וסיבת הגלות מארצנו, בא על ידי עלבון הארץ, באשר כבר היה כזאת בבני המדבר..."

ה.

בשנת תקצ"ז פרצה רעידת אדמה בעיר צפת אשר גרמה להרוגים רבים ולהרס רב. וכך מובא בספר מוסד היסוד (חלק ג הערה 81, עמוד 149-148): "הגאון ר' יעקב ליב לעווי, בהספרו על מחותנו ר' משה מגיד, סיפר מעשה מזעזע: חודשים אחדים אחרי האסון הנורא של הרעש בגליל בשנת תקצ"ז, נתפרסם במחוזו בפולין, שהגאון ר' משה מגיד משקלוב, שהיה מכבר מפורסם "דער וועלט מגיד" (המגיד העולמי) יבוא לערוך הספד על הרוגי הרעש, בבית הכנסת הגדול בעיר וורשא. אלפי אנשים מכל ערי הסביבה באו לשמוע את ההספד. גם אני ואחי – אמר ר' יעקב ליב – באנו להספד.

ר' משה התחיל בקולו האדיר והמרעיד: כל ישראל קשורים לשבועה "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי", ועתה עלינו להעלות את ירושלים על ראש אבלותינו, לשאת הספד מר על שני אלפים הרוגים מאחינו, אנשים ונשים וטף קדושים וטהורים, שנהרגו ברעש שהיה בארץ ישראל. עוד טרם גמר את המילים האלה, פרץ בכי ויללה בוקעת רקיעים, מאת אלפי האנשים שמילאו את בית הכנסת והחצר שמסביב. מאות אנשים ונשים התעלפו, והמגיד הצדיק היה מוכרח להפסיק עד שהוציאו את המתעלפים. אח"כ המשיך "ציון במר תבכה וירושלים תתן קולה", והקריא מכתב שקיבל מאביו הגאון ר' הלל תלמיד הגר"א מירושלים, שבו תאר את האסון האיום ואת מצב שארית הפליטה שרובם הועברו לירושלים בעלי מומין אלמנות ויתומים.

ההספד ערך ארבע שעות ובדבריו אמר ר' משה, שגדולי ישראל בירושלים אומרים שהאסון בא כעונש ע"ז שאנשי הגליל התישבו בצפת וטבריה, ולא התישבו בירושלים, הוא דבר דברים נלהבים להגדיל את הישוב בירושלים ועל החובה להשתתף לעזרת הישוב... אנו גם התאכסנו אז באכסניא אחת עם ר' משה וגם שם דבר אתנו הרבה על מצוות ישוב אר"י עפ"י רבינו הגר"א, וגם רמזים עילאיים אמר לנו בקשר לשמותינו ומצוות ישוב א"י, ובאותה שעה החלטנו אני ואחי החלטה גמורה לנסוע לארץ ישראל ולעלות לירושלים".

וכדברים האלו כתב ג"כ החת"ס (בדרשות ח"ב עמ' שצ, ובתורת משה פר' אמור) "קנאת ירושלים עשתה זאת".

.1

ר' מרדכי גימפיל יפה זצ"ל כתב על האנטישמיות שעלתה בזמנו (הובא בספר שיבת ציון עמ' 15): "ועתה שמעו נא אחינו אשר חכמים הגידו ולא כחדו מאבותינו, כי כן בכל העתים והזמנים אשר התעוררה שאלת ארצנו הקדושה, להזכירנו מה חובתנו ומה יפה לנו ואם לא נעשה המוטל עלינו להשיב בנים אל חיקה וציון היא דורש אין לה בזמן דבעי דרישה, יהיה בזאת קצף על ישראל. וכמו בדור המדבר במאסם בארץ חמדה גרמו בכיה להם לדורותם, כן בכל דור ודור, אם שכחנו חבת ארצנו היינו שוכחים ועוזבים גם אנחנו, כי אז היינו כמרחיקים את הקץ, אשר השביענו ע"ז להיות כצבאות או כאילות השדה"⁶⁵, וכדברי חז"ל התיר דמם כצבאות וכאילות השדה, התיר ממונם של שוכחי ארץ חמדה. ולבד שבועת צורנו ית"ש, נשבענו גם אנחנו בדמעות עינינו מאז נפרדנו מארצנו, בשבתינו על נהרות בבל, "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

וע"כ נוכל להבין כי אחרי קולות אשר ברמה נשמעו, קול ה' בהדר, אשר קרא לעמנו ע"י גדולי הדורות השכם ושלוח יותר מיובל שנים, קרא לנו ולא שמענו, לזאת עתה נתן ה' בקולו קול עוז, קול ה' בכח, קול ה' שובר ארזים ומפרק ערים, קול ה' בעמו הוא נשפט, ויתן קולו על חילו לאמור: לא כן בני, לא זאת המנוחה, סולו סולו מסילה לאלהינו! קול קורא פנו דרך, אמרו לערי יהודה הנה בניך, דרשו שלום הארץ, זרעו שדות ונטעו כרמים! ועל כי לא שמענו עד כה בהתחננה, ע"כ באו עלינו כתומם כל אלה להעירנו משנתנו לחיות זרע וקציר. ולא נתפלא על דברות קדשם האם על פרט עוון בשב ואל תעשה גדול עווננו מנשוא יותר מעל כמה מצוות שונות שאדם דש בעשייתן בפועל, כי דעו נא אחינו כי לא נחשב ענין זה בעיני צורנו ית"ש כפרט אחד, רק כענין הכולל כל התורה והמצוות כלן. וידוע מה שאמרו בספרי ע"פ "וירשת אותה וישבתם בה ושמרתם לעשותם" – שקולה ישיבת ארץ ישראל ככל התורה. ובתוספתא פ"ה דע"ז "ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות. ובגמרא איתא הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה. ובירושלמי פ"ו דנדרים "חביבה עלי כת קטנה שבא"י מסנהדרי גדולה שבחו"ל".

⁶⁵ ע"י להלן בדברי הגר"א.

ואין להתפלא ע"ז, כי השגחת השי"ת עליה, כמ"ש "עיני ה' בה מראשית השנה וכו'. וע"כ תפעל על לב יושביה להעלותם במעלות התורה והמצוות. וגם במדות ארז"ל בנדרים כב, א "לב רגז בכל כתיב ולא בא"י".

ובעד אשנבי אמרות חז"ל הנפוצים, נראה גדול קדושת הארץ ומעלתה בעיניהם בכל הפרטים. חננו עפר ארצה, באומרם "כל המהלך ד' אמות בא"י יש לו חלק לעוה"ב"; רצו אבניה, באומרם הוה מתקן מתקליה ומנשקי כיפי דעכו; עשו פלס ומשקל לרוח המרחף עליה, באומרם "אזירא דא"י מחכים". ומה גם בהלכות הנוגעות למעשה; הוקירו ישיבת א"י, ובשביל קניית קרקע כל שהוא לזריעה או לבנין, התירו שבות בשבת לכתוב ע"י נכרי והעלות בערכאות לחזק קיום המכירה; אם יברח עבד לא"י ישב כבן חורין; איש או אשה אשר יחפצו לעלות לא"י ידם על העליונה.

וכל זה הוא לכל הרוצה רק לקבוע לו דירה שם ואף כי בקיום מצוות התלויות בארץ למי שיזכהו השי"ת לזרוע ולנטוע – כי גדול ערכו מאד, אשרי הזוכה ויגיע לכך!

ולזה אין להתפלא על דברי הראשונים כי יקנא ה' לארצו החמודה ויתבע עלבונה מידינו, צדיק הוא ה' על כל הבא עלינו, כי העווינו מסלות עד כה, ואנחנו ואבותינו שגינו, בושנו מאד כי עוזבנו מארצנו, השלכנו ממשכנותינו.

ואוי לבנים הבורחים ממקומות ואחוזות אבותיהם וממשכן צורנו ית"ש, ובפרט כי בזה מרחיקים גאולתנו ופדות נפשנו, כמ"ש בסנהדרין דף צח, ב "אין לך קץ מגולה מזה ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא". ולא יצאנו ידי חובתנו, וגם לא כגמולה עלינו גמלנו לה, הארץ שוממה תחת כל ישוביה זולתנו, וכי יעבודה זרים לא תתן חילה להם, כמ"ש ושמו עליה אויביכם, והיא מחכה להעניקנו דבש מסלעיה ותשפיע חלבה להשביענו מטובה, ואנחנו לא שמנו לבנו להשיב אהבה אל חיקה לחסות בצלה ולקחת שם חבל ונחלה. ע"כ במדה זאת עלתה לנו כי באו בנים עד משבר...". עכ"ד רמ"ג יפה.

וכמו"כ תלמידו הג"ר יוסף צבי הלוי גאב"ד ת"א יפו, (חתנו של הג"ר נפתלי הרץ הלוי גאב"ד יפו), בספרו "עשר תעשר" במאמר "הכל מעלין לארץ ישראל" כתב לאחר עליית הנאצים ימ"ש לשלטון: "והקב"ה הודיע מראש ע"י הנביא ואמר: בני ציון היקרים מהרו לעלות לארץ ישראל, כי אם לא תעלו ברצון בעוד מועד - הסוף יהיה שיבואו ההיטלרים הנאצים וירדפו אותם ויהרסו מצבם החומרי, יעיקו ויאלצו לעזוב את ארצם, ולא ימצאו מקום מנוח ומקלט

רק בארץ ישראל, ומתוך הלחץ וההכרח יעלו לארץ ישראל בלי אמצעים מספיקים, הלא יותר טוב שמרצון הטוב יצאו מחו"ל ויעלו לארץ ישראל, שההתעוררות לעזוב את חו"ל יהיה מלבך בלי לחץ, ולא לחכות עד שיבואו המהרסים ויגרשו אותך מארצם...

ז.

רבי אברהם גרודז'ינסקי זצ"ל הי"ד משיגח בשיבת סלבודקה (חותנו של הג"ר שלמה וולבה זצ"ל), אמר בפני תלמידיו בזמן השואה י"ב סיבות שבגללם אירעה השואה, ואחת מהם משום שלא עלו לארץ ישראל (הובא בספר לב מרדכי לתלמידו הגאון רבי מרדכי צוקרמן זצ"ל עמ' שח). וכמו"כ כתב הג"ר יששכר שלמה טייכטל הי"ד זצ"ל (אבי אמו של הג"ר מאיר ברנדסדורפר זצ"ל) בספרו "אם הבנים שמחה" (שהו"ל בימי השואה) עי"ש באריכות.

וכע"ז מובא על החפץ חיים: "שמעתי מאיש מהימן .. כי שמע מכבוד הצדיק בעל החפץ חיים זצ"ל. כי כל איש ואשה אשר יש לו מוח בקדקדו יסע לארץ ישראל ויקנה בית ואחוזה. כי העיר ברלין וגם הכרכים אשר בחו"ל יחרבו וארץ ישראל תמלט". עכ"ל. (רבי אברהם משה סלומון. הרב מחרקוב וחתנו של הג"ר משה לנדינסקי ראש ישיבת ראדין. הובא בספר נתיבות הקדש עה"ת ומועדים. ירושלים תשס"ב. עמ' קסא, בהערות המו"ל).

ובספר דורש לציון (עמ' רכב) הובאו דברים אלו כבר בשם הגר"א, מפי הגאון רבי משה מגיד משקלוב תלמיד הגר"א: "דבר הנבואה (יואל ג) "בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה כאשר אמר ה' ובשרידים אשר ה' קורא" – הדאיג מאד את רבינו הגר"א, שלפי זה יבוא זמן בעקבות משיחא שקיבוץ גלויות יהיה בדרך של פליטה – היינו מתוך הכרח של צרות וגזירות, ורק שרידי הפליטה יגיעו לציון וירושלים". ושם בהערה: "הרה"ג ר' ישעיה חשין ז"ל סיפר בשם אב זקינו הגאון ר' סעדיה ממוהילב תלמיד הגר"א, שהגר"א בדברו לפני תלמידיו על ענין "בציון ובירושלים תהיה פליטה" זלגו דמעות מעיניו, ואמר: "צריכים לקוות שקבוץ גלויות תהיה מרצון, ולא מתוך דרך של פליטה". עכ"ל.

וכן בספר קול התור: "כמעט בכל יום דיבר אלינו רבינו [הגר"א] ברתת והתרגשות כי בציון ובירושלים תהיה פליטה ולא לאחר את המועד. מי ימלל ומי יתאר את גודל דאגתו של רבינו בדברו אלינו הדברים האלה ברוח קדשו ובדמעות בעיניו". ושם בפ"א ס"י: "ובמדה שיגדל קבוץ גלויות יתגבר הס"ט"א, ואז תוסיף גם קטיגוריה נגד אלה שאינם מחזיקים בקבוץ גלויות".

[ועפ"ז כתבו הועד להפצת קול התור (הג"ר שלום אולמן, הג"ר שמואל דביר והג"ר חיים פרידלנדר זכר צדיקים לברכה, ע"י בנספח ב): ולכן לעת כזאת, המונע את ישראל מלבוא וליישב את ארצם, או מטיף לויתור מאחיזתם באדמת הקודש בטענות שוא ופלפולים של הבל, ודאי עצת המרגלים עצתו, וכעונשם יהא ח"ו ענשו. ויותר שעקבות המשיח מתקדמים וישוב א"י פורח, יותר הקטרוג מתחזק נגד כל המואסים בארץ חמדה, כמבואר בספר זה בארוכה. לעומת זאת גדולה זכותו של כל המתעסק בתיקון חטא המרגלים. לפי דברי "קול התור" (פרק ה) דבר זה נעשה על ידי קיום מצות הרחבה בגשמיות (הרחבת המקום) וברוחניות (בתורה ומעש"ט). עכ"ד].

ח.

ויש מקור לכך גם בדברי הגר"א בפירושו לשיר השירים (ב, ז) שמבואר מדבריו שהשבועה שנאמרה שם "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ" כוללת בתוכה שני שבועות הפוכות זו מזו, שבועה א' שלא יעוררו את האהבה קודם שתחפץ, ושבועה ב' שלא יסתרו את האהבה לאחר שתחפץ, ו"תעירו" מלשון תחריבו, כמו "ערו ערו עד היסוד בה".
 [ובפירש"י בכתובות קיא, א ד"ה ושלא ירחקו כתב שיש שני גירסאות. א. שלא ירחקו (בריי"ש) את הקץ. ב. שלא ידחקו (בדלי"ת) את הקץ. ולהגר"א יתכן שלשתי הגירסאות יש מקור בדברי חז"ל. ואכן כלפי השבועה שלא יעוררו את האהבה קודם שתחפץ – השביעם שלא ידחקו את הקץ. וכלפי השבועה שלא יסתרו את האהבה לאחר שתחפץ – השביעם שלא ירחקו את הקץ. ואח"כ מצאתי שכ"כ הגרי"מ חרל"פ זצ"ל (בספר מי מרום ח"ד עמ' פז)].
 וממילא גם על השבועה השנייה שלא להחריב את האהבה נאמר אם אתם מקיימים את השבועה מוטב, ואם לאו אני מתיר את בשרכם כצבאות או כאיילות השדה. וע"כ מהזמן שהגיע עת הפקידה, והגיע זמן ה"שתחפץ" כלפי קיבוץ גלויות, אותה שבועה הופכת פניה וכל עונשיה על הסותרים את האהבה, ומתעכבים בעצמם ומעכבים אחרים בגלות לחינם.

ט.

וכמו"כ הג"ר יהודה אַלְקָלְעִי תלמידו של הפלא יועץ כותב בהקדמה לספרו 'שלום ירושלים' (שנכתב בשנת ת"ר – מאה שנים לפני השואה): "כל שנת שהיא עת רצון וישראל אינם נעזרים

בתשובה⁶⁶ נחשבת לעת צרה ח"ו, ודברים אלה אמורים מפי קדוש בזה"ק (פ' וירא ד' קיז). ובשית מאה שנין לשתי תאה .. כבר נש דמתתקן ביומא שתי תאה מכי ערב שמשא לאעלא בשבתא. ות"ר נקראות מאה שנה, מן היום ועד שנת תרצ"ט, כי אחריה באה שנת ת"ש !!! חס ושלום ע"כ. ושם בפרק ד' אות י ואם ח"ו לא נעשה את המוטל עלינו בשנת ת"ר זו (ולהנ"ל כוונתו מת"ר עד תרצ"ט) שארו דמעין למינפל (יתחילו דמעותיו של הקב"ה ליפול) אוי לנו". עכ"ל.

וכן כתב בספרו "ספר חיים" (אות ו): "...זהו שאמר ר' יהושע בפרק חלק, אם אין ישראל עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות כהמן ומחזירן למוטב, ר"ל אם לא יעשו תשובה לארץ ישראל⁶⁷, הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשות ורעות ומחזירן בעל כרחם שלא בטובתם, כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו בעירום ובחוסר כל.

⁶⁶ וכוונתו שאינם עולים לארץ ישראל וכמו שנביא להלן מדבריו שכ' שעיקר מצות התשובה הכללית (של כל ישראל יחדיו) היא הכניסה לארץ ישראל, כי עיקר התשובה הוא לצאת מהמצב של "אין אלהי בקרבי" (דברים לא, יז), שזהו כשעם ישראל דרים בחו"ל, וכמו שאחז"ל הדר בחו"ל כמי שאין לו אלוה ועובד עכו"ם.

⁶⁷ מה שפירש שתשובה סתם - היינו תשובה לארץ ישראל, כמו"כ כתב בכמה בספריו:

א. בספרו "גורל לה" (אות טז): מה שאמרו כל הקיצין כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, ר"ל תשובה כללית... שישבו כל ישראל לארץ נחלת אבותינו לקבל אלהות ועול מלכותו ית' [א.ה. וכמש"א בכתובות קי, ב הדר בארץ ישראל כמי שיש לו אלוה]. לקנות העוה"ב התחתון חבל נחלתנו [א.ה. ביאורו כמו שהבאנו כמה פעמים מדברי רמ"ד ואלו וממקורות חז"ל שארץ ישראל היא גוף העוה"ב, ובסוף כל ארץ ישראל תיהפך לגן עדן התחתון, ובה יתקיים הכתוב "והתהלכתי בתוכם"] ועל התשובה הכללית צו כל הנביאים כמ"ש (ירמיה לא, כ) הציבי לך ציונים שימי לך תמורות שיתי לבך למסילה דרך הלכת, שובי בתולת ישראל, שובי אל עריך אלה" עכ"ל.

[א.ה. יש לציין שגם קריאת תלמידי הגר"א לעליה לאר"י היתה בשם: "שובי אל עריך". עיין ספר "חזון ציון" עמ' 178. ועיין קול התור פרק ב בחינה קנד, שבי אל עריך (ירמי' לא) - כל הפרק הזה נאמר על משיח בן אפרים .. שעל ידו קבוץ גלויות. ורבנו הוסיף רמז ע"ז "שבי אל עריך" (לפי הכתיב שבי בלי ו) בגימט' 'עדות ביהוסף'. עכ"ל].

ב. בספרו "פתח כחודה של מחט", שהתשובה הכללית ר"ל שישבו כל ישראל אל ה' אלהינו לארץ נחלת אבותינו. כי הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה... וכן באה התשובה הכללית הזאת מפורשת (ירמיה לא, כ - כא) שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה, עד מתי תחמקין הבת השוכבה. פי' רד"ק עד מתי תתעצלי בתשובה וכו' עיי"ש.

ג. במכתב (כתבי הר"י אלקלעי, כרך א עמ' תקפז): אמרו רז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה. והתשובה שבה הגאולה תלויה - היא תשובה לארץ, כמ"ש שובי בתולת ישראל שובי אל עריך אלה.

וכ"כ הרב "אבקת רוכל" [לרבינו מכיר תלמיד רבי יהודה בן הרא"ש] חלק שני וז"ל: ואם מעצמם יעשו תשובה תבא להם הגאולה בשלוח ובנחת וכו'. ואם ח"ו אינם עושים תשובה, הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו כהמן ומחזירן למוטב בעל כרחם וכו', כן יעשה הקב"ה לישראל ליתן לב למלכים ולשרי הארץ לגרשם מן הארץ שנאמר (יחזקאל כ, לה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים. עכ"ל.

וכן כתב הרב שם חלק ראשון ... באותה שעה כל אומות העולם טורדין את ישראל ממדינותיהם ואינן מניחין אותם לדור במדינותיהם עכ"ל". עכ"ד ר"י אלקלעי, בספרו "ספר חיים".

ד. ועיי' בנספח ו שהבאנו מספר "כתבי הרב יהודה אלקלעי" (כרך א ספר ד) "קול קורא", קורא לעם לחזור בתשובה, דהיינו לשוב לארץ ישראל. ובכרך ב ספר ה "מקיץ נרדמים" .. ואין הדבר תלוי אלא בתשובה כללית, דהיינו שיבה אל ארצינו.

*

[ומש"כ שהעליה לאר"י נקראת עיקר התשובה, הוא מבואר על ידו כנ"ל, שאין לך תשובה כמו לחזור למצב של "מי שיש לו אלוה", שזה דווקא במי שדר בארץ ישראל וכמו שאחז"ל בכתובות קי, ב. וטעם נוסף כתב בספרו "מעודד ענוים" (אות י): .. "אם אתם מצפים (ומתעכבים מלעלות לארץ ישראל) עד שישובו בתשובה, גלוי וידוע לפני שלא יזכו לתשובה בחו"ל, כמו שלא זכינו אלף ותשצ"ו שנה שאנו בו היום לחורבן בית אלהינו [א.ה. ג"א תתכ"ח – ה"א תרכ"ד], ואפילו משה רבינו לא זכה לסוד התשובה בחו"ל כמ"ש הרב מגלה עמוקות אופן כ"ט" עכ"ל. וכ"כ בספרו "מבשר טוב". והיינו שכאן הוא מדבר מצד קיום כל התרי"ג מצוות, שאי אפשר לחזור בתשובה אל קיום התרי"ג מצוות כשנמצאים בחו"ל, וכמ"ש (איכה ב, ט) מלכה ושריה בגויים אין תורה, ובמסכת חגיגה ה, ב כיון שגלו ישראל אין לך ביטול תורה גדול מזה. וקיום כל התורה תלוי בארץ ישראל. כפי שהארכנו בזה הרבה בפ"ב מהמקראות ומאמרי חז"ל, וכפי שמבואר בדברי הרמב"ן והרשב"א והגר"א עה"פ (דברים ד, ה) לעשות כן בקרב הארץ.

וא"כ בודאי עיקר התשובה מכל הבחינות, הן מבחינת עצם הדירה בארץ שבה יש את אלקותו של הקב"ה, והן מבחינת כל עניני התורה והמצוות – הכל תלוי בעליה לארץ ישראל].

סימן ג

אשר בחר בנו מכל העמים

א.

בפרק ג הבאנו את הפסוקים ביחזקאל בהם מבואר שכשעם ישראל יושב בארץ ישראל ישנו קידוש ה'. וכדי להבין זאת היטב יש להבין היטב את מהותו של עם ישראל. אחד מיסודות הדת הוא לדעת שה' בחר בעם ישראל, וכמו שהבאנו (בפ"ג) מדברי הרא"ש שכ' שמי שאינו מאמין ב"אשר הוצאתיך מארץ מצרים", אינו מאמין ב"אנוכי ה' אלוהיך", וכן מבואר בדברי הסמ"ק וכמו שהבאנו שם.

מדברי הרא"ש והסמ"ק הנ"ל אנו רואים כי מהותו של יהודי היא קשר של אהבה אין סופית ביננו ובין הבורא יתברך, וכמו שאמר הקב"ה למשה כשבא לגאול את עם ישראל, 'בני בכורי ישראל', והיינו שמהותו של עם ישראל היא שיש לו קשר עם הבורא כמו הקשר שבין אב לבנו.

והמצוות שציוונו הקב"ה הם תוצאה מהקשר הזה, ולא סיבה לקשר הזה, והיינו שאין הקב"ה אוהב את עם ישראל משום שהם מקיימים מצוות, אלא להיפך, משום שהוא אוהב את עם ישראל, והוא רוצה שהם יגיעו לתכליתם – להידבק בהקב"ה, ע"כ הוא נתן להם מצוות בכדי שיוכלו להתקרב אליו יותר ויותר. (ואע"פ שבוודאי ע"י עשיית המצוות מוסיף הקב"ה לאהוב אותנו, מ"מ הבסיס של האהבה אינו מחמת קיום המצוות, וכמו אב שאוהב את בנו, שאינו אוהבו משום שהוא מתמסר אליו, אע"פ שאם הוא מתמסר אליו הוא מוסיף אהבה על האהבה הראשונה).

והנה כ' במסילת ישרים (פרק יט) לגבי מצות אהבת ה' 'והנה זאת ודאי, שאהבה זאת צריך שלא תהיה אהבה התלויה בדבר, דהיינו שיאהב את הבורא יתברך על שמיטיב אליו ומעשירו ומצליח אותו, אלא כאהבת הבן לאביו, שהיא אהבה טבעית ממש, שטבעו מכריחו וכופהו לזה".

וכמו שאהבתנו להקב"ה היא אהבה שאינה תלויה בדבר, כך היא ג"כ אהבתו של הקב"ה לעמו ישראל, שהיא אהבה שאינה תלויה בדבר, ואהבתו אלינו אינה מחמת שאנו מקיימים

מצוות, אלא היא אהבה שורשית כאב לבן, ומחמת שהוא אוהב אותנו, והוא ברא אותנו כדי להיטיב לנו, ע"כ הוא רוצה שאנו נקיים את המצוות וכנ"ל.

ב.

והמקום הראשון שאמר א"ז הקב"ה הוא כברית שכרת עם אברהם אבינו בזמן ברית המילה שלו, "והקמתי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדרתם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך. ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם והייתי להם לאלהים" (בראשית יז, ז - ח), וברש"י בתחילת הפרשה שם פירש מהו אלהים "אני הוא שיש די באלהותי לכל בריה, לפיכך התהלך לפני, ואהיה לך לאלוה ולפטרוך".

ורבי אברהם בן הגר"א (בפירושו לתפילה, בברכה א דשמו"ע) פירש: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים להיות לכם לאלהים. פירוש, להנהיג אתכם ולספק כל צרכיכם". ובהמשך כתב על מה שאמרו בשירת הים זה אלי ואנוהו: "פירושו זה אלי. אתה גוחי מבטן אמי ומספיק כל צרכי".

וכך כתב הגר"א (אדרת אליהו בראשית א, א) "אלהים הוא מורה על כח המנהיג כל העולם ומלואו ומביט אל כל מעשיהם. ושם הזה הוא מושאל אל כל מנהיג ומשגיח.... ונקרא אלהי ישראל וכן אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב, לפי שהם מושגיחים מאתו השגחה פרטית... וזה שאנחנו אומרי ה' אלהינו מלך העולם, עלינו משגיח בפרטות כמו וידע אלהים, ידיעה פרטית ושל חיבה, ועל כל אומות הוא מלך העולם".

והיינו שבמילים "להיות לך לאלהים" "והייתי להם לאלהים" כלול בזה שהקב"ה אוהב אותנו אהבה שאינה ניתנת לתיאור, וכמ"ש בזוה"ק, (שמות ה, ב). "אמר רבי יהודה, אלמלי הווי ידעין בני נשא רחמימותא דרחים קודשא בריך הוא לישראל, הווי שאגינ ככפיריא למרדף אבתריה". ושה' מייעד את "אין סוף הטוב האלוקי" בשבילנו, לתת לנו את זה באחריתנו. ולא עוד, אלא שכבר עכשיו, ה' משגיח עלינו בהשגחה פרטית, (עיינן אדרת אליהו בראשית א, א בד"ה אלהים; דברים א, ו, בביאור מהו אלהים), דהיינו אני - ולא מלאך, אני - ולא שרף, אני - ולא השליח, - מנהיג את בני אברהם יצחק ויעקב, על כל צעד ושעל, בהנהגה שתביא לכך שיהיה להם את הטוב המושלם לנצח נצחים ולעולמי עולמים.

ג.

ואת האמונה הזו הקב"ה הראנו בצורה הכי חזקה ביציאת מצרים, וכמש"כ ביחזקאל (כ, ב ואילך) "ויהי דבר ה' אלי לאמר... את תועבת אבותם הודיעם. ואמרת אליהם כה אמר ה' אליהם ביום בחורי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם. ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות. ואמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל טמאוא אני ה' אלהיכם. וימרו בי ולא אבו לשמע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים. ואוציאם מארץ מצרים..."

והיינו שהכתוב מודיע שעם ישראל לא היו ראויים ליציאת מצרים, ואעפ"כ ה' הוציאם רק למען שמו.

וכך מבואר בזוהר הקדוש פרשת תרומה (ח"ב קע, ב) שקריעת ים סוף היתה קשה לפני הקב"ה, וזאת משום שבזמן שהקב"ה רצה לקרוע להם את ים סוף, בא "רהב" השר הממונה על המצריים, ואמר לפניו: רבון העולם, למה אתה רוצה לעשות דין במצריים ולקרוע את הים לעם ישראל, הלא כל דרכיך בדין ואמת, והלא אלו [המצריים] ואלו [היהודים] עובדי עבודה זרה מגלי עריות ושופכי דמים, באותה שעה היה קשה לפני הקב"ה שהוא צריך לעבור על מידת הדין, ואילולי שהשיגח הקב"ה בזכות אברהם שהקדים בבקר לעשות מצוות בוראו כולם היו נאבדים במים.. ולכן קשה היה לפניו קריעת ים סוף. וכו' ⁶⁸.

⁶⁸ מבואר מדברי הזוה"ק שגם אחרי זכות אברהם לא היה מגיע להם להנצל עפ"י הדין. ולפי"ז צריך להבין, שהרי אם אכן לפי מידת הדין לא היה מגיע לעם ישראל שה' יקרע להם את הים, א"כ איך עשה את זה ה'.

אמנם הדברים מבוארים בדברי חז"ל (ילקוט דברים רמז תתכח, מהפסיקתא) "או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. רבי יהושע ברבי נחמן בשם רבי יהודה בן פזי: גוי מקרב עם ועם מקרב גוי אין כתיב כאן, אלא גוי מקרב גוי, מלמד שהיו אלו ערלים ואלו ערלים, אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית. [א.ה. כוונת המדרש עפ"י דברי הגר"א (הגדה של פסח, ד"ה ויהי שם לגוי). שכל אומה נקרא "גוי" על שם שהוא ניכר בנימוסיו המיוחדים לו. עכ"ד. וא"כ כשכתוב "גוי מקרב גוי", משמע שישראל נהגו בנימוסי מצרים]. אם כן לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל ממצרים לעולם.

הרמת קרן ישראל – תכלית הבריאה

וע"כ מטעם זה ישנו קידוש ה' במה שה' מיטיב לישראל במה שהוא נותן להם את הארץ, וכן בכל ישועה שהקב"ה עושה לעם ישראל, משום שהקב"ה אוהב את ישראל, ואם כביכול מידת הדין מסוגלת לעכב אותו לגמרי מלבטא את אהבתו הרי זה חילול כבוד שמו. וע"כ בכל מקום שמתרוממת קרן ישראל זהו גילוי כבוד ה', וכן לגבי הגאולה, שהיא קידוש ה' מטעם זה. וע"כ אנו מוצאים במקומות רבים שכאשר מדובר אודות גאולתם של ישראל, ישועתם, נקמה מאויביהם וכדו', מוזכר קדושתו של הקב"ה משום שכאמור הקב"ה מתכבד בזה שמתרומם קרן ישראל⁶⁹.

וזה מה שאומר הנביא יחזקאל בנבואת גוג (יחזקאל לט, ז) "ואת שם קדשי אודיע בתוך עמי ישראל ולא אחל את שם קדשי עוד וידעו הגוים כי אני ה' קדוש בישראל". ופירש"י שם ולא אחל את שם קדשי. שפלותם של ישראל חלול שמו הוא באמור להם (לעיל פרק לו) עם ה' אלה ולא יכול להצילם, והיינו שע"י שאני מודיע את שם קדשי בישראל – שאני מבצע את מגמתי בהם, מתקדש שמי לעיני כל הגוים.

אמר רבי שמואל בר נחמן, אלולא שאסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין ממצרים לעולם. ומה טעם, דכתיב לכן אמור לבני ישראל אני ה' וגו', ואין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי. [א.ה. כוונתו כמש"כ להלן מדברי הרמב"ן, הרמח"ל והגר"א, שבהבטחה שייך שמא יגרום החטא, משא"כ בשבועה, ולכן רק מה שאסר עצמו בשבועה גרם שלא יחזור בן].

⁶⁹ נביא כאן חלק מהמקומות שבהם אנו רואים שהזכרה קדושתו של הקב"ה יחד עם ישועתם של ישראל: בישעיהו (מא, יד – כ) "אל תיראי תולעת יעקב מתי ישראל אני עזרתך נאם ה' וגאלך קדוש ישראל" "תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם ואתה תגל בה' בקדוש ישראל תתהלל". "למען יראו וידעו וישימו וישכילו יחדו כי יד ה' עשתה זאת וקדוש ישראל בראה" ושם מג, ג "כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך וגו'" ועוד שם "כה אמר ה' גאלכם קדוש ישראל וגו'" "אני ה' קדושכם בורא ישראל מלככם". (מג, יד - טו) ועוד שם בפרק מז, ד; מט, ז; נב, ט; נד, ה; ס, ט – יד; ובירמיהו נ, כט. וביחזקאל לו, כג – כד; לז, כא; לט, כה; ובתהלים קיא, ט "פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו קדוש ונורא שמו".

הקב"ה אינו מסיר אהבתו מישראל

ואף כשעם ישראל אינו מקיים מצוות ח"ו על שום דבר, כמו שאמרו (ב"ק נ, א) כל האומר הקב"ה וותרן יותרו חיו, אבל מ"מ הקשר בין הקב"ה לעם ישראל אינו נפסק עי"ז, והוא ממשיך להיות אביהם של ישראל, שהרי מהות הקשר של הקב"ה עם עם ישראל אינה מחמת המצוות, אלא מחמת שהוא בחר בהם והוא רוצה להיטיב להם, וממילא מי שאינו מקיים מצוות ר"ל, אינו מקיים את תכלית היעוד של עם ישראל, שהיא להתקרב להקב"ה, וע"כ הוא יצטרך להגיע לתכלית הטוב בדרך קשה, אבל עכ"פ עדיין הוא נשאר בנו של הקב"ה, והקב"ה דואג לו שיגיע בסופו לתכלית הטוב וכמו שיתבאר להלן. [וכמובן שאי"ז מתיר להתקרב ליהודים שלא מקיימים מצוות, כדי לא להיות מושפע מהם, וכמו"כ יש לשנוא את כל הרע שבהם⁷⁰. אבל כ"ז אינו סותר לידיעה שיהודים אלו הם גם בניו של מקום, והקב"ה אוהב אותם, שהרי ידיעה זו נוגעת לעצם ההבנה של מהות עם ישראל, שלפי דברי הרא"ש, היא יסוד כל התורה, להבין שהקב"ה בחר בעם ישראל, והוא רוצה להיטיב להם מחמת שהוא בחר בהם].

וכך נאמר בנביא ירמיהו (לא, לד - לו) כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם, חקות ירח וכוכבים לאור לילה.. אם ימושו החוקים האלה מלפני נאם ה', גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. [ור"ל כמו שהחוקים האלה לא ימושו, כן זרע ישראל לא ישבתו. מצוד"ד].

כה אמר ה', אם ימדו שמים מלמעלה, ויחקרו מוסדי ארץ למטה, גם אני אמאס בכל זרע ישראל על כל אשר עשו נאום ה'. [כלומר, כשם שהם לא ימדו ולא יחקרו, כך ישראל לא ימאסו בכל אשר חטאו. רש"י; ור"ל כמו שא"א למדוד גובה השמים ולחקור במדידה עומק יסוד הארץ – כן לא אמאס בישראל בעבור פשעם. מצוד"ד].

ופירש רמ"ד ואלו שם (עמ' רכט): "ואמנם, לפי שעדיין האומות אומרים, שאמת הוא שהאומה ישראלית היתה הנבחרת ממנו ית', והמושגחת מכל האומות, כשהיתה עושה רצון קונה ושומרת התורה והמצוות, אבל כשעזבה את חיובה, אז נעשית מאוסה לפניו ית' יותר מכל האומות. לפיכך בא הכתוב להשיב על זה, שכשם שאי אפשר למדוד השמים מלמעלה ולחקור

⁷⁰ עי' שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל שנה א עמ' פו – פח.

מוסדי ארץ למטה, כך אי אפשר לחקור את האהבה הגדולה והדבקות הגמור שיש לו להקב"ה עם ישראל. שאי אפשר להתפרד מהם בשום פנים ולמאוס בהם בכל העונות שעשו .. והדבקות הזה אי אפשר שיתפרד לעולמי עד ואין כח לעונות להפרידו, ואם הגלם מעל אדמתם אינו מפני מאיסתו בהם ח"ו, כי אם לצרפם וללבנם על ידי כור ומצרף של הגלויות, ולהביא צדק עולמים לבסוף".

וביאור דבריו, שאם הסיבה לקשר של הקב"ה עם ישראל, היתה נוצרת בין השמים לארץ, כלומר ע"י מעשים שקרו בתוך שנות הבריאה, א"כ כמו שאפשר לחקור את הדברים שנמצאים בין השמים לארץ, כך אפשר לחקור את סיבת האהבה, ואז יכול לבא חוקר ולהודיע לבני העולם שהוא מצא שסיבה זו תלויה בתנאים מסויימים, ובהעדר התנאים בטלה האהבה. וע"ז אומר הנביא שסיבת האהבה בין הקב"ה לעם ישראל נוצרה מעבר לשמים ולארץ – קודם בריאת שמים וארץ, וכמ"ש חז"ל: ישראל קדמו לבריאת שמים וארץ. וא"כ כמו שאף חוקר לא יכול להגיע בחקירותיו למה שיש מעל השמים, וכלשון הכתוב: "אם ימדו שמים מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה", כך אינו יכול לחקור מהות סיבת האהבה שנוצרה קודם בריאת השמים, וממילא לא נוכל להאמין לאף חוקר שיאמר שסיבה זו תלויה בתנאים, אלא רק נוכל לסמוך על הקב"ה שהוא היחיד שידע מהי הסיבה הקדמונית הנעלמת של האהבה, והוא מודיע לנו שהסיבה הזו אינה תלויה בשום תנאי.

ו.

וע"כ מטעם זה ישנו קידוש ה' גם במה שיהודים שאינם שומרים תורה ומצוות יושבים בארץ ישראל, (וכמו שהבאנו בנספח א) כיון שגם יהודים אלו הם בניו של הקב"ה, וממילא יש בזה קידוש ה' שה' מיטיב להם. וכן שהוא מקיים שבועתו שנשבע לאבות האומה לתת לבניהם את הארץ וכמו שנתבאר כל זה בפרק ג.

ועי' לעיל בנספח א שהבאנו מדברי הגה"צ רי"ל חסמן שכתב על מה שמבואר בנביא שיש קידוש ה' במה שעם ישראל חוזר לארצו, אע"פ שאינם ראויים, (לעיל הבאנו את כל לשונו), "ויש להתבונן עד כמה חביבין ישראל שלא סר צלם מעליהם בכל אופן, ובמקום גנותם למדנו שבחם, שאע"פ שהכתוב קורא עליהם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם וגו' על הדם אשר שפכו על הארץ ובגולותיהם טמאוה, ושלפיכך גורשו מהארץ והלכו בגלות, וכמו שנאמר ואפיין אותם בגויים ויזרו בארצות כדרכם וגו', מ"מ שם ד' נקרא עליהם, שהרי זוהי התביעה

שאנו נתבעים: ויחללו את שם קדשי באמור עליהם עם ד' אלה ומארצו יצאו! וכל אומות העולם רואים כן כי שם השם נקרא עלינו, שאומרים "עם ד' אלה", והיינו מה שאמר הכתוב (ויקרא טז) השוכן אתם בתוך טומאתם. וכן כתוב כאן ויבוא אל הגויים אשר באו שם וגו', ואחז"ל (איכ"ר בפתיחה פט"ו) לא הוי צריך קרא לומר אלא ויבאו ואת אמר ויבא, אלא כביכול הוא עצמו עי"ש.

הנה למדנו עד כה שאם טוב לו לאדם מישראל הרי"ז קידוש השם, ואם ח"ו ההיפוך הוא להיפוך...".

ז.

וכן בכמה מקומות אנו רואים את רחמי הקב"ה אפילו על רשעים שבישראל, ונביא כאן שתי דוגמאות. בפסחים (פז, ב) "אמר ר"א אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הרחמים... אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי מאי דכתיב אל תלשן עבד אל אדוניו פן יקללך ואשמת, וכתיב דור אביו יקלל (-זה הקב"ה) ואת אמו לא יברך (-זה כנסת ישראל. עפ"י ברכות לד, ב), משום דאביו יקלל ואת אמו לא יברך אל תלשן, אלא, אפילו דור שאביו יקלל ואת אמו לא יברך, אל תלשן עבד אל אדוניו, מנלן, מהושע". ופירש"י "מהושע. שנתפס על שהלשין את ישראל, ואף על פי שחטאו".

ובסנהדרין מו, א אמרו לגבי מי שנתחייב מיתה בבית דין (ונכלל בזה גם מברך ה' ר"ל) "אמר רבי מאיר בשעה שאדם מצטער, שכינה מה לשון אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי. אם כן המקום מצטער על דמן של רשעים שנשפך קל וחומר על דמן של צדיקים". ופירוש הדברים (עיי' פירוש המשניות להרמב"ם, והמהרש"א, והתורת חיים, ובנפש החיים שער ב פרק יא) במיתת זה החוטא חרב עולמי כביכול, וזהו שאומרת קלני, מלשון קלילא לי עלמא.

ומראשי ומזרועי - היינו מקום הנחת תפילין, שהקב"ה מניח תפילין כביכול, ששם כתוב ענין אהבתו אלינו, מי כעמך ישראל וגו' (דברי הימים א יז, כא), אשריך ישראל וגו' (דברים לג, כט), כי מי גוי גדול וגו' (דברים ד, ז), ולתתך עליון וגו' (דברים כו, יט), וכמו שאמרו בגמ' בברכות (ו, א). וזהו שאומרת המשנה שהתפילין שלי, שבו נכתב אהבתי לישראל לאין שיעור, ושהם הבן יחיד שלי, היא הנותנת שיש לי צער כחורבן עולמי על מיתת זה החוטא.

וממשיכה המשנה, אם כן המקום מצטער על דמנ של רשעים שנשפך קל וחומר על דמנ של צדיקים.

ועכ"פ מבואר שבתפילין של הקב"ה ששם כתובים בני ישראל בכל חיבה שבעולם, כתובים גם הרשעים שבישראל.

ועוד פירש ר' משה דוד וואלי בכמה מקומות⁷¹, הטעם שהשכינה אומרת קלני מראשי כו', שהוא משום שכל ישראל גם הרשעים שבהם – הם אברי השכינה ממש וחלק ממנה. [א.ה. ומזה שאומרת קלני מראשי, משמע שיש ג"כ רשעים ששורש נשמתם גבוה מאד, והם חלק מהאבר הכי חשוב שלה – ראשה].

וזה לשון רמ"ד וואלי (הרכבנו את כל לשונותיו יחד): "כי סוף סוף הצער של בניה אע"פ שהם רשעים, הוא הצער שלה ממש, והוא קלקול אל השכינה עצמה, והעינוי כביכול מגיע אליה, והיא מתיסרת, וכאילו מכים ופוצעים את עצמה, והיא מנהמת עמם, וכענין אמרם ז"ל, שאפילו בצערם של רשעים השכינה מה הלשון אומרת, קלני מראשי קלני מזרועי, כי גם הרשעים שבישראל בהיותם זרע קודש - הם איברי השכינה ממש וחלק ממנה, ולכן היא מצטערת אפילו בצרתם של הרשעים, וכל שכן וק"ו על עבדיה וחסידיה שנתקדש גופם על ידי עבודתם וחסידותם".

ח.

הקב"ה נקשר אל ישראל בשבועה

ולעיל הבאנו שהקב"ה גם כרת ברית עם אברהם אבינו על דבר זה - "להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו", ושבועה זו היא בין אם עם ישראל ילכו בדרך התורה והמצוות, ובין אם הם יפרשו לגמרי מה' ח"ו. משום שהבטחה יכולה להיות תלויה בתנאים ושייך בה שמא יגרום החטא, אבל "ברית" אינה תלויה בתנאים, ושום חטא אינו יכול לבטלה. וכמ"ש הגר"א (אדרת אליהו, שמות לד, י) בפסוק: ויאמר הנה אנכי כורת ברית, נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' –

⁷¹ עבודת הקדש - ויקרא, עמ' שיג; שבטי יה - במדבר, עמ' קסט, רעו; ביאור משנה תורה - דברים, עמ' שס; מרפא לשון - ירמיה, עמ' מא, רמד; ממלכת כהנים - יחזקאל, עמ' ע', צח, קמח; ביאור ספר תהלים, ח"ב, עמ' נד; ביאור ספר משלי, עמ' מח, קא, רסח, תל, תקלג; ביאור חמש מגילות, שיר השירים, עמ' מח; ספר הלקוטים, ח"א, עמ' שצב.

"והוא קיום ההבטחה אשר לא תופר, כי בכל הדברים החטא מונע, מה שאין כן בקיום הברית". עכ"ל⁷².

והוא מה שאמרו חז"ל במדרש תנחומא (נצבים, ג): ..שכבר נשבעתי לאבותיכם שלא אשנה בכם ובניכם עד עולם, לכך נאמר כאשר דבר לך וכאשר נשבע לאבותיך, ואומר מלך אסור ברהטים (שה"ש ז, ו) ואין אסור אלא שבועה, שנאמר (במדבר ל, ד) ואסרה איסר על נפשה בשבועה, לפיכך אינו יכול לעבור על שבועתו. עכ"ל.

והיינו שהמדרש מדגיש שמשום שמלכו של עולם אסור ברהטים דהיינו בשבועה, עדמשי"כ ואסרה איסר על נפשה בשבועה, ואי"ז רק הבטחה. משום כך אינו יכול לעבור על שבועתו.

וב'ספר הגאולה' להרמב"ן, השער הראשון: ... כי הנה משה אדונינו ע"ה מזהיר אותנו בכל מיני התראה ואזהרה המפחידנו בכל ענין פחד ואימה ככל הבאות עלינו. ויותר מהמה לא התרה בנו מעולם, שאם נאריך לחטוא שיחליף אותנו באומה אחרת או ישכח אותנו לגמרי, ולא נכרת הברית אשר ביננו ובין אלהינו בקבלת תורתו על התנאי הזה. רק תלה הדבר לעולם בשובנו, ובמקומות טרם שובנו בזכרון ורחמנות, כענין וזכרתי את בריתי יעקב וגו' (ויקרא כו, מב), ואלה הם סוף תוכחותיו בכל מקום, לא כאשר משיבים עלינו רבים, כגון המינים הפורקים עול, ועם נבל נברא יהלל ויתר הדתות. עכ"ל.

⁷² וכן מבואר מדברי הרמב"ן בפרשת ברית בין הבתרים (בראשית טו, יח) "ביאר לו תחומי הארץ, והזכיר לו כל העמים עשרה אומות, והוסיף לכרות לו ברית עליהן שלא יגרום החטא", וביאור דבריו, שהוקשה לו מדוע הקב"ה היה צריך לכרות לאברהם ברית על נתינת הארץ, והלא הקב"ה הבטיח לו כבר את מתנת הארץ.

ועל כך עונה הרמב"ן, שהיכן שהקב"ה מבטיח הבטחה טובה עדיין יש לחוש שמא יגרום החטא, וכמו שמצאנו לגבי יעקב אבינו שלמרות שהבטיחו הקב"ה ושמרתיו בכל אשר תלך, מ"מ נאמר וירא יעקב מאד, ופירשו חז"ל (ברכות ד, א) שמא יגרום החטא. אמנם כל זה בהבטחה רגילה, אבל היכן שהקב"ה "כורת ברית" על ההבטחה, שום חטא אינו יכול לבטלה.

וכן אנו רואים בדברי הרמח"ל ב"דעת תבונות" (סימן לו, עמוד טו - יז). זאת נחמתנו בענינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותינו ימתין, אלא יושיענו ודאי, מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו, והברית אשר כרת. ע"כ. ומבואר ג"כ כדברים האלו שהשבועה והברית מועילים שההבטחה לא תבטל ע"י שום חטא.

ועי' בספר 'שיח יצחק' (להג"ר יצחק אייזיק חבר זצ"ל. עמ' עו. והבאנוהו להלן בסימן ד): "ומובטחים אנו שיקויימו כל הבטחות הנביאים וכל היעודים, ולא נירא שמא יגרום החטא ח"ו .. כי מאחר שכל היעודים נאמרו בשבועה אצלו יתברך .. וכל מה שהוא בשבועה אין תלוי בתנאי".

וכך אמרו חז"ל בבראשית רבה (יח, ח) על הפסוק (במלאכי ג) "כי שנא שלח אמר ה' אלהי ישראל" – "בכל ספר מלאכי הזכיר ה' צבאות" וכאן אמר "אלהי ישראל". ללמד שאף על פי ששנואים אתם ונשלחתם, אלהיכם אני".

ט.

ואעפ"י שנאמר (דברים כז, ט) היום הזה נהיית לעם, וכן בפרשת נצבים (כט, יא) לעברך בברית ה' אלהיך .. למען הקים אותך היום לו לעם וגו'. ומבואר מזה שרק ע"י קבלת תורה ומצוות נהיו עם ישראל לעם. אין ללמוד מזה ח"ו שבכל הדורות שאח"כ, אם עם ישראל מפירים מצידם את הברית – הם מפסיקים להיות עמו ובניו של הקב"ה, שהרי מפורש בכל המקורות שהבאנו לעיל ושנביא להלן, שגם כשעם ישראל מפירים מצידם את הברית, הקב"ה ממשיך להיות נאמן לבריתו.

אלא ביאורו, שבג' מקומות הקב"ה עשה קנין של קשר בינו ובין ישראל. בהר סיני (שמות כד), ובערבות מואב (דברים כט), ובהר גריזים ועיבל (דברים כז). והמעשה שפעל את הקנין – הוא שבשעתו כל עם ישראל הכניסו עצמם לברית ה' מתוך הסכמה. וזהו שכתוב לעברך בברית ה' (מעשה הקנין) למען הקים אותך היום לו לעם (חלות הקנין). ומכאן ואילך לאחר שכבר חל הקנין – הקב"ה מצידו לא מסכים (וגם לא יכול מחמת שבועתו) לבטל את הקנין לנצח נצחים משום סיבה שבעולם. וגם אם ח"ו ישראל יפרקו מעצמם את עול הברית זה לא יועיל כלום, כי הצד השני (הקב"ה) מחזיק בקנין. וכמו לוקח שעשה קנין הגבהה בחפץ, מכאן ואילך גם אם המוכר יתחרט, ואף ינסה לעקור את הקנין ע"י שיעשה פעולה הפוכה מהגבהה, זה לא יעקור את הקנין, וכך הוא בקשר של עם ישראל להקב"ה.

וכך אמרו חז"ל במדרש תנחומא על אותו פסוק (נצבים, סימן ג): ..כשבקשו לפרוק עול שבועתו בימי יחזקאל, אמרו לו בן כהן הקונה את העבד.. אם חזר כהן ומכרו לישראל לא יצא מרשותו?! אמר להם הן. אמרו לו אף אנו כבר יצאנו מרשותו, נהיה כאומות העולם. אמר להם יחזקאל לישראל, והעולה על רוחכם היו לא תהיה, ואומר חי אני נאום ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא, ואתם לא נמכרתם בדמים, שנאמר (ישעיה נב, ג) כי כה אמר ה', חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו (- שהקב"ה לא מסכים למכור אתכם בחזרה). עכ"ל.

י.

הקב"ה דואג לישראל שיגיעו לתכלית הטוב

וע"כ אנו רואים שהקב"ה דואג לכל עם ישראל שיגיע בסופו לתכלית הטוב, אלא שהבחירה שיש לפני עם ישראל היא האם להגיע אל הטוב המושלם בדרך הקלה או בדרך הקשה, וכמו שאמרו חז"ל בספרי תחילת פרשת ראה: "ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. משל לאחד שהיה יושב בפרשת דרכים, והיו לפניו שני שבילים [להגיע לעיר], אחד שתחילתו מישור וסופו קוצים, ואחד שתחילתו קוצים וסופו מישור, והיה מודיע את העוברים ואת השבים, ואומר להם אתם רואים שביל זה שתחילתו מישור, בשתים ושלש פסיעות אתה מהלך במישור וסופו לצאת בקוצים. ואתם רואים שביל זה שתחילתו קוצים, בשתים או שלש פסיעות אתה מהלך בקוצים וסופו לצאת במישור. כך אמר להם משה לישראל: אתם רואים את הרשעים שהם מצליחים - בשנים ושלשה ימים הם מצליחים בעולם הזה, וסופן לידחות באחרונה (מעולם הגמול, ולא מהאחרית הטובה לכל ישראל, וכדלהלן בדהגר"א) וכו', ואתם רואים את הצדיקים כשהם מצטערים בעולם הזה - בשנים ושלשה ימים מצטערים, וסופן לשמוח באחרונה". ע"כ דברי המדרש.

וכך כתב הגר"א על הפסוק בפרשת בלק (במדבר כג, י) תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו, וכ' הגר"א (אדרת אליהו מהדורא רביעאה) "כי מיתה טובה הוא רק לישרים שבהם, אבל האחרית לכל ישראל הוא טוב, כידוע". [והיינו שהוקשה לו, שהרי היה צריך לומר ותהי אחריתי כמותם בלשון רבים, שהרי אמר לפני כן מות ישרים'. ועל כרחך מבואר מכאן שבאמת מה שאמר ותהי אחריתי כמוהו לא הולך על הישרים, אלא על כל עם ישראל. משום שכל בני ישראל שוים לפני הקב"ה בחביבותם – וביעודם לקבל את כל הטוב באחריתם. ועיין תנחומא תחילת פר' נצבים .. כולכם שוים לפני. ועוד].

ועי' במדרש אותיות דר' עקיבא (אות ח"ת) מה שהאריך שם שגם הרשעים לאחר שעוברים את יסורי הגיהנם וחוזרים בתשובה "מיד מקבלין פני שכניה כצדיקים וחסידים שלא חטאו מעולם".

ובמדרש שוחר טוב (מזמור לב, פיסקא י) ו"הבוטח בה' חסד יסובבנו. רבי אלעזר בשם רבי אבא אמר, אפילו רשע בוטח בה' - חסד יסובבנהו". ומבואר שגם ברשע שייך בטחון, משום שהקב"ה דואג לכל יהודי להביאו לתכליתו.

יא.

וע"כ אמרה ג"כ התורה (ויקרא טז, טז) "אני ה' השוכן אתם בתוך טומאותם" ודרשו חז"ל (יומא נז, א ובספרא אחרי) אף על פי שהם טמאים שכנה ביניהם. ובמדרש רבה (שמות יח, ח) "ואף סוררים לשכון קה אלהים", אפילו יש בתוכם סוררים ופושעים שכנה ביניהם. ולהלן נביא מדברי חז"ל, שיהודי אע"פ שהוא נפל ל"ע למצב שאין לו דין עמיתך, וע"כ אין צריך להשיב לו אבידה, וכן כל המצוות שתלתה התורה באחוזה לא נאמרו עליו, מ"מ יש לו שם ישראל והוא נחשב כחלק מעם ישראל, והוא נקרא בנו של ה', והקב"ה יגאל אותו (אם הגאולה תהיה בעתה), וידאג לו שיגיע בסופו לתכלית הטוב (ואמנם הוא צריך להגיע לזה בדרך מאד קשה). והיינו כמו שנתבאר שהקשר בין הקב"ה לבניו הוא מחמת אהבה שאינה תלויה בדבר, כמו אב ובנו.

יב.

אע"פ שאין עושים רצונו של מקום קרוים בנים וע"כ אנו מוצאים שעם ישראל נקראו בנים אע"פ שהם חוטאים וכמו שאמרו בקידושין (דף לו, א) "בנים אתם לה' אלהיכם.. רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרויים בנים. שנאמר בנים סכלים המה... ואומר זרע מרעים בנים משחיתים". ומבואר שם בסוגיא שאף אם עובדים ע"ז ר"ל, נקראים בנים. ובספרי פרשת האזינו (ג) וז"ל: שחת לו לא בניו מומם. אע"פ שהם מלאים מומים קרוים בנים דברי ר' מאיר, וכן היה ר' יהודה אומר.. ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, אם כשמשחיתים קרוים בנים, אילו לא היו משחיתים עאכ"ו".

יג.

והנה, בקידושין שם נחלק ר' יהודה על ר"מ ואמר בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרויים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרויים בנים. ולכאורה קשה שהרי מפורש בספרי הנ"ל שגם ר' יהודה מודה לר"מ שאף כשמשחיתים קרויים בנים. וכן קשה כיצד חולק ר' יהודה על כל המקראות שהביא ר"מ שאינם דרשות אלא פסוקים מפורשים שנאמר בהם בנים סכלים, בנים לא אמוץ בם, בנים משחיתים. ובגמ' בב"ב מבואר שטענת טורנוסורפוס הרשע

לר"ע היתה שעם ישראל אינם נקראים בנים בזמן הזה, ור' עקיבא אמר לו לאורך כל הויכוח שגם בזמן שאין עושין רצונו של מקום נקראים בנים, וקשה כיצד חלק ר' יהודה על ר' עקיבא רבו, וכיצד סבר כטענת טורנוסורפוס.

וע"כ צ"ל שהמחלוקת היא אם ישנה הנהגה גלויה של אב ובנו גם בזמן שאין עושין רצונו של מקום, והוא מענישם ברחמים כאב את בנו, אבל בוודאי שעם ישראל נקראים בנים בכל מצב. ויש שמבארים שעיקר מחלוקתם היא אם התורה קוראת להם בנים סתם או בנים עם שם לוואי כמו בנים סכלים, בנים לא אמוץ במ, בנים משחיתים.

יד.

וכתב ב"נצח ישראל" להמהר"ל, פרק יא (עמ' סו. ובהוצאת מכון ירושלים בעמ' רעז) "כי אין שייך ביטול לענין זה אשר נקראו ישראל בנים, כי שם בנים מצד אשר הש"י הוא עילה להם, כמו האב שהוא עילה אל הבן והוא מצד עצמו של האב, ודבר זה אין שינוי לו בכל חטא אשר יעשו, תהיה החטא מה שהוא".

וכדבריו מבואר בשמות רבה פרשת כי תשא (פרשה מו): משל לסנקליטוס שהיו לו בנים נדבקו לבני אדם רעים ויצאו לתרבות רעה הפשיטן והשליכן, .. אמר אינם בני ואיני מכירם, אמר לו אין אתה יכול לכחש אותם, למה שהכל יודעים שהם בניך שהם דומים לך.

כך סנקליטוס זה הקב"ה בניו אלו ישראל שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם, נתערבו בעובדי כוכבים ויצאו לתרבות רעה .. מה עשה להם הפשיטן והשליכן .. אמר להם אינן בני .. אמרו הנביאים להקב"ה הרי אתה אומר שאינן בניך, ובפניהם הם ניכרים שנאמר (ישעיה סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'. ע"כ.

והיינו שהקב"ה דיבר מצד ההנהגה החיצונית, שאין ראוי להתנהג עימם בהנהגת רחמים כמו לבנים, ולשיטת ר' יהודה בקידושין לו. וכן"ל, והנביאים ענו לו מצד האמת שהם בניך בעצם כבן אל אביו שהוא בן בעצם. וזהו כדברי המהר"ל שהבאנו כאן שהאב מצד עצמו הוא עילה לבן, וא"א שיהיה בזה שינוי ע"י חטא.

[ובאמת זה מה שהקב"ה רצה מלכתחילה שיענו לו, וכמבואר בגמ' בפסחים (פז, א. ובילקוט ריש הושע) .. אמר לפניו [הושע] רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירים באומה אחרת, .. אמר לו [הקב"ה] ומה אתה שאשתך זונה ובניך זנונים ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחרים

הם, כך [אינך יכול לגרשה], אני שישראל בני, בני בחוני, .. אתה אומר לי העבירם באומה אחרת! ? עמד [הושע] וביקש עליהם רחמים וכו'. עכ"ל].

וכ"כ הבית הלוי (שמות לב, ד) על הפסוק (הושע ב) והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. "דישראל לפעמים נקראים בניו (א.ה. מש"כ "לפעמים" נקראים בניו, כוונתו שלא תמיד הכתוב מדבר על ישראל ביחס לנושא הזה של בנים, ולא משום שיש פעמים שאינם נקראים בנים, וכמפורש בהמשך דבריו של הבית הלוי שעם ישראל נקראים בנים בכל מצב), וכמו שאמר הכתוב (שמות ד) בני בכורי ישראל. ואמר דאע"פ שיחטאו ויאמר להם לא עמי אתם דזה יוכל להיות דהאדון יגרש מעל פניו את עבדו ויעזבנו לגמרי יאמר להם בני אל חי דזה אי אפשר בשום אופן להתפרד ואע"פ שחטא ישראל הוא (סנהדרין מד א). עכ"ל⁷³.

טו.

ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא

וכן אנו מוצאים שאף כשעם ישראל נמצא במצב הכי גרוע מבחינה רוחנית הוא נקרא עדיין "כנסת ישראל", ונביא כאן קצת מקורות.

מבואר ביחזקאל טז (פירשנו את הפסוקים בעיקר עפ"י התרגום שם), שעם ישראל עבדו כל סוגי העבודה זרה (פסוק טו). ולא לתיאבון אלא רק להכעיס את ה', כמו אשה שרוצה לצער את בעלה, והולכת לזנות עם אנשים שאין לה שום הנאה ושכר מהם, ואדרבה היא משלמת להם שכר, וא"כ אין לה שום סיבה לזנות, חוץ מאשר לצער את בעלה. (פסוק לג – לד). ועברו גם על שפיכות דמים, כששחטו את בניהם לעבודה זרה (פסוק כ, כא, לו) וכן עברו גם על

⁷³ בקידושין שם אמר ר"מ וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעלייא לא מיקרו ת"ש ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי, ופירש"י שהוא ע"י תשובה. אמנם בשו"ת הרשב"א (ח"א תשו קצד) משמע שגם בלא תשובה הם נקראים בני מעלייא. וכך מבואר בפירוש בבית הלוי הנ"ל.

ולפי"ז בני 'מעלייא' אין זה הולך על האנשים, שהם בנים טובים, אלא על ה'בנים', שאין חסרון בדרגת ה'בן' שלהם אלא הם בנים מושלמים.

והמהר"ל (ב"נצח 'ישראל' שם) ג"כ מפרש את דברי הגמ' בשלא שעשו תשובה, אלא שהוא ביאר שמה שאמרו בני מעלייא מיקרו, הוא משום שישראל טובים מצד עצמם, שכך נבראו מן הש"י בשלימות, ואם הלכו אחר יצרם אין זה מצד עצמם רק הוא דבר מקרה וכו', עיי"ש באריכות.

גילוי עריות, וכמ"ש הגר"א שעבודה זרה נמשלת לזנות, כי תמיד היא הולכת ביחד עם גילוי עריות. (ועיין פסוק לח ושפטתיך משפט נואפות).

ומסכם הכתוב "כמה הזקה היתה רשעות לביך" (פסוק ל). ומוסיף הכתוב, שהיו כאלו רשעים, עד שסדום ועמורה נחשבו לצדיקים לעומתם (פסוק נא – נב). ולא רק בפרט אחד, אלא בכל דרכיהם הם היו מושחתים יותר מסדום. (פסוק מז). ואכן ה' מבטיח שם עונשים שתצלנה אזנים משמוע אותם.

אמנם בתוך זמן רשעותם, התרגום קורא להם כנסת ישראל, וכגון בפסוק כ "ותקחי את בניך ואת בנותיך אשר ילדת לי ותזבחים לאכול המעט מתזנותיך". ותירגם התרגום: איכא אסגית לארגזא קדמי כנישתא דישראל. ובפסוק לב האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים" "כנישתא דישראל דמיא לאתתא וכו' וטעת בתר נוכראין. ובפסוק לה "לכן זונה שמעי את דבר ה'" ותירגם התרגום "בכך כנישתא דישראל דעובדהא כנפקת ברא וכו'".

טז.

ובגמ' בסנהדרין (מד, א) חטא ישראל, אמר רבי אבא בר זבדא, אעפ"י שחטא - ישראל הוא, ודברי הגמרא אינם רק במי שחטא באופן חד פעמי, אלא גם על מי שהמיר דת ישראל, וכמבואר בביאור הגר"א (יו"ד שעב, ב. קנט, ב) שדברי הגמרא הולכים אף על ישראל מומר. [ועל כן הביא הגר"א מקור מכאן למש"כ הרשב"א, והובא ברמ"א שם, שישראל מומר קברו מטמא כשאר ישראל, וכן שאסור ללוות ממנו בריבית, כיון שיש לו דין ישראל. וכן ביאר הגר"א (אבן העזר קנז סק"ז) במש"כ השו"ע (שם, ד) שאם נפלה יבמה לפני יבם מומר, הרי היא זקוקה לחליצה, משום "שאע"פ שחטא ישראל הוא". וכתב הגר"א שאף מי שסובר שהיא פטורה מחליצה, טעמו משום שביבום כתוב "אחיו", ואין על המומר שם "אחיו". אבל לכו"ע יש על המומר שם "ישראל"].

וכן מבואר ביבמות (מז, ב) שגר שחזר לסורו וקידש בת ישראל קידושו קידושו, משום שישראל מומר קרינא ביה. וכתב ע"ז באורחות חיים לר' אהרן הכהן מלוניל הלכות קידושו, וז"ל "שאף ישראל משומד לרצונו שקדש קדושו קדושוין שנאמר חטא ישראל, אע"פ שחטא ישראל הוא". [ומבואר מדברי הארחות חיים שדברי הגמ' ביבמות שאמרו "דישראל מומר קרינא ביה", מוכיחים על דברי הגמ' בסנהדרין שאמרו "ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא", שמדובר אף בישראל מומר].

סימן ד

גאולת ישראל למען שמו של הקב"ה

א.

בפרק הקודם ביארנו את מהות אהבת ה' לישראל, שאינה מחמת מעשיהם של ישראל, אלא היא אהבה בעצם. וע"כ הקב"ה כרת ברית עם ישראל שאינה נפסקת לעולם, ואף אם חטא ישראל, ישראל הוא, והקב"ה אוהבו ודואג לו שיגיע בסופו לתכלית הטוב.

וע"כ גם לגבי הגאולה אנו מוצאים שהקב"ה גואל אף את הרשעים, וכמ"ש הרמב"ן (בראשית כב, טז) וז"ל: גם מתחילה הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ, אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה, שנשבע בשמו הגדול שיירש זרעו את שער אויביו, והנה הבטיח שלא יגרום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום (והיינו שכיון שאמר "כי נשבעתי" - שהיה שבועה, אפילו חטא אינו יכול להפסיד את זה וכנ"ל בסימן ג), והנה זו הבטחה שלמה בגאולה העתידה לנו, עכ"ל.

וכך מפורש בדברי הנביא יחזקאל (פרק טז) שהבאנו לעיל (סימן ג), שאחר שהוא מאריך בכל המעשים הגרועים של עם ישראל, עד שאפי' אנשי סדום נחשבים צדיקים לעומתם, הוא מדגיש, שאעפ"י שאתם, עם ישראל, מצידכם, הפרתם את הברית, "אשר בזית אלה להפר ברית", אבל הקב"ה ממשיך להיות נאמן לבריתו, ולכן "וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעורייך והקימותי לך ברית עולם". [ואמנם בגאולה כזו צריך להיות בושת פנים כמו שמסיים שם "וזכרת את דרכיך ונכלמת... למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך].

וכן בירמיה (לא, לא) אשר המה הפרו את בריתי, ואנכי בעלתי בם נאם ה'. ופירש התרגום: דאינון אשניאו ית קימי ואנא אתרעיתי בהון [המשכתי לרצות בהם]. ובמצודת דוד: הם הפרו הברית. אבל אנכי לא הפרתי וכי⁷⁴.

⁷⁴ וכן מבואר בנביא ישעיה (פרק מח, ח - י) לענין ישועת עם ישראל מסנחריב: "גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזנך כי ידעתי בגוד תבגוד ופשע מבטן קרא לך. למען שמי אאריך אפי ותהלתי אחטם לך לבלתי הכריתך. הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך בכור עני. למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן".

ב.

ובביאור רמ"ד וואלי על דברי הנביא ביחזקאל הנ"ל (פרק טז): "אך אמנם אין הקב"ה נוהג עם בניו כמו שהם נוהגים עמו, ששוכחים את הברית וחוטאים כרצונם, אבל הוא ית' מביא עליהם את הפורענות הראוי כפי העוונות ונותן להם כח לעמוד בו, לפי שזוכר את הברית שלא לאבדם, כי נקשר עמהם בקשר אמיץ שאינו נפסק לעולמי עד, וז"ש: וזכרתי אני את בריתי אותך בימי נעוריך והקימותי לך ברית עולם. והוא כענין שנאמר: כי אעשה כלה בכל הגויים אשר הדחתך שמה ואותך לא אעשה כלה ויסרתך למשפט ונקה לא אנקך.

וביאר התרגום את הכפילות "למעני למעני": בדיל שמי בדיל מימרי אעביד. ע"כ. והיינו, למען קידוש שמי שמידתו להיטיב, ולמען קידוש מימרי כלומר קיום הבטחתי. (והארכנו בזה בפ"ג).

*

ובירמיה (יד ז) אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כי רבו משוכתינו לך חטאנו. ופירש"י, עשה למען שמך - עשה מה שתעשה עמנו למען שם גדול שיצא לך, שאתה מושל בכל, ואנחנו עמך וצאן מרעיתך, ולא נאה שתתן שם נצחונך לאיליים. ומדרש אגדה יש למען שמך וכו'. והמצודת דוד: אם עונינו העידו בנו לקטרג עלינו: עשה למען שמך - עשה עמנו צדקה למען שמך לבל יחולל בעמים כי פן יאמרו זהו מבלתי יכולת ה' להושיע לעמו: כי רבו - כי באמת מרדנו הרבה וחטאנו לך ואין אנו ראויים לתשועה לכן עשה למען שמך.

*

ועוד שם (יד, ט) למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו.

ובמצודת דוד: ואתה - הלא אתה שוכן בקרבנו ושמך נקרא עלינו כי אנו נקראים עם ה', ולכן אל תעזבנו לבל יחולל שמך כי יאמרו העכו"ם מבלי יכולת העלים עין מעמו. ורמ"ד וואלי כתב (בספר מרפא לשון - ירמיה, עמ' קיג): שהנהגתם תלויה בשכינה הקדושה על כל פנים, אפילו יהיו רעים וחטאים, ולכן אינו שוה לשכינה עצמה להניחם, ואינו מכבודה לעזוב אותם. עכ"ל.

*

ועוד שם (יד, כ - כא) "ידענו ה' רשענו עון אבותינו כי חטאנו לך. אל תנאץ למען שמך אל תנבל כסא כבודך זכר אל תפר בריתך אתנו". ופירש הרד"ק "ידענו. ידענו רשענו וידענו גם כן עון אבותינו: כי חטאנו לך. אנחנו והם, והדין עליך לפקוד עלינו עונם ועונינו, כי אחזנו מעשיהם הרעים בדינו... אל תנאץ. אף על פי כן למען שמך עשה ואל תנאץ. אל תנבל כסא כבודך. אל תפילהו לארץ כי כסא כבודך היא ירושלים אל תפילהו ותנבלהו בהיות יושביה נעזבים אין פונה אליהם. זכור. כלומר זכור ברית אבות ואותו הברית אל תפירהו אתנו, וכן תרגם יונתן יעול דוכרן קיים אבהתנא קדמך לא תשני קימך עמנא" עכ"ל.

וגם כאן הזכיר את שני הדברים כנ"ל בתרגום. א. למען שמך, והיינו שמך שמורה על מידת טובך. ב. אל תפר בריתך עמנו, וזהו קיום השבועה לאבות.

.. כי בבא עת הגאולה, וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, שאין בישראל לא התעוררות ולא כח להקים את הברית, אז: ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו, שהייחוד הקדוש מתעורר מעצמו לקום ולהקים, כדי שהקלוקלים לא יהיו נצחיים ויבא תיקון העולם בזמנו על כל פנים.

.. שיכירו וידעו ישראל עצמן שלא נגאלו בזכותם, כי לא היה בהם המעשים טובים הצריכים להקים את הברית הגואל, וזה שאמר: ולא מבריתך, אלא מ"בריתי". והם יזכרו את המעשים הרעים שלהם ויבושו לקבל את כל הטובות, ולא יהיה להם פתחון פה לעומת המטיב, מפני שנותן להם במתנת חנם ולא בזכותם. וזהו שכתוב למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלימתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאום ה' אלהים".

ג.

ונביא כאן מקורות נוספים מדברי רבותינו שביארו ענין זה, שהגאולה תגיע לעם ישראל בכל מצב שהוא יהיה, מחמת הנצחיות של עם ישראל, שבכל מצב הם ממשיכים להיות בניו של הקב"ה, והקב"ה דואג להם שגייעו לתכליתם:

כתב הרמח"ל (דעת תבונות עמוד טו - יז): "ואמנם המאמין ביחוד ומבין ענינו, צריך שיאמין שהקב"ה הוא אחד יחיד ומיוחד, שאין לו מונע ומעכב כלל ועיקר, בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל..

ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל, וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק, כולם תלויים ברצונו, ולא שהוא מוכרח בהם כלל. הנה כשרוצה - משעבד רצונו כביכול למעשי בני האדם, כענין ששינינו (אבות ג, יט) והכל לפי רוב המעשה, וכשהוא רוצה – אינו חושש לכל המעשים, ומטיב בטובו למי שרוצה, וכמו שאמר למשה רבינו ע"ה (ברכות ז, א) וחנותי את אשר אחון – אע"פ שאינו הגון". וכבר נאמר (איוב לה, ו) "אם חטאת מה תפעל בו, ורבו פשעיך מה תעשה לו", ואז נאמר (ירמיהו נ, כ) "יבוקש את עון ישראל ואיננו וגו' כי אסלח לאשר אשאר", וכך הוא אומר (ישעיה מח, יא) "למעני למעני אעשה כי אין יחל", (שם מג, כה) "אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור", וכך נאמר (זכריה ג, ט) "ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד".

זאת נחמתינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותינו ימתין, או מחסרון מעשים יחליפינו ח"ו, אלא מפני השבועה שנשבע לאבותינו והברית אשר כרת. הנה אפילו אם לא יהיה זכות

בישראל, כשיגיע עת מועד (הקץ האחרון של הגאולה), יום נקם בלבנו, הנה על כל פנים יושיענו ודאי, כי ארון כל הוא, ויכול לעשות כן כשהוא רוצה". עכ"ל.

ועוד כתב (אוצרות רמח"ל על התורה עמוד ג"ן) על הפסוק ליל שימורים הוא לה' .. שמורים לכל בני ישראל לדרתם. " .. שכשהגאולה באה בתחילת הגלות .. וישראל לא סבלו עדיין די ספוקם .. באותו הזמן נאמר אחד מעיר ושנים ממשפחה, מפני שלא סבלו כל צרכם, ואז השימור מן החבלים אינם כי אם לה' – למי שהם טובים.

וכן היה בגאולת מצרים שיצאו קודם זמנם שהיה ארבע מאות שנה, ולא עמדו בגלותם אלא כמנין רד"ו, שאז הוצרך שהקב"ה ישלח החושך כמו שאמרו רז"ל, כדי להמית הרשעים שבישראל. אבל כשהגאולה באה בסוף הגלות, אז אין עוד מורא ורעדה כלל.. ואז הגאולה היא גם לרשעים שבישראל, וזה שמורים לכל בני ישראל – לכל דייקא".

[וע"ע בתפלות רמח"ל (תפלה קכה): "ואם עוונות שלנו גרמו חושך באורות שלך, הרי יחוד שלך ארון על הכל, יכול לחדש אותם כרצונך". ובתפילה קלז "אע"פ שלא יש זכויות בישראל, שהרי אתה כל יכול ומי יאמר לך מה תעשה". ועוד שם (עמוד ק) .. "שאינ לנו כח לסבול עד שהאומות אומרים שאין לנו תקומה שמאסת אותנו לנצח ואין עוד משיח לישראל והחלפת אותנו באומה אחרת ח"ו, ועם כל זה אנחנו מקוים על יחודך, כמו שיחודך אינו משתנה, כך ישראל עמך אינם משתנים, לפי שנקשרים בך, וא"א להם לזוז ממך, ומזה נראה שהם כולם זרע אמת וכו'" עיי"ש. ועי"ש עוד בתפילה שכד].

ד.

ובפירוש רמ"ד ואלי לתהלים (עא, ג) בד"ה צוית להושיעני. "בלשון עבר, לרמוז שהגאולה צריכה לבוא על כל פנים, כי כבר צויה עליה השי"ת ביד עבדיו הנביאים, ודבר אלהינו יקום לעולם, והיא חזקה וקיימת "כסלע וכמצודה", שהרי השי"ת מוצא שפתיו לא ישנה. והיינו דאמור רבנן: אפילו בדור שכולו חייב, להודיע כמה נאמנת היא הבטחתו ית' שאין כח לכל העוונות שבועולם לבטלה ולהזיזה ממקומה".

ובאור החיים (ויקרא כה, כח) בפסוק "ואם לא מצאה ידו די השיב לו - ואם יראה הארון כי אין כח בעם לסבול חבלים עוד, ורבו חובותיהם למעלה ראש, ואפס בהם כח הסבל. והיה ממכרו עד שנת היובל - שהוא זמן המוגבל לגאולה בעתה. ויצא ביובל ושב לאחוזתו - כי קץ

הגלות ישנו אפילו יהיו ישראל רשעים גמורים חס ושלום". וכ"כ בפרשת משפטים (שמות כא, יא).

וע"ע בפי' הספורנו לשיר השירים (ח, ו) שימני כחותם על לבך. לזכרני בביאת משיחך. כחותם על זרועך. לחשוף את זרוע קדשך לעיני כל הארץ. כי עזה כמות אהבה. אף על פי שאין מעשינו טובים. עכ"ל.

והיינו שביאת הגאולה תהיה בגלל האהבה העזה שבין הקב"ה לבינינו, ולא בגלל מעשים טובים.

והפ"ז יש לפרש את המשך הכתוב: מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה ונהרות לא ישטפוה, שגם עוונות עצומים כנהרות של הרשעים שבישראל לא יוכלו לבטל את האהבה של הקב"ה אליהם.

ולאידך גיסא אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. דהיינו, שאפילו אם יבא צדיק שהוא עשיר בהון ביתו במעשים טובים, ויאמר אני מעדיף ליגאל רק בכח הון ביתי מעשי הטובים, במקום ליגאל בכח האהבה שה' אוהב אותי – בוז יבוזו לו. כי אי אפשר להשיג בכח המעשים טובים של בשר ודם - אפילו כטיפה מן הים - ממה ששיגו בסוף הגאולה השלימה מכח אהבת ה' לישראל].

וע"ע בספר 'שיח יצחק' (להג"ר יצחק אייזיק חבר זצ"ל. עמ' עו): "ומובטחים אנו שיקוימו כל הבטחות הנביאים וכל היעודים, ולא נירא שמא יגרום החטא ח"ו, כמו שחשבו זולתינו – אשר כל הנחמות הטובות בתנאי ששובה מעצמינו אל ה', ומאחר שהבחירה נתונה ואין אנו שבים אליו יתברך כראוי יבטלו הכל. [זה אינו], כי מאחר שכל היעודים נאמרו בשבועה אצלו יתברך, כמ"ש בפרשת האזינו כי אשא אל שמים ידי כו', וכתוב נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו אם אתן את דגנך וכו', וכן בדניאל וירם ימינו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד כו', וכל מה שהוא בשבועה אין תלוי בתנאי⁷⁵, רק כמ"ש רז"ל שעל כרחם ישובו ישראל וכו'". עכ"ל.

ובספר לפלגות ראובן (להגאון רבי זליג ראובן בנגיס זצ"ל) ח"ב מועדים, (עמ' קכט) שהקב"ה החיה העצמות היבשות, שהיו יבשות מלחלוחית מצוה (עיין סנהדרין צב, ב), לרמוז על הגאולה האחרונה שלא יעכב שום חטא ועון.

⁷⁵ עי' לעיל סימן ג.

ה.

לאחר תחילת הגאולה יכוף הקב"ה את ישראל לעשות תשובה ישנה לכאורה סתירה בדברי הגר"א, האם יש גאולה ללא תשובה או לא. כתב הגר"א ב"יהל אור" (פרשת משפטים דף יא, א. והובא בחומש הגר"א דברים ל, ו): "שלוש הגלויות הראשונות היו על ידי זכות אבות, דהיינו כנגד שלשת האבות כנ"ל, והשתא כנגד משה, ודרגיה בינה תשובה, לא יגאלו כי אם על ידי תשובה. ובאמת ב"אתם נצבים" בפרשה שניה כתב "ומל ה' את לבבך ושבת כו'", ועיין שם כי כתב באר היטב ענין התשובה באריכות, להורות שעל ידי תשובה דוקא יהיה נחמתן. אך לכך הפסיק בין התוכחה [שבפרק כח] ובין פרשת התשובה [בפרק ל], פרשה שלמה, לומר לך שיהיה בהסח הדעת, כלומר באריכות. וזה הפרשה שמפסיק, ועיין ותבין". עכ"ל.

ומאידיך כתב הגר"א בתיקוני זוהר (תיקון כב. דף עד, ב מדפי הגר"א בד"ה ללבי גלית): "כי יש קצים בכל דרא לפי הזכויות, אבל קץ האחרון לא תליא בתשובה אלא בחסד, כמש"כ (יחזקאל כ, כב) ואעש למען שמי, וכמ"ש בתפילה [ומביא גואל לבני בנייהם] למען שמו באהבה". עכ"ל.

וי"ל. שדברי הגר"א בתיקוני זוהר שהגאולה תגיע גם ללא תשובה, מדברים על גאולת משיח בן יוסף, וכמבואר בדברי הנביא יחזקאל (פרק לו) שבהגיע הקץ, הקב"ה מקבץ את ישראל לארץ ישראל - גם כשהם בדיוטא התחתונה, ולאחר שיקיים בהם "והבאתי אתכם אל אדמתכם" יקיים בהם "וזרקתי עליכם מים טהורים". וכן מוכח מהמשנה בסוף סוטה שמדברת על הדיוטא התחתונה שעם ישראל נמצאים בה בעקבתא דמשיחא - אשר לפי הגר"א הן ימות משיח בן יוסף.

ומאידיך מש"כ הגר"א ביהל אור שלא יגאלו כי אם על ידי תשובה, מדבר על גאולת משיח בן דוד.

וכן מוכח מהגמ' בסנהדרין (צז, ב) ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין? ! אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב. ע"כ.

ומבואר שלכו"ע צריך תשובה קודם הגאולה, אלא שלר' אליעזר צריך תשובה מרצון, ולר' יהושע מועיל גם תשובה מהכרח, ובע"כ שגמרא זו מדברת על גאולת משיח בן דוד וכנ"ל⁷⁶.

.1

תשובה ע"י איתערותא דלעילא

ואגב שהבאנו את הסוגיא בסנהדרין נרחיב בסוגיא זו.

ונביא שוב את דברי הגמ' במילואם: ר' אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין? ! אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירין למוטב. .. א"ל רבי אליעזר והלא כבר נאמר שובו אלי (תשובה מרצון מצד ישראל) ואשובה אליכם (הגאולה וההתקרבות מצד הקב"ה), א"ל רבי יהושע והלא כבר נאמר כי אנכי בעלתי בכם (משמע בעל כרחכם. רש"י). .. ובסוף הסוגיא, אומרת הגמרא (בדף צח.) "ושתק רבי אליעזר". ע"כ.

וכבר ביארנו שגמרא זו מדברת על גאולת משיח בן דוד, שבזה לכו"ע צריך תשובה כדי לזכות לגאולה, אלא שלרבי אליעזר דווקא תשובה מרצון מזכה לגאולה, ולרבי יהושע גם תשובה מהכרח מזכה לגאולה⁷⁷.

והלכה כר' יהושע וכמש"כ המהר"ל ("נצח ישראל" סו"פ ל"א): ..ומכל מקום קיימא לן כרבי יהושע, דקאמר אף אם אין עושין תשובה נגאלין, דהא שתיק רבי אליעזר במסקנא. עכ"ל. וכך כתבו הראשונים בסוגיא שם.

⁷⁶ וראיתי בספר "שמחת יעבץ" (עמ' רפה) שכתב "ובאמת צ"ע שפשוטו של מקרא משמע כדעת רבי יהושע שבסנהדרין צו, ב, שהרי הנביא צווח (יחזקאל לו – כ והלאה) לא למענכם אני עושה כי אם לשם קדשי.. וצע"ג שבגמרא לא הוזכר כלל פסוקים אלו להוכיח כדעת רבי יהושע". ולדברינו מבואר היטב, שהנידון בין ר' אליעזר ור' יהושע הוא על גאולת משיח בן דוד, ואין ראייה מהנביא יחזקאל שמדבר על גאולת משיח בן יוסף.

⁷⁷ וסימנך: עפ"י רבי אברהם בן הגר"א בפירוש התפילה: דרכי הישועה הם שלשה. א. מלך עוזר – שמברך מעשה ידיו של אדם. ב. ומושיע – בעצמו בלי סיבה כלל. וכו'. ע"כ. ועד"ז י"ל שר' אליעזר הוא מלשון "מלך עוזר" – שהישועה תלויה בכך שישראל יתחילו באיתערותא דלתתא, ובחלק הזה הקב"ה רק מסייעם ועוזרם. ור' יהושע הוא מלשון "מלך מושיע", שהכל מגיע מאיתערותא דלעילא, בלי שום הכנה מצד ישראל.

וא"כ למסקנא כשמגיע הקץ של ביאת משיח בן דוד וח"ו ישראל עדיין לא עשו תשובה, הקב"ה מכריחם לעשות תשובה ע"י מלך שגזירותיו קשות משל המן. ואמנם גם עצם זה שבמקום לאבדם ח"ו בגלל שלא עשו תשובה – במקום זה ה' יבחר לכוף את עם ישראל לעשות תשובה כדי שיזכו לכל טוב ימות המשיח – זה דבר שלא יגיע להם על פי דין, אלא כל זה הוא בגלל אהבת ה' והברית אשר כרת. וכך מבואר מפי' רמ"ד ואלו יחזקאל טז, סא (הבאנוהו לעיל סימן ג).

.ז

ואמנם כתב רמ"ד ואלו (ישעיהו ז, יג. עמ' טט – ע) על הפסוק "המעט מכם הלאות אנשים (ליגיע הנביאים להוכיחם לתשובה פעמים רבות), כי תלאו גם את אלהי". שאם הקב"ה צריך לעורר את הלב לתשובה מבלי שיקדים ההתעוררות מן התחתונים – זה נחשב ליאות ויגיעה לפניו, והיינו שתמיד הסדר הוא איתערותא דלתתא, ואח"כ איתערותא דלעילא. אבל אם הקב"ה נזקק להפוך את הסדר, להביא איתערותא דלעילא מבלי שתקדם לזה איתערותא דלתתא, אע"פ שע"ז עשו תשובה, עדיין יש פגם שצריך לתקנו.

ועפ"י יש לבאר את הכתוב ביחזקאל פל"ו שאומר שם הנביא שלאחר שהקב"ה יקבץ את עם ישראל לאר"י הוא יזרוק עליהם מים טהורים ויחזירם בתשובה לפניו, וגם לאחר שיעשו תשובה, הוא ממשיך ואומר "וזכרתם את דרכיכם הרעים ומעלליכם אשר לא טובים ונקטתם בפניכם על עונתיכם ועל תועבותיכם. לא למענכם אני עשה נאם ה' אלהים יודע לכם בושו והכלמו מדרכיכם בית ישראל". והדבר צריך ביאור מדוע צריכים להתבייש לאחר שעשו תשובה.

ולהנ"ל הוא מבואר, שכיון שמדובר כאן שישראל חזרו בתשובה בלי איתערותא דלתתא, ורק הקב"ה מצידו היה צריך להתחיל באיתערותא דלעילא, ולזרוק עליהם מים טהורים. אע"פ שסו"ס ע"ז הם עשו תשובה, עדיין יש את הפגם שהם גרמו ליאות ויגיעה להקב"ה, והם צריכים לתקן גם את זה, ולכן גם אחרי התשובה כתוב וזכרתם את מעלליכם הרעים וכו', וגם אחרי התשובה: "לא למענכם אני עושה". וממילא כמה שעם ישראל יקדים את התעוררותו, ולא ימתין שרק הקב"ה יעורר את האהבה והתשובה – כך ייטב לכולנו.

ח.

לאחר הגאולה תהיה תשובה באיתערותא דלתתא והנה גם לרבי יהושע, שהכל יהיה ע"י איתערותא דלעילא, שהקב"ה יכוף את ישראל לעשות תשובה ועי"ז תגיע הגאולה, זה לא יגמר בכך, אלא לאחר הגאולה שעם ישראל כבר יטעמו ויראו כי טוב ה', הקב"ה שוב יצוה את ישראל לעשות תשובה מרצון ומיוזמת עצמם, שיפעלו בדרך המעולה יותר, שהם יתחילו בתשובה מיוזמתם ב"איתערותא דלתתא" ואח"כ תגיע "איתערותא דלעילא" – שזהו הגאולה באופן יותר מושלם.

[שאעפ"י שכבר הגיע משיח בן דוד, עדיין אין הגאולה מושלמת ברגע אחד, וכמש"כ הרמח"ל (אדיר במרום עמ' קצז): אמנם האמת היא, שלא בפעם אחת יתוקן הכל בימות המשיח, כי האמת שתיקון גדול יתוקן ודאי מיד, אבל עם כל זה עד שיגיעו הדברים לסוף שלימות התיקון צריך זמן, ובהרבה זמנים יעשו הרבה תיקונים שונים, בהרבה עליות שיעלו העולמות זו אחר זו עכ"ל].

ט.

ויסוד זה מבואר בדברי הזוה"ק כי תשא (ח"ב דף קפח, ב). ונביא כאן את הפסוקים בפרשת נצבים שעליהם הולכים דברי הזוה"ק הנ"ל.

- (דברים ל, א): א. והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה.. והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה. ושבת עד ה' אלהיך. [וזהו תשובה מהכרח הצרות].

ב. ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים.. והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה.. ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה"א.. [וזהו הגאולה מצד הקב"ה שמחזירם אל הארץ ומל את לבבם לאהבה אותו. ומדובר על קיבוץ גלויות שע"י משיח בן דוד שמקבץ י' השבטים, וכמו שהבאנו (לעיל פ"ה בהערה) בשם הרמח"ל במאמר הגאולה. שהרי גאולת משיח בן יוסף שמקבץ ב' השבטים אי"צ תשובה וכמש"כ ביחזקאל לו, ובסוף סוטה וכנ"ל].

ג. ואתה תשוב ושמעת בקול ה'. (ומשמע עוד פעם תשובה, אלא שקודם היה זה תשובה מהכרח ועכשיו תשובה מרצון).

ד. כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך (ומשמע שוב גאולה יותר בשלימות, שהקב"ה יתקרב אלינו בשלימות ובשמחה שלימה כמו ששש על אבותינו). ע"כ. ועל זה הולכים דברי הזה"ק כי תשא (ח"ב דף קפת, ב) "א"ר חייא הכי הוא ודאי, אבל חמינן והכי חמו תקיפי עלמא, דהא גלותא אתמשך ועדיין בריה דדוד לא אתי .. א"ר חייא ודאי הכי איהו וכלא בתשובה תליא.

ואי תימא דיכלון השתא לאתערא תשובה כלהו כחדא, לא יכלין, מ"ט לא יכלין, בגין דכתיב (דברים ל) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, וכתוב והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו', וכתוב ושבת עד ה' אלהיך וגו', וכדין (שם) אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך וגו', ועד דכל אינון מלין לא יתקיימון לא יכלין לאתערא תשובה מנייהו. א"ר יוסי כמה סתמת כל ארחין ושבילין מכל בני גלותא ולא שבקת לון פתחון פה". ע"כ.

י.

ביאור הדברים, שר' חייא למד את הכתוב בפרשת נצבים כנ"ל, שיש ארבע שלבים. א. תשובה מהכרח. ב. קיבוץ גלויות [של עשרת השבטים ע"י משיח בן דוד]. ג. תשובה מרצון. ד. גאולה ושמחה שלימה.

ועל כן אמר ר' חייא שאין אפשרות שיהיה תשובה מרצון מצד ישראל קודם שיבא משיח בן דוד, וכמו שאמר: "ואי תימא דיכלון השתא לאתערא תשובה כלהו כחדא, לא יכלין, מ"ט לא יכלין, בגין דכתיב (דברים ל) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, וכתוב והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך וגו'".

והיינו, שאין אפשרות לעורר תשובה מרצונם, משום שמבואר בפסוקים שהחלק הראשון שאין קודם לו הוא: "והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך", דהיינו תשובה מהכרח, וממשיך ר' חייא: "ועד דכל אינון מלין לא יתקיימון לא יכלין לאתערא תשובה מנייהו".

וע"ז חלק עליו ר' יוסי וסבר שיש מהלך של "אחישנה", שאפשר שאף ישראל יתעוררו מעצמם לשוב בתשובה שלימה קודם ביאת משיח בן דוד, ואז יהיה רק שני שלבים. א. תשובה מרצון. ב. גאולה ושמחה שלימה. [ור' יוסי לשיטתו בזה"ק פר' וירא (ח"א דף קיז, ב): אמר ר' יוסי .. וכלא תלי ליה קודשא בריך הוא כד יתובון בתיובתא אי יזכו, ואי לא יזכו כמה דאתמר בהאי קרא, דכתיב אני ה' בעתה אחישנה, זכו אחישנה לא זכו בעתה].

רעה

אמנם גם ר' יוסי אינו חולק על ר' חייא בפשט הכתובים, שהכתוב מדבר על מקרה בדיעבד שח"ו עם ישראל ימתינו עד ה"בעתה", שאז אכן יהיו ארבעה שלבים וכו"ל. א. תשובה מהכרח. ב. קיבוץ גלויות [של עשרת השבטים] ע"י משיח בן דוד. ואח"כ - ג. תשובה מרצון. ד. גאולה ושמחה שלימה. ומבואר שלאחר ביאת משיח בן דוד יעשו בני ישראל תשובה מרצון.

יא.

וכדברים האלו אנו רואים ג"כ מהסוגיא בסנהדרין שהבאנו לעיל, שהרי ר' אליעזר הביא הוכחה לשיטתו שהגאולה תלויה בתשובה (מרצון) מהפסוק: "שובו אלי (ואח"כ) ואשובה אליכם". וצריך להבין מה יענה ר' יהושע על פסוק מפורש.

אמנם להנ"ל מבואר, שגם ר' יהושע סובר שצריך באיזשהו שלב שיהיה תשובה מרצון כתנאי לכך שהקב"ה יתקרב אלינו וכמבואר בפסוק הנ"ל, אלא שלר' אליעזר הפסוק הזה מדבר קודם ביאת משיח בן דוד, ולר' יהושע אם לא יזכו קודם ביאת משיח בן דוד - הקב"ה יכריחם לעשות תשובה וכמו הכתוב שהביא: "כי אנכי בעלתי בכם - בעל כרחכם", ואז יבא משיח בן דוד, ואח"כ יתקיים "שובו אלי ואשובה אליכם" שהקב"ה יצוה עלינו שוב לעשות תשובה מרצון בשביל שיתקרב אלינו עוד יותר.

וכן מבואר מהפסוק בישעיה (מד, כב) "שובה אלי כי גאלתיך", ומשמע שלאחר שכבר התקיים "כי גאלתיך", שכבר הגיעה הגאולה, הקב"ה ממשיך ואומר "שובה אלי" בתשובה יותר מושלמת.

שוב מצאתי שיסוד זה כתב הגרא"א דסלר זצ"ל (ב"מכתב מאלהור" בהוצאת "שפתי חכמים". כרך ב עמ' תקסז. מתוך כתב ידו): "גאולה ותשובה" - בסנהדרין (צז, ב) אמרו שאין ישראל נגאלין עד שיעשו תשובה, ומאידך כתוב (ישעיה מד, כב) "שובה אלי כי גאלתיך" [א.ה. משמע שלאחר ה"כי גאלתיך" הקב"ה מצוה "שובה אלי" וכו"ל]. איזהו המסובב ואיזהו הסיבה?

כל אחד סיבה לחברתה, תשובה מכינה לגאולה, והגאולה לתשובה עליונה יותר, וממנה לגאולה עליונה יותר, וחוזר חלילה.

רעו

הגאולה – ראיית האור, והתשובה – קביעותה בנפש [א.ה. כלומר, הגאולה זה "ואשובה אליכם" - שהקב"ה מתקרב אלינו ומאיר לנו. והתשובה היא "שובו אלי" - שאנחנו ניקח את האור שהוא האיר לנו, ונקבע אותה בנפשותינו ע"י עבודתינו].

סימן ה

קידוש ה' לאחר יסורי הגלות

א.

מבואר מדברי הנביא שכשיגיע זמן הגאולה, יביא הקב"ה את עם ישראל לארץ ישראל אע"פ שאינם ראויים. והטעם 'למען שמי' דהיינו משום קידוש ה', שכשעם ישראל בגלות הרי יש בזה חילול ה', ואע"פ שאינם ראויים להיות בארץ ישראל, מ"מ יש בזה חילול לשמו של הקב"ה שמיטיב לטובים ולרעים, אע"פ שאינם ראויים.

ויש להקשות, שהרי אם משום קידוש ה' הקב"ה מחזיר את עמו לארץ ישראל אע"פ שאינם ראויים, א"כ מדוע קידוש ה' לא גרם למנוע מלכתחילה את הגלות, שהרי מבואר כאן שמשום קידוש ה' הקב"ה מביא את עמו ישראל לארץ ישראל אע"פ שאינם ראויים, וא"כ גם מלכתחילה היה צריך הקב"ה להשאיר את עם ישראל בארץ ישראל אע"פ שהם לא היו ראויים.

ובנספח א הבאנו מדברי הרמב"ן (ויקרא כו, מא - מב) שכ' שהגלות תסתיים באחת משתי הדרכים, או ע"י תשובה, או ע"י שיסבלו את יסורי הגלות.

ב.

ונראה לבאר הדברים עפ"י דברי הזוה"ק ויחי (ריב, א ע"ש במפרשים) "והודה לו המלאך לא יעקב יאמר עוד שמך שהוא מידת הדין, כי אם ישראל שהוא משני הצדדים רחמים ודין. ואחר הצרות שעברתם בגלות, אפילו הדין שב"ישראל" נעשה לרחמים".

והיינו, שדווקא אחרי שישראל עברו את הגלות, אזי "ישראל אבינו העליון" שבמרכבה העליונה - נהפך כולו לרחמים, ומעתה התחזק עוד יותר המידה של "הטוב ומיטיב לרעים ולטובים", ולכן עכשיו זה חילול השם (חילול שם ישראל העליון) שבניו נמצאים בגלות, אבל קודם שהגיע זמן "בעתה" ועוד לא נגמרה סאת הגלות - לא היה כ"כ חילול ה' בגלות, וזהו משום שאז שם השם גופיה חייב דין ברעים. וא"כ אדרבה במידה מסויימת זהו קידוש ה' שמידת דינו מתקיימת. ורק עכשיו שהגיע זמן "בעתה" (לענין קיבוץ גלויות), ועם ישראל עברו את כל סאת היסורים של הגלות, ומכאן ואילך ישראל העליון כולו רחמים [מהבחינה הזו שלא יהיה יותר גלות - אמנם לגבי יסורים אחרים יש עדיין מידת הדין, אבל לגבי הגלות

המידה היא רק רחמים⁷⁸, א"כ אם הגלות נמשכת, הרי זה חילול השם, שמידת רחמיו - שכולו רחמים (כיון שעתה אף מידת דינו נהפכה לרחמים), אינה מתקיימת.

ג.

וכך כתב הרמח"ל (אוצרות רמח"ל עמ' ג"ן) "שכשהגאולה באה בתחילת הגלות וישראל לא סבלו עדיין די ספוקם, באותו הזמן נאמר אחד מעיר ושנים ממשפחה, אבל כשהגאולה באה בסוף הגלות, אז אין עוד מורא ורעדה כלל, ואז הגאולה היא גם לרשעים שבישראל".
ובודאי הוא מדבר בענין הגאולה של קיבוץ גלויות שהיא סיום הגלות (שהרי הצרות שאח"כ אינם נקראים בשם "גלות" כמבואר בזה"ק פרשת ויחי ח"א דף ריד, ב בסוף העמוד), שבזמן שהגיע "בעתה" של קיבוץ גלויות, הרי זה מוכיח שישראל סבלו את כל קצבת הצרות שהיו צריכים לסבול קודם קיבוץ גלויות, ומכאן ואילך ישראל אבינו שבמרכבה העליונה נהפך כולו לרחמים, וקידוש שמו בקיום מידתו שכל ישראל יזכו לקיבוץ גלויות.
וכך מבואר בדברי האור החיים על הפסוק (שמות כא, יא) ויצאה חינם אין כסף. פירוש, הגם שלא יהיה בידם לא תורה ולא מצוות, ואפילו לא יכספו לדבר הגאולה, .. כי יסוריה יספקו לפדיונה.

אם רעה. פירוש, אפילו אם תהיה רעה בעיני אדוניה – כשיגיע הקץ אשר קצב ליעדה .. אעפ"כ והפדה, פדיון יושג לה על כל פנים. ע"כ. וכן באור החיים פר' ויחי (בראשית מט יא) עה"פ כבס ביין לבושו. "כי אם יגיע זמן הגאולה ואין בנו תורה - תהיה הגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות אשר יצירון האומות לישראל".

⁷⁸ וביאור הדבר, שהענין הזה - שאפילו מידת הדין שב"ישראל העליון" נהפכה לרחמים – הוא משפיע במיוחד על חזרת עם ישראל לארץ ישראל, יותר משאר הטבות. הוא עפ"י ב' הקדמות (שהזכרנום ג"כ בפ"ב).

א. אמרו בזה"ק מקץ (א, קצג) אית ארץ חיים לעילא (העוה"ב) והאי איהו ארץ ישראל. ע"כ. ופירשו המפרשים: שהיא נקראת ארץ ישראל, משום שהיא ארץ "ישראל העליון" שבמרכבה הקדושה. ב. כתב רמ"ד ואלו ויקרא עמ' קעז; דברים משנה למלך, עמ' יב) שארץ ישראל התחנתה היא ממש הגוף של ארץ ישראל העליונה.

ומעתה, מאחר שאפילו הדין שב"ישראל העליון" נהפך לרחמים, לכן הוא קידוש לשם "ישראל העליון" במיוחד בענין החזרה לארץ שנקראת על שמו, ארץ "ישראל העליון" - שכל בניו יזכו לזה, גם אלו שלא מגיע להם עפ"י דין.

יסורי ארץ ישראל

ועפ"ז אפשר להבין דיוק נפלא בדברי הגמ' בברכות (ה, א) תניא רשב"י אומר, שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין, אלו הן: תורה וארץ ישראל והעולם הבא, תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו, ארץ ישראל - דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך, וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה. העוה"ב - דכתיב כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. ע"כ.

וצריך להבין מדוע דוקא לגבי ארץ ישראל מודגש בפסוק שהיסורים הם כאב לבנו ולענין תורה ועוה"ב לא מוזכר דבר זה.

ולהנ"ל אפשר לפרש, שבאמת ישנם שני אופנים חלוקים שהאדם זוכה בדבר מחמת היסורים. שכשאדון מייסר את עבדו ואח"כ עושה לו טובות, אזי הסיבה העיקרית לטובה הוא היסורים, שהוא נותן לו יסורים קשים כאלו שיש בכוחם לזכותו אח"כ בטובה בדין ולא בחסד, והוא מה שמצינו שעבד יוצא בשן ועין, שזה יסורים גדולים.

אבל כשאב מייסר את בנו ואח"כ נותן לו מתנות, עיקר הסיבה שהוא מיטיב לו היא בגלל עצם זה שהוא בנו ולא צריך שהיסורים יהיו סיבה לזכותו בטובות.

וכמו"כ האב לא נותן לו כ"כ הרבה יסורים (כמו שן ועין) שיש בכחם בלבד לזכות אותו במתנות, אלא היסורים הם רק בכדי להסיר את המקטרגים (מידת הדין) שמונעים מהאב להוציא לפועל את אהבתו לבנו. וכיון שהמקטרגים סרו ע"י היסורים, מעתה האב מיטיב לבנו מסיבה אחת שהיא גדולה מכל הסיבות, וזהו - אהבה ורצון אין סופי להיטיב עמו.

ועפ"ז י"ל שמבואר בגמרא בברכות כאן, שבבחינה מסוימת חלוק ענין היסורים שמקנים את התורה ועוה"ב - מענין היסורים שמקנים את ארץ ישראל, שהיסורים שמקנים את התורה ועוה"ב, הם צריכים להיות כאלו יסורים שמזכים את האדם בדין ובזכות, ולא בחסד ובמתנת אהבה, וכמו שידוע שהתורה ועוה"ב נקנים בתור שכר מושלם כדי שלא יהיה נהמא דכיסופא.

ומאידך יסורי הגלות (וגם היסורים בא"י) שמקנים את ארץ ישראל, אינם יסורים שמזכים את ארץ ישראל בזכות ובדין, וכמש"כ על הקיבוץ גלויות לא למענכם אני עושה, והיינו שגם אחרי כל יסורי הגלות עדיין לא מדובר ביסורים שגורמים שישראל יהיו זכאים בדין לא"י,

אלא שהיסורים בעיקר באים להסיר את מידת הדין שמונעת מהקב"ה להוציא לפועל את אהבתו לבנו ישראל.

ולאחר שישאל עברו את היסורים וסרה מידת הדין, אזי עיקר המתנה של ארץ ישראל היא בחסד מחמת אהבת איש את בנו, וכמש"כ כאן שהקב"ה מחזירם לארץ למען שמו, ששמו מורה על אהבתו את ישראל ותשוקתו להיטיב עמהם כאב לבנו. כי מטעמים הכמוסים עם ה', הוא בחר בפנינה אחת בעולמו – פינת יקרת – ושמה ארץ ישראל, שבמיוחד בה הוא נְקָאָה כבר בעוה"ז את המושג "שהוא אוהב את ישראל כאב לבנו שהוא אהבה ללא תנאים". [נאות השלימות של הענין הזה נראה באחרית שלאחר עולם הגמול, כמו שהבאנו בסימן ג בשם הגר"א: כי המיתה טובה רק לישרים שזה מגיע להם בזכות ובדין, אבל האחרית טובה לכל ישראל]. ולכן נאמר "כאשר ייסר איש את בנו" – דווקא בענין היסורים שמקנים את ארץ ישראל.

ה.

ודבר זה נתבאר בדברי הגר"א (ישעיה יב, ב. והובא בחומש הגר"א בראשית טו, ו): שהקשה מה החידוש בכך שאברהם האמין בדברי ה' על בשורת הארץ, וכמש"כ והאמין בה' ויחשבה לו צדקה, הלא מילתא זוטרתה היא לגביה.

וביאר הגר"א שהחידוש הוא שהאמין שהקב"ה יתן לו את הארץ מצד הצדקה ולא מצד הדין, באופן כזה שאין מה לחשוש שמא יגרום החטא. כי חסד ה' מעולם ועד עולם אף אם יחטא. עיי"ש.

ומבואר שבמיוחד בענין ארץ ישראל, שייכת אמונה זו שהקב"ה נותן אותה לישראל בתור צדקה, גם אם אינם ראויים.

ועפ"י יש לבאר מה שאמרו חז"ל (ספרי ריש פרשת ואתחנן) ואתחנן אל ה' – שהצדיקים אעפ"י שיש בידיהם מעשים טובים, הם מבקשים לזכות מאוצר של מתנת חינוך. והנה יש להתבונן למה דווקא בתחינה של משה לזכות לארץ ישראל, הוא ביקש לזכות מאוצר של מתנת חינוך.

ולהנ"ל הוא מבואר, משום שדווקא במתנת ארץ ישראל הקב"ה בוחר להראות את אהבתו לישראל ללא תנאים, ודווקא שם היה המקום למשה לבקש את הארץ מאוצר של "וחנותי את אשר אחון – אע"פ שאינו הגון" שהוא מתנה מחמת אהבה ללא תנאים של מעשים טובים.

סימן ו

דברי הרמח"ל ומדרשי חז"ל על סדר הגאולה

א.

בפרק ה הבאנו את דברי הגר"א שביאר את סדר הגאולה, שבתחילה תהיה פקידה והיא תהיה בעיקר הגאולה הגשמית של קיבוץ גלויות. ומצאנו שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד. שבדברי הרמח"ל נתבארו ג"כ יסודות אלו בהרחבה. ולהלן נאריך בזה. כהקדמה לסימן זה נזכיר בקיצור את היסודות שלמדנו מדברי הגר"א. הגאולה תבא בשני שלבים. שלב א' ע"י משיח בן יוסף, והוא בעיקר הגאולה הגשמית, דהיינו קיבוץ גלויות, והפרכת הארץ. שלב ב' הוא ע"י משיח בן דוד שענינו בעיקר הגאולה הרוחנית ובנין ביהמ"ק.

והנה ימות משיח בן יוסף נזכרו כמה פעמים בש"ס, אמנם הם לא הוזכרו במפורש בשם ימות משיח בן יוסף, אמנם הגר"א ותלמידיו גילו לנו שהכוונה לימות משיח בן יוסף. ולעיל הארכנו בביאור ענינם של ימים אלו, וע"כ נביא כאן בקצור את שמותם של ימים אלו כשביל להבין היטב את דברי חז"ל המדברים על ימים אלו במקומות רבים ושנאריך בהם להלן בהמשך הסימן, ובהערות נביא את המקורות.

א. פקידה⁷⁹.

ב. קץ המגולה⁸⁰.

ג. אתחלתא דגאולה⁸¹.

⁷⁹ עיין מגילה יב, ובשבת קמה, א. וברש"י שם לענין גאולת בית שני, וכתב הגר"א שגם בגאולה העתידה יהיה כן.

⁸⁰ סנהדרין צח. אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, ע"כ. וזהו ימות משיח בן יוסף, שארץ ישראל נותנת פירותיה בעין יפה לעם ישראל. וכתב בקול התור (פרק ב בחינה קלב). קץ המגולה - (סנהדרין צ"ח מגילה י"ז) על הפסוק: ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא. וכפירוש רש"י שם שקץ המגולה יקרב את קץ הגאולה. והוא בתפקידו של משיח הראשון, שכל דבר שהוא הכשרה לגאולה נתון בתפקידו של מב"י ונקרא קץ המגולה ע"ש אדני דגליא, וגם ע"ש ספר הגלוי בענותות בחינת עלמא דאיתגליא בטוריא דרחל. עכ"ל. ועי' שם עוד (בחינה לא ובחינה צו) מדוע נקראים ימות מב"י קץ המגולה.

ד. עקבתא דמשיחא⁸².

ה. כשימות משיח בן יוסף מוזכרים ליד ימות משיח בן דוד – אזי ימות משיח בן יוסף נקראים 'העולם הזה'⁸³.

ו. וכשימות משיח בן יוסף מוזכרים ליד שנות הגלות, אזי ימי משיח בן יוסף נקראים 'ימות המשיח'⁸⁴.

ב.

ונעבור לדברי הרמח"ל. ראשית כל יש להביא מדבריו (במאמר הגאולה דף ה. ציון הדפים לפי הוצאת "מכון רמח"ל") שביאר את הקלקולים שנעשו בגלות, ואת סדר התיקונים שהם נתקנים בזמן הגאולה. שבגלות קרו ד' ראשי קלקולים. ולענינו נזכיר שנים מהם: הראשון הוא מה שנאמר בתורה (דברים לא, יח) "ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא", שהקב"ה מסתיר מאורות פניו מהשכינה [וממילא גם מישראל, שהרי השכינה היא שורש נשמות ישראל]. והנה גם לאחר שהקב"ה הסתיר פניו, נשאר לשכינה מעט אור.

⁸¹ מגילה יז, ב ומה ראו לומר גאולה [בברכה] שביעית, אמר רבא מתוך שעתידין ליגאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית, והאמר מר... בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא, מלחמה נמי אתחלתא דגאולה. ע"כ. והיינו משיח בן יוסף שיעשה מלחמות לפני בוא משיח בן דוד.

⁸² בסוף מסכת סוטה נאמרו הצרות שיהיו בעקבתא דמשיחא. ובפרק ה הבאנו מדברי הגר"א בכמה מקומות שכתב שעקבתא דמשיחא הם ימות משיח בן יוסף. ועי"ש מה שביארנו.

ועי' בקול התור פרק ב בחינה קד, עקבות משיחא. - בשביל שני דברים נקראים עקבות, בשביל שבאים קימעה קימעה, ובשביל שכל סגולות הגאולה באות בדרך עקיבין היינו עקיפין, בדרך של סחור סחור, כדי שלא יתאחוזו בהם קליפות הטומאה.

ובספר "ליקוטי הגר"א" עם ביאור "באר יצחק" להגאון רבי יצחק אייזיק חבר זצ"ל, (דף מ, ב): "דתרין (שני) משיחין הם.. ומשיח בן יוסף הוא תחילה, ועליו נאמר ופדויי ה' ישובון כו' שעל ידו יהיה קיבוץ גלויות.. ולכן אז יתגבר הסטרא אחרא ביותר בעקבות משיחא (=כך נקרא משיח בן יוסף – עקבות משיחא, וכנ"ל).. [וזהו שכתוב] בבכ"י יבואו [ובתחוננים אובילים] והם חבלי משיח בראשונה".

⁸³ במדרש שיר השירים (הובא ממנו בילקוט רמז תתקפ"ו. ועי' להלן) שמאלו תחת לראשי - בעולם הזה, דכתיב והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו' [ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ],

⁸⁴ ברכות לד. אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות, ופי' הגר"א שם דהיינו ימות משיח בן יוסף.

הקלקול השני "איום ונורא הוא, שיצאה השכינה וגלתה בין שרי הטומאה]- הסט"א. ומזה נשתלשל שישראל, ששורש נשמתם הוא מהשכינה, גלו לבין האומות, ששורש נשמתם הוא מהסט"א], וכמה מיני מאורות יצאו אחריה ונמסרו ביד הקליפות... כי בשלטם על אלה המאורות, לקחו מהם שפע וגבורה, ונתחזקו... " (שם עמ' יא).

ג.

והתיקון של הקלקולים הללו בזמן הגאולה, ביאר הרמח"ל (שם עמ' יג - יח) שהוא נעשה בשני שלבים. השלב הראשון הוא זמן הפקידה, שאז מתחיל להיתקן הקלקול הראשון, שהקב"ה מחזיר אור פניו לשכינה. אלא שעדיין אינו בשלימות, כי הוא רק מאיר לה לפני ולפנים מקום שורש נשמות ישראל.

וכמו"כ הקלקול השני מתחיל להיתקן, שהשכינה קמה מעפר הסט"א, שע"ז נאמר (ישעיה נב, ב) "התנערי מעפר קומי שבי ירושלים". ואמנם עדיין השכינה לא יצאה בשלימות מבין הסט"א.

השלב השני הוא זמן הזכירה, שאז משתלם תיקון הקלקול השני (שהשכינה גלתה לבין שרי הטומאה), שהשכינה יוצאת בשלימות מבין הסט"א, וע"ז נאמר (ישעיה שם): "התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון". (שם עמ' יג).

וכן משתלם תיקון הקלקול הראשון, שהקב"ה מאיר באור פניו אל השכינה בגלוי ולא בסתר, ואז תתגלה השכינה הקדושה פנים בפנים לעיני כל ישראל כמו שראוה בהר סיני, ומשם והלאה יקומו ישראל ויצאו מן הגלות, והמשיח הולך לפניהם, והקב"ה ושכינתו בראשם. (שם עמ' לו - מז).

ד.

והנה הבאנו מדברי הגר"א, שביאר שבזמן הפקידה מתחילה הארץ לפרוח אחר שממונה הארוך, וכמו"כ נעשה קיבוץ גלויות, שבני ישראל עולים לארץ ישראל. ולפי דברי הרמח"ל מבואר ששני הדברים הללו מקבילים לשני תיקוני הקלקולים הנ"ל, א. הקלקול הראשון הוא, שהקב"ה הסתיר אור פניו מהשכינה וע"ז גם הוסתר אור פניו מארץ ישראל שהיא גוף השכינה (כמו שהבאנו בפ"ב מרמ"ד ואל"י). וא"כ בשעת הפקידה שהקב"ה

מאיר פניו אל השכינה, ממילא הוא מאיר פניו גם על גופה, שהוא ארץ ישראל, וההגשמה של אור פני ה' על ארץ ישראל, הוא שארץ ישראל פורחת באילנות מאירות עיניים.

ב. הקלקול השני הוא, שהשכינה גלתה לבין הסט"א ועי"ז גם ישראל שמושרשים בשכינה גלו לבין האומות שמושרשים בסט"א, וא"כ בשעת הפקידה שהשכינה מתחילה לצאת מידי הסט"א בבחינת התנערי מעפר קומי, גם ישראל מתחילים לצאת משעבוד אומות העולם.

והנה כתב הרמח"ל ב"מאמר הגאולה" (לז) שבתחילה הקב"ה מחזיר אור פניו אל השכינה, ורק אח"כ השכינה קמה מהעפר.

ועפי"ז מדוייק דברי הגמ' במגילה (יז, ב) ומה ראו לומר קיבוץ גלויות לאחר ברכת השנים, דכתיב "ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא". ומבואר שהפרחת הארץ קודמת לקיבוץ גלויות, ולהנ"ל, הפרחת הארץ היא הסיבה שגורמת את קיבוץ הגלויות, כי החזרת אור פני ה' על השכינה והארץ, הוא הסיבה שהשכינה וישראל יצאו מעפר שעבוד האומות.

ה.

ועוד מבואר מדברי הרמח"ל שתקופה זאת של הפקידה, היא נקראת ימי משיח בן יוסף, וכמו שהבאנו מדברי הגר"א. שכתב הרמח"ל בספר "רזין גניזין" (כתבי רמח"ל, חלק ז, עמ' רלז): ותקרא וכו' יוסף ה' לי בן אחר, דהא תיקונא דפקידה לא הוה אלא למשיח בן יוסף, ורזא דא ביאה ראשונה מסטרא דשמאלא.

אבל זכירה דאיהי מסטרא דימינא חיבורא שלים, למשיח בן דוד איהי ודאי, ורזא דא ביאה שניה דבה רחמי מתפשטן... עכ"ל.

ו.

ומש"כ הגר"א שתקופה זאת נקראת עקבתא דמשיחא שבה יהיו כל הצרות שהוזכרו בדברי חז"ל, דברים אלו ג"כ נתבארו בדברי הרמח"ל בהמשך דבריו שם: "אבל בגין דמסטרא דשמאלא הוה, בגין כך כלא בדינא מטא עליה ויסורין סביל.. דהא תיקונין דיליה שרו בזמנא דעניותא וסתימור" עיי"ש.

ומבואר בדברי הרמח"ל ככל הדברים שנתבארו בדברי הגר"א, וכפי שאנו רואים בתקופתנו איך שכל הדברים הללו מתקיימים לעינינו. ויה"ר שנזכה במהרה להשלמת הגאולה בביאת משיח בן דוד במהרה בימינו.

.ז

בדברי חז"ל מבואר כהרמח"ל והגר"א

הנה נתבאר בדברי הגר"א והרמח"ל שני ענינים. א. שקודם ביאת משיח בן דוד תהיה פקידה, ובה יהיה קיבוץ גלויות. ב. שהפקידה הזאת תהיה במדת הדין, וע"כ יהיו בה קשיים וצרות. וכדבריהם מצאנו בדברי חז"ל במדרש שיר השירים (והובא ממנו בילקוט רמז תתקפ"ו) שמאלו תחת לראשי - בעולם הזה, דכתיב והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו' [ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ], וימינו תחבקני - בעוה"ב, דכתיב, נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד למאכל וכו' (ישעיהו סב, ח). ע"כ. ומבואר שמש"כ יוסיף ה' שנית ידו וגו', דהיינו קיבוץ גלויות, יהיה בבחינת שמאלו תחת לראשי - ביד שמאל שזהו מידת הדין.

ועדיין היה מקום לומר, שכוונת המדרש הוא שכל הקיבוץ גלויות – גם החלק שיהיה ע"י משיח בן דוד - הוא ביד שמאל שזהו מידת הדין. אמנם זה אינו, שהרי המדרש ממשך ואומר, "וימינו תחבקני בעוה"ב, דכתיב, נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד למאכל וכו' (ישעיהו סב, ח)". והרי הכתוב 'אם אתן את דגנך' וגו' מדובר על ימות המשיח, וא"כ בע"כ שמש"כ וימינו תחבקני לעוה"ב, היינו ימות משיח בן דוד שנקראים העוה"ב, (עיין אמרי נועם ברכות לד. שימות משיח בן דוד הוא הנקרא לעתיד לבא, ועיין רש"י סנהדרין קי, ב בתחילת הגמ'). וא"כ מבואר שגאולת משיח בן דוד תהיה ביד ימין דהיינו במידת החסד, ורק הקיבוץ גלויות שיהיה ע"י משיח בן יוסף הוא בשמאלו, דהיינו מידת הדין.

ומבואר ג"כ שקודם ביאת משיח בן דוד, שקורא להם המדרש עוה"ב, יהיה קיבוץ גלויות בעוה"ז, דהיינו קודם ביאת המשיח. וע"ז נאמר הפסוק 'ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ'.

ח.

והנה צריך להבין את דברי המדרש: היכן רמוז בכתוב "יוסיף ה' שנית ידו" –
 א. שמדובר על קיבוץ גלויות דגאולת משיח בן יוסף שתהיה קודם ביאת משיח בן דוד?
 ב. שמדובר ביד שמאל שהוא מידת הדין?

- התשובה על שאילה א' נמצאת בשמות רבה (א, ה. וכן בתנחומא שמות סימן ג): יוסף על שם שעתיד הקדוש ברוך הוא להוסיף ולגאול את ישראל ממלכות הרשעה, כשם שגאל אותם ממצרים, דכתיב (ישעיה יא יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' וכל הענין. עכ"ל. ומבואר שחז"ל דרשו הכתוב "יוסף ה' שנית ידו" על הקיבוץ גלויות שיהיה ע"י משיח בן יוסף, שהא קודם ביאת משיח בן דוד וכמו שנתבאר. (אע"פ שפשוטו של מקרא מדבר על משיח בן דוד כמבואר במקראות שם, מ"מ חז"ל דרשו את זה על משיח בן יוסף).
 [ומדברים אלו מבואר ג"כ כדברי הגר"א והרמח"ל שהקיבוץ גלויות שקודם ביאת משיח בן דוד הוא ע"י משיח בן יוסף].

- והתשובה על שאילה ב' מבואר במדרש שוחר טוב תהלים (מזמור ס): הושיעה ימינך וענני. אותה הימין שהשבת אחריו, שנאמר השיב אחור ימינו. אמר הקב"ה אתה מבקש אחת (יד ימין), אני מוסיף לך אחרת (גם יד שמאל), וכן הוא אומר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו. ע"כ. ופירש הרא"ם, דריש כאילו שהיה כתוב ידו השנית. ע"כ.
 ומכל זה יוצא לנו שחז"ל דרשו את הפסוק כך, יוסף ה' - גאולת יוסף, שנית ידו – תהיה בידו השנית דשמאל, שהיא מידת הדין.

ט.

שני שלבים בקיבוץ גלויות

כתב הרמח"ל במאמר הגאולה (במהדורת "מכון רמח"ל" הוא בעמוד נח): ועתה אודיעך עוד סוד גדול... כי שני השבטים היו ליהודה והעשרה לאפרים, ולעתיד יקבצו השנים על ידי משיח בן אפרים.. והעשרה האחרים יבואו על ידי משיח בן דוד. עכ"ל.
 מבואר בדבריו, שבגאולת משיח בן יוסף שהוא גאולת הפקידה - יהיה קיבוץ גלויות לשני השבטים הידועים לנו, ורק הקיבוץ גלויות לעשרת השבטים הנעלמים מאיתנו - יתעכב עד הגאולה שע"י משיח בן דוד שהוא גאולת הזכירה.

ובאמת, מקרא מפורש מסייע להרמח"ל, שנאמר בישעיה (יא, א) "ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה", וזהו משיח בן דוד שהוא מגזע ישי.

ובפסוק י שם נאמר: "והיה ביום ההוא שורש ישי אשר עומד לנס עמים אליו גויים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד".

ולאחר מכן נאמר בפסוק י"א, "והיה ביום ההוא [כלומר, אותו היום שתתבסס מלכות משיח בן דוד, שהוא אותו היום שאמר עליו בפסוק לעיל שהגויים ידרושו למלכות שורש ישי, שזה משיח בן דוד, באותו היום -] יוסיף ה' שנית ירו לקנות את שאר עמו אשר ישאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומכוש ומעילים ומשנער ומחמת ומאיי הים, ונשא נס לגויים ואסף נדחי ישראל, ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ".

ופירש ר"י קארו, יוסיף ה' שנית ירו לקנות את שאר עמו, שגלו בהגלות סנחריב את עשרת השבטים [שהם אלו שגלו לאשור ע"י סנחריב], והיה ביום ההוא שישא נס שורש ישי יוסיף ה' שנית עמו לקנות וכו'. עכ"ל.

וכן פירש הגר"א, ואסף נדחי ישראל.. עשרת השבטים.. וכמ"ש האובדים בארץ אשור. עכ"ל. וא"כ מבואר שביום שתתבסס מלכות משיח בן דוד הוא יקבץ את עשרת השבטים.

והנה מזה שנאמר "יוסיף ה' שנית ירו", משמע שכבר לפני ה"ביום ההוא" של משיח בן דוד – כבר נתקבצו חלק מישראל פעם ראשונה, ולפי הרמח"ל הנ"ל זהו שני השבטים שנתקבצו בדרך הטבע בגאולת משיח בן יוסף.

[ומש"כ "ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ", ולכאורה קשה שהרי מדובר כאן על עשרת השבטים ולא על יהודה. וצריך לפרש לפי"ד שהרמח"ל שמדובר על חלק קטן מיהודה שגלותם היתה יותר קשה, ואינם יכולים לחזור בדרך הטבע בגאולת משיח בן יוסף, (עיין בביהגר"א כאן, ש"נפוצות", זה לשון יותר קשה מ"נדחים"), אבל רוב בני יהודה כבר נתקבצו בדרך הטבע בגאולת משיח בן יוסף].

ובזה מיושב שגם בימינו מתפללים "תקע בשופר גדול לחרותנו ושא נס לקבץ גליותינו", שזה מדובר על י' השבטים, ועל נפוצות יהודה שאינם יכולים להתקבץ בקיבוץ של משיח בן יוסף.

י.

וזהו מה שאמרו חז"ל (בראשית רבה פרשה סא. והובא בילקוט מלכים סימן רמג), ריש לקיש בשם בר קפרא אמר, תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר.. אף לעולם הבא בלשון הזה הקב"ה מקבץ גלויותיהם של ישראל, שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו. ע"כ. ומכיון שאמרו חז"ל ש'יוסיף ה' שנית ידו' שכתוב על ימות משיח בן דוד, הוא תוספת מרובה על העיקר, בע"כ שהקבוץ גלויות שהיה לפני משיח בן דוד, הוא היה רק לב' שבטים, והקבוץ גלויות שע"י משיח בן דוד, הוא לי' שבטים.

ואמנם בדרשות חז"ל מדובר כאן על קבוץ גלויות של משיח בן יוסף, (עי' בשמות רבה א, ה. וכן בתנחומא שמות סימן ג. והבאנוהו לעיל), ולכן רש"י והרד"ק שדרכם לפרש עפ"י מדרשי חז"ל, לא פירשו שה- "יוסף ה' שנית ידו" מדבר על קבוץ גלויות של משיח בן דוד שהוא נוסף על קבוץ גלויות של משיח בן יוסף, אלא פירשו שמדבר על גאולה העתידה שהיא נוספת על גאולת מצרים.

אמנם עפ"י פשוטו של מקרא הפרק הזה מדבר על הגאולה שתיעשה ע"י חוטר ישי שהוא משיח בן דוד, וע"ז נאמר שה' יוסיף לעשות את הקבוץ גלויות של משיח בן דוד, שהיא נוספת על קבוץ גלויות של משיח בן יוסף שכבר קיבץ את שני השבטים.

יא.

ובאופן דומה מצאתי לאחד מקדמוני מפרשי הנ"ך, בספר "כלי פז" ("להחכם השלם הכולל, ראש על אר"ץ [ארם צובא] רבה, בתקופת מר"ן הב"י כמוהר"ר שמואל לניאדו זצ"ל". מתוך שער הספר) על ישעיה יא, יא (והובא בילקוט מעם לועז שם), שכתב, וז"ל: "כי הקניה הראשונה שעשה בידו היא הנזכרת בפסוקים הקודמים.. ושפט בצדק דלים וכל המזיקים לא יזיקו ולא ישחיתו בהר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' ואליו גויים ידרשו.. ולז"א כי ביום ההוא בזמן המשיח הנז', יוסיף ה' שנית מלבד מה שעשה פלא בידו, יוסיף ידו לעשות עוד נסים לקנות את שאר עמו גו', כי בתחילה קנה עמו ע"י המשיח ונתקדש שמו ית' בחלק עם ישראל אשר בארץ ישראל, ואח"כ בתוספת זו יקנה שאר עמו אשר בשאר המקומות, וזהו שאר עמו".

ומבואר שהוא מפרש: א. שה"יוסף ה' שנית ידו" בא לומר, שהגאולה הראשונה נעשתה בחלק מישראל שנתקבצו בקיבוץ הראשון, ועכשיו הם בארץ ישראל, והגאולה הנוספת היא הקיבוץ

גלויות בחלק מישראל שעדיין לא נתקבצו בקיבוץ הראשון. ב. שאלו שנתקבצו בקיבוץ הראשון - לא נתקבצו ע"י משיח בן דוד, כי הפעולות שמשיח בן דוד עשה בהם הוא רק "ושפט בצדק דלים" וכו', ולא עצם הקיבוץ.

אלא שה'כלי פז' אינו מפרש שהקניה הראשונה ("לקנות" שאר עמו) מדברת על קיבוץ גלויות שנעשה בגאולת משיח בן יוסף. משום שהוא הבין מלשון הפסוק, "שתי הקניות" הם ע"י משיח בן דוד. ומכיון שמשיח בן דוד לא קיבץ את אלו שכבר היו בארץ ישראל, לכן צריך לפרש שהקניה הראשונה היא ב'ושפט בצדק דלים וכו'" שעושה משיח בן דוד באלו שכבר נתקבצו לארץ ישראל, והקניה השניה היא בקיבוץ גלויות שמשיח בן דוד יעשה בעשרת השבטים.

ועכ"פ בין כך ובין כך מבואר מפשוטו של מקרא, שיהיו חלק מישראל שיגאלו בגאולת קיבוץ גלויות, ולא ע"י משיח בן דוד, אלא קודם לו, ואח"כ י' השבטים יגאלו בקיבוץ גלויות של משיח בן דוד.

יב.

ועפ"י ז' יתבאר הכתוב בישעיה (נו, ז) "נאום ה' אלקים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו", ופירש הרמב"ן שבפסוק זה מבואר שיש שני קיבוץ גלויות, הקיבוץ גלויות הראשון הוא מה שנאמר מקבץ נדחי ישראל, והקיבוץ השני הוא מה שנאמר עוד אקבץ עליו לנקבציו, שהקב"ה מבשר שנוסף על נקבציו שקיבצתי כבר - אקבץ עליו עוד.

ולפ"ד הרמב"ל הנ"ל, ע"כ הפירוש הוא, ש"מקבץ נדחי ישראל" היינו שני השבטים שקובצו תחילה בדרך הטבע בגאולת משיח בן יוסף, ו"עוד אקבץ עליו" היינו עשרת השבטים שיקובצו ע"י משיח בן דוד⁸⁵.

⁸⁵ ולא קשה מה שלעיל בישעיה פרק יא קרא "נדחי ישראל" ל' השבטים שמקובצים ע"י משיח בן דוד, וכאן בפרק נו קורא "נדחי ישראל" לב' השבטים שנתקבצו כבר ע"י משיח בן יוסף. משום שבפרק יא שכתב אח"כ "ונפוצות יהודה", בע"כ ש"נדחי ישראל" הם י' השבטים, אמנם כאן שכתוב "נדחי ישראל" לבד, אלו ב' השבטים.
ובלא"ה הלשון שונה משם, ששם נאמר "ואסף" נדחי ישראל, וכאן נאמר "מקבץ" נדחי ישראל, ויש חילוק ביניהם, כמש"כ הגר"א בפרק יא ואכמ"ל.

סימן ז

בנין הארץ בידי פורקי עול

א.

בפרק ו הבאנו אחד מההסברים מדוע סיבב הקב"ה את הדברים שחלק גדול מן הפעולות של בנין הארץ נעשו ע"י פורקי עול שכל מטרתם היתה ע"מ לעקור את התורה, משום שבכך ניכרת אפסיותו של הס"א והשעבודתה לטוב, שהיא פועלת ע"מ לחזק את כחה, ומכח פעולותיה נעשה להיפך, שעל ידם מתרוממת קרנם של ישראל ונפעלים כל התיקונים ע"י שעם ישראל חוזר לארץ ישראל. ומזה אנו רואים את יחוד ה', שאין שום כח בעולם שיכול לפעול בניגוד לרצונו, וכל מה שמישהו יפעל בניגוד לרצונו של הקב"ה, בסוף יתהפך ענין זה לרעתו. ונראה להרחיב פה בביאור ענין זה, שזה ענין מיוחד בבנין ארץ ישראל, שבזה במיוחד ישנו את הענין שהרע ישתעבד לטוב.

הנה ארץ ישראל נקראת על שם יעקב אבינו וכמש"כ הגר"א באדרת אליהו (במדבר כב, ב. מהדורא תניא. ד"ה לאמורי) "ידוע, כי יציאת מצרים היה בזכות אברהם, והליכת המדבר ע"י זכות יצחק, כיבוש ארץ ישראל על ידי יעקב, ולכן נקראת "ישראל", על שם ישראל סבא". ומשמע שהבניה של ארץ ישראל היא בכוחו של אותו זקן, יעקב אבינו (ועי' במקו"א שהבאנו מהזוה"ק שהיא נקראת על שם ישראל העליון שבמרכבה הקדושה, והא בהא תליא, שישראל אבינו מושרש בישראל העליון).

ב.

תפקיד יעקב אבינו לגלות יחוד ה' ע"י שעבוד הסט"א לקדושה והנה מצאנו במיוחד אצל יעקב אבינו שיש לו תפקיד לגלות את יחוד ה' ע"י שהוא משעבד את הרע לקדושה. וזהו במה שיעד לו הקב"ה טרם לידתו (בראשית כה, כג) ורב יעבוד צעיר, ופירש רמ"ד ואלו (בראשית, ב, שסג) שהקליפה צריכה לשמש אל הקדושה. עכ"ל. והיינו שבאיתערותא דלתתא תליא איתערותא דלעילא, שע"י שבעוה"ז עשו – שמושרש בסטרא

אחרא, יהיה משועבד ליעקב ממושרש בישראל העליון הקדוש, כך בשמים הסט"א תהיה משועבדת לקדושה⁸⁶.

ג.

ומצאנו שישנה חשיבות מיוחדת להזכיר ענין זה, שהתפקיד לגלות את יחוד ה' – הוא תפקיד מיוחד של יעקב אבינו, עד שכשמיחדים את שמו של הקב"ה פעמיים בכל יום ואומרים ה' אחד, מזכירים בחדא מחתא שיעקב אבינו הוא זה שלימד אותנו את היחוד ה' הזה. וכמו שאמרו בבראשית רבה (ויחי פרשה צח סימן ג) הקבצו ושמעו בני יעקב.. אלעזר בן אחוי אמר מכאן זכו ישראל לקריאת שמע, בשעה שהיה יעקב אבינו נפטר מן העולם קרא לשנים עשר בניו, אמר להם שמעו אל ישראל שבשמים אביכם, שמא יש בלבבכם מחלוקת על הקב"ה? אמרו לו שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה, כך אין בלבנו מחלוקת [על הקב"ה], אלא ה' אלהינו ה' אחד. אף הוא פירש בשפתיו ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

רבי ברכיה ורבי חלבו בשם רבי שמואל, הדא הוא שישראל משכימים ומעריבים בכל יום, ואומרים שמע ישראל אבינו ממערת המכפלה, אותו דבר שצויתנו, עדיין הוא נוהג בנו, ה' אלהינו ה' אחד. עכ"ל.

ומבואר, שהרב שממנו למדנו את גילוי יחוד ה' – הוא יעקב אבינו, וזהו שאמרו "מכאן (מהמעמד עם יעקב אבינו) זכו ישראל לקריאת שמע". וכן ממה שאמרו לו השבטים שממך למדנו "שכשם שאין בלבך מחלוקת על הקב"ה כך אין בלבנו מחלוקת על הקב"ה", ומשמע שהדגישו שמעלתם באה מכוחו, ואח"כ מזכירים בכל הדורות: אותו דבר שצויתנו עדיין הוא נוהג בנו – שהרב המלמד את גילוי יחוד ה' הוא יעקב אבינו.

והנה מיד אח"כ מפרשים והולכים באיזה אופן יעקב לימד אותנו לקיים את יחוד ה': ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, ודרשו חז"ל בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. והיינו שמיעקב

⁸⁶ וגם לאה אשתו של יעקב היתה מלכתחילה זיווגו של עשו ששעבד אותה אליו - אל הקדושה, שהרי לאה אמנו היתה ראויה להינתן בחלקו של עשו, ולכן נקראה שנואה, וכמש"כ וירא ה' כי שנואה לאה, על שם בן זיווגה שהוא עשו השנאוי דכ' ואת עשו שנאתי, ואינה בת זוגו של יעקב. (עיי' ב"ב כג, א ואור החיים בראשית כט, לא). ועיי' בפ"ד רמ"ד ואל' (בראשית ב, תלו) שלכן היא נקראת לאה, כי בשביל להגיע אל אורותיה שהם במקום עליון ונעלם צריך הרבה ליאות ויגיעה, כי הצדיק צריך הרבה התקוטטות עם החיצוניים שעומדים בדרך שלפני מקומה הנעלם.

אבינו למדנו את התפקיד המיוחד לשעבד גם את היצר הרע לאהבת ה', שבוז מתגלה יחוד ה'.

ד.

המצוות מיסודו של יעקב אבינו מתייחדים בענין שעבוד הסט"א לקדושה. ויסוד זה - שליעקב אבינו יש תפקיד מיוחד לשעבד הסט"א לקדושה, אנו רואים במצוות שהם מיסודו של יעקב אבינו וכדלהלן.

א. תפילת ערבית

בזוה"ק פנחס (ח"ג רמג, א) אמרו: "וויאבק איש עמו.. ודא צלותא דערבית" [שערבית היא מלחמת יעקב אבינו בשרו של עשו דהיינו הסטרא אחרא, שבה יעקב משעבד אותו אליו שיודה לו על הברכות. עיי"ש באריכות בזוה"ק ובמפרשים].

ועפ"י יש לבאר מה שתפילת ערבית זמנה דווקא בלילה ובמיוחד קודם חצות. והוא עפ"י מה שכתב הרמח"ל בדרך ה' (חלק ד פרק ו): "סדרה החכמה העליונה שתהיה הלילה שליטה לכוחות הטומאה להתפשט בכל מרכבותיהם, וישוטטו ענפיהם בעולם.. והוא מה שביאר דוד המלך ע"ה תשת חשך ויהי לילה [בו תרמוש כל חיתו יער].. וצריך שתדע, שהנה באמת אין זה אלא בחצי הלילה הראשונה, אך בחצות הלילה נשפעת הארה ורצון מלפניו יתברך בכל העולמות וכו'. עכ"ל.

וא"כ יוצא שאברהם ויצחק תיקנו חיבור אל הקב"ה בבקר ובצהרים שהוא זמן שליטת הקדושה, אמנם יעקב תיקן חיבור אל הקב"ה בלילה, ולכתחילה זמנה עד חצות הלילה שהוא זמן שליטת הסט"א בשיא תוקפה (עיי' בזוה"ק הנ"ל), כי תפקידו של יעקב לשעבד את הסט"א כליל אל הקדושה, וזה אפשר דווקא כשעושים את זה במקום שיא שליטתה של הסט"א.⁸⁷

⁸⁷ ויסוד זה, ששיעבוד הסט"א לקדושה צריך להיעשות במקום שיא שליטתה, אנו רואים בזוה"ק פנחס (ח"ג דף רנא, א) "כל מיטב ארץ מצרים רעמסס היא, וההיא ארעא אפרישו לדחלן דלהון לרעיא (לצאן שהוא הע"ז שלהם), ודא שאיל יוסף מפרעה לשלטאה אחוי על דחלן דמצראי, דאתכפיין תחות ידיה כעבדים בתר מלכיהון, למהוי כלהו מתכפיין תחות שם הוי"ה". עכ"ל. ובזוה"ק תצוה (ח"ב דף קפד, א) "קדשא בריך הוא דבר לון לישראל במדברא, (כל) מדברא תקיפא (בחוזק הקליפות), ומדברא (שהולכים בו) דאיהו תקיף משאר מדברין דעלמא.. דאיהו אתר ושולטנו דסמא"ל חייבא, בגין לתברא תוקפיה וחיליה, ולאחתא ליה ולאכפיא ליה דלא ישלוט.. ועל דא כתיב אשר ראית, דבעינייהו הוו חמאן לההוא (ס"מ) מארי דמדברא אזיל כפית קמיהו, ונטלי אחסנתיה ועדביה". עכ"ל.

ה.

ב. מצות סוכה

מצוה נוספת מיסודו של יעקב אבינו שאנו מוצאים בה במיוחד את תפקידו לשעבד את הסט"א לקדושה, היא מצות סוכה.

ידוע שסוכות הוא כנגד יעקב, שנאמר עליו (בראשית לד) "ולמקנהו עשה סוכות" (עיי' טור או"ח סימן תי"ז שפסח כנגד אברהם, ושבועות כנגד יצחק, וסוכות כנגד יעקב).

והנה מצאנו חילוק בין פסח ושבועות לבין סוכות לענין היחס לסט"א (לאומות העולם שמושרשים בסט"א), שבפסח נהרגו בכורי מצרים, וזה מסמל שהסט"א נהרגת ומתבטלת (ושבועות הוא עצרת של פסח כמש"כ הרמב"ן), אמנם בסוכות מקריבים שבעים פרים כנגד האומות להגן עליהם (סוכה נה, ב), וזה מסמל שדואגים לקיומם של האומות. אמנם הוא באופן שמשעבדים אותם אל הקדושה (וכמש"כ כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו – שכל קיומם הוא באופן שמשעבדים לקדושה).

[ואותו חילוק אנו מוצאים גם לענין המצוות של החגים הללו, מצה ושתי הלחם וסוכה. שבפסח עושים המצה מפנימיות החיטה שהיא הפרי, והפרי הוא כנגד הקדושה, וכן בשבועות בהקרבת בכורי חטים, ומאידך בסוכות עושים הסוכה מפסולת הגורן, דהיינו קליפת החיטה, שהיא כנגד הסט"א, שמשעבדים את הסט"א אל הקדושה. וסיבת החילוק מבואר כנ"ל, שכיון שסוכות היא כנגד יעקב, לכן ענינה לשעבד את הסט"א לקדושה].

ו.

ג. מצות ישוב ארץ ישראל

ומצוה נוספת, שבה אנו עוסקים - שהיא מיסודו של יעקב אבינו, היא מצוות בנין ארץ ישראל, שהיא נעשית באותה דרך – לשעבד את הסט"א לקדושה, וכל מה שפורקי עול בונים אותה

והיינו שבין בגלות מצרים, ובין אח"כ כשהלכו במדבר, הקב"ה העמידם דווקא במקום שיא שליטת הסט"א, משום שדווקא במקום שיא שליטת הסט"א - אפשר לשעבדה כליל תחת הקדושה, ולקחת ממנה את נחלתה שתלך שבי לפני הקדושה [ויש להתבונן בדברי הזוה"ק, שמודגש שלא כילו את הסט"א לגמרי, אלא רק שברו ממנה את הכח לשלוט, אמנם לענין קיומה, השאירוה וכפוה תחת הקדושה].

הוא משועבד לקדושה.

וכמו שאנו רואים בימינו כמה תורה ויראה נוסף ע"י הבנין של ארץ ישראל, וכפי שכתב לי גאב"ד וראש ישיבה חשוב שליט"א: "אינני חושב שלסט"א היה כדאי לבנות מדינה, כשיגרום עי"ז להרמת קרן התורה באופן נשגב כזה". ובאמת הסט"א אכן סייעה בבנין ארץ ישראל, אלא שבזמן שהיא בנתה - היא בנתה לצורך עצמה, ולא העלתה על דעתה שאח"כ כל עמלה ישתעבד לקדושה. (כמו שידוע שבן גוריון שר"י אמר שבקרוב ישארו מעט חרדים רק לצורך מוזיאון, שיהיה חלון ראוה קטן לחרדים שחיו לפני מאה שנה. והיום החילוניים חוששים ובצדק - שעוד זמן החרדים יכבשו את כל השלטון בצאצאיהם שמתרבים כחול הים, כן ירבו). וכך גם ימשיך עד השלימות, שבסופו של דבר כל החיל אשר הסט"א עשתה מכבודה של ארץ ישראל - מבטנו יורישנו א-ל, ויתנהו לצדיקים לומדי תורה ומקיימי המצוות. והכל בכחו של אותו זקן יעקב אבינו וכנ"ל.

וממילא כמה שמאריכים בתיאור רשעותם של חלק מבוני הארץ וכוונתם הרעה (רחמנא ליצלן מהם ומהמונם), כך מחזקים יותר את ההוכחה שאנו בזמן אתחלתא דגאולה של קיבוץ גלויות, שבה צריך להתגלות ה"ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" שהוא משתמש בכל פעולות כוחות הרע שישתעבדו לו.

והוא מה שאמרו חז"ל על ימינו - שבעקבתא דמשיחא (שהם עצמם ימות משיח בן יוסף וכמ"ש הגר"א) המלכות תיהפך למינות, וזהו בכדי שמלכות המינות תשמש בעל כרחה את הקדושה.

והנה כתב הזוה"ק שלח (ח"ג קסח, ב): ודאי קדשא בריך הוא בעי לאשתבחא בתושבחתא דדרא דמדברא, דלא הוה בעלמא דרא עלאה כדרא דא, ולא יהא עד דייתי מלכא משיחא. עכ"ל. וא"כ כמו שהקב"ה רצה שדור המדבר ישבחו לו על כל מה שעשה עמם, כולל הענין המרכזי שמצויין במדבר (לעיל באות ג), שהקב"ה הולכים דווקא דרך המדבר הכי תקיף בכוחו של הסט"א, וזהו בכדי להנחילם את כוחו של הסט"א שישעבדוהו לקדושה, כך מבואר שהקב"ה רוצה מדורנו דרא דמשיחא דאתחלתא משיח בן יוסף⁸⁸, שנשבח לו גם על החלק

⁸⁸ אע"פ שודאי שלימות הדבר יהיה רק בביאת משיח בן דוד. כי היום אנו רק "באתחלתא" דגאולה. אבל בבחינות מסוימות זה שייך גם לדורנו. ומצינו שאמר האריז"ל לר' חיים ויטאל שיש בחינות שהעבודה של היום יותר חשובה מעבודת ה' של דור התנאים. כי צריכים להתגבר על נסיונות גדולים מאד, שבאים רק בדורות האחרונים לפי ערך גודל הנשמות שיש עתה בימות משיח בן יוסף.

הזה שמעבירנו בבנין ארצינו דרך המדבר הגדול והנורא שכח הסט"א תקיף בו, הלא הם הרשעים הגדולים שמשתלטים על חלק מבנינה (וחלק ג"כ נבנה ע"י צדיקים), וכ"ז כדי שננחל את כח הסט"א לשעבדה לבסוף כליל לקדושה.

.ז

יעקב אבינו, והמצוות שמיסודו - נקראים בשם השלימות וזהו ג"כ הטעם מדוע נקרא יעקב אבינו, יעקב שלימא, (וכמ"ש ויעקב איש תם ותירגם אונקלוס גבר שלים. וכן ויבא יעקב שלם) - בגלל שהוא משעבד את הרע לטוב, וממילא קדושתו שלימה, שהיא כלולה מכל הכוחות - מכוחות הטוב והרע יחד. ומקור לדברים אלו מדברי הרמח"ל במסילת ישרים פ"א, שכתב: "והנה שמו הקב"ה לאדם במקום שרבים בו המרחיקים אותו ממנו יתברך.. ואם יהיה לבן חיל וינצח המלחמה מכל הצדדין הוא יהיה האדם השלם אשר יזכה לידבק בבוראו". עכ"ל. ומבואר, שמידת השלימות קונים דווקא ע"י שנמצאים במקום שליטת הסט"א שמרחיקה מהקב"ה, ושם - במקום שליטתה - משעבדים אותה לקדושה.

ועיין "דעת תורה" להגה"צ ר' ירוחם ליבוביץ (במדבר עמ' קמו - קנ מד"ה דורות אחרונים): "הגדנו כי יתכן שבחושך בו יתרון מן האור. ואמנם הלא חזינן זה, כי מן החושך היותר גדול והחזק, ממנו משיח יבא.

- לכאורה היה נאות יותר להיות כי משיח צדקנו יבא בדור מאיר ביותר; כי יבא באחד הדורות הכי מובחרים במאורי אור, ולבסוף הנה בא יבא בדור חושך, בדור של אפילה הכי מעורפלת. וזה הדור, זה המעורפל בכל אפילה, הוא הנהו הראש של כל הדורות, משיח הנה בו יבא. ומי אז יהיה המשיח? - ראוי היה שיהיה אחד מראשי גדולי הדורות הראשונים, מהדורות הכי בהירים! אבל היות כן לא יהיה, משיח יהיה איש מאנשי הדור שבו יבא! משיח יהיה הגדול הדור של אותו הזמן, הגדול של אותו הדור החשוך - הוא יהיה המשיח!

[א.ה. עיין ישעיה נ"ג שהוא לא יהיה הגדול הדור, אלא הוא יהיה "נבזה וחדל אישים איש מכאובות וידוע חולי נבזה ולא חשבנוהו". ויתכן כוונתו שכלפי שמיא הוא יהיה גדול הדור].

... בן ישיבה כיום, המתייגע היטב על תורתן של גדולים אשר מדורות שלפנים ולפני פנים, ועם כל גיעתו ועדיין אינו עומד על דבריו של אותו הגדול, אבל סוכ"ס יתכן והנהו יותר גדול מן אותו הגדול עצמו.

באמת כי אין ספק בזה, אלא שאי אפשר לדבר על זה כ"כ... אולם הלא ודאי כן הוא הדבר. בחושך נורא כזה אשר לא יודעים אנחנו מה שאנחה אחת בדורנו אנו יכולה לפעול למעלה ראש! כיום, הנה בני ישיבה ודאי יתכן כי הם גדולים יותר מאלה הגדולים אשר בדור שלפנים. (אמר המו"ל מצאתי ראיתי כדברים האלה בס' שבחי ר' חיים ויטל ז"ל וכו' וכו') עיי"ש. עכ"ד.

ח.

וגם המצוות שהם מיסודו של יעקב אבינו (שהם תפילת ערבית, סוכות, וארץ ישראל, וכן"ל) - נקראים בשם שלימות. א. בתפילת ערבית זוכים לשפע השלם, וכמו שאמרו בזוה"ק חיי שרה (ח"א, דף קלב, ב), יעקב אתקין צלותא דערבית, דהא איהו אתקין לה וזן לה בכל מה דאיצטריך (משפיע על השכינה שפע שלם). ע"כ.

ב. סוכות נקראת סוכת שלומך. ובזוה"ק אמור (ח"ג דף צה, ב): בסוכות שלימו דכלא אשתכח ביה.

ג. ארץ ישראל נקראת ארץ השלימות, וכמש"כ לא תחסר כל בה ואיתא בזוה"ק ויחי (ח"א דף רלט) שלימו לא אשתכח אלא בארעא קדישא, והארכנו בזה בפרק ב. ולהנ"ל הביאור בכל זה, שבכל פעולות אלו גם כוחות הרע משתתפים ומשתעבדים אל הקדושה.

ט.

התגלות יעקב אבינו להגר"א בענין זה

ועפ"יז יש לבאר מש"כ בקול התור (פ"ג סעיף יב): "אספרה אל חוק מעט מזעיר, עד כמה שיש לנו רשות לספר, והוא ענין החזון הנשגב, מחזה שדי מופלא שחזה רבנו הגר"א זמן קצר אחרי שחזר מדרך נסיעתו לארץ הקדושה בשנת תקמ"ב. רבנו היה אז שרוי בדאגה עמוקה ובמבוכה נפשית שקשה לתאר. מצד אחד ראה ברוח קדשו את השליחות הגדולה שהוטלה עליו מן השמים לעורר ולהתחיל בקיבוץ גליות בפועל, ומצד שני ראה את הסכנות הנוראות הכרוכות בענין זה, הן בנסיעות לאר"י והן בתנאי ההתיישבות ... הוא היה שרוי במבוכה כזאת שלא ראינוה אצלו מימיו, הרבה להתפלל בצום ובכי לקבל עצה ברורה מן השמים, עשה מה שעשה בתיקונים סודיים וכו'. אכן, הוא נענה במחזה גדול וקדוש בגילויי עילאיים, גילוי יעקב אבינו בסוד "אחרית הימים" וכו'.

באותו המחזה הקדוש אמרו לו פסוקים רבים שבהם מדובר ע"ד הבטחות טובות בענין ישוב ארץ ישראל ובהם רמזים בשמו, ביניהם הפסוקים האלה: "אל תירא עבדי יעקב וישרון בחרתי בו". ונרמז לו שהמלים "וישרון בחרתי בו" עולות כשמו בשלשה דורותיו "אליהו בן שלמה זלמן בן ישכר דוב". ובזה ראה בפעם הראשונה את יעודו בתפקיד הגדול של משיחא

דאתחלתא, כי "ישרון" בגימטריא "משיח בן יוסף". וכן בפסוק "בשלם סוכו ומעונתו בציורן" עולה כמנין "וישרון בחרתי בו". ובסופו של אותו פרק (ישעי' מד) שבו ראה רבנו את יעודו בטוריא דמב"י בפסוק וישרון בחרתי בו - מדובר גם על תפקידו של כורש "האומר לכורש רעי" וכו' ורבנו כתב שאתחלתא דגאולה באה בתפקידו. המתזה הנשגב הזה עודד מאד וחיזק את לבו של רבנו, מאז חדלו להטרידו הפקפוקים בדבר בעיות הקשיים והסכנות הטבעיות שאודותם דאג לפני כן. עכ"ל.

.

והנה הפשט הפשוט הוא שהגר"א דאג מהסכנות הטבעיות שיש בארץ ישראל, ויעקב אבינו בישר לו שאין מה לדאוג על הסכנות הטבעיות (והארכנו בביאורו במילואים סי' ט בענין מסירות נפש על ארץ ישראל).

אמנם בסוד שטמון בדברים נוכל לראות כאן מהלך מופלא, עפ"י מה שהובא בשם הגאון רבי משה מגיד (רבלין) משקלוב ("דורש לציון" עמ' רכב): "הגר"א ראה ברוח קדשו את כל מה שיתרחש בכל הימים של עקבות משיחא עד הקץ האחרון, את זאת אנו רואים ברור ממה שכתב הגר"א בביאורו ל"ספרא דצניעותא". עכ"ל. וא"כ בודאי חלק גדול מהדאגה שהיתה להגר"א, הוא, שהגר"א ראה את מה שיקרה מאה שנה אח"כ, שפורקי עול ישתלטו על אותו בנין בארץ ישראל שהגר"א יסדו, ודבר זה מאד הדאיג אותו.

ולכן נתגלה אליו דווקא יעקב אבינו, ואמר להגר"א שגם לו (ליעקב) היה אותו המורא מכך ש"האומר לכורש רעי וכל חפצי ישרים" - שכורש שמייצג את הסט"א דווקא הוא יבנה את הארץ, ועל זה השיבו הקב"ה (בתחילת אותו פרק דהאומר לכורש וכו') אל תירא עבדי יעקב, דווקא אתה יעקב אינך צריך לירא מכך, כי לך יש את הכח המיוחד לשעבד את הסט"א לקדושה, ואתה תצליח לשעבד את כל הבנין של כורש תחת הקדושה.

ולכן עכשיו דווקא יעקב התגלה אל הגר"א, לבשרו שמה שהקב"ה אמר לו בענין בנין כורש הולך גם על עכשיו באחרית הימים, שאע"פ שהמשך של בנין ארץ ישראל יהיה בדרך של "בנין כורש" דהיינו ע"י אנשים שבאים מצד הסט"א, אמנם בכח המיוחד של יעקב, הוא ישעבד את כל בנינם תחת הקדושה, וזה מה שיעקב אבינו פועל כל הזמן בשמים בימינו אנו, שכל מה שבונים הפורקי עול, כבר עכשיו הוא באופן שהכל משועבד לקדושה בכח, ובסוף הכל יחזור לקדושה בפועל, וכמו שהארכנו לעיל אות ה.

יא.

ועד"ז יש לבאר עוד, מה שאמרו לו את הכתוב "בשלם סוכו ומעונתו בציון", דהיינו, בשלם – ע"י יעקב שנקרא "יעקב שלימא" (משום שהוא משעבד את הסט"א לקדושה) יבנו שני בנינים. א. סוכו. ב. ומעונתו בציון. ששני הבנינים האלו, אי אפשר לעשותם אלא ע"י מי שבכוחו לשעבד את הסט"א לקדושה, וזהו יעקב.

ובזה יש לבאר המשך הכתוב (בתהלים עו): "שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה", שדווקא שם (בסוכות ובציון) יעקב השלם שובר את כח שליטתה של הסט"א, וכופה אותה לעבוד אל הקדושה [עיי' לעיל אות ג ובהערה, שהבאנו מהזוה"ק שגם כשכתוב שישראל שברו את הסט"א, הכוונה ששברו ממנה את כח שליטתה, אמנם לא ביטלוה לגמרי, אלא כפו אותה אל הקדושה].

ומבואר ג"כ מה שאמר הכתוב "שמה שבר .. סלה", דהנה כתב האר"י ז"ל לכוין על ענין משיח בן יוסף במילים "ובנה אותה בקרוב בימינו בנין עולם". וא"כ בבנין ירושלים שהיא בתפקידו של משיח בן יוסף, שמשעבדים בה כל כוחות הסט"א, בזה ממילא מתקיים שבירה עולמית של שלטון הסט"א, שהבנין עולם מכריז לעולם ועד על שלטון הקדושה על הסט"א.

סימן ח

שעבוד מלכויות

א.

בגמ' ברכות לד, ב אמרו "אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד". ומבואר שהדבר המרכזי ביותר שחז"ל החשיבו בימות המשיח, הוא היציאה משעבוד מלכות הגויים. ולכא' דברי הגמ' תמוהים, וכי זה ימות המשיח?! והאם בכך מתקיימים נבואות אחרית הימים?!.

וביאר רבינו הגר"א זיע"א שבאמת מה שמבואר בגמ' שיעקר ימות המשיח הוא היציאה משעבוד מלכויות - מדובר על ימות משיח בן יוסף, ואילו הבטחות הנביאים על כל הטובות של אחרית הימים דיברו על ימות משיח בן דוד שהוא נקרא לעתיד לבא.

ב.

והנה, אם עיקר ענין היציאה משעבוד מלכויות, הוא רק ענין של נוחות גשמית, באמת היה אפשר למצוא עצות כיצד להיות תחת שעבוד מלכויות ולהרגיש בנוח (כמו בימינו באמריקה שנקראת מלכות של חסד). אמנם באמת יש לדעת שכל הטובות שמדובר עליהם בימות המשיח, יותר ממה שהם נוחות גשמית, עיקרם לצאת מטומאת חטא אדם הראשון ולתקנו. וכמו שכתב הרמח"ל (איגרת מג): מי שעמד בסוד ה' וידע אורחותיו – ידע באמת שסוף ותכלית כל המאורעות, ישראל וכללותם – הם תרין משיחין .. וכל העבודה וכל גלגולי העולם – מחמת אחר חטא אדם הם, ותיקונו המשיח, על כן מעטים יהיו הדרושים אשר או לא יתחילו מאדם, או לא יגמרו במשיח⁸⁹.

וא"כ מאחר שהגמ' ביארה שקדושת ימות משיח בן יוסף הוא לצאת מתחת שעבוד מלכויות, מבואר בזה שהשעבוד תחת מלכות הגויים הוא השתקעות בזוהמת חטא אדם הראשון,

⁸⁹ ועי' לעיל בסימן א שהבאנו מדברי הרמב"ן שאחר שיצאו ישראל לגלות פסקו מהם הצרות, ומבואר שיעקר העונש הוא ההפסד הרוחני שיש ביציאה מהארץ, וההפסד של היציאה מהארץ כולל בתוכו שני דברים, דהיינו הפסד מעלת הארץ, והשעבוד לגויים, שגם הוא נגרם מחמת היציאה מהארץ, וכמו שיתבאר להלן שזה ג"כ כולל בעונש הגלות.

והיציאה משעבוד מלכיות הוא יציאה מזוהמת חטא אדם הראשון⁹⁰, [נאפשר לבאר את הדברים מעט, עפ"י"ד הגמ' בשבת (קמו, א) שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתן. וא"כ יהודים שהם תחת ממשלת גויים, הם נדבקים עי"ז בזוהמת חטא הקדמוני].

וא"כ אם יושבים בארץ ישראל תחת שעבוד מלכויות הגויים, אפילו אם כל השעבוד מתבטא בכך שמשלמים מסים למלכות בריטניה ששולטת בא"י, ואפי' אם אין בזה חוסר נוחות, אמנם זה כבר נקרא שעם ישראל נמצא בכלל טומאת שעבוד מלכויות, שהוא טומאת חטא אדה"ר, ורק מיום שפקעה שעבוד מלכויות מארץ ישראל – זכינו לקדושת אורו של משיח בן יוסף, ונשמותינו התחילו להיטהר מחטא אדה"ר, ולהתכונן לקראת אורו של משיח בן דוד. ועי' בהערה תוספת ביאור בענין זה⁹¹.

⁹⁰ ועיין בקול התור פרק ב בחינה קיז, עדות ביהוסף שמו על ארץ מצרים (תהלים פא) - היינו שלטונו של יוסף מתגבר על כל רוח הטומאה, ותפקידו של משיח בן יוסף הוא להעביר רוח הטומאה מן הארץ ע"י קבוץ גלויות בנין ירושלם ונטיעת השממה. עכ"ל. ועכ"פ רואים שעיקר תפקיד משיח בן יוסף, בכל פעולותיו הגשמיות - שבכללם קיבוץ גלויות וביטול שעבוד מלכיות – הוא להעביר את רוח הטומאה.

[ועוד שם, בבחינה לא, שימות משיח בן יוסף נקראים קץ המגולה, גם ע"ש אדני דגליא - ע"י טיהור קדושת אדמת הקדש ופירותיה מרוח הקליפה ע"י קיום מצוותיה].

⁹¹ לענין פרה אדומה נאמר "זאת חוקת התורה ויקחו אליך פרה אדומה" - שפרה אדומה מטהרת מטומאת מת, ובאים השטן ואו"ה ומצערין את ישראל לומר מה טעם יש בה, ואיך היא מטהרת מטומאת מת, ולכך נאמר זאת חוקת התורה "חוקה חקקתי ואין לך רשות להרהר אחריה".

ויש לבאר שמה שלא מבינים איך זה מטהר, זהו גופא חלק מתיקון טומאת מת. וביאור הדברים, הנה שורש טומאת מת, הוא מחטא הקדמוני, שאדם הראשון אכל מאילנא דמותא כלשון הזה"ק בראשית (ח"א, לה, ב). ואשר על כן בימות המשיח, כשיתוקן לגמרי חטא אדם הראשון, נאמר: בלע המות לנצח.

והנה ענין חטא עץ הדעת הוא כמש"כ הרמח"ל (אדיר במרום עמ' תיג - תיד) "שבתחילה היו ממש כמי שהולך בעיניים סגורות נשען על מי שמביא אותו.. ובא הנחש והודיע את חוה שיש דרך אחר בעולם – שאדרבא האדם ידע את הענינים, ויפקח הוא על עיניו, ויעשה הטוב בכח עצתו הטובה וחכמתו השלימה, ואז ערב זה דבר בעיני חוה ונתפתתה אחריו, וירדה לעץ הדעת, וניתן לה בהכרח מה שרצתה בבחירה.. שיצטרכו הם להיות תמיד במחשבה סובבת.. וסוף דבר להיות תמיד בדאגה".

וא"כ כשאדם יסכים לסמוך על הקב"ה "בעינים עצומות", ולהתעסק בטהרת טומאת מת מבלי להבין כלל איך זה עובד, זה חלק גדול מהתיקון לחטא עץ הדעת. וממילא זהו גופא מטהר אותו מטומאת מת שורשה מחטא אדם הראשון.

ג.

ויש להביא שני מקורות שמבואר בהם יסוד זה, שעצם זה שישראל נמצאים תחת מלכות גויים, הוא ירידה רוחנית נוראה. וכמו שביארנו, שע"ז הם נדבקים יותר בחטא אדם הראשון. א. הקב"ה ציוה ביד נביאו יואל (ב, יז) - "בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה', ויאמרו חוסה ה' על עמך, ואל תתן נחלתך לחרפה למשל במ גויים. ע"כ. ופירש הרד"ק כי כשהיה רעב בארץ ישראל היו יוצאים רבים ממנה לגור בארץ מצרים ובארץ פלשתים מפני הרעב, וזה היה חרפה להם, ומושלים בהם גויים בהיותם גרים בארצם. ע"כ. ועד"ז פירשו שאר המפרשים.

ובתנא דבי אליהו רבא פ"כ מבואר שלא מדובר על השתקעות בחו"ל, אלא רק על שהות קצרה בחו"ל כדי להביא פרנסה מחו"ל לארץ ישראל, (וכמו בימינו אדם שנוסע לאמריקה לאסוף כסף בשביל לשוב עם הכסף לארץ ישראל), וז"ל: ..ויאמרו חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשל במ גויים.. וכל כך למה שלא יצאו ישראל מבתיהם ויצאו בעיירות אחרות להביא בר ולחם ומזון לתוך בתיהם, לכך נאמר חוסה ה' על עמך וגו'. עכ"ל. ומעתה יש לתמוה, למה הכהנים הדגישו בבכיתם "למשל במ גויים", אם על הצרה הגשמית שיש בזה שמושלים הגוים על ישראל, הרי לא מדובר כאן על כך שהגויים מושלים על ארץ ישראל, וגם אלו שיורדים לחו"ל, הגויים אינם מושלים עליהם להרע להם, שהרי אדרבה הגוים הסכימו שיכנסו לארצם בתור "מלכות של חסד", לאסוף שם מזון כדי לחיותם ברעב.

*

ואם כך הוא לענין תיקון טומאת מת שנולד מחטא עץ הדעת, הוא הדין לענין שאר הדברים שפועלים תיקון בטומאת חטא עץ הדעת, כגון היציאה משעבוד מלכויות שזה תיקון עץ הדעת בתפקידו של משיח בן יוסף, שחלק מהתיקון הוא שלא נבין איך זה עובד, ואדרבה יתכן שזה נראה משונה מעט, איך דווקא ממשלת יהודים ששונאים את התורה, יותר מתקנת את חטא אדה"ר, מאשר ממשלת בריטניא שלא איכפת לה עניני הדת, אמנם מכיון שאנו עוסקים כאן בתיקון חטא אדה"ר, התיקון הוא שלא נתחשב כמה שמסתבר בדעתנו, אלא נסמוך על הקב"ה "כמי שהולך בעינים סגורות נשען על מי שמביא אותו", ונפעל בכל מה שמוטל עלינו בזה בלא להרהר אחר הקב"ה.

*

וקצת ניתן לנו להבין, עפי"ד רמ"ד ואלי (שיר השירים עמ' סז): "כי כל עניניהם של ישראל – הם ממש כעניני השכינה ששורה עליהם". וממילא כשעם ישראל יוצאים משעבוד מלכויות בעוה"ז – זה משפיע איתערותא דלעילא, שכנגד זה השכינה יוצאת משעבוד הסט"א בעולמות העליונים, ומקדשת את נשמות ישראל, והארכנו בענין זה לעיל סימן ו.

ואפילו בבחינה הזו אינם משוקעים תחת מלכותם לאורך זמן, אלא הוא בשהות ארעית לזמן קצר הלוך ושוב. וא"כ תימה, וכי כאן המקום להדגיש את הצער שהגויים מושלים בהם, שכמעט אינו מורגש, ולכאורה יותר היה להם להדגיש בבכיייתם את עזיבתם את הארץ הטובה, וקושי טלטולי הדרך וכיו"ב. ונלכאורה זה מה שדחק את רש"י לשנות מפשטו של מקרא, ופירש למשל במ גוים. לשון משל ושנינה. אמנם פשוטו של מקרא אינו כן, וכן התרגום תירגמו מלשון שלטון].

ובע"כ שבכו על הצרה הרוחנית, משום שעצם זה שמושלים בהם גויים, אפילו בתור "מלכות של חסד", אע"פ שזה לזמן ארעי בזמן שעוברים שם לקבץ מזון לבתייהם שבארץ ישראל, זה מכניס אותם לזמן קצר לטומאת חטא אדה"ר וכנ"ל, שזה הדבר הכי גרוע. ועל זה צריך - "אספו עם, קדשו קהל, קבצו זקנים, אספו עוללים ויונקי שדים, יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה, בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה'".⁹²

ד.

ב. אמרו חז"ל באיכה רבה (ב, יז) אם יאמר לך אדם יש חכמה בגויים תאמין, הה"ד (עובדיה א, ח) והאבדתי חכמים מאדום, יש תורה בגוים אל תאמין, דכתיב מלכה ושריה בגוים אין תורה וכו'. ע"כ. ולכאורה אינו מובן שהרי הפסוק "מלכה ושריה וגו'" מדבר על עם ישראל, שכשיצאו לגלות נאמר עליהם "אין תורה", ואיך למדים מכאן על גויים שבהם אין תורה. ובפשוטו ביאור דברי המדרש הוא, שלומדים בק"ו, שאם בני ישראל אין בהם תורה מחמת שגלו לחו"ל, ק"ו שהגויים עצמם אין בהם תורה, מחמת שמקומם הוא בחו"ל. אמנם לפי"ז קשה, שא"כ גוי שגר בארץ ישראל, עליו אין מקור שאין בו תורה, וחז"ל אמרו בסתמא שכל גוי אין בו תורה. וע"כ ביאור דברי המדרש כך, שהפסוק "מלכה ושריה בגויים אין תורה" אינו מדבר על החלק שאין בהם תורה מצד טומאת חו"ל, אלא על החלק שאין בהם תורה מחמת טומאת הגויים.

⁹² ואמנם יש להקשות, שהרי גם מצד הבכיייה על הירידה הרוחנית, למה הדגישו רק את חלק של ממשלת הגויים, ולא בכו על כך שישיראל יוצאים מארצם ומפסידים את קדושת הארץ. וי"ל שבמקום שהכתוב מדגיש יותר את הגלות מהארץ, מדובר בגלות ישראל ומלכם, שהם מפסידים את השלטון בארץ, אמנם כאן הארץ נשארה כבושה תחת ישראל ע"י מלכות מנשה.

ומשום שעצם זה שנמצאים היהודים תחת שעבוד מלכויות הגויים, זה יוצר בהם זוהמת החטא הקדמוני שחוצצת ביניהם לבין אור התורה, (ולפי"ז מדוייק היטב הלשון שנאמר בפסוק מלכה ושריה בגויים, ולא נאמר עם ישראל בגויים, משום שההדגשה היא על מלכות ישראל שניתנה ביד הגויים), ומזה המדרש למד שק"ו שהגויים עצמם אין בהם תורה מחמת ה"טומאת גוי" שבהם. שהוא זוהמת החטא הקדמוני. ולפי"ז יוצא שגם כשעם ישראל נמצאים בארץ ישראל, אמנם אם הם תחת שלטון בריטי וכיו"ב, עדיין הם בכלל מלכה ושריה בגויים אין תורה.

ה.

ומצאנו מקומות נוספים שבהם הדגישו חז"ל את החסרון בזה שמושלים גוים על ישראל, ולדברינו אי"ז רק מחמת הצרה הגשמית בזה, אלא משום הירידה הרוחנית שבדבר.

א. בברכות (ד, א) אמרו "ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון, אלא שגרם החטא". ופירש"י בכמה מקומות: ראויים היו ישראל ליעשות להם נס. לעלות בזרוע ולבא ביד רמה על כרחם של מלכי פרס, ולא יהו משתעבדים למלכות. אלא שגרם חטאם של ישראל בימי בית ראשון, ולא הלכו אלא ברשות כורש, וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם לכורש ואחשוורוש ולדריוש האחרון. (רש"י בברכות ד, א ד"ה ראויים וד"ה אלא שגרם. ובסנהדרין צח, ב ד"ה לעשות להם נס. ובסוטה לו, א ד"ה ליעשות להם נס. ובשו"ת רש"י סימן יב).

ב. ישעיהו (יא, יא) והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות את שאר עמו וגו' ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ. וכתב רש"י יוסיף ד' שנית. כמו שקנאם ממצרים שהיתה גאולתם ברורה מאין שעבוד, אבל גאולת בית שני אינה מן המנין, שהרי משועבדים היו לכורש.

ג. כתב הרמב"ן (דברים לב, מ) הרנינו גויים עמו. וזה דבר ברור כי על הגאולה העתידה יבטיח, כי בבנין בית שני, לא הרנינו גויים עמו, רק לעגו עליהם, מה היהודים האומללים עושים (נחמיה ג, לד), והיו גדוליהם עובדים בהיכל המלך בבל, וכולם (אפי' אלו שהיו בארץ ישראל) משועבדים לו. עכ"ל.

ולהנ"ל, החסרון שבני ישראל היו משועבדים לכורש אינו רק משום אי הנוחות הגשמית, אלא הוא ירידה רוחנית, שגם החטא שיהיו משוקעים יותר בחטא אדם הראשון ע"י שהם תחת ממשלת גויים בארץ ישראל.

.1

מצות כיבוש ארץ ישראל דוקא כשהשלטון יהודי

עד כאן ביארנו את המעלה בכך שישנו שלטון יהודי בארץ ישראל, מצד התיקון של נשמות ישראל. ואמנם מלבד זה ישנה מעלה בכך שהשלטון בארץ הוא יהודי, מצד מצות כיבוש ארץ ישראל, ומשני בחינות.

א. עיקר מצוות כיבוש אר"י מתקיימת ע"י שיש בה שלטון יהודי, ולולי זאת, גם אם יהודים כובשים את הארץ ע"י מגוריהם בה, מ"מ כיון שהם יושבים תחת שלטון גוי, אי"ז נחשב כיבוש ארץ ישראל, ואינם מקיימים בזה מצות כיבוש ארץ ישראל. וכמש"כ בשו"ת "ישועות מלכו" להגר"י מקוטנא (יו"ד סימן סו): אמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למ"ע מ"מ בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש ארץ ישראל שתהיה תחת ירושתנו לא על ביאה ריקנית של עתה .. [בזמנו שלטו הטורקים בארץ].

וכך מבואר מדברי הנצי"ב בהסכמתו לספר "ילקוט ארץ ישראל" (וכ"כ במאמרו אחרית כבראשית שהובא בספר שיבת ציון ח"א), וז"ל: "הן נודע דעת חז"ל כי בשעה שאין קללת ה' רובצת על ארצנו להיות שוממה, אז רצונו ית' שתתישב הארץ על ידי ישראל עמו, וכמו שמוכח דבר ה' ליצחק אבינו "שכן בארץ" ופירשו חז"ל במ"ר "עשה שכונה בארץ, הוי זורע הוי נוטע הוי נציב", אע"ג שהפלשתים הושיבוה לצרכם, ועדיין לא הגיעה השעה שינחלוה זרע אברהם, מכל מקום היה רצון ה' שיעשה יצחק מצידו איזה מושב ושכונה לפניו".

ומבואר שהנצי"ב מדגיש שבזמנו, (שנת תרנ"א), שארץ ישראל עדיין לא היתה ברשות ישראל, אלא היא היתה תחת שלטון של גויים, עדיין אין זה שלימות מצוות ישוב ארץ ישראל, אלא שאעפ"כ מוכח מיצחק אבינו שרצון ה' שיעשו בה מושב ושכונה. אמנם בימינו שיש ליהודים שלטון על ארץ ישראל, כבר מתקיים כדבעי מצוות ישוב וכיבוש ארץ ישראל.⁹³

⁹³ בספר "ויקהל משה" (לר' משה הכהן גורדון, ליקוטים מגדולי ישראל על התורה) בפרשת בשלח עה"פ (יד, ב) וישבו ויחנו לפני פי החירות (עמוד קעח): "יחוסו של הגאון רבי צדוק הכהן מלובלין

ז.

וכבר נתבאר דבר זה בשו"ת הריב"ש (סי' קא. הובא בספר אם הבנים שמחה עמ' יא בהערה) וז"ל: "ומה שכתב המשיב ועשה ק"ו מהקונה שדה בא"י שכותבין עליו אוננו ואפילו בשבת, והתירו שבות דאמירה לכותי במלאכה דאורייתא משום ישוב א"י, ואמר שהקונה קרקע מצוה קלה לגבי העליה. לא דיבר נכונה בזה, דאדרבה, הקונה שדה מן הכותי, הוא מצוה גדולה מן העליה, כי העליה היא מצוה לשעתה ולעצמו בלבד, ולא נתיר בה שבות בין במעשה בידים בין באמירה לכותי במלאכה דאורייתא. אבל ישוב א"י אינה מצוה לשעתה, אלא מצוה המתקיימת לעולם הוא, ומצוה ותועלת היא לכל ישראל, שלא תשקע ארץ קדושה ביד טמאים, ואין למדין ממנה לשאר מצוות. וכבר כתב זה להרמב"ן.

ח.

ומדברי המג"א אנו רואים את חומרת הדברים שמושלים האומות על ארץ ישראל וכדלהלן. בגמ' במו"ק (כו, א) אמרו "אמר ר' אלעזר, הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע, ירושלים בחורבנה אומר... וקורע, בית המקדש בחורבנו אומר.. וקורע". וכתב המג"א (או"ח תקסא, א): אע"פ שיושבין בהן ישראל, כיון שהאומות מושלים עליהם מקרי חורבן⁹⁴. עכ"ל.

ז"ל לישוב ארץ ישראל היתה חיובית, חזון שיבת ציון שהוא ראהו בעיני רוחו, בשוב בני ישראל לארצם "בקוממיות ובקומה זקופה", להיות אדוני הארץ בפועל, וישבו בשלוח תחת ממשלה שלהם, ולא תחת עול שעבוד מלכות גויים עליהם. ושרק בתנאי זה מתקיימת מצות ישיבת הארץ בשלימותה. וכמש"כ בספר "ישראל קדושים" (יז). שלעלות לארץ ישראל צריכים בקוממיות ובקומה זקופה, לא כאלה הנוסעים היום לארץ הקדש להיות שם בשפלות ובגלות בין העמים המושלים שם, דאין זה חזרה לארצינו ולקדושתינו בפועל ע"כ.

⁹⁴ כתב הגר"א (הובא בחומש הגר"א, במדבר יד, לב מכת"י): אמרו רז"ל (ערכין טו, ב) לישנא תליתאה (לשון רכיל) הורג שלשה, האומרו, והמקבלו, ואת מי שנאמר עליו. וכן כאן העדה הרעה שאמרו (המרגלים שדיברו לשה"ר על הארץ) – "וימותו במגיפה", והמקבלו, הם כל דור ההוא – נאמר "ופגריכם אתם יפלו במדבר", ואת מי שנאמר עליו, היא הארץ – כמו שאמר הכתוב "והארץ תהיה שממה" על ידי החורבן. ע"כ.

ומבואר מדבריו שמי שגורם שישראל לא יכבשו את הארץ, הוא ממש "הורג" את ארץ הקדש. והדברים מבוארים עפ"י מש"כ בספר "ישכיל עבדי" (חלק ח או"ח סוף סימן מג) שכשאר"י נמצאת

ויש להביא סמך לדברים הנ"ל מדברי הרמב"ן על הפסוק בפרשת בחוקותי (ויקרא כו, מא - מב) והתודו את עונם ואת עון אבתם.. אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ אויביהם, או אז יכנע לבכם הערל ואז ירצו את עונם. וזכרתי את בריתי יעקב .. והארץ אזכור".

וכתב הרמב"ן: והנכון בעיני, שיאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם, או עד זמן יכנע לבכם הערל, או עד זמן ירצו את עונם באורך הגלות. [א.ה. דהיינו שהגאולה תתכן באחת משתי הדרכים. ע"י שיעשו תשובה, או ע"י שסבלו עם ישראל את כל סאת יסורי הגלות, ואז יגאלו אע"פ שלא עשו תשובה. והארכנו בזה בנספח א ובמילואים סי' ה].

והקשה הרמב"ן: "והנה אחר והתודו את עונם (בפסוק מ), היה ראוי שיאמר "וזכרתי את בריתי יעקוב" (פסוק מב), כי מה טעם "והבאתי אותם בארץ אויביהם" עכשיו במקום הזה, ואין עתה הזמן שיגלה אותם ויביאם בארץ אויביהם". (היינו שהוקשה לו מדוע לאחר שנאמר והתודו, נאמר והבאתי אותם בארץ אויביהם, שהרי כבר חזרו בתשובה).

ותירץ: "ועל דעתי ירמוז כי אחר הוידוי ילך עמם בקרי ויביא אותם עוד בארץ אויביהם עד שיכנע לבכם הערל. והוא רמז שהביאם אל הארץ ולא נכבשה לפניהם אבל היו להם צרים ואויבים שם, כמו שנאמר ויאמרו צרינו (נחמיה ד, ה), ויהי כאשר שמעו אויבינו (שם פסוק ט). והארץ ביד העמים היתה, כמו שאמר עזרא בתפלתו (שם ט לו לז), הנה אנחנו היום עבדים, והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה, ותבואתה מרבה למלכים אשר נתת עלינו בחטאתינו, ועל גויתינו מושלים ובכמתנו כרצונם, ובצרה גדולה אנחנו. עכ"ל.

ביאור דבריו, שמה שכתוב "והתודו את עונם" וכו', מדובר על תשובה שאינה שלימה, שאין בכחה אלא להחזיר את עם ישראל לארץ ישראל, אמנם השלטון על אר"י עדיין ביד האומות, ועי"ז היא נקראת "ארץ אויביהם", כלומר "ארץ הכבושה תחת אויביהם".

וממשיך הכתוב שלאחר שיכנע לבכם הערל, שיעשו תשובה שלימה, או לאחר שירצו את עונם באורך הגלות – אז יזכו שארץ ישראל לא תהיה "ארץ הכבושה תחת אויביהם", אלא "ארץ הכבושה תחת ישראל". ומבואר שהארץ יורדת מדרגתה ע"י שהיא כבושה תחת הגוים, עד שהיא נקראת 'ארץ אויביהם'.

תחת שלטון הגויים הרי היא נכנסת לשליטת הסט"א, ע"כ. והרי הסט"א הוא מלאך המות. וא"כ בודאי שאין לך "ערי יהודה בחורבנן ובמיתתן" גדולה מזו.

ט.

ויתירה מכך מצאנו, שמקום בא"י שהוא תחת שילטון גויים, יש לו מקצת דיני חו"ל לגבי איסור יציאה כשאנו למטרת מגורים וכיבוש. וראיה לדבר זה מהגמ' בכתובות (ק, ב) שאמרו שם שכשגרשו את דוד לארץ פלשתים, אע"פ שגם פלשתים היה חלק מא"י, מ"מ כיון שבאותה תקופה המקום נשלט ע"י הפלשתים, דוד החשיב את עצמו כיוצא מהארץ לחו"ל. ואמר על עצמו "כי גרשוני מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים".

י.

וממילא עתה שזכינו שאין ארץ ישראל תחת הגוים (ולצערנו היה זה ע"י המהלך של "ואז ירצו את עוונם" – ע"י שנשלמה סאת יסורי הגלות), מעתה אין היא נקראת ארץ אויביהם. ואעפ"י שהשלטון ביד מי שאינם שומרי תורה ומצות, מ"מ כיון שהשולטים הם "יהודים", זה גורם שמצות הכיבוש תהיה מושלמת, (וכמו שנביא להלן מדברי האגרות משה ועוד) ובבחינה מסויימת זה מעלה את הארץ מדרגת חו"ל לדרגת ארץ ישראל ששורה שם השכינה וכו"ל בדוד.

[ואמנם בעצם השלטון שלהם ישנו חלק רע ג"כ, שהם מנסים להשליט פעולות המתנגדות לתורה, ועל כן אנו מתפללים לשלב נוסף בגאולה, שהשלטון יעבור לידי יהודים שומרי תורה ומצוות].

יא.

ב. מעלה נוספת ישנה בזה שעבר השלטון לידי יהודים, שכיבוש ארץ ישראל שנעשה ע"י שהרבה יהודים עולים לארץ ישראל, מתאפשר דווקא הודות לכך שהשלטון יהודי. אבל שלטון גוי לא היה נותן שיעלו כ"כ הרבה יהודים לארץ, כיון שהגוים עינם צרה בהתפתחות הישוב היהודי, והם מנסים כל הזמן להצר את רגלי היהודים מלשבת בארץ. [וכמו שהיה בזמן השלטון הבריטי שהיה צריך כל יהודי לעבור תלאות רבות עד שהיו מקבלים אותו לאר"י. והם כתבו "ספר הלבן" וצמצמו את העליה, עד שכשבאו ספינות המעפילים מלאות יהודים מן הגולה החזירו אותם].

אבל כעת שהשלטון יהודי, כל יהודי יכול לבא לא"י בזרועות פתוחות. ומכאן זה נתרבו היהודים בארץ ישראל במספרים גדולים, וכפי שמוכח לנגד עינינו, שבזמן מלחמת העולם

הראשונה (תרע"ד) היו מאה אלף יהודים, ובשנת תש"ח ישבו כשמונה מאות אלף יהודים. כלומר ב-34 שנים נוספו שבע מאות אלף יהודים. ואילו לאחר מכן נוספו בממוצע מליון יהודים כל שלש עשרה שנה. בתש"ט מליון יהודים, בתשכ"ב שני מליון, בתשל"ו שלשה מליון, בתשנ"א ארבעה מליון, בתשס"א חמשה מליון, בתשע"ג - למעלה מששה מליון יהודים.

ג. ומלבד מה שביארנו, ישנו צורך בשלטון יהודי משום הצלת נפשות, שהרי הגוים לא אכפת להם מנפשות ישראל, [ובזמן השלטון הבריטי סבלו היהודים רבות מפרעות והריגות ללא עזרה מצד השלטון שעמד מנגד, וכמו בפרעות תרפ"ט בחברון ובכל הארץ, שהיהודים היו צריכים להיאבק בכוחות עצמם עם הערבים, ולקח זמן רב עד שהשלטון הגוי דאז התערב, ובינתיים נהרגו עשרות יהודים. וכמו"כ פעמים רבות נוכח הישוב היהודי לראות שהשלטון האנגלי לא אכפת לו מחיי יהודים. ולא עוד אלא שניסו לסכסך את הישוב היהודי עם הישוב הערבי (עי' בספר האיש על החומה ח"ג פרק 35, ובספרים נוספים המתארים את הימים ההם)], אבל כשהשלטון הוא יהודי, מיד כשיש חשש קל לפיגוע, עושים כוננות ומאמצים עליונים למנוע את הפיגוע.

יב.

אם שלטון רשעי ישראל נחשב כשלטון יהודי
 אנו רואים מדברי האגרות משה (ועוד פוסקים להלן), שהיום שהיהודים שולטים בארץ ישראל, אעפ"י שהשולטים אינם שומרי תורה ומצוות, מ"מ כיון שהם יהודים - ערי יהודה נתעלו במדריגה גבוהה שיצאו מכלל "ערי יהודה בחורבנן". (וכן זה מוכיח עוד נקודה, שבימינו אי"ז נחשב שאחרים מושלים על ישראל והארכנו בזה בנספח ב).
 וכמ"ש בשו"ת אגרות משה (או"ח ה, לז. וכן פסק באו"ח ד, ע)... שא"כ עתה שבחסידי השי"ת אין מושלים האומות על ערי יהודה ועל ירושלים, והם גם מיושבים, הוא טעם גדול שלא לקרוע. אף שעדיין לא באה הגאולה ע"י מלך המשיח, ואנו מתפחדים מהאומות [א.ה. אין כוונתו שפחד זה גלות, וכבר ביארנו את זה, אלא רק שעדיין לא באה הגאולה השלימה של המשיח שאז לא יהיה שום פחד] - אין לקרוע. דהא הקרא שלמדים משם (במו"ק כו, א) שצריך לקרוע על ערי יהודה (בירמיה מא, ה "ויבואו אנשים משכם משלו ומשמרון שמנים

איש מגלחי זקן וקרעי בגדים וגו'") הרי באו אחר שנחרבו ממש, שאין ללמוד מזה אפילו ליום אחד קודם החורבן, אף שהיה ידוע ע"י ירמיהו הנביא ועוד, כי יהיה החורבן. וכ"ש עתה שמקווים אנחנו שמלך המשיח יבוא בקרוב כשהיו כל ערי ישראל על מכונם, שאין צורך לקרוע.

אבל כשרואה מקום המקדש שעדיין הוא בחורבנו, ולא שייך שיבנה אלא ע"י מלך המשיח צריך לקרוע בפשיטות. וכשיבוא מלך המשיח במהרה בימינו, אף אם נימא שיהיה קצת זמן עד שיבנה, יורנו מלך המשיח וסנהדרין איך לעשות. עכ"ל.

ומבואר מדברי האגרות משה, שמה שיש שלטון יהודי בארץ ישראל, אע"פ שאינם שותו"מ (שע"ז אנו מחכים לשלב נוסף בגאולה, שהשלטון יעבור לידי שומרי תורה ומצוות), בכ"ז יש בזה חלק חשוב של גאולה שהשלטון עבר מידי הגויים לידי היהודים, והענין הזה כ"כ חשוב, עד שבגללו ערי יהודה וירושלים יצאו מכלל "בחורבנו"⁹⁵.

וכדברי האגרות משה כתבו כמה פוסקים. [ובספר מנחת שלמה להגרש"ז אויערבך זצ"ל (ח"א סי' עג) כתב שאע"פ שכעת השלטון בידי יהודים, מ"מ כיון שישנם מסגדים בירושלים, עדיין יש לקרוע. ומבואר שהוא נקט ג"כ כהאגרו"מ שהשלטון כעת נחשב שלטון יהודי, ואע"פ שהוא בידי רשעים אי"ז מהווה סיבה לקרוע, כיון שעכ"פ ירושלים בקדושתה אחר שהשלטון בידי יהודים, ורק מחמת טעם אחר הוא סובר שצריך לקרוע].

⁹⁵ מדברי האגרו"מ אנו למדים כמה דברים נוספים. האגרו"מ כתב שעל בית המקדש צריך לקרוע גם בימינו, אעפ"י שמקום המקדש בימינו הוא בשלטון ישראל, אמנם כיון שאיננו יכולים לבנות את בית המקדש, אלא צריך להמתין בזה למשיח שהוא יבנה אותו, לכן עדיין הוא נקרא "בחורבנו". אמנם על ערי יהודה וירושלים כתב האגרות משה שאין צריך לקרוע, ואפילו מקומות שעדיין הם שוממים אינם נקראים "ערי יהודה וירושלים בחורבנו", והיינו מכיון שיש לנו את האפשרות בימינו לבנות וליישב את בני ישראל בכל ערי ישראל, ואי"צ להמתין שהמשיח יעשה את זה.

*

ומזה אנחנו לומדים כמה דברים: א. שבנין הארץ מותר, וצריך, שעם ישראל ימשיך לבנות אותו בדרך הטבע עד להשלמתו, ועד שיתיישבו בני ישראל בכל הארץ ממש, ואין צריך לחכות שדווקא המשיח ישלים את זה.

ב. שמה שעם ישראל ימשיך את כל בנין ערי ישראל, זה יביא את הגאולה השלימה, וכלשונו: "שמקווים אנחנו שמלך המשיח יבוא בקרוב כשהיו כל ערי ישראל על מכונם".

ג. שאין חשש בימינו שתהיה עוד גלות, אלא התהליך הצפוי הוא שבניית ארץ ישראל תמשיך בעקביות עד להשלמתה. וכמו שכתב שאין אנחנו כמו בזמן ירמיה שהיה צפוי גלות וחורבן, אלא אדרבה בימינו אנו מצפים שכל ערי ישראל יהיו על מכונם.

יג.

ויש להביא הוכחה לשיטתם מהפסוק בירמיה שהביאה הגמרא, ששם מבואר שלאחר החורבן קרעו את בגדיהם, אבל קודם לכן לא קרעו (וכמו שהוכיח האגרות משה), והרי קודם החורבן המלכות בישראל היתה מלכות זדון וחטאו בג' עבירות, וכמ"כ ביחזקאל לו, יז: בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה .. על הדם אשר שפכו על הארץ ובגולליהם טמאוה. ואפיין אותם בגויים וכו'. ע"כ. וכן ברוב ימי מלכי ישראל כירבעם ואחאב ומנשה וכו', שחטאו והחטיאו את ישראל בג' עבירות חמורות (והם מהמלכים שאין להם חלק לעוה"ב), ואעפ"י כבאותה שעה לא היה לערי יהודה וירושלים דין "ערי יהודה בחורבנן" עי"ז שהשלטון פורק עול תורה ומצוות, שהרי לא קרעו על ערי יהודה וירושלים אפילו יום אחד קודם חורבנה ממש כמו שהביא האגר"מ.

ומבואר מזה שעצם זה שהשלטון הוא יהודי, הרי זה מפקיע את ערי יהודה מ"חורבנן". [ובודאי שהמלכות הזו היתה צרה נוראה, וזה היה סיבת חורבן ביהמ"ק, אמנם מ"מ מבואר מהכתוב, שממשלה יהודית – תהא אשר תהא – עדיפה באלפי מונים על ממשלה גויית]. ועוד יש להוכיח מהנביא יואל (ב, יז) שהבאנו לעיל, שהקב"ה ציוה ש"בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה'... ואל תתן נחלתך לחרפה למשל במ גויים" וכו', והנה אמרו בסדר עולם רבה (פרק כ) יואל ונחום וחבקוק נתנבאו בימי מנשה, ומפני שלא היה מנשה כשר לא נקראו על שמו. ע"כ. והנה הגמ' בסנהדרין (קג, ב) מרחיבה ברשעותו הנוראה של מנשה, שעבר על ג' עבירות חמורות, העמיד צלם בהיכל, ובא על אחותו, וכן שפך מנשה הרבה דם נקי, ואעפ"י כ"ה הקב"ה ציוה ש"בין האולם ולמזבח יבכו הכהנים משרתי ה'", על כך שישראל נאלצים ללכת לזמן קצר למצרים ופלשתים, ועי"ז מתקיים "למשל במ גויים". וכבר הוכחנו לעיל שהבכיה היתה על הירידה הרוחנית שבדבר.

ל.

ודרך אגב לאחר שהבאנו את דברי האגרו"מ שכתב שבימינו ערי יהודה אינן בחורבנן יש לעמוד על נקודה נוספת שאנו רואים בימינו בבנין ירושלים. בברכת שבע ברכות אנו מזכירים את הפסוק - "עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול חתן וכו'". ובאמת יש להתבונן בכך שבימינו אי"ז רק נבואה על העתיד, אלא כבר בימינו מתחילה הנבואה להתגשם, בחתונות שמתקיימות למכביר בערי יהודה ובירושלים החדשה שהיא "חוצות ירושלים שבין

שיא

החומות" (והיא קיום הנבואה "פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה בתוכה". זכריה ב, ח) [ואעפ"י שאומרים בדרך תפילה "מהרה ה'א ישמע בערי יהודה" היינו שמתפללים על השלמת הענין]. בירושלים מתקיימות מספר חתונות היהודיות הגדול ביותר בעולם, ואין עוד עיר בעולם שמתקיימות בה חתונות יהודיות במספר שמתקיימות בירושלים.

ולסיום יש להביא מדברי רמ"ד ואלי, שעפ"י דבריו מתבאר מה המיוחד בערי יהודה - כפי שאנו רואים מגדרי ההלכה, שעיקר האבילות והקריעה היא על חורבן, ועיקר השמחה הוא על בניין.

כתב רמ"ד ואלי (תהלים עו) עה"פ נודע ביהודה אלהים: שאין אלהים כי אם בישראל, והזכיר את "יהודה" בתחלה, כי ביהמ"ק היה בחלקו, וגם רובן של נביאים היו בערי יהודה, ולכן תראה שהמלות האלו נודע ב"יהודה אלקים הם ר"ת נבי"א, לרמוז אל הנזכר. ואין ספק שבחלק יהודה הדבקות הקדוש היה יותר חזק ממה שהיה בשאר המקומות של ארץ ישראל, וז"ש: "נודע ביהודה אלהים", כי אין ידיעה אלא דבקות. עכ"ל.

וממילא הבנין הגשמי של ערי יהודה הוא מהתנאים היותר הכרחיים להשראת השכינה בישראל (ובזה אנו יכולים להבין מדוע הסט"א כ"כ מתנכלת לערי יהודה בימינו, ומתאמצת להחזיר לישמעאלים דווקא חלקים משטחים אלו).

סימן ט

בענין הספר קול התור לרבינו הגר"א

כפי שהבאנו בפרק ח העלה על הכתב הגאון רבי הלל ריבלין, תלמיד הגר"א, את מה ששמע מפי הגר"א בענין בנין ארץ ישראל וירושלים, וכפי שהבאנו שם, היה הכתב יד של הספר שנים רבות בירושלים, והיה ידוע בין גדולי ירושלים שהשתמשו והגו בו רבות, עד שיצא לאור תמצית ממנו בספר הנקרא קול התור. וע"כ נביא כאן מדברי כמה מגדולי ירושלים, צאצאי תלמידי הגר"א, שמדבריהם אנו למדים על המסורת שהיתה להם בענין הספר קול התור.

א. הגאון רבי חיים שרגא פייביל פראנק זצ"ל (חבר בית הדין לכל מקהלות האשכנזים בירושלים מיסודו של הגר"ר שמואל סלנט, ורב שכונת "ימין משה" ירושלים, מחבר "תולדות זאב" שבת ח' חלקים). כתב במבוא לקול התור: לכו חזו מפעלות הספר הקדוש "קול התור" מאדוני זקן זקני הגאון המקובל מוהר"ר הלל בהגאון הצדיק רבי בנימן ריבלעס משקלוב זצ"ל, המאיר באספקלריא המאירה דרכי הגאולה ומעייני הישועה שנתגלו בעולם ע"י רבו הרב הדומה למלאך ה' צבאות, רבינו הגר"א זצ"ל.

ולנו צאצאי וניני המשפחה נמסר לנו איש מפי איש כי זקננו הגאון המקובל רבי הלל זי"ע, זכה לעמוד ימים רבים לפני רבו הגר"א זצוק"ל, וקיבל ממנו סודות נעלמים בדבר ישובה של ארץ ישראל וכו', ועקרי הדברים ששמע מפי הגר"א זצ"ל העלה רבי הלל על ספר "קול התור" ...לכן אפריון נמטי להו למיסדי ה"וועד להפצת קול התור" אשר שמו על לבם ערכו הרב של ספר זה, ונתעוררו להפיץ אורו בכל בית ישראל, למען ידעו הדרך אשר ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון בעקבות משיחא וכו'. עכ"ל.

ב. הגאון ר' ישעיה חשין זצ"ל (ראש המלמדים בעץ חיים) מצאצאי תלמידי הגר"א שעלו לארץ ישראל כתב בספרו "דברי ישעיהו" (יצא לאור ע"י חתנו הגאון ר' אליהו זלוטניק זצ"ל חבר בד"ץ העדה החרדית. נלב"ע ח' אדר תשל"ה. ח"ב בחלק רשומות וזכרונות עמוד ב): "בכדי לדעת ולהבין לרוחם התלהבותם ומסירת נפשם של תלמידי הגר"א והסתכנותם בנסיעה לאר"י משך שנה בסירות קטנות על מים רבים אדירים ומבלותם בהתישבות הראשונה בזמן של מחלות ומגפות ר"ל, ופרעות ר"ל, ולהבין לעקשנותם הגדולה בעבודה זו, צריכים קודם ללמוד הרבה את היסוד הרוחני שלהם, את "סערת אליהו" רבם, הגר"א, לקיבוץ גליות וישוב

ארה"ק, שזה היה יסוד היסודות שתלמידיו מסרו את נפשם, ובאו באש ובמים בכדי לקרב את הגאולה במצות רבם. ענין האתחלתא, שרבנו הגר"א מדבר הרבה ע"ז בחבוריו הקדושים הקבלה (אולי צ"ל בקבלה) ותורה רבה היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים... ואפריון נמטי לידידנו, מצאצאי תלמידי הגר"א, הרב ר' שלמה זלמן רבלין, העוסק זה כמה שנים לבאר פרקי "קול התור" של אב זקנו הגאון ר' הלל משקלוב ז"ל, וביאורים על פזמוני אביו הגדול ר' יוסף רבלין ז"ל, ומביא הרבה מראי מקומות מספרי הגר"א על עקבתא דמשיחא, קבוץ גלויות ומצות ישוב ארץ ישראל, אשר יפיץ אור גדול וקדוש לכל בית ישראל בעזהי"ת...

זה מאה וארבעים שנה מיום שעלו אבותינו תלמידי הגר"א לאר"י בשנת תקס"ט, השיירה הראשונה בשבעים נפש משקלוב, יבנה דרייסין, הגיעה לצפת ביום ח' אלול תקס"ט. מי יוכל לספר ומי יוכל לתאר את מסירות נפשם, ומכ"ש את רוחם הסוערת "בסערת אליהו" רבנו הגר"א, לשם קירוב הגאולה ע"י קץ המגולה. כי ראו ברוח קדשם, כי הגיעה עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה, ואת עפרה יחננו. ראשי העוסקים והמדריכים בכל הנסיעה הזאת, היו גאוני עולם מוסדי ארץ תלמידי הגר"א..."

ג. הג"ר אליהו ראם ראב"ד וראש השוחטים בירושלים⁹⁶ הסכים להוצאה ולכלל המפעל של מוציאי הספר "קול התור" במכתב הערכה לספר "מדרש שלמה". מתוך מכתבו: "הובא לפני הספר מדרש שלמה, שחבר ידידי היקר והנכבד רב פעלים הרב מו"ה זלמן ריבלין הי"ו. לא הספקתי לעבור על כל הספר, וראיתי בו דברים יקרים ונשגבים על מצות ישוב ארץ ישראל, קבוץ גלויות ובנין הארץ. מיוסדים על הרעיונות הקדושים של רבנו הגר"א זצ"ל, שמטרתם היא לקרוב הגאולה השלמה עם ביאת משיח צדקנו בב"א". (בהוצאת "דורש לציון" הוא בעמוד ד).

ד. הג"ר מרדכי יהודה ליב זק"ש (רב דזכרון משה והסביבה, ובעמח"ס "מילי דמרדכי" ב' חלקים) בספר דורש לציון (עמ' ת) כתב להרב שלמה זלמן רבלין המלכה"ד קול התור: "הנני

⁹⁶ הגרא"מ שך זצ"ל אמר: "חושבים שפלוגי יודע ללמוד ושאלמוני יודע ללמוד, אבל כשמדברים בלימוד עם רבי אלי' ראם רואים שהוא יודע ללמוד". מרן הרב שך עמ' 437.

חושב שלאחר הסתלקותו של הרב יצחק הירש ריבלין⁹⁷, הנה מע"כ יבדלח"ט הנהו הידען והמומחה המיוחד בדורנו ברעיונות הנשגבים של הגר"א ותלמידיו לקיבוץ גלויות ולדרכי אתחלתא דגאולה וכן בתולדות הישוב הישן בארץ. מוקירו ומכבדו כערכו הרם. מרדכי יהודה ליב זק"ש".

ה. הגאון רבי אברהם ברדקי זצ"ל העיד, שאצל אבותיו וזקניו "קול התור" היה כאורים ותומים בכל עניני א"י.

ו. הגרש"ז אויערבך זצ"ל: "היה מוסכם על כל גדולי ירושלים בדורות שעברו, שספר "קול התור" הוא מהגר"א, ולא עלה על דעת אף אחד לפקפק בזה". (מפי עדים נאמנים ששמעו מפיו).

ז. הגר"ש אלישיב זצ"ל: "מעולם לא שמענו ערעור ופקפוק על ספר "קול התור". (כנ"ל).

ת. הגר"ר אברהם ראם (היה מלמד ידוע בירושלים. בן אחיו של הגר"ר אליהו ראם ראב"ד ירושלים. שניהם נינים של רבי אברהם אחי הגר"א) העיד שקיבל מאבותיו את המסורת על הספר קול התור מפי הגר"א.⁹⁸

⁹⁷ הוא הגאון רבי יצחק צבי ריבלין זצ"ל רבה הראשון של שכונת זכרון משה, שהגר"ר אליהו ראם כתב עליו: הגאון ר' יצחק צבי ריבלין ז"ל שהיה רב בזכרון משה, היה כידוע בקי בשני התלמודים ובמדרשים ובחבורי רבנו הגר"א ורעיונותיו על קבוץ גלויות וישוב אה"ק. מתוך בקיאותו הרבה הזאת, ידע ר' יצחק צבי לסתור ולשים לאל את כל דבריהם של כל אלה שהתנגדו לישוב ארץ ישראל, ובמלים חריפות היה אומר שכל המתנגד לישוב אר"י נחשב לחוטא בחטא המרגלים.

⁹⁸ כדבריהם כתבו גם הוועד להוצאת קול התור (שבין חבריו הגאון רבי חיים פרידלנדר זצ"ל, כמו שכתב המו"ל של ספר קול התור במהדורה שי"ל בשנת תשנ"ד, הרב יוסף ריבלין: "הקדמה מתוך המהדורה של ספר קול התור שיצאה בבני-ברק בשנת תשכ"ט, ע"י ר' חיים פרידלנדר והוועד להפצת "קול התור". וכפי שסיפר לי, הוא היה עד ראיה לזה, שעסק עם הוועד הנ"ל בזה): "סוף דבר, כל מי שהאמת נר לרגליו, לא ימצא בספר הזה דבר שיספק עליו אמיתתו והיותו כולו מתורתו של רבינו הגר"א".

וכך אמר הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל "ר' שלמה זלמן ריבלין מעולם לא שיקר. הוא לא היה מסוגל לשקר". (מפי עד שמיעה שהיה נוכח בשעה שאמר הגרש"ז דברים אלו).

*

מספר הוכחות מאשרות ג"כ את העדויות הנ"ל:

א. היסודות המבוארים שם מקבילים לדבריו של הגר"א המפורזים בספריו. [חלק מהדברים הבאנו בקונטרס בפרק ד. ובמהדורת הספר קול התור שיצאה בשנת תשנ"ד, הביא המהדיר (הרב יוסף ריבלין) מקורות משאר ספרי הגר"א ליסודות של הספר קול התור].

ב. פזמוני ר' ישעיה ריבלין מיוסדים על כל מילה מהספר קול התור. מכך מוכח שלפני ר' יוסף ריבלין היה את הספר. והנה הפזמונים הנ"ל נכתבו כבר בשנת תרט"ו בזמן שכל בני תלמידי הגר"א היו בחיים ואף אחד לא פצה פה להכחיש את הספר. עובדה זו מעידה על אמיתותו של הספר, שכן אם לא היה כזה ספר מהגר"א לא היה אדם יכול לבא, תקופה קצרה לאחר פטירת הגר"א, ולהוציא ספר עפ"י הגר"א בלא שימחו בו בני תלמידי הגר"א ויאמרו שלא היו דברים מעולם. [דוגמא לדבר, אילו יוציא אדם בדורנו ספר עפ"י פסקים של בעל חזו"א זצ"ל שלא היו ולא נבראו, וודאי שלא יעבור הדבר בשתיקה].

ג. עליית תלמידי הגר"א מהווה הוכחה שמאחוריה עומדת שליחות שהוטלה עליהם ע"י הגר"א כפי שמבואר בספר קול התור, שלולא כך אין כל הסבר מדוע הגיעו כולם לידי החלטה לעלות לארץ השוממה ולנסות בדרכים בלתי הגיוניות עפ"י דרך הטבע, להפריח את שממותיה, לאחר קרוב לאלפיים שנה שלא נעשה דבר כזה. וכמו שהארכנו בזה בפרק ח ('עליית תלמידי הגר"א').

ד. מתוכן הספר ניכר שהוא נתחבר ע"י אדם בשיעור קומה של הגר"א. משום שאף אדם אינו יכול לעשות עבודה כזאת גאונית, שגנוז בה עומק עד אין סוף, והכל מתאים בכל הצדדים וצידי צדדים ודקי דקויות לכל מקורות התורה בנגלה ובנסתר, יצירה בדרגה כזו שרק הגר"א יכל לעשות, ע"י שראה את אור התורה מסוף העולם ועד סופו, ומסר תורה זו לתלמידו הגדול בענקים רבי הלל משקלוב מראשי רבני ומנהיגי ירושלים בשנים תקע"ב – תקצ"ח. [שכשחסידי הגאון רבי נתן נטע בן רבי מנחם מנדל משקלוב, אמר עליו: "גדולי ישראל אמרו עליו, מהלל עד הלל לא קם כהלל, ואין גומרין עליו את ההלל". ועוד אמר "שרבי הלל היה עוזר להגר"א בכתיבת חידושיו בלילה, והוא זכה לראות "קרבן אור" בפניו, ונתברר לו שבאותה שעה הגר"א זכה לגילוי אליהו". ומסופר, שפעם ר' הלל ביקש מאד מהגר"א שישתדל שיהיה גם לו גילוי אליהו, והשיבו הגר"א: כי לפי שורש נשמתו יוכל להשיג זאת רק בירושלים. וסיפרו, שפעם היה לו גילוי אליהו גם בערב ראש חודש בירושלים, אשר כפי שצינו המקובלים, זו היא דרגה גבוהה מאד, מפני שערב ר"ח הוא יום דין. ע"כ. (חזון ציון, 101)].

ה. ומלבד הגדלות של הספר, עוד יש בתוכן הספר תחזיות שנראים כנבואה ממש, שאנו רואים בעינינו שנתקיימו לפרטי פרטים ובדיוק לפי התאריך שהוא יעד, וע"כ המסקנא המתבקשת היא שאף אם הספר אינו מהגר"א הרי הוא נתחבר ע"י אדם בעל שיעור קומה כהגר"א. ועל דרך שכתב הרמב"ן לגבי שירת האזינו "ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מן החזונים בכוכבים שהגיד מראשית אחרית, כן היה ראוי להאמין בה, מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה לא נפל דבר אחד. ואף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לב לדברי האלהים, מפי נביאו הנאמן בכל ביתו, אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו, עליו השלום". ואף אנו נאמר, אילו אדם אחר כתב את הספר ראוי להאמין בו, וק"ו אחר שנתאמת שהספר הוא מהגר"א.

וכך אמר אחד מגדולי ראשי הישיבות שבדורנו, שאם לא הגר"א חיבר את הספר, א"כ היה גר"א שני. ו. ישנה עדות כמסית לפי תומו מפי אנשים רבים מבני ירושלים שאומרים בעת צרה או מחלה ר"ל 'עוד יוסף חי', והם עצמם אינם יודעים את פי' הדברים, אמנם תפילה זו היא שיריים מתפילת אבותיהם שמובאת בספר קול התור בפ"א 'עוד יוסף חי.. מצוה וחובה רבה עלינו להתפלל הרבה בעד חייו והצלחתו של משיח בן יוסף..'. ושם בפ"ה: "תפילת עוד יוסף חי: אבינו שבשמים, רחם נא על שארית

וכבר מתקופת תלמידי הגר"א ישנן עדויות שהספר היה בשימוש בין גדולי ירושלים ונביא כאן כמה מקורות לכך:

א. בספר המגיד דורש לציון עמ' 64 מביא קטע מכתבי ר' משה ריבלין (נפטר בירושלים בשנת תר"ז) "ומר אבי בכתבי קול התור הגאון ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א אומר וכו'". ובח"ב עמ' 113 "גם אבי נ"י בכתבי קול התור מדבר בענין זה....".

גם בניו ונכדיו השתמשו בדברי הספר קול התור בדרשותיהם, ונינו ר' יוסף ריבלין מצטט בדרשתו בר"ה שנת תש"ך קטע מספר קול התור. נדפסה במדרש שלמה עמ' 7. וכן פזמוניו.

ב. מדרש שלמה עמ' ט בשם הגאון ר' צבי הירש כהנא שפירא זצוק"ל, מגדולי המקובלים בירושלים, בנאמו בכינוס אזכרה ביום כ"ז אלול שנת תרפ"א "זכות גדולה היא ללמוד וללמד את תורת האתחלתא על פי רבינו הגר"א ותלמידיו מיסדי הישוב, המרוכזת בכתבי קול התור להגאון ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א".

ג. מוסד היסוד עמ' 291: "בתקופה הישנה היו קיימים שיעורים קבועים בישיבת המקובלים בירושלים, בהם למדו את תורת האתחלתא דגאולה עפ"י הגר"א ותלמידיו ומצוות ישוב ארץ ישראל, וענין "קץ המגולה" לשם קירוב הגאולה עפ"י חז"ל. בין מגידי השיעורים האלה היו הרבנים ר' ישעיה ברדקי, ר' יעקב ליב לעוי, ר' משה נחמיה כהנוב, ר' אברהם אייזינשטיין ועוד".

ד. בספר מגילת יוסף עמ' 26 מובא תמצית מהנאומים ב"עצרת הזכרון" ביום כ"ז אלול תרפ"א כה שנה לפטירתו של ר' יוסף ריבלין. "הראב"ד וישנצקי הקריא מה שרשם מפי הג"ר ארי' לייב ד"ץ באסיפת הועד הכללי: כל הבא לכתוב או לדבר משהו על תולדות הישוב הישן חייב להיות וכו' למדן בפרקי קול התור של תלמיד הגר"א".

יוסף עמך, אב הרחמן גואל ישראל וירושלים, מצמיח קרן ישועה, הושיעה נא והצליחה נא - ציר אמונים משיחא דאתחלתא משיח בן יוסף, נושא חליינו וסובל מכאובינו במלחמתו נגד צורר ישראל ארמילוס הרשע... עוד יוסף חי, יוסף עוד חי, חי יוסף עוד, בן דוד חי וקיים...".

לאחר כל ההוכחות יש להדגיש שידודת הספר כתובים בשאר ספרי הגר"א, וע"כ אין נ"מ למעשה באמיתותו של הספר משום שאי"צ להסתמך על הספר ואת כל הדברים יש ללמוד משאר ספרי הגר"א, וכמו שהארכנו בזה בספרנו. ומלבד זאת הדברים מתבארים גם בדברי חז"ל ורבותינו הראשונים והאחרונים, וכמו שנתבאר.

שושלת הרבנים לבית משפחת ריבלין – מיסדי הישוב בארץ בשליחות הגר"א בכדי להבין את הרקע של האישים שמדובר עליהם בהקשר להוצאת הספר "קול התור", וכן הובא מדבריהם כמה פעמים בספרנו, ע"כ נביא כאן את סדר הדורות של הרבנים לבית משפחת ריבלין:

א. רבי בנימין רבלין תלמיד הגר"א.

הוא היה בן דוד שני של הגר"א. וכפי שהביא בספר חזון ציון עמוד 12, שאבי זקנו של הגר"א הוא רבי אליהו חסיד, ולו שני בנים, האחד ר' יששכר בער, והאחד ר' צבי הירש. ולשניהם בנים בשם ר' שלמה זלמן. ר' שלמה זלמן ב"ר יששכר בער – הוא אבי הגר"א. ור' שלמה זלמן ב"ר צבי – הוא אבי ר' בנימין רבלין.

רבי בנימין רבלין חיבר ספר "גביעי גביע הכסף". והוזכר ע"י בני הגר"א בהקדמה לשו"ע (בד"ה "וגם אלה") "הרב המופלג בתורה ובעבודה, הנגיד המפורסם לשבח. איש חי רב פעלים, פרי קדש הילולים, כבוד מר בנימין נר"ו מק"ק שקלאוו. עלה למרום שבתו לק"ק ווילנא, לעשות נחת רוח ליוצרו, ותדד שנתו מעניו, וזכה לשמוע מפיו הקדוש והטהור בלימודים, ואור תורתו ויראתו נגה עליו מאז בדרכו והנהגתו. וגם על ידו נבנתה עיר התהלה ק"ק שקלאוו על תלה, קיימו וקבלו עליהם הרבה מהנהגותיו בדרכי הלימוד, ונתיבות המצות כתיקונן".

ובמעשה רב סימן ק"ס הובא ממנו דבר הלכה בשם הגר"א.

רבי בנימין נולד בשנת תפ"ח, ונלב"ע בשנת תקע"ב בחודש אב או אלול.

(ר' בנימין הוא הנושא בספר "חזון ציון" בפרקים א – 1).

ב. בנו של ר' בנימין – ה"ה ר' הלל ריבלין משקלוב הוא תלמיד הגר"א, אשר נולד ביום ב' דראש השנה תקי"ח בעיר שקלוב, לאביו רבי בנימין, ולאמו מרת רויזא רחל, ויצאה נשמתו בטהרה בירושלים עיה"ק כשהוא בן שמונים שנה, ונקבר על יד קבר זכריה הנביא. ועל מצבתו חרות לאמר: "הרב המאור הגדול, החכם השלם, המופלא בתורה ויראה, כבוד מו"ה הלל בהרב ר' בנימין משקלוב, יצאה נשמתו ביום ש"ק ט' סיון ה'תקצ"ח ליצירה". כתב את ספר "קול התור" בשנת תק"מ, ממה שלמד מהגר"א את דרכי הגאולה ("קול התור" בגימטריא: "הלל בן בנימין ורויזא רחל").

והוא היה שליחו הגדול ביותר של הגר"א להנהיג את הקהילה בירושלים מח' אלול שנת תקס"ט שהגיעו לארץ ישראל והתישבו בצפת, ואחר כך משנת תקע"ב שחלקם עברו לירושלים בראש ר' הלל – עד ליום פטירתו בט' סיון תקצ"ח, והנהיגם יחד עם ר' מנחם מנדל משקלוב, ובסיוע רבי נתן נטע בן רבי מנחם מנדל, ובסיוע בנו רבי אליהו "בעל לשון הקדש" בן רבי הלל.

לרבי הלל היו ארבעה בנים: א. רבי משה מגיד – שעליו ידובר באות הבאה.

ב. רבי אביגדור - אב"ד קרייצבורג (לטביה). נלב"ע י"ב כסלו.

ג. רבי שלמה זלמן – מח"ס דברי שלמה על הש"ס, שהוא היה שותף בעריכת הספר "קול התור". נלב"ע י"ד סיון תרכ"ז, בהיותו בן שמונים ואחת.

ד. רבי אליהו בעל לשון הקדש - (נכתב עליו "חזון ציון" פרק לא. נלב"ע י' שבט תרכ"ד). הוא נקרא "בעל לשון הקדש" משום שעורר מאד "לדבר דוקא בלשון הקדש". וכמו שאמרו אביו רבי הלל, ור' מנחם מנדל משקלוב: שהדיבור בלשון הקדש מיקל את יסורי ארץ ישראל, ומזרז את הגאולה⁹⁹.

(רבי הלל ריבלין הוא הנושא בספר "חזון ציון" בפרקים ח' – כ"ב)

ג. בנו של ר' הלל - הוא רבי משה מגיד משקלוב, שהנהיג את ירושלים מבואו אליה בטבת תר"א – עד פטירתו בכ"ח אלול תר"ז.

בספר חזו"צ הובא: עדות נאמנה בידניו שרבי הלל רבלין משקלוב הביא את בנו רבי משה רבלין משקלוב בבחרותו לפני הגר"א, כדי שישמע איך שהוא דורש, והגר"א שיבח את ר'

⁹⁹ ועיין ספרי פרשת עקב עה"פ ולמדתם וז"ל: מאכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקדש ומלמדו תורה וכו'. ובירושלמי סוכה סוף פ"ג, [קטן ה]יודע לדבר, אביו מלמדו לשון תורה [היינו לשון הקדש. קה"ע]. ובצפניה ג, ט: כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה. [ר"ל, שידברו לשון הקדש, מצודת דוד]. ועיין זוהר ח"א דף עד: ממללן בלשון הקדש, בגין כך כתיב ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. ושם עה. ואינון הוו ממללן בלשון הקדש והוו מצליחין. ושם עה: בגין דכלהון ממללין בלשון הקדש, ההוא לישראל עביד לון סיועא. וע"ע ברמח"ל (ספר קיצור הכוונות לרמח"ל, עמוד רעג, מאמר "גדולת לשון הקדש") על דברי זוהר"ק הנ"ל.

ובספרי (האזינו, פיסקא שלג) וכן היה רבי מאיר אומר כל הדר בארץ ישראל וקורא קרית שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא.

ובספר "מוסד היסוד" עמ' 289 הביא, שר' אליהו לנדא נכד הגר"א סיפר בדרשותיו, שהגר"א היה אומר לתלמידיו, בחו"ל "לא כדאי" לדבר בלה"ק ברחוב, ובבית המדרש "מצוה" לדבר בלה"ק, ובארץ ישראל "חובה" לדבר בלשון הקדש גם ברחוב אפילו בעיר שרובה גויים.

משה, ואמר לו: דע שבכח הזה שה' נתן לך, אתה צריך להיות דורש לציון, כלומר שתדרוש ברבים ותעורר אותם ליישב את ציון. וגם אמר לו כי "משה בן הלל בן בנימין" הוא בגימטריא "דורש ציון". והגר"א עצמו הלך לבית הכנסת לשמוע את דרשתו, כדי להכתיר אותו להיות דרשן ברבים בענין ציון. ובמשך חייו רבי משה דיבר עם מליון איש שיעלו לארץ ישראל. [והרד"ל בקהלת רבה (ו, ג סק"ד), מביא ממנו פירוש, וז"ל, שמעתי מהרב המנות מהור"ר משה מ"מ דשקלאב ז"ל "דורש לציון תובכ"א"].

רבי משה מגיד משקלוב נטמן בהר הזיתים בסמוך לציון האור החיים והפרי חדש. [רבי משה מגיד הוא הנושא בספר "חזון ציון" בפרקים כג – ל. וכן הוזכרו תולדותיו בקיצור, בספר "אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל" ח"ב עמוד שמב].

ד. בנו של ר' משה - הוא רבי אברהם בנימין רבלין, שמילא את מקום אביו בהנהגת הקהילה, עם אחיו רבי אליהו יהושע, ועם אחי אביו "רבי אליהו בעל לשון הקדש".

ה. בנו של ר' אברהם בנימין - הוא רבי יוסף רבלין, המכונה ר' יושע (או יאשע) רבלין, מחבר הפזמונים המיוסדים על קול התור, ונקראים "קול ישועה בסערת אליהו".

הגר"ר אליהו ראם זצ"ל כתב עליו בהסכמתו לספר מדרש שלמה (שהוציא בנו של ר' יוסף, הרש"ז, עי' להלן עליו. במהדורת "דורש לציון" עמוד ד): "בספר הדרשות "מדרש שלמה" הנ"ל רואים אנו שבהרבה דרשות הסתמך המחבר על דרשות אביו הסופר והעסקן הגדול הרה"ג המפורסם ר' יוזעף ריבלין זצ"ל, המכונה רבי יושעה מנהל ועד הכללי וראש בוני השכונות כנודע. כאן אציין שהכרתי אותו, את ר' יוסף זצ"ל במשך כמה שנים, התפללתי בבית הכנסת שבשכונת אבן ישראל והרבה פעמים שמעתי ממנו דרשות אחרי כל נדרי בליל יום הכפורים. דברים מלאים רגשי קודש והתעוררות מרובה לתשובה ולישוב אר"י עד כדי כך שהוא בעצמו פרץ בבכי גדול ועורר את הקהל לבכי והתרגשות עצומה.

למרות שהיה ר' יוסף ז"ל עמוס עבודה רבה וקשה תמיד בהנהגת כל עניני הצבור והישוב ובבנין ירושלים וביטול גזירות וכו' שהוא היה כידוע רוח החיה ועמוד התוך בכל הענינים האלה, היה שומר בהקפדה את קביעות השעורים בתורה שהיה מגיד בכל יום. ובכל הדרשות וההדרנים שהיה דורש תמיד היה מקשר את כל ענין למצות ישוב אר"י ולבנין ירושלים ועליו נוכל לומר כי נעשה שותף עם הקב"ה הנקרא בונה ירושלים. גם הדרת פניו האצילה שמשה

להשפעה רבה בעיני כל ובעיני שרי הממשלה והקונסולים, בהשתדלותו תמיד לטובת היהודים כנודע".

זקני ירושלים היו מספרים בהתפעלות גדולה שפעם בליל יום כיפור רבי יוסף ראה את אב זקנו, רבי הלל משקלוב, שאמר לו כי בפסוק "ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם" (ישעיה נח) נרמז שמך בארבעה דורות, והוא חשב ומצא כי המלים "מוסדי דור ודור תקומם", בגימטריא "יוסף בן אברהם בנימין בן משה בן הלל" (1132), (מובא במוסד היסוד עמוד 189). רבי יוסף נלב"ע כ"ז אלול תרנ"ו.

ה, ב. בן נוסף של ר' אברהם בנימן – הוא רבי זלמן חיים ריבלין מנהל ת"ת עץ חיים, שג"כ שמר ומסר את הכתב יד של "קול התור". [רבי זלמן חיים ריבלין הוא אבי אמו של הג"ר חיים שרגא פייבל פראנק רב שכונת "ימין משה" ירושלים, שנתן הסכמה להוצאת קול התור. וכן הוא אבי אמו של רבי שמואל הומינר זצ"ל, מח"ס "עבד המלך"].

ו. בנו של רבי יוסף, - הוא רבי שלמה זלמן רבלין, הוא הבן נין של ר' הלל משקלוב - אשר הביא לבית הדפוס את הספר קול התור.

[רבי שלמה זלמן ריבלין נולד ט"ו אב תרמ"ג, ונלב"ע י"ב ניסן תשכ"ב. (בספר "דורש לציון" עמוד מ"ו, הביא מדרשת אביו ר' יוסף רבלין בט"ו באב תרי"ח: שט"ו באב הוא היום הכי גדול לענין גיחום ישראל וירושלים ע"י בנינה, והגר"א אמר לתלמידיו ש"ט"ו מנחם אב" הוא בגימטריא "ציון").]

ו, ב. בן דודו של רבי שלמה זלמן רבלין המלכה"ד – הוא הגאון הגדול רבי יצחק צבי ריבלין, אשר ערך את הספר קול התור ומסרו לר' שלמה זלמן להדפיסו, כמובא בהסכמת הג"ר חיים שרגא פייבל פראנק זצ"ל. ודבריו, וכן דברי הערכה עליו, הוזכרו כמה פעמים בספרנו. הג"ר יצחק צבי ריבלין הוא נין של הג"ר משה מגיד רבלין, מצד אביו ומצד אמו. וכך היחוס: ר' יצחק צבי הוא בן ר' בנימן ריבלין, ור' בנימן אביו הוא נכד ר' משה מגיד רבלין. בנוסף לכך אמו של ר' יצחק צבי היא בת ר' משה יהודה מעביל, ור' משה מעביל חתן ר' משה מגיד רבלין.

רבי יצחק צבי ב"ר בנימן ריבלין נלב"ע י"ח ניסן תרצ"ד.

סימן י

מסירות נפש למען כיבוש ארץ ישראל

א.

בגמ' ברכות (ח, א) "אמרו ליה לר' יוחנן, איכא סבי (שמאריכים ימים) בבבל, תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב אבל בחוצה לארץ לא וכו'". ומבואר מדברי הגמ' שארץ ישראל מסוגלת במיוחד לאריכות ימים. וכן ארץ ישראל נקראת "ארץ החיים", ועליה נאמר ונתתי צבי בארץ חיים (אדר"נ לד, י). ובזוה"ק וירא (א, קטו, א) נחלת ה' דא ארץ החיים, והכי קרא לה לארץ ישראל דאיהי ארץ החיים. וכיו"ב בזוה"ק תזריע (ג, מה, ב) ובזוה"ק מקץ (א, קצג, א). ובילקוט תהלים (נו, יד) רמז תשעה: להתהלך לפני אלהים באור החיים, זו ארץ ישראל. ועיין רש"י תהלים נו, יד.

וגם בעינינו עיני בשר ודם – אנו רואים את הנסים התמידיים ששומרים על ארץ ישראל באופן שאין לזה שום הסבר טבעי, וההסבר היחיד הוא שהשכינה מסוככת בכנפיה על כל ארץ ישראל כאם על בניה, וממילא המקום הכי בטוח לגור בו הוא בארץ ישראל. וכמו שהארכנו בזה כמה פעמים.

ב.

"טוב למות בירושלים מלמלוך במצרים"

ואמנם מצאנו בדברי חז"ל שמי שמסתכן בשביל ארץ ישראל, הרי זו זכות גדולה יותר מאשר להאריך ימים בעבודת ה' בחו"ל, וכמו שאמרו בספרי זוטא (בהעלותך סי' לג): ר' שמעון אומר בוא וראה חיבתו של א"י כמה היא חביבה, שכל מי שהולך למלחמה הרי הוא רץ והולך, כשהוא מגיע למלחמה רגליו משתברות. אבל ישראל אינו כן, אלא כשהיו קרובין לא"י היו רגליהם נושאות אותם, ואמרו אלו לאלו: אילו אנו נכנסין לא"י ומתים מיד אין אנו כדאי, שאנו נכנסין אל המקום אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו. עכ"ל. [נמשמע שהבינו שלמות במלחמה בעד הזכיה בארץ ישראל - היא זכות עצומה שאין בן אנוש ראוי לה, ועיין בספר "אם הבנים שמחה" פ"ב אות ט (עמ' קט)].

שכב

ובספר "שמרו משפט", להג"ר עקיבא יוסף שלזינגר תלמיד הכתב סופר (ח"א עמ' ב) כתב, שכעשו לו צרות גדולות בהיותו בארץ ישראל, ואמו ביקשה ממנו לחזור לחו"ל וגם בקשו ממנו לשמש ברבנות בקהילה אחרת בחו"ל, ענה: "טוב למות בירושלים מלמלוך במצרים".

ג.

ויסוד זה מבואר ג"כ בדברי הגר"א (בחומש הגר"א, בראשית לו, כו): שיותר טוב בור (להיות מושלך בבור) בארץ ישראל – ממלכות בארץ העמים, מפני שקדושת הארץ אינה מתבטלת, שעיני ה' תמיד בה, והמלכות בארץ העמים מתבטלת.

ועפ"י ביאר הגר"א שם מדוע שיבחה התורה את ראובן שאמר להשליך את יוסף לבור וגינתה את יהודה, שאע"פ שראובן יעץ להשליכו לבור מ"מ כיון שהבור היה בארץ ישראל, ראובן נדרש לשבח, ואע"פ שיהודה יעץ למכור את יוסף למצרים ושם יוסף עלה למלוכה - כיון שהיה זה בחוץ לארץ, נדרש יהודה לגנאי.

ובספר "שער החצר" (להג"ר דוד בן שמעון זצ"ל. בסימן קסח), כתב בשם הרב יוסף דף קפג, עה"פ ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה .. הוא ינהגנו על מות. וכיון שהוא מקום קדוש - יש לנו להתפלל כי הוא ינהגנו וינהיגנו שם, אף על פי שנדע שנמות בהליכתנו שם, כי יותר טוב המיתה בא"י מהחיים בחו"ל.. שהמיתה בארץ ישראל חשובה מהחיים בחו"ל.. עיי"ש. וכ"כ רמ"ד וואלי (מלכים ב, יח – עמוד רצד) בד"ה עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם... כי היו יודעים שיותר טוב למות בארץ ישראל מלהיות בשאר ארצות, שכן ברוד הוא אומר: כי טוב חסדך מחיים, וחסד השם מתפשט בארץ ישראל תמיד בלי מונע, מה שאין כן בשאר הארצות שיש כמה קליפות המבדילות, והחסד גרוע וחסר מפני התגברות המונע. עכ"ל.

וב"חסד לאברהם" (מעין שלישי, נהר כב), מדבר על השכר המיוחד שיזכו רק אלו שמסרו נפשם בעבור ארץ ישראל, וז"ל: וכאשר יראו אותן האנשים [בני קיבוץ גליות שיבואו לא"י לאחר ביאת המשיח] כאשר אחיהם [שהיו כבר בא"י קודם ביאת המשיח] נעשו בריות חדשות ופורחים באויר ללכת לדור בגן עדן [התחתון] ללמוד תורה מפי הקב"ה, אז יקבצו יחד בני קיבוץ גליות ויקחו דאגה בלבבם ויהיה להם דאבון נפש ויתרעמו אז על מלך המשיח, ויאמרו הלא אנחנו עם בני ישראל כמוהם, ומאין זו להיות הם רוחניות בגוף ובנפש משא"כ אנחנו,

ולמה נגרע?

שכג

וישיב להם מלך המשיח, הלא כבר נודע ומפורסם מדותיו של הקב"ה שהם הכל מדה כנגד מדה, אותן שהיו בחו"ל ואחר יגיעות רבות השתדלו לבוא לארץ ישראל כדי לזכות אל נפש טהורה, ולא חשו לגופם ולממונם ובאו בים וביבשה ולא חשו להיות נטבעים בים או להיות נגזל ביבשה ולהיותם שבויים ביד אדונים קשים, ובעבור עיקר רוחם ונשמתם עשו זאת, ע"כ חזרו להיות רוחניים מדה כנגד מדה, אבל אתם שהיה בידכם לבא לארץ ישראל כמוהם, ואתם נתרשלתם בעבור חמדת הממון, וחששתם לאיבוד גופכם ומאודיכם ומהם עשיתם עיקר ורוחכם ונפשותיכם עשיתם טפל, לכן נשאתם אתם ג"כ גשמיים מרוחכם וכו', אבל אותן שלא חשו לגופם ולממונם כנזכר רק חשו לרוחם ולנפשם בלבד עושה עמהם השי"ת כמה טובות לעשותם בריה חדשה כנזכר ולהוליך אותם אל הג"ע התחתון. עכ"ל.

ד.

גדולי ישראל שמסרו נפשם על ארץ ישראל ובאמת מצאנו רבים מן הגדולים בדורות הקודמים שסיכנו את עצמם למען ישיבת ארץ ישראל, ונביא להלן כמה דוגמאות:

בתשובת תשב"ץ (ח"ג סי' פר"ח) כתב: הדירה בא"י מצוה גדולה, והרמב"ן מנה אותה בתרי"ג מצות. ובספרי אמרו: שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות וכו' וכבר הפליגו רז"ל ואמרו, שכל הדר בא"י כאלו יש לו אלוה וכו', שרוי בלא עון וכו', כאלו קבור תחת המזבח וכו'. וחכמי ישראל היו מסכנים בעצמם לעבור נהרות כדי לכנוס לא"י וכו'. עכ"ל.

ובספר הכוזרי לרבי יהודה הלוי, במאמר ה (ב"חתימת הספר") פיסקא כב – כג: ויחר למלך כוזר על פרידתו ויאמר לו: מה תבקש היום בירושלים ובארץ כנען .. ולמה תכניס עצמך בסכנות המדברות והימים והאומות המתחלפות. ועי"ש בתשובתו באריכות שמצדיק את ההסתכנות בשביל ארץ ישראל. ע"כ.

ובהקדמה לספר אור החיים כתב: והאיר ה' עיני שכלי, אין זה אלא לקום ולעלות אל מקום חשבתי בו הוא מקום השכינה עיר הרמה עיר החביבה על אלהי עולם וממשלות עולם עליון ותחתון, ואזרתי כגבר חלצי סיכנתי עצמי סכנות גדולות דרך מדבר באתי בו, עד כי הביאני ה' פה עיר ליוראני יע"א לעלות דרך כאן לארץ חפצתי. עכ"ל.

שכד

ובשם הגדולים (מערכת גדולים אות א, טו) כתב החיד"א על סבו רבי אברהם אזולאי ה"חסד לאברהם": ודרך אניה בא לקפוטקיא ויצאו ליבשה והניחו כל אשר להם בספינה, ותיכף קם רוח סערה ונשברה הספינה ונטבע הכל והיתה נפשם להם לשלל, ולזכור נס זה שניצולו עשה חתימתו דמות ספינה וראיתי חתימתו. עכ"ל.

וע"ע בהקדמתו של רבי אברהם אזולאי, סבו של החיד"א, לס' "חסד לאברהם".. לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי מיום צאתי עד בואי אל המנוחה ואל הנחלה עיר קדש קרית ארבע היא חברון. ויהי היום בשנת שע"ט נהפך לאבל מחוליניו, כי יד ה' הויה בדבר גדול מאוד ויהרוג מחמדי עין ואמלטה אני וביתי לעיה"ק ירושלים, וגם שם היה חרון אף ה' ויגוף ה' בעמו, ואמלטה שם אני וב"ב אל סביבות עיר חברון.

ה.

ובספר "האיש על החומה" (על הג"ר יוסף חיים זוננפלד זצ"ל) בח"ב עמ' 173: "בפרוע פרעות בישראל בשנת תר"פ, והיציאה מפתח הבית היתה כרוכה בסכנת נפשות בפועל ממש, ורבינו זיע"א הלך מביתו דרך שער שכם, המקום המסוכן ביותר, עד למקום הברית ... שאלתי את רבינו: "מדוע בחר דרך שער שכם המסוכן ולא דרך שער יפו המסוכן פחות? השיב - מה? וכי נפקיר את שער שכם? הלא אם אנו נפחד ללכת ברחוב זה, יחשבו הם שבאמת הצליחו לגרש אותנו מהרובע, לא, זה לא! אסור לנו לוותר מפני הפחד על שום רובע ושום פינה בירושלים".

"ביום השישי המר של י"ז באב שנת תרפ"ט, השתוללו הפורעים הערבים בכל הארץ... למחרת אותו יום שישי עקוב מדם, הוא קם והלך לברית בדרך המובילה לשער שכם, שהיה מועד לפורענות גם בימי שלום, ולא דרך רחוב הבזאר העולה לשער יפו. ובאותה דרך עצמה שביום תמול התגודדו בה אלפי פורעים צמאי דם..

ולמה הלך מורנו אל הברית דרך שער שכם דווקא? "בכדי שלא יחשבו הערבים שהצליחו לגרש רגל יהודי אפילו מפניה אחת או מרחוב אחד בירושלים". ע"כ.

וגם כאן אנו רואים שהגרי"ח זוננפלד הכניס עצמו לסכנה בדרך הטבע, בשביל כיבוש ארץ ישראל, שלא יהיה נסיגה בפועל אפילו מפניה אחת מארץ ישראל. [ועיין להלן עדותו של הגר"א נבנצל מפסקי הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב זצ"ל].

עליית תלמידי הגר"א במסירות נפש

וכמו"כ עליית תלמידי הגר"א בשליחות רבם הגר"א היתה במסירות נפש ממש, ונביא כמה מקורות לכך: הג"ר ישראל משקלוב כתב בהקדמת פאת השולחן וז"ל: "...אשר זכיתי להסתפח בנחלת ה' ולהתגנדר בעפרה זה שבעה ועשרים שנה, והרבה נתייסרתי, והרבה יגיעות על תיקוני ישיבתה יגעתי, וכמה הרפתקאות עדו עלי מיום שבתי, פחד דבר ורעב טעמתי, ובשבי הקשה בסוגר ישבתי, סבוני גם סבבוני אויבי בנפש יקיפו עלי". ועי" שהאריך בכל התלאות שלו ובמיתת ילדיו ואשתו בזה אחר זה.

ובאחד ממכתביו [מובא בס' בשליחות ירושלים]: "מה אומר לידידי, שיותר מעשרים שנה חיים נקחו מאתנו על ידי התפיסות וממש כולנו בסכנה .. כי עתה אה"ק בסכנה ח"ו כאשר המקשה לילד שהיא מסוכנת, והילד שהיא מולידה. בעת שאני כותב עיני זולגות דמעה ומעי חמרמרו".

ובתשובות חת"ס (י"ד רלה): "שאנשי ירושלים עטופים ברעבם וגם נתונים כתוא מכמר בסכנת נפשות".

ובספר "קורות העיתים" של ר' מנחם מנדל מקמניץ – בן התקופה: "... אז קמו על העיר ופשטו בגדיהם, ואת העם גרשו מבתיהם, וכאשר עשו כן בחצר שהייתי בו ופשטו בגדינו, ראינו שרוצים גם כן להרוג אותנו בקנה השרפה, ... אח"ז באו השוללים לבית המדרש שאנחנו היינו בו, ולקחו משם את הרב ר' ישראל הנ"ל ורצו להרגו ... והרב מ' נתן נטע בהרב החסיד המקובל המפורסם מוהר"ר מענדל זל"ה מיושבי ירושלים בעת הזאת היה גם כן בעיר צפת .. ומצאוהו שם השוללים ודקרו את עינו וסבל אז יסורים רבים, ואנחנו ראינו כ"ז במקומנו, אז בכינו במר נפש, וחיל ורעדה אחזתנו. ועוד יהודים הרבה מכף רגל ועד ראש אין בם מתום, רק פצעים ודם הרבה יצא מהם...". [ועיין עוד באריכות בספר "רבי ישראל משקלוב" מעמ' 17 ואילך, בד"ה "תקופת היסורין שסבלו תלמידי הגר"א בין השנים תק"ע – ת"ר"].

ועיין דורש לציון עמוד מד (בשם רבי יושע רבלין זצ"ל): תלמידי הגר"א פעלו במסירות נפש, הכניסו מלכתחילה עצמם בסכנה, באו באש ובמים בעבודתם הנשגבה לקבוץ גלויות ויסוד הישוב בארץ ישראל כמסופר להלן... ועיין שם בעמוד נד בהערה 19.

ובמכתב הערכה מהגר"ר אליהו ראם ראב"ד בירושלים לספר "מדרש שלמה" (במהדורת "דורש לציון" עמוד ד) כתב: כאן יש לציין שכל הרעיונות של רבנו הגר"א על קבוץ גלויות וישוב אה"ק התבטאו לא רק ברעיון, אלא גם הוצאו מכח אל הפועל, על ידי תלמידיו עושי רצונו ומצותו, בעליהם לארץ ישראל בנסיעות קשות בים וביבשה, ומסרו נפשם וגופם בעבודה הקדושה של יסוד הישוב ובנין הארץ, בתוך תנאים מסוכנים, ואשר גם בספרים רבים אי אפשר לתת את התמונה הנשגבה הזאת, והם הם שהניחו את היסוד הגדול לקבוץ הגלויות ובנין הארץ בסיעתא דשמיא. ראויים לתודה רבה אלה מצאצאי תלמידי הגר"א, שהוציאו את הספר החשוב "חזון ציון". הנותן תמונה מקיפה על עלית תלמידי הגר"א לאר"י ועל מסירותם וסבלותם בעקשנות מרובה ביסוד הישוב, חזוקו ובנינו. עכ"ל.

וכך כתב הגר"ר חיים שרגא פייבל פרנק זצ"ל (חבר בית הדין לכל מקהלות האשכנזים בירושלים מיסודו של הגר"ר שמואל סלנט. הובא ב"המעין" חלק י עמ' 76): "ובדור שלפנינו עמל מאורן של ישראל רבינו הגר"א צוק"ל ותלמידיו הק' זי"ע, במסירת נפש ממש, למען קבוץ גלויות ויישובה של ארץ ישראל".

ובספר "דברי ישעיהו" להגר"ר ישעיה חשין זצ"ל, (בחלק - "רשומות וזכרונות" עמ' א): "השורש הגדול של הישוב עד כה ועד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו הוא תלמידי הגר"א ותלמידי הבעש"ט, שהם הם שיסדו והקימו את יסוד הישוב במסירות נפשם ומתוך סכנות נוראות. בזכות השרש הזה תלוי כל קיום הישוב והרחבתו...".

בכדי לדעת ולהבין לרוחם, התלהבותם, ומסירת נפשם - של תלמידי הגר"א, והסתכנותם בנסיעה לאר"י משך שנה בסירות קטנות על מים רבים אדירים, וסבלותם בהתישבות הראשונה בזמן של מחלות ומגפות ר"ל, ופרעות ר"ל, ולהבין לעקשנותם הגדולה בעבודה זו, צריכים קודם ללמוד הרבה את היסוד הרוחני שלהם, את "סערת אליהו" רבם הגר"א לקיבוץ גלויות וישוב ארה"ק, שזה היה יסוד היסודות שתלמידיו מסרו את נפשם ובאו באש ובמים, בכדי לקרב את הגאולה במצות רבם...

זה מאה וארבעים שנה מיום שעלו אבותינו תלמידי הגר"א לאר"י בשנת תקס"ט. השיירה הראשונה בשבעים נפש משקלוב, יבנה דרייסיין, הגיעה לצפת ביום ח' אלול תקס"ט. מי יוכל לספר ומי יוכל לתאר את מסירות נפשם ומכ"ש את רוחם הסוערת "בסערת אליהו" רבנו הגר"א... עכ"ל.

וב"ספר ארץ ישראל" להגרי"מ טוקצ'ינסקי (ח"א פרק כז סעיף ח): "ובמסירות נפש ממש עלו העולים הראשונים לא"י להתישב באחד מארבע העירות "צפת טבריא ירושלים וחברון", נסעו על ספינות שייט ששטו על יד החופים, והנסיעה ארכה עפ"י רוב קרוב לשנה, ונסעו מעיר לעיר אשר על שפת הים, ובכל עיר היו צריכים לחכות על ספינת שיט אחרת הנוסעת לכון א"י. ומיפו לירושלים היו נוסעים על חמורים סוסים וגמלים, במשך יום ולילה, ופחד משודדים, גם רשיון הכניסה לא"י לא היה קל, וסבל היושבים בה היה קשה עד מאד (ראה למשל בהקדמת לפאת השולחן מגאון ישראל, ר' ישראל משקלוב, ובספרים רבים אחרים).

ובכמה מסירות נפש הקימו שבעה בני ישיבה את שכונת נחלת שבעה במערכה של ירושלים, במקום חיתו טרף ושודדים שורצים, ואחריה, הקמת שכונת מאה שערים בצפון, ושכונת בית יעקב ומשכנות ואבן ישראל במערב, ואחריהן העזו והגבורה להקמת מושבה הראשונה פתח תקוה במדבר ציה ושממה, שם שרצו חיתו טרף וליסטים לרוב. ובכל הארץ לא היה שום כביש כי אם גאיות ועמקים מלאים סלעים וצוקים, והמתשבים סבלו גם מחוסר מצרכים חיוניים, וגם מחוסר מים ומחוסר דלק למאור, ועל כולם מרדיפות והתנפלויות מאדוני הארץ, ועם כל זה היו שמחים בחלקם שזכו לישוב וליישב את הארץ, אשר גם היא, הארץ, שמרה אמונים לבני ישראל, ובכל הזמן הארוך שישבו בתוכה עמים אחרים לא הסירה הארץ את בגדי אלמנותה והיתה עטופה בשממון".

[ואח"כ ממשיך: "ומה היום? מה קלה הנסיעה לא"י, מאמריקא אליה באוירון – 36 שעה. ובספינה עם כל הנוחיות של מטיילים – כשבעים. מיפו לירושלים במכונית – שעה אחת. כל הדרכים סלולים כבישים, לא חסר מים ושאר צרכי מזון חיוניים, חשמל לדלק. אדוני הארץ – ממשלת ישראל, שערי הארץ פתוחים לרווחה, אין זכר לקבלת ה"פתקה האדומה" וללא מתנת שוחד ל"קיימקיימים"].

ח.

מצוות ישוב ארץ ישראל

ובביאור הטעם שהותר להם למסור נפש עבור מצוות יישוב ארץ ישראל, אע"פ שאי"ז מג' עבירות ביארנו בנספח ג עפ"י דברי הרמב"ן שכתב שמצוות ישוב וכיבוש אר"י נוהגת בל הדורות. ונביא כאן את הדברים בהרחבה.

בשני מקומות צייתה התורה על מצות ישיבת וכיבוש הארץ. האחד בפרשת מסעי (במדבר לג, נב): והורשתם את כל יבשי הארץ מפניכם... והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לשבת אתה.

והפעם השניה בפרשת ראה: (דברים יא, לא) כי אתם עברים את הירדן לבא לרשת את הארץ אשר ה' אלהיכם נתן לכם וירשתם אתה וישבתם בה.

ט.

וכתב הרמב"ן שמצוה זו נוהגת לדורות, ואף בזמן הגלות ישנו חיוב על עם ישראל לכבוש את ארץ ישראל ולהתיישב בה.

וז"ל הרמב"ן (מנין מצוות עשה ששכח הרמב"ם מצוה ד): שנצטוינו לרשת את הארץ אשר נתן האל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב, ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה, והוא אמרו להם והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה, והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם. ופרט אותה להם במצוה הזו כולה בגבוליה ומצריה, כמו שאמר ובואו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים וגו' - שלא יניחו ממנה מקום... וזו היא שחכמים קורין אותה מלחמת מצוה.

וכן אמרו בגמ' סוטה (מד, ב) אמר רבא, מלחמת יהושע לכבוש דברי הכל חובה... ומאומרם מלחמת יהושע לכבוש [חובה], תבין כי המצוה הזו היא הכיבוש... א"כ היא מצות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן גלות, כידוע בתלמוד במקומות הרבה וכו', עכ"ד.

י.

ורוב הראשונים סוברים כהרמב"ן, ה"ה הרשב"ש (סימן ב) בשם אביו (זוהר הרקיע ע"ו תשב"ץ ח"ג רפח); ריב"ש (שו"ת סימן קא). וכן פסקו גדולי האחרונים: המבי"ט (ח"א רמה); בנו המהרי"ט (יו"ד כח); החרדים (פנ"ו סט"ו); פאת השולחן (א, יד); שערי צדק לבעל החיי אדם; החזון איש ועוד.

וגם הרמב"ם סובר כהרמב"ן שמצוות ישוב ארץ ישראל נוהגת אף בזמן הזה וכמו שהוכיחו האחרונים מדבריו [עיין בהערה¹⁰⁰]. ומה שלא מנה הרמב"ם מצוה זו במנין המצוות, כתב האבני נזר (יו"ד תנד, ה) שהוא משום שהרמב"ם כלל מצווה זו במצוות הריגת ז' עממין.

¹⁰⁰ כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות מלכים הלכה ט – יב): אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ, וכן יוצא הוא לסחורה, אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב... גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה, וכן הוא אומר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין, שנאמר וכל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון, אפילו הלך בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא... לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוצה לארץ כאילו עובד ע"ז... עכ"ל.

*

ועיין בהל' אישות פי"ג הי"ט (וכן הוא בשו"ע אבן העזר סימן ע"ה) ... אבל מחוצה לארץ לארץ ישראל כופין לעלות אפילו מנוה היפה לנוה הרע, ואפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גויים מעלין, ואין מוציאין מארץ ישראל לחוצה לארץ ואפילו נוה הרע שרובו גויים לנוה היפה שרובו ישראל.

*

וכתבו האחרונים (עי' בספר "מילי דמרדכי" ח"ב עמ' מו; ובספר "דברי יושר" ח"ג סימן יז ועוד הרבה אחרונים) שמשתימת הרמב"ם משמע שהוא סובר שגם בזמן הזה נוהגת מצוות ישוב ארץ ישראל. וכ"כ החזון איש (יו"ד הלכות עכו"ם סה, מא) להוכיח מדברי הרמב"ם הנ"ל וז"ל: "וארץ ישראל היא גם בגלותנו, והרי אנו חייבים בישובה ולדור בה גם בגלותנו, וכמו שהארץ הר"מ פ"ה מה' מלכים וכמש"כ הרדב"ז פ"ד מה' סנהדרין ה"ו". עכ"ל.

וכן מבואר בדברי הרמב"ם פ"ח מהל' עבדים ה"ט "עבד שאמר לעלות לארץ ישראל כופין את רבו לעלות עמו או ימכור אותו למי שיעלוהו לשם. רצה האדון לצאת לחוצה לארץ אינו יכול להוציא את עבדו עד שירצה. ודין זה בכל זמן אפילו בזמן הזה שהארץ ביד עכו"ם.

ועי' בספר "כסאות למשפט" (להג"ר שמואל טוביה שטרן. סנהדרין פ"ז. עמ' קעז) שהביא את דברי המגילת אסתר שכתב שהרמב"ם לא מנה את מצוות ישוב ארץ במנין המצוות, משום שלהרמב"ם אין מצוות כיבוש ארץ ישראל נוהגת בזה"ז, והקשה עליו מכמה מקורות. וע"ע בספרו "סוכה נאה" עמ"ס סוכה פ"ג עמ' ק"ז.

ומש"כ במגילת אסתר שהרמב"ם לא מנה מצווה זו משום שאינה נוהגת בזמן הזה, כבר תמה עליו האבני נזר שהרי הרמב"ם מנה הרבה מצוות שאינן נוהגות בזמן הזה. (ועי' בספר ארצו הפוסקים אבעה"ז חלק כ קונט' ישוב אר"י סק"א אות ג הערה ל).
 וכך כתב החזו"א באגרותיו (קוב"א א, עה): "ומצוות ארץ ישראל הוכרעה ע"י הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים". וכ"כ החזו"א בספרו, עי' בהערה הקודמת.
 [ועי' בקובץ תורני "נועם" (חלק טז, עמודים מד – נב) במאמרו של הג"ר רפאל קצנלבוך זצ"ל (תלמידו ויד ימינו של רבי יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל בנו של המהרי"ל דיסקין זצ"ל), סיים בזה"ל: סיכומם של דברים - ששיטת הרמב"ן שכיבוש ארץ ישראל נוהג גם בזמן הזה (כמובן כשיש סיכויים לנצח) היא שיטת כל הפוסקים, החל מהרי"ף עד השו"ע].

יא.

והנה, לפי דברי הרמב"ן וודאי שמותר, ואף מצוה, למסור נפש למען כיבוש הארץ, שהרי ידוע מדברי האחרונים (עי' במנ"ח מצוה תכה ומצוה תרד; מרומי שדה להגאון הנצי"ב זצ"ל עירובין מה, א. ובעוד הרבה אחרונים) שבמלחמה אין איסור של פיקוח נפש, ואדרבה ישנו חיוב ללחום אף במסירות נפש, משום שזהו גדרה של מלחמה, שהרי בכל מלחמה ישנה סכנת נפשות ומכל מקום מותר לצאת למלחמה. וממילא כל שהדבר נוגע לכיבוש הארץ, מצווה למסור נפש, משום שכ"ז הוא חלק ממלחמת כיבוש הארץ.
 [וכ"כ בספר דבר יהושע (להג"ר יהושע אהרנברג זצ"ל, חלק ב סימן מח ובהוספות שם) "שאינן מצוות כיבוש הארץ נדחה מפני פיקוח נפש, דא"כ כבר עלינו לעזוב את הארץ ח"ו מפני הסכנה שיכולה לבוא ח"ו ע"י מלחמה או ע"י "אלפתאח", וכ"ש שלא היה לדרוש שיעלו ישראל מחו"ל לאה"ק בזמן שבמקומם בטוחין בחיים יותר, אבל האמת היא שלפי שיטת הרמב"ן דכיבוש הארץ הוא מ"ע ואף בזמן הזה, הרי צריך הציבור לצאת למלחמה בשביל זה והיא מלחמת חובה... הרי התורה ציוותה לסכן עצמינו במלחמה בשביל מצווה זו. וכן מבואר להדיא במנ"ח וכו'". עי"ש בכל תשובתו שהאריך בזה.

וכ"כ עוד אחרונים בדעת הרמב"ם שמצוות ישוב א"י נוהגת אף בזה"ז מדאורייתא ומהם החיד"א בספר יעיר אוזן (מערכת ה' ישיבת ארץ ישראל; הגר"ח פלאג"י בספר נשמת כל חי (מט); כנסת הגדולה (אהע"ז עה); פאת השולחן (א, יד); אבני נזר (יו"ד תנד).

שלא

וכ"כ הגאון רבי שפטיה סגל זצ"ל¹⁰¹ (חידושי רבי שפטיה סגל סימן קו): "הרי מפורש בדבריו (בדברי הרמב"ן) שמ"ע זו היא על כל יחיד ויחיד להתיישב בא", ולכבוש את מקום שבתו.

¹⁰¹ מכיון שהוא היה "גאון צנוע" (כפי שהגדירו הג"ר איסר זלמן מלצר זצ"ל), נצטט מתוך תולדותיו (שם עמ' ד - יב. ומהקדמת בנו הג"ר יהודה זרחיה סגל אב"ד "קרית שלום" לספרו "דברי רבינו שפטיה – בסוגיות הש"ס"):

הגאון הרב שפטיה הלוי סגל זצ"ל נולד בעיירה יאנישקעל הסמוכה לפוניבז', בהיותו נצר לשל"ה הקדוש, נקרא בשם בנו רבי שעפטל מחבר ספר "ווי העמודים" המצורף לספר השל"ה. בילד שפטיה ניכרו כשרונות עצומים עוד בינקותו, ורב העירה טיפח אותו אישית, בהיותו כבן תשע נשלח ללמוד בישיבתו של אב"ד דפוניבז', הגאון הקדוש ר' שלמה עזרא מער זצ"ל. כשמלאו לו אחת עשרה שנים וכבר זכה להיקרא "עילווי", קרא ר' שלמה עזרא מער לאביו ר' פרץ הלוי זצ"ל, ונתן בידו מכתב המלצה בעבור בנו שפטיה לישיבת "כנסת יצחק" בסלבודקא במחיצתו של הגאון ר' ברוך בער ליבוביץ זצ"ל.

מספרים שפעם כאשר בא אביו לבקר בבישיבת סלבודקא ולהתעניין בלימודיו, התיישב בצד השולחן. ניגש אליו ראש הישיבה והושיבו לידו באמרו: אם גידלת בן כזה, עליך לשבת בראש השולחן. שנתיים עשה העילוי בישיבת סלבודקא וברוב שקידתו ועומק הבנתו קנה מקום נכבד בין גדולי התלמידים, למשל – מי שנודע לימים בשם הגאון ר' שלמה היימן זצ"ל (מישיבת "תורה ודעת" בארה"ב).

ביתו של הגאון ר' ברוך בער היה פתוח לפני ר' שפטיה ובו בילה ימים ולילות הן בלימוד תורה והן בעבודת הקדש בתפילה ובאהבת התורה עד כלות הנפש. וממנו זכה ללמוד תורה ויראה כשהם שלובים זה בזה, כל ימיו היה מספר מהנהגתו בקודש של רבו, אהבת התורה הנפלאה שבו, עם צדקותו ותמימותו.

חביבותו היתה רבה בעיני רבו עד ששלחו לגדולי הדור בצוותא חדא עם תלמידיו המצויינים. כך הגיע ל"זמן" אחד אל הגאון ר' זלמן סנדר בקריניק, לשיעוריו של ר' חיים אסדער ועוד. כמו כן כיתת רגליו לבתיהם של גאוני הדור, הגאון ר' חיים מברסק אשר מצא חן בעיניו, הגאון ר' איצ'לע מפוניבז' ועוד. הוא שאב תורה גם מפי הגאון ר' אליעזר גורדון זצ"ל בטעלז, שכיהן בתואר "ארי שבחבורה" – כפי שהעיד עליו בהספדו הגר"י כהנמן זצ"ל שלמד עמו יחדיו אצל הגר"א גורדון באותו שיעור. אחרי כן נסע הגר"ש סגל לדונינסק, שם נקשר בעבודות אהבה והוקרה ללא מצרים אל הגאון הנודע רשכבה"ג ר' מאיר שמחה זצ"ל, בעל "אור שמח", אשר חיבבו עד מאד ונקשר אליו בקשר נפשי עמוק, והכניסו לביתו שהיה למקום מגוריו וסעודותיו.

רבי שפטיה נתרשם מגאונותו ומהיקפו בכל התורה, בד בבד עם נועם הליכותיו והתנהגותו עם פשוטי עם, עד שלא נתנו לבו להפרד ממנו. בחידושים בספר שלפנינו ניתן לראות עד כמה היה דבוק בתורתו, עשרות פעמים מביאו ודן בדבריו.

*

לאחר שלש שנים שם פניו לארץ הקדש והתקבל ע"י גדולי ירושלים, שקראו עליו: "ארי עלה מבבל" – כך אמר הגה"צ רבי אריה לויין זצ"ל בהספדו, בתארו את "הרעש הגדול שהקים העילוי הליטאי בבואו לירושלים..." הוא התיישב בירושלים עיה"ק וקבע לימודו בישיבת "תורת חיים", בה למד

וכן המצוה לכבוש את כל הארץ תחת יד שלטון ישראל. ... וברור מד"ק שענין הכיבוש והישיבה בארץ שניהם משורש אחד, כי המצוה היא לכבוש ולשלוט בה וגם ליישבה.

וברור, כמו שלא יתכן כיבוש בלי סיכונים, וכמש"כ הרמב"ן עצמו בחומש (דברים כ, ח) גבי מלחמה .. כן גם ישיבת א"י הנלמדת משורש זה, שממנו לומדים ישיבה וכיבוש זוטא במקום

בצוותא חדא עם מי שנודעו כגדולי הדור, כגון עמוד ההוראה הגאון ר' צבי פסח פרנק זצ"ל, הגאון ר' יעקב משה הרל"פ זצ"ל, הגאון ר' אליהו ראם, הגאון ר' ישעיה וינוגרד בעל "שערי זיו". אכסניתו הקבועה היתה בביתו של הגאון ר' ישעיה וינוגרד אשר התפאר בזכות שנפלה בחלקו להכניס אורח כזה לביתו.

מאותה עת היה מקורב לגדולי ירושלים, כגון הגאון ר' יצחק ירוחם דיסקין זצ"ל בן הגה"ק המהרי"ל דיסקין שהעריצו והפליג בשבחו, הגאון ר' יוסף חיים זוננפלד שהלל אותו, הגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל שאמר על תשובה שקיבל ממנו כי היא מעידה על גאון צנוע. ועוד.

לאחר נישואיו עבר – בעצת גדולי ירושלים – ליפו, בה נדרשו תלמידי חכמים מובהקים לחזק את התורה בישוב.

*

לימים פנה אליו הגאון ר' יוסף כהנמן זצ"ל, שהכירו כעילוי מימי נעוריהם בליטא, והציע לו משרת ראש הישיבה בישיבת פוניבז' שהקים בבני ברק. אך הגר"ש לא נעתר לבקשה, כי לא רצה להפר את הבטחתו שנתן לישיבה ביפו. ואכן למעלה מארבעים שנה הרביץ תורה בישיבת "שערי תורה" שבשכונת נוה שלום ביפו.

הגר"ש סגל עמד בקשרים הדוקים עם כל הרבנים והאדמו"רים. גדולי תורה ויושבי על מדין היו באים לביתו לשאת ולתת עמו בדברי תורה, וללון עמו בעומקה של הלכה. הם היו משתאים על עמקות המחשבה בהירות השכל וההגיון הישר בבירור עניינים וליבונם, ומבהקיות העצומה ברחבי שני התלמודים והמפרשים, תוך ציון הדף והשורה. ספרי ראשונים ואחרונים, ספרי מחשבה ומוסר היו ממש שגורים על פיו. לא יפלא איפוא כי זכה להעמיד בן כה גדול, ענק התורה – בנגלה ובנסתר – הלא הוא בנו בכורו הגאון הצדיק הנודע ר' יהודה זרחיה הלוי סגל זצ"ל, עמו היה שוחח תדיר בים התלמוד ומפלפל עמו במשך שעות ארוכות.

*

הגר"ש סגל זכה להגיע לגיל זקנה בבריות גופא ונהורא מעליא, בהיותו כבן שמונים נסתלק למרומים ביום כ"ג מרחשון תשכ"ז ונטמן בהר המנוחות בירושלים. הצדיק המפורסם ר' אריה לוי זצ"ל הפליג בשבחיו בהספידו אותו, וכמוהו גם אבות בתי הדין בתל אביב, הגאון רבי שמואל ברוך ורנר זצ"ל, והגאון רבי יהושע מנחם אהרנברג זצ"ל ועוד. הגאון רבי יוסף כהנמן העלה על נס את גדלותו עוד מצעירותו ואת מידותיו התרומיות. הגר"י פרנקל זצ"ל אמר לפני מיטתו: כאן מוטל לפנינו ש"ס שלם – ראשי התיבות של השם שפטיה סגל. כן הספידוהו נרגשות בנו הבכור, הגאון המופלא רבי יהודה זרחיה זצ"ל, ויבלחט"א חתנו הרב הגאון רבי חיים זוננפלד שליט"א (נינו של הגר"י ח' זוננפלד זצ"ל) רבה של "נוה אביבים" ת"א, הגה"ח ר' משה זאב פרידמן זצ"ל מיפו שהיה מבאי ביתו וקרא עליו "עמוד התורה" ו"עמוד החסד".

יה"ר שיהא מליץ יושר בעבור צאצאיו ובעבור כלל ישראל.

הישיבה, הוא אפילו כשיש סיכון בדבר. כי הנושא של כיבוש וישיבה כרוך גם עם סיכונים, ואין כאן הגדר של פקוח נפש שדוחה המצוה, כי עיקרה של מצוה זו נאמרת גם במקום סכנה, כל עוד יש סיכוי סביר להצלחה כמובן, דאל"כ הו"ל בגדר מאבד עצמו לדעת, כיון שאין סומכין על הנס.

ואף הרמב"ם .. בוראי שאינו חולק על העקרון הזה...¹⁰² עכ"ל.

יב.

והנה, ממה שהגר"א שלח את תלמידיו והאיץ בהם לעלות לארץ, אף שהיה הדבר כרוך באופן וודאי בסכנת נפשות, מבואר שהוא סבר כדעת הרמב"ן שמצות כיבוש ארץ ישראל נוהגת בכל הדורות, שאל"כ לא היה הגר"א שולח את תלמידיו למסור נפש שלא כדין.

ומעתה מובן היטב, שבאמת בשביל מצוות ישוב ארץ ישראל אסור למסור נפש, שהרי אין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש, ואפילו לצורך פרנסה מותר לצאת לחו"ל כמבואר בגמ' בב"ב (צא, א), אולם כל זה רק באופן שאין בישיבתו משום כיבוש, אבל היכן שיש בישיבתו משום כיבוש הארץ מותר לו למסור נפש ע"ז, משום שכיבוש הארץ גדרו כמלחמה שמותר למסור נפש.

וע"כ בתקופות שארץ ישראל לא היתה מיושבת, ועליה של אדם פרטי לא הועילה לענין הכיבוש של ארץ ישראל, בזה אין היתר למסור נפש. ורק כאשר הולכים על דעת לכבוש את ארץ ישראל, וכמו שהיתה עליית תלמידי הגר"א, שמכח זה קם כל הישוב בארץ ישראל, ע"כ משום זה מותר ואף מצוה למסור את הנפש. (ומעתה גם כל אדם פרטי שנמצא בארץ, אם במציאותו הוא מחזק את הכיבוש והאחיזה של בני ישראל בארץ ישראל, מוטל עליו להישאר בארץ ישראל אף במסירות נפש).

ומצאתי חילוק זה ב"פסקי תשובה" (להג"ר אברהם פיעטרקובסקי אב"ד לאדז, זכה להסכמת הג"ר יוסף רוזין מרוגוצ'וב, הג"ר מאיר שפירא מלובלין, הג"ר מנחם זעמבא ועוד) בח"א סימן רמ"ח בהערה: וז"ל: .. לפימ"ש המנ"ח (סי' ע"ד) דחייבין להכניס א"ע בסכנה כדי לקיים מצות מחיית עמלק, דכל מלחמה סכנה, והרי ציורה התורה להלחם בעמלק, ה"נ אפשר

¹⁰² ע"י לעיל מה שנתבאר בדעת הרמב"ם.

כיון דצותה התורה להוריש הז' אומות מא"י ולירש את ארצם, הרי הוא כמו שציותה לסכן את עצמינו להלחם אתם, אבל זה דוקא בחלק המצוה של ירושה לא של ישיבה. עכ"ל¹⁰³.

יג.

ועפ"י דברינו יש לבאר מש"כ בספר קול התור (ג, יב) אספרה אל חוק מעט מזעיר, עד כמה שיש לנו רשות לספר, והוא ענין החזון הנשגב, מחזה שדי מופלא שחזה רבנו הגר"א זמן קצר אחרי שחזר מדרך נסיעתו לארץ הקדושה בשנת תקמ"ב. רבנו היה אז שרוי בדאגה עמוקה ובמבוכה נפשית שקשה לתאר. מצד אחד ראה ברוח קדשו את השליחות הגדולה שהוטלה עליו מן השמים לעורר ולהתחיל בקיבוץ גליות בפועל, ומצד שני ראה את הסכנות הנוראות הכרוכות בענין זה, הן בנסיעות לאר"י והן בתנאי ההתישבות, - בזמן שארץ ישראל היתה

¹⁰³ ועיי"ש שכתב שלפ"ז כ"ש שחייב לבזבו יותר מחומש להחזיק יושבי ארץ ישראל וכיו"ב דברים שמועילים לכיבוש א"י, אעפ"י שלשאר המצוות אמרו המבזבו אל יבזבו יותר מחומש, שאם יש מצוה לסכן נפש, ק"ו להוציא ממון בלי גבול.

*

ויש מקור לדבריו מהספרי, שיעקב מסר כל ממונו בעבור מצות ארץ ישראל. והובא באדרת אליהו (במדבר כב, לא. מהדורא תליתאה): בקריאת שמע כתיב: "בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" ודרשו בספרי: .. (ובכל מאדך) נגד יעקב שנתן כל ממונו בשביל ארץ ישראל. וכמו שנאמר "אשר כריתי לי" (בראשית נ, ה). עכ"ל. [בחומש הגר"א שם הביא את דברי הגר"ש ברעוודה ב"אבן שלמה" שלו על שיר השירים (א, יז. פי' ב) שבכל הספרים שלפנינו לא הוזכר דברים אלו בספרי, והגר"א הוא זה שגילה לנו שכ"כ הספרי. ואמנם ציין שבתשו' הרשב"א (ח"ה סי' נ"ה) נמצא כדברי רבינו הגר"א].

*

— וגם כאן יש להוסיף את ה"שלא לשמה", שמי שמוציא הוצאות ממון על ארץ ישראל, אח"כ יהיה לו חלק הרבה יותר גדול גם בעושר שיהיה בארץ ישראל, וכדאיחא בפסיקתא פרשה לג סימן ד, על הפסוק וכל גבולך לאבני חפץ, "בעולם הזה אדם חייב לחבירו, הולכים אצל דיין, פעמים עושה שלום ביניהם, ופעמים שאינו עושה שלום ביניהם, אבל בימות המשיח אדם חייב לחבירו והוא אומר לו, בא ונלך ונדון לפני מלך המשיח, כיון שמגיעים לגבול ירושלים מוצאים אותו שהוא מלא אבנים טובות ומרגליות, ונוטל אבן טובה אחת ונותן לו, ואומר לו כלום אני חייב לך יותר מדמים של זו, והוא אומר לו אף לא כדין, יחא שרי לך יחא שביק לך, הדא הוא דכתיב השם גבולך [המלא כאבנים טובות ומרגליות] שלום [בין שני בעלי דינים]".

וממילא יוצא, שאלו שדירתם בירושלים יהיה להם מלא אבנים טובות ומרגליות תחת ידם בכל עת ובכל שעה, וא"כ רואים שירושלים משלמת בריבית ממון לאלו שנתישבו בה בשעה שישבתה היתה כרוכה במסירות נפש וממון, ומזה דוגמא לתשלום שארץ ישראל משלמת לכל אחד לפי דרגת המסירות נפש וממון שלו למען ארץ ישראל.

שלה

מדבר שמם, מחלות מדבקות שוררות בה ומלאה שודדים פראי בני אדם וכן שאלת הצרכים, צרכי הכלכלה וצרכי הפרנסה וגודל האחריות בענין זה בדרך טבעית. הוא היה שרוי במבוכה כזאת שלא ראינוה אצלו מימיו, הרבה להתפלל בצום ובכי לקבל עצה ברורה מן השמים, עשה מה שעשה בתיקונים סודיים וכו'. אכן, הוא נענה במחזה גדול וקדוש בגילויי עילאיים, גילוי יעקב אבינו בסוד "אחרית הימים" וכו'... המחזה הנשגב הזה עודד מאד וחיזק את לבו של רבנו, מאז חדלו להטרידו הפקפוקים בדבר בעיות הקשיים והסכנות הטבעיות שאודותם דאג לפני כן. עכ"ל.

וצריך להבין מה חידש לו יעקב אבינו, אם נאמר שגילה לו שלא תהיה סכנה, זה אי אפשר לומר שהרי מוכח שבסופו של דבר היתה סכנה גדולה לתלמידי הגר"א, וכמש"כ רבי ישראל משקלוב "שיותר מעשרים שנה חיים נקחו מאתנו על ידי התפיסות, וממש כולנו בסכנה" וכמו שהבאנו לעיל באריכות.

ואם נאמר שיעקב אבינו גילה לו שאע"פ שיהיה סכנה בכ"ז צריך ללכת, הרי בודאי הגר"א לא היה עושה שום שינוי בפסק ההלכה עפ"י גילויים מהשמים, שהרי "לא בשמים היא". ואמרו ביבמות (קב, א) אם יבא אליהו ויאמר אין חולצין במנעל אין שומעין לו.

אמנם הביאור הוא שבאמת גם קודם לכן היה ברור להגר"א מתוך התורה שיש מצוה למסור נפש בשביל כיבוש ארץ ישראל, אלא שנסתפק במציאות אם ישלח את תלמידיו בשעה הזו ישיג את הכיבוש, או שזה איבוד נפשות לחינם (בפרט שהוא עצמו ניסה ולא הצליח כמסופר שם), ועל זה בא הגילוי מהשמים שכשישלח את תלמידיו עכשיו יצליח עי"ז לכבוש את ארץ ישראל, ומעתה שלח את תלמידיו לקיים את המצוה לפעול מתוך סכנה לכיבוש ארץ ישראל. משום שכשהדבר נוגע לכיבוש ארץ ישראל אין דין וחי בהם.

יד.

גדולי ישראל שהורו שאין חשש פיקוח נפש במלחמת מצוה וכך מובא על החזו"א בספר פאר הדור (ח"ב עמוד מב) "כאשר התלקחה - בשנים הבאות – המלחמה בין היהודים לערבים, אירע שפנה אליו יהודי המתגורר במושבה שנמצאת בחזית האש ושאל: כלום יעקור עם משפחתו למקום יותר בטוח? והוא השיב לו: - הגע בנפשך, אם

של

כן ינהגו כל האוכלוסין שבמקומך, הרי יזוז הגבול לפנים הארץ ושטח ישובנו ילך ויצטמצם...".

ומבואר שהחזו"א לא רצה להקטין את שטח ארץ ישראל, אף שזה היה כרוך במסירות נפש, [וא"א לומר שטעמו משום שע"י שיצטמצם הגבול יהיו אלו שבחזית החדשה בסכנה, שבשביל זה אדם אינו חייב לסכן את עצמו, שהרי חיך קודמים].

וכך ראיתי מובא עוד על הגרש"ז אויערבך זצ"ל והגרי"ש אלישיב זצ"ל, (מפי הגאון רבי אביגדור נבנצל שליט"א. הובא במוסף יתד נאמן "ירושלים של מעלה" סוכות תשע"ב. עמוד 22): "זכורני שבאחד הימים שאל יהודי את מו"ר מרן הגרש"ז אויערבך זצ"ל אם בנסיעתו לכותל המערבי, כשחולף הוא במקומות שדרים בהם הישמעאלים, אם צריך לברך תפילת הדרך. ואמר לו הרב – שיכול הוא לברך ללא שם ומלכות מפני הסכנה. אך לא היה דעתו נוחה מכך שמאחר יותר פירסם כאילו מרן הגרש"ז מורה שיש לומר בכל פעם שנוסעים למקום זה תפילת הדרך ללא שם ומלכות, ומשום שיש בזה משום 'ולא ימס את לבב אחיו'. [א.ה. משמע שהגרש"ז סבר שבמגורנו בארץ ישראל ובהליכתנו בה, אנו מקיימים מלחמת מצוה, שיש עליה איסור של "ולא ימס את לבב אחיו"].

באחת הפעמים לאחר שדקרו כאן יהודי עד מות בלכתו ברובע המוסלמי, נשאלה השאלה לפתחו של רבינו מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א מאת היהודים שדרו ברובע המוסלמי, אם מפאת הסכנה עליהם לעזוב את מגוריהם ברובע המוסלמי, והוא הורה שלא לעזוב את הבתים מחמת החשיבות הגדולה שיש במגורים של יהודים בעיר העתיקה". עכ"ל. [א.ה. ומבואר שדעתו של הגריש"א שישב ארץ ישראל בימינו היא מלחמת מצוה, ומצוה ליישב את כל ארץ ישראל, אף במקום סכנה].

טו.

חשיבות ארץ ישראל

ולא לחינם ישנה מצוה למסור הנפש למען ישוב ארץ ישראל, שהרי אמרו חז"ל (כתובות קי, ב) כל הדר בחוצה לארץ כאילו עובד עבודת כוכבים. ומבואר שענין הישיבה בחו"ל הוא כעין עבודת כוכבים שהיא ביהרג ואל יעבור. ומאידך ישוב הארץ, בבחינה מסוימת הוא הקידוש ה' הכי גדול, כי אין לך קידוש ה' גדול מאשר לפקוח עיניים עוורות – שיווכחו בקיום הבטחת

שלז

הקב"ה לאבותינו שהוא יתן לישראל את הארץ, ובזה תלוי גם האמונה בהבטחה השניה שהוא יהיה לנו לאלהים לנצח.

טז.

ובספר "דעת תורה" להגה"צ ר' ירוחם ממיר זצ"ל (ח"ד עמ' קכד) כתב: "בגמ' (ברכות ה, א) ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין, אלו הן: תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא.

..ארץ ישראל היא אחת המתנות הטובות כתורה וכעולם הבא. כבישת הארץ וישיבתה בה, היא מצות עשה. ארץ ישראל אלינו היא מעיקרי התורה, היא יסוד כל התורה כולה. אמרו חז"ל (כתובות קי) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוך, עיי"ש... וכסוד התורה כן סוד ארץ ישראל, אינה מתחזקת אלא ביסורין, אינה מתחזקת אלא במסירת נפש, אינה מתקיימת אלא כשממיתין עליה. וכשאין ממיתין עליה הנה זה חטא וחסרון בעיקר סוד הארץ ומתנתה.

כשאמרו ישראל: "למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז" גילה לנו הכתוב כי פחדתם זו באה מן "וימאסו בארץ חמדה", החומד הארץ אין פחד לנגד עיניו, כי מסוד הארץ הוא מסירת נפש, גם ליהרג עליה.

יהושע וכלב לא פחדו כלל, כלום לא עמד לפניהם, האמינו וגם בטחו כי ארץ חמדה היא, ואיך יפחדו?

וחטא מאיסה בארץ הנה זה חטא בכל מתנת הארץ, כי על כן ודאי אשר אמר: "וישא ידו להם להפיל אותם במדבר" – באין מסירת נפש אובדים את הארץ, וזהו אינו ענין של עונש כשאר עונשים של עבירה שעושים, אלא זה חטא וחסרון בעיקר מתנת הארץ. ובאין נתינה איך יקיימו אותה? ...מתנתה אינה ניתנת כי אם ביסורין, כי אם במסירת נפש, כי אם בכל נפשך, ולא כי תמאס אותה, ומזה כל הגלויות עד עת הקץ, עד וכפר אדמתו עמו. ועיין רמב"ן כאן (במדבר פרק יד פסוק א). עכ"ל.

שני יסודות נתבארנו כאן בדבריו המאירים:

א. בתהלים (קו, כד) נאמר שחטא דור המרגלים היה "וימאסו בארץ חמדה", ולכאורה קשה הלא הם אמרו "למה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב נשינו וטפינו יהיו לבז", וא"כ יתכן שמאד חמדוה, אבל פחדו מהמות?

שלח

ועל כך עונה ר' ירוחם, שהתורה מלמדת אותנו, שהאהבה הראויה לארץ ישראל, היא "אהבה עד כלות הנפש, עזה כמות אהבה, אהבה של 'ואהבת את ה' אלהיך בכל נפשך' (וממילא מוכנים למות על אר"י, שהיא מקום השראת שכינתו)", ואם אין את האהבה הזו לארץ ישראל – זה נקרא ש"מואסים אותה" לעומת גודל ערכה.

ב. הנה מצינו שהעונש על "וימאסו בארץ חמדה" היה "להפיל זרעם בגויים ולזרותם בארצות", והיינו עונש הגלות. וע"ז אומר ר' ירוחם שאין זה רק בתורת עונש, אלא שהקנין שבו קונים את הארץ, הוא ע"י "אהבה עצומה לאר"י עד כדי שמוכנים למסור נפש בשבילה", ואם לא אוהבים את ארץ ישראל עד מסירות נפש, חסר בקנין של ארץ ישראל, וממילא לא זוכים לה.

וע"ז הביא ר' ירוחם הוכחה מדברי חז"ל בברכות (ה, א) ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן "לא נתנן" אלא על ידי יסורין, אלו הן: תורה, וארץ ישראל, והעולם הבא. ע"כ. וכמו שקנין התורה הוא ע"י יסורים, ואיזה מידה של יסורים? ביארו חז"ל "אין התורה מתקיימת (ונקנית) אלא במי שממית עצמו עליה", כך "אין ארץ ישראל מתקיימת ונקנית אלא במי שממית עצמו עליה".

והוסיף עוד ר' ירוחם זצ"ל: "כי מסוד הארץ הוא מסירת נפש, גם ליהרג עליה". והיינו שהמיתה הנצרכת לקנין ארץ ישראל, יותר גדולה מהמיתה הנצרכת לקנין התורה. משום שבשביל קנין התורה מספיק יסורים שחשובים כמיתה, אמנם אסור ליהרג עליה ממש, אבל בשביל קנין ארץ ישראל, צריך ליהרג עליה ממש בשעת הצורך. [א.ה. וזה מתאים עם מה שהבאנו (במילואים סימן א) מהגר"א והמהר"ל, ש"והכניסנו לארץ ישראל" זה דבקות אלוקי יותר גדול מ"ונתן לנו את התורה", ולכן ה"ואהבת את ה' אלהיך" בכל נפשך כלפי ארץ ישראל, הוא יותר גדול מאשר כלפי התורה. כי במתנת ארץ ישראל יש יותר גילוי אלוקות].

יז.

וכך גם כתב המלבי"ם (דברים א, כו) שחטא דור המרגלים היה במה שלא רצו למסור נפש על כיבוש הארץ, וז"ל "ולא אביתם לעלות ותמרו את פי ה' אלהיכם. ולא אביתם חושב שחטאו בג' דברים א. מה שלא אביתם לעלות ולא האמנתם שה' יגרש לפניך אויב ויאמר השמד. ב. ותמרו את פי ה' אלהיכם. שגם אם היה סכנת מוות הייתם צריכים למסור נפשכם לעשות ציווי

ה' ופקודתו. ותרגנו. ג. שעלה אז על לבכם מחשבת מינות שה' שונא את האדם ובראו לרעתו...

נועי' בספר דבר אליהו (להג"ר אליהו אהרן מילייקובסקי זצ"ל, תלמיד מקורב להנצי"ב והגרח"ס זצ"ל¹⁰⁴. ח"ב, פרשת שלח, עמ' רכז): ועל מצות "כיבוש ארץ ישראל" מידי האומות ע"י ישראל, ושתהא הארץ הזו מתקיימת ביד ישראל, באה בתורה הוראה מיוחדת על המצוה הזו, שהחויב עליה הוא עד כדי מסירת נפש עליה. היינו שבני ישראל מצווים לעמוד בגבורת מלחמה, ושלא להרתיע מפני שום אויב העומד כנגדה.

.. אחר שהודיע ה' לאברהם מירושת הארץ לבניו, אמר אברהם ה' אלהים כמה אדע כי אירשנה, וא"ל ה' קחה לי עגלה משולשת וכו' כלומר בזכות הקרבנות. ויש לרמוז שאמר הקב"ה לאברהם, אתה שואל באיזו זכות יתקיימו בניך בארץ ישראל? אני אומר לך "בקרבנות", אם ידעו בניך להעריך את יקרת רכישת הארץ, וידעו להביא "קרבנות" בשביל

¹⁰⁴ ב"הגדת ראשי ישיבת וולאז'ין" (ירושלים תש"ס) במדור "תולדות בית ה' בוולאז'ין" עמ' 147, הובא מכתב שכתב לו הנצי"ב בענין העליה לארץ ישראל: "ב"ה יום ב' כ"ב אדר תרכ"ן לפ"ק. יציץ ופרח, וכאור בקר יזרח, כבוד ידיד ה' וידיד נפשי, הרב הגאון חריף ובקי אור הברק, שפתותיו שושנים, סברותיו כנים, כש"ת מ' אליהו אהרן נ"י אב"ד גראיעווא.

.. ובאמת אומר לידידי כנפשי, שאם לא הייתי בעל חוב, הייתי יוצא אחר החג לארצנו הקדושה לנוח שם, אחר נשאי משא הישיבה הקדושה שלשים ושמונה שנה, ולמות שם עם קבר אבי זצ"ל בירושלים תוב"ב, כדבר ברזילי הגלעדי לדוד. אבל החובות שאני חייב .. מוכרחני לעזוב את אשתי ובני שיחיו, ולהיות גולה ולקבץ בע"ה ולסלק, וכל זה מעכר רוחי וראשי סחרחר..

וה' יהיה עמו וירום שמו ויברך טעמו. והנני מוקירו ומכבדו נפתלי צבי יהודא ברלין.

*

ואגב נזכיר מקצת תולדותיו שכתב בהקדמת ספרו: "כשהגעתי לשש עשרה שנה שלחה אותי אמי לישיבה הגדולה בוולוז'ין. מקום שלשם שלח א"א זצ"ל את שני אחי הגדולים ממני כל אחד בשעתו. שם יצקתי מים יותר מעשר שנים על ידי אדמו"ר הנצי"ב והגרח"ס זצוק"ל וזכיתי להתקרבות עצומה מהם עד שנת תרנ"ב.

ומאז עזבי הבית אולפנא בשנת תרנ"ב, זה ארבעים וארבע שנים אני עומד ומשרת בקודש בתור רב בישראל ברוך השם. היינו עשרים שנה מן תרנ"ב עד תרע"ב בגרייבה. שש עשרה שנה מן תרע"ב עד תרפ"ח בחרקוב. ואחרון אחרון חביב, הן הנה השמונה שנים מן שנת תרפ"ח עד היום שנת תרצ"ו, שזיכני ה' לשבת בארצנו הקדושה, כן יזכני ה' להבא ויגיעני יחד עם כלל ישראל לביאת הגואל בב"א."

הג"ר אליהו אהרן ב"ר מרדכי אוריה, נלב"ע ט"ז סיון תש"ז, בן שמנים ושלש.

ארצם זו, קרבנות של ממוץ, וקרבנות של כח ומוח, וכשהשעה צריכה לכך גם קרבנות של נפשות, בזכות זו יכבשו הארץ וגם יתקיימו בה".
 ועי"ש שביאר עפי"ז בהמשך דבריו שם (עמ' רלג - רלד) למה בחטא המרגלים מתו דווקא אלו שהיו מבין עשרים ועד גיל ששים, מפני שהם היו יוצאי צבא ולא רצו לעשות את תפקידם להיכנס לסכנה לכבוש את הארץ, על כן הם מתו ממש ובחינם].

יח.

ומצוה זו מצויה כמעט לכל יהודי הדר בארץ ישראל, בעת מלחמה שפורצת לפעמים בארץ ישראל (שזה חלק ממלחמת גוג ומגוג שמתחלקת לחתיכות קטנות) שכל יהודי שמתגבר על הפחד וממשיך לשבת בארץ ישראל, הרי הוא מקיים בזה כיבוש הארץ במסירות נפש, משום שבעצם הפעולה של הישיבה בארץ הוא כובש אותה, ועצם הפחד נחשב מעין פיקוח נפש, כיון שזה אימת מות.

וכמו שיצחק אבינו היה נקרא קדוש כל ימי חייו, ואע"פ שלבסוף הוא לא מת, כיון שעבר אימת מות למען מצוות ה', הוא נקרא מי שמסר נפשו על קדושת השם. [וכע"ז מובא על החפץ חיים, שהיה יהודי שהגויים תלו אותו ואח"כ השתחרר מחבל התליה, והיה החפץ חיים קורא לו "קדוש" בחייו, כיון שהוא עבר אימת מות מחמת יהדותו]. וה"ה מי שעובר אימת מות בגלל שהוא כובש את ארץ ישראל בעצם ישיבתו בה, הוא נחשב מוסר נפש על כיבוש הארץ, שזה מסירות נפש על קידוש השם.

יט.

ויתור על תענוגות חו"ל

ולעיל ראינו את גודל זכותו של מי שמוסר את נפשו למען ישיבת ארץ ישראל, ולפי"ז קל וחומר שעדיף חיי דחק בארץ ישראל מאשר חיי תענוגות בחו"ל. וכמו שאמרו חז"ל (במדרש משלי פ"ז, ובילקוט שמעוני משלי יז) "טוב פת חרבה ושלוה בה – זו ארץ ישראל, שאפילו אוכל אדם בה פת ומלח בכל יום, ודר בתוכה, זוכה לעולם הבא". [היינו שאע"פ שהוא אוכל פת חריבה, אין לו להצטער על כך, כיון ששכר המצוה גדול לאין ערוך מהפסדה, שבזכות שהוא נשאר בארץ ישראל הוא זוכה לעולם הבא].

וכן אמרו בתנחומא (ראה, ח) "ואף דוד נתאוה לה שנאמר (תהלים פד) בחרתי הסתופף בבית ה', מהו הסתופף, רבי תנחום ברבי חנילאי ורב, חד אמר, אמר דוד לפני הקב"ה, רבש"ע אפילו יש לי פרקלטין וטרקלין בחוצה לארץ ואין לי אלא הסף בא"י בחרתי הסתופף. וחד אמר, אפילו לא יהא לי לאכול בא"י אלא סיפוף של חרובין בחרתי הסתופף". ובבראשית רבה (פרשה לט): "מוטב ללון במדברות של ארץ ישראל, ולא ללון בפלטריות (בארמונות) של חוץ לארץ".

וכך כתב הג"ר יחזקאל אברמסקי בשנת תרפ"ט במכתב לרגל יובל לעיר פתח תקוה: "לפני חמישים שנה היה הדבר. דרכי ציון היו אז שוממים ומלאים חתחתים, אך ברוח כביר וטהור העולה למעלה מעל לכל מעצור ומכשול. הערה אז ד' עליכם רוח ממרום, ותישא אתכם אל ארץ אבותיכם להתנחל שמה, לעובדה ולשומרה. ותחת ללון בפלטריות של חוץ לארץ - טוב היה לכם אז ללון במדבריות של ארץ ישראל. והיה כאשר דרכה כף רגלכם ביום ההוא על אדמת הקודש, נפתח אז פתח תקוה ולישוב ולתחיית הארץ.

שישו היום איתה משוש כל המתענגים על תחיית עמנו בארץ אבות, וכל המצפים לגאולה שלמה ופדות נפשנו. ועל עצמי אני קורא: יהי חלקי עמכם".

וכתב רבי יהודה אלקלעי בהקדמה לספרו דרכי נועם: "טוב היה אילו היינו אוכלים אפילו לחם צר ומים לחץ בארץ ישראל, והיינו יודעים שיש לנו אלוה", [וכמו שאמרו רז"ל כתובות קי, ב] הדר בארץ ישראל כמי שיש לו אלוה, והדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה".

וגם במקרה שמותר לצאת לחו"ל לצורך פרנסה, (כמבואר בב"ב צא, א) מ"מ כתב הרמב"ם "ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות, שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום". וכך מצינו בתנחומא תזריע (ו), ובויקרא רבה (טו), ג): בכהן שנקלע לעניות, ורצה לצאת לחו"ל, ואשתו זירזה אותו אעפ"כ לבטוח בה' ולא לצאת לחו"ל, ואחר שנתגבר על הנסיון - ה' עזרו.

כ.

יצאיה לחו"ל לתלמוד תורה

לעיל כתבנו שיש שני מצוות. א. ישוב ארץ ישראל. ב. כיבוש ארץ ישראל להפקיע השלטון מידי הגויים ולהעבירו לידי ישראל. והנה מבואר מאיגרת תלמידי הגר"א שהם ויתרו אף על

עליה בתורה בשביל כיבוש ארץ ישראל, וכמש"כ באיגרתם: "אי הוי ידעי ראשי וגבורי אדירי ח"ל האי דוחקא דהוי בכלה דינן דמבלבלא מעיונא דאורייתא, הוי נקטי בשיפולי גלימייהו והוי רהיטי לתמוכי ידייהו". אמנם זה לא עלה על דעתם לעזוב את הכיבוש בארץ ישראל, משום שהוא מבלבל עיונם בתורה.

כא.

אמנם כל זה לענין מצות "כיבוש ארץ ישראל", אך במקרה שהארץ תישאר כבושה תחת ישראל גם אם הוא יצא לחו"ל, וא"כ אין בידו אלא מצות ישוב ארץ ישראל, בזה מצינו בע"ז (יג, א) היתר לצאת לחו"ל לצורך תורה.

ואעפ"כ מצינו בספרי (פרשת ראה, פיסקא כח, ד"ה כי יכרית) בר"א בן שמוע ור"י הסנדלר שרצו לצאת לנציבין לשיבתו של ר' יהודה בן בתירא, "והגיעו לציידין וזכרו את ארץ ישראל, זקפו עיניהם וזלגו דמעותיהם וקרעו בגדיהם, וקראו את המקרא הזה 'וירשתם אתה וישבתם בה ושמרתם לעשות את כל החקים ואת כל המשפטים' אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה, חזרו ובאו לארץ ישראל".

והנה בוודאי היה להם היתר לצאת מחמת לימוד תורה, שהרי אם לא כן לא היו יוצאים מלכתחילה, ואעפ"כ בסוף חזרו בהם משום חשיבות א"י ששקולה ככל התורה. ומבואר שלכתחילה עדיף להשאר בא"י, אף שרצונו לצאת לתלמוד תורה. [ובע"כ שבזכות זה גם לא יפסיד תורה].

ועיין ב"שער החצר" סימן רלג: "איתא באבות דרבי נתן פכ"ח חכם הדר בא"י ויוצא לחו"ל פגם הדר בה משובח הימנו, ואע"פ שפגם משובח הוא יותר מכל המשובחין שבמדינות, משלו משל למה"ד, לברזל הינדואי שבא ממדינת הים, שאעפ"י שנפחת ממה שהיה, הוא משובח יותר מכל המשובחים שבמדינות. ע"כ.

ונלע"ד דפירושו כך, דמירי בשני חכמים שבאו מחו"ל לדור בארץ, והמה ראו שלא איתדר להו לישב בארץ מפני כמה בלבולים המקטרגים, המעיקים ומטרידים אותם מעבוד את ה' כאשר היו בראשונה, ולזה האחד אך יצוא יצא לחו"ל לעבוד את ה' כבראשונה, והשני נשאר בא"י, אמנם לבו נוקפו שקצור קצרה ידו מעבודת ה', וזה אומרו: חכם הדר בא"י ויוצא לחו"ל – פגם הדר בה משובח הימנו, ואעפ"י שפגם - משובח הוא יותר מכל המשובחין שבמדינות, כי ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצוות כמאמרם ז"ל וכו' עכ"ל.

שמג

ולהלן סי' רצז כתב: "איתא ברות רבתי (פרשה א, ה) "בא וראה כמה חיבב הקב"ה ביאתה של א"י יותר מיציאתה". שהכוונה, אפילו נתכוון לשם שמים (א.ה. דאל"ה אין ביציאתה שום חביבות לפני הקב"ה. - וגם במקרה זה שיציאתה לש"ש, ביאתה חביבה יותר). והוא סייעתא למה שפירשנו לעיל בסימן רלג".

הרי כנ"ל, שאפילו שיוצא לשם שמים לעלות יותר בתורה, ובהיתר גמור, אעפ"כ היושב בא"י משובח וחביב יותר.

ועי' בספר האיש על החומה (ח"ב עמ' 157): אחרי נישואיו של נכד הגרי"ח זוננפלד שידלו רבי יצחק ירוחם (דיסקין) לצאת לחו"ל ולקבל עליו משרה שתאפשר לו להמשיך בשקידת התורה. כאן בארץ – טען רבי יצחק ירוחם, בדוחק הפרנסה וטרדות השעה מתכזבים הכשרונות המעולים ביותר, ואברכים מוכשרים שהיו לתהילה בפי כל מרוב חריפותם ושקידתם שקעו בתהום הנשייה והניוון מחוסר קרקע פורה להתפתותם, ומחוסר אפשרויות כלכליות הדרושות לשם המשך השתלמות בלימוד התורה מתוך שלוה וחוסר דאגות פרנסה. ... תקע מורנו עינים של חבה בנכדו ואמר לו: לדעתי, עדיף להיות בעל מלאכה באר"י מאשר להיות רב בחו"ל, וההצעה ירדה מעל הפרק.

[וכן מוכח מהגר"א בשם הספרי (אדרת אליהו דברים א, י): שמנה את "הקובעין דירתן בארץ ישראל" שני דרגות מעל "היושבים בבתי מדרשות כל ימיהם" (כשאינם בארץ ישראל)].

מכתבי ברכה

מתלמידי חכמים שליט"א שקראו את הספר

ב"ה הגיעו תגובות רבות מתלמידי חכמים על המהדורה הקודמת ונביא כאן שלשה מהמכתבים שהגיעו לידינו בעד"ה:

בס"ד י' באייר תשע"ג

.... התודה והברכה בקבלת החוברת הנפלאה המיוחדת והמעוררת.

מאד מאד נתפעלתי מכתובת הדברים המאירים ומעוררים את לב ישראל לתשוקת ארץ חמדה, ואין ספק כי יש בכחם להאיר את חשך הגלות המאפיל את אור הגאולה... במקורות מן המקרא ומן דברי חכמים וכן ממקורות רבותינו הברורים לחזק כל יהודי המבקש אמת. ... לחזקו ולאמצו בברכת ישר כח שאין לו שיעור וגבול, הספר ספוג באהבת ה' ובטוחני כי יוכל להדביק את כל נפש מישראל טהורה החפצה להשיג את שלמותה. הרוצה להיות סניף לגילוי כבוד ה', בתודה ובברכה,

ערב פסח תשע"ג לידידי היקר הרה"ג ר'

רני ושמחי בת ציון היום הזה – על האי קונטרס הדורש את כבודך, התובע עלבונך, המפאר, מרומם ומסלסל תפארתך, הלא הוא הקונטרס "בחר ה' בציון". יישר כח גדול ורב ברכות עד בלי די.

.... גם ראה ראיתי בסופו ליקוט דבריו ודעתו דהגרי"ח זוננפלד זצ"ל, ושמחתי מאד. [מזמן היה בדעתי להו"ל קונטרס רבו לבאר וללקט מדברי הגרי"ח זצ"ל בענין א"י וירושלים]. ... וראה גם במוסף שב"ק של יתד נאמן מהשבת האחרונה, שם יש דברים שכתב יהודי מחו"ל שהתארח אצל הגרי"ח בפסח. ושמע ממנו – "שאם אחב"י שבחו"ל היו מבינים ומרגישים גודל נחיצות אה"ק ויושביה, שזה נוגע לרוחניות האומה, היו בזה מקרבים הגאולה". ... חשוב עד מאד שיצא הקונטרס במהדורא נוספת, אולי אף כספר בכריכה קשה, וכפי שזכיתם לבאר בתוכו את הדברים כך הלאה יבורר וילוטש ויהא מבואר באר היטב, ויכול להיות תועלת לרבים שתתברר האמת ויתגלה כבוד אלוקינו.

בברכה שנזכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים ונעלה כולנו עוד בהאי שתא ליראות פני האדון ה' בבית מקדשו להשתחוות לפניו ולעבוד עבודתו, לרוות מדשן ביתו ומנחל עדניו ישקנו.

אייר תשע"ג

השלום והברכה לכבוד.....

רק אמש נודע לי ששלחתם עוד כמה קונטרסים.... וב"ה שכבר כמה וכמה תגובות חיוביות קיבלתי אודות הקונטרס. וגם אמש סיפר לי אברך אחד מכאן הגר בשכונת... שהניח את הקונטרס בביתה"כ דאברכים שבשכונתו, ועבר מיד ליד וקראו בזה אברכים והתפתח דיון בנושא. ודן במשך שעה ארוכה עם ... וכמה דברים קיבל תודות לקונטרס ולדיון סביבו. ואמר שהודה לו שאכן זו דרך רבינו הגר"א.

ואף אני הבאתי הקונטרס ל... ואמר לי שהקונטרס אכן הלהיב בו את חיבת ציון. וגם בקרב ... זה נתן חיזוק רב וחידד הלבבות בענין ציון וירושלים ותקופת האתחלתא דגאולה. ובאמת שכבר מחכים שיביאו עוד קונטרסים כי ביום שהבאתיו כבר נגמר תיכף ומיד ואנשים מבקשים עוד.

בברכה רבה